DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

AK PARTİ'NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM UNSURU

TÜRKİYE'DE ULUSAL KİMLİK - DİN İLİŞKİSİ ÜZERİNE

BİR ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan:

20066120 BÜKE KOYUNCU

Danışman:

DOÇ. DR. SİBEL YARDIMCI

İSTANBUL - 2013

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büke KOYUNCU tarafından hazırlanan **Ak Parti'nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam Unsuru Türkiye'de Ulusal Kimlik-Din İlişkisi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / Oyçokluğuyla Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 11 / 11 / 2013

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :	İmzası :
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Sibel YARDIMCI (Danışman-Tez İzleme Komitesi Üyesi)	.....
Jüri Üyesi : Prof.Dr. Fulya ATACAN (YTÜ.-Tez İzleme Kom.Üyesi)	.....
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Yıldırım ŞENTÜRK (Tez İzl.Komitesi Üyesi)	.....
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Yüksel TAŞKIN (MÜ.Öğr.Üy.)	.....
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Umut ATAK (Okan Ünv.Öğr.Üy.)	.....

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

ÖNSÖZ III
ÖZET V
SUMMARY VI
KISALTMALAR LİSTESİ VII
GİRİŞ 1
1. TÜRKİYE'DE "ULUSAL KİMLİK"-"DİN" İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ARKA PLANI 27
1.1. Ulusal Kimlik ve Bourdieu Sosyolojisi: Ulusal Kimliği "Sembolik Sermaye" Olarak Düşünmek 28
1.2. Modernleşme-Din-Laiklik Sorunsalı Bağlamında Türk Ulusal Kimliğinin Kuruluşu 51
1.3. Türkiye'de İslamcı Siyasetin Modernlik ile İlişkisi Üzerinden Mağdurdan Mağrura Yolculuğu 86
2. AK PARTİ'NİN DEVLETE NÜFUZ ETME SÜRECİNE YAKINDAN BAKMAK 124
2.1. Bir Kuruluş ve Kurtuluş Destanı Olarak AK Parti 125
2.2. AK Parti'nin Hükümetten Devlete Yolculuğu 129
2.3. AK Parti'nin Modernlik ve Laiklik Anlayışına Dair 141
3. YENİ ULUSAL TARİH ANLATISINDA İSLAM'IN YERİ 156
3.1. İstanbul'un Fethi Kutlamaları ve Bir İslam İmparatorluğu Olarak Osmanlı 159
3.2. "Mehmet Âkif Ersoy Yılı" ve Kuruluş Söyleminde İslam Vurgusu ...191
3.3. "Milletin Adamları" Kampanyası ve "Halkı Halk Yapan İslam" 216
4. TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK ETİĞİ OLARAK İSLAM 255

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4.1. Kutlu Doğum Haftası ve Toplumsal Şiddete Karşı Merhamet 259
4.2. Kürt Meselesi ve "Yaratılanı Yaratandan Ötürü Sevmek" 281
4.3. Serbest Piyasanın Düzelticisi Olarak "Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir" Hadisi 306
5. U luslararası Konumlandırmada "Stratejik Derinlik" Unsuru Olarak İslam 328
5.1. "M/medeniyetler İ/ittifakı" ve İslam Medeniyeti Temsilciliği 337
5.2. Proaktif Bir Ulusal Girişim: " Uluslararası Türkçe Olimpiyatları" 361
SONUÇ 396
EKLER 410
KAYNAKLAR 423
ÖZGEÇMİŞ 458

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Türkiye, 21. Yüzyıla, AK Parti'nin 2002'deki büyük seçim başarısının da etkisiyle yoğun bir biçimde din konusunu tartışarak girmiş ve geçen süre zarfında dinin mağdur bir kimlik siyasetinin belirleyeni olmaktan, mağrur bir ulusal kimliğin önemli bir bileşeni olmaya doğru yolculuğuna şahit olmuştur.

Elinizdeki çalışma bu yolculuğu mümkün kılan ulusal kimlik-din ilişkisine dair akademik ve kişisel merakın mütevazi bir ürünüdür. Çalışmada vurgulandığı gibi, ulusal kimlik tanımlaması başlı başına ulus-devlet bağlamındaki iktidar ilişkilerini belirleyen bir unsurdur. Öte yandan belirli bir dönemdeki iktidar ilişkilerine, özellikle de bu ilişkinin taraflarına fazla odaklanmak, söz konusu ilişkileri mümkün kılan mekanizmaların gözden kaçmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışmanın arkasındaki en büyük motivasyonlardan biri ulus-devlet ve ulusal kimlik bağlamında söz konusu iktidar ilişkilerini mümkün kılan mekanizmaları ortaya koyabilmektir. Bunun için on seneyi aşkın bir süredir iktidarda olan AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu bir anahtar olarak kullanılmış ve bu vizyonu yansıtan bir dizi örnek analiz edilmiştir. Bu analizlerin temel amacı, söz konusu örneklerde ortaya çıkan unsurların sosyolojik mekanizma ve tarihi süreçlerle bağlantısını kurabilmektir. Nitekim ulusal kimliğin nasıl kurulduğunun bugün yaşanan gelişmeleri şekillendiren birçok etkenin belki de en belirleyicisi olduğu iddia edilmektedir.

Türkiye kadar hareketli bir siyasi gündeme sahip bir ülkede, hâlen iktidarda olan bir siyasi parti üzerine akademik bir çalışma yürütmek, hiç durmayan bir trene binmeye çalışmak gibi yorucu olmasının yanı sıra, analizlerin kalıcılığına dair riskler de barındırmaktadır. Çalışmanın en büyük temennisi bu riskleri bertaraf edecek şekilde, ulusal kimlik-din ilişkisine dair geçici bir örnek üzerinden kalıcı bir model sunmuş olmaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu çalışma ancak birçok kişinin desteği ile elinizdeki son haline gelebilmiştir. Bu bağlamda, çalışma boyunca akademik bilgisi, titizliği, anlayışı ve herşeyden önce bana olan inancıyla yanımda olan danışmanım Doç. Dr. Sibel YARDIMCI'ya; çalışma süresince değerli yorumlarını sunan Prof. Dr. Fulya ATACAN ve Yrd. Doç. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK'e, savunma jürimde bulunmayı kabul ederek katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Yüksel TAŞKIN ve Yrd. Doç. Dr. Umut AZAK'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca, bu çalışmada çok büyük bir pay da görev yapmakta olduğum Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne aittir. Bana, çalışmamı huzurlu, rahat ve keyifli bir ortamda tamamlama ayrıcalığını sağlayan başta Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Ali AKAY olmak üzere, değerli hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kasım 2013 Büke KOYUNCU

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖZET

(AK PARTİ'NİN ULUSAL KİMLİK VİZYONUNDA İSLAM UNSURU: TÜRKİYE'DE ULUSAL KİMLİK - DİN İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ)

Bu çalışma, Kasım 2002 – Kasım 2013 AK Parti iktidarından yola çıkarak, Türkiye'de ulusal kimlik – din ilişkisini incelemektedir. Çalışmada ulus-devlet, Bourdieucü anlamda bir alan, ulusal kimlik ise bu alanın özgül sembolik sermayesi olarak düşünülmüştür. Ulusal kimlik – din ilişkisi, bir alt sermaye olarak din unsurunun ulus-devlet alanı, dolayısıyla da ulusal kimlik içerisindeki hareketi ile belirlenmekte ve dönüşmektedir. Bu süreç, Türkiye'de ulusal kimliğin kuruluş sürecinden itibaren ele alınmış, özellikle AK Parti iktidarı döneminde aldığı şekle odaklanılmıştır. Bu bağlamda, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunu yansıtan; tarih anlatısı, vatandaşlık etiği anlayışı ve uluslarası ilişkiler yaklaşımını belirleyen örnekler, ulusal kimlik-din ilişkisi ekseninde analiz edilmişlerdir. Tüm bu örnekler partinin din öğesini, büyük ölçüde modernist ulus-devlet stratejilerine uygun bir biçimde, ulusal kimlik tahayyülünün içerisinde yeniden konumlandırarak, hem ulusal kimliğin İslamileşerek yeniden pekişmesini sağladığı, hem de bu şekilde İslam algısının sekülerleşmesine hizmet ettiğini göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi, AK Parti, AKP, ulusal kimlik, din, İslam, İslamcılık, Bourdieu, alan, sembolik sermaye, tarih anlatısı, vatandaşlık etiği, uluslararası konumlandırma

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SUMMARY

(THE ELEMENT OF ISLAM IN AK PARTY'S VISION OF NATIONAL IDENTITY: A CASE STUDY OF THE NATIONAL IDENTITY – RELIGION RELATIONSHIP IN TURKEY)

This thesis examines the national identity-religion relationship in Turkey, focusing on AK Party rule between November 2002 and November 2013. In this study, nation-state is considered a "field" in the sense the term is used by Bourdieu and national identity is regarded as its specific symbolic capital. The movement of the element of religion as a sub-capital in the field both determines and transforms the national identity-religion relationship. The thesis analyzes this process starting with the establishment of Turkish national identity, and focuses in particular on its evolution during AK Party rule. In this context, examples of AK Party's approach to history narration, citizenship ethics and international relationships, which reflect on its vision of national identity, have been analyzed. These examples show that AK Party, by repositioning the (element of religion within national identity in a manner largely compatible with modernist nation-state strategies, reinforces a national identity that is being Islamized while at the same time aiding the secularization of the perception of Islam.

KEY WORDS: Turkey, The Justice and Development Party, AK Party, AKP, national identity, religion, Islam, Islamism, Bourdieu, field, symbolic capital, history narration, citizenship ethics, approach international relationships

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKPM: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi

BM : Birleşmiş Milletler

FATİH: Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

HAYTAP: Hayvan Hakları Federasyonu

HUDER: Hukuki Araştırmalar Derneği

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MGV: Milli Gençlik Vakfı

MTTB: Milli Türk Talebe Birliği

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

KATEV: Kazak Türk Eğitim Vakfı

PKK: (Partiya Karkerên Kurdistan) Kürdistan İşçi Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TGTV: Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı

TOMA: Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı

TÜSİAD: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği

TÜRKÇEDER: Uluslararası Türkçe Derneği

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Parti Adları:

AK PARTİ: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

BP: Birlik Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

DYP: Doğruyol Partisi

FP: Fazilet Partisi

HP: Halkçı Parti

GP: Güven Partisi

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MP: Millet Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

SHP: Sosyal Demokrat HalkÇI Parti

RP: Refah Partisi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TBP: Türkiye Birlik Partisi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

Elinizdeki çalışma, Türkiye'de din, toplum ve siyaset ilişkisine dair kişisel ve akademik merakın mütevazı bir ürünüdür. Çalışmada, özellikle Türkiye'de ulusal[1] kimlik ve İslam ilişkisi anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmış, Kasım 2012'de iktidarının onuncu yılını doldurmuş olan (ve hâlen iktidarı devam eden) Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti)[2] ulusal kimlik vizyonuna odaklanılmıştır. Diğer bir deyişle, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunu ortaya koyan söylem ve icraatlar, Türk ulusal kimliğinin belirleyenlerini ve Türkiye'de İslamcı söylemlerin niteliğini anlamak için bir anahtar olarak kullanılırken, bu ikisi arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir model çerçevesinde anlamlandırmanın yolu aranmıştır. Şüphesiz bu kişisel ve akademik merakın oluşması, Türkiye'de özellikle son dönemde yaşanan gelişmelerle yakından ilgilidir.

Türkiye, içinde bulunduğumuz yüzyıla yoğun bir biçimde "İslamcılık" konusunu tartışarak girmiştir. Bunda, özellikle, 1990'lı yılların başından itibaren yükselen İslamcı siyasetin elde ettiği seçim başarılarının etkili olduğu söylenebilir. Türkiye siyasetinde her zaman aktif olan ve Cumhuriyet döneminde "Milli Görüş Geleneği" adı altında kristalize olarak, 1970 tarihinde Milli Nizam Partisi (MNP) ile ilk defa tam anlamı ile partileşen, daha sonra "kapatılma-isim değiştirerek yeniden açılma" döngüsü içerisinde birçok farklı partiyle temsil edilen İslamcı siyaset, 1995 yılında Refah Partisi (RP) adıyla, o güne dek İslamcı partilerin aldığı en yüksek oy oranına ulaşarak iktidara ortak

[1] Çalışma boyunca (doğrudan alıntılar hariç) "milli" sözcüğü yerine "ulusal", "millet" sözcüğü yerine "ulus", "milliyetçilik" sözcüğü yerine de "ulusçuluk" sözcükleri kullanılmıştır. Bunun sebebi şudur: Aramca (Aramice) bir sözcük olan "millet" sözcüğü "Tanrının sözü" ve "Tanrının sözü etrafında toplanan grup" anlamına gelir (İlber ORTAYLI, **Avrupa ve Biz,** 70-71). Dinî bir referans içeren bu tabir, Osmanlı Devleti'nde ise farklı dinî grupları ifade etmek için idari bir terim olarak kullanılanılmıştır (Ermeni milleti, Yahudi milleti gibi). Özellikle ulusal kimlik ile din arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışmada ise gerektiğinde "millet" sözcüğünün ne şekilde dinî bir içerikle kullanıldığını vurgulayabilmek için, diğer zamanlarda bu anlamda nötr olan ulus sözcüğü tercih edilmiştir.

[2] "Adalet ve Kalkınma Partisi" adının kısaltmasının "ak" sıfatının anlamı nedeniyle "AK Parti" mi yoksa "AKP" mi olması gerektiği üzerine birçok tartışma yapılmış ve farklı kullanımlar farklı ideolojik duruşların göstergeleri haline gelmiştir. Bugün "AK Parti" kısaltması çoğunlukla partiyi destekleyenler, "AKP" kısaltması ise desteklemeyenler tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu tartışmalardan ve herhangi bir ideolojik duruştan bağımsız olarak parti tüzüğünün ["Parti Tüzüğü", (http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu).(16 Ağustos 2012)], birinci kısım genel esaslar üçüncü maddesindeki "Partinin kısaltılmış adı "AK PARTİ" şeklindedir." ibaresine istinaden "AK Parti" kısaltması kullanılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmayı başarmıştır.[3] 1996-1997 yılları, İslamcı siyasetin Türkiye Cumhuriyeti ulus-devleti alanında oyun kurma mücadelesi sergilediği yıllar olmuştur. "Alan", "oyun" ve "mücadele" sözcükleri burada Bourdieu'ye referansla[4] kullanılmaktadır ve ilerleyen satırlarda ulus-devletin ne şekilde bir alan, bu alan içerisindeki hareketin de bir oyundaki mücadele olarak düşünülebileceği üzerinde detaylı olarak durulacaktır. "Sergileme" sözcüğü ise özellikle seçilmiştir çünkü parti, bu dönemde, İslami unsurları siyasetinin merkezine taşıma amacıyla, Libya'ya devlet ziyareti düzenlenmesi, Başbakanlık konutunda tarikat liderleri ve şeyhlerine iftar yemeği verilmesi, İstanbul'un merkezi Taksim'e inşa edilecek bir cami projesinin oluşturulması gibi bir takım kritik sembolik uygulamalarla tüm kamuoyunun dikkatini üzerine toplamayı başarmıştır. Söz konusu sürece, Türkiye'deki İslamcı siyasetin seyrinin anlatılacağı ileriki bölümlerde yer verilecektir.

Bu dönemin bir etkisi, İslamcılık konusunun akademik-entelektüel çevrelerde bir "kimlik siyaseti"[5] olarak daha yoğun bir şekilde ele alınmaya başlanması, diğer bir etkisi ise, "28 Şubat"a uzanan anti-İslamcı devletsel-toplumsal muhalefet[6] sürecinin tetiklenmesi olmuştur. 1997 yılında iktidardaki REFAHYOL (Refah Partisi ve Doğruyol Partisi koalisyonu) hükümetine bir dizi uyarının yapıldığı ve ardından hükümetin istifası ve süreç içerisinde RP'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılması ile

[3] Türkiye'nin siyasal partileri için Bkz. M. Serhan YÜCEL, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005).**

[4] Bourdieu'nün "alan" kavramı ve oyun analojisi için Bkz. P. BOURDIEU – L. WACQUANT, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çev. Nazlı ÖKTEN, 79-101.

[5] Gülalp tarafından İslamcı hareket, söz konusu bağlamı içerisinde, bir "kimlik siyaseti" olarak tanımlanmıştır. Gülalp kitabında komünizmin ve postfordizmin yıkılması ile ortadan kalkan sınıf dayanışmasının yerini daha çok kültürel haklar çerçevesinde şekillenen "kimlikler siyaseti"ne bıraktığını, yükselen İslamcılığın da bunun bir örneği olduğunu öne sürmüştür (Haldun GÜLALP**, Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri**). "Kimlik siyaseti" ifadesini kullansın ya da kullanmasın 1990'larda İslami hareketlerin yükselişini açıklamaya çalışan ve ileriki bölümlerde detaylı olarak ele alınacak birçok araştırmada da dinî hareketlerin yükselişini sınıf temelli hareketlerin yıkılışına bağlayan benzer bir yaklaşım ön plana çıkmıştır.

[6] Bu dönemde, devletin yürütme, kısmen de yasama organı dışında kalan kurumlarında, özellikle de Türk Silahlı Kuvvetleri'nde (TSK) İslamcılığa karşı yoğun bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Süreç Eylül 2013'te başlayan 28 Şubat Davası'na konu olacağı üzere ["28 Şubat Davası Başladı", (http://www.sabah com.tr/Gundem/2013/09/02/28-subat-davasi-basladi).(18 Ekim 2013)], "postmodern darbe" olarak adlandırılacak şekilde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararları ile bir bakıma TSK tarafından sonlandırıldığından aynı dönemde ortaya çıkan toplumsal muhalefet gölgede kalmıştır. Oysa Çınar'ın bu dönemle ilgili yaptığı "İslamcılığın artan dozunun ironik bir şekilde sekülerliğin de gücünün artmasına ve bu sefer ordu tarafından arka çıkılan bir devlet ideolojisi olmaktan öte otonom bir sivil toplum hareketi olarak ortaya çıkmasına neden olduğu" yönündeki tespiti ezber bozucudur (Alev ÇINAR, **Modernity, Islam, Secularism in Turkey: Bodies, Places and Time**, 20).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonuçlanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK)[7] Toplantısı'nın gerçekleştiği tarih ile anılan 28 Şubat, kısa bir süre için İslamcılık konusunun gündemden düşmesine, daha doğrusu üzerinin örtülmesine neden olmuştur. Bir yandan "laikliği güçlendirmek" adına bir dizi önlem alınırken, öte yandan Türkiye ekonomik anlamda çok zorlu bir döneme girmiştir. Bu tarihten itibaren beş yılda üç farklı koalisyon hükümeti kurulmuş ve 2001 yılında "kara Çarşamba" olarak anılan büyük ekonomik krizin ardından yapılan erken seçimle yeni bir dönem başlamıştır.

28 Şubat'ın İslamcı siyaset üzerinde büyük etkileri olsa da, onu ortadan kaldırma amacına -en azından görünürdeki amaç buydu-[8] ulaştığını söylemek mümkün değildir. Ekonomik krizin ardından yapılan ilk seçimde (3 Kasım 2002), eski RP'nin yenilikçi kanadını oluşturan ve Milli Görüş Geleneği'nden ayrıldıklarını beyan ederek AK Parti'yi kuran grup, yüksek bir seçim başarısıyla[9] tek başına iktidara gelmiştir. Böylece kendi partileri bünyesinde aktif mücadele veren İslamcı siyaset de çeşitlenmiştir. İşte

[7] 1933 yılından itibaren farklı isimlerle faaliyet gösteren bu kurum 1982 Anayasası ile "Milli Güvenlik Kurulu" adını almıştır. Bu anayasada yer aldığı şekli ile Kurul, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan başbakan, genel kurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşur. Geniş bir görev tanımı olan kurulun, 28 Şubat kararlarına temel oluşturan görev maddesi muhtemelen "Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirecek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurt içi ve yurtdışı tehdite karşı koymak, bu tehditi etkisiz kılmak için gerekli strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve ele alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder"dir. MGK yasasında 2003 yılında yürürlüğe giren bir değişiklikle MGK kararlarının tavsiye niteliğinde olduğu vurgulanmıştır ["MGK Yasasında Değişiklik…", (http://web.archive.org/web/20120608071825 /http://www. belgenet.com/yasa/k4789.html)].

[8] 28 Şubat'ın, askerin inisiyatifiyle RP'nin İslamcılığına karşı değil de, başka nedenlerle yapıldığını savunan alternatif senaryolar da Türkiye'de yankı bulmuştur. Bunlardan biri "postmodern darbe"de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) etkili olduğudur. Her ne kadar ABD tarafından bu haber daha önceden yalanlansa da ("28 Şubat'ta Dahlimiz Yok", **Milliyet**, 23 Nisan 2012) çeşitli gazetelerde Erbakan'ın Batı dünyasından uzaklaşıp Müslüman-Arap dünyası ile yakınlaşmasının ABD de rahatsızlık yarattığı ve bu yüzden 28 Şubat sürecinin teşvik edildiği haberi yer almıştır ("28 Şubatta ABD Parmağı", **Türkiye**, 16 Ağustos 2012). **Sabah** gazetesinden Nazlı Ilıcak ("28 Şubat ve ABD", **Sabah**, 20 Nisan 2012) ve **Takvim** gazetesinden Emin Pazarcı ("İşte Belgesi: 28 Şubat'ta ABD Parmağı", **Takvim**, 20 Nisan 2012) gibi isimler bu görüşü desteklemişlerdir. Can Ataklı ise daha da farklı bir yorum yaparak, 28 Şubat'ın AB'ye karşı büyük sermayenin AB yolunda ilerleyen hükümeti düşürme girişimi olduğunu iddia etmiştir ("28 Şubat Askeri Değil Ekonomik Operasyondu", **Vatan**, 27 Şubat 2012). 28 Şubat dönemine ilişkin sanıkların "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni cebren devirmeye, düşürmeye iştirak" suçundan yargılandıkları dava henüz sürmektedir ["28 Şubat 2013", (http://www.sabah.com.tr /Gundem/ 2013/09/02/28-subat-davasi-basladi).(18 Ekim 2013)].

[9] 2002 genel seçimlerinde AK Parti kendisine en yakın ikinci parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) neredeyse iki katı oy alarak % 34.28'lik bir oy oranına ulaşmıştır ["2002 Genel Seçimleri Türkiye Geneli İllere Göre Oy Dağilim Tablosu", (http://arsiv.ntvmsnbc.com/modules/secim2007/secim2002/). (13 Ekim 2013)].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İslamcı siyaset(ler)in seçimlerdeki bu ikinci büyük başarısı Türkiye'de "İslamcılık" tartışmalarının oldukça yoğunlaşmasında etkili olmuştur.

İslamcı siyasetin başarısının arkasında özellikle birbiri ile çelişir gibi gözüken iki toplumsal neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 1990'larda, yoksul kesimlerin bir hayatta kalma-güçlenme aracı olarak İslami hareketlere destek vermesi, ikincisi ise bazı daha üst gelir grupları tarafından İslamiyet'in bir kültürel sermaye biçimi olarak sahiplenilmesidir. Bu toplumsal gelişmeler de, hem kendi başlarına İslamcılık konusuna akademik-entelektüel çalışmalarda daha fazla yer açmışlar, hem de İslamcı siyasetteki yükselişin bir nedeni ve sonucu olarak onunla iç içe gelişmişlerdir.

Bu dönem, 1980'lerde uygulamaya konulan neoliberal ekonomi politikalarının, özellikle yoksul kesimler üzerindeki olumsuz etkilerinin ağırlığını hissettirmeye başladığı bir dönemdir. Devletin sunmadığı veya sunmakta yetersiz kaldığı refah hizmetleri özellikle büyükşehirlerin yoksul kesimleri ile kırsal kesimlerde İslami cemaat, vakıf ve dernekler tarafından karşılanmaya başlanmış ve biraz önce belirtildiği gibi bu İslami oluşumlar özellikle söz konusu kesimlerin desteğini kazanmışlardır. Bu cemaat, vakıf ve derneklerin etkinliğini ve görünürlüğünü artıran bir diğer unsur da İslami vurguları olan kültür ve pratikleri (ileride detaylı bir biçimde değinileceği gibi, kültürel sermaye olarak İslamiyet'i) yaymalarını kolaylaştıran basın-yayın ve eğitim kuruluşlarının çoğalması ve yaygınlaşmasıdır.

Özellikle 1980'lerin ekonomik ve belli sınırlar içerisinde siyasal liberalleşmesi[10], iletişimi hızlandıran teknolojik gelişmeler ve yurt dışına çıkışı kolaylaştıran "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun"un kaldırılması gibi bir takım değişiklikler, başta Avrupa olmak üzere "yabancı" kültürlerle etkileşimi artırmış, 1990'lı yıllarda Türkiye'de İslami hareketlerin de dönüşmesi ve çeşitlenmesinde etkili

[10] 1983-1989 arası başbakanlık, 1989-1993 arası da cumhurbaşkanlığı yapan Özal'ın dönemi genelde her alanda liberalleşme ile anılmaktadır. Fakat yakından bakıldığında, ağırlığın ekonomik liberalleşmede olduğu, siyasi liberalleşme alanında ise bazı özgürlükler sağlanırken yeni kısıtlamaların getirildiği göze çarpmaktadır. Bu kısıtlamalara "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" ve "Polis Vazife Selahiyet Yasası" örnek olarak gösterilebilir (Emre KONGAR, **21. Yüzyılda Türkiye**, 221). Ayrıca her ne kadar 12 Eylül ile başlayan askeri yönetim 1983 yılında sonra erse de, bu dönemde hazırlanan ve otoriter yapısıyla ön plana çıkan 12 Eylül Anayasa'sı bugün olduğu gibi Özal iktidarı günlerinde de, hem de ilk hazırlandığı haline çok daha yakın bir şekilde yürürlüktedir. Dolayısıyla yaşanan siyasi liberalleşme de eninde sonunda bu anayasanın sınırları ile şekillenecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olmuşlardır. Üniversitelerde düzenlenen gösteriler, mitingler veya gazetelerde yayınlanan köşe yazıları ile kamusal alanda İslami yaşam tarzının kabulüne yönelik hak talepleri belirginlik kazanmıştır.

Kamusal alanda İslam'ın görünürlüğüne ilişkin bir başka dönüşüm ise, kentli tüketim kalıplarının bu zamana kadar pek de görülmemiş İslami versiyonlarının ortaya çıkmasıdır. Özellikle 1990'lı yılların sonlarına doğru İslami yaşam tarzına uygun olarak yeniden düzenlenen lüks site ve tatil köyleri, tesettür defileleri, pahalı otel ve restoranlarda verilen iftar yemekleri kentli yaşam tarzları ile İslam'ın buluşmasının yansımaları olarak kamusal alanda yerlerini almışlardır.

Bu dönüşüme zaman zaman, ileriki bölümlerde uzunca üzerinde durulacak, içtihadi ve zihinsel bir dönüşüm de eşlik etmiştir. İslam'ın kutsal kitabı ve peygamberinin hayatı temel alınarak yapılan "İslam'ın zenginliği teşvik ettiği", "çalışmanın ibadet olduğu" ve benzeri yorumlar "faizin haram olup olmadığı" tartışmalarına kadar uzanmıştır.[11] Gülen cemaati gibi bazı çevreler bilimsel ve teknolojik gelişmeyi Tanrı'nın insanlıktan beklentisi olarak yorumlamış ve rasyonellik kadercilikle sentezlenmeye çalışılmıştır.[12] Belirtildiği gibi ilerleyen bölümlerde bu konunun üzerinde çok daha detaylı olarak durulacaktır.

Sekülerleşme-Desekülerleşme-Postsekülerleşme Tartışmaları

Türkiye'de İslamcılığın yükselişi ve bunun akademik çevrelerdeki yansıması dünyada yapılan postsekülerizm tartışmaları ile de paralel gelişmiştir. Aslında 1980'lerden itibaren tüm dünyada toplumların modernleştikçe sekülerleşeceklerine olan akademik inanç zayıflamaya başlamıştır ve 1979 yılı bunun için önemli bir kırılma

[11] Zenginliğin nasıl Müslümanlıkla bağdaştırıldığının örnekleri için Gümüşçü'nün Müslüman Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) üyesi işadamları ile yaptığı mülakatlardan oluşan çalışmasına bakılabilir (Şebnem GÜMÜŞÇÜ, "Economic Liberalization, Devout Bourgeoisie and Change in Political Islam: Comparing Turkey and Egypt").

[12] Konu ile ilgili çalışmalar için Bkz. Ramazan KILINÇ, "Islamic Movements and Liberalization: The Case of Gülen Movement"; Ahmet T. KURU, "Modernite ile Müslüman Gelenek Arasında Bir Orta Yol Arayışı: Fethullah Gülen Örneği"; Yavuz ÇOBANOĞLU, **"Altın Nesil"in Peşinde – Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite**.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

noktası olarak ele alınmaktadır. Güney Amerika'da bulunan İngiliz Guyana'sında "Halkın Tapınağı" adlı bir tarikata bağlı 914 kişinin Jonestown katliamı olarak anılan toplu intiharı; Jerrry Falwell adlı Amerikan evanjelik din adamının Reagan'ın başkanlık kampanyasında Amerika'nın o güne dek gördüğü en büyük evanjelik lobiyi oluşturarak etkin bir şekilde Amerikan sağını desteklemesi; Papa'nın Meksika'da Latin Amerikan piskoposlarının konferansına katılarak yerel halka seslenmesi ve Kurtuluş Teolojisi'ne onay vermesi, daha sonra kendi ülkesi Polonya'ya gelerek Polonya Katolik Kilisesi ile Sendika'dan (Solidarność) oluşan ve yaklaţık on yıl sonra komünizmi ülkeden atacak olan birliği kutsaması; Amerikan başkanı Jimmy Carter'ın Mısır'ın Cumhurbaşkanı ve İsrail'in Başbakanı arasında bir Ortadoğu anlaşması sağlaması; hep 1979 yılı içerisinde gerçekleşmiş ve kamuoyunun dikkatini din olgusuna çekmiş olaylardır. 1979 yılı, aynı zamanda, Ayetullah Humeyni'nin Paris'ten İran'a döndüğü ve ruhani liderlik ile *de facto* devlet liderliğini birleştirdiği yıldır. Ayrıca, Soğuk Savaş sona ererken eski sosyalist ülkelerde sosyalist yönetimlerce bastırılan dinin etkisinin tamamen kaybolmamış olduğu da fark edilmiştir. Çin'de Hristiyanlık, her ne kadar ulusal ve sosyalist amaçlara uyarlanmış olsa ve Halk Cumhuriyeti insanlarının ortak faydası için çalışmayı hedeflediğinin sık sık altını çizme ihtiyacı duysa da, yıllar sonra bir kez daha etkin hâle gelmiştir. Polonya'da dinin hızla ulusal kimliğin önemli bir parçası hâline geldiği görülmüştür. Tüm bu örnekler modernleşmenin öngörüldüğünün aksine sekülerleşme getirmediğinin kanıtları olarak dile getirilmeye başlanmıştır.[13]

Zaman zaman modernleşmenin bir ürünü olarak tanımlansa da, aslında tarihi 16. yüzyıla kadar geriye götürülebilecek sekülerleşme, Weber'e göre, insanoğlunun içinde bulunduğu dünyayı rasyonel bir şekilde açıklaması sonucu dünyanın büyüsünün bozulmasıdır (desenchantement). İnsanda var olan anlama güdüsü doğrultusunda insanlar yalnızca zihinlerini kullanarak dünya hakkında bilinçli bir düşünüm (reflexion) geliştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda dünyaya anlam verdikleri düşünceleri üzerinde de bu bilinçli düşünümselliğe ulaşmışlardır. Zaman içerisinde bu bilinçli düşünüm, büyünün inkârına, anlamların daha genel prensipler altında sistematikleştirilmesine ve dünyadaki aksiyonlar için rasyonel bilginin bilinçli bir

[13] Raymond FIRTH, "Spiritual Aroma: Religion and Politics", 594; N. Jay DEMERATH III, "A Sinner Among the Saints: Confessions of a Sociologist of Culture and Religion", 7-8; Lilly WEISSBROD, "Religion as National Identity in a Secular Society", 188.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Weber'in tarih felsefesinin temelinde, toplumların, kendisinin "çıkar durumları" olarak adlandırdığı somut koşullar karşısında rasyonelleşerek ve entelektüelleşerek gelişecekleri varsayımı vardır.[14] Gerçekten de Avrupa modernitesi ile birlikte bir kırılma gerçekleşmiş, dinin 19. yüzyılda sosyal bilimlerin bir nesnesi hâline gelmesi sekülerleşme eğilimini güçlendirmiştir.

Fakat dinin, insanoğlunun çok farklı ihtiyaçlarına cevap veren bir referans çerçevesi olduğu düşünüldüğünde, sekülerleşmenin çok basit ve net bir süreç olarak ortaya çıkamayacağı görülür. Seküler Avrupa'da bile, dinin hâlâ ahlaki öğreti kaynağı olarak kabul görüyor olması veya gelenekselleşmiş dinî cenaze veya nikâh törenlerinin tercih edilmeye devam edilmesi, dinin "ya hep ya hiç" formülüyle açıklanamayacak kadar hayatın farklı alanları ile iç içe geçmiş bir olgu olduğunu göstermektedir. Demerath da, sekülerleşmenin, "ya hep ya hiç" şeklinde değerlendirilebilecek bir eğilim olmadığını, anaakım, marjinal ya da militan olsun bugünün dinlerinin her versiyonunun, daha önceki versiyonlardan farklı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, bütün bir ülkeyi tek bir eğilim ile açıklamak imkânsızdır. Ülkenin bir yerinde dinin güçlenmesine diğer bir yerinde zayıflaması eşlik edebilir. Tamamen dindar ve dinî olmayan toplumlar "mitik uçlar"dır ve bunların arasında geniş bir yelpaze bulunmaktadır.[15]

Dolayısıyla, topyekûn bir sekülerleşmeden bahsetmek mümkün değildir. Fakat bu, postsekülerleşme tezinin iddia ettiği gibi topyekûn bir desekülerleşmeden de bahsedilebileceği anlamına gelmez. Postsekülerleşme tezinin temelini, kaybolduğu düşünülen dinî bağlılıkların yeniden canlanması, kökten dinci hareketlerin güçlenmesi ve yeni dinî hareketler ve dinselliklerin ortaya çıkması oluşturmaktadır.[16] Fakat son dönemde yapılan bazı araştırmalar dinin hâlihazırda büyük ölçüde sekülerleşmiş olan Avrupa ülkeleri gibi toplumlarda yükselmediğini ve sekülerleşme sürecinin de tamamen son bulmuş olduğunu söylemenin mümkün olmadığını göstermektedir.[17] Postsekülerleşme tezine kanıt olarak gösterilen bir başka gelişme olan kökten dinci hareketlerin yükselişi ise sekülerleşmiş bir toplumun dindarlaşmasından çok zaten

[14] Sung Ho KIM, "Max Weber".
[15] Bkz. (13), DEMERATH III, 12.
[16] Jürgen HABERMAS, "Notes on a Post-Secular Society"; Bkz. (13), WEISSBROD.
[17] S. BRUCE – D. VOAS, "Religious Toleration and Organizational Typologies"; D. VOAS – A. CROCKETT, "Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dindar olan toplumlarda yeni bir siyaset biçiminin ortaya çıkmasına işaret etmektedir. Belki de Asad'ın dediği gibi "sekülerleşme tezi bir zamanlar sahip olduğu inanırlığa artık sahip değilse, bunun nedeni 'siyaset' ve 'din' kategorilerinin birbirleriyle bizim düşündüğümüzden daha derin bir şekilde iç içe geçmiş olduğunun anlaşılmasındandır."[18] Kısaca, durdurulamaz bir sekülerizasyon ya da desekülarizasyon süreci yerine, tüm dünyada farklı bağlamlarda bireysel dinî tutum veya toplumsal dinî hareketlerin aldığı farklı şekillerden bahsetmek daha doğrudur.

İslamcılık ve Postmodernizm

Bu bağlamda değerlendirilebilecek İslami hareketlerde yaşanan dönüşüm ve çeşitlenme Türkiyedeki akademik-entelektüel çevrelerde "İslam" konusunu popülerleştirirken, yapılan çalışmaların da çeşitlenmesine neden olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, konuya sosyolojik açıdan yaklaşan sınırlı akademik çevreler dışında, İslamcılık, Tarık Zafer Tunaya'nın çizgisinde görüldüğü üzere[19], genelde antimodernist "gerici" bir hareket olarak ele alınmıştır. 1990'larda İslami hareketlerle ilgili yapılan "içeriden" veya "dışarıdan" çalışmalarda yoğun olarak ortaya çıkan tema ise "postmodernizm"dir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan, 1960'larda postyapısalcı felsefe ile düşünsel bir arka plan kazanan, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra gitgide popülerleşen, Türkiye'de ise ağırlıklı olarak 1990'larda keşfedilen "postmodernist düşünce" İslami çevrelere akademik-entelektüel alanda dertlerini anlatabilecekleri uluslararası bir dil sunmuştur. Berktay, postmodernizme ilişkin görüşlerini aktarırken "postmodernizmin, modernizmin düşlerinin 20. yüzyıl gerçeklerinin kayalarına çarptığı yerde başladığını" söyler.[20] İslami akademik çevrelerde de "Cumhuriyet'in modernist –ve laik- uygulamalarının vaat edilen refah ve mutluluğu getirmediği savı" postmodernizmin modernlik eleştirisinde kendisine destek bulmuştur. Ayrıca evrensel değerleri sorgulayan postmodernist düşünce, evrensel olarak ortaya sürülen Aydınlanma değerlerine karşı yerel değerleri savunan İslamcı yazarlar için

[18] Talal ASAD, **Sekülerliğin Biçimleri – Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik**, Çev. Ferit Burak AYDAR, 239.
[19] İsmail KARA, **Din ile Modernleşme Arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, 12.
[20] Fatmagül BERKTAY, "Küreselleştikçe Parçalanan Bir Dünyanın İzdüşümü: Postmodernizm", 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

elverişli bir kurumsal çerçeve sağlamış ve bu durum İslamcı düşüncenin akademik çevrelerde Cumhuriyet tarihinde hiç olmadığı kadar kabul görmesi ile sonuçlanmıştır. Örneğin, Peygamber (Hz.) Muhammed döneminde Medine'de farklı toplumsal blokların birarada yaşamasını mümkün kılmak amacıyla oluşturulan Medine Vesikası'nı modernist birlikte yaşama rejimlerine alternatif bir çoğulcu yaşam pratiği olarak sunan Ali Bulaç, bu görüşün temsilcileri arasında sayılabilir.[21] Kentel gibi akademisyenler de, İslamcılığın yükselişini, modern hayatın olumsuzluklarına karşı bir tutunma çabası, bir direniş olarak ortaya koyarak "postmodernist düşünce" ile İslami hareketin yükselişine dair açıklamaları yaklaştırma-yanaştırma eğilimine katılmışlardır.[22]

1990'lardan 2000'lere

1990'ların öne çıkan dinî hareketleri kökten dinci ve ulusaşırı hareketlerken, 21. yüzyılda bu eğilim yerini (hiçbir dönem için homojen tek bir eğilimden bahsetmek mümkün olmasa da) neoliberal demokrasilerle uyumlulaşmış dinî hareketlere bırakmış gibi gözükmektedir. Gülalp, bu durumu 11 Eylül (2001) İkiz Kuleler Saldırısı ile "dinlerin fırsat aralığı"nın kapanmasına bağlamıştır. Yazarın, "dinlerin fırsat aralığı" olarak adlandırdığı dönem, sembolik olarak Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan, sınıf dayanışmaları ve sınıfsal muhalefetin yerini kültür temelli kimlik hareketlerine bıraktığı bir dönemdir. Bu dönemde yükselen ulusaşırı kökten dinci hareketler de, söz konusu çerçevede Batı emperyalizminin ve liberalizmin yeni karşıt gücü olarak değerlendirilebilirler. Oysa postmodernist yaklaşımların da bir ölçüde popülerliğini kaybetmeye[23] ve "evrensel değerler" vurgusunun yeniden postmodernizmin ortaya koyduğu "kültürel görecelik" söyleminin önüne geçmeye başladığı bir döneme denk gelen 21. yüzyıl İslamcılığı, 11 Eylül sonrasında varlığını sürdürebilmek için demokrasi, özgürlük gibi "evrensel değerler"e sarılmak zorunda kalmıştır.[24]

---

[21] Ali BULAÇ, "Medine Vesikası hakıında Genel Bilgiler".
[22] Ferhat KENTEL, "Dinin Anlamı, Anlamları ya da Yeniden Rüyaya Doğru", 50-58.
[23] Ley bir çalışmasında, 1975-2002 yılları arasında Arts and Humanities Citation Index ve Social Science Index'te yer alan yayınlarda, başlığında "postmodernizm" sözcüğü geçenleri tarayarak bir grafik oluşturmuştur. Buna göre 1990'ların ortalarına kadar görülen hemen hemen düzenli yükseliş 1990'ların sonlarına doğru yerine düşüşe bırakmıştır (David LEY, "Forgetting Postmodernism? Recuperating a Social History of Local Knowledge", 539).
[24] Bkz. (5), GÜLALP.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu dönem Türkiye'de de, sisteme karşı daha muhalif olan Milli Görüş geleneği çizgisinden, daha "ılımlı" olarak tanınan AK Parti çizgisine geçildiği dönemdir. Dönüşümün etkileri akademik çalışmalara da yansımıştır. Artık akademik çalışmalarda da, çoğunlukla, "dinî hareketlerin modern hayata alternatif geliştirmeleri"ne değil, "dinlerin modernlikle kurduğu farklı ilişkiler ve ortaya çıkardıkları farklı sentezler"e odaklanılmaya başlanmıştır.[25] Nitekim elinizdeki bu çalışma da "dinlerin fırsat aralığı" olarak tanımlanan dönemden çok, bu dönemi takip eden ve 21. yüzyılın başına denk gelen (ama kesin bir dönemselleştirme ile de sınırları çizilemeyecek olan) yeni sentez arayışlarını konu almaktadır.

Bu yaklaşımın Türkiye'deki en önemli temsilcilerinden biri Nilüfer Göle'nin **Melez Desenler** adlı çalışmasıdır. Göle, kitabında, Türkiye'deki "laik-İslamcı mücadelesini" ele almış ve seçkinler/karşı-seçkinler ikiliği üzerine inşa ettiği bu ilişkiyi Bourdieu'nün sermaye kavramı üzerinden açıklamıştır. Ona göre 20. yüzyılın başındaki Cumhuriyet modernleşmesinin en derin etkisi medeniyet düzeyinde ortaya çıkmış ve İslami kültür, sosyal statüden ve "ayrıcalığın modern tanımı"ndan dışlanmıştır. Göle, İslami yaşam tarzlarının özneleri veya AK Parti'nin kurucu kadrolarını, ekonomik sermayeden sonra kültürel sermaye biriktirmeye başlayan ve kendilerine "ayrıcalık ve sosyal kabul" için yeni bir alan açan karşı-seçkinler ya da İslamcı seçkinler olarak tanımlamıştır. Bu sermaye biriktirme ve alan açma çabalarının sonucunda ortaya çıkan şey ise "alternatif modernlikler"dir.[26]

Türkiye'de İslamcılığı modernizm açısından ele alan araştırmacılardan bir başkası da Alev Çınar'dır. Çınar, ileride AK Parti'nin lideri olacak Erdoğan (Rcep Tayyip)'ın henüz RP üyesi bir belediye başkanıyken İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde gerçekleştirdiği politikaları modernist politikalar olarak değerlendirmiş ve bunların Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde uygulanan modernist politikalarla bir karşılaştırmasını sunmuştur. Çınar'a göre bu iki farklı görüşü modernizmle ilişkilendiren şey, her ikisinin de toplumu ideal bir geleceğe doğru dönüştürme amacı taşıyor olmalarıdır. Her ikisinde de toplumun bugününü eksik ve yetersiz görüp ideal gelecek için bir müdahaleye

[25] Robert W. HEFNER, "Multiple Modernities: Christianity, Islam and Hinduism in a Globalizing Age".
[26] Nilüfer GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ihtiyaç duyma eğilimi vardır. Modernizm, daha iyi bir gelecek arayışında uygulanan politikalarla bedenlere, mekâna ve zamana bir müdahaledir. Göle'ye benzer şekilde, Çınar da, Türkiye gibi "Batı dışı" toplumlarda modernliğin bir taklit veya dışarıdan ya da yukarıdan dayatılan inorganik bir proje değil, daha çok Postkolonyal çalışmaların da öngördüğü gibi yaratıcı bir adaptasyonun ürünü olduğunu söylemiştir.[27]

Modernist İslamcılık

Ulusal kimlik ile İslamcılık arasındaki ilişkiye odaklanan elinizdeki çalışmada da, ağırlıklı olarak, modernist İslamcılık düşüncesi üzerinde durulmuştur. Burada bir parantez açarak İslamcılık sözcüğünün önüne gelen "modernist" tamlayanının farklı ideolojik duruşlardan farklı tepkiler almaya gebe olduğu hatırlatılabilir. Modernizm[28], salt Aydınlanma değerleri ile tanımlandığında, İslamcılığın, modernist olarak tanımlanmak için yeterince rasyonel, özgürlükçü veya demokratik olmadığını öne sürenler olacaktır. Oysa modernizm her zaman Aydınlanma değerleri üzerinden

[27] Bkz. (6), ÇINAR, 2-9.

[28] Modern, modernite, modernizm ve modernleşme kavramları birbiri ile ilişkili, fakat ayrı anlam çerçevelerini işaret eden kavramlardır. Modern sıfatı; "son zamanlar" ya da "tam şimdi" anlamına gelen "modo" kelimesinden gelen "modernus" ve bugün anlamına gelen "hodie" kelimesinden gelen "hodiernus" kelimelerinden türetilmiştir. Bu anlamı ile "modern" eskiden kopuşu, değişimi ve değişimin farkındalığını ifade etmektedir. Şüphesiz değişim bilinci modernitenin de özünü oluşturmaktadır, fakat modernite belli bir bağlamı olan ve o bağlam içerisinde özel bir anlam kazanan bir sözcüktür. Köklerini Rönesans, Reform hareketleri ve Aydınlanma Devrimi'nde bulan endüstriyel 19. yüzyıl Avrupası "modernite" teriminin özel bağlamını oluşturur. Bu özel bağlam; skolastik bilim ve felsefe anlayışına karşıt Bacon ve Descartes'la başlayan yeni felsefeyi; yeni felsefeyi modern kılan, felsefede nesne ya da varlıktan değil de, özneden hareket eden ve Tanrı'yı değil de, insanı merkeze alan anlayışı; Galile ile başlayan yeni bilim anlayışını; modern deneysel yöntemi; Aydınlanma geleneğini, aklın ürünü olan rasyonel bilim anlayışı ve yönteminin her alana uygulanmasına yönelik tavırı; uzmanlaşmış kültürün bilim yoluyla kazandığı birikimin günlük yaşayışın zenginleştirilmesi ve rasyonel örgütlenişi için kullanılması gerektiğini savunan yaklaşımı; teknolojinin yükselişiyle ekonomik örgütlerin yeni bir biçim kazanması sürecini ve soyut devletten burjuva devletine dönüşüm sürecini içerir (Ahmet CEVİZCİ, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 270). Ortaçağ'dan günümüze dek uzanan süreci nitelendirmek için ise moderniteden farklı bir terimin; "modern zamanlar" teriminin tercih edilmesi karışıklığa mahal vermemek adına daha uygun gözükmektedir. Bu bağlamda modernite bir modernleşme sürecinin ürünüdür. Fakat her modernleşme süreci modernitenin yukarıda sıraladığımız tüm unsurlarını içermeyebilir. Yine de sosyal değişmeden farklı bir terim olarak "modernleşme" sözcüğü kullanılıyorsa kavramın ortaya koyduğu bir nüansın olması gerekir. Özelde 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp, 20. yüzyılın ilk otuz yılı boyunca süren ve klasisizme karşı çıkarak Avrupa'da realist sanat anlayışından estetik kopuşu gerçekleştiren sanat akımını temsilen kullanılan modernizm sözcüğü; sanat alanındaki tanımı ile bağlarını korumak kaydıyla, çok daha geniş bir kavramsal çerçeveyi ifade etmektedir. Modernizm yani modernist düşünme biçimi üzerinde yükselen modernleşme de köklerini modernite ile aynı tarihsel süreç içerisinde bulmakta ve modernitenin bilimsellik, hümanizm ve ilerlemecilik idealleri ile yoğrulmaktadır [Bkz. (20), BERKTAY, 1-2].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tanımlanamayacağı gibi, modernist ideolojiler olarak ortaya çıkan liberalizm, sosyalizm ya da komünizm uygulamalarına bakıldığında da özgürlükçü ya da demokratik olmayan birçok özellik görülecektir. Maffesoli'ye göre modernizm epistemolojik bireyciliğin keşfidir. Dinî bireycilik protestanlıkta, siyasi bireycilik ise Rousseau'nun toplum sözleşmesinde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda "çalışma" olgusunun önemli bir hâle gelmesi kendini gerçekleştirme düşüncesinin önünü açmıştır. Rasyonalizm ile dünyanın büyüsü bozulmuş, faydacılık prensibi ile, hem kendine, hem doğal ve toplumsal dünyaya hâkim olma fikri gelişmiştir. Yarın ve gelecek düşünceleri ön plana çıkmıştır. Bireysel enerjinin gelecek için harekete geçirilmesi fikri doğmuştur.[29]

Çınar'ın modernizm tanımı da benzer bir yaklaşımı içerir. Modernizm daha iyi bir gelecek için şimdiyi feda edebilen sürekli bir hareket düşüncesini içerir. Bu yüzden modern olmak geçmişle ve şimdiyle bağları kopartmak ve hareket hâlinde olmaktır. Bu sadece gelecekte iyinin ve gelişmişin projeksiyonunu değil, şimdide ve geçmişte de eskinin, gerinin ve gelenekselin projeksiyonunu içerir.[30]

Burada uzun bir modernizm tartışmasına girilmeyecektir fakat kavramsal çerçeveyi netleştirmek için şunu belirtmekte fayda vardır: Bu çalışma çerçevesinde modernizmin; "geleceğe dair idealler, bu ideallere ulaşma amaçlı çaba ve bu ideallere ulaşma yolunda insan unsuruna duyulan güven" niteliğine atıf yapılmaktadır.

İslamcılığın "modernist" sıfatı ile tanımlanmasına karşı çıkacak bir görüş de İslamcılığın ortaya koyduğu değişim ve dönüşüm talebini "modernist" değil "modernleşmeci" olmasına bağlayacaktır. Burada taklitçi ve statik bir modernleşme anlayışı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Fakat yine bir öz değerlendirme ve gelecek projeksiyonu içeren modernleşme isteğinin temelinde de modernist düşünce tarzı bulunmaktadır. Öte yandan, Cumhuriyet modernleşmesi gibi iktidar konforuna ulaşmış birçok modernleşme projesi gerçekten modernist yapılarını kaybederek statik ve

[29] Böyle bir modernizm tanımı yapan Maffesoli, modernlik ve postmodernliğin homojen bir şekilde yayılmadığını ama bugün postmodernliğin bireyin yok olması ve çoğul hale gelmesi anlamına geldiğini söylemektedir. Artık birey başkasına göre vardır, öteki üzerinden tanımlanır (Michel MAFFESOLI, "Liquid or Tribal Youth? Dialogue with Bauman & Maffesoli").
[30] Bkz. (6), ÇINAR, 22-33.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

muhafazakâr projelere dönüşmüşlerdir ve İslamcı modernleşme projeleri de bu statikleşme ve muhafazakarlaşma potansiyelini içlerinde barındırmaktadırlar.[31]

Küreselleşme ve Ulus-Devlet

Bu çalışmanın bir ayağını bu anlamı ile modernist bir düşünce olarak ele alınan İslamcılık oluştururken diğer ayağını da modern bir siyasi yapı olan "ulus-devlet" oluşturmaktadır. 1980'li ve 1990'lı yıllar etnik ulusçulukların yükselişe geçtiği yıllar olmakla beraber, bu dönemlerde ulus-devlet merkezli çalışmalar çok fazla yapılmamıştır. Hatta, Türkiye Kürt hareketi örneğinde de olduğu gibi, bu etnik ulusçuluk temelli hareketler küreselleşme ile birlikte ulus-devletlerin gücünü yitirmesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmişlerdir. Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ile, bu teknolojilere bağlı olarak yoğunlaşan küreselleşme, ulus-devletleri temelde iki şekilde etkilemiştir: Bunlardan birincisi, devletlerin yerine uluslararası veya uluslarüstü kurumların otoritesinin artması, ikincisi ise, kimlik kaynaklarının, diğer bir deyişle bağlılıkların çeşitlenmesi ve bu yüzden ulusal homojenizasyonu sağlamanın zorlaşmasıdır.[32] Devletlerin hareket alanları uluslararası veya uluslarüstü kurumlarca kısıtlanırken, bireylerin kimlikleri çok daha kolaylıkla ulusal sınırları aşan etnik, dinî ya da sadece yaşam tarzı üzerinden şekillenen topluluklara aidiyet üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Fakat tüm bunlara rağmen, ulus-devletlerin hâlâ dünyada en etkin siyasi birimler olduklarını söylemek mümkündür. Miloseviç'in Sırp ulusçuluğunu canlandırması; Güney Afrika'da post-apartheid dönemde bayrak, marş, medya sloganları ve Güney Afrikalı olmayanlara karşı bir ayrımcılık retoriği ile devletin ulus bağlarını güçlendirme çabası; 1990'lı ve 2000'li yıllarda Doğu Avrupa'da bağımsızlığını ilan eden yeni ulus-devletler; 11 Eylül saldırılarının ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ulusçuluğun yükselmesi, Avrupa Birliği (AB) içerisindeki göçmenler karşısında ulusal kimliği korumaya dair tartışmalar ve

[31] Örneğin Taşkın, AK Parti'nin duruşunu "modernist olmadan modernleşmeci" olarak tanımlamaktadır. Başta modernist İslamcılık düşüncesi etrafında kristalize olarak somutlaşan AK Parti'nin niçin bu şekilde değerlendirilebileceği sonuç bölümünde tartışılacaktır (Yüksel TAŞKIN, "AKP İktidarı ve Muhafazakâr Düşünsel Kısırlaşma", 127).

[32] Stuart HALL, "The Question of Cultural Identity", 299-311; R. MANSBACH – E. RHODES, "The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and 'Markers' of National Identity", 454-455; GIDDENS, **Sosyoloji**, Haz. Cemal GÜZEL, 86-87.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İngiltere'nin İskoçya ve Kuzey İrlanda ile ulusal bağlarını güçlendirme çabası ulus-devletler çerçevesinde ulusçuluğun hâlâ geçerli ve etkili bir ideoloji olduğunun örnekleridir.[33] Ayrıca, küreselleşme, bir yandan sosyo-politik anlamda ulus birliğini zedelerken, öte yandan küreselleşmeyle paralel giden gelişmeler ulus birliği inşasını ve korunmasını kolaylaştıran mekanizmalar da sağlamakta; geniş ölçekli internet, uydu, faks, cep telefonu ve televizyon imkânları ulusları hayal etmenin yeni ve daha etkin yollarını sunmaktadırlar.[34] Croucher küreselleşmenin ortaya çıkardığı bütünleşme-bölünme, homojenleşme-ayrışma paradoksunun ulus-devletler için de geçerli olduğuna dikkat çekmiştir.[35] Yani, bir yandan artan sayıda insan ulusal sınırları daha az dikkate alarak ve onlar tarafından daha az etkilenerek yaşar ve özellikle sermaye birikimi gitgide daha küresel ve esnek hâle gelirken, öte yandan büyük ulus-devletler sınırlarını kapatmakta, post-kolonyal devletler kadim vatandaşlarını birleştirmeye çalışmakta ve daha küçük teritoryal birimler kendilerini ulus-devletler olarak inşa etme sürecine girmektedirler.[36] Etnik temelli ulusçu hareketler de incelendiğinde, bu hareketlerin çoğu zaman ulusçuluğun bir önceki aşaması olarak ele alınabilecekleri ya da yine ulus-devlet içerisinde mücadele eden çıkar grupları olarak nitelendirilebilecekleri görülmektedir.[37] Dolayısıyla, ulus-devlet yapısı, hâlâ bir topluluğun çıkarlarını dile getirmek ve korumak için başvurabileceği en etkin araç olmayı sürdürmektedir.

Akademik alanda ise, ulusal-kimlik çalışmalarının, son dönemde, yerlerini vatandaşlık çalışmalarına bırakmış olduğu görülmektedir.[38] Bu dönüşümün ardında sadece, küreselleşen dünyada yaşanan bir takım pratik sorunları aşma amacı değil, aynı zamanda, demokratikleşme ideali çerçevesinde okunabilecek bir motivasyon bulunmaktadır. Ulusal kimlikler dışlayıcı tanımlamalar olarak düşünüldüğünde, ulusal kimlikten bağımsızlaşmış bir vatandaşlık kurgusunun devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiyi demokratikleştireceği düşünülmüştür. Şüphesiz, yapılan çeşitli vatandaşlık çalışmaları demokratikleşme adına umut vericidir ve vatandaşlığı ulusal kimliklerden bağımsızlaştırma çabası bu anlamda olumludur. Yine de vatandaşlık ve ulusal kimlik

[33] Sheila CROUCHER, "Perpetual Imagining: Nationhood in a Global Era", 1-2.
[34] Anthony D. SMITH, "A Europe of Nations. Or the Nation of Europe, 132-133.
[35] Bkz. (33), CROUCHER, 2.
[36] C. S. BLANC – L. BASCH – N. G. SCHILLER, "Transnationalism, Nation-States, and Culture", 683.
[37] Christophe JAFFRELOT, **For a Theory of Nationalism**, 39-40.
[38] E. F. IŞIN – B. S. TURNER (Der.), **Handbook of Citizenship Studies**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kavramları, aslında, farklı alanları işaret etmektedirler. Vatandaşlık, devlet ve vatandaş arasındaki hukuki bağa işaret ederken, ulusal kimlik daha çok algı kategorilerine ve söyleme ilişkindir. Ulus-devletleşme süreci vatandaşlığı ulusal kimliğe bağlamış ve o ulus-devlet bağlamında vatandaşlık haklarından o ulusal kimliği paylaştığı var sayılan kişilerin faydalanabilmesi ile sonuçlanmıştır.[39] Dolayısıyla, ulus-devletler içerisinde, vatandaşlık ve ulusal-kimlik tanımları birbirlerini etkilemektedirler. Ulusal kimliğin en dışlayıcı unsurları kurumsallaşarak vatandaşlık tanımına veya ona ilişkin yasal düzenlemelere yansımaktadır. Ayrıca, vatandaşlık pratiklerindeki aksaklıklar da, çoğu zaman, ulusal kimlik algısının karakterinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, vatandaşlık hakkı olduğu hâlde ulusal kimlik algısında yer etmediği için dışlanan ve pratikte birçok haktan yararlanamayan bireyler olabilir. Öte yandan, resmi vatandaşlık hakkı olmadığı hâlde çok daha az ayrımcılığa maruz kalan grupların varlığından da söz edilebilir.[40] Ulus-devletler içerisinde göçmenlerin artması gibi sonuçlara yol açan ulusaşırı süreçler vatandaşlık kavramını değişime uğratır ve daha kapsayıcı hale getirirken ulus olma duygusu veya ulusal kimlik hissini değiştiremeyebilirler. Hatta, göç olgusu, zaman zaman, ulusal kimlik sınırlarının daha da belirginleşmesine yol açmaktadır. Ulusal kimlik algısının vatandaşlık pratiklerini bu şekilde etkilemesi sadece küreselleşme ile de ilişkilendirilecek bir durum değildir. Ulusal kimliğin yazılı olmayan etnik, dinî, hatta toplumsal cinsiyete ilişkin tanımına dâhil olmadıklarından, yasal vatandaşlık anlamında bir ayrımcılığa uğramadıkları hâlde dışlanan gruplar her zaman var olmuşlardır.

---

[39] "Vatandaşlık", "ulusal kimlik" kavramını önceleyen bir kavramdır. Birey ve yönetim kademesi arasındaki yasal ilişkiyi ifade eden vatandaşlık kavramı, *civitas*, yani şehir ile *citizen*, yani şehir ile vatandaş arasındaki bağı ifade etmek için Avrupa'da şehirlerin oluşması ile ortaya çıkmış, daha sonra devlet ile vatandaş arasındaki bağı ifade etmeye başlamıştır (A. KADIOĞLU, "Citizenship and Individuation in Turkey: the Triumph of Will over Reason"). Devlet, yasal ve kurumsal bir kavram; ulus ise, sosyal ve kültürel bir kavramdır. Devletler dünyanın en büyük politik altbölümlerini (subdivision) oluştururlar ve tamamen niceliksel kriterler üzerinden tanımlanabilirler. Ulusların ise daha soyut bir özleri vardır ve öznel, psikolojik kriterler üzerinden tanımlanırlar [Bkz. (33), CROUCHER, 3]. Devletin yasal ve kurumsal varlığına ilişkin meşruiyetini bir ulustan alması, diğer bir deyişle bir ulusu temsilen yasal ve kurumsal yetki ve sorumluluklarla donatılmış bir tekel olması ortaya ulus-devleti çıkarmıştır.

[40] Örneğin Sassen, ABD'de yasal olmayan yollarla göç edenlerin bir aile kurmak, çocuklarını okula göndermek ve bir işte çalışmak gibi haklardan yararlanabildiklerini, hem ABD hem de birçok başka ülkede bu şekilde ülke sınırları içerisinde belli bir süre ikamet eden ve "iyi hâlli" oldukları anlaşılan kişilerin sonunda yasal oturma izni kazanabildiklerini belirtmektedir. Öte yandan yazar, aynı çalışmasında, yasal vatandaşlığa rağmen kamu hayatından birçok anlamda dışlanmanın örneği olarak Japonya'daki "ev hanımları"nın durumuna yer verir. Detaylı bilgi ve başka örnekler için Bkz. S. SASSEN, "Towards Post-National and Denationalized Citizenship".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kısaca, ne etnik ulusçulukların arttığı küreselleşen bir dünya, ne de demokratikleşme çabasına yönelik vatandaşlık tanımı arayışları, ulus-devlet ve ulusal kimlikleri birer çalışma konusu olarak geçersiz kılmaktadır. Aksine ulusal kimlikler hâlâ etkindirler ve bu konuda yapılacak çalışmalar küreselleşme bağlamında geçerliliğini korumaya devam eden vatandaşlığa ilişkin çifte standartları aşma vaadini de içermektedirler. Elinizdeki çalışma da, odak noktasını oluşturan "AK Parti'nin Türk ulusal kimliğini revizyon çabası" ile hem ulusal kimliklerin hâlen geçerli araştırma konuları olduğunu doğrular niteliktedir, hem de küreselleşen dünyada ulusal kimliklerin sadece oluşum değil dönüşüm süreçlerini de anlamaya, dolayısı ile ulusal kimlikleri iktidar ilişkileri çerçevesinde tartışmaya açmaya uygun bir metodoloji geliştirme motivasyonunu taşımaktadır.

Türkiye'de Ulusal Kimlik

Burada bir parantez açarak elinizdeki çalışmaya giden zihinsel yolculukta önemli kaldırım taşlarını oluşturmakla birlikte, ulusal kimlik-İslamcılık ilişkisiyle doğrudan ilgili olmayan, fakat Türkiye'de ulusal kimliğin ne şekilde son dönemde en az İslamcılık kadar gündeme oturduğunu anlamada aydınlatıcı olabilecek iki çalışmadan söz etmekte fayda vardır.

Bunlardan birincisi Esra Özyürek'in **Modernlik Nostaljisi** adlı çalışmasıdır. Özyürek 1990'larda Türkiye'nin bir kesiminde, "Kemalist ideoloji"yi dile getirme, savunma ve yaymaya çalışma anlamında yaşanan canlılığın bir analizini sunmuştur. Bu canlılığın somut göstergeleri arasında Atatürk rozetlerinin popülerleşmesi, evlerde Atatürk köşelerinin yapılması ya da bankalar tarafından Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına ilişkin sergilerin düzenlenmesi sıralanabilir. Özyürek'in kapsamlı çalışmasının sonunda vardığı sonuç, "Kemalizm"in artık kâdir-i mutlak ve hegemonik olmadığı, aksine "Kemalist temsillerle ve ideolojiyle" kurulan ilişkinin artık tercihe dayalı ve duygusal nitelikte olduğudur. Yine de Özyürek, Atatürk ve kuruluş yıllarına ilişkin piyasada yer alan çeşitli sembol ve organizasyonlar ile bunlara bağlılığın öne çıktığı nostaljinin, bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yandan da, kaba devlet iktidarını maskelemekte olduğunu düşünmektedir.[41] Özyürek'in "Kemalist" olarak nitelendirdiği kesimde yaşanan hareketlilik bu çalışma için de çok önemli bir tespittir. Fakat, bu çalışmanın bakış açısından söz konusu hareketlenme, artık geride kalan günlere duyulan nostalji ya da devlet ideolojisinin piyasalaşmış yansımalarından çok, ulusal kimlik alanında yaşanan canlılığı kanıtlamaktadır. Ulusal kimlik konusu yeniden gündeme gelirken, bu alanda avantajlı olan kesimler yaşanan dönüşüm içerisinde alandaki yerlerini korumak için tüm imkânları ile mücadele etmekte ve bu mücadele en çok, söz konusu sergiler ya da rozetler örneğinde görüldüğü gibi, sahip olunan sembolik sermayenin yeniden üretilmesi yoluyla gerçekleşmektedir.

Ulusal kimlik alanındaki hareketlenmeye işaret eden daha yakın tarihli ikinci bir çalışma ise Doğan Gürpınar'ın **Ulusalcılık** adlı çalışmasıdır. Gürpınar, 1990'ların sonları ve 2000'lerin başlarında ortaya çıkan bu hareketliliğin temelinde, çalışmasında detaylı olarak ele aldığı "ulusalcılık" yaklaşımının bulunduğundan bahsetmiştir. Çalışmasında, ulusalcılığın "aynı anda hem bir siyasal proje, hem bir hâlet-i ruhiye, hem de bir ideoloji olarak kavramsallaştırıldığını" belirten Gürpınar, ideoloji olarak ulusalcılığı "sert çekirdekli, keskin, giderek zenofobik ve etnisist hâle gelmiş bir milliyetçiliği, seküler duyarlılıktan türeyen bir otoriteryenizmle harmanlamış bir zihinsel yapı" olarak tanımlamıştır. Fakat, ona göre, ulusal kimlik alanındaki hareketlenmede etkili olan şey, ideoloji olarak ulusalcılıktan çok "bir kültürel/sınıfsal sosyalizasyona ve belli bir kültürel/sınıfsal siyasallaşmaya tekabül eden hâlet-i ruhiye" olarak ulusalcılıktır. Gürpınar bu anlamıyla ulusalcılığın, orta sınfta adeta bir ahlaki değer hâline geldiğini belirtmektedir.[42] Gürpınar'ın burada söz ettiği orta sınıfı Özyürek'in "Kemalist" olarak tanımladığı kesim oluşturmaktadır. Hâlet-i ruhiye olarak ulusalcılık aslında bir kimlik siyaseti olarak okunabilir. İlginç olan nokta ise, 2010 yılına kadar "iktidar konforu" içerisinde olan ulusalcılığın, tıpkı Kürt hareketi, İslamcı ya da sosyalist hareketler gibi ilk kez mücadele alanına inmiş olması ve "baro ve meslek örgütü seçimlerinden, yeni bir dinamizm gelmiş CHP'ye kadar geniş bir alanda büyük bir özveriyle mücadele vermesi"dir.[43] Ulusalcılığın, Gürpınar'ın ifade ettiği gibi "iktidar konforu"nu kaybetmiş olması, tam da bu çalışmanın altını çizmek istediği şeyi, yani

[41] Esra ÖZYÜREK, **Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset**.
[42] Doğan GÜRPINAR, **Ulusalcılık İdeolojik Önderlik ve Takipçileri**, 17-18.
[43] A.g.k., 321.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ulusal kimliğin önemini korumakla birlikte, bir dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, yakın zamana kadar, vatandaşlık ve kimlik konuları akademik alanda ulusal kimlik konusundan çok daha fazla ilgi görmüşlerdir. 1980'lerden itibaren yaşanan liberalleşme ve küreselleşmenin etkisiyle İslamcılığın yanı sıra, feminizm, Kürt hareketi, Alevilerin hak talepleri gibi Cumhuriyet'in üniter ulusal kimlik tanımını hatta bu yönüyle ulus-devletin doğasını sorgulayan hareketlerin güçlenmesi akademik alandaki bu eğilimin nedenlerinden biridir. Bunların her biri daha önce de belirtildiği gibi Gülalp'in deyimiyle birer "kimlik siyaseti"dir. 1980'li yıllar boyunca iktidarda olan Özal hükümetinin bütüncül bir ulusal kimlik vurgusu yapmamasının da kimlik hareketlerindeki bu çeşitlenmede ve ulusal kimlik konusunun popülerliğini yitirmesinde etkisi olduğu söylenebilir.[44] Özal hükümetinden sonraki yaklaşık on yıllık dönemde ise herhangi bir bütüncül politikayı yürürlüğe koyacak kadar istikrarlı şekilde iktidarda kalan herhangi bir hükümet olmamıştır.

Ulusal kimliği yeniden tanımlama çabaları 1996'da iktidara gelen REFAHYOL hükümetinin ortağı RP'nin uygulamalarında görülse de, bu dönemde de kristalize olmuş bir yaklaşımdan söz etmek mümkün değildir. Daha önce de belirtildiği gibi Çınar, çalışmasında bu uygulamaları ele almıştır. RP'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetimindeki pratiklerini Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki pratiklerle karşılaştıran Çınar, RP kadrolarınn, Türk ulusunu Osmanlı-İslam medeniyetine ait olarak tanımlayan bir ulusal kimlik algısına sahip olduklarını ve kendi alternatif ulusal kimlik projelerini Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının kullandıklarına çok benzer modernist stratejilerle yerleştirmeye çalıştıklarını anlatmıştır.[45] Fakat RP'nin iktidarının çok kısa sürmesi ve bir koalisyon hükümetinin içerisinde yer alması bu anlamda hareket alanını oldukça kısıtlamıştır.

[44] Taşkın'a göre bu dönemde, "tek ulus" hayali ve bunun gerçekleşebileceğine dair iyimserlikten "iki ulus" projesine geçilmiş, gerektiğinde içerisine "çağın gerisinde kalmış solcular", Aleviler veya Kürtler'in yerleştirildiği muğlak bir ikinci ulus yaratılmıştır. Böylece devletin gerektiğinde, birinci ulusun huzurunu korumak adına, onların refah ve istikrarının karşısına yerleştirilen ikinci ulusa şiddet uygulaması da meşru hale getirilmiştir (Yüksel TAŞKIN, **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya,** 298-299). Bu teze ilgili bölümde daha detaylı olarak değinilecektir.
[45] Bkz. (6), ÇINAR.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

28 Şubat (1997) özellikle laiklik prensibi çerçevesinde ulusal kimliği şekillendirme konusunda ordunun etkin müdahalesinin bir ifadesidir. Fakat ordunun yanı sıra üniversiteler, yargı kurumları ve sivil toplum örgütleri de bu sürece katılmışlardır. İmam hatip liselerinin orta bölümlerinin kapatılmasına yol açacak sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulaması bu amaçla yürürlüğe konulan uygulamalardan bir tanesidir. Uzun bir siyasi istikrarsızlık sürecinin sonunda gelen AK Parti dönemi ise ulusal kimlik vurgusunun neredeyse Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra hiç olmadığı kadar güçlü yapıldığı bir dönem olmuştur. İşte bu çalışma tam da AK Parti'nin İslamcı mirası ulusal kimlik vurgusu ile nasıl birleştirdiği üzerinedir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Elinizdeki çalışma Türkiye toplumundaki ulusal kimlik algısının detaylı bir incelemesini yapmak veya AK Parti'nin iktidarı boyunca izlediği politikaların topyekûn bir analizini sunmak iddiasında değildir. Çalışma daha çok, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu örneğinden yola çıkarak, ulusal kimlik-din ilişkisinin, 21. yüzyılın başında dünyada başka örneklerine de rastlanabilecek sentezlerine dair ipuçları toplamayı; bunu yaparken de, hem Türkiye'nin konuya ilişkin özgünlüklerinin altını çizmeyi, hem de ulusal kimlik ve din konularıyla çalışmayı kolaylaştıracak esnek yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç, bir bütünsellik içerisinde, "(1) Türk ulusal kimliğinin belirleyici parametrelerini ve bu parametrelerdeki dönüşümü incelemek, (2) İslamcılığın bu parametrelerle etkileşimindeki özgünlüğü ortaya koymak ve (3) ulusal kimlik dönüşüm süreçlerini anlamak için geçerli bir model ve sosyolojik bir bakış açısı önermek" olarak özetlenebilir. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmanın ana sorunsalını, Kasım 2002- Kasım 2013 AK Parti iktidarında Türkiye'de ulusal kimlik ve din ilişkisinin aldığı şekiller oluşturmaktadır. İddia edilen tez; "AK Parti iktidarının, din öğesini, büyük ölçüde modernist ulus-devlet stratejilerine uygun bir biçimde, ulusal kimlik tahayyülünün içerisinde yeniden konumlandırarak, hem ulusal kimliğin İslamileşerek yeniden pekişmesini sağladığı, hem de bu şekilde İslam algısının sekülerleşmesine hizmet ettiği"dir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Özetle bu çalışma, din-modernlik ilişkisinin gündemde olduğu ve ulusal kimlik vurgularının artığı 21. yüzyılda, İslamcı geleneğin mirasçısı olduğu kadar, modernist ve ulusçu yaklaşımları ile de dikkat çeken ve Türkiye'de onbir yıllık iktidarını doldurmuş bulunan AK Parti iktidarının ulusal kimlik vizyonunda, "din" unsurunun işlevine ve dönüşümüne odaklanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi incelemenin en önemli kuramsal aracını Bourdieu'nün "alan" ve "sermaye" kavramları oluşturmaktadır ve çalışma aynı zamanda Bourdieu'cü bir ulusal kimlik okuması girişimi olarak da nitelendirilebilir.

Ulusal kimliğin dönüşümünü okumak için seçilen araçlardan birinin Bourdieu'nün "sermaye" kavramı olması, bu çalışmayı, Göle'nin **Melez Desenler**[46] adlı çalışmasına yer yer yaklaştırır. Fakat bu çalışma, Göle'nin çalışmasından, sermayeler üzerinden süren mücadelenin merkezine aktörler yerine "alan"ı alması ve ulusal kimliği bir sembolik sermaye olarak değerlendirmesi ile farklılaşır.[47]

İktidar mücadelesinin odak noktasına aktörler yerine "alan"ın yerleştirilmesinin nedeni, hem söz konusu aktörleri tanımlamanın her zaman mümkün olmadığının düşünülmesi, hem de "alan" kavramının çeşitli aktörlerin dönüşüm ve etkileşimlerini görmeye olanak tanıyan dinamik bir metodolojinin yolunu açmasıdır.

Özyürek'in "Kemalist", Gürpınar'ın "ulusalcı", Göle'nin "seçkin" ve "laik" olarak nitelendirdiği, "laisist" veya "laikçi" olarak da adlandırılan kimliğe sahip kişiler kimlerdir? "Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler" diye ifade edilen kesimin sınırları son derece muğlaktır. Birçok farklı adlandırmanın yapılmasının ardındaki neden de muhtemelen bu muğlaklıktır. Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün isminden türeyen Kemalizm[48], Avrupa'da ideolojilerin popülerlik

[46] Bkz. (26), GÖLE.

[47] Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramları için Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT; Pierre BOURDIEU, **Pratik Nedenler**, Çev. Hülya Uğur TANRIÖVER; G. ÇEĞİN- E. GÖKER, E. – A. ARLI – Ü. TATLICAN (Der.), **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**.

[48] Bu kavramın temelinde bulunan CHP'nin "altı oku", 1927 Kurultayı'nda Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik, 1931 Kurultayı'nda da bunlara ek olarak Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerinin kabul ve ilânı ile oluşmuştur. Bu dönemde henüz Kemalizm kavramı kullanılmamaktadır. Kemalizm kavramının ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, 1930'lu yıllara doğru, o yıllarda gündemde olan komünizm ve faşizm gibi düzenlerden önemli farklılıklar gösteren bu yeni yaklaşımı değerlendirmeye çalışan Batılı bilim insanları tarafından kullanıldığı belirtilmektedir. Türkiye'de ise

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kazanmasının da etkisi ile, 1930'lu yıllarda yeni Cumhuriyet'e bir ideoloji biçme çabasının sonucu olarak şekillenmiştir. Fakat en temel kurucu sembol olan Atatürk figürünün meşrulaştırıcı gücü, dönem dönem birçok farklı eğilimin Kemalizme eklemlenmesine neden olmuş, bu da Kemalizmin tutarlı bir ideoloji olarak aktarılmasını, tartışılması ve geliştirilmesini engellemiştir. Sonuçta bugün, "Kemalizm" büyük ölçüde Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinden bağımsız olarak değerlendirilmekte, daha ziyade "laiklik ilkesine bağlılık" ile belirlenmektedir. Bu yüzden, kimilerinin "Kemalist" olarak adlandırdığı kesim, kimilerince de "laik" veya "bireyin laik olamayacağı, sadece devletin laik olabileceği savı" ile devletin laik olmasına taraftarlık anlamında "laisist" olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlama, tanımın içine dâhil edilen kesime özgü ve çoğu zaman bir medeniyet temsili üzerine inşa olan "öznel laiklik algısı"nın evrensel bir laiklik ilkesi gibi kabul edilmesi ve Türkiye'de laikliğe dair tartışmaların bu önkabul üzerinden yürütülmesi tehlikesini barındırmaktadır. Diğer bir deyişle, burada "laik" olarak tanımlanan kesimin, homojen bir biçimde, laikliğe, yani devletin sekülerliğine ilişkin bir dizi prensibin savunucusu olduğu söylenemez. Bu ifadeyle işaret edilen şey daha ziyade bir "medeniyet ayrımı"na tekabül eden başörtüsü ya da Arapça gibi bir dizi sembolik unsurun taraftarlığı veya karşıtlığıdır ki bu yaklaşımın laiklik prensibi ile ne kadar örtüştüğü sorusu ileriki bölümlerde detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Bu "öznel laiklik algısı"nın "çarpıklığı"nı vurgulamak için ise zaman zaman "laikçi" sıfatı kullanılmaktadır. Fakat Türkçe'de yer almayan ve daha çok belli bir kesimi karikatürize etmek için kullanılan bir yakıştırmayı temsil eden bu sözcüğün de, içeriği net akademik bir tanımlama olarak kullanılması mümkün değildir.

---

kavram 1930'lu yıllarda kullanılmaya başlanmış, ilk kez Türk Tarih Kurumu'nun Tarih IV adlı çalışmasında yer almıştır. Bu tarihten sonra ise bu yeni kavram üzerine bilimsel nitelikli makale ve kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların içerisinde Kemalizm'in kuramsal çerçevesini oluşturmaya çalışan, savunusunu yapan **Ülkü Dergisi** ve Kemalizm'i, resmi bakış açısını yansıtan **Ülkü**'ye göre, biraz daha sol bir yaklaşımla değerlendirmeye çalışmış **Kadro Degisi**'nde yayınlanan yazılar da vardır. 9 Mayıs 1935'te toplanan CHP'nin IV. Kurultayı'nda ise 1935 Programı'nın "Giriş" bölümüne; "Partinin güttüğü bu esaslar Kemalizm prensipleridir" cümlesi ilâve edilerek, "Kemalizm" deyimi ilk defa CHP programına girmiştir. 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra, CHP Genel Başkanlığı'na "Değişmez Başkan" olarak İnönü seçilmiş, aynı zamanda cumhurbaşkanı olan İnönü "Kemalizm'in Altı Oku'nu müdafaa etmek ve korumak" fikrine bağlı kalacağını dile getirmiştir. Dolayısı ile net ve sabit bir içerikten bahsetmek pek de mümkün değildir. Kemalizm, bir çağdaşlaşma-modernleşme-yenileşme-Batılılaşma hareketinin ideolojisi olarak pragmatizm, pozitivizm ve realizmi de içeren bir plüralizm olarak değerlendirilmektedir ve sık sık Kemalizm'in doktriner olmadığını, işlevsel ve uygulanabilir olduğu vurgulanmaktadır. Devrimcilik ilkesi de Kemalizm'in değişimciliğini ve işlevselliğini ifade etmektedir (İsmet GİRİTLİ, "Atatürk İlkeleri ve İnkılapçılığına Dair", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, no:37; Mustafa ALBAYRAK, "Kemalizm'in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, no:37).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gürpınar'ın "belli bir kültürel/sınıfsal siyasallaşmaya tekabül eden hâlet-i ruhiye" olarak tanımladığı "ulusalcılık" ise, bugün ulus-devlet alanında etkin olan en belirgin kimlik iddialarının birini, az önce sıralanan referansları da büyük ölçüde içerecek biçimde, belki de en kapsamlı olarak tanımlayan kavramdır. Fakat yine de sabit, homojen bir gruptan bahsetmek çok zordur. Ayrıca ulusalcı yaklaşımın siyasi projesinin bugün Ergenekon davası ile yargılanmış ve suçlu bulunmuş olması, bu kimlik iddiasını paylaşan bir kesimi de toptan kriminalize etme riski taşımaktadır.

Diğer tarafta, buraya kadar bahsedildiği ve bundan sonra da daha detaylı olarak ele alınacağı üzere İslamcılık düşüncesini ya da İslamcı söylemi paylaşan "İslamcılar" adı altında tek, homojen bir kesimin varlığından da bahsedilemez. Daha ziyade, İslamcı hareketler, İslamcı partiler, İslamcı yazarlar için bir referans çerçevesi sunan, fakat kendi içerisinde de çeşitlenen ve dönüşen bir İslamcılıktan bahsedilebilir. Ayrıca bir referans çerçevesi olarak İslamcılık, kendini İslamcı olarak niteleyenler kadar, nitelendirmeyen çeşitli toplumsal kesimlerin de kullanabileceği unsurlar içermektedir. Dolayısıyla çalışmayı "Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler" ve "İslamcı" aktörler ile yürütmeye çalışmak bu kavramların muğlaklığını yapılacak analizlere de aktarmak anlamına gelecektir.

Çalışmada ön plana çıkan iktidar mücadelesini, seçkin ve karşı-seçkinler olarak ayrıştırılan iki taraf üzerinden okumak ise tarihten gelen monolitik bir seçkin bloğu algısı yaratabilir. Oysa elinizdeki çalışmada, seçkin kavramının, Türkiye'de geçmişten bugüne varlığını sürdürmüş bir toplumsal kesimden çok, anlık bir durumu betimleyebilecek bir kavram olduğu ön görülmektedir. Burada bir parantez açarak, Türkiye'de tarihten gelen monolitik bir seçkin bloğu olmadığını söylemenin büyük bir iddia olduğunun farkındalığı ile, "seçkinlik" kavramı ile ifade edilmek istenenin ne olduğu biraz daha açıklanabilir. Türkiye'de, ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda belirleyici olagelmiş bir toplumsal grubun varlığı üzerine alandan elde edilmiş kapsamlı verilere dayanan bir araştırma henüz mevcut değildir. Fakat yukarıda değinilen "Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler" tanımlamalarıyla işaret edilmek istenen, içerisinde emekli memurlar, ortayaşlı ev hanımları ya da üniversite öğrencilerinin bulunduğu toplumsal grup ya da grupların böyle bir seçkin bloğunu oluşturmadığı da

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aşikardır. Bu kesimlerin seçkin olarak nitelendirilmelerinin nedeni, Bourdieu'nün de seçkinlik kavramını kullandığı biçimde, toplumsal uzamda değerli olan bir takım sermayelere sahiplikleri oranında toplumsal hiyerarşide elde ettikleri görece yüksek konumlarıdır. Bu sermayelerin değerleri, dolayısıyla ona ilişkin toplumsal hiyerarşi ise dönüşmektedir. Dolayısıyla bir nevi "nöbetleşe seçkinlik"[49]ten bahsetmek mümkündür ve seçkinlik nişanının dolaşımını sağlayan şey "alan"ın ve bu alanda dönüşen ve dönüştüren "sermaye"lerin varlığıdır. Nitekim elinizdeki çalışma da, tam da bu "nöbetleşe seçkinlik" meselesini ulusal kimlik çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de oldukça sık kullanılan seçkinlik/karşı-seçkinlik ayrımını kullanarak güçlendirmek, sermaye değerleri dolayısıyla da toplumsal hiyerarşi dönüşürken, seçkin-karşıtlığı'nın sağladığı ahlaki kalkan altında yeni iktidar ilişkilerinin gizlenmesine yardımcı olma riskini taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın odak noktasına aktörleri yerleştirmemenin metodolojik olduğu kadar politik bir tercih de olduğu söylenebilir.

Bu politik tercihin ikinci bir ayağını ise, her ne adla adlandırılırsa adlandırılsın iktidar mücadelesinin aktörü iki hegemonik blok düşünmenin aslında alanda mücadele eden ve alanın az ya da çok dönüşmesine katkıda bulunan birçok eyleyicinin de görünürlüğünü azaltması oluştumaktadır. Ayrıca böyle bir yaklaşım söz konusu iki bloğa dahil edilen kesimler arasındaki ayrışmayı keskinleştirmekte ve farklı sentezlerin önünü kesme riskini de barındırmaktadır.

Tüm bu sebeplerden dolayı bu çalışmada somut bir araştırma nesnesi olarak "AK Parti iktidarı" seçilmiş, analiz ise bir alan olarak ulus-devlet alanı ve bu alanın özgül sermayesi olarak ulusal kimlik kavramları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz AK Parti iktidarının ulusal kimlik vizyonu analiz edilirken bu vizyonu yansıtan söylemlerin taşıyıcıları olarak başta parti lideri Erdoğan olmak üzere çeşitli aktörlere sık sık referans verilmiştir. Fakat çalışmanın iddiası aktörleri kullanmaktan kaçınmak değil, aktörler üzerinden toplanan verilerin değerlendirmesini yaparken alan ve sermayeye odaklanmaktır .

[49] "Nöbetleşe seçkinlik" kavramı İstanbul'a gelen farklı toplumsal kesimlerin yerlerini bir sonra gelenlere bırakana kadar yaşadığı yoksulluk deneyimini konu alan Işık ve Pınarcıoğlu'nun **Nöbetleşe Yoksulluk** adlı çalışmasından esinlenerek kullanılmıştır (Oğuz IŞIK – M. Melih PINARCIOĞLU, **Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ulus-devlet bir alan olarak düşünüldüğünde bu alanın içerisindeki iktidar mücadelesinin en önemli aracı da alanın özgül sermayesini oluşturan "ulusal kimlik" olur. Ulusal kimliği diğer sermaye türlerinin algı kategorilerinde aldığı değeri belirleyen bir sembolik sermaye olarak düşünmek gerekir. Dolayısı ile ulusal-kimlik tanımı, sahip oldukları sermayeler bu tanım içerisinde değer kazanan ve kaybeden aktörlerin iktidar mücadelelerinin en önemli aracıdır. Alandaki eyleyicilerin etkileşimi bu sermayenin, yani ulusal kimliğin tanımının şekillenmesinde büyük rol oynar, fakat bu etkileşime olanak tanıyan asıl unsur alandır ve etkileşimin niteliği alanın yapısal-nesnel bağıntıları tarafından da belirlenmektedir.

Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramları seçkinlik döngüsünü de ulusal kimlik üzerinden izleme olanağını sunar. Aktörler yerine ulusal kimlik sermayesine odaklanmak ise, daha önce de belirtildiği gibi, hem mücadeleye dair yorumların kurgusal biçimde homojonize edilmiş mutlak toplumsal gruplar arasına sıkışmasını engeller, hem de bu şekilde alanda mücadele eden daha güçsüz eyleyicilerin üzerinin örtülmesi riskini bertaraf eder. Ulusal kimliğin oluşum ve dönüşüm süreçlerinin Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramlarıyla nasıl tercüme edileceği birinci bölümde detaylı bir şekilde tartışılacaktır.

Bu bağlamda Bourdieu üzerine gerçekleştirilen kuramsal okumalar, Türkiye ve İslamcılık üzerine odaklanan tarihsel okumalarla birleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat çalışmanın ana malzemesini bir olay incelemesi olarak ulusal kimlik vizyonu özelinde ele alınan Kasım 2002- Kasım 2013 AK Parti iktidarı oluşturmaktadır. Dolayısıyla AK Parti parti programı; AK Parti 2002, 2007 ve 2011 seçim beyannameleri; 58., 59., 60. ve 61. hükümet programları; AK Parti resmi internet sitesi (www.akparti.org); Milli Eğitim Bakalığı (www.meb.gov.tr), Kültür ve Turizm Bakanlığı (www.kultur.gov.tr), Avrupa Birliği Bakanlığı (abgs.gov.tr), Diyanet İşleri Başkanlığı (www.diyanet.gov.tr), İstanbul Büyükşehir Belediyesi (www.ibb.gov.tr) başta olmak üzere ilgili internet siteleri; partinin yürüttüğü 2009 Siyaset Akademisi ders notları; partinin önde gelenleri tarafından yazılmış **Küresel Barış Vizyonu** (Recep Tayyip Erdoğan), **Muhafazakâr Demokrasi** (Yalçın Akdoğan), **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi** (Yalçın Akdoğan), **İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın** (Yalçın Akdoğan), **Stratejik Derinlik**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(Ahmet Davutoğlu), **Türkiye'de Değişim Demokrasi ve Aydınlar** (Hüseyin Çelik) gibi kitaplar ve partiye yakın isimler tarafından yazılmış, doğrudan AK Parti üyelerini ve onların icraatlerini konu alan **Bir Liderin Doğuşu: Recep Tayyip Erdoğan** (Hüseyin Besli & Ömer Özbay), **Hedef 1923'ten Hedef 2023'e Atatürk ve Erdoğan** (Ali Kuzu) ve **Davos Fatihi Recep Tayyip Erdoğan** (Ali Kuzu) gibi kitaplardan yararlanılmıştır. Ulusal kimlik vizyonuna ilişkin temel temaların belirlenmesinde gazetelerde yer alan parti ile ilgili haberler kullanılmış, özellikle tirajı en yüksek anaakım gazete olması[50] nedeniyle tercih edilen **Hürriyet** gazetesi sistematik olarak taranmıştır. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan anahtar temalar üzerine elde edilen bilgiyi derinleştirmek amacıyla son dönemde oldukça zenginleşen ve aralarında detaylı saha araştırmalarının da bulunduğu İslamcılık ve AK Parti'ye ilişkin akademik çalışmalardan da faydalanıldığını da özellikle belirtmek gerekmektedir.[51]

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye'de, "ulusal kimlik" - "din" ilişkisinin sosyolojik ve tarihsel arka planı verilmeye çalışılmıştır. İlk önce Bourdieu'nün, alan, habitus ve sermaye kavramlarını kullanarak ulusal kimliğin nasıl çalışılabileceği tartışılmış, ardından buradan yola çıkarak Türkiye'de ulusal kimliğin kuruluşuna odaklanılmıştır. Burada din ile ulusal kimlik ilişkisi, hem kavramsal hem de Türkiye tarihindeki pratik yansıması açısından ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye'de İslamcı siyaset(ler)in seyri ulus-devlet alanı içerisindeki farklı konumlanmalarına odaklanarak özetlenmiştir.

---

[50] Gazete taramalarının başlangıç yılı olan 2002'de en yüksek tiraja sahip olan gazete **Hürriyet** gazetesidir. Daha sonraki dönemde de hep sıralamadaki ilk üç **Hürriyet**, **Posta** ve **Zaman** gazeteleri arasında paylaşılmıştır ["Geçmiş Tirajlar", (http://www.medyatava.com/tiraj).(13 Ağustos 2012)]. **Zaman** gazetesi, özellikle Gülen cemaatine yakınlığı ve İslamcı eğilimi ile tanındığı için, ayrıca tirajının büyük bir kısmını ücretsiz dağıtılan gazetelerin oluşturduğu bilindiğinden özellikle tercih edilmemiştir. **Posta** gazetesi ise **Hürriyet** gazetesi ile aynı şirkete ait olup, sadece daha dar kapsamlı ve daha ucuz fiyatlı olması ile **Hürriyet** gazetesinden farklılaşmaktadır. Dolayısıyla gazete taramasında **Hürriyet** gazetesi öncelikli olarak tercih edilmiş, gerekli görülen yerlerde diğer gazetelerden de faydalanılmıştır.

[51] Bunlardan başlıcalarından ve konuyla ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri yine Göle'ye ait olan **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri** adlı derlemedir. İslamcılık çerçevesinde, kadın örgütleri, radyolar, gençler, cemaatler, tatil köyleri gibi farklı unsurlara ilişkin saha çalışmalarından oluşan bu derlemede İslam'ın kamusal alanda ortaya çıkan yeni görünümleri anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışmıştır (Nilüfer GÖLE, **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**). AK Parti politikalarını çeşitli açılardan ele alan birçok çalışmanın derlendiği bir başka çalışma ise Uzgel ve Duru tarafından derlenen AKP Kitabı'dır [İ. UZGEL – B. DURU (Der.), **AKP Bir Dönüşümün Bilançosu**]. Daha yakın tarihli bir çalışma olarak ise Taşkın'ın **AKP Devri** adlı çalışması örnek olarak verilebilir (Yüksel TAŞKIN, **AKP Devri Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"AK Parti'nin Devlete Nüfuz Etme Sürecine Yakından Bakmak" adlı ikinci bölüm Türkiye'de ulusal kimlik - din ilişkisinin sosyolojik ve tarihsel arka planını veren birinci bölümle, partinin ulusal kimlik vizyonuna dair örnek olayların incelendiği daha sonraki bölümler arasında bir geçiş olarak tasarlanmıştır. Bu bölümde ilk önce, AK Parti'nin kendi iktidarını nasıl bir "kuruluş ve kurtuluş destanı" olarak sunduğu üzerinde durulmuş, daha sonra partinin devletçi yaklaşımlarına dair bazı örneklere değinilmiştir. Bölüm Türk ulusal kimliğinin iki kritik unsuru olan "modernlik ve laiklik" konularına dair AK Parti'nin yaklaşımlarını ele alan bir tartışma ile tamamlanmıştır.

Bundan sonraki bölümler Türk ulusal kimliği açısından ikircikli bir konumda bulunan "din" unsurunun ulusal kimlik dönüşümünde oynadığı rol üzerinedir. Bu bölümlerde AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda, ulusal kimliğin üç önemli bileşeni; ulusun üyelerinin kendileriyle kurdukları ilişkiyi belirleyen tarih (üçüncü bölüm), ulusun üyelerinin birbirleriyle kurdukları ilişkiyi belirleyen vatandaşlık etiği (dördüncü bölüm) ve ulusun üyelerinin ötekilerle yani diğer uluslarla kurduğu ilişkiyi belirleyen uluslararası konumlandırma (beşinci bölüm) içerisinde din öğesinin nasıl konumlandırıldığı örnekler üzerinden ele alınarak, bu konumlandırmaların Bourdieucü anlamda alandaki mücadele açısından neler ifade ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

"Yeni Ulusal Tarih Anlatısında İslam'ın Yeri" adlı bölümde, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl konumlandırıldığı, "İstanbul'un Fethi Kutlamaları" örneği üzerinden incelenmiştir. Bu şekilde, Osmanlı İmparatorluğu ile kurulan ilişkide İslam referansının, hem Cumhuriyet'in kurucu ulusal kimlik tanımından, hem de Türkiye'nin uzun yıllar boyunca ön plana çıkan İslamcı söylemi Milli Görüş Geleneği'nin kimlik tahayyülünden nasıl farklılaştığı yorumlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra, Cumhuriyet tarihi bağlamında "Mehmet Âkif Ersoy Yılı" etkinlikleri ele alınarak, Cumhuriyet'in kuruluş tarihinin İslami bir vurgu ile ne şekilde yeniden yorumlandığı incelenmiştir. Bu bölümün sonunda ise AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu içerisinde önemli bir yeri olan yakın Türkiye tarihi okuması değerlendirilmiştir. Kendini merkez sağın mirasçısı olarak konumlandıran AK Parti'nin "milletin temsilciliği" üzerinden Demokrat Parti (DP) ve Özal'ın Anavatan Partisi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(ANAP) ile özdeşleşirken, ulusal kimlik açısından dini nereye konumlandırdığı bu bölümün ana tartışmasını oluşturmaktadır.

Dördüncü bölümde (Türkiye'de Vatandaşlık Etiği Olarak İslam), vatandaşlık etiği üzerine odaklanılmış, AK Parti'nin beraber yaşama pratiğinin kolaylaştırıcısı olarak din unsurunu ne şekilde bir vatandaşlık etiği biçiminde sunduğu üç toplumsal sorun üzerinden ele alınmıştır. Bunlardan birincisi kadın (cinsiyet) sorunudur ve ilk kısımda AK Parti'nin kadına karşı şiddet karşısında önemli bir kampanya olarak konumlandırdığı "Merhamet" temalı "Kutlu Doğum Haftası" etkinlikleri mercek altına alınmıştır. İkinci sorun Kürt (etnisite) meselesidir ve bu bölümde AK Parti'nin Kürt meselesi söyleminde kullandığı "Yaratılanı Yaratandan Ötürü Sevmek" sözü tartışılmıştır. Ele alınan üçüncü sorun ise yoksulluktur (sınıf) ve bu bölümde "Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir" hadisi üzerinden İslam'ın ne şekilde serbest piyasanın düzelticisi olarak konumlandırıldığına bakılmıştır.

"Uluslararası Konumlandırmada 'Stratejik Derinlik' Unsuru Olarak İslam" adlı beşinci bölümde, AK Parti'nin dış ilişkiler yaklaşımında ulusal kimlik vizyonunun izleri sürülmeye çalışılmıştır. Bu bölüm ikisi birbirini dışlamamakla birlikte, birincisi ulusal kimlikteki İslam, ikincisi ise ulusal kimlikteki Türklük vurgusunu ön plana çıkartan iki alt bölümden oluşmaktadır. Medeniyetler İttifakı eşbaşkanlığı sürecine odaklanan birinci kısımda "İslam medeniyeti temsilciliği" iddiası incelenirken, "Türkçe Olimpiyatları" ile ilgili kısımda ulusal kimlikle İslami kimliğin nasıl sentezlendiğine odaklanılmıştır.

Çalışma, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu hakkında örnekler içeren tüm bu bölümler birlikte değerlendirildiğinde, ulus-devlet alanı içerisinde AK Parti'nin hareketinin, bir sembolik sermaye olarak ulusal kimliği, özellikle İslam unsurunun bu alanda değerini yeniden belirleyerek, ne şekilde dönüştürdüğü üzerine bir analizle sonlandırılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. TÜRKİYE'DE "ULUSAL KİMLİK" – "DİN" İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK VE TARİHSEL ARKA PLANI

Bu bölüm, ulusal kimliğin, Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramlarını kullanarak nasıl çalışılabileceğini araştırmayı ve buradan yola çıkarak Türkiye'de ulusal kimlik konusuna odaklanmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de ulusal kimliğin kuruluşu, din unsurunun buradaki yerinin altı çizilerek tartışılmış, ardından Türkiye yakın tarihinde İslamcı siyasetin seyri, yine ulusal kimlik konusu ile ilişkili olarak özetlenmiştir.

Bourdieu "her sosyolojinin tarihsel, her tarihin de sosyolojik olması gerektiğini" ve "kavramların tarih dışı ve tarihsizleşmiş olmasının anakronizme yol açacağını" belirtmiştir.[52] Türkiye üzerine yapılan araştırmalarda ise gerek İslamcılık, gerekse İslamcılık ile karşıtlık içerisinde ele alınan "Kemalizm" zaman zaman içerisinden süzüldükleri tarihsel süreçlerden bağımsız olarak ele alınmaktadırlar. Oysa ortaya çıkmış olduğu 19. yüzyıl bağlamı göz önünde bulundurulmadan Türkiye'de bugün gündemde olan İslamcılığı Cumhuriyet'e karşı oluşmuş keskin sınırları olan bir ideoloji olarak ele almak, modernist ve ulus-devletçi yapısını gözden kaçırmaya yol açabilir. Benzer bir şekilde çoğu zaman "Kemalizm" de tarihsel bağlamından bağımsız bir şekilde tanımlanmakta ve Cumhuriyet'in ilk yılları Kemalizmin ilkeleri üzerinden okunmaya çalışılmaktadır. Fakat "Kemalizm" ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarının toplumsal ve entelektüel yapısı göz önünde bulundurularak anlaşılabilir ve ancak böyle bir okuma, Kemalizmin farklı dönemlerde başka ideolojilere nasıl eklemlendiğini görmeye olanak tanır. İşte bu yüzden çalışmanın okumakta olduğunuz birinci bölümünde, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda İslamcılığın yerinin tartışılacağı ileriki bölümlere arka plan oluşturması amacıyla, Türkiye'de ulusal kimlik ve İslamcılık konularının tarihsel arka planı ele alınmıştır.

Bu tarihsel arka plan ise ancak sosyolojik dile tercüme edildiğinde anlam kazanmaktadır. Türkiye'de ulusal kimliğe ilişkin mücadele şüphesiz bir iktidar

[52] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 74-75.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mücadelesidir ve bu mücadelenin niteliğini anlayabilmek için uygun bir sosyolojik metodoloji geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, bölümün başında, "Ulusal Kimlik ve Bourdieu Sosyolojisi: Ulusal Kimliği Sembolik Sermaye Olarak Düşünmek" başlığı altında, ulusal kimlik çalışmalarına dair literatürün çok kısa bir özeti sunularak ulusal kimliğin, ulus-devlet alanında ne şekilde bir sembolik sermaye olarak düşünülebileceği ve bunun ulusal kimlik-din ilişkisinin anlaşılması da dâhil olmak üzere çeşitli noktalarda sağlayacağı açılımlar tartışılmıştır. Daha sonra bu bakış açısıyla, Türk ulusal kimliğinin nasıl kurulduğu ve İslamcılığın kurucu ulusal kimlik içerisindeki yerinin ne olduğu incelenmiştir. "Türkiye'de İslamcı Siyasetin Modernlik ile İlişkisi Üzerinden Mağdurdan Mağrura Yolculuğu" adlı bölümde ise muhalif bir kimlik siyaseti olarak güç kazanan İslamcılığın, bir şekliyle, merkeze, dolayısıyla da ulusal kimlik sermayesinin bir belirleyeni olmaya doğru yolculuğu ve bu yolculuğa eşlik eden zihinsel dönüşüm ele alınmaya çalışılmıştır. Burada bir parantez açarak, söz konusu bölümde Türkiye siyaset tarihinin detaylı bir anlatımının sunulmayacağı, çalışmanın sınırları çerçevesinde, ulusal kimliğin dönüşümü, İslamcı siyasetin gelişimi ve bu iki sürecin ilişkileri açısından önemli dönüm noktalarına odaklanmakla yetinileceği belirtilebilir.

1.1. "Ulusal Kimlik ve Bourdieu Sosyolojisi: Ulusal Kimliği Sembolik Sermaye Olarak Düşünmek"

"Ulusal kimlik" konusu literatürde büyük ölçüde ulusçuluk ve ulus-inşa kuramları içerisinde ele alınmıştır. Ulusçuluk kuramları ise yakın geçmişe kadar siyaset bilimi disiplini çerçevesinde betimleyici, yani ulusların niteliklerini sıralayan kuramlar olarak ortaya çıkmışlardır. Nihayet 1960'larden itibaren siyaset sosyolojisinin de konuya olan ilgisiyle betimleyici kuramların yanı sıra, ulusların ve ulusçuluğun nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan kuramlar da şekillenmiş[53] ve böylece literatürde iki temel yaklaşım belirginleşmiştir. Bunlardan birincisi ulusların zaten sabit bir özü olduğunu iddia eden ve ulusçu hareketlerin bu özün ortaya çıkması veya çıkartılması ile geliştiğini savunan,

[53] Bkz. (37), JAFFRELOT, 5.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dolayısı ile ulusçuluğun tarihini çok eskilere kadar götüren özcü yaklaşımdır.[54] Diğer yanda ise, ulusları, oluşması belirli koşullarla mümkün kılınan inşalar; ulusçu ideolojileri de, bu inşa süreçlerinin bir parçası olarak gören inşacı yaklaşım bulunmaktadır. İlk başlarda uluslaşma sürecini, kentleşme, endüstrileşme ve modern devletin konsolidasyonunu içeren modernleşmenin doğal bir parçası ve kaçınılmaz bir sonucu olarak sunan modernist kuramların aslan payını aldığı inşacı yaklaşım zaman içerisinde çeşitlenmiştir.[55] Modernist ekol öncelikle 'modern' olanı *de facto* Batılı, gelişmiş ve üstün olarak kabul ettiği; ikinci olarak, modernleşme sürecinin toplumu homojenize edeceğini varsaydığı ve son olarak da, modernleşme sürecini geri dönüşü olmayan bir süreç olarak değerlendirdiği için eleştirilmiştir.[56]

Modernist olsun ya da olmasın inşacı kuramlar ulusların ortaya çıkmalarını sağlayan ihtiyaç ve koşullardan hangilerini ön plana çıkardıklarına göre farklılaşmaktadırlar. Çok çeşitli kuramlar araştırmacılar tarafından farklı kategorizasyonlar yapılarak gruplandırılmışlardır. Örneğin Roger, ulusçuluk kuramlarına dair yaptığı kategorizasyonda, bir uca ulusçuluğun söz konusu topluluğun ekonomik ve toplumsal yapılarının karşı konulmaz dönüşümünün sonucu olduğunu düşünen "yapısal evrim" kuramlarını diğer uca ise toplumda ulusçuluğun oluşmasını belirli bir kişi veya grubun sağladığını düşünen "aktör stratejileri" kuramlarını koymaktadır. Bu kuramlar aynı zamanda kendi içlerinde, ulusçu düşünceyi "bir iç bağlılık unsuru", yani olumlu bir unsur olarak gören kuramlar ile ulusçu düşünceyi "bir tahakküm unsuru", yani olumsuz bir unsur olarak gören kuramlar olarak ayrılmaktadırlar.[57] Şüphesiz farklı kuramların ön plana çıkardığı farklı unsurları vurgulamak için yapılan bu kategorizasyondaki kesin çizgiler pratikle uyuşmamaktadır. Belirli bir ulusçu harekette, sayılan bu farklı unsurların hepsi aynı anda mevcut olabilir. Ulusların ortaya çıkmasında kendiliğinden oluşan koşullar itici bir güç sağlamakla beraber bu süreçte az ya da çok etkin bir lider ya da lider kadrodan bahsetmek çoğu zaman mümkündür. Aynı şekilde ulusçu bir ideoloji hem bir iç bağlılık, hem de

[54] Anthony D. SMITH, **The Ethnic Origins of Nations**.
[55] Ernest GELLNER, **Nations and Nationalism**.
[56] Bkz. (32), MANSBACH – RHODES, 430.
[57] Antoine ROGER, **Milliyetçilik Kuramları**, Çev. Aziz Ufuk KILIÇ.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tahakküm unsuru olarak düşünülebilir. Dolayısı ile tüm bu kuramların bir sentezini düşünerek her örneği kendi özgünlüğü içerisinde ele almak doğru olacaktır.

Bu farklı kategorilerdeki kuramlar ulusların oluşması için gerekli olan koşullar, etkili olan olay, kişi ve gruplar ya da ulusçuluk ideolojisinin görebileceği işlevler ve yayılma şekilleri konusunda aydınlatıcı olabilirler. Fakat ulusal kimliğin verili olduğunu iddia eden özcü kuramların aksine inşacı kuramlar ulusal kimliğin içeriğinin ne şekilde oluştuğu konusuna pek fazla değinmezler. İnşacı kuramları, kültürel, hatta psikolojik egemenlik ve rekabeti çok dikkate almadıkları için eleştiren Jaffrelot[58]; var olan kuramları özcü, modernist ve çatışmacı kuramlar kategorilerinde ele alır. Jaffrelot'a göre özcü kuramlar artık inandırıcılıklarını büyük ölçüde yitirmişlerdir. Daha önce bahsedilen modernist kuramların ve onlardan farklı olarak rekabeti ön plana çıkartan çatışmacı kuramların ise her ikisinin de pratikte yansımaları vardır ve bunların kültürel/psikolojik egemenlik ve rekabeti de dikkate alan bir sentezini oluşturmak mümkündür. Bu çaba Jaffrelot'nun "kültürel reform modeli"ni oluşturur. Modernist ve çatışma odaklı ulusçuluk kuramlarının ortasına yerleştirdiği kültürel reform kuramı bağlamında Jaffrelot, dışarıdan gelen bir tehdite karşı kişilerin genelde tehdit edeni, yani üstün görüleni taklit yoluyla bir reform arayışına girdiklerini fakat bunun genellikle geçmişteki bir altın çağın icadı örtüsü altında gerçekleştiğini ve yeniden yorumlanan tarih sayesinde ötekine karşı güçlü bir kimlik ve kendine güven geliştirildiğini söyler. Bu durum imparatorluktan veya bir başka ulus-devletten bağımsızlaşma aşamasındaki yeni uluslarda ortaya çıkabileceği gibi, bir impartorluğun küçülme ve bir ulus-devlet olarak atomize olma ya da dekolonizasyon sürecinde bağımsız bir ulus-devlet oluşturma süreçlerinde de ortaya çıkabilir. Yerel entelijansiyanın bu ulusçu mesajı yaymaya çalışmasıyla bu ulusçu ideoloji ulusçu bir harekete dönüşür. Horch, Smith, Berlin ve Greenfeld gibi isimlerin, hatta postkolonyal ulusçuluk[59] çalışmalarının benzer

[58] Bkz. (37), JAFFRELOT, 21.

[59] Postkolonyal ulusçuluk çalışmalarında da benzer bir güçlenme stratejisi üzerinde durulur fakat burada vurgu ulusçuluğun karşısında şekillendiği rakibinden kendisi özgürleştirememesi sorunsalı üzerindedir. Merkez, çevre, yarı çevre ayrımı yaparak zenginlik ve fakirliğe odaklanan postkolonyalizm kuramcıları, tüm antikolonyalist ulusçu hareketlerin sonunda Batı kapitalizmi ve rasyonalizmi ile şekillenmiş bir ulus-devlet modeline ulaştıklarını söylerler. Ulusçu düşünce öncelikle Doğu-Batı ayrımı üzerine kurulan Batı ayrımcılığını kabullenir. Batı kültüründeki maddi yönlerin, bilimin, teknolojinin ve gelişme isteğinin üstünlüğünü beyan eder ama Doğu kültürünün de ruhani yönleri açısından üstün olduğunu ileri sürer. Bu yüzden mümkünse, Horch'un, Smith'in ya da Greenfeld'in modellerinde görüldüğü gibi bir Altın Çağ ve o çağın gelenekleri icat edilir. Bu şekli ile ulusçu söylem rasyonel Batı düşüncesinin bir türevi olur fakat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

modellerinde de ortaya çıkan bu yaklaşım ulusçuluğun sadece ekonomik veya politik değil öncelikli olarak kültürel ve sembolik baskı altında olan toplumların entelijansiyası tarafından, doğrudan ithal edilmek yerine yaratıcı bir biçimde şekillendirildiğini kabul eder. Bu yüzden ulusçuluk rekabetten doğmakla birlikte öncelikle materyal olmayan, psikolojik zeminde ortaya çıkmaktadır ve yaratıcı bir oluşum olarak değerlendirilmelidir.[60]

Bu modelin elinizdeki çalışma için önemi, ulusal kimliğin, kültürel ve psikolojik rekabetin, dolayısıyla bu anlamda bir iktidar mücadelesinin ürünü olduğunu vurgulamakla beraber, içeriğinin oluşum sürecine dair de ipuçları sunmasıdır. Ulusçuluk ve ulusların inşası aslında bir kimlik oluşum sürecidir. Bazen hızlı, bazen yavaş oluşan; bazen daha kendiliğinden gelişen bazense daha belirgin müdahalelerle kristalize olup yaygınlaşması ve yerleşmesi için belli koşullara gereksinim duyan; bir dayanışma unsuru olabileceği gibi bir tahakküm unsuru olarak da işlev görebilen bu ulusal kimlik, tüm inşacı kuramların hemfikir olduğu gibi, sabit bir öz değil; bir yaratımdır. Bu yaratım, hem güçlü olanın taklidini hem de bir farklılaşma çabasını içermektedir. Ve bu farklılaşma, paylaşılan ortak kültür unsurlarının yeniden şekillendirilmesiyle gerçekleştirilir. Yine de bu yaratımın, yani ulusal kimliğin içeriğinin nasıl çalışılacağı konusunda literatürde pek fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmanın arkasındaki önemli motivasyonlardan bir tanesi de hem çalışmayı statik sınıflandırmaların manipülasyonundan koruyacak bir metodoloji benimseyebilmek, hem de mümkün olduğu kadar net bir kavramsal çerçeve ortaya koyabilmektir. Bu konuda Bourdieu sosyolojisi yol gösterici olabilir.

Ulus-Devlet Alanının Özgül Sermayesi Olarak Ulusal Kimlik

"Ulus olma duygusu" o ulusun üyeleri tarafından paylaşılan bir hafıza, süreklilik ve kader duygusu olarak özetlenebilir.[61] Ortada tek potada erimiş, kendine, birbirine ve ötekine dair, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisi vardır. Birey bu bilgiyi

bu düşünceden neyi aldığı konusunda seçicidir [Bkz. (37), JAFFRELOT, 30-31; Bkz. (32), MANSBACH – RHODES, 430].

[60] Bkz. (37), JAFFRELOT, 24-45.

[61] Anthony D. SMITH, "National Identity and the Idea of European Unity", 58.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sosyalizasyon süreci içerisinde edinir. Bu süreç başta ilkokullar olmak üzere eğitim, zorunlu askerlik, ulusal anma ve kutlama törenleri, fikir ve sanatların ulusallaştırılmasını sağlayan üniversite ve konservatuar benzeri akademik kurumların faaliyetleri, ulusal alanın sembolik birlikteliğini ve kader ortaklığını gösteren sivil bir ritüel olarak seçimler ya da sportif yarışmalar gibi pratikler üzerinden işletilir. Ayrıca ulusal entegrasyon için gerekli ulaşım ağı, ortak zaman birimi, ortak para sistemi gibi bazı materyal faktörleri içeren pazar kültürünün kurumsallaşması da bu ulus olma duygusunun gelişebilmesi için önem taşımaktadır.[62]

Fakat ulusal kimlik herşeyden önce bir aidiyet formudur. "Hayal edilen ulus"un[63] gözle görülmeyen sınırları vardır ve bu sınırlar ulusal kimlik tanımı tarafından belirlenir. Ulusal kimlik tanımına dâhil olma ya da olmama durumu, "ait olma" ya da "dışlanma" pratiklerini belirlediği gibi, ona dâhil olma derecesi üzerinden de ulus-devlet çerçevesinde bireyler arasında bir hiyerarşi kurulur.

Bora, Türk ulusal kimliği ile ilgili bir çalışmasında "'Türk'ün doğal bir element gibi tanımlanamayacağını, kendini 'Türk' olarak algılaması/kurması ölçüsünde 'Türk' olacağını ve milli devletin o 'saf' Türklere de Türklük öğretmek ve bunun için o öğretilecek Türklüğü tasarlamak durumunda olduğunu" belirtmiştir.[64] Fakat burada o ulusun üyelerinden bağımsız bir belirleme sürecinden de bahsedilmemektedir. Nitekim Bora yine aynı çalışmasında "her özgül milliyetçi hareket bağlamında milliyetçiliklerden söz etmenin sağlıklı olduğunu" vurgulayarak "Türk milli devletinin ideolojisi olarak resmi Türk milliyetçiliğinin de, değişik sınıflar ve toplumsal dinamiklerce paylaşılan farklı milliyetçilik ve millet tasarımlarının oluşturduğu bir nebula" olduğunu hatırlatmıştır. Her ne kadar resmi Türk milliyetçiliği "kendisini, bütün o farklılıkları ayıklayıp olgunlaştıran nihai biçim olarak takdim etse de" "bu farklı tasarımlar varlıklarını sürdürürler ve milli kimliğin yeniden kurulması sürecinde yeni roller üstlenebilirler."[65]

---

[62] Yves DELOYE, **Sociologie Historique du Politique**, 74-77.
[63] En küçük ulusun üyelerinin bile birbirlerini tanıma imkânı olmadığı hâlde kendilerini birbirlerinden oluşan bir bütünün parçası hissetmeleri nedeni ile Anderson ulusu "hayal edilmiş bir siyasi topluluk" olarak nitelendirmiştir (Benedict ANDERSON, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender SAVAŞIR).
[64] Tanıl BORA, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık,** 14.
[65] A.g.k.**,** 18-19.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çınar da benzer şekilde ulusçuluğun farklı ulusçu projelerin sunulduğu bir alan olarak düşünülmesi gerektiğini ve burada devletin resmi söyleminin -ayrıcalıklı bir konumda olsa da- nihai ve rakipsiz olmadığını belirtmiştir.[66]

Kısaca kimlik bir kurgudur; ulusal kimlik ise o ulus içerisinde rakip kurguların mücadelelerinden doğan, sadece o ulusa özel bir kurgudur. Bu kurgu "paylaşılan bir hafıza, süreklilik ve kader duygusunun" ön koşuludur. Kendine, birbirine ve ötekine dair, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisini şekillendirir. Farklı ulusal kimlik tahayyülü olan grupların ulusal tarihle kurdukları ilişki gibi geleceğe dair yaklaşımları da farklı olabilir. Hem kendilerini nasıl tanımladıkları, hem ulusdaşları ile hangi düzlemde birbirlerine bağlandıkları, hem de "öteki"ne dair algıları değişiklik gösterebilir. Bu kurgu sadece ait olanları ve dışlanacakları değil, ait olma ve dışlanma derecelerini de belirler. Hâkim ulusal kimliğe yakın olmak o ulus içerisinde iktidar sağlar. Ulusal kimlikle uyumluluk oranlarına göre bazıları bu iktidara daha çok sahipken, bazıları daha az sahiptir. Bu kurgunun oluşturulması, yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesinde devlet ayrıcalıklı bir güce sahip ise de bu sürecin rakipsiz hâkimi değildir. Farklı ulusal kimlik tasavvurları sürekli mücadele hâlindedir. İşte Bourdieu sosyolojisi bu farklı ulusal kimlik tasavvurlarının mücadele içerisindeki hareketini anlamak için kullanışlı bir araç sunar. Bu araç alan, habitus ve sermaye kavramlarından oluşmaktadır.

Alan, Habitus ve Sermaye

Sosyolojinin en klasik tartışmalarından biri olan, nitekim ulusçuluk kuramlarında da ortaya çıkan, toplumsal olaylarda yapıların mı yoksa aktörlerin mi etkin olduğu tartışmasını, yani kısaca yapı-aktör ikilemini aşmaya çalışan Bourdieu'ye göre araştırmanın merkezinde olması gereken şey "alan"dır.[67] Bourdieu'ye göre toplum

[66] Bkz. (6), ÇINAR, 150.

[67] Kaya çalışmasında, Bourdieu'den önce alanın ilişkisel özelliğini vurgulamış olan başka araştırmacıların da varlığını hatırlatmıştır. Alanı oluşturan unsurların birbiri ile ilişkilendirilerek çözümlenmesi alan kuramlarının ortak özelliğini oluşturur. Fakat Bourdieu de farklılaşan nokta alanların çatışma ve mücadele uzayları olduğunu öne çıkarmasıdır (Ali KAYA, "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", 398).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

değil, toplumsal alanlar ve bu alanların kendi işleyişleri vardır. Örneğin "eğitim alanı", "din alanı" ve "sanat alanı"ndan bahsetmek mümkündür ve bu alanların kendilerine özgü kuralları vardır. Alan, "tıpkı manyetik alan gibi, nesnel kuvvetlerin yapılanmış bir sistemidir; buraya dâhil olan bütün eyleyici ve nesnelere dayatabildiği özgül bir ağırlık merkeziyle donanmış, bağıntısal bir konfigürasyondur."[68] Alan ile ilgili en önemli özelliklerden biri alanın kapalı durağan bir yapı olmamasıdır. Her ne kadar alanın nesnel yapıları olsa da ve bu yapılar alan içerisindeki hareketi belirlese de, bunlar sürekli devinim hâlindedir ve bu devinim de yine alanın içerisindeki hareketle şekillenir.[69]

Alanın bu etkileyen ve etkilenen yapısını açıklamak için gerekli kavramlardan biri "habitus"tur. Bourdieu'ye göre habitus, toplumsal eyleyicilerin kendiliğinden, tam da kendilerine sunulan nesnel şansları uzun ve karmaşık bir şartlanma sürecinin sonucunda içselleştirmeleri sayesinde, belli bir şekilde davranmalarını sağlayan şeydir.[70] Habitus, kelimenin tam anlamıyla, ne tam olarak bireyseldir, ne de davranışları tek başına belirleyen dışsal bir şeydir. Habitus eyleyicilerin içinde işleyen yapılandırıcı bir mekanizmadır. Nesnel koşulların içselleştirilmiş hâlidir. Bourdieu'ye göre habitus, eyleyicilerin çok çeşitli durumlarla başa çıkmalarını sağlayan bir strateji üretme ilkesidir.[71] Bu, bireylerin katıksız "yanılsamalar" oldukları anlamına da gelmez. Çünkü habitus sürekli hareket içerisinde kurulur, alandan etkilendiği gibi, alanda etkili olmak için gerekli özelliklere de sahiptir.[72]

Yani habitus ve alan bağıntısaldırlar. Alan ancak o alanda var olan toplumsal eyleyicilerle var olur ve bu toplumsal eyleyicilerin eylemleri alanı belirler. Öte yandan bu eyleyicilerin eylemleri de, habitusları tarafından, yani bir ölçüde o alanın koşullarının içselleştirilmesi ile belirlenirler. Özetlemek gerekirse Bourdieu toplumsal gerçekliğin inşasında ikili bir hareketten bahseder; bu ikili hareket hem dışsal olanın içselleştirilmesini hem de içsel olanın dışsallaştırılmasını içerir: Habitus dışsalın

[68] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 28.
[69] A.g.k.,79-101.
[70] A.g.k.,120-122.
[71] A.g.k., 28.
[72] A.g.k., 91-93.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

içselleştirilmesiyken, alan da içselin dışsallaştırılmasıdır. Habitus ile alan arasındaki ilişkinin somutlaştığı önemli bir kavram ise "sermaye"dir.

Alanlar bir yönü ile iktidar ve çatışma alanlarıdır çünkü alanda kaynaklar eşitsiz dağılmıştır. Alanda yer alan toplumsal eyleyiciler iktidarlarını korumak ya da tahakkümden kurtulmak için mücadele ederler. Fakat mücadeleye katılmanın birincil koşulu o alana girebilmektir. Bourdieu alanın bir oyun olarak düşülebileceğinden ve toplumsal eyleyicilerin bu alandaki oyuncular olarak, oyunun söylenmeyen kurallarına uygun davranıp o kuralları yeniden üretirken aynı zamanda bu kuralları kısmen ya da bütünüyle dönüştürmeye çalışabileceklerinden ve bunu başarabileceklerinden bahseder. Bu şekilde alanın yapısını da değiştirmiş olurlar. Oyunun kurallarının, ya da alanın yapısının değişim sürecinde ise sermaye önemli bir araç olarak ortaya çıkar.

Bourdieu dört tür sermayeden söz eder. Bunlar ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayelerdir. Ekonomik sermaye para ve diğer maddi değerlerce belirlenirken, kültürel sermaye toplumda anlam ifade eden ekonomik olmayan değerlerden oluşur. Davranış biçimleri, kullanılan dil, dinî bilgi, sahip olunan diploma veya sanat eserleri gibi unsurlar bedenselleşmiş, nesneleşmiş veya kurumsallaşmış olarak kategorize edilebilecek kültürel sermaye biçimleri içerisinde değerlendirilebilirler. Sosyal sermaye ise, iş çevreleri, kulüpler ya da cemaatler gibi içinde bulunulan sosyal ağlardan oluşur. Bu sermayeler pozitif veya negatif sermayeler olabilirler. Pozitif sermaye toplumsal eyleyiciye alanda iktidar sağlarken, negatif sermaye tam tersi bir işlev görür. Alanda toplumsal eyleyiciler, hem o alan özelinde değerli, başka bir deyişle, o alan içerisinde değerlendirildiği için değerli sermayelere sahip olmak için mücadele ederler ve o sermayelere sahip oldukça iktidar kazanırlar; hem de kazandıkları iktidarla sahip oldukları sermayelerin veya sermaye türlerinin değerini korumak ve artırmak için çaba gösterirler. Toplumsal eyleyicilerin kurduğu stratejiler, o alanda geçerli sermayeler üzerinde tekel kurmaya, rakiplerin gücünün dayandığı sermaye türlerinin değerini düşürmeye ve özellikle daha çok sahip oldukları sermaye türlerinin değerini artırmaya yönelik olabilir.[73] Bu noktada dördüncü sermaye türü olan sembolik sermaye özel bir önem kazanmaktadır. Çünkü sembolik sermaye

[73] A.g.k., 82-84.; Ali Murat YEL, "Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik", 570.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diğer sermaye türlerinden herhangi birinin algı kategorileriyle kavrandığında, büründüğü biçim olarak sermaye hiyerarşisini değiştirme stratejileri açısından kritik bir noktada durmaktadır. Göker, sembolik sermayenin Bourdieu'nün alan analizlerinde ortaya çıkan salt dördüncü tür bir sermaye olmadığını, daha ziyade "diğer sermaye türlerinin fetişleşmesiyle dolaşıma giren sosyal bir güç olduğunu" özellikle vurgulamıştır.[74]

Bu bağlamda ulus-devletleri de toplumsal eyleyicilerin iktidar mücadelesi sürdürdüğü birer alan olarak düşünmek mümkündür. Fakat, bu noktada hemen bir parantez açarak, bu çalışmanın amacının Türkiye ulus-devlet alanının detaylı bir çözümlemesini sunmak olmadığını hatırlatmakta da fayda vardır. Nitekim, daha önce de belirtildiği gibi, böyle bir çalışma için çok detaylı veri ve bu verileri işleyecek çok uzun bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Yine de ulus-devleti bir alan olarak düşünmek, özgül sermaye kavramının da yardımıyla, ulusal kimliği alandaki iktidar mücadelelerini çözümlemenin bir anahtarı olarak kullanmayı mümkün kılmakta, böylece yeni bir metodolojinin kapılarını aralamaktadır. Bourdieu, farklı alanlar için geçerli olabilecek özgül sermayelerden bahsedilebileceğini ifade etmiştir. Özgül sermaye, "alanda etkin olan ve bu nedenle en önemli farklılıkları ürettikleri için çözümleyenin uygun bulup seçtiği kuvvetlerdir."[75] İşte ulusal kimlik, tam da bu anlamıyla, ulus-devletin özgül sermayesi olarak düşünülebilir. Ulusal kimlik hem vatandaşların habitusunun bir parçası, hem de ulus-devlet alanının özgül sermaye biçimini oluşturan bir sembolik sermayedir.

Bourdieu modern devletin kuruluş sürecinin iktisadi (vergiler sayesinde), askeri, kültürel, hukuki ve daha genelde sembolik olan farklı sermaye türlerinin yoğunlaşması ve bunlara tekabül eden farklı alanların kurulması ile beraber yürüdüğünü ve devletin farklı alanlar ve farklı tikel sermaye türleri üzerinde iktidar sahibi olmasını sağlayan devlete özgü bir sermayenin doğuşuna yol açtığını söylemiştir. Bourdieu devleti, devletin "verili bir toprak üzerinde meşru şiddet tekeline sahip olma iddiasındaki insan topluluğu" olduğunu belirten Weber'e[76] referansla fakat daha farklı bir şekilde tanımlar.

[74] Emrah GÖKER, "Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?", 284.
[75] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 86.
[76] Max WEBER, "Politics as Vocation", 77.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bourdieu'ye göre devlet "meşru sembolik şiddetin tekelini ele geçirmeyi amaçlayan mücadelelerin cereyan ettiği iktidar alanları bütünü"dür. Bu iktidar "bir ülkenin sınırları içinde ortak zorlayıcı normlar bütününü tümel olarak ve tümel bir şekilde dayatma ve kurma iktidarıdır."[77] Devlete ait bu özgül sermaye bir tür üst-sermayedir (métacapital) ve devletin sermaye türleri, özellikle bu sermayelerin kendi aralarındaki değişim oranı üzerinde (aynı anda da, sermaye sahiplerinin aralarındaki güç ilişkileri üzerinde) iktidar sahibi olmasını sağlamaktadır.

Bourdieu'ye göre devletin ortaya çıkışı demek "otoritesi kabul edilen bir sembolik sermayenin yoğunlaşması" demektir. Bu yoğunlaşan sembolik sermaye "sermaye türünün dağılım yapısının içine kazınmış olan karşıtlıklar ya da bölünmeler (güçlü/zayıf, büyük/küçük, zengin/yoksul, kültürlü/kültürsüz vb.) aracılığıyla algılandığında, her türden sermayenin aldığı biçimdir. Bunun sonucu olarak, kendi öz yapılarına uygun kalıcı görü[78] ve ayrım ilkelerini dayatma ve aşılama araçlarına sahip olan devlet, sembolik iktidarın yoğunlaşmasının ve uygulanışının en mükemmel yeridir."[79]

Ulusçuluğun gelişmesine paralel olarak, özellikle Fransız Devrimi'nden itibaren, devletler de yasal ve kurumsal varlıklarına ilişkin meşruiyetlerini bir ulustan almaya başlamış ve bu şekilde ulus-devletler ortaya çıkmışlardır. Ulus-devlet kısaca toprakları üzerinde siyasi egemenlik iddia eden ve bu egemenliğin meşruiyetini de o topraklar üzerinde yaşayan halk veya uluslardan alan devlet modeli olarak tanımlanabilir. Ulusçu ideoloji etrafında kurulan devletler, söz konusu devletlerin demokratik veya totaliter olmalarına göre, bu meşruiyeti o ulusu temsil etme iddiasına ya da doğal olarak o ulusun o devlette cisimlenmiş olduğu iddiasına dayandırabilirler.[80]

Her iki durumda da devlet ile ulus arasındaki bağı sağlayan unsur önem kazanır. Bu bağı vatandaşlık ve ulusal kimlik oluşturur. Daha önce de belirtildiği gibi vatandaşlık bu bağın yasal, hukuki yönün belirlerken, ulusal kimlik kültürel, psikolojik

[77] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 97-98; Bkz. (47), BOURDIEU, 99.
[78] *intuition*
[79] Bkz. (47), BOURDIEU, 108.
[80] Micheal MANN, "Has Globalization Ended the Rise and Rise of Nation-State?, 476.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yönünü belirler. Bu iki yön zaman zaman zaman örtüştükleri gibi zaman zaman aralarında uyumsuzluk da oluşabilir. Burada Bourdieu'nün "alana giriş kuralları" ile ilgili söyledikleri hatırlanabilir. Bourdieu alana giriş kurallarının her alanda aynı derece net olmadığından, bazı alanlar için kayıtlı kurallar varken, bazı kuralların açık ve net kodlanmadıklarından, dolayısıyla böyle alanların "geçirgen ve akışkan" olduklarından, "konum ve meşruluk tanımlarının ise esnek ve çeşitli" olduklarından bahsetmiştir.[81] Vatandaşlık ve ulusal kimlik tanımları da, "her zaman aynı derecede net olmayan" alana giriş kurallarını belirlerler.

Ulus-devlet bir alan olarak düşünüldüğünde, şüphesiz, Bourdieu'nün "meşru sembolik şiddetin tekelini ele geçirmeyi amaçlayan mücadelelerin cereyan ettiği iktidar alanları bütünü" olarak ifade ettiği devlet tanımına yaklaşılmaktadır.

> "Devletin kuruluşu, tüm "uyruk"larına içkin olan bir tür ortak aşkın tarihselliğin kurulmasıyla birlikte gerçekleşir. Pratiklere dayattığı çerçeveleme, kuşatma aracılığıyla devlet, ortak algı ve düşünce biçimi ve kategorileri, toplumsal algılama, anlak ya da bellek çerçeveleri, zihinsel yapılar, devletsel sınıflandırma biçimleri kurar ve aşılar. Buradan hareketle, habitus'ların bir tür dolaysız düzenlenmesinin koşullarını yaratır; bu düzenleme de bizatihi ortak kanıyı oluşturan paylaşılmış apaçıklar bütünü üzerindeki uzlaşmanın temelidir."[82]

Bu açıklama ulusu içeren ulus-devlet yapısına ilişkindir ve devletin nasıl ulusun bir üyesinin habitusu üzerinde etkili olduğunu açıklar. Fakat Bourdieu ulusal kimlik konusu üzerinde çok fazla durmamıştır. Oysa ulusal kimlik bir özgül sembolik semaye biçimi olarak devletin iktidarının en önemli taşıyıcılarından biridir. Tam olarak Bourdieu'nün söz ettiği devletin üst-sermayesine denk düşmese de, onunla ilişki içerisindedir.

Devletin ulusal kimlik ile ilişkisine dair Bourdieu şunları söylemiştir:

> "Devlet kültürel pazarın birleştirilmesine, hukuksal, dilsel ölçülere ilişkin tüm kodları birleştirerek ve tüm iletişim

[81] Bkz. (67), KAYA, 410.
[82] Bkz. (47), BOURDIEU, 116-117.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> biçimlerini, özellikle de bürokratik iletişimi (örneğin doldurulacak formlar, belgeler, vb.) türdeşleştirerek katkıda bulunur. Hukuk, bürokratik usuller, okul yapıları ve İngiltere ve Japonya örneğinde özellikle ilginç olan toplumsal törelerde mevcut olan sınıflandırma sistemleri (…) aracılığıyla, devlet zihinsel yapıları biçimlendirir ve ortak görü ve ayrım ilkeleri dayatır (…) ve böylece, genellikle ulusal kimlik –ya da daha geleneksel ifadeyle ulusal özellik olarak adlandırılan şeyin oluşmasına katkıda bulunur.(…) Kendi yeterliliğinin sınırları içinde, böylece meşru ulusal kültür biçiminde kurulan bir egemen kültürü evrensel olarak dayatmak ve aşılamakla, okul sistemi, özellikle de tarih ve edebiyat tarihi aracılığıyla gerçek bir 'yurttaşlık dini'nin temellerini, daha da kesin bir biçimde söylemek gerekirse, ben'in (ulusal) imgesinin temel önvarsayımlarını aşılar."[83]

"Ben'in ulusal imgesi" ulus-devlet alanında bir iktidar veya iktidarsızlık sağlayarak, kültürel, sosyal hatta ekonomik sermayelerin alandaki değerlerini belirleyerek ve bu sermaye sahipleri arasında bu değerlere göre hiyerarşi kurarak bir sembolik sermaye hâline gelir. Bu şekilde ulusal kimlik salt farklı gruplar arasında ya da devlet ile halk arasındaki etkileşimin bir sonucu olmaktan daha fazla anlam kazanır.

Burada ulusal kimliğin sembolik sermaye olarak etkin olduğu ulus-devlet alanı üzerinde biraz daha durmakta fayda vardır. Ulus-devlet alanı ile kastedilmek istenen şey, sadece o devletin kurumları ya da egemen olduğu coğrafi sınırlar değildir. Bourdieu "bir alanın, alanın etkisinin görüldüğü mekân olarak düşünülebileceğini", öyle ki, "bu mekâna giren bir nesnenin başına gelenlerin, nesnenin içkin özellikleriyle değil, ancak alanın asli özellikleriyle açıklanabileceğini" söyler. Hatta alanın sınırlarının, "istatiksel bakımdan saptanabilecek etkilerinin azaldığı ya da yok olduğu nokta olması gerektiğini", "amprik bir araştırmada bir alanın inşasının, karar verme edimiyle gerçekleşmeyeceğini söyler."[84] Dolayısıyla her ne kadar alanın içerisinde somut konumlar mevcut olsa, ya da ulus-devletin coğrafi sınırlarından bahsedilse de, ulus-devlet dendiğinde ifade edilmek istenen şey daha ziyade soyut bir bağıntılar konfigürasyonudur. "Alanın sınırları alanın etkisinin bittiği noktada bulunur."[85] Ve belki de sınırları belirleyen şeylerden biri de ulusal kimliğin sembolik sermaye olarak

[83] A.g.k., 106-107.
[84] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 84-85.
[85] A.g.k., 85.

etkisinin görülme derecesidir. Öyle ki yurt dışında yaşayan ülke vatandaşları hem o ülkenin ulusal-kimliğini paylaştıklarını hissetmeleri ile, hem de bir takım yasal bağlarla, o ulus-devlet alanının içerisinde bulunabilirler. Diğer bir deyişle ulus-devlet bu anlamda, başka ülke sınırları içerisinde yaşayan grupları da kapsayabilir. Öte yandan, hem kendini o ulusal-kimliğin üyeleri olarak görmemeleri, hem de devlet düzenlemelerinden mümkün olduğunca bağımsız yaşamaları ile bir ülkenin sınırları içerisinde yaşamakla beraber, ulus-devlet alanının dışında, ya da en azında çeperinde sayılabilecek gruplar olabilir.

Bourdieu'ye göre alanda oyuna girmenin ön şartı "alanın oynamaya değer olduğuna dair inanç"tır. Bourdieu bunu "illusio" olarak adlandırır.[86] Dolayısıyla, belki ulusal bağlamda başka alanlarda, örneğin din alanında ya da sanat alanında etkin olan eyleyiciler, ulus-devlete inanmayabilirler. Çoğu zaman bu kişiler alanın çeperinde de olsalar en azından bazı yasal düzenlemelere tabi oldukları için ulus-devlet alanına dâhildirler ama bu onları alanın etkin eyleyicileri kılmaz çünkü alan onlar için anlamlı bir mücadele alanı oluşturmaz.

Daha önce de belirtildiği gibi Bourdieu'ye göre temel olan, öznelerarası bağlar ya da etkileşimler değil, nesnel bağıntılardır. Alan da konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağıdır. Bu konumlar, kendilerini işgal edenlere, eyleyicilere ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler açısından, farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla (situs) ayrıca diğer konumlara bağıntılarıyla (tahakküm, itaat, benzeşme vb.) nesnel olarak tanımlanırlar.[87]

Bourdieu alanlarda kritik konumlar olduğu ve bu konumlar göz önünde bulundurulmadan araştırmanın eksik kalacağı yönünde bir uyarıda bulunur. Buna ilişkin olarak hukuk alanının incelemesine Yüksek Mahkeme Başkanı, ya da 1950'lerde Fransa'daki entelektüel alan üzerine bir incelemeye Jean-Paul Satre dâhil edilmediğinde bir alanın tahrip olacağı örneğini verir, çünkü bu şahsiyetler çok kritik konumları işgal

[86] Bkz. (67), KAYA.
[87] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 82-84.

etmektedirler.[88] Her alan için böyle konumlardan bahsedilebilir. Örneğin ulus-devlet alanı içerisinde hükümet bir konum olarak düşünülmelidir ve belirli nesnel bağıntılar içerisinde olduğu dikkate alınmalıdır. Dolayısı ile bu konumu işgal edenler ulusal kimlik sermayesini tek başına şekillendiremezler. Ona etki edebilir ama söz konusu konumun içerisinde bulunduğu nesnel bağıntılarla kısıtlanırlar.

Burada bir parantez açılarak Bora'nın Türk ulusal kimliği ile ilgili çalışmasına geri dönülebilir. Bora, "milliyetçi hareketlerin oluşumunda, milli devletin kuruluş sürecinin belirleyici bir önem taşıdığını", çeşitli "söylemler, imgeler, anlatılar nebulasına bir şekil vererek milli kimliğin de resmini çizen uğrağın (moment), milli devlet ve onunla birlikte teşekkül eden modern iktidar aygıtı olduğunu" belirtmiştir.[89] Bora'nın ulusal kimliğin oluşumunda ulus-devletin kuruluşuna yaptığı vurguyu akılda tutarak, Bourdieu'nün bahsettiği kritik konumların çoğunun ulus-devletin kuruluş aşamasında ortaya çıktığı söylenebilir. Örneğin "ordu" Türk ulus-devletinin kuruluşundaki rolü ile bu alandaki kritik konumlardan biri hâline gelmiş, dolayısıyla, bir sembolik sermaye olarak ulusal kimliğin şekillenmesinde de ayrıcalıklı bir etkinliğe sahip olmuştur. Bu konum elli ya da yirmi yıl önceki önemini korumuyor olabilir. Aynı şekilde başka bir ülkede ordunun aynı konuma sahip olmayabileceği, ordu yerine başka bir kurumun, örneğin Kilise'nin böyle kritik bir konumu işgal edebileceği söylenebilir. Bu yüzden alanın bilgisine sadece o alan özelinde sürdürülen çalışma sonucunda ulaşılabilir ve bu araştırma mutlaka tarihsel süreçleri de içermelidir.

Alandaki konumlar değiştikçe, alan ya da o alanda etkin olan sermayeler de değişmektedir. Diğer bir taraftan bakılırsa alandaki ve sermayelerdeki değişim, konumları da değişime uğratmaktadır. Bu değişim bazen daha yavaş ve kendiliğinden, bazen daha hızlı ve keskin müdahaleler sonucu gerçekleşebilir. Bourdieu böyle bir değişimin olası nedenlerinden bahseder: Bazen habitusun eğilimlerine "habitusun kendi mantığıyla gerçekleştirdiği işlemleri bilinçli bir düzeye taşıma meyili gösteren stratejik maliyet ve fayda hesapları" eşlik edebilir. Ya da daha önceki deneyimlerin habitus içinde inşa ettikleri kategorilerle, o anın nesnel koşulları arasındaki çatışmanın sonucunda da uyumsuzluk durumu ortaya çıkabilir. Nesnel yapılarla öznel yapılar arası

[88] A.g.k., 248.
[89] Bkz. (64), BORA, 13.

uyumsuzluklarda akılcı olma araçlarına sahip eyleyiciler habitusun yönelimlerini arka plana itebilirler.[90]

Bu durum alana belli bir ölçüde dinamizm sağlar. Bu dinamizm sermayelerin dinamizmi ile paralel gitmektedir. Alanla beraber sermayeler, sermayelerle beraber alan değişir. Belirli bir sermayeye sahip olmak kadar, alanın yapısındaki bir değişiklikle sahip olunan sermayenin değerini artırmak da mücadelenin ana hedefi ve ya biçimi haline gelebilir.[91]

Daha önce de belirtildiği gibi ulusçuluk konusunda yapılan çalışmalar çoğu zaman kendiliğinden-tepeden inme ikili kavramsallaştırmasına sıkışmakta, öte yandan ulusal kimliğin içeriğine dair fazla ipucu sunmamaktadırlar. Ulusal kimliğin içeriğine dair yapılan incelemeler de genelde özcü yaklaşımlarla sınırlı kalmakta ve özellikle 21. yüzyılın küreselleşme bağlamında yaşanabilecek hızlı dönüşüm mekanizmalarını açıklayamamaktadırlar. Hem kendiliğinden-tepeden inme ulusçuluk ikilemi aşılmasını, hem sadece ulusun ilk kuruluş anına odaklanan ulusçuluk ve ulus-inşa kuramlarının aksine, ulusal kimliğin oluştuktan sonra da ne şekilde dönüştüğü ve dönüştürdüğünün görülmesini, hem de ulusal kimlikte dışsal kuvvetlerin etkisinin anlaşılmasını sağladığından Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramları Türkiye'de ulusal kimliği çalışmak için uygun bir model sunmaktadır.

Özetlenecek olunursa Bourdieu sosyolojisinden yola çıkıldığında ulus-devletler durağan birer yapı yerine dinamik birer alan olarak ele alınabilirler. Alanlarda, konumlar ve bu konumların arasında da nesnel bağıntılar mevcuttur ve bu alanlar, başta alanın kuruluş aşaması olmak üzere, çeşitli etkenlerle şekillenmiş konumlararası bağıntı konfigürasyonlarıdır. Alanda hareket eden toplumsal eyleyicilerin, ulus-devlet alanı özelinde ise o ulus içerisinde yaşayan bireylerin habitusları, o alanın bilgisinin içselleştirilmesinden oluşmaktadır. Dolayısı ile alanın yapısı toplumsal eyleyicileri etkilemektedir. Fakat bu etki tek taraflı değildir. Alan da toplumsal eyleyicilerin hareketlerinden etkilenmektedir ve toplumsal eyleyicilerin hareketleri zamanla konumlararası bağıntıları da değiştirebilirler. Toplumsal eyleyicilerin bu etkiyi

[90] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT, 123-126.
[91] A.g.k., 26.

gerçekleştirmesinin en önemli yolu ellerinde bulunan sermayelerdir. Toplumsal eyleyiciler alanda değerli olan sermayeleri elde ettikçe alanda iktidar da kazanırlar, aynı zamanda kendi sahip oldukları sermayenin alandaki değerini yükseltmeye çalışarak iktidarlarını pekiştirirler. Sermayeleri algı kategorilerinde değerli veya değersiz kılan şey ise sembolik sermayedir. Dolayısıyla ulus-devlet alanının özgül bir sembolik sermayesi olarak ulusal kimlik de hangi alt sermayelerin değerli hangilerinin değersiz olduğunu, dolayısıyla bu sermayeye sahip olma ya da olmama derecelerine göre kimlerin o ulus-devlet alanına daha fazla ya da daha az ait olduklarını, diğer bir deyişle daha fazla ya da daha az iktidar sahibi olduklarını belirler. Alanda daha fazla iktidara sahip olmak, ulus-devlet alanında seçkin bir konuma sahip olmak olarak da ifade edilebilir.

Ulus-devlet alan olarak düşünüldüğünde ve alanın dönüşümü yine sermaye biçimlerinin görece ağırlığının ve dağılımının değiştirilmesi anlamına geldiğinde bu sermayelerin neler olduğu sorusu akla gelebilir. Sembolik sermaye olarak ulusal kimlik ele alındığında söz konusu sermayenin içeriği nedir? Ve bu anlamda söz konusu sermayede nasıl bir değişiklik meydana gelebilir? Son olarak bu soru üzerinde durulabilir.

Bourdieu etiko-estetik (*ethico-aesthetic*) kavramı ile "ince zevk"in (*good taste*) nasıl iyi vatandaş olmanın yolu ve göstergesi hâline geldiğini ve bunun altında yatan gizli demografik, sınıfsal vb. eşitsizlikleri anlatmaktadır. Bu, ulusal kimliğin içeriğinin belirli bir kısmını oluşturabilir ama ulusal kimlik çok daha fazlasını içerir. Ulus-devlet bir alan olarak düşünüldüğünde alanın özgül sembolik sermayesi olan ulusal kimlik bu alanda geçerli ve değerli sermayeleri ve bu sermayeler arasındaki hiyerarşiyi belirler. Şüphesiz söz konusu sermayeler yoktan var olmazlar.

Bu noktada etnik geçmişin mitler ve hafıza için önemli bir kaynak olduğunu öne süren Smith'e[92] katılarak var olan etnik özelliklerin bu sermayenin oluşması için elverişli bir kaynak sunduğu söylenebilir. Bora da ulusal kimliğin yoktan var edilen bir kurgu olmadığını belirtirken, ulusal kimliğin "modern-öncesi (millet-öncesi) tasavvur

[92] Bkz. (61), SMITH, 60.

dünyasından milletleşme sürecine taşınan malzemeye, daha doğrusu bu malzemenin milletleşme ve modernleşme sürecindeki işleniş biçim(ler)ine dayandığını" belirtmiştir. "Milli kimliğin kuruluş biçimi, bu süreçte üretilen argümanlar, tartışmalar, tasavvurlar, kaygılar" bu işleniş biçimini şekillendirmektedir.[93]

Uluslar genellikle bu etnik geçmişten gelen kan, dil, kültür, din ve/veya oluşan vatandaşlık bağları[94] ile şekillense de bu unsurlar ulusçuluğun geliştiği özel bağlama göre farklılık gösterirler. Ulusal kimlik bir sembolik sermaye olarak, ulus-devlet alanının özgül sermayesi olarak düşünüldüğünde ait olunan ırk, dil, din ve diğer kültürel öğeler birer alt-sermaye hâline gelirler. Bunlar arasındaki hiyerarşi ise onların alanda edindikleri değerle yani ulus-devlet alanının özgül sermayesi ile, yani ulusal kimlik tanımıyla belirlenir.

Biraz sonra, elinizdeki çalışmanın odak noktasına paralel olarak din unsurunun ulusal kimlik içerisinde yerinin, ulusal kimlik bir sembolik sermaye olarak düşünüldüğünde, nasıl incelenebileceği üzerinde durulacaktır. Nitekim bir alt-sermaye olarak düşünülebilecek din unsuru, Türk ulusal kimliğinin içerisindeki yerinin muğlaklığı dolayısı ile bu alandaki iktidar mücadelesinin en önemli araçlarından biri olagelmiştir.

Bir Alt Sermaye Türü Olarak Din ve Siyasetle İlişkisi

Her ne kadar Bourdieu, "alan" ve "habitus" gibi kilit kavramlarını din sosyolojisinden esinlenerek geliştirmiş ve din üzerine bazı çalışmalar yapmış olsa da, din konusu, ele aldığı diğer konular arasında hep marjinal bir konumda kalmıştır. Din konusuna değindiği yerlerde ise din daha çok bir "alan" olarak ele alınmıştır. Bourdieu'ye göre belli başlı ana sosyal alanlar vardır ve "dinî alan" da, "hukukî alan" ve "kültürel alan" ile birlikte bunlardan biridir. Bourdieu "dinî alan"ı incelerken bu alan içerisinde yer alan aktörlerin sosyal konumları ile onların "sembolik pratikleri" arasındaki ilişkiye odaklanmış, kilise gibi kurumların ekonomik etkinliklerine vurgu

[93] Bkz. (64), BORA, 13-14.
[94] Bkz. (32), MANSBACH – RHODES, 435.

yaparak, "dinî alanı" ekonomik boyutlu fakat bu boyutunu itiraf edemeyen bir alan olarak tanımlamıştır. Kısaca Bourdieu'nün çalışmalarında daha çok "kurum olarak din"in ele alındığı, "kültür veya inanç olarak din"in, diğer bir deyişle "dinî sermaye"nin farklı alanlardaki işlevlerine değinilmediği görülmektedir. Bourdieu'yü bu konuda eleştiren yazarlar, din konusuna olan eksik ilgilisini Bourdieu'nün de bir parçası olduğu Fransız sosyolojisinin zaten büyük ölçüde dinin entelektüel baskısı karşısında şekillenmiş olmasına ve dönemin entelektüellerinin dinin sekülerleşme ile zaten gitgide yok olmakta olduğunu düşünmelerine bağlamışlardır.[95]

Bu çalışmanın odak noktasını Bourdieu'nün ele aldığı anlamda bir "din alanı" oluşturmamaktadır. Din, daha ziyade, ulus-devlet alanı içerisinde dolaşımda olan çeşitli sermaye biçimlerinin de kaynağı olan bir alt-sermaye olarak değerlendirilmektedir. Yine de bunun için din kavramının biraz açılması ve çalışmanın kavramsal bütünlüğü için bir tanım ortaya konulması gereklidir. Yukarıda söz edilen eleştirilerden de anlaşıldığı gibi Bourdieu'nün çalışmalarında böyle bir tanım yer almamaktadır. Zaten din kavramı sosyal bilimler literatüründe hep tanımlanması güç bir kavram olmuştur.[96]

---

[95] Bkz. (73), YEL; Bkz. (67), KAYA, 187-198.

[96] Bilim ve din, her ikisi de insanoğlunun dünyayı anlama isteğine hitap etmiş ve ondan beslenmiş, tarih boyunca her ne kadar dönem dönem çatışma içine girmiş olsalar da genellikle beraber var olmuşlardır. 18. yüzyılın ortalarında bilimin sekülerleşmesi ile ilahi olanı çalışan teoloji diğer bilim dallarından tamamen ayrışmış, bu ayrışmadan sonra bile din ile bilim arasındaki ilişki devam etmiştir. Bilimin sekülerleşmesi ve sosyal bilimlerin gelişmesi din olgusunun da bir araştırma nesnesi olarak sosyal bilimler çalışmalarının içerisinde yer almasını mümkün kılmıştır. Din olgusu, sosyoloji disiplininin kurucularından Durkheim'ın Katolik ve Protestanlar arasındaki intihar oranlarını incelediği 1897 tarihli çalışmasında bir bağımsız değişken olarak yer almıştır (Emile DURKHEIM, **İntihar**, Çev. Özer OZANKAYA). Protestan etiği ile kapitalizmin gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen Weber [Bkz. (14), KIM] ve dinin kapitalist sistemdeki işlevini vurgulayan Marx (Karl MARX, **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Çev. Kenan SOMER) da din olgusunu çalışmalarına dâhil eden ilk sosyal bilimciler olmuşlardır. Fakat o tarihten 1960'lara dek din sosyolojisinin sosyolojinin diğer alt disiplinleri arasında fazla önem kazanması mümkün olmamıştır. Bunun sebepleri arasında söz konusu dönemde özellikle Avrupa'da dinin kurumsal gücünü kaybettiğinin gözlemlenmesi, sosyal bilimlerin kurucularının dünyanın yakın zamanda tamamen sekülerleşeceğine olan inançları ve yine dönemin sosyal bilimcilerinin din olgusuna entelektüel ve duygusal açıdan yabancı olmaları sayılabilir. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise beklenenin gerçekleşmediği görülmüş ve ileride ele alınacağı gibi din olgusu 1960'lı yıllardan başlayarak sosyal bilimler alanına geri dönmüştür. Fakat ne eski ne de yeni tarihli çalışmalar net bir "din" tanımı üzerinde anlaşabilmiş görünmemektedirler. Lemert din sosyolojisinin kurucu isimlerinden Weber'in bile daha çalışmasının başında "dinin ne olduğu" sorusunu cevaplamayacağını belirttiğini ve böyle bir tanımlama yapmadığını hatırlatmıştır (Charles LEMERT, "The Might Have Been and Could Be of Religion in Social Theory"). Din olgusunu tanımlamanın bir sosyal bilimci için gerçekten zor olmasının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi dinin teolojik boyutudur. Çalışmayı yürüten kişi dinî bir inanca sahip olmasa bile, toplumun büyük bir kesiminin bu inanca sahip olması konuyu daha hassas bir hâle getirmektedir. Şüphesiz Marx gibi bu konuda net tavır alarak dinin sadece insanoğlunun bir ürünü olduğunu belirten sosyal bilimciler olmuştur. Fakat çoğunluk dinin özü ile ilgili tartışmaları felsefenin veya teolijinin alanına bırakmayı tercih etmiştir. Yine de Berger'in "metodolojik ateizm" olarak adlandırıldığı (Peter BERGER, The Social Reality of

Yine de dinin, belli bir bağlam içerisindeki anlamı, iktidarla ilişkisi ya da işlevleri üzerine yapılan tüm çalışmalar açıkça ortaya konulmasa da en azından kavramsal bütünlük adına arka planda araştırmacının zihninde bir din tanımı içermekte, bu tanım belli özellikleri ön plana çıkarmakta ve az ya da çok söz konusu çalışmanın sonuçlarını belirlemektedir.[97] Farklı din tanımları, bu tanımları yapanların içinde bulundukları toplumların koşulları, kendi bireysel bilgi ve tecrübeleri ve genel disipliner eğilimlerince belirlenebilirler. Yine de tüm farklı tanımlar din olgusunun yürürlükte

---

Religion, 107.), evrenin nasıl kurulduğu veya biri tarafından kurulup kurulmadığı sorusunun cevabı ile ilgili bir duruş belirtmeden sadece başkalarının duruşlarını tanımlama, analiz etme ve karşılaştırmayı içeren bir yaklaşım ile de bir tanım yapmak mümkün olabilir. Din olgusunu tanımlamanın ikinci zorluğu ise dinlerin pratikte çok fazla boyuta sahip olmalarıdır. İki farklı sosyal bilimcinin din olgusunun ele alınışı ile ilgili şikâyetleri bunun nasıl bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Firth, dinlerin anlam ve iktidar meseleleri ile ilişkili olduklarını belirterek, antropologların daha çok bunlardan birincisi ile ilgilenip ikinci boyutu göz ardı ettiklerinden yakınmıştır [Bkz. (13), FIRTH, 583]. Öte yandan Bourdieu, ikinci boyuta odaklanıp, birinci boyutu ihmal ettiği için eleştirilmiştir [Bkz. (73), YEL]. Demerath ise dinler ile siyaset arasındaki yakın bağa dikkat çekerek, dinler hakkında bugün bulunan zengin literatürün büyük kısmının Budizm, Hinduizm ve İslam gibi gelenekleri kendi çerçeveleri içerisinde ve sanki bu dinler sabit ve homojen bütünlermiş gibi ele aldığını söylemektedir. Oysaki dinlerin zamana ve mekâna dair aşkınlıkları ve ortak unsurları bulunsa da büyük sosyal farklılıklar dinlerin yaşanış biçimlerinde büyük farklılıklar yaratmaktadırlar. Bu yüzden Demerath genel geçer bir tanım yerine bağlama odaklanmayı tercih ettiğini dile getirmiştir [Bkz. (13), DEMERATH III, 12].

[97] Örneğin Durkheim'ın ön plana çıkardığı unsur cemaattir. Din, bireylerin ait oldukları toplumu ve o toplumla olan ilişkilerini temsil ettikleri idealar sistemidir. Bu yüzden Durkheim'e göre cemaat olmadan din var olamaz; cemaat, dini büyüden ayıran en önemli unsurdur [Bkz. (96), DURKHEIM]; Parsons dinin doğaüstü şeylere inanç ile ilişkisini vurgulamıştır (Talcott PARSONS, **The Social System.);** Marx'a göre "din" ideolojik bir öğe içerir ve insanoğlunun bir ürünü olmakla birlikte sosyal bir yapıdır. Din, toplumda görülen güç ve zenginliğin eşitsizliğine hizmet eder. Dünyanın "ruhani aroması" olarak, alttaki çürümeyi örter, sahte bir mutluluk sağlar ve sömürüyü gizler (K. MARX – F. ENGELS, **On Religion**). Weber'e göre dinler etik ve dinî sorular üzerine düşünmeye eğilimli insan zihninin dünyayı anlamlı bir kozmos olarak anlamak ve kendini ona göre konumlandırmak itkisinin bir sonucudur. Fakat ebedi anlam rasyonalizasyon değil, kurtuluş etiğinin rasyonel olmayan kabulü ile mümkündür. Yani dinler bilişsel olmaktan çok psikolojik süreçlerle ilgilidirler. Din, kurtuluşu ilgilendiren inanç ve pratikler setidir. Fakat söz konusu kurtuluş etiği bireylerin davranışlarını belirlerken, puritanizmin kapitalizmin gelişmesini desteklemesi gibi toplumsal etkilere sahip olabilir [Bkz. (14), KIM]. Dine yine işlevselci ama farklı bir bakış açısıyla yaklaşan sosyal bilimcilerden biri de "din" olgusunu "rasyonel seçim teorisi" çerçevesinde ele alan Stark'tır. Stark'a göre bireyler başka seçimler gibi dinî seçimleri de, bilgi ve anlayışları ve alternatiflerin elverişliliği ile sınırlı olmak üzere, fayda-maliyet hesabı yaparak gerçekleştirirler. Burada sağlanacak fayda bu dünyaya ait olabileceği gibi öteki dünyaya ait de olabilir. Fakat bu fayda için yönelilen kaynak doğaüstüdür. Stark, dinî uzmanlaşma ve dinî kurumlara işaret ederek bu değiş tokuşun bireysel olmadığını, işbölümü ve gruplaşma içerisinde gerçekleştiğini söylemiştir. İnsanlar söz konusu faydaya ulaşabilmek için Tanrı veya tanrılarla değiş tokuş yaparlar. Dini büyüden ayıran en önemli özellik de budur. Büyü, Tanrı ya da tanrılara referans vermeden doğaüstü güçleri geçici olarak manipüle etme çabasını tanımlar. Din ise Tanrı veya tanrılarla yapılan bu değiş tokuşu doğrulayan ve kurallarını belirleyen çok genel açıklamalardan oluşur ve bir dine inanmak için bu açıklamalara inanmak yeterlidir (Rodney STARK, "Micro Foundations of Religion: A Revised Theory", 265-281). İşlevselci olsun ya da olmasın, hatta teolojik olsun ya da olmasın her türlü tanım ve açıklama dinin bir takım bireysel ya da toplumsal ihtiyaçlara cevap verdiğini doğruluyor gözükmektedir. Fakat dinin bireysel veya toplumsal ihtiyaçları karşılıyor olması din olgusunun bu ihtiyaçlardan belli birine veya bir kaçına indirgenebileceği anlamına da gelmemektedir. Bu yüzden Stark dini sadece sosyal dayanışma fonksiyonu ile açıklamanın dinin toplumsal dağılma ya da çatışma nedeni olduğu durumları açıklamakta yetersiz kalacağını vurgularken (A.g.m., 274) haklı bir çekinceyi ortaya koymaktadır.

olan veya potansiyel bir yönünü aydınlatarak konunun farklı boyutları ile anlaşılmasına katkıda bulunmaktadırlar. Bu çalışmanın kavramsal bütünlüğünü sağlayacak kadar net fakat farklı din ya da din temelli hareketlerin algılanmasında körlük yaratmayacak kadar esnek bir tanım önerisi dinin "insanoğlunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere başvurduğu, insan anlayışını aşkın ve bu anlamıyla doğaüstü olarak adlandırılabilecek fakat kendi içerisinde sistematik, sürekli ve tutarlı bir referans çerçevesi olduğu"dur. Böyle bir tanım dinin, hem insanoğlunun "yaşamın anlamını bulma", "ölümün bilinmezliği ile başa çıkma", "ait olma" gibi psikolojik ihtiyaçlarına verdiği cevabı, hem de "sosyal dayanışma ve birlik oluşturma", "toplumsal hayatı düzenleyecek kurallar koyma", "otoriteye meşruiyet kazandırma", "kurulu bir düzeni sürdürme" ve/veya "kurulu bir düzene başkaldırma" gibi sosyal işlevlerini kapsayabilir. Bu hâliyle din, aşkınlık ve doğaüstülük vurgusu ile diğer dünyevi kutsallardan; sistematik, sürekli ve tutarlı bir bütün oluşturması ile de büyüden ayrılır. Din, söz konusu referans çerçevesinin birey nezdinde gücüne bağlı olarak bireyin davranışlarının çoğunu ya da azını belirleyebilir ya da sadece inanç düzeyinde kalabilir. Bir referans çerçevesi olarak dinin insan davranışını nasıl etkilediği konusunda ise yine Bourdieu'nün habitus kavramını akla getirmekte fayda olabilir. Din de habitusun, dolayısıyla da habitusun sağladığı yatkınlıkların kaynaklarından biridir.

Şüphesiz dinin habitus üzerindeki etkisi dinî alanla sınırlı değildir. İnsanoğlunun bireysel ya da toplumsal farklı ihtiyaçlarına hizmet edebilen dinler bu bağlamda zaman zaman tamamen siyasileşebilecek, zaman zaman siyasetin alanına girebilecek, zaman zaman ise saflıklarını korumak adına siyasetten bilinçli bir biçimde uzak durabileceklerdir. Dinin siyasetin alanına girmesi demek bir sosyal ve kültürel sermaye olarak siyaset alanı içerisinde oyuna katılması demektir.

Demerath, din ile siyaset arasındaki ilişkiyi ateş ile pervane arasındaki ilişkiye benzetmiştir. Din kendini siyasetin ateşinden uzak tutarsa saflığını koruyacak ama marjinalleşecek, yaklaştığında ise tüketilmek pahasına da olsa etkinliğini artıracaktır. Siyasetin de, çoğu zaman, dine benzer şekilde ahlaki/etik amaçlarla ortaya çıkması, din ile siyasetin birbirine yaklaşması gereğini doğurmaktadır. Dine karşı güçlenen bir siyaset dine rakip bir referans çerçevesi, Bourdieu'nün kavramları ile tercüme edilecek

olursa, dinî sermayeye rakip sermayeler ortaya çıkaracaktır ve hiçbir din bunu göze almak istemeyecektir. Öte yandan din ve dinin kültürel gücü politikaya meşruiyet, ahlaki dayanak, masumiyet olduğu kadar heyecan ve hareket de kazandırabilir.[98] Siyasi amaçlarını din gibi aşkın ve güçlü bir bağlılığın diline tercüme etmek çoğu zaman siyasi aktörler için çok pratik olmaktadır. Hatta söz konusu olan kurumsal bir dinse siyasete sunacağı avantajlar, biraz sonra üzerinde durulacağı gibi, anlaşılır ve etkin bir dilin de çok ötesine geçecektir. Dolayısı ile aradaki ilişki çoğu zaman kaçınılmaz ve son derece karmaşık olmaktadır.

Din ve Ulusal Kimlik

Siyaset ile din arasındaki bu sıkı alışveriş, ulusçuluk ve din arasındaki ilişkide çok net olarak görülebilir. Ulusçuluk ve din, her ikisi de bireyin, kendini zaman ve mekânda aşan bir şeyle bütünleşme ihtiyacının karşılanmasına, bu şekilde ölüm ve ölümsüzlük konuları ile başa çıkabilmesine, diğerlerinden ayrılıp benzerleriyle bir araya geldiği bir grupta aidiyet ihtiyacını tatmin etmesine olanak sağlamaktadır.[99]

Bu benzerlikle beraber dinlerin ulusçuluğa göre çok önce ortaya çıkmış olmaları, ulusçulukların çoğu zaman dinlerin üzerine kurulmalarına neden olmuştur. Vestfalya Antlaşması (1648) din ve ulusçuluk arasındaki ilişki için önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. Vestfalya Antlaşması ile uluslararası hukuk sekülerleşirken, devletlerin egemenliği ilkesi kabul edilmiş ve bu egemenliğin özgür bir şekilde kendi dinini seçmeyi de içeriyor olması din meselesini ulusal bir mesele hâline getirmiştir.[100] Dolayısıyla 19. yüzyıl ulus devletlerinin çoğunun temelinde paylaşılan bir inanç mevcuttur. Dinler ulusal kimliğin inşasında kullanılabilecek mitler açısından çok zengin birer koleksiyona sahipken, ulusal hareketlerin liderleri için de aynı zamanda birer meşruiyet kaynağı görevi görmüşlerdir. Güçlü bir referans çerçevesi olarak, az önce de belirtildiği üzere, ulusçulukların oluşmasında çok pratik bir araç, etkili ve anlaşılabilir

[98] Bkz. (13), DEMERATH III, 9-11.
[99] Bkz. (63), ANDERSON; J. A. ARMSTRONG, "Religious Nationalism and Collective Violence"; Steve BRUCE, **Politics and Religion**.
[100] Mark W. JANIS, "Religion and International Law".

bir dil sunmuşlardır. Politik, ekonomik amaçlar bu dile tercüme edilerek kitlelerin mobilizasyonu kolaylaştırılmıştır.[101] Hatta çoğu zaman, süreç içerisinde temeldeki ekonomik ve siyasal sebepler unutularak söz konusu ulusçu hareketler tamamen dinî bir görünüm almışlardır.[102]

Dinlerin ulusçuluklara sunduğu avantajlar bunlarla da sınırlı değildir. Özellikle kurumsallaşmış dinler özelinde söz konusu avantajlar dünyevi olanları da içermektedirler. Dinler kurumlarıyla özerk alanlar kurarak, özellikle baskıcı dönemlerde ulusal hareketlerin örgütlenmeleri için korunaklı alanlar sağlamışlardır. Örneğin Rusya'nın Baltık ülkelerini Ruslaştırma sürecinde Ortodoks kiliseler Ruslaştırılabilirken Katolik ve Luteryen kiliselerin böyle bir korumadan faydalandığı görülmüştür.[103] Aynı şeyi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Yunan ulusçuluğunun gelişimi için de söylemek mümkündür. Her ne kadar Ortaylı Kilise'nin Yunan ayaklanmasında büyük bir etkisi olmadığını söylese de yerel din adamlarının etkisini kabul etmiştir.[104] Ayrıca bu dinî kurumlar istikrarlı ve sürekli kurumlar olarak böyle bir ulusal hareketin örgütlenmesi için gerekli kayıt ve kaynaklara da çoğu zaman sahip olmaktadırlar. Böyle bir işleve de yine Osmanlı İmparatorluğu'nda Yunan ulusçuluğunun gelişimi çerçevesinde Kilise'nin katkısı örnek verilebilir.[105] Dinin ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir yere sahip olması uzun zaman sonra bile etkisini gösterebilmektedir. Nitekim Yunanistan Avrupa Birliği'ne kabul edildiğinde "nüfus cüzdanlarından din hanesinin kaldırılması" kolektif dinî kimliğe bir saldırı olarak algılanmış ve tepki görmüştür. İronik olan yan ise şudur: Kilise uygulamaya, böyle bir düzenlemenin "arzu eden yurttaşların dinî bağımlılıklarını alenen ifade etmelerini yasakladığı için insan haklarına aykırı olduğu" yönünde seküler bir tepkiyle karşı çıkarken, hükümet uygulamayı "yeni

---

[101] Bkz. (99), BRUCE; Steve BRUCE, **Paisley: Religion and Politics in Northern Ireland**; P. W. BARKER - W. J. MUCK, "Secular Roots of Religious Rage: Shaping Religious Identity in the Middle East".

[102] Buna örnek olarak İrlanda ve İngiltere gösterilebilir. Aslında İrlanda ve İngiltere arasındaki çekişme temelde politik, kültürel ve ekonomiktir. Bunun en önemli kanıtı, çatışma başladığında İngilizlerin de Katolik olmalarıdır. Aradaki etnik ve dilsel fark, kralın İrlanda toprakları üzerindeki kontrolünü riske attığından, İngilizce konuşma, sadece İngilizce isim kullanma, her İngiliz'in İngiliz gelenek, moda at sürme vs. usüllerini benimsemesi gibi zorunluluklarla etkisiz hâle getirilmeye çalışılmıştır. İngiliz reformasyonu bu çatışmayı siyasi ve dilsel bir zeminden dinî bir zemine çekmiştir [Bkz. (101), BARKER - MUCK, 180].

[103] Steve BRUCE, **Choice and Religion**, 100-105.

[104] Bkz. (1), ORTAYLI, 78.

[105] Bkz. (99), BRUCE; Bkz. (99), ARMSTRONG; Bkz. (101), BARKER – MUCK.

kimlik kartlarının Yunan Ortodoks inancı açısından bir tehlike arz etmediği" yönünde dinî bir açıklama ile savunmuştur.[106] Bu durum da, pratikte ve özellikle de siyasette dinî olanla seküler olanın ne kadar iç içe geçtiğini göstermektedir.

Tabii ki genelinde siyaset ve din, özelinde ise ulusçuluk ve din arasındaki ilişki farklı örneklerde ve farklı dönemlerde farklı derecelerdedir. Çeşitli dinî akımların, devletle ve ulusal kimlikle özdeşleşme dereceleri teolojileri ve organizasyonel yapılarına göre farklılık gösterebilirler. Ayrıca, devlet ve ulusal kimliklerin kuruluş süreçleri de bu ilişkide belirleyicidir. Din, Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi, ulusal kimliğin kuruluşunda güçlü bir rol oynadığı durumlarda, siyasette daha etkin olmaya devam edebilir. Ulus inşa, dolayısıyla ulusal kimlik oluşum süreçlerinin güçlü olanın taklidini içerdiği gibi, farklılaşma çabasını da içerdiği düşünülürse, din özellikle böyle bir kurucu-farklılaştırıcı işleve sahipse, bir alt sermaye olarak o ulus alanının özgül sermayesinin önemli bir parçasını oluşturacaktır. Böylece bir alt-sermaye olarak din, hem o ulus içerisinde ait olma-dışlanma, diğer bir deyişle iktidar ilişkilerini belirleyecektir; hem de "kendine, birbirine ve ötekine dair, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisi" için bir referans çerçevesi sağlayacaktır. Burada din aynı zamanda hem kültürel, hem de sosyal sermaye olabilir. Hem din kültürü (bedenselleşmiş, kurumsallaşmış ya da nesneleşmiş hâliyle), hem de dinî ağlar (dinî kurumlar, uluslararası dinî örgütler) o ulus-devlet alanı içerisinde bireye iktidar kazandırabilir. Ayrıca "kendine, birbirine ve ötekine dair, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisi" için dinî kültür ve ağlar meşru birer referans çerçevesi oluşturacaklar, oluşturmaya devam ettikçe de dinî sermayenin ulusal kimlikteki yerini güçlendireceklerdir.

Belirtildiği gibi burada ulusal kimliğin oluşum aşaması büyük ölçüde belirleyicidir. Ulusal kimlik kurulurken ikame edilecek eski iktidarın semayeleri de değersizleşerek/değersizleştirilerek yerine yenileri gelebilir/getirilebilir. Örneğin Bruce dinin ideolojik meşruiyet sağlaması ile ilgili olarak Avrupa'da Fransa'yı istisna olarak göstermiştir. Bunun sebebi Fransa'daki Katolik Kilisesi'nin aristokrasi ile çok iç içe geçmiş olması ve aristokrasinin Fransız Devrimi ile önemini yitirmesi sonucu ulusal

[106] Bkz. (18), ASAD, 169.

bilincin seküler biçimde gelişmesidir.[107] Din, yeni kurulan ulusal kimlik içerisinde, ulus-devlet alanında aristokrasinin iktidarını zayıflatacak biçimde değersizleştirilmiştir. Ya da aristokrasinin iktidarını kaybetmesi ile kendiliğinden değersizleşmiştir. Bu iki süreç birbirine bağlı olarak aynı anda da işleyebilir. Katolikliğin değerinin düşmesi/düşürülmesi ile paralel bir şekilde ise laiklik ideali değer kazanmıştır. Dolayısıyla hem Fransa örneğinde görüldüğü, hem de ileride Türkiye örneğinde ele alınacağı gibi, kurucu kimlikteki yeri nedeniyle laiklik ulusal kimlik içerisinde sembolik bir değer hâline gelmiştir.

"Modernleşme - Din - Laiklik Sorunsalı Bağlamında Türk Ulusal Kimliğinin Kuruluşu" nun tartışılacağı ileriki bölümde "insanoğlunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere başvurduğu, insan anlayışını aşkın ve bu anlamıyla doğaüstü olarak adlandırılabilecek fakat kendi içerisinde sistematik, sürekli ve tutarlı bir referans çerçevesi" olarak tanımlanan din, Bourdieucü anlamda bir "alan" olarak düşünülen ulus-devlet içerisinde dolaşımda olan bir alt-sermaye olarak ele alınacaktır. Türkiye örneğinde, bu alt-sermayenin, ulus-devlet alanının özgül sermayesi olarak tanımlanabilecek ve kendisi de bir sembolik sermaye olan ulusal-kimlik içerisinde sahip olduğu yer, alanın içerisindeki eyleyicilerin mücadelelerinde önemli bir araçtır. Bunun nedenleri ise alanın ve alanın özgül sermayesi ulusal kimliğin kuruluş sürecinde gizlidir.

1.2. Modernleşme - Din - Laiklik Sorunsalı Bağlamında Türk Ulusal Kimliğinin Kuruluşu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde 1921 Anayasası'na "Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir." hükmünün dâhil edildiği 29 Ekim 1923 günüdür. Fakat her ne kadar Cumhuriyet, onu önceleyen Osmanlı İmparatorluğu mirasından kendini ayrıştırarak kurulmaya çalışılsa da, Türk ulusal kimliğinin kuruluş sürecini Osmanlı modernleşme hareketleri ile başlatmak gerekir. Nitekim Türkiye ulus-devleti alanında oyunda olan sermayeleri,

[107] Bkz. (99), BRUCE.

dolayısıyla bir sembolik sermaye olarak ulusal kimliğin tanımını etkileyen unsurları anlamak ancak bu şekilde mümkün olur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'daki ilk büyük yenilgisi ile sonuçlanan 2. Viyana Kuşatması (1683) ve ilk büyük toprak kaybına yol açan Karlofça Antlaşması (1699) Osmanlı İmparatorluğu için sonun başlangıcı olarak kabul edilir. Bu tarihler aynı zamanda Cumhuriyet'e uzanan sürecin de başlangıcı sayılabilirler. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Batı karşısında artık eski gücüne sahip olmadığını fark eden Osmanlı Devleti, ilk defa "devletlerin egemenliği" ve "devletlerarası yasal eşitlik prensiplerini" vurgulayan Vestfalya Antlaşmasının (1648) getirdiği diplomasi ve temsil esaslarını kabul etmek zorunda kalmıştır.[108] Bu tarihten sonra amacı hep Batı karşısında eski gücüne kavuşmak olacak olan Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan itibaren hızlı bir modernleşme süreci içerisine girmiştir. Kara, bu sürecin "Batılılaşma ve Avrupalılaşma olarak adlandırılabileceği gibi, İslam dünyasının kendini tenkide tabi tutma, değiştirme ve dönüştürme süreci olarak da anlaşılabileceğini" belirtir.[109] Şüphesiz öykünülen "öteki", "güçlü olan Batı" olduğundan bu modernleşme süreci büyük ölçüde Batı'daki gelişmelerin takibi ve Osmanlı'ya adapte edilme çabasını içermiştir.

Burada bir parantez açarak aslında, söz konusu dönemde Batı'nın sadece din üzerinden anlaşılmadığını, Doğu-Batı ayrımının farklı bir medeniyet ayrımına denk düştüğünü belirtmekte fayda vardır. Ortaylı, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'nın Doğu algısı içerisinde Hristiyan Ortodoksluğunun da olduğunu, hatta çoğu yerde Türklerle Yunanlıların beraber tasvir edildiğini hatırlatmaktadır. Bütün Doğu ve Orta Avrupa'da "Batılılar"a (yani Batı Avrupalılar'a) ortak bir isim takıldığını, "Frenk" veya "Frank" dendiğini belirten Ortaylı, Batı Avrupa'da yaşanan gelişmeler karşısında sadece Osmanlı'da değil, Rusya, İran, Japonya ve Çin'de de Batılılaşma süreçleri yaşandığına dikkat çekerek, tüm bu toplumlarda Batılılaşma yanlıları olduğu gibi Batılılaşma karşıtları da olduğunu belirtmiştir. [110]

[108] Bkz. (1), ORTAYLI, 39.
[109] Bkz. (19), KARA, 12.
[110] Bkz. (1), ORTAYLI, 1-25.

Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu da, 18. yüzyılla beraber, Batılı yabancı tüccarların, misyonerlerin, diplomatların yerleşmesine ve yaşamasına açılmış, Avrupa ile etkileşimi bu sayede büyük ölçüde artmıştır. Bu sürecin ilk etkilerinin görülmeye başlandığı devir, bilim ve sanat alanında yeniliklerin peşine düşüldüğü, fakat resmi tarihte daha çok bir zevk ve sefahat dönemi olarak ele alınan Lale Devri (1718-1739)'dir. Lale Devri'nde ilk tercüme encümenleri ile Avrupa başkentlerinde daimi elçiliklerin kurulmaya başlanmasını ve Müslümanlar için ilk matbaanın açılmasına izin verilmesi, askeri, idari ve tıbbi reform çalışmaları izlemiştir.[111] Bu Batılılaşma sürecinin toplumsal yaşamda da etkileri görülmüş, Lale Devri'den itibaren Avrupa ile iletişim içerisinde olan Osmanlı'da Avrupa burjuva ailesinin idealleri (karı-koca evliliği, çekirdek aile ve çocuk yetiştirmenin önemi gibi) üst sosyo-ekonomik gruplar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır.[112]

Lale Devri'nın ardından reformlar kesintilerle sürmüştür. 3. Selim saltanatı (1789-1807) ve 2. Mahmud saltanatı (1808-1839) özellikle Batılılaşma yönünde reformların yapıldığı dönemler olmuşlardır. Fransız Devrimi'nden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni rejimi tanıyan (Prusya'da sonra) ikinci devlet olması özellikle Fransa ile ilişkiler açısından dikkat çekicidir.[113] Bu gelişmelerin yaşandığı 18. yüzyılın sonu ve özellikle 19. yüzyıl, aynı zamanda Avrupa'da ulusçuluk akımının da ortaya çıkarak hızla güç kazandığı bir dönemdir. Dolayısıyla Avrupa'da ortaya çıkan ulusçu düşüncenin izleri de Osmanlı reformlarına yansımıştır. Örneğin Çınar, 2. Mahmut'un tüm devlet memurlarının fes giymesi mecburiyetini getirmesini ulusçuluğun bir işareti olarak yorumlamıştır.[114] Nitekim ulusçuluğun en önemli unsuru daha önceki bölümlerde de üzerinde durulduğu gibi ortak bir kimlik tahayyülüdür. Ayrıca bu dönemde ortak bir kimlik tahayyülü Çınar'ın örneğinde görüldüğü gibi sadece bürokraside değil daha geniş bir çerçevede de ele alınmıştır. Ayrı dinî grupların ayrı idari birimler oluşturduğu "millet sistemi" ile yönetilen Osmanlı İmparatorluğu için radikal bir çıkış olan "Ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim, aralarında başka güna bir fark yoktur." sözleri 2. Mahmud tarafından, dönemin

[111] Bkz.(1), ORTAYLI; Bkz. (19), KARA.
[112] İlber ORTAYLI, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 190.
[113] Bkz. (41), ÖZYÜREK, 105-221.
[114] Bkz. (6), ÇINAR, 61.

Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Mustafa Reşid Paşa'nın teşvikiyle sarfedilmiştir. Bu söz Osmanlıcılık düşüncesinin ve bir Osmanlı vatandaşlığı tahayyülünün ilk dile getirilişlerinden biridir.[115] Ayrıca laik bir ulusçuluk düşüncesinin izlerini taşır. Devlet tarafından, dinî kimlikten bağımsız olarak tek başına "Osmanlı olmanın" bir değer, bir sembolik sermaye hâline getirilmek istenmesinin bir ifadesidir. Nitekim çok geçmeden Abdülmecit döneminde (1839-1861) yine özellikle Mustafa Reşid Paşa'nın etkisiyle ilk önce Tanzimat Fermanı (1839), daha sonra ise Islahat Fermanı[116] (1856) ilan edilmiş, bu şekilde tüm vatandaşlar din farkı gözetilmeksizin devlet önünde eşit hâle getirilmişlerdir. Bu aynı zamanda Kilise gibi farklı dinî kurumların millet sistemindeki temsil gücünü de büyük ölçüde kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Tanzimat ile birlikte, farklı dinî gruplardan gençler ile Müslüman Türklerin birlikte okuduğu okullardan Osmanlı kimlikli bir zümre çıkmış, bürokrasinin yaygınlaşarak güçlenmesi, merkezde ve vilayetlerde bu seküler kimlikli Osmanlıların siyaset hayatına girmesini sağlamıştır. Fakat modernleşme çabalarının ulusal kimlikteki ilk yansıması olan dinî kimlikten bağımsız bir Osmanlılık fikri koşulların uygunsuzluğu nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Ortaylı, Osmanlı'yı parçalayan farklı ulusçu hareketlerin, merkezde ve taşralarda, sistemin alt parçaları, Kilise'nin alt grupları, toprak sahipliği, zanaatkârlık, tüccarlık gibi unsurlarla gelişme olanağı bulduğunu belirtmiştir.[117]

Farklı ulusçu hareketlerin hız kazanması ve dış tehdidin sürmesi kurtuluş senaryolarının da gitgide canlanması ve çeşitlenmesine yol açmıştır. İmparatorluğun modernleşme ve bir ortak kimlik oluşturma yoluna girmesinden itibaren bu konuda önemli görüş ayrılıkları da su yüzüne çıkmıştır. İmparatorluğun özgünlüğünü belirleyen belki de en kritik özellik sadece coğrafi olarak değil, tarihsel ve kültürel açılardan da

[115] Bkz. (19), KARA, 41-61.
[116] Bazı araştırmacılar Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'nın tamamen stratejik hamleler olduklarını ileri sürerler. Örneğin Kara'ya göre bu hareketlerin; "Balkanlarda başlamış milliyetçiliklere karşı 'millet sistemi'ni ayakta tutmak", "Gayrimüslimlerin hamisi konumuna yükselen Avrupa'nın etkisini azaltmak" ve "Avrupa'nın oryantalistik çalışmalarla akademik olarak da beslediği üç eşitsizlik (hür/köle, erkek/kadın, Müslüman/gayrimüslim) alanının yükünden biraz olsun kurtulmak" olmak üzere üç nedeni vardı (A.g.k., 62). Şüphesiz Osmanlı modernleşmesi güçlenen Batı karşısında bir ihtiyaçtan doğmuştur. Fakat Batı kültürünü tanıyan, Avrupa'da bulunmuş devlet adamlarının etkisi göz önünde bulundurulduğunda bu kişilerin Avrupa'da yaşanan gelişmelerden etkilenmiş ve benzer idealleri kendi ülkelerinde uyarlamak istemiş olabileceklerini baştan reddetmek özcü bir tutum olabilir.
[117] Bkz. (1), ORTAYLI, 97.

Doğu ve Batı arasında kalmış olmasıdır. Devletin modernleşme sürecine geç ve savunmacı bir şekilde girmiş olması ise durumu daha da çetrefilli bir hâle getirmiştir. Postkolonyalizm çalışmalarının ana sorunsallarından olan "karşısında güçlenilmeye çalışılan ötekiyi taklit etmek durumunda olma" çelişkisi Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde de ağırlığını hissettirmiştir.

Karşısında güçlenilmek istenen rakip, aynı zamanda güçlenmek için örnek alınan modeli de oluşturmaktadır. Dolayısıyla ona benzerken aynı zamanda kendi kimliğini de koruma çabası bir otantiklik arayışını doğurmaktadır. Osmanlı Devleti'nin önemli kimlik unsurlarından biri olan İslam bu otantiklik arayışında güçlü bir alternatif sunmaktadır. Öte yandan öteki karşısında güçlenmek için seçilen modernleşme yolu, özellikle de siyasi modernleşme beraberinde sekülerleşmeyi de getirmektedir. Bu şekilde İslam kimliği ile modernleşme ideali arasındaki sentez arayışları hem Osmanlı hem de ileride Türk ulusal kimliğinin en önemli dinamiği olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlıcılığın başarıya ulaşmayacağının aşikâr olmasını takiben, İslamcılık önemli bir akım olarak ortaya çıkmış ve bundan sonra da gerek ayrı bir ideoloji gerekse ulusal kimlik tahayyülündeki bir tema olarak bugüne kadar varlığını hep sürdürmüştür.

19. Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesinde İslamcılık

Her ne kadar sadrazamlar Osmanlı Devleti'nde her zaman büyük rol oynamış olsalar da, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Bab-ı Ali'nin[118] genişlemesiyle kurumsallaşma artmış ve hükümet saraydan kısmen bağımsızlaşmıştır. Bu durum İmparatorlukla ilgili konularda farklı fikirlerin mücadele etmesini ve padişaha karşı muhalefet hareketlerinin gelişimini daha da olanaklı hâle getirmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanı beklenen sonucu vermemiş ve Yunanlılardan sonra Sırp ve Bulgarların

[118] 19. yüzyıla kadar Osmanlı'da padişahın evi de olan saray dışında devleti temsil eden bina benzeri fiziki varlık çok azdı. Osmanlı'nın en önemli devlet kurumlarından biri olan Divan-ı Hümayun idari erkanın devlet meselelerini tartıştığı yerdi ve saray çatısı altında toplanırdı. Fakat idari erkanın kalabalıklaşması ile 17. yüzyılda devlet kurumları bugün de Bab-ı Ali adıyla anılan yere taşındı (İlber ORTAYLI; **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, 45-49). Ahmad bu tarihten sonra 16. yüzyılın devşirmelerinden ön plana çıkan devlet adamları gibi, bu sefer Bab-ı Ai bürokratlarından isimlerin ön plan çıktığını ve padişah üzerinde etki sahibi olduklarını ifade etmiştir (Feroz AHMAD; **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev. S. Cem KARADERELİ, 36).

da bağımsızlık talepleriyle Balkanlarda ulusçu ayaklanmalar hız kazanmıştır. Bu dönemde artık Ortaylı'nın bahsettiği ve Doğu Avrupa'yı da Doğu'ya dâhil eden Doğu/Batı ayrımının yerini din üzerinden bir ayrışmaya bırakmaya başladığı da söylenebilir. Yunan, Sırp ve Bulgar halkları Hristiyanlık üzerinden Batı'ya bağlanmaya başlamışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Yeni Osmanlılar hareketi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk modern muhalefet hareketi sayılabilir. Yeni Osmanlılar, yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında Batı'ya çok fazla taviz verdiğini düşündükleri, Müslümanlar ile gayrimüslimlere eşit vatandaşlık haklarını sunan Tanzimat modernleşmesini eleştirmişlerdir. Yine de Yeni Osmanlıların tutarlı, homojen bir muhalefet oluşturduklarını söylemek mümkün değildir. Ortaylı, Yeni Osmanlıların düşüncelerinin anayasacı liberalizmden İslamcılığa, hatta olgunlaşmış bir Türkçülükten sosyalizme kadar çeşitli görüşleri içeren renkli bir yelpaze oluşturduğunu söylemiştir.[119] Bu grubun da etkisiyle meşrutiyet, hatta cumhuriyet tartışmaları yoğunlaşmış, böyle bir dönemde tahta çıkan 2. Abdülhamit ilk iş olarak Osmanlı Anayasası'nı (Kanun-i Esasi - 1876) ilan etmiş ve ilk meclisin de açılması ile Osmanlı'da meşrutiyet rejimine geçilmiştir (1877).

Bu arada parçalanmayı engelleyecek bir birlik arayışı sürmektedir. Ve daha önce de belirtildiği gibi Osmanlıcılık politikalarının başarısızlığı, Balkanlardaki gayrimüslim toplulukların ulusçu ayaklanmaları ve 93 Rus Harbi (1877-1878), bu birlik tahayyülü arayışında İslamcılığın ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yine de İslamcılığın ortaya çıkışını sadece devlete sadık nüfus olarak yalnızca Müslümanların kalmasına, yani demografik nedenlere bağlamak yeterli değildir. Önceki dönemlerde Katolik Avrupa'nın oluşturduğu "öteki" figürünün içerisine artık Ortodoks grupların da dâhil olması, ötekinin "Hristiyan" özelliğinin altını çizerek, zihinsel anlamda da "İslam"ın en önemli kimlik unsuru hâline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Ayrıca İslamcılık akımı Osmanlı İmparatorluğu'na da özgü değildir. Her ne kadar İslam toplumlarında, İslam'ın ilk dönemlerinden sonra yozlaştığı düşüncesine istinaden

[119] Bkz. (112), ORTAYLI, 270.

hep bir "tecdit" (yenilenme) ve "ihya" (diriliş) çabası görmek mümkün olsa da İslamcılık, 18. yüzyıldan itibaren Batı karşısında yaşanan yenilgiler, kolonizasyon ve kısmen de Batılılaşma süreçlerine karşı İslam'ın üstünlüğünü savunma ihtiyacı duyan Müslüman coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. İslamcılık, içinde bulunulan kötü durumdan çıkış arayışının sonucu olan "modern ve eklektik yönleri ağır basan" ve Batı ile diyalektik içerisinde gelişen bir düşünce kümesidir.[120] Ve büyük ölçüde, o zamana kadar gelmiş olan "tecdit" ve "ihya" birikimininin, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan özgürlükçü düşüncelerle bir bileşimini içermektedir. 19. yüzyılda Mısır'da Cemaleddin Efgan, Muhammed Abduh, Reşit Rıza; Osmanlı'da ise **Sırat-ı Müstakim**, **Sebiülleraşad**, **Beyan'ul Hak**, **İslam Mecmuası**, **Volkan** gibi dergilerde kümelenen Mehmet Âkif (Ersoy), Mustafa Sabri Efendi gibi kişiler hareketin öncüleri arasında sayılabilir. Hareketin ilk Mısır'da mı, yoksa Osmanlı'da mı ortaya çıktığı tartışmalı olsa da, kesin olan iki tarafta da benzer düşüncelerin aynı zamanlarda popülerleştiği ve birbirbirlerini yoğun bir biçimde etkiledikleridir.[121]

İslamcılığı tam anlamıyla bir ideoloji olarak tanımlamak doğru olmayacaktır çünkü bir ideoloji gibi sistematik ve değişmez düşünce kalıplarından oluşmamaktadır. Belki de bu yüzden Bora İslamcılığı, "Türk sağının sıvı hâli", "kap değiştirme ve mecra bulma gücü yüksek bir imge, değer, ritüel" olarak değerlendirmiştir.[122]

Aktaş İslamcılık hakkında şunları söyler:

> "İslamcılık modern bir harekettir, içinde bulunulan zamanın talepleri ya da gerekleri konusunda bir sorumluluk üstlenme kaygısıyla ilişkilidir. İslamiyet dindir, İslamcılık ise zaman ve mekana bağlı bir akım olarak görülmelidir, bu nedenle de çok farklı İslamcılıklardan, mesela demokrat olduğu kadar despotizmden yana, modernist olduğu kadar gelenekselci, muhafazakâr olduğu ölçüde devrimci bir niteliğe sahip olan, kadın meseleleri bağlamında ataerkil olduğu kadar feminist,

[120] Bkz. (19), KARA; Şaban TANIYICI, "Transformation of Political Islam in Turkey: Islamist Welfare Party's Pro - EU Turn", 470; Selin ÇAĞLAYAN, **Müslüman Kardeşlerden Yeni Osmanlılara İslamcılık**, 20.
[121] İsmail KARA, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I Metinler Kişiler**; Bkz. (120), ÇAĞLAYAN.
[122] Bkz. (64), BORA, 8.

> Batı karşıtı olduğu ölçüde kendini Doğu ile sınırlamakta ısrarlı İslamcılıklardan sözedilebilir."[123]

Bu tanım ileride ele alınacak farklı İslamcılıkları kapsamak açısından da elverişlidir. Fakat 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu bağlamında bile İslamcılılığın bu farklılaşmaları içerisinde barındırdığı ve çoğu zaman bunların birer tartışma konusu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Birinci tartışma konusu İslamcılığın Batı yanlısı mı, yoksa Batı karşıtı mı olduğudur. Gülalp, net bir ifadeyle, İslamcılığın 19. yüzyılda Batılılaşma projesinin bir başlangıcı olduğunu söyler.[124] Fransız Devrimi düşüncelerini barındırması ile İslamcılık Ali Bulaç da dâhil olmak üzere birçok İslamcı yazarca da "Batı'dan tercüme edilmiş bir İslami proje" olarak değerlendirilmektedir.[125] Öte yandan İslamcılık düşüncesinin Batılılaşma süreçlerine bir tepki olarak da ortaya çıktığını söyleyen yorumlar da mevcuttur.[126] Nitekim Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın eleştirisi de böyle bir tepkiyi içermektedir. Aslında 19. yüzyıl İslamcılığının Batı ile ilişkisi daha önce de vurgulanan uluslaşma süreçlerinin içerdiği çelişkiye benzer. Bu çelişkiye taklit ve otantiklik ihtiyacı arasındaki ikilem neden olur. Dolayısıyla "Batılı olan" bir yandan İslamcı kimlik için negatif bir sermaye iken, Batı'dan alınan birçok değer pozitif sermayeler olarak dolaşıma girmiştir.

İslamcılığın Batı'ya karşı sürdürülen mücadelede kullanılan siyasi bir strateji mi, yoksa İslam'ın yaşanış biçimini ihya etmeye çalışan dinî bir hareket mi olduğu ise ikinci bir tartışma konusudur. Örneğin Ortadoğu'da modern İslamcı hareketler üzerine çalışan Asad, Arap milliyetçiliğinden özellikle ayrı tuttuğu İslamcılığın ulusçu değil, dinî bir hareket olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre İslamcılığın siyasetle iç içe geçmiş

---

[123] Emeti SARUHAN, "Kendini Yeniden Doğuran İslamcılık Üzerine Söyleşi".
[124] Bkz. (5), GÜLALP, 26.
[125] İslamcılığın Batıcı bir hareket olduğu tartışması dönemin İslamcılarının aynı zamanda mason oldukları ve amacın aslında ulus-devlet sistemi ve Fransız Devrimi ideallerini yaymak olduğu savına kadar gitmektedir. Çağlayan'ın kitabında [Bkz. (120), ÇAĞLAYAN) geniş yer verdiği bu sav kısmen Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar'ın internet sitesinde, Yeni Osmanlıların özgürlük ve demokrasi ideallerini yaymaya çalışan masonlar olduğu iddasıyla da doğrulanır ["Osmanlı Masonları", (www.mason.org.tr).(1 Kasım 2012]. Bu tartışma şüphesiz titiz bir arşiv çalışmasını gerektirmektedir, fakat sonuç bu çalışmayı etkilemeyecektir. Her halükarda söz konusu idealler, zaman zaman İslamcılık düşüncesi içerisinde olmak üzere, dolaşıma bu dönem içerisinde Osmanlı entelektüelleri tarafından sokulmuşlardır.
[126] Bkz. (120), TANIYICI, 470.

olmasının sebebi "sekülarizmin İslamcılığı alenen siyasi bir söylem olarak ortaya çıkmaya zorluyor olması" olabilir.[127] Türköne ise İslamcılığı açıklarken, tam tersine, Yeni Osmanlıların İslami eğitim almamış ve İslami bir yaşam tarzı sürmeyen entelektüellerden meydana geldiklerini, dolayısıyla hareketin dinî bir hareket olmadığını, sadece Müslüman kitleleri "özgürlük ve demokrasi adına" harekete geçirebilmek için eski İslami metinlerden derlenen kavramların kullanıldığını öne sürmüştür.[128] Bu durum Namık Kemal gibi bazı Yeni Osmanlılar için doğru olabilir. Kaldı ki İslami kavramların kullanıma sokulma sebebinin kitleleri harekete geçirme amacı taşıması muhtemeldir. Gülalp, bu konu ile ilgili daha genel bir açıklama yaparak "dine dayalı hareketlerin ancak tarihsel bir çerçeve içinde açıklanabilecek toplumsal ve siyasal olgular olarak incelendiklerinde, dinselliğin artması ya da azalması olarak görülen şeyin siyasal mücadelenin bir ifadesi olduğunun görülebileceğini" söyler.[129] Gerçekten de Osmanlı örneği düşünüldüğünde 19. yüzyılın sonlarına doğru İslamcılık düşüncesinin popülerleşmesi Osmanlı toplumu içerisinde dinselliğin artmasından çok yeni bir siyasi stratejinin geliştirilmesine ilişkindir. Öncelikle gayrimüslimlerin imparatorluktan ayrılma istekleri, ortak bir kimlik arayışı içerisinde İslam unsurunu önemli kılmıştır. Ayrıca dine ve din adı altında yaşadığı geleneklere bağlılığı aşikâr geniş kitleler için o dönemde fazla bir şey ifade etmeyen ıslahatlara İslami bir dille meşruiyet kazandırılmıştır.[130] Kara'ya göre de o dönemde başka meşrulaştırma araçlarının zayıf kalması İslamcılığı güçlendirmiştir.[131] Gülalp bu durumu "dinî akidelerin modernleşmeci bir siyasal projeyi meşrulaştırmak üzere ideolojiye dönüştürülmesi" olarak tanımlamaktadır.[132]

Fakat İslamcılığı, tam anlamı ile bilinçli, yapay bir strateji, yani siyasi emeller için dinin kullanılması olarak değerlendirmek de mümkün değildir. Ortaylı, ulema hanedanlarının Osmanlı'nın en seçkin zümrelerinden birini oluşturduklarını hatırlatarak, doğal olarak bu zümrelerin, Avrupa'nın giderek güçlendiği ve modernleşmenin norm

[127] Asad'a göre milliyetçi hareketler, İslamcılıktan farklı olarak, ilk önce devlete sadakat beklerler. İslamcılarla, Arap milliyetçiliklerinin Batı'ya karşı muhalefet gibi örtüştükleri noktalar vardır, fakat kesinlikle farklı akımlardır [Bkz. (18), ASAD, 237-238].
[128] Mümtazer ,TÜRKÖNE, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**.
[129] Bkz. (5), GÜLALP, 25.
[130] Bkz. (120), ÇAĞLAYAN, 86.
[131] Bkz. (19), KARA, 54-59.
[132] Bkz. (5), GÜLALP, 26.

hâline geldiği bir dünyada modernleşme ile ilk karşılaşan gruplardan biri olduklarını söylemiştir. Dolayısıyla, bu zümrenin üyeleri de, Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu zihinsel arayışta İslam ve modernleşmenin yan yana gelmelerine vesile olmuşlardır.[133]

Ayrıca, misyoner okullarına veya yurt dışında bulunan okullara gitmiş, doğrudan dinî bir eğitim almamış olsalar ve tamamen İslami bir hayat tarzı süremeseler de 1924 yılına kadar hemen hemen tüm Osmanlı aydınlarının hâlâ İslami-geleneksel yönleri olan bir eğitimden geçmiş kişiler olduklarını söylemek mümkündür.[134] Yukarıda belirtildiği üzere zaman zaman İslamcı söylemi kullanan Namık Kemal ve Ali Suavi gibi kişilerin habituslarında din önemli bir yer tutmasa da, İslamcılığın Osmanlı'daki ideologlarından sayılabilecek Mehmet Âkif (Ersoy) gibi kimseler yoğun bir din eğitimi almışlardır. Kara, bu yüzden, Müslüman hafızadaki din-devlet ayrılmazlığının bu doğal sürecin nedenlerinden biri olduğunu söylemektedir. Ona göre modernleşme teşebbüslerinin Islah-ı Islahat ve Nizam ya da dinî bir kavram olan "nizam-ı alem" fikrine atıfta bulunan Nizam-Cedid[135] tarzında dile getirilmesi, modern tarzda teşkilatlandırılan kurumlara Mansure-i Muhammediye gibi dinî-kültürel hafızaya uygun isimlerin verilmesi tesadüf değildir. Çünkü devleti kurtaracak şeyin, zaten dinî de kurtarması beklenmektedir ve devletin modernleşmesi istikametinde yapılacak bazı düzenlemeler, dine aykırı bazı unsurlar taşısalar bile, dinî de kurtaracakları için meşru görülmüşlerdir.[136] Örneğin, modernleşme hareketine karşı muhalefet "kim bir kavme benzerse o onlardandır" hadisi ile modernleşme yanlılarını "gavur" olmakla suçladığında, bu suçlama modernleşme yanlıları tarafından haramları geçici bir süre için helal kılan zaruret prensibi devreye sokularak aşılmaya çalışılmıştır.[137] Aynı zamanda ihtiyaç duyulan meşruiyet bugün de İslamcı düşüncede sık sık karşılaşılabilecek, "Avrupa'dan alınacak unsurların zaten İslam dünyasından onlara intikal etmiş veya **Kuran**'dan istihraç edilmiş hususlar olduğu" savı ile de desteklenmiştir.[138]

---

[133] Bkz. (112), ORTAYLI, 32.
[134] Bkz. (19), KARA, 54-59.
[135] Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra 3. Selim tarafından onun yerine kurulan ordunun adıdır.
[136] Bkz. (19), KARA, 34-35.
[137] A.g.k., 59-60.
[138] A.g.k. 35.

Denilebilir ki İslamcılığın dini bilinçli olarak kullanan bir strateji mi olduğu, yoksa dinî kimliğin doğal bir sonucu olarak mı geliştiği sorusunun da tek bir cevabı yoktur. Kaldı ki daha önce de belirtildiği gibi Yeni Osmanlılar homojen bir bütün oluşturmamaktadırlar. Bu durum yine Bourdieu sosyolojisinin terimleri ile çözümlenebilir. İslami unsurlar hem Osmanlı Devleti'nin iktidar alanında yer alan eyleyicilerin habituslarının küçük ya da büyük bir parçasını, hem de alanda değeri yüksek olan sermayeyi oluşturduklarından, alanda var olmak isteyen eyleyiciler tarafından kullanılmaktadırlar. Dolayısıyla alan içerisindeki mücadelenin yansımasında İslami bir dilin ortaya çıkıyor olması şaşırtıcı değildir. Yine de alanda değer kazanan yeni unsurlar – her alanın başka alanlar ile etkileşim hâlinde olduğu düşünüldüğünde alan dış etkilere açıktır ve diğer alanların dönüşümünden etkilenir- örneğin modernliğin o günkü tanımını oluşturan özgürlük, egemenlik gibi kavramlar, kullanılan bu dinî dilin ya da başka bir deyişle güçlü olan dinî sermayenin bile içeriğini değiştirebilirler. Nitekim dinî sermayenin içeriğinin nasıl değiştiğine ilişkin örnekleri Kara'nın döneme ilişkin yaptığı eleştirilerde bulmak mümkündür.

Kara'ya göre, dönemin İslamcı düşünce taraftarları, ortaya çıkan siyasi, sosyal ve psikolojik dağılmanın sebebini dine değil, o günkü din anlayışına ve İslam'ın yaşanma şekline dayandırmaktadırlar. O günkü din anlayışı ve İslam'ın yaşanma şeklindeki sorunlar olarak ortaya konulan konuların başlıcalarını ise batıl inançlar, ahirete dönüklük, kadın-erkek, müslim-gayrimüslim eşitsizliği, 17. yüzyılda bilim ve felsefe alanında gelişmenin durması gibi konular oluşturmaktadır. Bu yüzden Kara, dönemin İslamcı eleştirisinin büyük ölçüde oryantalist bakış açılarının içselleştirmesinin sonucu olduğunu vurgulamıştır.[139] Fakat bu sorunların vurgulanmasında oryantalist bakış açılarının etkisi olsun ya da olmasın, söz konusu sorunlar modern toplum anlayışı bağlamında dikkat çeken bazı toplumsal konulardır. Dolayısıyla dinî terminoloji siyasileşirken, bu terminolojiyle ifade edilmek istenen şeyler modern toplumsal sorunları işaret etmekte ve İslamcılık düşüncesinin de içeriğini belirlemektedir.

Bu durum Kara'nın verdiği diğer örneklerle biraz daha açılabilir. Kara, Tanzimat ile birlikte dinî müsavat (eşitlik / égalité) ve uhuvvet (kardeşlik/fraternité) kavramlarının

[139] A.g.k., 35-37.

gayrimüslimleri de içerecek şekilde genişletilmesini ve bunu destekleyen dinî yorumları, İslam siyasi düşüncesinin değişmesindeki ya da modernleşmesindeki ilk adımlardan biri olarak görmektedir. Çünkü aslında İslam'da zimmi[140] halklarının korunması olsa da, Müslüman halkalar ile bu halklar arasında eşitlik söz konusu değildir. Nitekim Tanzimat'tan önce uygulanan millet sisteminde gayrimüslim halklar padişahın koruması altında olmakla beraber, toplumsal hiyerarşide Müslümanlardan sonra gelmektedirler.

Bu dönemde İslam'daki anlamı dönüşen başka bir kavram ise hürriyet (özgürlük/liberté) kavramıdır. Kara, aslında İslam'da itaat kavramı olduğunu ve yöneticinin meşruiyetini, nasıl başa geldiği ve/veya nasıl yönettiğinin (istibdat vs.) değil, icraatlarının belirlediğini vurgulamıştır. Oysa 1. Meşrutiyet ile beraber "hürriyet" kavramı kullanılarak "istibdat" gayrimeşru kılınmak istenmiştir. Meşrutiyeti meşrulaştırmak için ise halifelik referans gösterilmiş, Peygamber (Hz.) Muhammed'in yerine velihat bırakmaması ve yönetici seçme işini Müslümanlara bırakması, meşruiyete benzer bir yönetim şekline örnek gösterilmiştir. Ayrıca Allah'a isyanın olduğu yerde kula itaatin yasaklanmasına ilişkin bir hadis ile yöneticiye (halifeye) itaatin mutlak değil şarta bağlı olduğu öne sürülmüştür.

Kara'ya göre bu dönemde İslamdaki meşveret (danışma) ve şüra kavramları da yeniden yorumlanmıştır. **Kuran**'ın bu konudaki tavsiyesi, söz konusu yorumlama sırasında farza dönüştürülmüştür. Oysa Kara'ya göre İslam'da adalet kavramı, daha önce de belirtildiği gibi, iktidarın menşeinden çok icraatını ön plana çıkartmaktadır. Fakat meşveret farza dönüştüğünde meşruiyet menşede aranmaya başlanır.[141]

Bu örneklerin de ötesinde Kara, Osmanlı modernleşmesi sırasında ortaya çıkan birçok düşüncenin gerçekten İslam ile bir ilişkisi olduğunu düşünmemekte; dönemin ihtiyaçları doğrultusunda bir takım İslami unsurların çarpıtıldığını öne sürmektedir. Buna örnek olarak Elmalılı Muhammed Hamdi Efendi (Yazır), Mehmet Âkif (Ersoy) ve

[140] İslam devleti tebaasında olan ve haraç veren Hristiyanlar, Yahudiler ["Zimmi", (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=zimmi&uid=58438&guid=TDK.GTS.5263bb94615d37.96523895).(20 Ekim 2013)]
[141] Bkz. (19), KARA, 60-66.

Bediüzzaman Said Nursi'den örnekler verir. Mehmet Âkif'in aktif Müslüman fert/toplumu inşası uğruna "sabır" düşüncesini sadece zorluklara göğüs germek olarak yorumlaması ve felaketlere katlanmak gibi yönlerini ise gayri meşru ilan etmesi, Nursi'nin bilimin önemini vurgulamak için **Kuran**'daki mucizeleri rasyonalize etmeye çalışması Kara'nın verdiği örnekler arasındadır.

Tüm bu örneklerde kutsal kitap ve peygamberin hayatı gibi referansların, toplumsal eşitlik, hürriyet, bilim/akıl gibi dünyevi referanslarla iç içe geçmeye başladığı görülmektedir.

Kara, tüm bunları İslami bir bakış açısıyla eleştirir:

> "(...) 'tarihi İslam' diye bir kategori ihdas edip bunun karşısına 'gerçek İslam'ı koymak ve hakiki dine tekrar ulaşmak için 'kaynaklara dönüş'ü savunmak; gayrimeşru ilan edilen hilafet-saltanat sistemine karşı meşruti rejimi, ardından demokrasiyi İslam'ın öngördüğü sistem olarak öne sürmek, ahlak telekkisinin hiyerarşisini ve değerler dünyasını altüst edecek şekilde tevekkül, sabır, kanaat, kadere rıza gibi üst düzey kavramları zaafa uğratmak yahut yeniden tanımlamak, buna karşılık sa'y ü gayret, azim gibi tali kavramları yukarı çekmek…gibi teşebbüsler, tarih ve zaman tasavvuru ile ilim anlayışı başta olmak üzere İslam kültürü ve medeniyetine ait birçok unsuru yerinden etmiştir."[142]

Bu yaklaşım İslam'ın özcü bir okumasını içermektedir, fakat sonuçta kısaca şunu söylemek hatalı olmayacaktır: Osmanlı modernleşmesi, her ne kadar İslami bir dil de kullanılsa, modern ve dünyevi referanslara sıkı sıkıya bağlıdır. Osmanlı modernleşmesinin bir parçasını oluşturan İslamcılığın, bu referansları sahiplendiği ölçüde geçirdiği dönüşümün ise bir iç-sekülerleşme (dinî söylemin içerisinden gerçekleşen bir sekülerleşme) süreci olarak okunması mümkündür. Bu süreç Bourdieucü anlamda din alanında dünyevi referansların bir kültürel sermaye olarak değerinin yükselmesi olarak da yorumlanabilir. Nitekim ileride ele alınacak örnekler 21. yüzyıla gelindiğinde de modernist İslami söylemlerin zaman zaman benzer bir şekilde bir "iç-sekülerleşmenin" izlerini taşıdığını gösterecektir.

[142] A.g.k, 38.

Öte yandan Osmanlı modernleşmesi, dinin içinden dönüşüme eşlik eden ve çok daha açık bir şekilde görülecek kültürel ve kurumsal sekülerleşme süreçlerini de içermektedir. Modernleşme sürecinde, toplumu birbirine bağlayan manevi unsurun din olduğu kadar dinle ilgisi olmayan bir kültür olabileceği keşfedilmiş, maneviyat merkezi dinden topluma doğru kaymış, bireyleri bağlayan dinî dogmaların yerini toplumun emirleri almaya başlamıştır.[143]

Kara, meşruti sisteme geçişle, eskiden devlet ile halk arasında konumlandırılan ve bir yandan halkın taleplerini siyasi merkeze taşırken, diğer yandan da siyasi merkeze meşruiyet sağlayarak onu halka indiren, "devleti de doğrudan ve dolaylı olarak bağlayan ilmi, fikri, ahlaki zihniyet dünyasını inşa eden ulema"nın fonksiyonlarının silikleşmeye başladığına dikkat çekmiştir.[144] Mardin de bu dönemde Şura-yı Ümmet'te artık ulemanın yazdığı makalelere rastlanmadığını belirtmiştir.[145] Kara'nın işaret ettiği gibi büyük ölçüde ulema için kullanılan "ehl-i hallü akd (problemleri çözen ve bağlayan zümre) kavramının parlementerler için kullanılmaya başlaması da ulemanın statüsündeki değişme ve yerinden olmayı göstermektedir.[146]

Ordu ve mülki idaredeki modernleşme için kurulan seküler nitelikli eğitim kurumları genellikle dinî eğitim kurumlarının yanı başında ve onların aleyhinde yayılıp gelişmeye başlamıştır. Ortaylı, Osmanlı'daki laiklik yanlısı reformcuların, din adamları ve dinî kurumlarla açıkça savaşmamakla beraber, ulemanın ve medreselerin dışında laik eğitimi örgütleyip laik bir bürokrasi yetiştirdiklerini ve bu şekilde ilmiye sınıfının kenarda kalmasında etkili olduklarını söylemiştir.[147]

Sonuç olarak Batı eleştirisi üzerinden Batılılaşma sürmüş ve bu Batılılaşma belirtildiği gibi sekülerleşmeyi de içermiştir. Fakat bu dönemde eski ile yeni yan yana varlığını sürdürmüştür. Osmanlı'nın 19. yüzyılı, Ortaylı'nın ifadesiyle tam bir "kültürel

---

[143] Şerif MARDİN, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908**, 282.
[144] Bkz. (19), KARA, 65-66.
[145] Bkz. (143), MARDİN, 282.
[146] Bkz. (19), KARA, 65-66.
[147] Ortaylı bu durumu İran ile karşılaştırarak, İran'da bazıları toprak sahibi de olan müctehid ve molla sınıfının, modern laik eğitimden de yararlandığı ve iktisadi güce sahip olan bu sınıfın, siyasi, idari, kültürel hayattaki rolünü koruyarak ve laikleşmeyi engellediğinden bahsetmiştir [Bkz. (112), ORTAYLI, 190].

düalizm" asrıdır. Ortaylı bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk, eğitim ve bürokrasi alanlarında iki ayrı sistemin birlikte çalıştığı ve bazen de çeliştiği, iki tür dünya görüşünün birbiriyle çatıştığı bir toplum sistemi olarak önrünü tamamladığını anlatmıştır.[148]

Abdülhamit döneminde gerçekleşen 1. Meşrutiyet deneyimi çok kısa sürmüş, 93 Harbi ve akabinde Osmanlı topraklarının işgali üzerine, padişah tarafından meclis dağıtılmış ve otuz yıl boyunca da bir daha toplanmamıştır. Bu dönemde İslamcılık düşüncesine paralel olarak, Abdülhamit'in 1870'lerde uyguladığı İslam üzerinden bir birlik kurmayı öngören politikalar kısa bir dönem için de olsa etkili olmuştur. Osmanlı, askeri başarısızlık yaşadığı bir dönemde Müslüman bölgelerdeki fikri-siyasi etkisini artırmış, İstanbul hem hilafet ve ilim merkezi, hem de yaşadığı modernleşme süreci ile İslam dünyası tarafından takip ve taklit (yer yer de tenkit) edilen bir odak noktası hâline gelmiştir.[149]

Fakat ne bu başarı ne de padişahın kurduğu istihbarat ağının da yardımıyla yürüttüğü baskıcı idaresi muhalefetin büyümesine engel olamamıştır. 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Partisi'nin de etkisiyle ayaklanmalar başlamış ve sonunda 2. Abdülhamit Anayasayı yeniden yürürlüğe koymak ve 2. Meşruiyet'i ilan etmek zorunda kalmıştır. Meclis-i Umumi Milli adı altında birlikte toplanan Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan'ın kararıyla 2. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve yerine 5. Mehmed'in tahta geçmesi sağlanmıştır.

Bu arada Arap ulusçuluğunun güç kazanması ve en sonunda 1. Dünya Savaşı sırasında Arapların isyan etmeleri, İslamcılık düşüncesinin de yerini git gide Türkçülük düşüncesine bırakmaya başlamasına neden olmuştur. Türkçülük 1913 yılından itibaren yönetimdeki İttihat ve Terakki'nin benimsediği ana ideolojilerden biri olmuştur. Fakat her ne kadar artık daha seküler bir dil kullanılsa da Türkçülük politikasını benimseyenlerin arasında da İslamcı yaklaşımı benimseyenlerin mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Fark, vurgunun İslam birliğinden, Türklüğün bir koşulu olarak İslam üzerine kaymasındadır.

[148] A.g.k.
[149] Bkz. (19), KARA, 27-28.

Kısaca bu dönemde, bir yandan modernist bir bakış açısıyla İslam ve modernleşme sentezi yapılmaya çalışılırken, bir yandan da dönemin Osmanlı seçkinleri arasında laiklik düşüncesi yeşermeye başlamıştır. Böylece Osmanlı seçkin zümresi, modernleşme yanlısı/modernleşme karşıtı olmaktan çok, modernleşmenin şekli üzerindeki tartışmaların odak noktasında bulunan laiklik yanlısı (laisist)/İslamcı zıtlığı içerisinde ikiye ayrılmıştır.[150] Fakat burada da homojen iki zıt grubun varlığı yerine, iki uç arasındaki düşüncelerin konumlandırılabileceği geniş bir yelpazenin şekillenme sürecinden söz edilebilir; söz konusu olan, laiklik yanlısı bir referans çerçevesine daha yakın, ya da İslamcı bir referans çerçevesine daha yakın tavır alışlar ve bu tavır alışlara sahip oldukları ölçüde o yelpaze üzerinde konumlanan eyleyicilerdir. Bir başka şekilde ifade edilirse, modernleşme ideali güçlü bir sembolik sermaye hâline gelmiştir. Artık modernleşme Osmanlılığın bir idealidir. Osmanlı geleceği üzerinde söz söylemek için artık modernleşmenin dilini kullanmak gerekmektedir. Öte yandan İslam ve laiklik, öngörülen yeni kimlik içerisindeki değerlerini henüz bulamamışlardır. Birer alt sermaye olarak İslam ve laiklik, yeni iktidar mücadelesinin araçları olarak belirginleşmeye başlamışlardır. Nitekim bu unsurların öngörülen kimlik içerisindeki değerleri, aynı zamanda, örneğin hanedandan ya da bir ulema ailesinden gelmenin, İslam ya da laik Fransız ideallerinin bilgisinin ya da Fransız devrimine ilişkin isimlerle tanışıklığın değerini, yani çeşitli kültürel ve sosyal sermayelerin de değerlerini belirleyecek ve her ne kadar bu dönemde konsolide olmuş bir ulusal kimlikten bahsetmek mümkün olmasa da, gelecekte oluşacak ulusal kimliğin içeriği hakkında ipuçları sunacaklardır.

Cumhuriyet Kurulurken Ulusal Kimlik

Osmanlı Devleti 1914'te İttihat ve Terakki yönetiminde 1. Dünya Savaşı'na girmiş ve dört yıl süren bu savaştan ağır bir yenilgi ile ayrılmıştır. Akabinde 1919 yılında bir bölümü işgal altında olan Anadolu topraklarında hükümetle ters düştüğü için görevden alınan bir Osmanlı Paşası, Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğinde direniş grupları birleşmiş ve Milli Mücadele dönemi başlamıştır. Mücadelenin öncelikli amacı Misak-ı Milli sınırları olarak belirlenen sınırlarda bağımsız egemen bir ulus-devlet

[150] Bkz. (112), ORTAYLI, 32.

kurmaktır. Kurulacak ulus-devletin niteliğine ilişkin tartışmalar ise, öncelik bağımsızlık mücadelesinin kazanılması olduğundan o dönemde geri planda kalmıştır. Bora, bu Milli Mücadele dönemini, "kimlik mühendisliğinin yapılmadığı, milliyetçilik ve kimlik tasarımları dizisinin büyük ölçüde bir nebula olarak kaldığı" bir dönem olarak tanımlar ve "Cumhuriyet'e devreden envanter" olarak betimlediği bu nebulanın içeriğini şöyle aktarır:

> "(...) Rusya kökenli Tatar-Türk aydınlarının öncülük ettiği, millet tasarımı ırk temeline, milletleşme tasarımı ise radikal bir modernleşme ve kapitalistleşme perspektifine dayalı, kısmici veya 'özgün yolcu' modernleşme arayışına itibar etmeyen völkisch –ve- burjuva milliyetçilik... Yine Rusya kökenli aydınların PanSlavizmin Slav halklarının milletleşme sürecinde oynadığı role benzer bir işlev yüklediği, sonraysa özellikle İttihat ve Terakki bünyesinde –30'lardan sonra da Türkçü-Turancı hareket tarafından-emperyal restorasyon umudunu ikame eden bir eskatolojik ütopyaya dönüşen PanTürkizm... Sovyet Devrimi'nin etkilerinden (ve kısmen de PanTürkist hareketin Milli Mücadele esnasındaki yönelimlerinden) beslenen, 'Şark milletlerinin uyanışı' mistifikasyonuna dayalı bir anti-emperyalist milli kurtuluşçuluk... Özellikle Balkan kökenli veya Balkanlar'da çarpışan askerlerin, bu büyük yenilginin ve izleyen büyük göçün etkisiyle içine girdikleri beka kaygısı ve alarmist ruh hâli; öte yandan Balkanlar'daki milliyetçi hareketlerin popülizminden ve millet inşa etme pratiklerinden aldıkları ilham (...) Osmanlı vatanseverliğinin, vatandaşlık temelinde hukuki-siyasi bir milliyetçilik telos'u kurma arayışından kalan izler; aynı telos'u Batı/Fransız usulü bir küçük burjuva (veya orta sınıf) cumhuriyetçiliğiyle telif etmeye çalışan liberal aydınlar... "İslam'a göre" bir modernleşme/milletleşme vetiresi (Sonderweg) arayan- Mehmet Âkif gibi- İslamcı aydınlar... Milli Mücadele'de Rum ve Ermenilerin bölgelerinde hâkimiyet kurması tehdidine ('gâvura') karşı seferber olan, milliliği dinî hassasiyetlerle anlamlandıran köylülük ('İslam milleti'); Ermeni ve Rum mallarına el koyarak zenginleşen ve durumunu en rahat açıdan 'temiz' (gayrimüslimlerin olmadığı) bir mili devlette meşrulaştıracak olan eşraf (Akçam 1992)..."[151]

Dolayısıyla Milli Mücadele'nin kazanılması ve 24 Temmuz 1923'te bunu belgeleyen Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, 29 Ekim 1923'te

[151] Bkz. (64), BORA, 19-20.

Cumhuriyet ilan edildiğinde, yeni Cumhuriyet'in ulusal kimliğine ilişkin ortak bir tahayyülün varlığından bahsetmek mümkün değildir. İlk önce gayrimüslim milletlerin ayrılığı, daha sonra ise Arap İsyanı'nı da içeren savaş koşulları ve demografik nedenler ulusal birlik adına Osmanlıcılık ve İslamcılık alternatiflerini büyük ölçüde elemişler, sonuçta İttihat ve Terakki kadrolarında Milli Mücadele başlamadan önce bile baskın olan Türkçülük düşüncesi Cumhuriyet'in ulusal kimliğinin çerçevesini oluşturmuştur.

Fakat yine de, ne Türkçülüğün doğal bir seyrin sonucu olduğunu, ne de Türklük tanımının kendinden menkul bir şey olduğunu söylemek mümkün değildir. Bora, "Osmanlı bakiyesi ülkede kala kala sadece Türklerin kaldığı faraziyesinin geçersiz olduğunu", "Türk unsuru hanesine yazılanlar arasında kendini 'Müslüman' olarak algılayanlar, daha küçük bir ölçekte 'Kürt' olarak algılayanlar, dahası yerel varoluşları ve benlikleriyle algılayanlar olduğunu"; ayrıca "Milli Mücadele Anadolu'sunun yegâne meskûnunun 'Türk unsuru' olmadığının malum olduğunu, sair Müslüman toplulukların yanı sıra küçümsenmeyecek bir gayrımüslim yerli nufüsun olduğunu" hatırlatır. Dolayısıyla ulusal kimliğin kuruluşunda doğal bir süreçten ziyade "'öteki' unsurlarla fiili ve söylemsel ilişkinin nasıl kurulduğu" önem kazanmıştır.[152] Nitekim Türk sıfatının içeriğini de bu ilişkinin nasıl kurulduğu belirlemiştir.

Kalkınmacı ve dayanışmacı bir Cumhuriyetçilik, bunu sağlamak için Müslümanlık öncesi Türk tarihini işaret eden bir ulusçuluk, bireyselleştirilmiş ve İslam medeniyeti ile bağları kopartılmış vicdan temelli bir Müslümanlık; Batı Aydınlanması'nın pozitivist değerleri, yüksek Batı sanatı, onu dengeleyen dinî ögelerinden arındırılmış Anadolu folk kültürü ve kapitalizmle gelişmiş Batılı yaşam tarzları gibi yan unsurlarla zenginleştirilerek Cumhuriyet'in ideal vatandaşını tanımlayacak öğeler olarak belirmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tanımlanan böyle bir kimlik idealinin bir yandan vatandaşlık bağıyla belirlenen siyasi-hukuki bir kimlik tasarımı görünümüne sahipken, zaman zaman da etnisist temele dayanan, kutsallaştırılan özcü bir kimlik iddiasına kayması da dikkat çekicidir.

---

[152] Bkz. (64), BORA, 14-15.

Özcü özellik, etnik bir birliğe gönderme yapan Türk tarihi ve büyük ölçüde doğuştan kazanılan etnik kimliğin bir parçası olan nominal de olsa bir Müslümanlık vurgusunda ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan Türklüğün yine de ağırlıklı olarak içine doğulan değil, olunan bir şey olduğunu söylemek mümkündür. Mustafa Kemal (Atatürk)'in "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözlerinde vücut bulan vatandaşlık temelli yaklaşıma göre "Türklük" ulusal kimliğin adıdır. Ulusal kimlik bir sembolik sermaye olarak düşünüldüğünde Türklük, Türkiye'de ulus-devlet alanının özgül sembolik sermayesiydir. Ve aslında, Mustafa Kemal'in yukarıdaki sözünde de vurgulandığı gibi, belli bir etnik kimlikten çok yeni kurulan devlete sadakat bu sermayenin özünü oluşturmaktadır.

Devlete sadakat aynı zamanda devletin kimlik idealleri ile de uyumluluk anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ulusal kimliğin tartışmasız en önemli kurucu unsurlarından bir tanesi modernleşme (çağdaşlaşma) idealidir. Modernleşme ideali, belki de Osmanlı'dan doğan uluslaşma hareketinin de varlık sebeplerinden biri olduğu için Cumhuriyet'e bu kadar net bir kurucu kimlik unsuru olarak devrolmuştur. Osmanlı Devleti'nde savunmacı bir modernleşme sürecine girildiğinden, rakipleri yakalamak, yani "çağa ayak uydurmak" başlı başına bir değer hâline gelmiştir. Denilebilir ki, Türkiye'de modernleşme ya da çağdaşlaşma kavramı, Osmanlıcılığın, İslamcılığın, Türkçülüğün ya da laiklik yanlısı Batıcılığın bir özelliği değil, bu farklı alternatifleri içinde barındıran bir çatıdır. Dolayısıyla, daha marjinal kalan İslamcı ve etnisist ulusal kimlik tasavvurlarında bile modernleşme ideali, önemli bir sembolik sermaye olarak devlete sadakat ile birlikte Türk ulusal kimliğinin en önemli belirleyenini oluşturmuşlardır.

Fakat böyle sembolik bir değer hâline gelen modernleşme idealinin kapsayıcılığı, onun içeriğini de bir o kadar muğlak kılmıştır. Dolayısıyla modernleşmenin neyi içerip neyi içermediği, daha önce de belirtildiği gibi, 19. yüzyıldan itibaren Türkiye topraklarındaki en büyük tartışma konularından biri olmuştur. Modernleşme ideali ulusal kimlikte değer bulan bir sembolik sermaye olarak düşünüldüğünde, bu

sermayenin içeriğinin belirlenmesi de yine mücadelenin ana temalarından biri hâline gelmiştir.

Örneğin Cumhuriyet modernliğinin sembolik mekânı Ankara, modernleşmenin yolu ise Aydınlanma ideallerine uygun bir şekilde eğitim olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, başta Mustafa Kemal (Atatürk) olmak üzere, ağırlıklı olarak Yeni Osmanlılardan beri süregelmiş daha Batıcı akımı temsil ettikleri ve Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan seküler ideallerden, hatta seküler düşünceyi besleyen pozitivizmden etkilendiklerinden, ulusal kimliğe taşınan modernlik tanımı da büyük ölçüde bu ideallerin ve pozitivizmin izlerini içermiştir. Bu modernlik tanımı aslında, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan "evrensel modernlik" tanımıdır. Böylece modernliğin, dolayısıyla ulusal kimliğin içeriği ile ilgili süregelmiş "ne kadar Batılı olmalı" tartışmalarına da son verilmektedir çünkü moderlik zaten "tek"tir.

Bourdieu, kültürel ulusçuluğu eleştirdiği bir konuşmasında, kültürel ulusçuluğun, geleneklerin yüceltildiği İngiltere ya da Japonya gibi ülkelerde açık olmasına karşın Fransa'da gizli olduğunu belirtir. Ona göre Fransa'da mevcut olan yaklaşım, ulusal kültüre katılmayı evrensel olana yükselebilme olarak görme eğilimidir. Bu görüş "evrenselci emperyalizm ve enternasyonalist milliyetçiliğin çok sapkın biçimlerine kadar" gidebilir. Bourdieu bu evrensellik düşüncesinin, "egemen dil ve kültürün meşru olarak dayatılmasını ve tüm diğerlerinin saygınsızlığın kucağına atılmasını (yani ağız ve lehçeler olarak değersizleştirilmelerini)" da beraberinde getirebileceğini belirtir.[153] Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu evrensel modernlik tanımı üzerine kurulu ulusal kimlik, sembolik sermaye olarak, bu tanıma dâhil edilmeyen birçok kültürel unsurun saygınlığını kaybetmesine yol açacaktır.

Öte yandan Bora, Cumhuriyet Dönemi'nde evrensel medeniyeti Batı'ya özgüleyen anlayışın ne şekilde aynı zamanda etnosantrik bir medeniyetçilik yorumuyla birleştiğine de işaret etmiştir. Batılılığa atfedilen medeniyet özelliklerinin aslında Türklere ait olduğu iddiasını içeren bu yorum[154], 19. yüzyıl İslamcılığının, Batı'dan alınan unsurları, "bunların zaten İslam medeniyetinden Batı'ya intikal etmiş oldukları"

[153] Bkz. (47), BOURDIEU, 107-108.
[154] Bkz. (64), BORA, 43-45.

savı ile meşrulaştıran yaklaşımını hatırlatmaktadır. Ve genç ulusçuluklarda ortaya çıkan taklit/otantiklik çelişkisini aşmanın bir yolu olarak değerlendirilebilir.

Bora, bu durumun aynı zamanda "Doğuyla da Batıyla da kuramsal-kavramsal düzeyde eleştirel veya sentetik bir ilişki kapısının kapanması" anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu kapının kapanması belki de ileride modernleşme idealinin gitgide modernizmden uzaklaşması, kendini tekrarlayan durağan bir hâl alması, yani muhafazakârlaşmasına yol açacaktır. Bu evrenselleştirmenin karşısında ise, 21. yüzyıl anaakım İslamcılığı'nda sık sık karşımıza çıkacak, Doğu-Batı geriliminin kutuplarını mutlaklaştırarak sabitleyen sentezci bir yaklaşım bulunmaktadır. Doğu'yu ahlak Batı'yı bilimle özdeşleştiren bu özcü yaklaşım, bu ikisi arasında dengeli bir sentezi savunur. Peyami Safa'nın **Doğu-Batı Sentezi** (1978) adlı kitabında vücut bulan bu eğilim, kuruluş döneminde resmi ideolojinin marjininde kalmış, Japon modeli modernleşmeyi örnek alan ve "Gökalp'in 'evrensel uygarlık + milli kültür' aritmetiğinin vülgerleştirilmesi"ni içeren muhafazakâr düşüncenin bir parçası hâline gelmiştir.[155]

Cumhuriyet'in modernleşme ideali bağlamında, hem Doğu ve Batıyla kuramsal-kavramsal düzeyde kurulan ilişkinin ortadan kalkması, hem de muhalif perspektiflerden Doğu-Batı ayrımının mutlaklaştırılarak sabitlenmesi, modernleşme idealine, dolayısıyla da Türk ulusal kimliğinin içeriğine ilişkin eleştirel yaklaşımların da çeşitlenmesinin önünü büyük ölçüde kesmiş ve bu alanda yapılan mücadeleyi çok sığ bir zemine çekmiştir. Din unsuru ise Doğu veya Batı medeniyetine aidiyetin bir ifadesi olarak bu mücadelenin ana aracı olmaya devam etmiştir.

Ulusal Kimliğin En İkircikli Bileşeni Olarak Din

Her kimlik tanımı bir "öteki" tanımını da beraberinde getirir. Bora'ya göre yeni Türkiye'nin öteki imgesi ne Kürtler, ne azınlıklar, ne de "aşk-nefret" ve "hayranlık-öfke" ilişkilerinin yaşandığı Batı'dır. Öteki "eski Türkiye"dir.[156] Batı Milli Mücadele'de "düşman"ı oluştursa da tam anlamı ile bir "öteki" oluşturmamıştır. Bunun bir nedeni

[155] A.g.k.
[156] Bkz. (64), BORA, 41-43.

kendini her zaman "birinci lig"de gören Osmanlı mirasıdır. Dolayısıyla, ne Cumhuriyet'in kuruluşunda da ne de daha sonra Türkiye'de ortaya çıkan farklı akımlarda, "Batı", kolonyal deneyimi yaşamış toplumlardaki kadar keskin bir biçimde "öteki" konumuna yerleştirilmemiştir.[157] Yeğen de, Cumhuriyet'in Batı kültürünü benimsediğini hatırlatarak bu yüzden Batılı ülkelerin net bir "öteki" oluşturamadıklarını söyler. "Dışarısı" bir öteki olarak algılansa da "dışarı"nın içeriği net olmadığından, bu bir vatanseverlik duygusu oluşturmakla beraber kimliğin içeriğini belirlememiştir. Gayrimüslimlerin, özellikle "içeriden ihanet teması ile" Milli Mücadele döneminden devralınan bir "öteki"yi oluşturmaları ise, kimlikteki Müslüman vurgusu sınırlı tutulmak istendiğinden arka planda tutulmuştur. Yeğen, Bora'ya benzer şekilde, Türk ulusçuluğunun kuruluşunda "ötekileştirilen esas unsurun geleneksel, İslami ve kozmopolit geçmiş olduğu"nu belirtir.[158] Hem İslami olanın, hem de birçok farklı dinî grubun belirlediği kozmopolitliğin aynı anda ötekileştirilmesi çelişkili bir durum gibi gözükebilir. İşte, tam da bu yüzden, Türkiye'de kurucu kimliğin belki de en ikircikli bileşeni "din"dir.

İslami geçmişin ötekileştirilme sürecini anlamak için Fransa örneğine göz atılabilir. Daha sonra da değinileceği üzere Fransa'da radikal bir laisizm prensibi hâkimdir. Çünkü Fransa örneğinde Kilise ve din, devrimin "öteki"si olan aristokrasi ile çok iç içe geçmişlerdir. Yani aristokrasi dinî sermaye açısından "zengin" bir grubu oluşturmaktadır. Bu sermayenin değersizleşmesi aristokrasinin iktidarını da zayıflatan bir durumdur, ya da aristokrasinin zayıflaması otomatik olarak sahip olduğu bu sermayeyi de değersizleştirmiştir. Bu süreçlerin birbirinin hem nedeni hem de sonucu olduğu söylenebilir. Türkiye örneğine bakıldığında ise, aynı zamanda halifelik makamı da olan Osmanlı Padişahlığı dinî sermayenin de merkezidir. Halkın padişahlığa bağlılığının temelinde de yine "din" unsuru bulunmaktadır. Eski devletle bağları tamamen koparmak ve egemenliği tam anlamıyla sağlamak için bu bağlılıklardan da kurtulmak şarttır. Nitekim örnek alınan Fransa'da da devrim böyle gerçekleştirilmiş ve modern evrensel kültür seküler idealler üzerine kurulmuştur.

---

[157] Bkz. (44) TAŞKIN, 68-69.
[158] Mesut YEĞEN; **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa**, 142-143.

Bu arada bir parantez açarak İslami geçmişin ötekileştirilmesinin sadece din ile sınırlı kalmadığını söylemek gerekir. Arap kültürü "Doğulu" olanı temsil ettiği ölçüde Cumhuriyet'in kimlik idealinin dışında kalmaktadır. Ayrıca, 1. Dünya Savaşı'ndaki ihanet temasıyla Araplık kurucu kadroların hafızasında iyice negatif bir anlam kazanmıştır. Dolayısıyla "dinin yanında dilde, edebiyatta, müzikte ve kültürel hayatta da birçok yerli biçim ve üslup özelliği de, Arap (ve Acem) etkisi taşıdığı için tasfiye edilmeye çalışılmıştır."[159] Bugün bazı çevrelerin Araplarla ilgili paylaştığı önyargılarda bu yaklaşımın izleri sürülebilir.

Şüphesiz laiklik ideali sadece İslami olanın ötekileştirilmesinin söylemsel bir ifadesi olarak da kalmamış, bu doğrultuda bir dizi yapısal değişiklik yapılmıştır. Öncelikle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını müteakip 1924'te halifelik ve Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, 1926'da medeni kanunda İslami etkileri ortadan kaldıracak şekilde İsviçre Medeni Kanunu'nu Türkiye'ye uyarlanmıştır.

Yine 1926 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanan eğitim sistemi ile, dinî eğitimin meşruiyeti ortadan kaldırılmıştır. Eğitimin modernist ve rasyonel idealler çizgisinde reforme edilmesi sadece felsefi bir içerikle de sınırlandırılmamış, aynı zamanda (dil inkılâbı ile) eğitim araçlarına da yansımıştır. 1928'de Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi, Türk dilinin Arap ve Fars etkisinden temizlenmesi ve 1932'de kurulan Türk Dil Kurumu tarafından güvence altına alınacak şekilde Öz Türkçe'ye işlerlik kazandırılması sonucunda Osmanlı geçmişi ve seçkinleriyle radikal bir kopuş gerçekleşmiştir. Türk dili eğitimde zorunlu hâle getirilmiş ve Batı dilleri dışındaki diğer yabancı dillerin kullanılması yasaklanmıştır. Bu durum ulus-devlet alanının nesnel koşullarının dönüşümüne işaret etmektedir ve bu nesnel koşullar ulusal kimliğin içeriğini, dolayısıyla toplumsal hiyerarşiyi de şekillendirmektedirler. Örneğin Göle'ye göre Cumhuriyetçi seçkinler yeni yazma, okuma ve konuşma tarzının ürünüdürler. Latin harflerini kullanmışlar, mahalli bir aksana kaymadan "saf" ve "orjinal" bir Türkçe konuşmuşlar, Batı dillerini öğrenmişler, bilimde ve edebiyatta Batı kaynaklarını referans almışlardır. Göle'ye göre yeni seçkinler varlıklarını ulus-devlete borçlu olduklarından Cumhuriyet ideolojisinin de doğal nakledicileri hâline

[159] Bkz. (64), BORA, 42-43.

gelmişlerdir.[160] Aslında bu bir borç-alacak hesabından çok küçük yaştan itibaren, bir kısmı parasız yatılı devlet okullarında okutulan bu bireylerin habituslarının zaten bu doğrultuda şekillenmesi, dolayısıyla, kendiliğinden onları güçlü kılan bu kültürel sermayeyi kullanmaları ve korumaya yönelmeleri olarak da yorumlanabilir.

Sonuçta 1937'de anayasal bir değişiklikle, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olduğu ilan edilmiştir. Fakat bugün olduğu gibi o gün de, kurulan Cumhuriyet'in ne kadar laik olduğu tartışmalıdır.

Laiklik nedir?

Burada bir parantez açarak söze laikliğin ne olduğunu tanımlamakla devam edilebilir. Her ne kadar sıklıkla yerine "dünyevileşme" anlamına gelen "sekülerleşme" terimi kullanılıyor olsa da, siyasi alan ile dinî alanın birbirinden ayrılmasını ifade etmek için, 19. yüzyılda Fransa'da 3. Cumhuriyet ile birlikte ortaya çıkmış bir kavram olan "laiklik" teriminin kullanılması daha doğrudur. Fransızca *laicité* (laiklik) teriminin İngilizce'de *laicity* (laiklik) diye bir karşılığı olsa da çoğu zaman *secularity* (sekülerlik/dünyevilik) olarak çevrilmesi, bu iki kavramın farklı dillerde birbirleri yerine kullanılması kargaşasına yol açmıştır. Şüphesiz bunun temelinde İngiltere'de ve Fransa'da din ve devlet ilişkileri tarihinin farklı gelişmiş olmasının büyük payı vardır. Laiklik kelimesinin orijini eski Yunancadaki "*laikos*" sıfatıdır ve "halk, kalabalık, kitle" anlamına gelen "*laos*" kelimesi üzerine kurulmuştur. Özellikle Fransız Katolik Kilisesi'nde ruhban sınıfından olmayanları tanımlamak için kullanılan laik teriminden türeyen laiklik, bir siyasi prensip olarak ilk defa Fransa'da 1881'de çıkan eğitimle ilgili bir yasada yer almış, daha sonra 1905'te çıkarılan Kilise ve devlet ayrıştırılması yasası ile devlet düzeyinde sistemleştirilmiştir.[161] Söz konusu prensibin kökenleri bazı tarihçiler tarafından tarımın ve manifatürün geliştiği, şehrin zenginleştiği ve milli pazar ilişkilerinin yoğunlaştığı 13. yüzyıla kadar götürülür. Bu dönemde merkeziyetçi modern toplum yapısına geçiş sürecine paralel olarak tüm toplumsal sınıflar için aynı hukuki

[160] Bkz. (26), GÖLE, 101-102.
[161] Bihterin DİNÇKOL, "Türkiye'de Anayasal Düzen ve Laiklik"; Hasan Bülent KAHRAMAN, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi: I- Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar**, 64-65.

mevzuatın uygulanması, hiç kimseye dinsel ayrıcalık ve üstünlük tanımayan bir toplum düzeni gereğini doğurmuş, böyle bir düzen ise laiklik prensibine olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.[162]

Seküler terimi ise giriş bölümünde de üzerinde durulduğu gibi dünyeviliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Asad, "sekülarizm" ve "sekülarist" sözcüklerinin İngilizce'ye 19. yüzyılın ortalarında, sanayileşen toplumda din-dışı ahlaki ilerleme düşüncesini ön plana çıkaran özgür düşünürler tarafından sokulduğunu söylemiştir. Dönemin Hristiyan toplumunda "ahlaksızlığı" çağrıştıran "ateist" ve "kafir" suçlamalarından kurtulmak isteyen düşünürler dünyeviliği ifade etmek için "seküler" sözcüğünü kullanmaya başlamışlardır.[163]

Sekülerlik ile laiklik arasındaki ayrımı net şekilde ortaya koyan kişilerden bir tanesi Blancarte'dir. Blancarte'ye göre laikleşme devletin sekülerleşmesidir. Ve devletin kurumlarla ilişkisine bağlı olarak zaman zaman bilimsel kurumların ve eğitim kurumlarının sekülarizasyonunu da kapsamaktadır. Blancarte'ye göre laikliğin üç ana koşulu vardır. Bunlardan birincisi inanç özgürlüğüne saygıdır. İkincisi, siyasetin dinler karşısında özerkliğidir. Üçüncüsü ise dine ilişkin ayrımcılığın önlenmesi ve herkes için eşitliğin sağlanmasıdır. Ülkelerin özel bağlamlarına göre değişebilecek dördüncü madde ise bilimsel kurumların ve eğitim kurumlarının dinden bağımsızlığıdır. Blancarte bu prensiplerin uygulanması amacıyla devletin müdahale hakkı olan alanı kamusal alanla sınırlamıştır. Fakat kamusal alan derken Blancarte kamuya açık tüm alanları değil, devletle ilişkili alanları kastetmektedir. Kamusal alan ile özel alan arasına bir de sosyal alan yerleştirmektedir ki, devlet bu alana müdahale edemez. Yani herkes dinini yaşamakta özel ve sosyal alanlarda özgürdür. Fakat kamusal alanda devlet laiklik prensibi doğrultusunda müdahalede bulunabilir. Blancarte'nin dikkat çektiği bir diğer önemli nokta ise laikliğin, sadece, toplumda eşitliği sağlama amacı güden siyasi ve hukuki bir enstrüman olduğudur. Laiklik meşruiyetini sadece halkın egemenliğinden

[162] İlber ORTAYLI, **Batılılaşma Yolunda**, 135.
[163] Bkz. (18), ASAD, 37.

alan bir "sosyal birlikte var olma" rejimidir. Devlet meşruiyetini din veya herhangi başka bir kutsal unsurdan alamaz ve buna laikliğin kendisi de dâhildir.[164]

Dinçkol anayasal anlamda laikliğe ilişkin dörtlü bir modelden bahsetmiştir. Buna göre Fransa, Türkiye, İspanya, Portekiz gibi açıkça din-devlet ayrılığını deklare eden devletler; ABD, Almanya, Avusturya, Hollanda gibi din-devlet ilişkisinde karşılıklı bir karışmazlığı benimseyen devletler; İngiltere, Yunanistan, Norveç, İzlanda gibi resmi dine sahip devletler ve İran, Suudi Arabistan, Kuveyt, İsrail gibi teokratik devletler dört farklı eğilimi temsil etmektedirler.[165] Fakat yukarıda söz edilen prensipler göz önünde bulundurulduğunda anayasada laikliğe ilişkin yer alan maddelerin o ülkenin ne kadar laik olduğunu belirlemede yetersiz kaldıkları görülür. Şüphesiz ne Fransa ile Türkiye, ne de İngiltere ile Yunanistan aynı derecede laik değildirler. Örneğin tarihin ilk laik devleti olan ABD'de anayasa, devlet ile kiliseleri birbirinden kesin bir biçimde ayırmıştır ama bu durum ne başkanın İncil'e el basarak yemin etmesini ne de doların üzerinde Tanrı'ya güvenden söz eden bir ifade bulunmasını engellemez. Yine laikliği siyasi prensip olarak benimsemiş Fransa'da kiliselerin çanları devlet tarafından onarılır, hatta devlet cami bile inşa edebilir.[166]

Anayasa ilkelerinin devletin ne kadar laik olup olmadığını her zaman yansıtmaması gibi, devletlerin laik olması da temsil ettikleri toplumların sekülerlik derecesinden bağımsız olabilir. Laiklik devlete, sekülerlik ise tüm kurumları ile topluma ilişkindir. Birincisi siyasi bir prensip, ikincisi ise toplumun niteliğidir. Devletin laikliği

---

[164] Örneğin Blancarte laiklik bağlamında Meksika'da isteyen öğrencinin okula başı örtülü gidebileceğini fakat hiçbir siyasi parti isminin içerisinde "Hristiyan" kelimesinin veya başka bir dini temsil eden bir kelimenin bulunamayacağını belirtmiştir. Çünkü inanç özgürlüğüne saygı bağlamında okullarda başörtüsüne ilişkin bir engel yoktur. Fakat kamusal alanın bir parçası olan siyaset alanında herhangi bir siyasi parti gücünü dinî bir unsurdan alamaz. Bu gibi göstergeler değerlendirilerek bir devletin ne kadar laik olup olmadığı ölçülebilir. Nitekim Blancarte yaptığı bir çalışmada Güney Amerika ülkelerinin yüzde kaç laik olduklarını ölçmek için siyasi, kültürel, hukiki alanlara dair kıstaslar içeren bir matriks oluşturmuştur. Yine de laikliğin demokrasi gibi ideal bir model olduğunu, çünkü her devletin üzeri kapalı da olsa kutsal birşeylerden meşruiyet aldığını kabul eder. Amaç bu ideal doğrultusunda çaba göstererek halkın egemenliğini güçlendirmektir (Roberto J. BLANCARTE, **Workshop: The Condition of Laïcité and Secularization in the Contemporary World**; Roberto J. BLANCARTE, "Laicidad y Secularización en México"; Jean BAUBÉROT - Roberto J. BLANCARTE– Micheline MİLOT; "Universal Declaration on Laicity in the 21st Century").

[165] Bkz. (161), DİNÇKOL.

[166] Guy SORMAN, **Rifaa'nın Çocukları Müslüman Modernler**, Çev. Pulat TACAR.

ile toplumun sekülerliği birbirini besleyebilir. Fakat bir ülke laik ve seküler olabileceği gibi, bunlardan sadece biri olabilir ya da hiçbiri olmayabilir.

Yeni Cumhuriyet Ne Kadar Laik?

Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Lale Devri'den itibaren çok kısıtlı bir çevrede ve çok yavaş da olsa bir sekülerleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. Laiklik ise, Yeni Osmanlılar'dan itibaren bir siyasi prensip olarak tartışmalara konu olmuş ve Cumhuriyet kurulurken dinle sembolize edilen eski ve gerinin karşısına modernliği tanımlayan bir ideal, bir "kimlik kurucu unsur" olarak yerleşmiştir.[167] Fakat "laiklik" idealinin ulusal kimlik bağlamında modernliği tanımlayan bir unsur olarak değer kazanması, her zaman "devletin sekülerleşmesi" anlamında laiklik prensibinin gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Bu durumun elinizdeki çalışma için önemi şudur: Öncelikle "laiklik" vurgusu bu kadar güçlü yapılırken, gerçek laiklik karşıtı söylem ve icraatların görmezden gelinmesi, "laiklik ideali" bağlamında odağın içerikten çok sembolik değere kaydığının bir göstergesidir. İkincisi, devletin tam anlamıyla sekülerleşememesi, ulus-devlet alanında dinin en önemli mücadele araçlarından biri olmasının önünü açmakta ve bu mücadeleye her zaman üzeri kapalı da olsa bir meşruiyet sağlamaktadır. Üçüncüsü ise bu durum ulusçuluk ile dinin grift ilişkisini göstermekte, dolayısıyla laiklik prensibinin karmaşıklığını ve bu prensibin uygulanmasının zorluğunu da gözler önüne sermektedir.

Her ne kadar açıkça ifade edilmese de Osmanlı mirası, nominal Müslümanlığın ulusal kimlik içinde bir değer, önemli bir sermaye olarak kalmasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan "millet sistemi" farklı dinî grupları yönetimsel anlamda farklı bloklar hâlinde tutmuş ve bu gruplar kendi dinî kurumları ve din adamları tarafından temsil edilmişlerdir. 18. yüzyılda imparatorlukta ulusçu düşüncelerin etkisi görülmeye başladığında ise bu sistem ulusçu grupların dinî kurumlar aracılığıyla örgütlenmesine de imkân sağlamıştır. Dolayısıyla bu ilk ulusçu hareketlerde de din unsuru ön planda olmuştur. Diğer tarafta İslamcılık düşüncesinin ortaya

[167] Bkz. (161), KAHRAMAN.

çıkışında, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile millet sistemindeki ayrıcalıklı konumlarını kaybeden Osmanlı entelektüellerinin kızgınlığının da payı olması muhtemeldir. Bora, gayrimüslüm halklara bu dönemde eşit haklar tanınmasının yarattığı hoşnutsuzluğun imparatorluğun çözülüş döneminde "gayrımüslim unsurların bu haklardan da faydalanarak 'ihanet' etmesinden çıkartılan 'derslerle' de pekiştiğini" ve İttihat ve Terakki'nin son döneminde Türkçülük politikası çerçevesinde "gayri-müslim sanayi ve ticaret erbabını ekonomi-dışı yollarla tasviye etmeyi hedefleyen 'milli iktisat/milli burjuva' politikasına" evrildiğini, oradan da bu politikaların Cumhuriyet Dönemi'nde de uygulanmasına yol açan "bir dip dalgası olarak" hayatını sürdürdüğünü belirtmiştir.[168]

Nitekim Lozan Antlaşması'nda azınlıkların haklarına ilişkin maddeler görüşülürken, diğer devletlerin azınlıkları, soy, dil ve din üzerinden tanımlama önerisine Türk heyeti karşı çıkmış; sadece gayrimüslimlerin azınlık olarak tanınması yönünde çaba göstermiş ve sonunda antlaşma bu şekliyle imzalanmıştır. Ayrıca, Lozan'da azınlık hakkı olarak bir takım pozitif haklar tüm gayrimüslimlere değil, Osmanlı millet sisteminde üç büyük grubu oluşturan, Rum, Ermeni ve Yahudilere tanınmıştır. Bu durum, Cumhuriyet'in temelindeki kimlik algısının Osmanlı ile gösterdiği sürekliliği örneklemek açısından da dikkat çekicidir.[169] Kısaca Lozan Antlaşması ile uzun zamandan beri süregelen, kimlikteki nominal Müslümanlık vurgusu Cumhuriyet dönemine aktarılarak büyük ölçüde kurumsallaşmıştır.

Lozan Antlaşması'na ek protokol uyarınca Yunanistan ile yapılan nufüs mübadelesinin içeriği de Türklük algısının dinî içeriğini doğrulayan başka bir örnektir. Mübadele sırasında Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanlar ülkeyi terk etmek zorunda kalırken, Balkanlar'da yaşayan Türkçe konuşmayan Müslümanlar ülkeye kabul edilmişlerdir.[170]

---

[168] Bkz. (64), BORA, 38-39.

[169] Lozan azınlık olarak sadece gayrimüslimleri kabul etse de, azınlıkla ilgilsi olmayan gruplara hatta yurttaş olmayanlara bile bir takım haklar getirmiştir. Dolayısıyla Oran bu belgenin bir insan hakları belgesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyler (Baskın ORAN, "Lozan'da Azınlıkların Korunması", 2-7).

[170] Bkz. (158), YEĞEN, 109-110.

Türk ulusal kimliğinde Müslümanlığın yerini çok açık bir şekilde ortaya koyan bir başka örnek 1924 Anayasası Meclis Genel Kurul Tutanakları'nda bulunabilir.[171] Yeğen, Anayasa Komisyonunca Meclis Genel Kurulu'na getirilen tutanakta Türklüğün "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın Türk ıtlak olunur." şeklinde tanımlandığına, fakat bu tanımın milletvekillerinin bazılarını rahatsız ettiğine işaret ederek, bu milletvekillerinden, aynı zamanda Türkçülük akımının da önde gelenlerinden olan Hamdullah Suphi'nin şu konuşmasını aktarmıştır:

> "[B]ütün siyasi hudutlarımız dâhilinde yaşayanlara Türk ünvanını vermek bizim için bir emel olabilir. Fakat görüyorsunuz ki, çok müşkül bir mücadelenin içinden çıktık ve hiçbirimiz kalbimizde mücadelenin tamam olduğuna dair bir şet taşımıyoruz. Diyoruz ki: Devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tebaası tamamıyla Türktür. Bir taraftan da hükümet mücadele ediyor, ecnebiler tarafından tesis edilmiş olan müessesatta çalışan rumu, ermeniyi (sic) çıkarmaya çalışıyor. Biz bunları rumdur ermenidir diye çıkarmak istediğimiz vakit bize hayır Meclisinizden çıkan kanun mücibince bunlar Türktür derlerse ne cevap vereceksiniz? Tabiiyet kelimesi zihinlerde mevcut ve kalplerde mevcut bulunan bu emeli izale etmeye kifayet etmez. Lâfzen biz bir tefsir bulabiliriz. Maddeye tefsir geçilebilir, fakat bir hakikat vardır. Onlar Türk olamazlar."

Sonuçta, Hamdullah Suphi Bey'in maddenin anayasada "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur[du]." şeklinde yer almasına yönelik önerisi aynen kabul edilmiştir.[172] Bu şekilde ulusal kimlik ile vatandaşlık tanımı arasında bir boşluk oluşmuştur. Fakat daha önce de belirtildiği gibi bu ikisi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve ulusal kimlik algısındaki ayrımcılık doğrudan vatandaşlık tanımında yansımasını bulmasa da çoğu zaman vatandaşlık uygulamalarında su yüzüne çıkabilmektedir.

Nitekim 1930'lar ve 1940'larda din bağlamında ayrımcı siyaset, memur olma koşullarını belirleyen ve gayrimüslimleri bu haktan mahrum eden Memurin Kanunu

---

[171] Yeğen, Genel Kurul Tutanakları'na Gözübüyük ve Sezgin tarafından derlenen meclis görüşmelerinden ulaşmıştır (Ş. GÖZÜBÜYÜK – Z. SEZGİN, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, 436-441'dan akt. A.g.k.).
[172] Bkz. (158), YEĞEN, 71-72.

(1926)[173] ve özellikle uygulamada gayrimüslimleri hedef alan ağır vergiler getiren Varlık Vergisi (1942)[174] gibi düzenlemelerle sürmüştür. Bunları, görünüşte Kıbrıs'ta Türklere karşı Rum kesiminin yaptığı baskılar ve son olarak Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalandığı yönündeki yalan haberle başlayan, İstanbul'da yaşayan Rumların ev ve işyerlerinin yağmalandığı, tecavüz ve cinayetlerin yaşandığı 6-7 Eylül 1955 Olayları izlemiştir. Bundan yaklaşık on yıl sonra ise, 1964 Kararnamesi ile Yunan Pasaportu taşıyan İstanbul Rumları sınır dışı edilmiştir. Aktar'a göre, bu şekilde Türkiye sınırları içerisindeki gayrimüslim nüfus da hızla azalmış ve sonunda Türkiye, nüfusunun % 99.9'u Müslüman olan bir ülke hâline gelmiştir. [175]

Yeğen, bu konunun göründüğünden daha karmaşık olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin genel Türkleştirme siyasetine direnç göstermeyen hatta bu siyaseti destekleyen gayrimüslim gruplar (Türkiye Cumhuriyeti seçkinleri içerisinde bulunan hatta Türk milliyetçiliğinin ideologluğunu yapan Yahudi kökenli vatandaşlar gibi) daha az ayrımcılığa maruz kalmışlardır.[176] Yine de bu grupların başında gelen Yahudilerin de örneğin Varlık Vergisi gibi uygulamalardan etkilendiği düşünüldüğünde ve durumun keyfiyeti göz önünde bulundurulduğunda ulus-devlet alanında gayrimüslim olmanın negatif bir sermaye olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla laikliğin üç temel prensibi düşünüldüğünde, özellikle dine ilişkin ayrımcılığın önlenmesi ve herkes için eşitliğin sağlanması anlamında Cumhuriyet'in sınıfta kaldığı aşikârdır. Savaş koşulları ve uluslararası ilişkiler düşünüldüğünde aksinin mümkün olup olamayacağı ise apayrı bir tartışma konusudur.

---

[173] Bu kanun ancak 1965 yılında değişmiştir (Baskın ORAN, "Azınlıklar").

[174] 2. Dünya Savaşı yıllarında, 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4304 sayılı Varlık Vergisi Kanunu sadece iktisadi değil kültürel açılardan da önemli bir uygulama olarak ortaya çıkar. Verginin şekillendirilişi olağanüstü servet ve lüks tüketimi hedeflese de uygulamadaki muğlaklık ve keyfilik bunu gayrimüslimlere karşı bir politika aracı haline getirmiş ve ekonominin millileştirilme söylemi ile beraber yürütülmesi bunu kanıtlamıştır. Aktar, CHP kapalı oturumlarındaki konuşmalar, gazete yazıları ve mülakatların bunu açıkça ortaya koyduğunu belirtmiştir. Varlık Vergisini destekleyen yazılar içerisinde ilk günlerde "muhtekir, istifçi, spekülatör, harp zengini" temaları ağır basarken, ilerleyen aşamalarda dinî ve etnik içerik önplana çıkmış ve açıkça "azınlık karşıtı" ve faşizan yazılar gazetelerde yer almaya başlamıştır. Aktar yaptığı mülkatları da içeren çalışmasında şu sonuca varmıştır: "Açıkça telaffuz edilmese dahi, Varlık Vergisi uygulaması gayrimüslim azınlıkların 'topluma entegrasyon' sürecini olumsuz olarak etkilemiştir. O güne kadar varlığı hissedilen azınlık karşıtı politikaların (devlet memuriyetine alınmama vs.) birgün muhakkak değişeceğine inanan kişilerin, artık Varlık Vergisi'nden sonra tüm inançları yıkılmıştır." (Ayhan AKTAR, "Varlık Vergisi ve İstanbul", 97-143).

[175] A.g.m., 143-144.

[176] Bkz. (158), YEĞEN, 111-112.

Gayrimüslimler bu şekilde Türklük tanımından dışlanırken, Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelelerinde de görüldüğü gibi ırk anlamında Türk olmayan Müslüman gruplara ise Türk muamelesi yapılmıştır. Bulgaristan'dan gelen topluluklar da bu duruma örnek oluşturmaktadırlar. Türk kelimesinin ırk (cins) manasında kullanılmasının her zaman marjinal bir fikir olarak kaldığını söyleyen Kara'nın verdiği başka bir örnek de bu tezi güçlendirmektedir. Kara, Hilmi Ziya Ülken'in 1935'te yayınlanan **Türk Filozofları** adlı kitabında Farabi, İbn-i Sina, Şihabeddin Suhreverdi, Kınalizade Ali gibi isimlerin yer almasına dikkat çekerek bu Müslüman isimlerin nasıl Türk tarihine dâhil edildiklerini göstermiştir.[177]

Türk'ün Müslüman olduğu varsayımı birçok başka uygulamaya da yansımış ve devletin laiklik prensibine zarar vermiştir. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ve işleyişi her zaman laiklik açısından eleştirilen uygulamaların başında gelmiştir. Din işlerini düzenlemek amacıyla kurulmuş bu kurum, sadece İslam dininin, hatta İslam dininin Sünni mezhebinin bir kurumu olarak yapılandırılmış, dini kontrol eden ve tanımlayan bir kurum olarak işlerlik kazanmış, bu anlamı ile neredeyse Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulemanın bir devamını oluşturmuştur. Bir başka örnek olarak ise nüfus cüzdanlarındaki din hanesi gösterilebilir. Nüfus cüzdanlarında din hanesinin doldurulması 2006 yılına kadar zorunlu tutulmuş, ailesi Müslüman olan birinin nüfus cüzdanındaki bu hane aksi belirtilmedikçe "İslam" yazılarak doldurulmuştur, bugün de aksi belirtilmediği takdirde bu hane "İslam" ibaresi ile doldurulmaktadır.[178] Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin Türkiye'de dinî olmayan nikah yapmak mümkün, hatta "sadece dinî olan nikah yapmak" yasak iken, dinî olmayan bir cenaze töreni için devlet herhangi bir hizmet vermemektedir.

---

[177] Bkz. (19), KARA, 16-22.

[178] 2006 yılında bu hanenin boş bırakılmasına imkân tanıyan bir karar yürürlüğe konmuştur. Ayrıca nüfus cüzdanlarındaki din hanesi 2005 yılında Türkiye'den Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) görütülen bir şikâyetin de konusu olmuştur. Sinan Işık adlı vatandaş din hanesine Alevi yazdırmak istemiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan alınan görüş doğrultusunda Alevilik din olarak kabul edilmediği için bu istek kabul edilmemiş, bunun üzerine Işık AİHM'ye şikâyette bulunmuştur. 2010 yılında AİHM bu kararın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili 9. maddesine aykırı olduğuna hükmetmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'de de din hanesi olmayan nüfus cüzdanına geçilmesine ilişkin tartışmalar başlamış, fakat bu tartışmalar henüz bir sonuca ulaşmamıştır ("Nüfus Cüzdanından Din Hanesi Silinecek", **Yeni Şafak**, 02 Şubat 2010; "Din Hanesi Kimlik Kartından Kalkacak", **Milliyet**, 20 Ocak 2012).

Tüm bu örnekler, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, devletin laiklik prensibini yerine getirmekte çok yetersiz kaldığını göstermekte, özellikle "dine ilişkin ayrımcılığın önlenmesi ve herkes için eşitliğin sağlanması" prensibinin yerine getirilemediğini kanıtlamaktadır. Bunun temelinde ise Türk ulusal kimliğinin *de facto* Müslümanlığı içermesi bulunmaktadır. Toplumsal hiyerarşide belirleyici bir sermaye olarak Müslümanlık, Türk ulusal kimliği kurulurken Osmanlı'dan devralınmıştır. Fark, yeni Müslümanlık anlayışının, daha önce de belirtildiği gibi, nominal bir Müslümanlık olması ve İslami kültür, pratik ve ağları içermemesindedir. Öte yandan laiklik de, başka bir değerli sermaye olarak ulusal kimlik tanımı içerisinde yerini almıştır. Bu çelişkili durum ise laiklik tanımının da muğlaklaşmasına ve içeriğinin tamamen devlete sadakat/muhalefet ilişkisi içerisinde tanımlanmasına neden olmuştur. Nitekim günümüze dek varlığını sürdüren ve giriş bölümünde değinilen bir medeniyet temsili üzerine inşa olmuş "öznel laiklik algısı"nın kökeninde de bu kurucu çelişki yer almaktadır.

Devlete Sadakat Üzerinden Tanımlanan Laiklik Ve Bir Muhalefet Aracı Olarak İslamcılık

Ulusal kimliğin kuruluş sürecinde İslami olanın ötekileştirilmesi ve devlet yapısını laikleştirmeye yönelik girişimler, Milli Mücadele'de yer almış İslamcı yaklaşımları ağır basan kadroların da alanın merkezinden uzak kalmalarına neden olmuştur. Kimi İslamcı olarak tanınan isimler yönetici kadrolardan tasfiye edilirken, kimileri de onaylamadıkları bu dönüşüm süreci içerisinde yer almamayı tercih etmişlerdir.

Şüphesiz bu çevrelerin tamamen ortadan kaybolduklarını söylemek mümkün değildir. Mert'in Cumhuriyet'in ilk döneminde yurt dışında yayın yapan ve Cumhuriyet'i eleştiren iki dergi üzerine yaptığı araştırma, 19. yüzyıla damgasını vuran Doğu/Batı medeniyeti temelli tartışmaların İslamcı söylem tarafından bir alt sızıntı olarak Cumhuriyet döneminde de devam ettirildiğini göstermektedir. Mert, **Yarın** adlı dergide **Kuran**'ın Türkçe okunması gibi uygulamaya konan yeniliklerin dışında,

sandalyede namaz, camiye ayakkabı ile girilmesi, sünnetin tıbbi bir gereklilik olmadığı gibi dönemin bazı tartışmalarının da hilafetin ilgası ve laiklik bağlamında eleştirildiğini belirtmiştir. Kadınların açık giyinmeleri ve erkeklerle beraber sosyalleşiyor olmaları da dergide öne çıkan eleştiri konularından bir tanesidir. Mert, **Yarın**'ın başyazarı Mustafa Sabri Efendi'nin 1900-1904 yılları arasında Şeyhülislamlık yaptığını hatırlatarak, kendisinin Türkiye'deki insanları "dinli münevverler", "dinsiz münevverler" ve "halk tabakası" olarak ayırdığını; İttihat ve Terakki Dönemi'nden beri dinsiz münevverlerin işbaşında olduğunu söylediğini ve bu sıkıntının temelinin 3. Selim zamanındaki Avrupalılaşma hareketlerine kadar götürülebileceğini belirttiğini aktarmıştır. Mert bu yazısında dikkat çekici bir noktanın da altını çizmiştir. Derginin başyazarı Mustafa Sabri Efendi, zamanında mutlakiyete karşı meşrutiyeti savunan ve bu anlamda hiç de muhafazakâr bir tavır sergilemeyen bir isimdir. Mert dergide, mutlakiyetçi idareyi sorgulayan İslami bir tavırdan dini toplumsal dengenin koruyucusu olarak savunan muhafazakâr İslami tavra geçişi gözlemenin münkün olduğunu belirtmiş, ayrıca, Batılı düşünürlerin dine verdikleri önem ve Japonya gibi "ileri" ülkelerin geleneklerine ve dinlerine bağlılıklarının da dergide öne çıkan bir başka tema olduğunu aktarmıştır. [179]

Diğer bir dergi olan **Müsavat** ise Anadolu İsyanı'nı, Lozan'ı, saltanatın kaldırılmasını ve Latin harflerine geçilmesini desteklemesine rağmen, Cumhuriyet idaresini teoride iddia ettiği kadar demokratik bir idare uygulamadığı ve maneviyatı çok ihmal ettiği için eleştirmektedir.[180]

Mert'in bu dergilerle ilgili özellikle vurgulamak istediği nokta, dergilerde dinin toplumsal işleviyle tanımlanıyor olmasıdır.[181] Toplumsal dengeyi sağlama, demokratik bir düzen tesisi ve toplumdaki maneviyat ihtiyacını karşılama gibi vurgular dinin işlevsel bir okumasına ve modern bir tanımına işaret etmektedirler. Nitekim bu dönem belirginleşen çizgi 21.yüzyıl İslamcılığı'na kadar devam edecektir ve dinî sermayenin alandaki hareketi sonucu nasıl şekillendiğinin de bir ifadesidir.

---

[179] Nuray MERT, "Cumhuriyet'in İlk Dönemi'nde Yurtdışında İki Muhalefet Yayını: Yarın ve Müsavat", 128-135.
[180] A.g.m., 141.
[181] A.g.m., 145.

Öte yandan, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren İslamcılık, 19. yüzyıldan gelen görece homojen yapısını büyük ölçüde kaybetmeye başlamıştır. Bunun, artık büyük ölçüde alanın merkezinden dışlanmış olan, Bourdieucü bir tabirle, artık oyunu kurallarına göre oynama ihtiyacı duymayan ya da alana dair kazanacak ya da kaybedecek bir şeyi olmayan İslamcılığın her tür muhalif akımı içinde barındırabilecek bir hâl almasından kaynaklandığı söylenebilir. Hakan Yavuz, konuyla ilgili çok detaylı bir incelemeyi kapsayan **Türkiye'de İslami Siyasal Kimlik** adlı kitabında 1920-1950 yılları arasında "Kemalizm"in kendi sembol ve kurumları ile şehirlere yerleştiğini, fakat köy ve kasabalarda geleneksel hâli ile İslam'ın hâkimiyetini koruduğunu söyler.[182] Adas ise bu durumu, seçkinlik alanının İslami olandan temizlenmesi, öte yandan İslam'ın, daha sonra oradan tekrar şehir merkezlerine yayılmak üzere, küçük kasaba, getto ve köylere terk edilmesi olarak betimler.[183] Bu yakaşımlar Mardin'in de merkez-çevre kuramıyla açıkladığı bölünmeyi işaret etmektedirler. Mardin'e göre "İslamiyet'e ve onun kültür mirasına sarılmak" artık modernleşme projesi bağlamında dışarıda kalan veya bırakılan çevrenin bir güçlenme aracına dönüşmüştür.[184] İslamcılık her cinsten toplumsal-siyasal muhalefeti içinde barındırmaya başladıkça ise 19. yüzyıl İslamcılığı ile sürekliliği izlemekte gitgide zorlaşmıştır.[185]

İslamcılığın, birçok muhalif kesimi altında toplayan bir şemsiyeye dönüşmesinde etkili olan en önemli sebeplerinden bir tanesini, şüphesiz, sekülerleşmenin çok fazla yaşanmadığı, çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda destek bulmak için İslam'ın önemli bir referans olmasıdır. Fakat aynı zamanda inşa edilen ve teşvik edilen ulusal kimlik tanımının nominal Müslümanlığı içermesi de bu noktada etkili olmuş olabilir. Çünkü ancak bu şekilde "Türklerin Müslüman kimliği" referansı, ulus-devlet alanında dile getirilen çoğu talep için bir meşruiyet kaynağı olmayı sürdürebilmiştir.

Öte yandan, bu nominal Müslümanlık varsayımı ile çelişen ve ulusal kimliğin en önemli unsuru modernliğin bir belirleyeni olan laiklik prensibi de "meşruiyetini sadece halkın egemenliğinden alan bir sosyal var olma rejimi" olmaktan çok devlete sadakatin

[182] M. Hakan YAVUZ, **Islamic Political Identity in Turkey**, 82-90.
[183] E. Baki ADAS, "The Making of Entrepreneurial Islam and the Islamic Spirit of Capitalism", 125.
[184] Şerif MARDİN, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, 56.
[185] Bkz. (179), MERT, 146-147.

şekilsel bir koşulu hâline gelmiştir. Bugüne kadar gelen söz konusu "laiklik algısı" o kadar garip şekiller almıştır ki, mevlitlerde hocanın Atatürk'e dua etmesi, hocanın "laikliği"nin bir göstergesi olarak bazı "laisist" çevrelerde istenilen, beğenilen bir davranış kalıbı hâline gelmiştir.

Devlete sadakat üzerinden tanımlanan laiklik ve bir muhalefet aracı olarak İslamcılık çekişmesinden geri kalan ise, aslında Osmanlı modernleşmesiyle başlayan ve İslami söylemin bile içeriğini etkileyen toplumsal olana bakışın sekülerleşmesinin, Cumhuriyet Dönemi'nde büyük ölçüde, başta eğitimle ilgili olanlar olmak üzere, yasal düzenlemelerle kurumsallaşma imkânı bulmasıdır. Öte yandan dinî sermaye, laiklik prensibine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nde ait olma-dışlanma, diğer bir deyişle iktidar ilişkilerini belirleyemeye devam etmiştir. Fakat buradaki dinî sermaye daha önce de belirtildiği gibi nominal bir özellik taşımaktadır. Diğer bir deyişle din, "kendine, birbirine ve ötekine dair; geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisi" için bir referans çerçevesi olarak meşruiyetini büyük ölçüde kaybetmiş, örneğin İslam yerine Türk geçmişi, ümmet yerine ulus olma bilinci, İslam medeniyeti yerine "evrensel medeniyet"in bir temsilcisi olma çabası ön plana çıkmıştır.

Bölümün başından beri aktarıldığı üzere Türk ulusal kimliğinin kuruluş hikâyesi Osmanlı modernleşmesi ile başlatılabilir. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te bir ulus-devlet olarak kuruluşuna da bu modernleşme süreci zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla "modernlik ideali" hem Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet alanının, hem de Türk ulusal kimliğinin çok önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Ulusal kimlik bir sembolik sermaye olarak düşünüldüğünde, "modernleşme" ya da "modernlik ideali" bu sembolik sermaye bağlamında olmazsa olmaz bir unsurdur. Öte yandan, daha 19. yüzyılın başından itibaren modernleşmenin şekli üzerinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin şekli aynı zamanda, modernlik idealinin içeriğini ve öngörülen ulusal kimliği de belirlemektedir. Tartışmaların odak noktasını, karşısında güçlenilmek istenen Batı'nın hangi özelliklerinin alınıp hangilerinin alınmayacağı, Batı karşısındaki otantiklik kaynağını oluşturan İslam'ın bu süreçte yerinin ne olacağı oluşturmuştur. Osmanlı modernleşmesi boyunca iktidar alanında yer alan eyleyicilerin habitusları az veya çok İslami unsurlarla şekillenmiştir. Ayrıca İslam, alanda değeri

yüksek bir sermaye biçimi olarak bu kişilere önemli bir meşruiyet sağlamıştır. Öte yandan modernleşme ve Batılılaşma süreci sekülerleşmeyi de tetiklemiştir. Bir yandan siyasi bir prensip olarak devletin sekülerliği, yani laiklik iktidar alanında bir değer olarak ortaya çıkarken, diğer yandan daha seküler bir dünya algısı dinî sermayenin bile içeriğini değiştirmeye başlamış ve din daha çok toplumsal fonksiyonları üzerinden ele alınır olmuştur. Milli Mücadele dönemi başarı ile sonuçlandıktan sonra, bu süreci başından beri yöneten kadrolar büyük ölçüde daha Batıcı ve seküler yaklaşımları temsil eden kişiler olduklarından, ülkeyi Doğu/İslam medeniyeti karşısında, Batı ile eşdeğer gördükleri "evrensel" bir medeniyetin parçası olarak konumlandırmışlar, buna uygun bir ulusal kimlik tahayyül ederek, yeni Cumhuriyet kurumlarını bu doğrultuda şekillendirmeye çalışmışlardır. Burada önemli bir noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Söz konusu Batıcı/laiklik yanlısı kadrolar zaten Osmanlı modernleşmesi ve onun sonucunda yaşanan sekülerleşmenin bir ürünüdürler. Dolayısıyla bir kopuştan ziyade süreklilik söz konusudur. Öte yandan savaş koşulları, uluslararası dengeler ve Osmanlı geçmişinden gelen zihinsel yapılar tam anlamıyla bir laiklik prensibinin de yerleşmesine engel olmuştur. Kurucu-farklılaştırıcı işleve sahip din, bir alt sermaye olarak ulus-devlet alanının özgül sermayesinin, ulusal kimliğin, önemli bir parçasını oluşturmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle nominal anlamda Müslümanlık ulusal kimlik bağlamında sembolik değerini korumuştur. Öte yandan laiklik adına yapılan birçok düzenleme toplumun geçmiş, şimdi ve gelecek tahayyüllerinin seküler bir referans çerçevesine oturmasının yolunu açmıştır. Fakat çok fazla iç tutarlılığa sahip olmayan ve ulusal kimlik içerisinde başlı başına sembolik bir değer hâline gelen laiklik ideali de, iktidar alanının dışında kalınca reaksiyoner bir söylem hâline gelen İslamcılık da, bu dönemden sonra, zaten uzun ve derin bir tarihe sahip olmayan eleştirel yapılarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Nitekim İslamcılık birçok düzen karşıtı muhalif hareket tarafından kullanılabilecek önemli bir araç haline gelirken, laiklik ise daha çok şekilsel bir medeniyet ayrımı üzerinden algılanan, devlete sadakatin bir göstergesi hâline gelmiştir.

1.3. Türkiye'de İslamcı Siyasetin Modernlik ile İlişkisi Üzerinden Mağdurdan Mağrura Yolculuğu

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, Cumhuriyet kurulurken din, ulusal kimlik içerisinde ikircikli bir konuma yerleşmiştir. Bir yandan nominal Müslümanlık değerli bir sermaye olmayı sürdürürken, öte yandan laiklik prensibi, modernliğin, dolayısıyla da ulusal kimliğin önemli bir belirleyeni hâline gelmiştir. İslam ise bir kültürel ya da sosyal sermaye olarak bu modernlik tanımının dışında kalmıştır. Bu arada, ulus-devlet alanında oyunda etkili olma şansını büyük ölçüde yitiren İslamcı söylem de muhalif hareketler için önemli bir araç haline gelmeye başlamış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu tarz İslamcı/muhalif hareketler sert bir biçimde bastırılmışlardır.

Fakat, ulus-devlet alanında önemli bir değişiklik olarak 1946'da çok partili rejime geçilmesi[186] bu anlamda bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Çok partili rejime geçiş ulus-devlet alanının çevresinde kalan eyleyicilerin etkinliği büyük ölçüde artırmış, bu durum ise başta dinî sermaye olmak üzere çevrede değerli olan sermayelerin bir nebze de olsa ulus-devlet alanında tanınmasını zorunlu kılmıştır.

Alanda iktidar konumlarında bulunan eyleyicilerin bu zorunluluğa cevabı, aslında laiklik prensibini daha da zedeleyecek şekilde, dinî sermaye üzerindeki kontrolü artırmak şeklinde olmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 yılına kadar ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1947 kurultayından sonra Ankara'da bir ilahiyat fakültesinin ve imam hatip okullarının açılmasını kararlaştırmıştır. Bu hamle, genellikle, din eğitimine yüklenen antikomünist işlev, din adamı eksikliğini gidermek ve son olarak tarikatların, cemaatlerin ve hurafelerin etkinliğini kırmak amaçlarıyla açıklanmaktadır.[187] Bourdieu'nün terimleriyle ise, alandaki etkinliği kabul edilmeye başlanan dinî sermayenin en azından içeriğini kontrol etme çabası olarak yorumlanabilir.

---

[186] EK-1 ve EK-2'de sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ve genel seçim sonuçları kronolojik olarak sunulmuştur.

[187] Ergün YILDIRIM, "Türkiye'deki Din Eğitiminin Gelişimini Etkileyen Tarihsel ve Siyasal Faktörler".

1950'li Yıllar ve Ulus-Devlet Alanında Hareketlenme

2. Dünya Savaşı (1939-1945), Cumhuriyet kurulduğundan beri ekonomide hâkim olan devletçi politikaların elde etmiş olduğu başarıların sonunu getirmiş, savaş koşulları genç sanayi burjuvazisini zorlarken, tüccarların önemli bir birikim elde etmesine, böylece yeni zenginlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, 2. Dünya Savaşı'ndan demokrasilerin galip çıkması ve Türkiye'nin ABD'ye yaklaşması gibi uluslararası unsurların da etkisiyle 1946'da çok partili rejime geçilmesi, ulus-devlet alanında yeni eyleyicilerin güç kazanması ve alanın hareketlenmesinin iyice önünü açmıştır.

Sonuçta CHP'den ayrılan Menderes'in liderliğindeki Demokrat Parti (DP), 1950 yılında kurucu parti CHP'nin karşısında başarılı olarak iktidara gelmiştir. Keyder, DP'nin CHP'ye karşı muhalefetinin "iki temel direğinden birinin devletin müdahalesi karşısında pazarı savunan iktisadi özgürlük, diğerinin ise siyasi baskı ve merkezin ideolojik tecavüzü karşısında mahalli gelenekleri savunan din özgürlüğü" olduğunu söylemektedir.[188]

Zaten CHP içinde yer bulamayan ve İslamcı söylemi paylaşan çeşitli gruplar da CHP'nin karşısına çıkacak muhalefet partisini desteklemeyi tercih etmişlerdir. Taşkın, 1950'lerden itibaren merkez sağın, İslamcı (ve ayrı bir grup olarak milliyetçi muhafazakar) kesimlerin temsilcilerinin özerkliğe kavuşup güçlenmesini engellemeye çalışmakla birlikte, bu kesimlerin hassasiyetlerini de, dinsel-milliyetçi sembollerden yoğun olarak yararlanarak kendi söylemlerine eklemlemeye özen gösterdiğini belirtmiştir.[189] Bu bağlamda DP, Türkçe ezanın[190] yeniden Arapça'ya çevrilmesi gibi Osmanlı'daki İslamcı/laisist ayrışmasının tarafları için medeniyet temelli bir tercih

[188] Çağlar KEYDER, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 164.
[189] Bkz. (44), TAŞKIN, 84, 118.
[190] Yeni Osmanlılardan Ali Suavi ile ortaya çıkan, Türkçülük akımı ile de desteklenen ve Ziya Gökalp'in şiirlerine konu olan Türkçe ezan tartışmaları, 1931 yılında Atatürk'ün Dolmabahçe'de tanınmış müezzinleri toplayarak Ezan ve **Kuran**'ın Türkçeleştirilmesi isteğinde bulunmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. 1932'de camilerde Türkçe ezan okunmasına karar verilmiş fakat 1941'de Arapça okuyanların cezalandırılacağı yönünde çıkan kanuna dek iş resmiyete dökülmemiştir. 1950'de bu kanun kaldırılmış ve Arapça ezana dönüş gerçekleşmiştir (Seçil AKGÜN, "Türkçe Ezan").

bağlamında anlam taşıyan, halk açısından ise daha basit popülist uygulamalar olarak tanımlanabilecek politikalarla iktidarını pekiştirmiştir.[191]

Dini ve ulusçu sembolleri kullanarak yaptığı popülizmin DP'ye oy kazandırdığı bir gerçektir. Fakat yine de DP'nin başarısını sadece buna bağlamak doğru değildir. CHP'den özellikle yeni zenginleşen kesimleri destekleyecek liberal ekonomi-politikaları ile farklılaşan DP'ye ve ardından gelecek merkez sağ partilere taraftar kazandıran önemli bir özellik de kapitalizme eklemlenme çabalarına eşlik eden popülist bir kalkınma söylemidir. Taşkın "merkez sağın asıl gücünü, modern kapitalizmin getirisi olan dinamizm sayesinde kitlelerde yaratabildiği ümitvarlıkta bulduğunu" ifade etmiştir.[192] Nitekim dönemin önemli bir özelliği de, teknik ve ekonomik modernleşmenin (kapitalistleşmenin) modernliğin temel belirleyenlerinden biri olarak konumlanmasıdır. Modernliğin referansı olarak evrensel medeniyeti temsil ettiği düşünülen Fransa popülerliğini kaybetmiş, yeni modernlik idolü, endüstrileşmiş kapitalist toplumun geldiği son noktayı temsil eden ve 1948-1951 yılları arasında bir dizi Avrupa ülkesinin yanı sıra Türkiye'ye de yapılan Marshall yardımlarının sahibi olan ABD olmuştur.[193] Laikliğin vurgusunun silikleşmeye başladığı bu yeni modernlik algısı da, ulus-devlet alanında İslami sermayenin güç kazanması ile birlikte düşünüldüğünde kurucu ulusal kimliğin dönüşümünde önemli bir kavşağı oluşturmaktadır.

Öte yandan bu dönemde, sanayileşme ve kapitalistleşme süreçlerine eşlik etmesi beklenen sınıf bilincine ait değerler çok fazla güç kazanamamış, farklı toplumsal kesimlerin ayrışmasında ekonomik sermayeden çok "din", "laiklik ideali" veya "ulusçuluk" gibi unsurlarla ilişkilendirilebilecek kültürel sermayenin ağırlığı hissedilmeye devam edilmiştir.[194] Nitekim Taşkın, DP'nin merkez ve çevrenin kimi unsurlarını içererek bu bölünmeyi yatay kesen bir hâkim sınıf yaratma konusunda" başarılı olamadığını belirtmiş ve bu şekilde Türkiye'de hâkim olan kültüralist ve özcü

[191] Nilüfer NARLI, "The Tension Between the Center and Peripheral Economy and the Rise of A Counter Business Elite in Turkey, 57-61.
[192] Bkz. (44) TAŞKIN, 85.
[193] Bkz. (6), ÇINAR, 5-6.
[194] Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan itibare ekonomik anlamda sınıfsal ayrışmaların nasıl yok sayıldığına ve sınıf bilincinin niye gelişmediğine dair bir çalışma için Bkz. Fuat ERCAN, "Sınıftan Kaçış: Türkiye'de Kapitalizm Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine".

yaklaşımların (Milliyetçi Muhafazâkarlık, İslamcılık, Cumhuriyetçi Muhafazakârlık gibi) ağırlığının dengelenmesi fırsatının da ıskalandığını ifade etmiştir.[195] Bu durumun etkileri, daha sonraki bölümlerde de ele alınacağı gibi, günümüze dek devam etmiştir.

1950'lerin sonunda enflasyonist büyümenin krize girmesi ile iktidarı zayıflayan DP hükümeti 1960 darbesi ile iktidardan indirilmiş ve bir dönem böylece kapanmıştır. Bu noktada Bourdieu'nün alanın muhafazası ile ilgili söyledikleri hatırlanabilir. "Bourdieu'ye göre alanın sınırlarını, tanımlarını muhafaza etmek, kurulu düzeni korumak anlamına gelir. Alanda üretim yapan nüfus arttıkça, mevcut hiyerarşik yapıyı korumanın önemi ve aciliyeti artmaktadır; çünkü böyle durumlarda alan harici etkilere daha açık hâle gelmektedir."[196] Şüphesiz 1960 darbesinin arkasında tek bir neden yoktur. Fakat ulus-devlet alanında hareketliliğin arttığı bu dönemde, alanı dolayısıyla alandaki iktidar hiyerarşisini muhafaza adına ulusal-kimlik tanımına çeki-düzen vermek de bu nedenlerden bir tanesi olmuştur. İronik olarak, anti-demokratik bir şekilde askeri darbe ile gerçekleştirilen bu sürecin sonunda, demokrasi ve özgürlüklerin altı çok daha fazla çizilmiş, demokrasi ve özgürlükler "modern"in tanımında daha önemli bir yer kaplamaya başlamışlardır.

1960 darbesi sonrası, din ise, tekrardan negatif bir sermaye olarak vurgulanmış, demokrasi ve özgürlükler karşısında bir engel olarak konumlandırılmıştır. Kara, 1960 sonrasında Türk düşünce tarihinde, modernleşme-din ilişkileri içerisinde iki çizginin netleştiğinden bahsetmektedir. Bunlardan birincisi Şerif Mardin'in din-modernleşme ilişkilerini daha soğukkanlı bir şekilde tanıma-anlama-yorumlama doğrultusunda başlattığı çizgidir. Fakat bu çizgi daha ziyade akademik çevrelerle sınırlı kalmış ve egemen söylemin içerisinde fazla taraftar bulamamıştır. İkinci ama daha etkin olanı ise Tarık Zafer Tunaya'nın ve takipçilerinin modernleşme-din ilişkilerini irtica (gericilik/eskiye dönüş) fikri çerçevesinde ele alan çizgisidir.[197]

[195] Bkz. (44), TAŞKIN, 116.
[196] Bkz. (67), KAYA, 410.
[197] Bkz. (19), KARA, 12.

1960'lar Devlet Planlama Teşkilatı'nın teknokratları ile birlikte hazırladığı sanayileşme politikalarının uygulandığı yıllar olmuştur.[198] Bu yıllarda hem yapısal belirleyiciler, hem de 1960 darbesinin getirdiği kurumlar nedeni ile büyük sanayi burjuvazisinin lehine, küçük burjuvazi ve küçük sermayenin ise aleyhine olan uygulamalar yürürlükte kalmıştır. İktidardaki sağ hükümetler bile, katı bir pazar ideolojisini paylaşan geniş bir seçmen tabanı tarafından desteklenmiş olmalarına rağmen, bu anlamda belli kısıtlamalar içerisinde davranmak zorunda kalmışlardır. Büyük sanayi burjuvazisinin ideolojik hâkimiyet kuramamasına rağmen, devlete hâkim olmasından kaynaklanan bu gerilim, 1960-1980 dönemindeki bütün ideolojik ve siyasi mücadelelerin temelinde yer almıştır.[199]

Nitekim 1968'de, iktidardaki Adalet Partisi'nin (AP) başında olan ve büyük sanayi ve iş çevreleri ile yakın ilişkileri bulunan Süleyman Demirel ile Sanayi ve Ticaret Odası Birliği Başkanlığına seçilen ve taşradaki küçük-orta ölçekli iş çevresini temsil eden Necmettin Erbakan arasındaki çatışma sonucunda, Erbakan görevden alınmıştır. Böylece Türkiye 1970'de Erbakan önderliğinde ilk İslami partisinin, kapatıldıktan sonra Milli Selamet Partisi (MSP) tarafından ikame edilen, Milli Nizam Partisi'nin (MNP) kuruluşuna şahit olmuştur.[200]

Milli Görüş geleneği olarak adlandırılan görüşün temsilcileri olan bu partiler 19. yüzyıla uzanan İslamcılığı bir ölçüde yeniden aktif siyasete taşımışlardır. Fakat temsil ettikleri tabanın sınıfsal alt yapısını, büyük sanayici ve işadamlarının rakibi olan çevre esnaf ve tüccarlar oluşturmaktadırlar. Milli Görüş, "Batı-Yahudi-Mason" ittifakıyla özdeşleştirdiği büyük sermayeye karşı çevre esnaf ve tüccarları güçlendirecek ekonomik yeniliklerle ilgili vaatlerde bulunmuştur. 19. yüzyıl İslamcılığının savunucularının bir kısmının mason olduğu iddiası[201] düşünüldüğünde ise Milli Görüş geleneğinin bu söylemi oldukça ironiktir. Bu durum, İslamcılığın merkezdeki meşruiyetini kaybederken nasıl bir çevre sermayesi hâline geldiğini de göstermektedir. Burada artık

[198] Bkz. (188), KEYDER, 187-188.
[199] A.g.k., 203.
[200] Haldun GÜLALP, "Political Islam in Turkey: The Rise and Fall of the Refah Party"; Fulya ATACAN, "Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP-SP", 188.
[201] Bkz. (120), ÇAĞLAYAN; "Türkiye'de Masonluk", (http://www.mason.org.tr/?page_id=27).(1 Kasım 2012)

ne tam anlamı ile Osmanlı İslamcılığının bir devamından ne de homojen bir gruptan söz etmek mümkündür.

Toplumsal muhalefetin farklı gruplarını içinde barındıran İslamcı siyaset, çoğu zaman, başta devlet iktidarının fazla ulaşamadığı köy ve kasabalarda, daha sonra göç ile kalabalıklaşan şehirlerde sosyal hayatın içerisinde her zaman var olmaya devam etmiş olan farklı tarikat ve cemaatlerce de desteklenmiştir. Nitekim MNP, ağırlıklı olarak Mehmet Zahit Kotku'yu takip eden Nakşibendi bir grup tarafından kurulmuştur. Onu izleyen MSP de yine bu grup ve Nurcuların desteğini almıştır. Fakat partilerin kuruluşlarından sonraki süreçlerde söz konusu tarikat ve cemaatlerle ilişkilerinde bir süreklilikten bahsetmek mümkün değildir. Nitekim 1973'te önemli bir seçim başarısı yakalayan MSP'nin lideri Erbakan'ın yönetim şekli ve MSP'nin 1974'te CHP ile koalisyon yapması hem Kotku grubunun hem de Nurcuların eleştirilerine hedef olmuştur. İslam ile bu partilerin bu kadar özdeşleştirilmiş olması da zaman zaman cemaatleri rahatsız etmiştir. Hatta bu durum Kotku grubu içerisinde de, özellikle Kotku'nun ölümünün ardından, halefi Esad Coşan ve Erbakancılar arasında bir bölünme yaşanmasına yol açmıştır. Yine de 1990'lara kadar Kotku grubu Milli Görüş partilerini desteklemeye devam etmiştir. Söz konusu partiler ise diğer dinî gruplardan da destek alarak güçlendikçe Kotku grubundan bağımsızlaşmışlardır.[202]

Cumhuriyet kurulduktan sonra ilk defa İslamcı bir parti olarak iktidara ortak olan MSP, endüstrileşme ve ağır sanayiyi desteklemekle beraber somut kalkınma için aklaki gelişmenin de gerekli olduğunu vurgulayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Laikliğe karşı olmadığını, fakat laikliği düşünce ve inanç özgürlüğü olarak ele aldığını ve laikliğin, bu özgürlüklerin önünde bir baskı aracı olarak kullanılmasına karşı çıktığını dile getirmiştir.[203]

MSP, 1975 yılında, koalisyon ortağı CHP ile anlaşamayınca sağ partilerle koalisyon yaparak, öncelikli amacı ülkeyi sol hükümetler ve olası bir komünizm "tehlikesi"nden korumak olan, 1. Milliyetçi Cephe (MSP, AP, MHP[204], CGP[205]), 1977

[202] Bkz. (200), ATACAN, 190-192.
[203] Bkz. (191), NARLI, 59-61; Bkz. (188), KEYDER, 287-288.
[204] Milliyetçi Hareket Partisi

seçimlerinin ardından ise 2. Milliyetçi Cephe hükümetlerini kurmuştur (MSP, AP, MHP).

Bu arada, 1960'larda uygulanan ekonomi politikalarının sağladığı ekonomik iyileşme 1973'teki petrol krizi ile bozulmuş, sonunda 1977'de, ekonomide büyük bir çöküş gerçekleşmiştir. Bu durum hem Milliyetçi Cephe hükümetleri örneğinde görüldüğü gibi ideolojik olarak partilerin birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmasına neden olmuş, hem de ekonomik büyüme hızının oldukça düşmesi ve gelir dağılımının bozulmasıyla farklı toplumsal grupları karşı karşıya getirmiştir. Bu krizle, devlet ve bürokrasi ile iç içe geçmiş büyük sanayi burjuvazisi çok güç kaybederken, o güne dek üzeri örtülen birçok toplumsal gerilim de su yüzüne çıkmıştır. Yavuz, bu gerilimlerin ortaya çıkmasında, şehirler ile köy ve kasabalar arasındaki gelir farklarının büyümesi ile 1950-1970 yılları arasında şehirlere çok büyük sayılarda göç gerçeklemiş olmasının da etkili olduğunu söylemektedir. Ona göre bu toplumsal hareketlilikle aynı zamanda 1950'lerden önce bürokraside hâkim olan, yoğun bir şekilde Balkan göçmenlerinden oluşan eski Osmanlı kadroları da yerlerini Türk-İslam sentezine daha yakın duran Anadolu Türklerine bırakmış, özellikle şehre göçen taşra seçkinleri egemen laik kent kültüründen etkilenirken bu kültür üzerinde kendi kırsal-islami kimlikleri ile etkili olmuşlardır.[206] Sonuçta ekonomik gerilimlerle, kültürel gerilimlerin biraraya gelmesi 1980 darbesi için uygun bir zemin oluşturmuştur.[207]

Mardin'in 1968 yılında İzmir'de bir işçi grubuyla yaptığı ve söz konusu grubun ideolojilerinin iç tutarlılığını ölçmeyi amaçladığı bir araştırmanın sonuçları bu anlamda ilgi çekicidir. Araştırmada işçilerin büyük bir çoğunluğunun kendilerini öncelikli olarak Müslüman olarak tanımladıkları, soruların çoğunda da bu tanımlamalarıyla tutarlı cevaplar verdikleri görülmüştür. Fakat "Hayatta veya ölmüş en çok beğendiğiniz kişinin adını verir misiniz?" sorusuna genelde dinî simaları içeren bir cevap verilmemiştir. Kendini ilk önce Müslüman olarak tanımlayanların bile % 40'ı bu soruya "Atatürk" cevabını vermiştir.[208] Müslümanlığın Cumhuriyet'in kurucu kimlik tanımında nominal

---

[205] Cumhuriyetçi Güven Partisi
[206] Bkz. (182), YAVUZ, 82-90.
[207] A.g.k.
[208] Şerif MARDİN, **Din ve İdeoloji**, 161-164.

anlamıyla yer aldığı daha önce de belirtilmiştir, fakat resmi ulusal kimlik söylemine göre "Kendinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusunun cevabı muhtemelen "Türk"tür. Oysa araştırmaya katılanların çok büyük bir çoğunluğu kendilerini Müslüman olarak tanımlamaktadırlar. Yine de Cumhuriyet'in en önemli kurucu sembolü ve tam anlamıyla kabul edilmeyen ulusal kimliğinin mimarı Atatürk, kendini öncelikle Müslüman olarak tanımlayanlarca bile benimsenmiştir. Dolayısıyla bu cevaplar ulusal kimlik tanımının Cumhuriyet'in kuruluşundan 45 yıl sonra bile ne gibi çelişkiler içerdiğini ve ulusal kimlik içerisinde değer kazanan sermaye konfigürasyonunun son derece karmaşık olduğunu örnekler niteliktedir.

1980 darbesi ise resmi ulusal kimlik tanımında İslam'ın yeri konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Mardin'in Türkiye'de yaptığı araştırmanın sonuçlarında ortaya çıkan realiteyi, devletin söylemlerine taşıyan otoriter darbe kadroları ulusal-kimlikte İslam vurgusunu Atatürkçülük ile sentezlemişlerdir. Burada bir parantez açarak darbe yönetiminin ulusal kimliğe dair yaklaşımlarının temlinde bulunan Türk-İslam sentezi fikrinin dönemin milliyetçi muhafazkarlığının yaklaşımları ile büyük ölçüde örtüştüğü ve milliyetçi muhafazakar kadroların darbe kadroları ile zaman zaman temas içerisinde olduklarını da hatırlatmakta fayda vardır.[209] Sonuçta bu doğtultuda gerçekleştirilen ilk ve orta öğrenimde zorunlu din dersi gibi uygulamalar ulusal kimlikte din unsurunun yerini güçlendiren yapısal değişiklikler olmuşlardır. İslam'ın ulusal-kimlik tanımı içerisinde kazandığı değer, din komünizme karşı bir antikor olarak düşünüldüğünden, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Türkiye için öngörülen konumun ABD'nin yanı olmasıyla da uyum içerisindedir [210]

Kısaca, çevrenin sahiplendiği bir sermayenin ulusal kimlik içerisindeki vugusunun biraz daha artırılması ve bu şekilde aslında devletin çevre üzerindeki otoritesinin güvence altına alınması söz konusudur. Ve bu durum, ne ulusal kimliğin ne de alanda yer alan başka sermayelerin tek bir aktör tarafından şekillendirilemeyeceğinin de bir göstergesidir. Muhalif sermayeler açısından zengin eyleyicilerin alanda daha fazla etkinlik kazanmaları, hatta bu şekilde İslami partilerin siyasi alanda başarı elde etmeleri ulusal-kimlikteki İslam unsurunun değerini bir nebze de olsa yükselmiş, bu durum 1980

[209] Konuyla ilgili detaylı bir çalışma için Bkz. (44) TAŞKIN.
[210] Bkz. (5), GÜLALP, 16-17.

darbesi ile kurumsallaşmıştır. Ayrıca uluslararası konjonktürdeki değişimin etkisini de alanın diğer alanlarla etkileşimin bir örneği olarak okumak mümkündür ve 1980 darbesi ile kurumsallaşan yeni ulusal-kimlik tanımında bu etkileşimin de büyük payı vardır. Sonuç olarak 1980 darbesi toplumsal düzeni yeniden kurmanın yanı sıra, ulusal kimliği de yeniden şekillendirme girişimi olarak tarihe geçmiştir.

Özal Dönemi ve Kurucu Kimliğin Aşınması

Darbe hükümetini takiben, bu hükümetin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığını yapmış olan Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi (ANAP) 1983 Genel Seçimleri'ni kazanarak iktidar olmuştur. İleride, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonuna dair örneklerin incelendiği bölümde de değinileceği üzere, Turgut Özal hem dünyada değişimin hızlandığı bir dönemde iktidara gelmesi, hem de uzun bir dönem tek başına iktidarda kalması nedeniyle Türkiye tarihinde oldukça etkin bir isimdir.

Özal'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği en büyük dönüşüm şüphesiz ekonomi temellidir. Özal liderliğindeki ANAP hükümeti döneminde ülke çok hızlı bir ekonomik liberalleşme sürecine girmiştir. Küreselleşmenin hız kazanması, fordizmden postfordizme geçilmesi ve fason üretimin yaygınlaşması gibi dönüşümlerle üretimin üçüncü dünya ülkelerine kayması, pastadan pay almak isteyen Türkiye'de de bu yönde bir yapılanmayı destekleyen ekonomi politikaların uygulanmasına yol açmıştır.

1980 öncesinde zenginliğin ve fakirliğin kurallarını belirleyen devlet, bu dönemde, sınıflar arası ilişkilerde toplum içindeki uzlaşmanın devamı için çoğu kez alt sınıfların lehine müdahale etmeyi gerektiren hakem rolünü büyük ölçüde terk etmiştir.[211] Ayrıca, bu dönemin önemli bir özelliği de 1980 öncesi işçi ve memur sendikaları gibi önemli eyleyicilerin etkinliğini kaybetmelerinin sağlanmasıdır. Taşkın, bu süreçte "Türkiye tarihinin en sahici özerklik mücadelesini veren sendikaların

[211] Nail YILMAZ, "Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme", 259.

devletçi olarak itham edilmesi; dahası bu çarpıtmanın medya sayesinde çok ciddi popülerliğe kavuşması"nın etkili olduğunu belirtmiştir.[212]

Yine de bu durum, ekonominin devletten tamamen bağımsızlaştığı anlamına gelmemektedir. Gülalp, 1980'lerden sonra da, devlet ile iş çevreleri arasında, ithal ikameci sanayi döneminde görülen klientalist ilişkilerin sürdüğünden bahsetmektedir.[213] Gülalp'e benzer bir şekilde Buğra da, Özal döneminde devletin küçülmediğini, aksine alt yapı yatırımlarının devlet harcamalarında ciddi bir artışa yol açtığını vurgulamıştır.[214] Fakat 1980'lerin farkı ekonomik konularda karar alma güç ve yetkilerinin geleneksel bürokratik seçkinlerden alınıp siyasal seçkinlerin eline verilmesidir. Eskiden düzenli bürokratik yöntemlerle ekonomiye yapılan müdahale sonucu ortaya çıkan "rant" iş çevrelerine kişiden bağımsız ölçütlere göre dağıtılırken, 1980 sonrası rantın dağıtımı bile seçici bir şekilde ve kişisel ilişkiler üzerinden yapılmaya başlanmıştır.[215] Bu durum ise yolsuzlukların önünü açmıştır.

Diğer yanda ise, ekonomik alanda güçlenen liberalleşme eğilimine bazı siyasi liberalleşme hamleleri eklenmiş, özel televizyon kanalları açılmış, Kürtçe üzerindeki bazı kısıtlamalar kalkmış, Meclis'te bir insan hakları komisyonu kurulmuştur. Komünizm ve dinî hareketler karşıtı 141, 142 ve 163. yasalar da bu dönemde yürürlükten kaldırılmıştır. [216] Fakat, zaten partisini sıklıkla liberalden ziyade milliyetçi muhafazakar olarak tanımlamayı tercih eden[217] Özal döneminde gerçekleşen bu siyasi liberalleşmenin de bazı sınırlar içerisinde yapıldığını belirtmekte fayda vardır. Nitekim "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" ve "Polis Vazife Selahiyet Yasası" gibi özgürlükleri kısıtlayan bazı yasal düzenlemeler de yine bu dönemde yapılmıştır.[218] Ayrıca, her ne kadar 12 Eylül ile başlayan askeri yönetim 1983 yılında sonra erse de, bu dönemde hazırlanan ve otoriter yapısıyla ön plana çıkan 12 Eylül Anayasası Özal iktidarı günlerinde de ilk hazırlandığı hâline yakın bir şekilde yürürlüktedir.

---

[212] Bkz. (44) TAŞKIN, 278.
[213] Bkz. (5), GÜLALP, 49-53.
[214] Ayşe BUĞRA, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, 198.
[215] Korkut BORATAV, **Türkiye İktisat Tarihi***;* Bkz. (5), GÜLALP, 49-53.
[216] Bkz. (12), KILINÇ, 12.
[217] Bkz. (44) TAŞKIN, 309.
[218] Bkz. (10), 221.

Dolayısıyla, yaşanan siyasi liberalleşme de eninde sonunda bu anayasanın sınırları ile şekillenmiştir.

Taşkın, Özal'ın, yeni sağ'ın tipik bir özelliği olan ekonomik liberalleşme ve güçlü devlet sentezini, "tek ulus" hayalinden "iki ulus" projesine geçerek gerçekleştirebildiğini düşünmektedir. Liberal ekonomi çerçevesinde "birinci ulus"a vaat edilen refah ve istikrarının karşısına, gerektiğinde içerisine "çağın gerisinde kalmış solcular", Aleviler veya Kürtler'in yerleştirildiği muğlak bir "ikinci ulus" yerleştirilmiştir. Böylece devletin, gerektiğinde "birinci ulus"un huzurunu korumak adına, "ikinci ulus"a şiddet uygulaması da meşru hale getirilmiştir.[219] Taşkın'a göre Özal bu şekilde "otoriterliği 'sivil toplum'dan türetmeyi ve böylece 'kaynaşmış tek ulus' projesinin iflasıyla içine düştüğü meşruiyet krizini aşmayı başarmıştır".[220]

Türkiye siyasetinde liberalizm, sosyal demokrasi, milliyetçilik ve İslamcılık'tan oluşan dört akımı birleştirmeye çalıştığını söyleyen Özal'ın partisi homojen bir ulusal kimlik tanımlama çabası içerisine de girmemiş gibi gözükmektedir. Taşkın, Özal'ın yaptığının, siyaset tarzını "artık kendisini modernist ve transformatif olmak gibi 'normatif' yükümlülüklerinden kurtarmış olan küresel kapitalizm dalgasının üzerine oturtmak" olduğunu, hatta bu durumun milliyetçi muhafazakârları ve cumhuriyetçi muhafazakârları büyük ölçüde oyun dışı bıraktığını belirtmiştir.[221] Özal'ın politikaları, yüksek bir kültür hedefi olan ve toplumun tüm tabakalarını içine alacak bir toplumsal dönüşüm projesi öngören erken Cumhuriyet döneminin, ya da daha sonra Özal'ın mirasını sahiplenen ve bu sefer İslam medeniyeti vurgusuyla yine yüksek bir kültür hedefi sunan AK Parti'nin aksine, yöneten-yönetilen ayrımını belirginleştiren, toplum için seçkin bir kültürü öngörmek yerine, muhafazakâr bir duruşla toplumu kendi öz kültürü ile baş başa bırakma stratejisini benimseyen bir yaklaşımın yansımalarıdır. Böylece popüler kültürün de üzerindeki baskılar hafiflemiştir. Nitekim Taşkın, Özal'ın bir yandan muhafazakâr popülizmi kentlileştirirken, diğer yandan"kentli-laik"

[219] Bkz. (44) TAŞKIN, 298-299.
[220] A.g.k., 287.
[221] Yüksel TAŞKIN, "Milliyetçi Muhafazakârlık Çözülürken Merkez Sağda Miras Kavgası ve AKP'nin İmkanları", 24.

kesimlerin de desteğini aldığını belirtmiştir.[222] Bunu mümkün kılan koşullardan biri Özal'ın partisini bir şemsiye olarak konumlandırıp, ulusal kimlik konusunda herhangi bir dayatma ortaya koymamasıdır. Bu ittifakı birbirine bağlayan asıl unsur ise Taşkın'ın ifadesiyle, "küreselleşmenin ve tüketim toplumunun nimetlerinden yararlanma vaadi" ve "iktisadi kaçınılmazlık ve rasyonalite üzerine inşa edilen sürükleyici bir dil"dir.[223]

Fakat her ne kadar ulusal kimlik üzerinde müdahaleci bir dönüşüm öngörülmese de, bu ekonomik temelli dönüşümün kimliğin üzerinde de etkili olduğundan bahsedilebilir. Göle, ANAP'ın 1983-1991 yılları arasındaki iktidarında icraat temelli politikalar gütmesinin vatandaşlık bilincini artırdığını öne sürmüştür. Ona göre ideolojik değil icraat temelli hareketlerin ön plana çıkması bir nevi siyaset kurumunu da piyasalaştırmıştır.[224] 1950'lerden itibaren süren dönüşüm tepe noktasına ulaşmış "jakoben devletçi gelenekten homoeconomicus profiline geçiş, pragmatik değerlerin ağırlık kazanmasıyla politik kültüre de yansımıştır. 'Dava adamı' yerine 'iş bitirici' politikacıların yeğlenmesi, popülerlik kazanması da bunun bir göstergesidir."[225]

Bu durum ulusal kimliğin kurucu unsurlarından "modern"in tanımını da derinden etkilemiştir. Çınar, DP'den sonra kurucu modernlik tahayyülündeki ikinci önemli kaymanın Özal döneminde olduğunu söylemektedir. "Liberal ekonomi taraftarlığı", "tüketim eğilimi" ve "küresel trendlerin bazı yerel unsurlarla sentezi" modernliğin önemli belirleyenleri hâline gelmiştir.[226]

Bu dönüşüm toplumsal hiyerarşi üzerinde de etkilerini göstermiştir. Hükümetin desteğinin memurlardan ihracata yönelen işadamlarına kayması, Cumhuriyet'in üst düzey memurlarının (eğitim, yargı, idari, askeri) konumunu da fark edilir biçimde sarsmıştır. Değişen ekonomik yapı ile birlikte maaşlarının değeri düşen bu kişiler "dava adamından iş bitiriciye geçiş" sürecinde kamusal alandaki saygıdeğer konumlarını da

[222] A.g.m., 26-27; Yüksel TAŞKIN, "Türkiye'de Sınıfsal Yapılanma, AKP ve Muhafazakâr Popülizm" , 61-63.
[223] Bkz. (44) TAŞKIN, 128.
[224] Bkz. (26), GÖLE, 75.
[225] A.g.k., 43-44.
[226] Bkz. (6), ÇINAR, 6.

kaybetmişlerdir. Özyürek bundan sonra bu gruba 1930'lara duyulan nostaljinin hâkim olduğundan bahsetmektedir.[227]

Gerçekten de 1990'lara yaklaşılırken on yıl içerisinde Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı büyük ölçüde değişmiş, ulusal-kimlik sermayesinin konfigürasyonunda da önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. 1980 darbesinden itibaren İslam'ın ulusal kimlik tanımı içerisindeki değeri yükselirken, ideolojik bağlılıklar önemini kaybetmiş, bireysellik değer kazanmış, sembolik değeri yükselen ekonomik sermaye modernliğin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir.

İslamcı Hareketlerin Güç Kazanması

Özal döneminde izlenen politikaların İslami kesim açısından ikili bir etkisi olmuştur. Birinci etki şudur: 1990'lardan itibaren gelir dağılımı iyice bozulmaya başlamış ve siyasi istikrarsızlık gidişatı daha da kötü bir hâle getirmiştir. ANAP'ın 1991 yılında son bulan iktidarından sonraki yaklaşık on yıllık dönemde Türkiye'de en uzun sürelisi üç yıl iktidarda kalmak ve çoğu koalisyon hükümeti olmak üzere yedi kere hükümet değişmiştir. Daha önce de aktarıldığı gibi devlet ile işadamları arasındaki klientalist ilişkiler ise devam etmiş ve yolsuzluk skandallarında büyük artış yaşanmıştır.

1990'lara gelindiğinde bir yandan gelir dağılımının bozulması, diğer yandan yolsuzluk skandalların çoğalması yeni bir "mağdur siyaseti"ne olan ihtiyacı artırmıştır. Öte yandan, postfordist üretim tarzına geçişle sınıf siyasetinin zayıflamış olması, zaten 1980 darbesi, ardından da Özal döneminde iyice bastırılmış olan solun bir "mağdur siyaseti" için alternatif oluşturmasını engellemiştir.[228] Gülap'e göre bu ihtiyacı karşılayabilecek sosyal demokratlar ise, "Türkiye'de sosyal demokrasi geleneğinin tepeden inmeci bir modernleşme ve Batılılaşma yanlısı olan Kemalist ideoloji ile tarihsel bağları nedeniyle" güçsüz kalmışlardır.[229] Diğer bir deyişle ulus-devlet alanında, Gülalp'in "Kemalizm" adı altında topladığı Batı kültürü ve laiklik ideali gibi

[227] Bkz. (41), ÖZYÜREK, 30-31.
[228] Bkz. (5), GÜLALP, 49-50.
[229] A.g.k., 54.

sermaye unsurlarına sahip bir kesim, tam da bu sermayelerin sağladığı iktidar nedeni ile mağduru temsil edecek bir muhalefet hareketinde meşruiyet bulamamışlardır. Öte yandan İslamcı söylem Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren geliştirdiği muhalif duruşla tam da böyle bir mağdur siyaseti olmaya adaydır. Zaten, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri sınıf bilincinin yerleşmesinin önünün kesilmesi, toplumsal ayrışmalarda ekonomik değil, daha ziyade kültürel ve sembolik unsurların ön planda kalmaları ile sonuçlanmıştır. Dinî sermaye, muhalefet alanı içerisinde değer kazandığından, kendilerine bu muhalefet alanı içerisinde alternatif bir iktidar imkânı bulan kesimler de İslami hareketlere destek vermişlerdir.

Dinin mağdur siyaseti için güçlü bir dil sunması bu dönemde dünyada da yaygın bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Bunun başlıca nedeni ise Türkiye için de işaret edilen ekonomik dönüşümdür. Örneğin, Cezayir ve Mısır'da da İslamcılığın yükselişini fordizmin yıkılmasına bağlayan çalışmalar mevcuttur. Fordizmin sağladığı düzenli ekonomik gelişme ve bu gelişme sayesinde devlet tarafından sağlanabilen refah hizmetleri, 1973'teki petrol şoku ve ülkelerin ekonomilerinin bozulması ile kesilmiş ve bu ülkelerde çok sayıda işsiz tek başlarına kalmışlardır. Özellikle Müslüman ülkeler arasında otoriter/rantiyer devlet özelliği gösterenler bu krizle başa çıkmakta daha fazla zorlanmışlardır. Bu kriz devletlerin dış ülkelere bağımlılığının (Mısır örneğinde ABD'ye, Cezayir örneğinde ise Fransa'ya) artmasına da neden olmuştur. Ayrıca Körfez Savaşı, "anti-emperyalizmin yeni savunucuları olarak İslami hareketleri uluslararası siyaset sahnesine çıkarmışdır" ki bu da dönemin İslamcı hareketlerine olan desteği büyük ölçüde artırmıştır. Ekonomik zorlukların arttığı ve laik devletin ulusal ekonomik düzeni yürütmekte başarısız olduğu bu ortamda daha iyi bir gelecek için ruhani umut veren İslamcılık düşüncesi birçok taraftar toplamıştır. Gülalp'in "İslamcılığın fırsat aralığı" olarak adlandırdığı bu dönem (16 Ocak 1991 Körfez Savaşı- 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler Saldırısı), ona göre "komünizm ve fordizimin yıkılmasıyla sınıf dayanışmasının da ortadan kalktığı ve bir alternatif olarak din temelli kimlik hareketlerinin yükseldiği" bir dönemdir. [230]

[230] Bkz. (5), GÜLALP, 16-17.

Moaddel, 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bu İslami hareketlerin ortak özelliği olarak, ulusçu modele uymadıklarından ve daha çok ulus-devletleri yıkarak, uluslarüstü bir İslami düzen kurmayı hedeflediklerinden bahsetmiştir. Ayrıca bu hareketlerin ideolojik amaçlarının kamusal refahın korunmasından çok ruhani ve ebedi kurtuluşla ilgili olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Moaddel bu hareketleri, 1980'lerin hemen başında gerçekleşen İran Devrimi'nin ve Fransa'ya karşı Cezayir bağımsızlık hareketinin İslamcılığından ayırmaktadır. Gerçekten de 1990'lı yılların İslamcı hareketlerinin egemen söyleminde vurgu ulusçulukta değil, evrensel medeniyet anlayışına karşı çıkan medeniyetlerarası bir bölünmededir.[231]

Bu dönemde, Türkiye'deki İslamcı hareket içerisinde de, başta ulus-devlet olmak üzere modern oluşumlara karşı bir söylem ön plana çıkmıştır. Taşkın, 1980'lerin ikinci yarısından 1990'lara uzanan bu yılların, İslamcılığın, tam da Soğuk Savaş süresince gölgesinde kaldığı, fakat ulusal ve uluslararası bağlama uyum sağlayamayarak güç kaybeden milliyetçi muhafazakârlıktan özerkleştiği bir dönem olduğunu belirtmektedir.[232] Bu şekilde yükselen İslamcı hareketler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de desekülarizasyon tezleri ve postmodernist yaklaşımlarla açıklanmıştır. Bu tezler, İslamcı söylemin modernleşmenin başarısızlıklarına ve modernist yaklaşımların çıkmazlarına karşı güçlendiklerini ve içinde bulunulan olumsuz ortamda sığınılacak bir alternatif dünya sunduklarını öne sürmüşlerdir. Örneğin bu dönem içerisinde Kentel, yeni dindarlıkların maddesel hayatın egemenliğine karşı tepki olarak güç kazandığını savunmuştur. Kentel'e göre modernleşme süreci artık insanları bir arada tutamadığından insanlar bir direnme noktası arayışına girmişler, bu da dinî hareketlerin yükselmesine sebep olmuştur.[233]

Öte yandan 1990'lı yıllarda Türkiye'de yükselen İslamcı siyaseti sadece sistem karşıtı bir söylem olarak değerlendirmek mümkün değildir. Özal döneminin İslami hareket açısından ikinci etkisi şudur: Yeni zenginleşen üst-orta sınıfların bir kısmı

[231] Mansoor MOADDEL,"The Study of Islamic Culture and Politics: An Overview and Assesment", 370.
[232] Taşkın'a göre bu özerkleşmede etkili olan Türkiye'ye özgü önemli nedenlerden biri yükselen Kürt milliyetçiliğidir. Erbakan'ın partisinin içerisinde Türk ve Kürt unsurlar gerilimli de olsa birlikte yer alabilirken, bu Türk milliyetçilerinin kolay kolay kabul edemeyecekleri bir durumdur [Bkz. (221), TAŞKIN, 17-19, 22].
[233] Bkz. (22), KENTEL.

İslami kesimden gelmektedir. Özal, ekonomik liberalleşme ve küresele entegrasyon sürecinde Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund*/IMF) ve Dünya Bankası'nın öngördüğü düzenlemelere karşı çıkan yerli büyük sanayici ve işadamları karşısında Anadolu'nun küçük ve orta ölçekli şirketlerinin desteğini almıştır. Bu şirketler 1990'ların başlarında uluslararası pazara uyum sağlamayı başarmışlardır. Şüphesiz bunda bazı yeni yasal düzenlemelerin de etkisi olmuştur. Bu dönemde ekonominin büyümesi ve dinamizm kazanması için piyasanın dışında kalan hatırı sayılır çaptaki –çoğunluk İslami kesime ait- yastık altı paraların sisteme eklemlenmesi amacı öne sürülerek, İslami finans kurumları başta olmak üzere İslami kesime kamusal alanda yer açma ve katılımı özendirme çabaları ön plana çıkmış ve başarıya ulaşmıştır. 1990'da ağırlıklı olarak İslami hassasiyetleri ile ön plana çıkan işadamlarından oluşan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)[234] kurulmuş ve on yıl içerisinde üye sayısını 12'den 1387'ye çıkarmıştır. Halihazırda var olan Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile MÜSİAD arasındaki bu ayrım Gülalp tarafından, sermaye sınıfının merkez ve çevre kısımları arasında bölünüşü olarak yorumlanmaktadır. MÜSİAD'ın kurulması, sağladığı bilgi ve iletişim kolaylığı ile üye şirketlerin kısa sürede güç kazanmasına da katkıda bulunmuştur.[235]

Ayrıca liberalleşme ve özelleştirme sayesinde, başta, ileride de değinilecek olan Gülen hareketi olmak üzere, çeşitli İslami hareketler, finans, turizm, medya, eğitim gibi farklı sektörlerde şirketler kurma fırsatını yakalamışlardır. Örneğin Gülen hareketine ait Asya Finans, Asya Kızılcahamam Tatil Köyü, **Zaman** gazetesi, Samanyolu televizyon kanalı, **Zaman**'ın "dinî farkındalığı artırmayı amaçlayan" **Ailem**, **Akademi** ve **Arkadaşım** ekleri, dershaneler ve İngilizce eğitim veren kolejler bu dönemde kurulmaya başlamışlardır. Gülen hareketi 1990'larda etkinliğini yurt dışına taşımayı da başarmıştır.[236] Zenginleşen ve etkinliği artan bu hareketler 1980 sonrasında yoksullaşan kesimlere de ihtiyaç duydukları refah hizmetlerini sağlayan örgütlenmeler hâline gelmişlerdir. Göç ve gelir dağılımının bozulması ile yoksulluk ve yoksunluk içinde kalan büyük bir kesim, hem ekonomi politikaları gereği devlet refah hizmetlerinden

[234] İleriki sayfalarda, özellikle "Serbest Piyasanın Düzelticisi Olarak 'Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir' Hadisi" adlı bölümde MÜSİAD ile ilgili daha detaylı bilgi verilecektir.
[235] Mücahit BİLİCİ, "İslamın Bronzlaşan Yüzü", 219; Bkz. (191), NARLI; Bkz. (183), ADAS, 123; Bkz. (5), GÜLALP, 50; Bkz. (11), GÜMÜŞÇÜ, 3-5.
[236] Bkz. (12), KILINÇ, 6-15.

çekildiğinden, hem de siyasi istikrarsızlık ortamında istikrarlı sosyal politikalar sürdürülemediğinden yalnızlaşmış ve cemaat ağlarına sığınmışlardır. Lubeck'ın de gözlemlediği üzere, Cezayir ve Mısır'da da taraftar kazanmakta en başarılı olan İslami hareketler, Gama ve İslami Cihad gibi bireysel ruhani kurtuluşu ön plana çıkartan alternatif gruplar değil, İslami Kurtuluş Cephesi ve Müslüman Kardeşler gibi, geniş yardım örgütü ağları, refah hizmetleri, okullar ve hastanelerle ihtiyaç sahibi nüfusa fayda sağlayabilen gruplar olmuşlardır.[237] Nitekim bu İslami örgütlenmeler daha sonra klasik İslamcı anlayış doğrultusunda ulusal-kalkınma projelerine dönüşecek olanlardır.

Kısaca, özellikle 1980'li yılların ekonomi politikaları, bir yandan sistem karşıtı İslamcı bir söylemin ortaya çıkması için uygun koşulları hazırlarken, öte yandan tam da sistem içerisinde, Bourdieu'nün terimleri ile ulus-devlet alanında İslami bir kesimin özellikle, kazanmış olduğu ekonomik sermaye ile iktidar kazanmasına ve kendi kültürel ve sosyal sermayelerini alana taşımasına imkân sağlamıştır. İktidar kazanan bu kesimin alandaki hareketi ise hem kendilerinin hem de alanın dönüşümüne yol açacaktır.

İslamcı hareketlerin güçlenmesini sağlayan bu ikili etki; yani bir yandan düzen karşıtı bir söylem hâline gelen İslamcılığın dönemin hâkim "mağdur siyaseti" olarak güç kazanması, öte yandan İslami kesimin zenginleşerek ulus-devlet alanında iktidar kazanması, Türkiye'de 1983 yılında bir Milli Görüş Partisi olarak kurulan RP'nin başarılarında somutlaşmıştır. RP'nin yükselişinde aynı zamanda ANAP'ın politikalarında yaşanan farklılaşmanın da etkisi olduğu söylenebilir. Körfez Krizi'yle birlikte, dünyada din üzerinden medeniyetler arası bir bölünmenin sinyalleri görülmeye başlandığında, Türkiye Batı ile ittifakını sürdürmeye kararlı olduğunu açık bir biçimde ortaya koymak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, iktidar partisi ANAP da, İslamcılarla bağını zayıflatmanın daha doğru bir strateji olduğuna karar vermiş, bu şekilde İslamcı tabanı kendinden uzaklaştırmıştır.[238] Böylece, Özal'ın ANAP kurulurken Erbakan'dan "çaldığı" Milli Görüş kadrolarını oluşturan isimler, muhafazakâr işadamları, siyasetçi ve entelektüeller yeniden RP'ye yakınlaşmışlardır.[239] Ayrıca Taşkın, merkez sağın destek

[237] Paul M. LUBECK, "Islamist Responses to Globalization: Cultural Conflict in Egypt, Algeria, and Malaysia", 316-318.
[238] Bkz. (5), GÜLALP, 16-17.
[239] Bkz. (44), TAŞKIN, 389.

kaybetmesinde, Özal'dan sonra parti liderliğini devralan Mesut Yılmaz'ın, Demirel ve Özal gibi "biz" duygusu yaratmayı başaramamasının ve ilerleyen yıllarda hem kendisinin, hem de DYP lideri Tansu Çiller'in adlarının yolsuzluk skandallarına karşışmasının da etkili olduğunu ifade etmiştir.[240] Bu durum İslamcılığı güçlendiren diğer koşullarla birleştiğinde, 1990'lı yıllarda RP'ye verilen desteğin artmasına yol açmıştır.

Nitekim, Ekim 1991'de RP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile birlikte girdiği genel seçimde oyların % 16.7'sini almıştır.[241] Mart 1994'te yapılan yerel seçimlerde ise İstanbul ve Ankara başta olmak üzere bazı büyükşehirlerin belediye başkanlıklarını tek başına kazanmıştır. Ve en sonunda 24 Aralık 1995'te Necmettin Erbakan'ın RP'si genel seçimlerden birinci çıkmıştır. Başta koltuk sayısı hükümet kurmaya yeterli olmadığı için iktidarı ANAP-DYP koalisyonuna kaptıran RP, bu koalisyon bozulunca 1996'da DYP ile koalisyon yapmıştır.

Göle'ye göre, RP bu dönemde, "hızlanan piyasa ekonomisinin ve anarşik liberalizminin toplumsal sancılarına tercüman olmuş, pragmatizmi ve manevi değerleri birarada sunarak, 'hizmet' ve 'sevgi'yi siyasal söyleminin temel taşları olarak kullanmıştır."[242] Refah Partisi demokrasiyi "saadet nizamı"na ulaşmak için bir araç olarak gördüğünü belirtirken, "adil düzen" söylemi ile devletin piyasaya müdahalesine açık bir yaklaşımı benimsemiştir. RP, AB'ye de karşıdır ve selefleri MNP ile MSP gibi siyonizmi tüm kötülüklerin temeli olarak gördüğünü her fırsatta dile getirmiştir. Diğer Müslüman ülkelerle ortak bir pazar oluşturulması ve bu şekilde Batı'dan bağımsızlaşmayı savunmuştur.[243] Nitekim Erbakan, henüz iktidara gelmeden önce, Gümrük Birliği anlaşmasının imzalandığı gün verdiği demeçte, iktidara geldikleri gün bu anlaşmayı yırtıp atacaklarını söylemiştir.[244]

RP yükselişi süresince, hâkim modernlik algısını da sembolik anlamda tehdit edici yaklaşımları ve uygulamaları ile öne çıkmıştır. Seçimden hemen sonra, RP'li yerel

[240] Bkz. (222), TAŞKIN, 64-65.
[241] Bkz. (191), NARLI, 59-61.
[242] Bkz. (51), GÖLE, 88.
[243] Bkz. (200), ATACAN, 188.
[244] Bkz. (5), GÜLALP, 60-78.

yönetim "modern Türkiye'nin sembolü olan Taksim"e bir cami inşa edilmesi projesini önermiş, bunu takiben bazı işletmelerde alkollü içecek satışı yasaklamış ve Bizans surlarının yıkılmasının planlandığı kamuoyu ile paylaşmıştır. Cemal Reşit Rey Konser salonunda verilen resepsiyonlarda alkollü içki ikramı yasaklanmış, konser salonu içerisinde uygun mekânlar mescite çevrilmiştir. Cemal Reşit Rey'in daha önce sadece Batı müziği içeren repertuarına dinî ve yerel müzik grupları eklemiştir. Parti kent, aile, çevre, planlama, din, kültür, etnik gruplar vb. üzerine konferanslar düzenlemiş, Habitat I toplantıları sırasında henüz merkezi hükümetin bir parçası değilken merkezi hükümetin programına alternatif bir toplantı gerçekleştirmiştir. Habitat II sırasında Türk-İslam sanatı ağırlıklı sergiler düzenlenmesi de partinin etkinlikleri arasında yer almıştır. Partinin genel seçimleri kazanmasıyla bu gerilim daha da artmıştır. Karşıt grupların tepkileri sonucu Taksim'e cami inşa edilmesi ve Bizans surlarının yıkılması gibi projeler geri çekilmiştir. Fakat bu dönemde RP'nin özellikle küresel kent projesi anti-modernist, Batı ve sistem karşıtı olarak değerlendirilmiş ve RP'nin kenti İslamlaştırmayı istediği ileri sürülmüştür.[245]

Fakat bunlar başlı başına RP'yi antimodernist veya sistem karşıtı yapmamaktadır. Öyle ki RP'nin modernist ve ulusçu yönlerinin yadsınması da mümkün değildir. Biraz yakından bakıldığında RP'nin söyleminin, Osmanlı modernleşme sürecinde ortaya çıkan İslamcı söylemle birçok açıdan örtüştüğü görülebilir. Nitekim Çınar, "ulusçu bir ideoloji" olarak ele aldığı RP'nin İslamcılığının, etnik ve dilsel bir bağlılık yerine, yerelleşmiş bir dini temel aldığını belirtmektedir. İslam burada salt bir din olarak değil, köklerini Osmanlı geçmişinde bulan bir kültür olarak ele alınmış ve Osmanlı-İslam medeniyeti Türkiye'nin gerçek ulusal kültürü olarak sunulmuştur.[246]

Haldun Gülalp'e göre de 1990'larda Refah Partisi'nin yükselişi iki çizgiyi bir araya getirmesine bağlıdır: modernizm karşıtı İslamcılık ve modernist İslamcılık. Bu iki akımın bir araya gelebilmesinin temelinde ise "Kemalizm" karşıtı tutumları yer almaktadır. [247] Fakat birincisi "Kemalizm"i modernist bulduğu için ona karşıyken,

[245] Binnur ÖKTEM; "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü", 60; Bkz. (6), ÇINAR.
[246] Bkz. (6), ÇINAR, 12.
[247] Bkz. (5), GÜLALP, 36.

ikincisi "Kemalizm"in modernlik tanımına karşıdır. Refah Partisi kendini modernizm karşıtı olarak konumlandırsa da modernizme ilişkin eleştirisinin ağırlıklı bir kısmını, var olan ekonomik düzenden kaynaklanan aşırı materyalizmin ve yine aynı sebepten ortaya çıkan toplumsal eşitsizliklerin oluşturduğu görülür. Dolayısı ile muhalefetin dilini modernizm karşıtlığı oluştursa da, içeriğini büyük ölçüde 1980'lerde yaşanan dönüşümün eleştirisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Refah Partisi'ni ulus-devlet alanında modernliğin kabul edilmiş tanımıyla karşı karşıya getiren, sadece İslam unsurunu ön plana çıkarması değil, neoliberalizm ve "Batı" ile de çatışıyor olmasıdır. Dolayısıyla, her ne kadar modernist yönleri olsa da daha çok anti-modernist olarak anılmış ve bu durum sonunda partinin kapatılması ile sonuçlanmıştır.

REFAHYOL hükümeti görünüşte, Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) 28 Şubat 1997'de tavsiye ettiği sekiz yıllık zorunlu eğitim yasası anlaşmazlığı yüzünden Erbakan'ın istifası ile bozulmuştur. 28 Şubat tarihindeki MGK'da "28 Şubat kararları" oluşturulmuş ve irticanın birinci ulusal tehdit olduğu öne sürülmüştür. İmam hatip okullarının ancak liseden itibaren öğrenci almasına olanak sağlayacak sekiz yıllık zorunlu eğitim yasası irtica tehlikesi karşısında alınması öngörülen bir numaralı önlem olarak ortaya çıkmıştır.

Fakat koalisyonun dağılmasında RP'nin Batı karşıtı tutumu ve İslamcı faaliyetleri sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin web sitesinde yayınlamış olduğu, bu faaliyetlerle ilgili duyulan rahatsızlığı dile getiren bildirinin etkili olması nedeniyle bu olayın gerçekleştiği MGK Toplantısı postmodern darbe olarak da nitelendirilmiştir.[248]

[248] Bkz. (200), ATACAN, 193; Bkz. (191), NARLI; Nitekim bu süreç ile ilgili Eylül 2013'de başlayan dava henüz sürmektedir ["28 Şubat Davası Başladı", (http://www.sabah.com.tr/Gundem /2013/09/02/28-subat-davasi-basladi).(18 Ekim 2013)]. Gülalp bu postmodern darbe benzetmesi ile ilgili şunları söylemektedir: "Bu nitelemenin nedenleri, anlaşılan, ordunun kışlasını dahi terk etmeden hükümeti düşürmüş olması ("sanal" darbe) ve devirdiği hükümet ile mücadelesini, postmodern zamanların ruhuna uygun bir şekilde, büyük ölçüde medya aracılığıyla yapmış olmasıydı.(…) Oysa buna benzer bir olay 12 Mart 1971 tarihinde silahlı kuvvetlerin radyosunda bir ültimatom yayınlayarak dönemin başbakanı Süleyman Demirel'i istifaya, Millet Meclisini de bir teknokratlar hükümetini desteklemeye zorladığında da yaşanmıştı. Üstelik, 28 Şubat'tan çok kısa bir süre önce Ankara yakınındaki Sincan ilçesinin ana caddesinde tanklar yürütülmüştü. Bunun için farklı bir bahane ileri sürülmüş olsa da, olayın asıl amacının laiklik karşıtı eylemleri olduğu öne sürülen Sincan belediye başkanına (ve dolayısıyla onun ülke çapındaki yandaşlarına) bir mesaj yollamak olduğu biliniyordu. Nitekim, Refah Partisi üyesi olan Belediye Başkanı 28 Şubat'tan sonra yargılanıp hüküm de giydi. Dolayısıyla, 1971 ile 1997 arasındaki asıl fark başka bir yerde, 1982 Anayasası'nın Milli Güvenlik Kurulu'nun hükümet işlerini düzenleyen

Yine giriş bölümünde de bahsedildiği gibi bu süreçte toplumsal muhalefetin de önemli rol aldığı söylenebilir. Atacan bu dönemde, Türkiye tarihinde ilk defa, beş büyük işveren örgütü olan TOBB, DİSK, TİSK, Türk-İş ve TESK'in bir araya gelerek REFAHYOL hükümetine karşı muhalefet yaptığını belirtmiştir.[249] Mayıs 1997'de RP'ye laiklik karşıtı icraatlarından dolayı kapatma davası açılmıştır. Mart 1998'de imam hatip liselerinin orta bölümleri kapatılmış, Nisan ayında Siirt'te okuduğu bir şiir yüzünden İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan ve 16 MÜSİAD üyesi işadamı tutuklanmıştır. 18 Haziran 1997'de Erbakan'ın istifasını takiben 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi partiyi kapatmış, Erbakan ve yedi vekil beş yıl siyasetten men edilmiştir.[250]

İslamcı söyleminin "1980 sonrası dönemde küreselleşmeden ve ekonominin "neo-liberal" yapılanmasından kazançlı çıkanlar ile kaybedenleri ortak bir kimlik siyaseti etrafında başarıyla birleştirebildiği"[251] bu dönem böylece kapanmıştır. Bu dönem ulusal-kimlik açısından da kritik bir dönemdir. Bir yandan kurucu kimlik sistem karşıtı söylemlerle oldukça güçlü bir şekilde sarsılmıştır. Cumhuriyet'in kurucu kimliğine bu dönemde sadece İslami değil, Kürt, Ermeni, feminist vb. kökenli eleştiriler de yöneltilmiştir. Öte yandan ulus-devlet alanı içerisinde ekonomik sermayenin de modernlik tanımında, dolayısıyla da ulusal kimlik içerisinde 1980'lerden itibaren kazandığı ağırlık da göz önünde bulundurulduğunda, artık zenginleşen İslami kesimin alanda geçerli sermayelere daha çok sahip olduğu, dolayısıyla daha etkin oldukları ve alanda geçerli sermayeleri de dönüştürmeye daha muktedir hâle geldikleri söylenebilir. Ayrıca bu kesim kendi sosyal ve kültürel sermayelerini oluşturmakta da daha fazla olanağa kavuşmuştur. Nitekim RP'nin bazı uygulamaları İslami unsurların ağır basacağı bir ulusal kimlik tahayyülünün ipuçlarını sunmuştur. Fakat RP deneyiminin gözler önüne serdiği bir başka gerçek de yeni bir kimlik tahayyülünün ulus-devlet alanının nesnel-yapısal bağıntıları ile sınırlı olduğudur. 1990'ların Türkiyesi düşünüldüğünde, laikliği doğrudan hedef aldığı izlenimini veren, kurucu öğelerle ilişkisi muğlak, neoliberalizm ve Batı karşıtı bir kimlik tahayyülünün ulus-devlet alanında

daimi bir devlet organı olarak kurumsallaştırılmasında, böylece doğrudan darbeyi gereksiz kılmasında yatıyordu [Bkz. (5), GÜLALP, 82-83].
[249] Bkz. (200), ATACAN, 193.
[250] Bkz. (191), NARLI, 59-71.
[251] Bkz. (5), GÜLALP, 53.

tutunamayacağı görülmüştür. 21. yüzyıl ise sermayelerin farklı konfigürasyonları ile farklı kimlik tahayyüllerine sahne olacaktır.

21. Yüzyılda Yeni Modernizm-İslam Sentezleri

21. yüzyılda dünyadaki dinî hareketlere bakıldığında, anti-modernist ve ulusüstü radikal dinî grupların ağırlıkları kaybolurken, modernist, reformcu ve ılımlı dinî hareketlerin popülerlik kazandıkları dikkat çekmektedir. Fakat burada bir parantez açarak, bir eğilimin tamamen ortadan kalkarak yerini bir başkasına bıraktığını söylemenin de mümkün olmadığını, farklı türde dinî hareketlerin birlikte var olduklarını, hatta birbirleri ile rekabet ettiklerini de belirtmek gerekir.

Bu dönemin yeni dinî hareketlerini inceleyen Hefner, sadece İslam'da değil, Hinduizm ve Pentekostalizm[252] gibi farklı dinlerde de benzer bir eğilim olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin 21. yüzyılın öne çıkan özgün hareketlerinden biri olan ve özellikle Afrika, Latin Amerika, Asya ve Okyanusya'da yaygınlaşan "Karizmatik Pentekostal Hristiyanlık", içinden ayrıldığı Pentekostalizm inanışının tersine, dine giriş koşullarının daha kolay olduğu ve sert ahlakçı yapının büyük ölçüde terk edildiği bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Karizmatik Pentekostal Hristiyanlık'ta öteki dünyaya hazırlık fikri yerini, bu dünyaya ilişkin sağlık ve refah çabasına bırakmış görünmektedir.[253]

21. yüzyılın yükselen dinî hareketleri için üç temel özellikten bahsetmek mümkündür.[254] Bunlardan birincisi kullandıkları dile ilişkindir. 20. yüzyılın sonlarına doğru kökten dinci şiddet hareketlerinin artması ve son olarak 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde İkiz Kuleler'e yapılan ve çok sayıda insanın ölümü ile

[252] Pentekostalizm, 18. yüzyılda Anglo-Amerikan dünyasında "Büyük Uyanış" olarak adlandırılan Protestan evanjelik geleneğinin büyümesinin sonucu olarak oluşmuş bir akımdır. Sıkı ahlakçılıkla beraber çok temel ve öz bir dinî doktrin sunmakta, dolayısıyla kendi temel özünü kaybetmeden farklı kültürlere çok kolay adapte olabilmektedir. Zaman içerisinde bu hareket kiliseler kurarak gelişmiş ve kendi içerisinde de farklılaşmıştır (Joel ROBBINS, "The Globalization of Pentecostal and Charismatic Christianity", 117-143).

[253] A.g.m., 117; Bkz. (25), HEFNER

[254] Pentekostalizm ve Gülen Hareketi özelinde farklı bir karşılaştırma için Bkz. Yüksel TAŞKIN, "Gülenciler: Dinsel Milliyetçilik ve Ulus-Aşırı Dinamizm Arasında Sıkışan Bir Hareket", 179-181.

sonuçlanan saldırı, tüm dünyada demokrasi, özgürlük ve egemenlik kavramlarının yeniden popülerleşmesine neden olmuştur. ABD'nin bu tarihten sonra yapacağı sınırötesi müdahalelerin de bir meşrulaştırıcısı olarak kullanılan bu kavramlar sadece Batı ülkelerinde değil, özellikle Müslüman Ortadoğu ülkelerinde de yükselen bir söylemi oluşturmuşlardır.

Bu dinî hareketleri berlirleyen ikinci özellik ise serbest piyasa ile kurdukları olumlu ilişkidir. İslamcılık örneği için Keyman, İslami kimliğin kendisini dönüştürme sürecindeki en önemli referanslardan bir tanesinin İslami kimlikle pazar arasındaki ilişki olduğunu savunmuştur. Bu sürecin en belirgin yansımaları Güney Asya Kalkınma Modeli, Endonezya ve Malezya örneklerinde görülebilir.[255] Karizmatik Pentekostalizmi de, özellikle yayılma alanı göz önünde bulundurulduğunda Batı'nın bir dominasyonu olarak okuyan çalışmalar, din üzerinden geleneksel toplumların kapitalizmle uyumlulaştırıldığını ve dinin bu anlamda küresel homojenleşmenin bir aracı hâline geldiğini öne sürmektedirler.[256] Türkiye'de de benzer bir deneyim yaşanmıştır. Nitekim ileride ele alınacağı gibi Milli Görüş geleneğinin bölünmesi ve AK Parti'nin oluşmasındaki temel etkenin parti üyelerinin serbest piyasaya ilişkin yaklaşımlarındaki farklılaşma olduğu söylenebilir.

Gerçekten de söz konusu dinî hareketlerde görülen eğilim kapitalizm ve tüketim toplumu ile uyumluluşma yönündedir. Serbest piyasa-İslam ilişkisinin Türkiye'de İslamcılığı nasıl şekillendirdiğine ilişkin ipuçları Müslümanlıkla serbest piyasayı bir araya getiren MÜSİAD üzerine yapılan çalışmalarda bulunabilir. MÜSİAD üyeleri ile yaptığı görüşmeler çerçevesinde inançlar ile tüketim kültürü arasındaki gerilimin nasıl aşıldığını araştıran Gümüşçü, Müslümanların ihtiyaç duydukları herşeyi tüketme hakkının Müslümanların alçak gönüllülüğü ve minimum tüketim prensibinin yerine konulduğunu ve Müslümanların her şeyin en iyisini hak ettiği düşüncesinin ön plana çıkartıldığını belirtmiştir[257] Fakat Gümüşçü'nün örneğinde bu durum Batı'nın

[255] E. Fuat KEYMAN, "Küreselleşme, İslam ve Türkiye (I)", **Zaman**, 16 Şubat 2006.
[256] Bkz. (252), ROBBINS, 118-119.
[257] Bkz. (11), GÜMÜŞÇÜ, 9.

dominasyonundan ziyade liberalizm ve demokrasinin yerleşme sürecinde bir aşama olarak yorumlanmıştır.[258]

21. yüzyılda yeni dinî hareketlerde belki de en dikkat çekici özelliklerden biri ise Maffesoli'nin modernliğin ön koşulu olarak tanımladığı "epistemolojik bireyciliğin keşfi"dir.[259] Burada, söz konusu dinî hareketlerin başını çeken çevrelerin sosyo-ekonomik alt yapılarının şüphesiz önemli bir etkisi vardır. Örneğin, Robbins'e göre Pentekostalizm'de dönüşümü başlatan şey hareketin daha yüksek sosyo-ekonomik sınıflara yayılması olmuştur. Eğitimsel ve finansal imkânlara sahip orta sınıflı liderler kendi vizyonlarını oluşturma ve yansıtma şansını bulmuşlar ve doktrinal bir yenileşmeyi de beraberlerinde getirmişlerdir.[260] Aynı şeyi Türkiye'de İslamcılık için de söylemek mümkündür.

Göle'ye göre, 2000'li yıllara gelindiğinde, RP ve kapatılırken onun devamı olarak kurulan Fazilet Partisi (FP) içerisinde kentli, eğitimli, profesyonel orta sınıflardan oluşan ve piyasa ekonomisi içerisinde, medya ve sanat dünyasında yer almalarıyla hayat tarzları değişmiş yönetici gruba, 1970'lerin muhalif çizgisi yetmemeye başlamış ve bu durum yeni bir hareketi doğurmuştur. Özellikle piyasa ekonomisinin içerisinde yer almaları, bu grubun başta ekonomiye daha sonra da hayatın farklı alanlarına dair algılarının dönüşmesi ile sonuçlanmıştır.[261] Nitekim bu grup kısa zaman içerisinde AK Parti adı altında partileşmiştir.

Kısaca, özgürlük, demokrasi, bireycilik ve serbest piyasa ekonomisi 21. yüzyılın dinî hareketlerinin başlıca belirleyenleri olmuştur. Bu şekilde küresel piyasaların dışında kalmış grupların da bu piyasalara eklemlenmesi mümkün olmuştur. Nitekim bu hareketlerin Batı dominasyonunun bir aracı olduğu yorumunun temelinde de bu gerçek vardır. Fakat bu süreç, ne salt Batı'nın yerel üzerinde, ne de tam tersine sadece yerelin küresel üzerinde etkili dönüştürücü gücünün bir göstergesi olarak görülebilir. Robbins bu süreci bir kültürel melezleşme (*cultural hybridization*) süreci olarak

[258] A.g.m.
[259] Bkz. (29), MAFFESOLI.
[260] Bkz. (252), ROBBINS,117.
[261] Bkz. (51), GÖLE, 14-15.

nitelendirmiştir.[262] Kültürel melezleşme kavramı Türkiye'de Göle'nin çalışmalarını akıllara getirir. Göle, "Batı'nın coğrafya, tarih ve kültürüyle tanım kazanmış modernlik deneyiminin farklı coğrafyalarda, yeni kültürel havzalarda, değişik dillerdeki yeniden anlatımı" olarak açıkladığı bu kültürel melezleşme sürecini adlandırmak için "Batı-dışı modernlik" kavramını kullanır. Ve bu kavram ile modernliğin, çoğul, yerel, alternatif anlatımlar üzerine temellendirilmesi gerektiğini belirtir.[263]

Fakat, Göle'nin de ifade ettiği gibi bu hareketler için kullanılan "Batı-dışı modernlikler", "çoğul modernlikler" ya da "alternatif modernlikler" gibi kavramlar aynı zamanda modernlik kavramın sınırlarını muğlaklaştırma ve böylece anlamını yitirmesine yol açma riskini de taşımaktadırlar.[264]

Bu çalışma çerçevesinde demokrasi, özgürlük ve egemenlik gibi kavramların üzerinde yükselen bir dil kullanmaları, serbest piyasa ile kurdukları ilişkiler, epistemolojik bireycilik 21. yüzyılın hâkim dinî hareketlerin modernliğini tanımlayan ortak özellikler olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, 21. yüzyılda bazı dinî, özellikle de İslamcı hareketlerin, "modernist" olarak tanımlanmasının temelinde geçmişle ve şimdiyle bağlarını kopartarak hareket hâlinde olmaları ve gelecekte –ahirette değil- iyinin ve gelişmişin projeksiyonunu sunmaları bulunmaktadır. Aynı şekilde bu hareketler, Çınar'ın da belirttiği gibi, geçmişte de eskinin, gerinin ve gelenekselin projeksiyonunu sunmaktadırlar. Bu şekilde modernleşme müdahaleleri, yine Çınar'ın

---

[262] Bkz. (252), ROBBINS,118-119.

[263]Göle bu kavramın da kendi içerisinde sorunlar taşıdığını söyleyerek şöyle bir açıklama yapar: "Birincisi Batı-dışı deyince Batı karşıtı ya da modern olmayan toplumlar akla gelmektedir. Modernleşme ile Batılılaşmanın 19. yüzyıl boyunca özdeş olduğu hatırlanırsa, modernlik olgusu ile Batılılaşma istencini birbirinden ayırmanın zorluğu, hatta sınırları ortaya çıkar. Burada kavramsallaştırılmaya çalışılan Batılı olmayan toplumların modernliği aktarma, resmetme hatta yeniden besteleme biçimleridir, yoksa modernliğin dışında kalmaları ya da karşıtı olmaları değil. Kavramın en önemli zayıf noktası Batı modernliğini sorgulamadan bütünlüklü bir kategori olduğunu varsaymasıdır. Batı'nın dışından Batılı olmayan toplumların tarih ve bireylerinin gözüyle bakıldığında Batı modernliği çok şey ifade etmektedir ve zaman içinde değişim geçirmekle birlikte tanımlanabilir. Ancak Batı'nın içerisinden bakıldığında hatta Batılı olup Batı'nın periferisinde kalan toplumlar için kavram pek anlam taşımayacaktır. Batı modernliğinin çoğulcu çözümlemeleri de buna eklenirse, 'Batı modernliği' tanımının hem zaman içinde, hem farklı ülkeler zaviyesinden bakıldığında gösterdiği değişim ve farklılık, kavramın işlerliğini zorlayacaktır.
Batılı olamayan modernlikler kavramıyla açmaya çalıştığım kuramsal zemin, 1) Batı modelinin merkezden kaydırılması 2) ilerlemeci zaman anlayışından eşzamanlı modernlik anlayışına geçilmesi 3) eksik yerine ekstra modern olanın gözlemlenmesi ve 4) geleneksel yerine geleneksizleşme tezleri üzerinde temellenmektedir."[Bkz. (26), GÖLE , 160-165].

[264] A.g.k., 134.

ifadesiyle hep bir kurban-kahraman ikileminin inşasını içermekte, kurbanın kurtuluşu için reçeteler sunulmaktadır. Bugünün İslamcı hareketleri, bu modernist yönleri ile, İslamcılığın 19. yüzyılda ilk ortaya çıktığı hâli ile de örtüşmektedirler. Modernliğin yerel veya kişisel bir konuya karşı bir tutumdan, bir ideolojiye dayalı tam bir siyasi projeye kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığını belirten Çınar'a göre, modernlik, siyasi partilerin elinde, rekabet içerisindeki nosyonlarının, uygulayıcılarının günlük hayata müdahale gücü ölçüsünde uygulamaya konulduğu alternatif projelere; devletin elinde ise, modern bir düzeni öngören, bunun için kurumsallaşmış belli bir ulusal ideolojisi olan büyük ölçekli bir modernleşme projesine dönüşmektedir.[265] Bu proje, aynı zamanda, kabul edilen unsurları ile belirli bir modernlik tanımının ulusal kimlik içerisinde değerinin yükselmesi, diğer bir deyişle bir sembolik sermaye olarak ulusal kimliğin bu modernlik idealini değerli kılması anlamına gelmektedir.

AK Parti iktidarı, tam da Çınar'ın ifade ettiği gibi hükümetten devlete yolculuğunda, 21. yüzyılın genel eğilimlerine uygun modernist İslami bir yaklaşımın nasıl projeleştiğini örnekler niteliktedir. Fakat AK Parti iktidarına geçmeden önce, İslam-modernizm sentezi bağlamında Türkiye'de önemli ideologlardan biri olan ve hem AK Parti'nin kuruluş sürecinde itici bir işlev görmüş, hem de partinin özellikle ulusal kimliğe ilişkin uygulamalarına etki etmiş Fethullah Gülen ve Gülen hareketinden kısaca bahsetmekte fayda vardır. Nitekim, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda öne çıkan modernlik tanımını şekillendiren 19. yüzyıl İslamcılığının izlerinin ve 21. yüzyılın koşullarının sistematik bir sentezini Gülen düşüncesinde bulmak mümkündür.

Gülen ve İslamcılık

1941 yılında Erzurum'da doğan Gülen, ilkokulu dışarıdan bitirmiş, ailesinin yanı sıra, çeşitli din alimleri ve medrese hocalarından yoğun bir dinî eğitim almış ve imam ve vaizlik sınavlarına girerek Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde Gülen'in, Türkiye'de güçlü bir dinî lider olan Said Nursi'nin

[265] Bkz. (6), ÇINAR, 22-24.

öğrencilerinden de eğitim alarak Nur hareketine katıldığı bilinmektedir.[266] Nitekim Gülen'in özellikle eğitim ve bilim hakkındaki düşüncelerinde Nursi'nin izleri de görülmektedir.[267]

Zaman içerisinde Gülen'in düşünceleri Nur hareketinden farklılaşsa da, devlet ile dinî hareketler arasındaki çatışmanın yoğunluğunun azaldığı 1980'li yıllara kadar Gülen hareketi Nur hareketinin içerisinde bir kol olarak kalmıştır. 1980'lerin sonlarına doğru ise Türkiye'de İslamcılık radikalleşir ve çeşitlenirken görüş ayrılıkları belirginleşmiş ve 1990'larda kendi organizasyonu ve kurumsallaşmış yapısıyla Gülen hareketi ayrı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Gülen hareketinin farklılaşmasında "bu dünyaya ait çaba ve beklentilerin" ön plana çıkmasının bulunduğu söylenebilir. Örneğin ticaret, girişimcilik ve iş ağlarının teşviki ile varlık ve güç elde etme çabası hareketin farklılaşan özelliklerinden bir tanesidir. Ayrıca Gülen hareketi Nur hareketine göre siyaset ile daha fazla etkileşimde bulunmuş; bizzat Gülen, Özal, Demirel ve Ecevit gibi siyasetçilerle yakın ilişkiler kurmuştur. Gülen hareketi hem kavramsal olarak devlete hem de Türkiye Cumhuriyeti'ne ve kurucusu Atatürk'e bağlılığını her fırsatta ön plana çıkararak da Nur hareketinden farklı bir imaj çizmiştir. Gülen Cemaati'nin "dava"sı Cumhuriyet'e karşı savaşmak değil, seküler Cumhuriyet ve sivil toplum çatısı altında İslami kültür ve kimliği yeniden canlandırmaktır. Gülen, devlete karşı bir hareketi desteklemez, çünkü devletsizliğin anarşi getireceğini düşünür.[268] Aras, Gülen'in iki büyük entelektüel amacı olduğunu söyler. Bunlardan birincisi Türk ulusçu ideolojisinin İslamizasyonudur. İkincisi ise İslam'ın Türkleştirilmesidir. Gülen düşüncesinde millet ve devlet kavramları birbirlerinin yerine kullanılmakta, özdeş görülmekte[269], ulusal kalkınma söylemi ön plana çıkmaktadır. Turam, tüm bu özellikleriye Gülen cemaatinin sınırlarının dışarı doğru bulanıklaştığını, yani ulus çatısı altında seküler çevrelerle arasındaki ayrımın silikleştiğinden, diğer tarafta ise Nur hareketi ile arasındaki ayrımının belirginleştiğinden bahsetmiştir. Nitekim Nurcular tarafından Gülen, fazla popüler, gösterişli, konformist ve seküler çevrelerle iç içe olması açısından eleştirilmiştir. Gülen hareketi ise Nurculardan farkını onlar gibi bir cemaat değil bir sivil

[266] Berna TURAM, **Between Islam and the State: Politics of Engagement -The Engagements Between Gulen Community and the Secular Turkish State,** 104.
[267] A.g.k., 109.
[268] A.g.k., 6, 108-130.
[269] Bülent ARAS, "Turkish Islam's Moderate Face", 2.

toplum organizasyonu olduğunu vurgulayarak ortaya koymaya çalışmıştır. Gerçekten de birebir tanışıklığın bulunmadığı geniş örgütlenmesi, okulları, gazeteleri, sağlık kuruluşları, iş ağları ile çoğu zaman bir cemaat yapısından çok bir cemiyet yapısını andıran Gülen hareketinin Müslüman olmayan Türk işadamı destekçilerinin bulunması, ya da takipçilerinde belli bir seviyede dinî bilgi aramaması bu tezi destekler gözükmektedir.[270] Taşkın, Gülen hareketinin, eğitim, sermaye hareketi ve devlet içi örgütlenme olarak üç alt harekete ayrılabileceğini ve bu üçlü ayrımın modern bilim-eğitim, devlet ve kapitalist piyasa ekonomisi alanlarının mantığını aynen devam ettirdiğini, dolayısıyla hareketin sekülarizmi onaylamamakla beraber, sekülerleşme süreçleriyle uyumlu bir yapı içerisinde olmak durumunda kaldığını belirtmiştir.[271] Yine de hareketin lokomotifini oluşturan ve harekete karşılıksız fedakârlık anlamına gelen "hizmet" anlayışı içerisinde destek veren kişilerden beklenen, dolayısıyla hareketin eğitim kurumlarına da yansıyan bazı davranış kodları, ahlaki kurallar ve hiyerarşik yapı cemaat özelliğinin de korunduğunu göstermektedir.[272]

Bu yarı cemiyet yarı cemaat yapısı içerisinde Gülen hareketi, Türkiye'de bugün aldığı şekil itibarıyla modernist İslamcılığın en önemli taşıyıcılarından biri kabul edilmektedir ve modernist İslamcılığın en önemli ideologlarından bir tanesi de düşünceleri 19. yüzyıl İslamcılığından da izler taşıyan Fethullah Gülen'dir.

Kuru[273], modernlik ve İslam arasındaki ilişkinin kuramsal temelini tutarlı bir biçimde ortaya koyabilmek için mutlaka Gülen'in bu konudaki yaklaşımlarının değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Gülen bunu, Yavuz'a göre "akıl ve vahiyi, din ile bilimi, birey ile toplumu, istikrar ile değişimi ve küreselleşme ile milliyetçiliği sentezleyerek" başarmaktadır.[274] Gülen, **Kuran-ı Kerim**'e verdiği referanslarla İslam'ı bir "ortayol ümmeti" olarak tanımlayarak karşıtlıklar arasında sentezci bir yaklaşım geliştirmiştir.[275]

---

[270] Bkz. (266), TURAM, 109-145.
[271] Bkz. (254), 185.
[272] Bkz. (266), TURAM, 146-164.
[273] Bkz. (12), KURU, 1.
[274] Hakan YAVUZ, "Cleansing Islam from the Public Sphere", 32.
[275] Bkz. (12), KURU, 2.

Gülen, bilim ile İslam'ın özlerinde, aslında birbirleriyle çatışmadıklarını söylemekte, 9. ve 11. yüzyıllar arasında Müslümanların önemli bilimsel gelişmeleri başardıklarına dikkat çekmektedir. Ona göre bilim ve İslam arasında karşıtlık olduğuna dair yanlış bir görüşe kapılınmasının en önemli sebebi Selçuklu İmparatorluğu döneminde bilim ve felsefenin medreselerden dışlanmış olmasıdır. Ayrıca bilim ile Ortaçağ Katolik Kilisesi arasındaki gerilim hatalı olarak İslam'da da aynen varmış gibi düşünülmüştür.[276] Gülen'in düşüncesinde bilim ilerleme sağladığı için desteklenir. Gülen'e göre "Vicdanın ziyası din ilimleridir. Aklın nuru medeni fenlerdir. İkisinin birleşmesiyle hakikat ortaya çıkar. Ayrıldıkları vakit birincisinden yobazlık, ikincisinden dinsizlik doğar."[277] Burada Nursi'nin bilim ve İslami bilginin ideal eğitimde birbirini tamamladığı görüşünün etkisi de vardır.[278] Kuru'ya göre[279] Gülen, bilime verdiği önemle, her ne kadar kendisi medrese eğitimi almış olsa da, sevenlerini modern okullar açmaya teşvik etmektedir.[280] Gülen okullarında İslam öğretilmemekte fakat ileride ilgili bölümde de ele alınacağı gibi öğretmenler öğrencileri "evrensel" ahlaki değerlerle eğitmektedirler.[281] Dolayısı ile İslam, bilimi ahlak unsuru ile tamamlamaktadır. Bu yaklaşımın izleri AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda da oldukça yoğun bir şekilde görülecektir. Tabii ki Gülen düşüncesinde din sadece bir ahlak unsuruna indirgenmemiştir. Ontolojik bir hakikat olduğu da kabul edilmekte, bu yüzden sosyal yapısalcılığa karşı çıkılmaktadır. Bilim dinî ve metafizik konuları açıklamada yetersiz kalabilir, o yüzden pozitivizme de karşı çıkılır fakat din ve bilimin nedensellik anlayışı arasında bir ikilik yoktur ve "kâinatı bilim ile açıklamaya çalışmak bir müminin görevidir." [282]

Gülen düşüncesinde rasyonelliğe de benzer şekilde yaklaşılır. Gülen'e göre rasyonel düşünce hesap gününü de dikkate almalıdır.[283] Akıl ile vahiy arasında bir çatışma yoktur. İlerleme, dini çağ dışı hâle getirmez, çünkü insan karakteri ihtiyaçları ve arzularının temel esasları değişmez. Sadece eski içtihatların, çağdaş toplumların adet ve

[276] A.g.m., 4.
[277] A.g.m., 3.
[278] A.g.m.
[279] A.g.m.
[280] A.g.m., 5-7.
[281] Bkz. (12), KILINÇ, 8.
[282] Bkz. (12), KURU 3-9.
[283] A.g.m.

ihtiyaçlarına göre gözden geçirilmesi ve bunun ilahiyatçılar kadar Müslüman akademisyen ve uzmanlarca da yapılması gerekir. Bireysel ihtiyaçlarla din arasında bağ kuran bu yaklaşımda görüldüğü gibi rasyonel düşünce ön plandadır ve bu yönüyle Gülen'in düşüncesi oldukça modernisttir.[284]

Gülen hareketinin modernistliğini ortaya koyan başka bir örnek unsur ise Gülen'in ortayol idealini pratiğe dökmekte "teori ve pratik ilişkisinde etkin olan insan unsuruna" vurgu yapmasıdır. Bu yüzden Gülen, ortayolun teorik yönlerini öğrenecek ve bu yolu gerçekleştirecek bir Altın Nesil'in eğitimine odaklanmıştır. Bir Müslüman'ın "kadere inanmaya ve Allah'a karşı tevazusunu korumaya devam ederken" bireysel etkinliği ve üretici gücü konusunda kendine güvenmesinin ve bu doğrultuda dinamik ve proaktif olmasının gerektiğinin altını çizmekte ve çalışmanın bir ibadet olduğunu vurgulamaktadır.[285] İnsana ve insan iradesine duyulan güven ve eğitim (nesillerin eğitimi) ile dünyayı değiştirme fikri başlı başına modernist bir fikirdir. Burada bir parantez açarak Gülen'in bu düşüncesinde hem eğitime büyük önem veren Said Nursi'nin, hem de kökleri Osmanlı modernleşmesi ve genç Cumhuriyet'in kuruluşunda bulunan "daha iyi bir toplum için, çağdaş toplumlar seviyesine gelmek için toplum mühendisliği yapma geleneği"nin etkileri olduğu söylenebilir.[286]

Gülen'in bireycilik anlayışı da bireye güven düşüncesiyle sınırlıdır. Yoksa Gülen, toplumu bir organizma olarak görmekte ve diyalog ve uzlaşma ile çatışmayı ortadan kaldırarak toplumda uyumu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım Gülen'in demokrasi açısından eleştirilmesine yol açmıştır. Çünkü liberal demokrasi farklılıkların uzlaşma ile ortadan kaldırılmasına değil, farklılıkların beraber yönetilebilmesi fikrine dayanmaktadır. Bu eleştiriler etkisini göstermiş, 1990'ların ortalarından itibaren Gülen'in söylemlerinde hâkim olan uzlaşma teması yerini diyalog ve hoşgörüye bırakmaya başlamıştır.[287] Diyalog teması en çok da kültürler arası farklılıklar konusunda gündeme gelmiştir. Fakat burada kültürle kastedilen daha çok dindir. Taşkın'ın ifadesiyle, özellikle "'Dinlerarası diyalog' söylem ve pratiğinde, dünya

[284] A.g.m.
[285] A.g.m.
[286] Bkz. (266), TURAM, 169.
[287] Bkz. (12), KILINÇ, 8-11.

neredeyse İbrahimî dinlerin 'barış içerisinde rekabetlerine' dayalı bir mekana" indirgenmiştir. "Bu gibi platformlarda dışa vurulmayan husus ise, bu şiddetsiz rekabetten İslam'ın muzaffer çıkacağına dair duyulan ümittir."[288] Bu yaklaşım ulusçu bir vurgu ile iç içe geçmiş şekilde AK Parti'nin Türkiye için öngördüğü uluslararası konumlandırmanın tartışılacağı bölümde ele alınan örneklerde açıkça görülecektir.

Gülen'in bir amacı da demokrasiyi ruhani bir boyutla zenginleştirmektir. Gülen, sosyal demokrasi, liberal demokrasi gibi farklı demokrasiler olduğunu, günümüz şartları için demokrasinin en uygun yönetim şekli olduğunu ama Müslümanlara uygun mâna boyutlu bir demokrasi geliştirilmesi gerektiğini söylemektedir.[289]

Gülen hareketi bilim, rasyonellik, bireycilik ve demokrasi konusundaki düşünceleri ile 2000'li yıllarda Türkiye'de modernist İslamcılık üzerinde çok etkili olmuştur. Fakat Gülen düşüncesinin belki en büyük etkisi, modernist yaklaşımı çerçevesinde İslamcılığa ulusal ve devletçi bir özellik kazandırarak, modernist İslamcılığın ulus-devlet alanında etkinliğini artırmasını kolaylaştırmasıdır. Bu eğilim 19. yüzyıl İslamcılığı ile de uyum içerisindedir.

Gülen hareketi hemen hemen tüm Türkiye'ye yayılmıştır. Okulları her büyük şehirde en az bir tane olacak şekilde dağılmıştır. Gazeteciler ve Yazarlar Derneği çatısı altında derneğe ait Abant-Avrasya Diyaloğu ve Kültürlerarası Diyalog Platformları ile hem ulusal hem de uluslararası entelektüel etkiye sahiptir. Yurt dışında açılan çok sayıda Türk okulu ile uluslararası etki alanını genişletmiş ve bu şekilde farklı siyasi görüşteki parti ve liderlerin desteğini almıştır.[290] Nitekim Gülen'in kendisi de yurt dışı okullarını Türk kültürünün yayılması için açtığını söylemektedir.[291]

Bu şekilde Gülen hareketi bir yandan modernist İslamcılığa ulusallık bağlamında bir meşruiyet kazandırırken öte yandan düşüncenin kendisinde de ulusal bilincin iyice

[288] Yüksel TAŞKIN, "İslamcılık İçi Tartışmaları Anlamak:'Türk Müslümanlığı' İnşa Çabaları ve Köktenci İtiraz", 168-169.
[289] Bkz. (12), KILINÇ, 8-11.
[290] A.g.m., 14.
[291] A.g.m., 8-11.

yerleşmesine yol açarak modernist İslamcılığın ulusal kimlik alanı içerisinde yaşayabileceği olası bir kan uyuşmazlığının önüne geçmiştir.

Hatta Taşkın, kaynaklarından biri de Gülen düşüncesi ve hareketi olan "Türk İslamı" kavramının, bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan sorumlu olan AK Partili Devlet Bakanı Mehmet Aydın tarafından, özellikle Başkanlık bünyesinde kurumsallaştırılmaya çalıştığına dikkat çekmiştir.[292] Gülen cemaatinin organizasyonlarından Abant Toplantıları'nın da mimarı olan Bakan Aydın, aynı zamanda ileriki bölümlerde de ele alınacağı gibi, dinlerarası diyalog düşüncesinin savunucusudur ve bu bağlamda Medeniyetler İttifakı Projesi'nde görev almıştır.[293]

Şüphesiz Gülen düşüncesi modernist İslamcı düşüncenin şekillenme ve yayılma sürecini etkileyen unsurlardan sadece bir tanesidir. Nitekim AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda somutlaşan modernist İslamcılığın kendine özgü bir gelişim süreci vardır. Fakat yine de aradaki söylemsel ve kurumsal bağların varlığı yadsınamaz. Bu durum ileriki bölümlerde ele alınacak Gülen düşüncesinin en önemli unsurlarından biri olan "dinlerarası diyalog" temasını merkezinde bulunduran "Medeniyetler İttifakı" girişimi çerçevesinde bir miktar, Gülen düşüncesindeki İslami kimlik ile iç içe geçmiş ulusçu vurguyu ortaya koyan ve Gülen cemaatinin bir organizasyonu olarak başlayıp, AK Parti hükümetince de sahiplenilen Türkçe Olimpiyatları'nda ise çok daha yoğun olarak göze çarpacaktır.

AK Parti İktidarına Giden Süreç

AK Parti iktidarına giden süreç 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı ile başlatılabilir. REFAHYOL hükümetinin dağılmasından sonra, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi RP'yi kapatmış, Erbakan ve yedi milletvekili beş yıl siyasetten men edilmiştir.[294] Bu sırada RP'nin kapatılması ihtimaline karşı Milli Görüş hareketi

[292] Bkz. (288), TAŞKIN, 166.
[293] "İslam Dünyasındaki Akıl Tutulmasını Aşmak İçin Dinî Düşüncede Reform Şart", **Hürriyet**, 8 Aralık 2002.
[294] Bkz. (191), NARLI, 59-71.

FP'yi kurmuş ve RP'nin siyasetten men cezası almayan milletvekilleri partilerinin kapatılmasının ardından bu partiye geçmişlerdir. FP, 1999 yılında yapılan seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmış, çıkardığı milletvekillerinden Merve Kavakçı meclisteki yemin törenine başörtüsü ile gelince yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Yargıtay Başsavcısı tarafından bu olay üzerine FP'ye açılan kapatma davası ise 2001 yılında partinin aleyhine sonuçlanmıştır. FP kapatıldıktan sonra yerine Saadet Partisi (SP) kurulurken Erdoğan öncülüğünde bir grup FP'li, Milli Görüş geleneğinden ayrıldıklarını belirterek AK Parti'yi kurmuşlardır.

Kimilerine göre, Milli Görüş ile AK Parti arasındaki bu ayrışmada 28 Şubat sürecinin büyük etkisi olmuştur.[295] 28 Şubat sürecinin Türkiye'de İslamcı hareket üzerinde derin etkileri olduğu bir gerçektir. FP kurulurken, parti içerisinden bir grup artık partinin genç politikacılar tarafından yönetilmesi gerektiğini belirtmişler ve beş yıl siyaset yasağı getirilmiş olan Necmettin Erbakan'ın parti üzerinde etkisini sürdürmesini eleştirmişlerdir. Özellikle RP'ye zamanında ANAP'tan geçmiş milletvekilleri artık parti yapısı ve ideolojisinde değişikliğe gidilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi Nakşibendî Esad Coşan grubunun Erbakan ile yaşadığı görüş ayrılıkları da bu süreçte etkili olmuştur.[296] Nitekim yaşanan ayrışma sonucu ilk önce, 2000 yılında Abdullah Gül, parti liderliği için Erbakan'ın desteklediği Recai Kutan'a karşı aday olmuş fakat kaybetmiştir.[297] Abdullah Gül verdiği bir röportajda 28 Şubat'tan çıkarttığı dersin, "ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, Türkiye ve dünya gerçeklerinden uzak politika yapılamayacağı ve diyalog kurulmadığı ve düşünceler birinci elden karşılıklı aktarılmadığı takdirde iyi niyetin yetmeyeceği" olduğunu söylemiştir.[298] Atacan'ın SP üyesi Bahri Zengin'le yaptığı röportaj da benzer bir yaklaşımı göstermektedir. Zengin, ayrılıkçı grubun Türkiye'nin politik yapısını belirleyen ordu, medya ve büyük sanayicilerin desteğini almaya çalıştığını düşündüğünü belirterek, SP olarak kendilerinin de bu kişilerin belirleyiciliğinin farkında olduklarını ama kendilerinin buna

[295] Bkz. (5), GÜLALP. Ayrıca Çınar, 28 Şubat'tan sonra Erdoağan'ın Erbakan kanadından farklı olarak sık sık herekese hizmet etmeyi amaçladıklarını vurgulamayı artırdığını, bundan sonra İslami çevrelerin İslami düşünceyi modernlik ve laiklik pratikleri ile birleştiren yeni yollar bulma mecburiyetinde kaldığını belirtmiştir [Bkz. (6), ÇINAR, 175-178].
[296] Detaylı bilgi için Bkz. (200), ATACAN, 190-192.
[297] A.g.m., 193.
[298] "Gül: Kimseye Boyun Eğmem", **Hürriyet**, 25 Kasım 2002

uyum sağlamak yerine yeni bir medeniyet oluşturmak istediklerini belirtmiştir.[299] Aradaki fark var olan alanının kurallarını, var olan sermaye hiyerarşisi de dâhil olmak üzere, kabul ederek oyuna katılmak veya katılmamaktır.

Aslında 28 Şubat sadece bu ayrılıkçı grup üzerinde değil, ardından kurulan FP ve ayrışmadan geriye kalan SP üzerinde de etkili olmuştur. Özyürek, RP ve ardından gelen FP'yi karşılaştırırken RP'nin ulusal kutlamalara katılmamak, milli marşa eşlik etmemek ve Anıtkabir'i ziyaret etmemek gibi eylemlerde bulunduğunu; oysa FP'lilerin Cumhuriyet Bayramı'nı kutladıklarını, eleştirilerini Cumhuriyet'e değil, kuruluş ilkelerinden saparak, Türkiye Cumhuriyeti'ni geçmişinden uzaklaştıran laisist yöneticilere yöneltmeye başladıklarını belirtmiştir.[300]

Bir ikinci değişim ise AB'ye ve ABD'ye karşı olan yaklaşımlarda ortaya çıkmıştır. RP uzun zaman AB'nin bir Hristiyan kulübü, birliğe üyeliğin de İslam medeniyetine yapılacak bir ihanet olacağını ileri sürerek AB karşıtı bir söylem benimsemiştir. Her ne kadar RP'nin son dönemlerinde AB'nin ekonomik öneminin anlaşılması parti politikarında etkili olmaya başlamışsa da, yine de Erbakan Müslüman ülkelerden oluşan D-8 projesini ön planda tutmuş, ilk yurt dışı gezilerini de İran, Pakistan gibi Müslüman ülkelere yapmaya dikkat etmiştir.[301] Fakat 28 Şubat süreci ile RP'nin, yeni kurulacak partilerde yer alacak yöneticileri, uluslararası ve ulusal normatif yapıları anlamışlar ve AB'nin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanabilecekleri bir yapı ve kaynak olduğunun farkına vararak politikalarını bu doğrultuda değiştirmişlerdir.[302] Nitekim FP demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü vurgulayan bir söylem benimsemiş ve daha önceki Milli Görüş partilerinin aksine AB ve ABD'ye karşı daha olumlu bir yaklaşım geliştirmiştir.[303]

Dolayısıyla, Milli Görüş söylemini de dönüştürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, 28 Şubat sürecinin, Milli Görüş ve AK Parti arasındaki ayrışmanın tek nedeni olduğunu söylemek mümkün değildir. 28 Şubat ile parti içerisindeki görüş

[299] Bkz. (200), ATACAN, 194.
[300] Bkz. (41), ÖZYÜREK, 203.
[301] Bkz. (120), TANIYICI, 473.
[302] A.g.m., 463-471.
[303] Bkz. (200), ATACAN, 188.

ayrılıkları belirginleşmiş, hiyerarşik düzen yıpranmış ve iktidar mücadeleleri iki ayrı grubun oluşmasına neden olmuştur.

Muhalif kanadı oluşturan AK Parti grubu ise 21. yüzyıl modernist İslamcılığının en kristalleşmiş hâlini sunmaktadır. Bu grubun insan kaynağını, özellikle piyasa ekonomisinin içerisinde yer almalarıyla, başta ekonomiye, daha sonra da hayatın farklı alanlarına dair algıları dönüşen bir kesim oluşturmaktadır. Keyman, bu yeni İslami kimliğin Anadolu'da "orada, ötede, zayıf, fakir, okumamış, cahil bir kesim değil, bilakis, tam tersine, modern, Avrupalılaşmış, küreselleşmiş, okumuş, dönüşüme anlam veren yani zengin bir ortasınıf" ile ilişkilendirilebileceğini belirtmiştir.[304] Yavuz'a göre de günümüz İslami kimliği neoliberal ekonomi politikaları sonucu kentli, piyasaya bağlı bir kimlik olarak ortaya çıkmıştır.[305]

Serbest piyasaya ilişkin yaklaşımların Milli Görüş çizgisinde nasıl bir kırılmaya yol açtığı yine MÜSİAD üzerine yapılan çalışmalarda ön plana çıkan konulardan bir tanesidir. Örneğin Konya MÜSİAD üyesi Mehmet Buga, RP'nin bölünmesindeki neden olarak, partinin ekonomide devlet egemenliği konusundaki ısrarını öne sürmüştür. Ona göre dindar işadamları sosyal açıdan muhafazakâr ama liberal bir lider olan Özal gibi bir lideri Erbakan'a tercih etmektedirler.[306]

Nitekim MÜSİAD, RP ve FP içerisinde oluşan AK Parti grubunu, insan kaynağı siyasi ve finansal kaynak açısından desteklemiş, finansal açıdan en büyük katkıyı ise Albayrak grubu sağlamıştır. FP'nin kapanacağı belli olduktan sonra SP kurulurken ayrı bir grup olarak partileşen AK Parti'nin Anadolu örgütlenmesinde de MÜSİAD çok yardımcı olmuş ve 2002 seçimlerinde yirmi MÜSİAD üyesi AK Parti'den milletvekili olmuşlardır.[307] Serbest piyasa ekonomisinin bu kırılmadaki etkisini SP ve AK Parti'nin seçim beyannamelerindeki fark da göstermektedir. SP uluslararası neoliberal ekonomik sisteme ve IMF politikalarına karşıyken AK Parti neoliberalleşmeyi, aynı Özal gibi Türkiye'nin modernleşmesinin doğal bir parçası olarak görmektedir.[308] Atacan, AK

[304] E. Fuat KEYMAN, "Küreselleşme, İslam ve Türkiye (I)", **Zaman**, 16 Şubat 2006.
[305] Bkz. (182), YAVUZ, 81.
[306] Bkz. (11), GÜMÜŞÇÜ, 11.
[307] A.g.m., 12.
[308] Bkz. (120), TANIYICI, 479.

Parti'nin de diğer Milli Görüş partileri, özellikle de RP gibi birçok İslami cemaat ve tarikat temsilcisini barındırdığını fakat RP'den farklı olarak aynı zamanda bazı merkez-sağ grupları da barındırdığını söylemiştir.[309]

Sonuçta AK Parti 21. yüzyılın modernist İslamcılığının kristalleşmiş bir hâlini sunmaktadır. Bu yaklaşım, İslami bakış açısının ve neoliberalizmin farklı yönlerini benimserken, bunu 19. yüzyıldakine benzer bir şekilde, düşünsel bir düzlemde de tutarlı bir çerçeveye oturtma ve modernist bir biçimde geliştirip bir model olarak sunma çabasını ortaya koymaktadır. Aslında bu çok olağandışı bir durum değildir. Gülalp'ın da belirttiği gibi zaten "daha geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında, 1980'ler ve 1990'lar istisnai bir dönem olarak belirmektedir." Gülalp Türkiye'de "Kemalizm"in hegemonik dönemlerindeki İslamcı muhalefetin genel olarak onun modernist varsayımlarını paylaştığını, sadece seküler ulusçuluğa alternatif bir yol sunduğunu söylemektedir. Aslında bu tespit sadece "Kemalizmin hegemonik olduğu dönemleri" de kapsamamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi İslamcılık zaten böyle bir modernist proje olarak ortaya çıkmış, fakat diğer bir alternatif olan "seküler" ulusçuluk siyasi alanda daha fazla güç kazanmıştır. Sonuçta modernist İslamcı bakış açısına göre öne sürülen tez Müslüman toplumların da modernleşme yeteneğine tamamen sahip olduklarıdır. Bunun dışında İslamcılığın 1980'ler ve 1990'lı yıllardaki modernleşme karşıtlığı daha çok küresel postmodern durumun bir parçasıdır.[310] RP'den önceki İslami partiler iktidarda icraatlarını ortaya koyma fırsatı bulamadıklarından onların yaklaşımlarını yorumlamak zor olsa da, modernist İslamcılığın izleri RP'de de görülmektedir. RP'nin sorununu, iktidara gelmeden önce kullandığı sisteme karşı İslamcılık söyleminin ulusal kimlik alanı içerisinde oyuna katılmasını engellemesi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu durum hem İslamcılığın kendi içerisinde var olan koşullarının, hem de 28 Şubat gibi dış koşulların bir sonucudur. Oysa AK Parti iktidarında bu çelişki büyük ölçüde aşılmış gözükmektedir.

AK Parti'nin modernizm ile ilişkisi partinin kurucusu Erdoğan'ın partisini tanımlarken kullandığı sözlerde bulunabilir. Erdoğan partisini "muhafazakâr demokrat" olarak adlandırmış ve bu yeni eğilimi "geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği

[309] Bkz. (200), ATACAN, 189.
[310] Bkz. (5), GÜLALP, 173.

kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir değişim" talebine verilen cevap olarak tanımlamıştır.[311] Burada gelenek, yerellik ve mana ile İslam'a referans verildiği aşikârdır. Ve Erdoğan'ın bu demecindeki sentez çabası Gülen'in düşüncelerini hatırlatmaktadır. Zaten partinin ileri gelenlerinin verdiği röportajlarda buradaki İslam referansı daha da açık olarak görünmektedir. Örneğin Gül New York Times gazetesine verdiği demetçe "İslami kimliğin şeffaf ve modern dünya ile uyumlu olduğunu kanıtlayacağız" derken modern dünyaya entegre olmak istediklerini fakat kendilerini İslami kimliğin de temsilcisi olarak gördüklerini ifade etmektedir.[312]

Kısaca AK Parti için "modernlik", ulus-devlet alanı içerisinde ona hareket imkânı sağlayan birincil sermaye olmuştur. Burada modernliğin içeriğinin, özgürlük, demokrasi, rasyonellik ve bilim gibi unsurlarla olduğu kadar, belki de çok daha fazla, 1980'lerden itibaren modernliğin önemli bir belirleyeni olan neoliberalizmle tanımlandığını vurgulamakta fayda vardır. Bu şekilde ulus-devlet alanında etkinlik kazanan AK Parti, "yerellik, gelenek ve mana" ile ifade ettiği İslami sermayenin de değerini yükseltme imkânına kavuşmuştur. AK Parti, bir yandan Cumhuriyet modernleşmesinin kalkınmacı söylemini hatırlatan bir coşkuyla gelişen güçlü Türkiye resmini vurgularken, bir yandan da bu süreçte topyekûn bir ulusal motivasyona temel oluşturacak şekilde dağılmış ulusal kimlik söylemini toparlayarak yeniden konsolide etmeye koyulmuştur. Ve İslamcılık, 1980 sonrasında Türkiye'de canlanan ve sisteme karşı muhalefet üzerinden anlam bulan Kürt, Alevi hareketleri gibi mağduriyet üzerine kurulu kimlik siyasetlerinden biriyken, AK Parti'nin dünyada ulusal kimliklere vurgunun arttığı bir döneme denk gelen uzun ve istikrarlı iktidarıyla mümkün olan ulusal kimlik konsolidasyon sürecinde, diğer kimlik hareketleri arasından sıyrılarak avantajlı bir konuma gelmiştir. İlerleyen bölümlerde İslam unsurunun bir sembolik sermaye olarak düşünülen ulusal kimliğin içerisinde hareketi AK Parti politikaları üzerinden ele alınacaktır. Fakat daha önce, devlete nüfuz etme sürecinde iki kritik eşik olan laiklik ve modernlik ideali ile kurduğu ilişkiye de değinilerek, AK Parti'nin ulusal kimlik sermayesi üzerinde etkinliğini nasıl artırdığı tartışılacaktır.

---

[311] Erdoğan'ın 'Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu' açılış konuşması'ndan (AKP Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı'nca yayımlanmıştır. Ocak 2004, 12) akt. Bkz. (222), TAŞKIN, 59.
[312] "Gül: İslamla Modernliğin Uyumunu Kanıtlayacağız.", **Hürriyet,** 17 Kasım 2002

2. AK PARTİ'NİN DEVLETE NÜFUZ ETME SÜRECİNE YAKINDAN BAKMAK

AK Parti, daha önce de belirtildiği gibi, 2001 yılında FP'nin kapatılmasından sonra Milli Görüş grubundan ayrılan bir grup siyasetçi tarafından Erdoğan liderliğinde kurulmuştur. Parti, 3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde % 34 oy alarak birinci parti olmuş ve uzun yıllar boyunca koalisyon hükümetleri tarafından yönetilen Türkiye'de tek başına iktidar olmayı başarmıştır.[313] Bu dönemde Erdoğan, RP üyesi olarak İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığı görevini yaptığı sürede gerçekleştirdiği bir konuşma yüzünden siyasi yasaklı olduğundan başbakan olamamış, yerine görev parti kurucularından Abdullah Gül'e verilmiştir. Bir süre sonra muhalefet partisi CHP'nin de destek verdiği bir anayasa değişikliği yapılmış, bu şekilde Erdoğan'ın siyasi yasağı kalkmıştır. Bu sırada Siirt'te yapılan seçim, oy kullanılma sürecinde bir köyde sandık kurulmadığı gerekçesi ile iptal edilmiş ve yapılan yenileme seçimlerinde Siirt'ten milletvekili olan Erdoğan, Gül Hükümeti'nin istifasını takiben 2003 yılında başbakanlık görevine gelmiştir. Parti daha sonra yapılan hem 2007, hem de 2011 genel seçimlerinde % 50'ye yakın oy alarak tek başına iktidarını korumuş, Erdoğan da başbakanlık görevine devam etmiştir. Tek başına iktidarda onbirinci yılını dolduran AK Parti bu konuda rekoru elinde bulunduran Menderes'in DP'sini geçmiştir. Ayrıca AK Parti bu süreçte yapılan yerel seçimlerden de birinci çıkmış ve İstanbul ile Ankara başta olmak üzere birçok büyükşehrin belediye başkanlıklarını kazanmıştır. Türkiye'nin uzun yıllar içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık da göz önünde bulundurulduğunda bu tablo şüphesiz çok büyük bir siyasi başarıyı işaret etmektedir.

Parti için kritik bir eşik de 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri olmuştur. 2007 yılında AK Parti'nin cumhurbaşkanlığı görevi için Abdullah Gül'ü aday göstermesi ve Gül'ün cumhurbaşkanlığı için "fazla İslamcı" bulunması nedeni ile çıkan gerginlik ve CHP'nin seçimleri boykot etmesi, beraberinde erken seçimi getirmiştir. Genel seçimlerde oylarını yükselten AK Parti, cumhurbaşkanlığı için gene Abdullah Gül'ü aday göstermiş ve yeni meclis dağılımında yeter sayı sağlanarak Gül

[313] EK-3'te AK Parti'nin ilk iktidara geliş tarihinden itibaren kurduğu tüm hükümetlerin kronolojik bir listesi sunulmuştur.

cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 2008 yılında AK Parti'ye laikliğe aykırı icraatlarından dolayı kapatma davası açılması bu sürece yargının müdahalesi olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta, Anayasa Mahkemesi partiye yapılan hazine yardımının azaltılması yönünde karar vermiş, fakat parti kapatılmamış ve iktidarını sürdürebilmiştir.

Tek başına on yılı aşkın bir süre iktidarda kalmak, partiden bir cumhurbaşkanı çıkartmak ve süreç içerisinde yaşanan hızlı ekonomik büyüme sayesinde elde edilen ekonomik kaynakları kullanma imkânına sahip olmak, bu dönem içerisinde AK Parti'nin yürütme görevi gören bir hükümet olmaktan öte, devleti yeniden yapılandıran bir güç hâline gelmesini kolaylaştırmıştır. Diğer bir deyişle AK Parti, ulus-devlet alanında oldukça etkin bir eyleyici haline gelebilmeyi başarmış, sıradan bir hükümet konumunun sağlayacağından çok daha fazla iktidara sahip olmuştur. Nitekim AK Parti'nin kendi iktidar olma sürecine atfettiği anlam da, ulus-devlet alanında sıradan bir hükümetten ne şekilde farklılaştığının izlerini taşımaktadır.

Bu bölüm, Türkiye'de ulusal kimlik – din ilişkisinin sosyolojik ve tarihsel arka planının ele alındığı birinci bölümle, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonuna dair örnek olayların incelendiği üç, dört ve beşinci bölümler arasında bir geçiş olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu bölümde, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunu güçlü bir biçimde oyuna sokmasını sağlayan devlete nüfuz etme sürecinin çeşitli yansımaları kısa alt bölümler içerisinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Bir Kuruluş ve Kurtuluş Destanı Olarak AK Parti İktidarı

Erdoğan'ın çoğu konuşmasında siyasete atılmayı ve ülkeyi yönetmeyi bir vazife olarak gördüğü, hatta buna kutsal bir nitelik atfettiği gözükmektedir. Erdoğan daha başbakan değilken, partisi iktidar olduktan sonra gerçekleşen ilk meclis grup toplantısında milletvekillerine şöyle seslenmiştir:

> "Allah'a binlerce kez hamd ediyorum. Aziz milletimize huzurlarınızda teşekkür ediyorum.(…) Değerli milletvekilleri

> 363 milletvekili ile 10 Kasım günü yaptığımız ilk toplantıda sizlerden birşey istemiştim. Hangi makam, hangi yerde olursanız olun sakın halkınızı unutmayın demiştim… Şimdi sakın Hakk'ı da unutmayın diyorum. Çünkü biz bu kurtuluş mücadelesinin destanlaştığı, efsaneleştiği ve daha sonra da bizim milli marşımız, onurumuz, gururumuz hâle gelen satırlarda saklıyız. O söz, "Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklal".[314]

Bağımsızlığı hak eden "millet" gibi, onların temsilcileri milletvekillerini de "Hakk'a tapmaya", yani "Hakk'ı unutmamaya" davet eden Erdoğan, hem "Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklal" mısrası ile İstiklal Marşı'na referans vererek partisinin iktidarı ile Cumhuriyet'in kurulmasıyla sonuçlanan Kurtuluş Savaşı süreci arasında söylemsel bir bağ kurmuş, hem de milletvekillerine yaptığı adaletli olma çağrısını "millet"le de özdeşleştirdiği dinî bir referans üzerinden yapmıştır.

Erdoğan, siyasi yasağı kaldırıldıktan sonra milletvekili seçilmesi üzerine yaptığı bir konuşmada ise şunları söylemiştir:

> "(…) Milletimi muasır medeniyetlerin bireyi kılmak adına, demokrasinin kalitesini yükseltmek adına bedel ödemeye hazır olduğumuzu öteden beri hep söyledik. (…) Bana hakkımda alınan her olumsuz karardan sonra iyi niyetli dostlarım soruyor, daha bıkmadınız mı?, daha yorulmadınız mı?... Vallahi bıkmadım.(…) Her zorluğu bir nimet, her engeli de bir fırsat olarak görüyorum. Ve rabbime bu millete hizmet için çıktığımız bu yolda, bu kardeşinizi sınavların en zoruyla denediği için hamdediyorum, şükrediyorum."[315]

Bu şekilde nasıl bir kutsal görev duygusuyla hareket ettiğini anlatan Erdoğan, Siirt'te okuduğu şiir yüzünden cezalandırıldıktan sonra özellikle Siirt'ten milletvekili seçilmesini de, ilahi bir düzene işaret eden şu sözlerle açıklamıştır:

> "Bizler sahip olduğumuz kültür ve inancımız gereği hadiselerin kader planında cereyan eden boyutu olduğunu düşünüyoruz. Siirt'le kader birlikteliğimizi de bu anlamda çok manidar buluyoruz. Bir yanlışlığın düzeltilmesinin Siirt'e düşmesi, bu

[314] "Erdoğan: Başarmaya Mecburuz", **Hürriyet**, 19 Kasım 2002.
[315] "Formalite Tamam, Erdoğan Yeniden Başkan", **Hürriyet**, 23 Ocak 2003.

> milletin gerçek dinamiklerini tanımak isteyenler için anlamlı ipuçları taşıyor."[316]

İktidarının ilerleyen yıllarında ise Erdoğan'ın konuşmalarında daha çok, "millet"in nasıl kurtarıldığına ve nasıl büyük devlet/büyük millet hâline gelindiğine yaptığı vurgu hâkimdir. Erdoğan Kilis'te yaptığı bir konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Diyor ki Mevlana, dert adamı yollara düşürür, bizim derdimiz var, onun için bu ülkenin yollarına düştük. Bizim davamız var, onun için kendimizi millete adadık."(…) "Bu ülkede artık çetelerin, mafyanın değil, bu ülkede artık milletin sözü geçiyor. Bu ülkede artık seçkinler değil, benim milletimin kardeşlerimin sözü geçiyor."[317]

Tüm bu söylemler beraber ele alındığında Erdoğan, arkasındaki ilahi destekle milleti çetelerden, mafyadan, seçkinlerden kurtaran ve yeni düzeni kuran bir şahsiyet olarak ön plana çıkmaktadır. Bu konumlandırma "Yeni Ulusal Tarih Anlatısında İslam'ın Yeri" adlı bölümde AK Parti'nin Türkiye'de merkez sağ geleneği ile kurduğu ilişki ele alınırken daha detaylı olarak incelenecektir. Fakat, söz konusu konumlandırmanın bu bölüm için önemi, AK Parti'nin ulus-devlet alanındaki güçlü konumunu doğallaştırma işlevi görmesidir. Bu doğallaştırma sürecinde Kurtuluş Savaşı ve Atatürk gibi kurucu simgeler de sıkça kullanılmıştır.

AK Parti'nin "Hedef 2023" söylemi tam da bu referansları ne şekilde kullandığına bir örnek olarak gösterilebilir. AK Parti 2011 seçim beyannamesini kamuoyuna "Hedef 2023" adı altında sunmış ve Cumhuriyet'in kuruluşuna referansla, ikinci bir ulusal atılım ve kalkınma hamlesi olarak konumlandırmıştır.

AK Parti ile Erdoğan'a ilişkin olarak benzer referanslar AK Parti'nin kadroları dışında da kullanılmakta ve bu durum da AK Parti'nin söz konusu söylemini güçlendirmektedir. Örneğin Ali Kuzu adlı bir araştırmacı, 2011'de yayınlanan **Hedef 1923'ten Hedef 2023'e Atatürk ve Erdoğan** adlı kitabında birer dâhi olarak

[316] "Erdoğan: Şiir Gibi Sonuç", **Hürriyet**, 09 Mart 2003.
[317] "Başbakan'ın Notları iPad'de", **Hürriyet**, 08 Mayıs 2011.

gördüğünü belirttiği Atatürk ve Erdoğan arasındaki benzerlikleri sıralamıştır. Osmanlı Devleti'nin her zaman Kanuni gibi liderler çıkardığını belirten ve Mustafa Kemal (Atatürk)'in de buna örnek olduğunu belirten Kuzu, "onun da Osmanlı'nın son paşalarından biri olduğunu ve Fatih gibi, Yavuz gibi, Kanuni gibi" "milli gurur konusunda son derece hassas olduğunu" ifade etmiştir. Tam da bu yüzden onun döneminde diğer devletlerin Türkiye'ye saygı duyduğunu belirten Kuzu, ölümünden sonra başa gelenlerin "şanlı tarihimizi, gururumuzu, onurumuzu ayakaltı ettiklerini" söyleyerek Türkiye'ye kaybettiği itibarı ancak Erdoğan'ın yeniden kazandırabildiğini belirtmiştir.[318]

Kuzu'ya göre Erdoğan ile Atatürk arasındaki benzerlik Türk ulusuna itibar kazandırmaları ile de sınırlı değildir. Atatürk'ün 1904'te "halkı tahrik etmek" suçundan 4 aylık hapis cezası çektiğini hatırlatan Kuzu, Atatürk ile Erdoğan'ı, haksız yere hapis cezası almaları, Anadolu'yu gezerek halkın sefaletini görmeleri, ordunun siyasetten çekilmesini istemeleri, "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini benimsemeleri, emperyalizmle mücadeleleri ve bu anlamda Müslüman dünyasının desteğini almaları, Güneydoğu yatırımları, GAP ve demiryollarına verdikleri önem, laiklik prensibini benimsemeleri, eğitime, köylüye, gençlere ve aileye verdikleri önem, çocuk sevgileri, adalet anlayışları, toplum sağlığı, din ve spor konusundaki hassasiyetleri açısından da benzetmiş ve kitabında bu benzerlikleri kanıtlamak amacıyla çeşitli örnekler vermiştir.[319]

Ulus-devlet alanının en önemli kurucu sembollerinden biri olan "Atatürk", ulus-devlet alanındaki mücadelenin meşru ve güçlü bir dilini, diğer bir deyişle etkin bir sermayesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla alanda meşruiyet arayan farklı görüşlerden çeşitli eyleyiciler tarafından kullanılagelmiştir. Bu sembolün sahiplenilmesi onu sahiplenene hem alanda daha rahat hareket etme şansı vermekte, hem de kendisini şekillendirme olanağı sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, Atatürk sembolünün içeriği de aslında zamanla onu sahiplenenler tarafından belirlenmektedir. Bir kurucu ve kurtarıcı olarak kendisini konumlandıran AK Parti iktidarı da bu sermayeyi benimseyerek alanın dilinden konuşma şansına sahip olmakta, aynı zamanda da kendi Atatürk anlatısını

[318] Ali KUZU, **Hedef 1923'ten Hedef 2023'e Atatürk ve Erdoğan**, 10-11.
[319] A.g.k.

oluşturmaktadır. İslamcı söylemde var olan Atatürk eleştirileri ise, Atatürk'ün şahsı ile Kemalizmi birbirinden ayrırarak aşılmaya çalışılmıştır.[320] Dönemin AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Çelik, gazetelerde çıkan AK Parti icraatlarına ilişkin "Atatürk rahat uyuyor mu?" eleştirilerini cevaplayarak, aslında rahatsız olanın Atatürk değil "Atatürk adına 'Kemalizm' diye bir ideoloji üreten ve bürokratik cumhuriyetin devamını bunun üzerinden sağlamaya çalışan jakoben, dayatmacı, tek tipçi, başka türlü düşünen, yaşayan anlayan insanlara hayat hakkı tanımayan bir zihniyet" olduğunu belirtmiştir.[321]

Böylece AK Parti, modern siyaset pratiği içerisinde seçim başarısı ile iktidar olma şansını yakalaşmış sıradan bir hükümetten çok, ülkenin kaderinde olan, ilahi bir güç tarafından desteklenen bir kurtarıcı, Atatürk'ten sonra adeta ikinci bir kurucu olarak konumlandırılmıştır. Bu konumlandırma söylemsel olarak AK Parti'yi hükümetten çok devlet konumuna yaklaştırmaktadır.

2.2. AK Parti'nin Hükümetten Devlete Yolculuğu

AK Parti kurucu unsurlarla özdeşleştikçe devletle de daha fazla özdeşleşmektedir. Erdoğan her fırsatta, Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye vasiyetinde yer alan ve AK Parti parti programında da yer verilen "insanı yaşat ki devlet yaşasın" felsefesini benimsediklerini dile getirmektedir.[322] Bu şekilde insanı devletin önüne koyduğunu belirtmeye çalışsa da, bu söz daha ziyade Türk siyasi yaşamını derinden belirleyen, milleti koruyup kollayan "devlet baba" figürüne ve AK Parti'nin bu role talip oluğuna işaret etmektedir. Çeşitli örnekler AK Parti hükümetinin söylem ve icraatlarında da bu "devlet baba" rolünü ne şekilde sahiplendiğini ve bu şekilde hükümetten devlete doğru yaklaşarak ulus-devlet alanındaki konumunu ne şekilde güçlendirdiğini göstermektedir.

---

[320] Atatürk sembolünün milliyetçi muhafazakârlık tarafından benzer bir kullanımı için Bkz. (44) TAŞKIN, 154.
[321] "Hüseyin Çelik'ten Çarpıcı Açıklamalar", **Hürriyet**, 11 Kasım 2010.
[322] "Parti Programı", (www.akparti.org.tr).(16 Ağustos 2012); "6 Güvence", **Hürriyet**, 4 Kasım 2002.

Devletçi Yaklaşımın Bir Örneği Olarak Nüfus Üzerinden Nüfuz Kontrolü

Bu örneklerin başında Başbakan Erdoğan'ın "üç çocuk" söylemi ile dikkatleri çeken AK Parti aile politikaları gösterilebilir. Hem Erdoğan, hem de diğer partililer iktidara geldikleri andan itibaren söylemlerinde sık sık aileyi ve anneliği yüceltmiş[323] ve bu söylemi "Cennet annelerin ayaklarının altındadır." hadisi gibi dinî göndermelerle de güçlendirmişlerdir.[324] Parti programı ve hedeflerinde de özellikle yalnız yaşayan annelere verilecek sosyal destek, nikâhın özendirilmesi ve aile kurumunun güçlendirilmesine yönelik politikalar vurgulanmaktadır.[325] Erdoğan'ın özellikle son yıllarda en çok tartışılan söylemlerinden biri ise "3 çocuk" söylemi olmuştur. Hatta Erdoğan CHP'yi, yıllarca doğum kontrolünü teşvik ettiği için suçlamış, bunun bir tuzak olduğunu "Bu milleti kısırlaştırmak istediler." sözleri ile ifade etmiş ve halkı bu oyuna gelmemeleri yönünde uyarmıştır.[326] Nitekim bu söylem belirli politikalarla da desteklenmiştir. Örneğin devletin Güneydoğu'da ailelere bez ve mama parası vermesinin yanı sıra çocuk başına belli bir miktar parasal yardım yapması çocukların gelir kaynağı olarak görülmesine yol açtığı için eleştiri alan uygulamalardan bir tanesidir.[327]

Güçlü devlet idealini, niceliksel beşeri gücü hedefleyen nüfus politikaları üzerinden gerçekleştirmeye çalışmak ve bu doğrultuda bireysel tercihlere, söylemsel bağlamda da olsa, müdahalelerde bulunmak son derece devletçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. AK Parti'nin daha önceki iktidarların izlediği nüfus artışını belirli bir düzeyin altında tutmaya yönelik politikalarına dair eleştirilerine bakıldığında da AK Parti tarafından bu hükümetlerin devletçi yaklaşımlarının hedef alınmadığı, daha ziyade

[323] "Devlet Sırrının Alanı Daralmalı", **Hürriyet**, 06 Aralık 2002; "Erdoğan: Anneler Toplumun Temel Taşıdır", **Hürriyet**, 17 Mayıs 2007.
[324] "Başbakan'dan Gemicik Espirisi", **Hürriyet**, 23 Kasım 2010.
[325] "Parti Programı"; "Hedefler", (www.akparti.org.tr).(16 Ağustos 2012)
[326] "O Müdürken İlaç Alamazdık", **Hürriyet,** 20 Nisan 2011,
[327] Rahmi TURAN, "Taş Atan Çocuklar Geçim Kaynağı", **Hürriyet**, 02 Mayıs 2011; Çocukların düzenli olarak sağlık kontrollerinin yaptırılması ve eğitimlerinin sürdürülmesi şartı ile sağlanmakta olan bu yardım bir yandan da hem AK Parti hükümetinin hem de Türkiye'de iktidara gelmiş diğeer hükümetlerin uygulamaya koyduğu az sayıda "vatandaşlık temelli" sosyal politika uygulamalarından biri olduğu için olumlu bir girişim olarak da değerlendirilebilir [Bkz. (214), BUĞRA, 234]. Fakat söz konusu uygulama "üç çocuk" söylemi ile birlikte yorumlandığında, daha çok nüfus artışını sağlamaya yönelik bir politika gibi görünmekte, nitekim Turan'ın yorumuna göre halk üzerinde de bu yönde bir etkisi olmaktadır.

yapılan müdahalelerin devletin yararına mı zararına mı olduğu hesabının yapıldığı görülmektedir.

Ulus-Devlet Alanının En Kritik Konumlarından Biri Olarak "Ordu"

AK Parti'nin devleti sahiplenme süreci bağlamında bir başka örnek olarak partinin TSK ile ilişkileri ele alınabilir. Daha önce de belirtildiği gibi Cumhuriyet tarihi boyunca İslamcı partiler ile TSK dönem dönem karşı karşıya gelmişlerdir. 12 Eylül dönemi gibi TSK'nin başka tehditlere karşı din unsuruna daha ılımlı yaklaştığı dönemler olduğu gibi, 28 Şubat sürecindeki gibi İslamcı hareketin yükselişi karşısında sert önlemler aldığı dönemler de olmuştur. Fakat her durumda ulus-devlet alanında çok güçlü bir konumda bulunan TSK yaşanan süreçlerde belirleyici olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'de ulus-devlet alanının kuruluşu orduyu bu alanda güçlü bir konuma yerleştirmiştir. 28 Şubat sürecinin ardından iktidara gelen AK Parti için TSK ile ilişkilerin önemli bir ikilem içerdiği söylenebilir. O dönem için TSK bir yandan devleti sahiplenmekte, diğer yandan da İslamcı hareketi devlete karşı bir tehdit olarak görmektedir. AK Parti ise İslamcı mirasa sahip bir parti olarak TSK'nın devleti sahiplenmeye yönelik vizyonunu paylaşmaktadır. Fakat TSK'nın AK Parti'nin İslamcı mirasını devlete karşı bir tehdit olarak görmesi, ikisi de devleti sahiplenme vizyonuna sahip bu iki eyleyiciyi karşı karşıya getirmektedir. Ayrıca devleti tanımlayan en önemli niteliklerden bir tanesi "meşru şiddet tekelini elinde bulundurmak"tır. Türkiye Cumhuriyeti özelinde ise, TSK'nin, devletin kuruluşunda oynamış olduğu rol nedeniyle, ulus-devlet alanında sembolik değeri daha da yüksektir. Dolayısla, devleti sahiplenmek isteyen AK Parti'nin TSK'yı tamamen dışlama şansı bulunmamaktadır. Zaman içerisinde yaşanan gelişmeler bu çelişkili sürecin nasıl aşıldığını göstermiştir.

AK Parti daha iktidara gelir gelmez Erdoğan "Bu ordu bizim ordumuzdur, gözbebeğimizdir. Kimse ordumuzla bizim aramıza girmesin. Bu konuda aracı ve tefeci istemiyoruz."[328] diyerek hem iktidarının henüz başında oluşabilecek bir çatışmanın önüne geçmiş, hem de TSK'yı sahipleneceklerinin ipuçlarını vermiştir. Dönemin

[328] "Ordumuzla Aramıza Kimse Girmesin", **Hürriyet**, 05 Kasım 2002.

Savunma Bakanı Vecdi Gönül Türkiye'de sivil idarenin askeri idareden yararlanarak kurulduğunu hatırlatarak "Türk milleti olarak savunmamıza, güvenliğimize tarihten gelen bir önem atfederiz. Bu bizim adeta hücrelerimize girmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türk milleti asker bir millettir." demiştir.[329] Erdoğan ordunun o güne kadar siyasete yaptığı müdahaleleri siyasette oluşmuş boşluklara bağlayarak, artık çok güçlü bir parti ve çok güçlü bir hükümet olduğundan böyle bir müdahaleye ihtiyaç duyulmayacağından bahsetmiştir.[330]

Yine de TSK ve AK Parti arasında bazen üzeri kapalı bazen açık bir mücadele devam etmiş, Genelkurmay Başkanlığı irtica konusunda AK Parti'yi çeşitli vesilelerle uyarmayı sürdürmüştür.[331] Ordu ile hükümet arasındaki en büyük gerilim, 27 Nisan 2007'de Abdullah Gül'ün aday olduğu ve daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından geçersiz sayılan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri'nin hemen öncesinde, Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesine 23 Nisan haftası ülkede yapılan "laiklik karşıtı" eylemlerden duyulan rahatsızlığı dile getiren bir uyarı koyması ile ortaya çıkmıştır. Bu uyarı bazı kesimler tarafından bir e-muhtıra olarak da değerlendirilmiştir. Hükümet bu uyarıya sert tepki göstermiş, bildirinin hemen ertesi günü Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, hazırladıkları yanıtı kamuoyuyla paylaşmıştır. Açıklamada "Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceği", "Genelkurmay Başkanlığı'nın, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurum" olduğu ve Anayasa'ya göre, Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumlu olduğu hatırlatılmıştır. Açıklamada ayrıca "ilgili metinde Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümetle ilişkileri bakımından son derece yanlış ifadelerin yer almasının üzücü olduğu", "devletin tüm temel kurumlarının bu konularda daha özenli ve dikkatli olması gerektiği" vurgulanmış, "devletin temel değerlerini koruma konusunda birincil görevin hükümetin olduğu", "Türkiye'nin her sorununun hukuk kuralları ve demokrasi içinde çözüleceği" ve "aksi bir düşünce ve tutumun asla kabul edilemeyeceği" belirtilmiştir. Açıklama "Güven ve istikrarı zedeleyenler, ülkemizin ve milletimizin ali menfaatleri

[329] "Batı'da Siviller Orduyu, Biz de İse Ordu Sivilleri Kurdu", **Hürriyet**, 09 Aralık 2002.
[330] "Siyasetteki Boşluğu Bazen Ordu Doldurdu", **Hürriyet,** 25 Ocak 2003.
[331] "Asker İrticaya Yine Dikkat Çekti", **Hürriyet**, 10 Aralık 2002.

bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da yükleneceklerini bilmelidirler" ifadesiyle sonlandırılmıştır.[332]

Bu şekilde TSK'nın, bir yandan "ordunun gözbebeği olduğu" gibi ifadelerle önemi vurgulanırken, öte yandan ulus-devlet alanı içerisinde özerk bir konum olmadığı, hükümete bağlı olduğu ifade edilmiştir. Kısaca artık TSK "uyarı yapan" konumundan "uyarılan" konumuna geçmiştir. Şüphesiz, TSK'nın Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kemikleşen konumunda böyle bir değişikliğin gerçekleşmesi tek bir açıklama ile olmamıştır. Bu dönüşüm hükümetle doğrudan ya da dolaylı yoldan ilişkili farklı süreçlerle de desteklenmiş, uzun bir zaman diliminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Ulus-devlet bir alan olarak düşünüldüğünde, bu alanın nesnel-yapısal bağıntılarının, dolayısı ile bu alan içerisinde var olan konumların, hem o alanın içerisinde değişen koşullardan, hem de diğer alanlarda yaşanan dönüşümlerden etkilenmesi beklenebilir. Örneğin hükümetin gerçekleştirdiği, bir kısmı AB uyum yasaları çerçevesinde yapılan, ordunun siyaset üzerindeki etkisini azaltacak yasa değişikliklerinin alanın nesnel-yapısal bağıntılarını da dönüşüme uğrattığı düşünülebilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen ve "MGK kararlarının tavsiye niteliğinde olduğu" maddesini getiren anayasa değişikliği[333] gibi uygulamalarla başlayan yasal dönüşüm, zaman içerisinde TSK'nin tamamen Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması tartışmalarına kadar uzanmıştır. 2012 yılında, AK Parti'nin, yeni anayasa çalışmaları bağlamında, Osmanlı'nın son dönemlerinde uygulanana benzer bir formülle, Genelkurmay Başkanlığı'nı ve kuvvet komutanlıklarını ayrı ayrı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlayacak bir model üzerinde çalıştığı haberi gazetelerde yer almış[334], fakat bu çalışmalar henüz sonuçlanmamıştır. Şu anki hâli ile sadece, Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde yer alan ancak İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan jandarma, Genelkurmay Başkanlığı'ndan tamamen ayrılarak İçişleri Bakanlığı'na bağlanmaktadır.[335]

---

[332] "Cemil Çiçek'in Açıklamasının Tam Metni", (http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/406662.asp).(28 Kasım 2012)
[333] "MGK da AB'ye Uyum Sağladı", **Hürriyet**, 10 Ocak 2003.
[334] "TSK'ya Osmanlı Modeli Önerisi", **Radikal**, 22 Kasım 2012.
[335] "O Maddeler Niye Yok", **Hürriyet**, 01 Ekim 2013.

TSK-hükümet ilişkilerinde önemli bir eşik de hiç şüphesiz, gerek darbe için zemin hazırlamak gerekse AK Parti hükümeti hakkında kara propaganda yapmak için bir takım icraat ve planların gerçekleştirildiği suçlamaları ile açılan ve birçoğu birleştirilerek Balyoz ve Ergenekon davaları altında toplanan davalardır. Bağlantılı bazı davaların sonuçlanmamış olması, kamuoyunda hâlâ yoğun bir şekilde tartışılıyor olmaları, geniş kapsamları, analiz edilebilmeleri için çok detaylı ve titiz bir çalışmayı gerektirmeleri ve elinizdeki çalışmanın konusu ile doğrudan bağlı olmamaları, söz konusu davaları bu çalışmanın dışında bırakmıştır. Yine de, davalar bağlamında eski bir Genelkurmay Başkanı da olmak üzere birçok emekli ve muvazzaf TSK mensubunun tutuklanması ve çoğunun ceza almasının Türkiye ulus-devlet alanındaki yeni dengeler açısından betimleyici olduğunu söylemek mümkündür. Bu şekilde, bir yandan alan içerisinde TSK'nın konumu zayıflarken, diğer yandan söz konusu davalarla İslamcı tahayyülde TSK'nın sterilizasyonu sağlanmakta ve bu şekilde AK Parti'nin TSK'yı sahiplenmesinde tabanından gelebilecek olası bir tepki de büyük ölçüde önlenmiş olmaktadır.

Bu bağlamda, Kuzu'nun daha önce de değinilen Erdoğan ile Atatürk arasındaki benzerlikleri sıralayan kitabında, AK Parti hükümetinin TSK'nın iç siyasetten uzaklaştırılması yönündeki çabalarının anlatıldığı bölümde, ordunun siyasetten çekilmesini ilk sağlayan kişinin Atatürk olduğunun, hatta bu konudaki düşüncelerinin İttihat ve Terakki'nin tepkisine yol açtığının belirtilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Kuzu TSK'nın yeniden siyasete müdâhil olmasının İnönü döneminde gerçekleştiğini belirtmektedir.[336] Bu şekilde AK Parti'nin TSK'yı siyasette etkisizleştirme yolunda gerçekleştirdiği uygulamaları ulus-devlete bir tehdit olarak gören kesime, yaşananların Atatürk döneminde başlayan, fakat onun ölümünden sonra yönü değişen bir sürecin devam ettirilmesinden ibaret olduğu savı ile karşılık verilirken, İslamcı ulusal kimlik tahayyülünde de Atatürk figürünün sahiplenilmesinin önündeki bir engel daha aşılmış olmaktadır.

Hükümet-TSK ilişkileri ile sadece dolaylı yoldan ilişkili, fakat devlet sermayesinin hükümet elinde konsantrasyonu açısından doğrudan anlam ifade eden bir

[336] Bkz. (318), KUZU, 31-35.

başka değişiklik ise 18 Mart Çanakkale Zaferi ve 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına ilişkindir. Bu tarihlerin her ikisi de Türkiye'nin kurtuluş ve dolayısıyla kuruluşunda önem taşıyan askeri zaferlerin yıl dönümleridir ve ulusal kutlama ve anma günleri olarak Türk ulusçuluğunun yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesinde büyük önem taşımaktadırlar. Söz konusu her iki gün de AK Parti hükümetine kadar Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen ve yürütülen törenlerle anılmıştır. 2002 yılında 18 Mart törenlerinin organizasyonu Genelkurmay Başkanlığından Başbakanlığa geçerken[337], 2012 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın daha önce Genelkurmay Başkanlığı olan ev sahibi de Cumhurbaşkanlık olarak değiştirilmiştir.[338]

Bu şekilde ulus-devlet alanında önemli bir konumu temsil eden TSK, hükümete karşı özerkliğini büyük ölçüde kaybederken, hükümet, devlet sermayesinin daha büyük bir bölümünü elinde tutan bir "konum" hâline gelmiştir. Nitekim sonuç bölümünde değinilecek ve Türkiye tarihine "Gezi Parkı Direnişi"[339] olarak geçmeye aday büyük toplumsal olaylarda TSK'nın yorumsuz kalması, hatta hükümet sözcülerinin gerekirse hükümetin direnişi bastırmak için TSK'yı kullanabileceklerini belirtmeleri[340], TSK'nın devleti sahiplenen özerk bir konum olmaktan çıktığının önemli bir kanıtı olarak değerledirilebilir.

Yeni Anayasa ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları

AK Parti'nin uzun iktidar sürecinde hükümet ve devlet yapısına ilişkin bazı değişiklikler de yapılmıştır. Devlet Bakanlıkları ve bazı diğer bakanlıklar kaldırılırken AB Bakanlığı gibi yeni Bakanlıklar kurulmuş, İzmir ve Antalya'da da Dışişleri Bakanlığı temsilciliği açma kararı alınmıştır.[341] Devlet yapısı ile ilgili öngörülen en

[337] "Çanakkale Zaferi'ne Karnaval Gibi Kutlama", **Hürriyet**, 07 Aralık 2002.
[338] "İlkleri İçeren 30 Ağustos Davetiyeleri Dağıtıldı", **Hürriyet**, 07 Aralık 2012.
[339] "Gezi Parkı Direnişi", 2013 Mayıs ayının sonunda İstanbul Taksim'de bulunan Gezi Parkı alanına AVM ve Rezidans yapılaması amacıyla parktaki ağaçların sökülmeye başlaması üzerine bir protesto hareketi olarak ortaya çıkmış, polisin protestoyu gerçekleştiren gruplara şiddet içeren orantısız güç kullanarak müdahale etmesi ve hükümetin olayı "aşırı uçların marjinal bir hareketi olarak" tanımlayarak uzlaşmayı reddetmesi üzerine, Türkiye çapında hükümetin anti-demokratik uygulamalarını eleştiren geniş tabanlı bir harekete dönüşen olayın adıdır.
[340] "Gerekirse TSK Devreye Girer", **Sabah**, 17 Haziran 2013.
[341] "'Bayındırlık Gidiyor AB Bakanlığı Geliyor", **Hürriyet**, 10 Nisan 2011.

büyük değişiklikler ise hâlen hazırlıkları süren yeni bir Anayasa oluşturulması ve bu çerçevede özellikle son yıllarda bir dönem yoğun olarak tartışılan Başkanlık sistemine geçiştir.

AK Parti'nin internet sitesinde 2023 yol haritalarının en önemli projesinin yeni anayasa projesi olduğu belirtilmiştir.[342] Bu doğrultuda TBMM'de grubu bulunan partilerden alınan eşit sayıda üyeden oluşan bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuş ve komisyon 19 Ekim 2011'de çalışmalarına başlamıştır. Yaklaşık 6,5 aylık bir süre boyunca çeşitli siyasi partiler, üniversiteler ve sivil toplum örgütleri gibi kurumlardan anayasa önerilerini toplayan bu komisyon 4 Mayıs 2012 tarihinde yeni anayasa yazımı ile ilgili süreci başlatmıştır.[343] Fakat Anayasa konusunda partiler arasında uzlaşma henüz sağlanamadığından sürecin ne zaman sonlanacağı belirsizdir.

Başkanlık sistemi tartışmaları da anayasa çalışmaları ile yakından ilişkilidir. Daha anayasa çalışmaları başlamadan halkın isteğine bağlı olarak gerekirse başkanlık sistemi için referanduma gidilebileceğini söyleyen Başbakan Erdoğan'nın partisi yeni anayasa tasarısında nasıl bir başkanlık sistemi istediğini detayları ile ortaya koymuştur.[344] Halk tarafından beş yıllığına seçilecek bir başkan ve yine halk tarafından seçilecek tek bir meclisi öngören bu sistemde, bakanların başkan tarafından meclis dışından atanmaları ve sadece başkana karşı sorumlu olmaları planlanmaktadır. AK Parti bu sistem ile birlikte hızlı hareket edebilecek güçlü bir yürütmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan güçler ayrılığı ilkesinin yasama yetkisinin sadece meclise verildiği, hükümetin yasa tasarısı sunmadığı bir düzenleme ile sağlanması düşünülmektedir. [345]

Şüphesiz tüm bu tartışmalar henüz çok muğlaktır, başkanlık sistemine dair tartışmalar durulmuş, yeni anayasa çalışmaları ise tamamlanmamışken bu konular üzerinde yorum yapmak sağlıklı olmayacaktır. Fakat tüm bu çalışmalar, hem devlet

[342] "2023 Siyasi Vizyon", (http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon#bolum_).(31 Ekim 2013)
[343] "Yeni Anayasa'da Yazım Aşamasına Geçiliyor", **Hürriyet**, 30 Nisan 2012; "Şu Anda Anayasa Mevsimindeyiz", **Hürriyet**, 04 Mayıs 2012.
[344] "Başkanlık Sistemini Referanduma Taşıyabiliriz", **Hürriyet**, 01 Nisan 2011; "AK Parti'nin Başkan Tarifi", **Hürriyet**, 28 Aralık 2012.
[345] Sedat ERGİN, "Erdoğan'ın En Zor Kararı Yaklaşıyor", **Hürriyet**, 06 Ekim 2012; "AK Parti Başkanlık Önerisini Sundu", **Hürriyet**, 06 Kasım 2012; "Başkanlık Modeline Büyük Sürpriz", **Hürriyet**, 06 Kasım 2012.

yapısını, yani ulus-devlet alanının nesnel-yapısal bağıntılarını şekillendirme çabası anlamında alandaki etkinliğin önemli bir ifadesi olduğundan, hem de öngörülen sistem devlet sermayesinin konsantrasyonu açısından hükümeti avantajlı kıldığından, bu çalışma için önem taşımaktadır. Diğer örneklerle birlikte düşünüldüğünde, bu sürecin devlet sermayesinin konsantrasyonunu sağlayarak AK Parti'nin hükümetten devlete yolculuğunu destekleyeceğini düşünmek mümkündür.

Hatırlanacak olursa Bourdieu, devletin ortaya çıkışını "otoritesi kabul edilen bir sembolik sermayenin yoğunlaşması" olarak tanımlamaktadır. Bu yoğunlaşan sembolik sermaye, "sermaye türünün dağılım yapısının içine kazınmış olan karşıtlıklar ya da bölünmeler (güçlü/zayıf, büyük/küçük, zengin/yoksul, kültürlü/kültürsüz vb.) aracılığıyla algılandığında, her türden sermayenin aldığı biçimdir." Devlete ait bu özgül sermaye bir tür üst-sermayedir (métacapital) ve devletin sermaye türleri, özellikle bu sermayelerin kendi aralarındaki değişim oranı üzerinde (aynı anda da, sermaye sahiplerinin aralarındaki güç ilişkileri üzerinde) iktidar sahibi olmasını sağlamaktadır.[346] Bu üst-sermaye ile yakından ilişkili bir sermaye türü de, daha önce belirtildiği üzere, ulus-devlet alanının eyleyicileri arasındaki hiyerarşinin bir belirleyeni olarak "ulusal-kimlik"tir. Dolayısıyla AK Parti hükümetinin elindeki devlet sermayesi arttıkça, hükümetin ulusal-kimliği şekillendirme üzerinde de herhangi bir hükümet konumundan çok daha fazla iktidar sahibi olması olanaklı hâle gelmektedir.

AK Parti; İslamcı Değil Muhafazakâr Demokrat

AK Parti'nin hükümetten devlete doğru yolculuğunun en büyük söylemsel mekanizması ise muhafazakâr demokratlık iddiası olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, AK Parti, kurulduğu günden itibaren kendisini "muhafazakâr demokrat" bir parti olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Muhafazakâr demokrat kimlik kuruluş aşamasında Parti Başkanı Erdoğan tarafından deklare edilmiş, parti organlarınca benimsenmiş ve kurumsallaşmıştır.[347] Erdoğan, "aile, gelenek ve ahlak" gibi deyimlere büyük önem

[346] Bkz. (4), BOURDIEU – WACQUANT**,** 108; Bkz. (47), BOURDIEU, 99-101.
[347] Yalçın AKDOĞAN**, AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi,** 18.

veren "muhafazakâr demokratlar" olduklarını belirtirken[348], yine partinin önde gelen isimlerinden Cüneyt Zapsu "İslami değil muhafazakâr" olduklarını vurgulamıştır. İslam'ın politik sistemle karıştırılmaması gereken bir din olduğunu, politik sistemlerde insanın hata yapabileceğini, İslamcı bir partinin hata yaptığında İslam'ı da zan altında bırakacağını ifade eden Zapsu, bu yüzden dini temel alan bir parti olmadıklarını belirtmiştir.[349]

AK Parti'nin muhafazakâr demokratlık konumlandırmasının detayları en net Başbakanlık Siyasi Başdanışmanı ve AK Parti milletvekili olan Yalçın Akdoğan tarafından yazılan **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi** kitabında bulunabilir. Nitekim kitabın sunuşunda çalışmanın "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, siyasal kimliği olarak tanımladığı muhafazakâr demokratlığını analiz ettiği" belirtilmiştir. Kitapta muhafazakâr demokrat konumlandırmasının arkasındaki neden "Türk siyasal yaşamında bugüne kadar görülen gerginlik ve kutuplaşmaların giderilerek, demokratik sistemin ruhuna uygun bir yapılanmaya gidilebilmesi için partilerin, siyasal kimliklerini evrensel standartlarda tanımlamaları ve geliştirmeleri zorunluluğunun görülmesi" ile açıklanmıştır.[350] Başbakan Erdoğan da buna paralel bir şekilde partisinin, "kendi düşünce geleneklerinden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemlerini evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek" amacını taşıdığını vurgulamıştır.[351]

Kısaca bu konumlandırmanın amacı (1) "siyaseti normalleştirmek" (2) "siyaseti gerçekçi bir zemine oturmak" (3) "müstakil bir muhafazakâr parti üretmek" ve (4) "kuşatıcı bir siyaset tarzı" üretmek olarak özetlenmiştir. Burada "siyaseti normelleştirmek" ile ifade edilen var olan gerilimleri, Türkiye özelinde, laisizm-İslamcılık arasındaki gerilimi azaltmaktır. "Siyaseti gerçekçi bir zemine oturmak" deyişi ütopyalardan uzak durulduğunu ve radikal değil ılımlı bir dönüşümün tercih edildiğini anlatmaktadır. "Müstakil bir muhafazakâr demokrat parti" oluşturma isteği dile getirilirken ise AK Parti'nin DP ve ANAP'tan nasıl farklılaştığı belirtilmek

[348] "Erdoğan: Aramızda Radikal Yok", **Hürriyet**, 06 Kasım 2002.
[349] "TÜSİAD AB Önüne AKP'li Zapsu'yla Çıktı", **Hürriyet**, 13 Kasım 2002.
[350] Bkz. (347), vii.
[351] Yalçın AKDOĞAN, **Muhafazakâr Demokrasi**, 6.

istenmiştir. Çünkü AK Parti'nin uzlaşı arayan söylemi Özal'ın liberalizm, sosyal demokrasi, milliyetçilik ve İslamcılık olmak üzere Türkiye'nin dört eğilimini birleştiren yaklaşımını anımsatsa da ondan farklıdır. DP ve ANAP'ta muhafazakârlık bu partileri tanımlayan unsurlardan biriyken, AK Parti, muhafazakârlığı siyasetinin "ana gövdesi ve lokomotifi" hâline getirmek istemektedir. Böylece farklı akımları ayrı ayrı biraraya getirmeden "kuşatıcı bir siyaset" yapılmak istenmektedir. Bu şekilde Milli Görüş ve Kürt partilerinden nasıl farklılaşıldığı da ortaya konmak istenmiş, bu partilerin kimlik siyaseti yaparak marjinalleştikleri, AK Parti tarafından ise bir takım kimlik taleplerinin genel demokratikleşme yaklaşımı içerisinde ele alınacağı, böylece daha geniş bir kitleye hitap edileceği ifade edilmiştir.[352]

Kısacası muhafazakâr demokrat kimlik tüm bu amaçlara aynı anda ulaşmak için kullanılabilecek bir anahtar olarak kurgulanmıştır. Akdoğan kitabında kimliklerin özgür ifadesinin önemli olduğundan fakat kimlik siyasetinin de çatışma riski taşıdığından bahsederek sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Aslolan kimlikler üzerinde değil, kimliklerin barış ve uzlaşma içinde varlık imkânı bulabileceği bir söylem üzerinde yoğunlaşmaktır. Kimlik farklarını doğal bir özgürlük alanı sayarken 'millet' dediğimiz çoğulcu bütünü birarada tutacak ortak değerler ve vatandaşlık bilinci özel bir öneme sahiptir. Muhafazakârlar bu 'milli' ortak değerlere özen gösterirler."[353]

Tam da bu noktada Abdullah Gül'ün partiyi anlatan sözleri anımsanabilir. Gül muhafazakârlığın içinde doğal olarak dinin, tarihin, geleneğin ve kültürün olduğunu ifade ederek, AK Parti'yi Türkiye'nin "*mainstream*"'i (anaakım) olarak nitelendirmiş ve "Türkiye'nin kendi değerlerini sahiplendiklerini" söylemiştir.[354]

Dolayısıyla AK Parti'nin iddiası farklı görüşleri birleştiren bir şemsiye olmaktan ziyade "Türkiye'nin 'anaakım'ını temsil etme" ve "kendi değerlerini sahiplenme"dir ve

---

[352] Bkz. (347), AKDOĞAN, 18-20.
[353] A.g.k., 71.
[354] "Gül: AKP Türkiye'nin *Mainstream*'i", **Hürriyet**, 04 Kasım 2002.

bu iddia AK Parti'nin hükümetten devlete doğru yolculuğunu işaret etmekle birlikte bir kimlik inşa sürecini de doğallaştıran bir söylemdir.

AK Parti'nin milletle-devleti birleştiren ve kendi iktidarını da bu ikisinin beraber kurtuluşu için bir zorunluluk olarak sunan söyleminin siyasal dile tercümesi daha çok popülizm olabilir.[355] Popülizm genellikle başka ideolojilere eklemlenmiş olarak ortaya çıktığından tanımlaması oldukça güç bir kavramdır. Fakat yine de popülizme dair bazı karakteristik özelliklerden bahsetmek mümkündür. Taggart, popülizmin "özellikle halkın değerleri seçkinlerin değerleriyle çeliştiği ölçüde "halk"ı yücelttiğini söyler. Yani popülizmin en önemli özelliği halkın yanında olduğunu iddia etmesidir ve bu duruşundan bir seçkin karşıtlığı türetir.[356] Erdoğan'ın "Bu ülkede artık çetelerin, mafyanın değil, bu ülkede artık milletin sözü geçiyor. Bu ülkede artık seçkinler değil, benim milletimin kardeşlerimin sözü geçiyor."[357] benzeri cümleleri hatırlanacak olursa AK Parti'nin bu söylemi sık sık kullandığı görülebilir. Nitekim bu söylemin farklı ifadelerine üçüncü bölümde AK Parti'nin Türkiye siyasetinde merkez sağ mirasını ne şekilde sahiplenildiği anlatılırken yer verilecektir. Burada önemli olan, Taggart'ın da dikkat çektiği "halk" kavramının içeriğidir. Ona göre "halk" kavramının popülizm için vazgeçilmez olması tam da istediği esnekliğe ve bükülgenliğe sahip olmasındandır. "Halk" popülizm için şekillendirilebilir bir araçtır. Taggart "belirli toplumsal grupların lanetlenmesi ve özellikle de seçkinlere duyulan antipatinin, popülistlere bir düşman sağladığı gibi, bir kimlik oluşturma çabasının da önemli bir parçası" olduğuna dikkat çekmektedir. Negatif bir söylem içerisinde vurgu kim olunduğundan çok, kim olunmadığı ve kime düşman olunduğundadır. Bu yüzden de popülizm "aslen sınırları belirsiz ve heterojen olan bir kitleye kimlik oluşturma yolunda aşikar bir çaba" olarak tanımlanmaktadır.[358]

Muhafazakâr demokrat konumlandırmasıyla, partinin ulusal kimlik için öngördüğü tanım, "ülkeyi birarada tutan milli değerler", ülkenin "*mainstream*"i veya

[355] Taşkın AK Parti'nin popülizmini, partinin "sessiz mahafazakar/ Müslüman kitle (veya asli unsur)" ile "laik, Batıcı, etkili azınlık" karşıtlığı üzerinden özellikle "toplumu geren kültürel sorunlara" odaklanarak % 60'a yakın bir kesimin desteğini sağladığının altın çizerek, "muhafazakâr kültürcü popülizm" olarak tanımlamıştır [Bkz. (31), TAŞKIN, 13-14].
[356] Paul TAGGART, **Popülizm**, 1-5.
[357] "Başbakan'ın Notları iPad'de", **Hürriyet**, 08 Mayıs 2011.
[358] Bkz. (356), TAGGART, 118-119.

"halk"ın "gerçek kültürü" olarak sunulduğunda bu tanım çerçevesinde bir kimlik oluşturmaya yönelik her türlü söylem ve icraat da meşrulaştırılmış ve doğallaştırılmış olur. Ulusal kimliğin ise ulus-devlet alanındaki hiyerarşileri belirleyen bir sembolik sermaye olduğu göz önünde bulundurulduğunda muhafazakâr demokrat konumlandırmasının oyunda nasıl bir strateji olarak ortaya çıktığı görülebilir.

2.3. AK Parti'nin Modernlik ve Laiklik Anlayışına Dair

AK Partinin ulus-devlet alanı içerisindeki hareketi, daha önce de belirtildiği gibi, başta alanının kuruluş süreci olmak üzere alanın nesnel-yapısal bağıntılarını oluşturan ve dönüştüren tüm süreçlerden etkilenmektedir. Dolayısı ile ulusal kimliği şekillendirme ve pekiştirme tarzı da bu süreçlerce belirlenecektir. Önceki bölümlerde Türk ulusal kimliğinin kurucu unsurlarından bir tanesinin "modernlik ideali" olduğu vurgulanmıştır. AK Parti'nin de ulus-devlet alanında meşruiyet kazanması ve ulusal kimliği sahiplenebilmesinde bu ideale uygun modernleşmeci bir dil kullanmasının etkisi olmuştur. Öte yandan, Osmanlı modernleşmesinden beri laikliğin, İslamcılığın modernlik ile kurduğu ilişkide bir sorunsal olarak ortaya çıktığına çeşitli bölümlerde değinilmiştir. Türk ulusal kimliğinin kuruluşunda laiklik unsurunun aldığı çelişkili şekil bu sorunsalı daha da içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir. Dolayısıyla bu bölümde AK Parti'nin devlete nüfuz etme sürecinde iki kaçınılmaz uğrak olan modernlik ve laiklik meseleleriyle nasıl ilişki kurduğuna odaklanılacaktır.

Erdoğan 2002 seçimlerinden sonra milletvekilleri ile yaptığı ilk toplantıda "Bize Cumhuriyeti armağan eden, bugün de rahmetle andığımız büyük Atatürk'ün işaret ettiği Türkiye'nin çağdaş uygarlık hedefini unutmadan bütün birikimimizi bu hedefe harcamalıyız."[359] derken modernleşmeci bir yaklaşım ortaya koymuştur. Erdoğan ABD'de yayınlanan **The Washington Post** adlı gazeteye verdiği demeçte de, "Türkiye için farklı bir vizyonunuz var mı?" sorusuna, "Evet, Türkiye'nin yeni bir vizyona

[359] "Lojmanda Oturmayın", **Hürriyet**, 10 Kasım 2002.

ihtiyacı var. Ben belediye başkanıyken İstanbul'u değiştirdiğim gibi Türkiye'yi de değiştirmeye çalışacağım. Türkiye'yi modernleştireceğim." diye cevap vermiştir.[360]

Aynı şekilde o dönem başbakanlık görevine getirilen Gül de nihai amaçlarının "Türkiye'yi çağdaş medeniyetin üstüne taşımak" olduğunu belirtmiş[361] ve TBMM'de hükümet programını okurken "Mustafa Kemal'in gösterdiği muasır medeniyet seviyesini aşma hedefinin, atacakları adımların temel dayanağı olacağını" ifade etmiştir.[362]

Fakat, yine daha önce belirtildiği gibi, "modernlik ideali"nin içeriği son derece muğlaktır. Ve Cumhuriyet hatta son dönem Osmanlı tarihindeki iktidar mücadelelerinin temelini, çoğu zaman, modernliğin içeriğini tanımlama çabası oluşturmuştur. "Modernlik ideali" ulusal kimlik içerisinde önemli bir yere sahip olduğundan, modernliği tanımlamak, bir yandan da ulusal kimliği tanımlamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada da önemli olan AK Parti'nin modernliği ne şekilde tanımladığıdır. AK Parti'nin modernlik tahayyülü "özgürlük ve demokrasi" ve "rasyonellik ve bilim" gibi unsurlarla olduğu kadar, hatta daha çok, neoliberal bir ekonomi ve teknolojik gelişme ile de tanımlanmaktadır. Bu şekilde merkez sağ geleneğin ve Milli Görüş'ün, siyasi dönüşümden çok, ekonomik, endüstriyel ve teknolojik dönüşümü ön plana çıkaran somut modernleşme anlayışına yaklaşılmış olunur.

AK Parti'nin internet sitesinde, gerekleştirilen icraatlar sıralanırken ulusal kalkınma ve yüksek teknoloji vurgusunun ön planda olduğu görülmektedir. "Türkiye'nin F4 ve F16 uçakları için modernizasyon üssü olduğu" ve "yerli helikopter ve havuzlu savaş gemisi ürettiği" ifadeleri ve "yol medeniyettir" mottosu bu vurguyu destekler niteliktedir. Hedeflerin arasında ise "yerli uçak ve otomobil üretimi", "Avrasya'nın üretim üssü olmak" ve "FATİH" gibi projeler dikkat çekmektedir.[363] Erdoğan "Askerin kullandığı silah, araç, gereç ve mühimmatta yerli üretim ve teknolojinin % 50'ye çıkarıldığını" belirterek "iktidarlarının, 2023'te kendi milli

[360] "Erdoğan: Türkiye'yi Değiştireceğim", **Hürriyet**, 10 Kasım 2002.
[361] "Avrupa'yı Şoke Edeceğiz", **Hürriyet**, 17 Kasım 2002.
[362] "Hükümet Programı Tamam, Sıra Güvenoyunda", **Hürriyet**, 23 Kasım 2002.
[363] "Hedefler"; "İcraatlar", (www.akparti.org). (30 Kasım 2012)

tüfeğini, topunu tankını helikopterini, uçağını, insansız hava araçlarını, uydularını tasarlayan ve üreten bir Türkiye hedeflediğinden" bahsetmiştir. Aynı şekilde "2023'e kadar tamamen yerli tasarım ve üretime dayalı uçak yapılmış olacağını" vurgulamıştır.[364]

Modernleşme hamlesinin vurgulandığı yerlerde "2023" gibi Cumhuriyet tarihine verilen referanslar ise projelere Cumhuriyet'in modernleşme hedefi açısından daha belirgin bir anlam kazandırmaktadır. Örneğin, seçim beyannamesi ve "2023 hedefleri"ni açıklarken Erdoğan, yapılacak otoyollarından bahsettikten sonra, "yurdu demir ağlarla örmeye devam ettiklerini" vurgulayarak, tren yolu projelerini, Onuncu Yıl Marşı'na verdiği bir referansla anlatmıştır. Benzer şekilde, "Cumhuriyetin 100. yılında ekonomide ilk on arasına girilmesinin hedeflendiğini ifade etmiştir.[365] Yerli otomobil hedefi açıklandıktan sonra görevi üstlenen dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanı Nihat Ergün de, bu hedefi Cumhuriyet tarihinin önemli sanayileşme hamleleri ile ilişkilendirmiştir. Devrim ve Anadol markalı otomobil denemelerinde fırsatın kaçırıldığını belirten Ergün yeni üretilecek otomobil için en uygun ismin hâlâ Anadol olduğunu söylemiştir.[366]

Somut modernleşme bağlamında vurgulanan en önemli projelerden bir tanesi de "Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi" (FATİH) 'dir. Özellikle eğitimde bilişim teknolojilerinin kullanım oranını yükseltmeyi amaçlayan FATİH projesi Erdoğan'ın sıkça vurguladığı konulardan biridir. Erdoğan, CHP'nin seçim döneminde orta hâlli bir aileyi yemekte kuru fasulye yerken gösteren televizyon reklamına gönderme yaparak: "Okullarda akıllı tahtalara geçiyoruz. Size bir de elektronik kitap vereceğiz. Ne CHP'nin ne MHP'nin vizyonu buna yeter. Hâlâ kuru fasulyede bunlar."[367] diyerek modernlik ideali bağlamında diğer partilerden ne şekilde üstün olduklarını göstermeye çalışmıştır. Burada Cumhuriyet'in kurucu partisi olan ve kendini uzun zaman "modernlik" üzerinden tanımlayan CHP, modernlik vizyonunda geride kalmış bir parti olarak konumlandırılmıştır. Bu yaklaşım, aynı zamanda,

[364] "Uçak, Uydu, Tank Üretilecek Türkiye 'ilk 10'a' Girecek", **Hürriyet**, 17 Nisan 2011.
[365] "Uçak, Uydu, Tank Üretilecek Türkiye 'ilk 10'a' Girecek", **Hürriyet**, 17 Kasım 2011.
[366] "Türk Markasını Sabote Ettirmeyiz, İster Birlikte İster Yabancılarla Gelin 'Anadol'u Yeniden Yaratın", **Hürriyet**, 09 Aralık 2010.
[367] "Sana mı Kaldı Kendi İşine Bak", **Hürriyet**, 17 Mayıs 2011.

Türkiye'de merkez sağ partilerin yoksul kesimler arasında taraftar toplamasını sağlayan, kapitalist gelişmeyle iç içe geçmiş popülist kalkınma söyleminin bir yansımasıdır. Özellikle 1980'lerden sonra halk için artık yoksulluklarının görülmesi ve yansıtılması değil, kendilerine yoksulluklarının alternatifi olduğunu gösteren bir zenginlik hayali sunulabilmesi önem kazanmıştır.

Söz konusu projenin isminin kısaltmasının (FATİH), İstanbul'u fetheden padişah olan Fatih Sultan Mehmet ismine bir gönderme içermesi de, Cumhuriyet'in kurucu söyleminde "geri" olarak konumlandırılan Osmanlı tarihi ile "modernlik" sembolü bir projenin yan yana getirilmesi açısından ilgi çekicidir. Tabii burada Fatih'in en "yenilikçi" padişahlardan biri olduğu algısının da farklı kesimlerce paylaşıldığının altını çizmek gerekmektedir. Osmanlı'nın yenilikçi padişahının ismi ön plana çıkartılmış ve günün en önemli modernleşme hamlelerinden biri olan bir projeyle ilişkilendirilmiştir.

Erdoğan'ın FATİH projesi ile ilgili söylemlerinde dikkat çekici bir nokta da teknolojide hedef gösterilen ülkelerdir. Okulları akıllı tahtalarla donatacaklarını ve elektronik kitap dağıtacaklarını açıklayan Erdoğan, "ABD'de, Japonya'da ne kullanılıyorsa benim kardeşim de onu kullanacak."[368] demiş; bir başka konuşmasında ise bu konudaki görüşünü "ABD'de George, Almanya'da Hans bu imkânlara sahip olacak da, benim Rize'mde Ahmet'im, Mehmet'im, Ayşe'm, Fatma'm niye olmasın." sözleri ile ifade etmiştir.[369] Görüldüğü gibi ulaşılmak istenen hedefin Batı ve Japonya üzerinden tanımlanması Osmanlı modernleşme söyleminden, Cumhuriyet'in kuruluşuna, oradan da AK Parti'nin söylemlerine kadar aktarılmıştır.

AK Parti'nin modernleşme vizyonu, içinden ayrıldığı Milli Görüş geleneğinin aksine somut modernleşme anlayışı ile de sınırlı değildir. Genelde vurgu somut modernleşme üzerine olsa da siyasi ilkeler açısından da bir modernleşme vizyonun sahiplenildiği yine partililerin bazı söylemleri ve uygulamaya konulan bazı politikalarda ortaya çıkmaktadır.

---

[368] "Erdoğan'dan BDP'ye Sert Eleştiri", **Hürriyet,** 30 Nisan 2011.
[369] "CHP'li Toprak'a Sert Sözler", **Hürriyet**, 14 Mayıs 2011.

Gül seçimden sonra en önemli hedeflerinin Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak olduğunu belirterek, "bunun ilk ayağı arkasında şiddet olmayan her türlü düşünceyi özgürleştirmek, ikinci ayağı da engin kalkınmış bir ülke yaratmaktır" demiştir.[370] AK Parti'nin siyasi prensipler bağlamında modernleşme vizyonu en iyi AB sürecinde gözlemlenebilir.

Bir Modernleşme Projesi Olarak Avrupa Birliği (AB)

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, AK Parti'yi içinden çıktığı Milli Görüş geleneğinden ayıran en temel unsurlardan bir tanesi AK Parti'nin AB[371] yanlısı tavrıdır. AB sürecinin, başta TÜSİAD olmak üzere birçok kurum ve kuruluşça desteklendiği ve ilişkilerde belli bir ivme kazanıldığı bir dönemde iktidara gelen AK Parti, hem söylemleri hem de gerçekleştirdiği icraatlarla bu sürece katkıda bulunmuştur. Seçimden sonra Erdoğan "önceliği AB olarak belirleyerek Avrupa turuna çıkarken"[372], Gül de AB'nin öncelikleri olduğunu belirtmiştir.[373] AK Parti'nin AB'ye ilişkin yaklaşımları çok detaylı bir çalışmanın konusu olabilir fakat bu bölüm için önemli olan AB sürecinin AK Parti tarafından önemli bir modernlik ölçütü olarak ele alınmasıdır. 2002'de yapılacak Kopenhag zirvesinde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemesi hâlinde bile, "Kopenhag siyasi kriterlerini insanca yaşamanın bir erdemi olarak gördüklerini" söyleyen Erdoğan[374], zirve sonrasında yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin AB'ye üye olmasını "Cumhuriyet sonrasındaki en önemli çağdaşlaşma projesi" olarak ele aldıklarını belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Bizim için AB üyeliği, göz bebeğimiz olan Cumhuriyetimizin kurucu ideallerini tarihin bu aşamasında yenilemenin ve güncellemenin en ideal ve en etkili siyasi enstrümanıdır. Bize göre, AB, dinî ya da coğrafî bir birlik değildir. Bize göre AB siyasi değerler birliğidir."

---

[370] "Gül: AKP Türkiye'nin *Mainstream*'i", **Hürriyet**, 04 Kasım 2002.
[371] Türkiye'nin AB üyelik süreci ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Ahmet DAVUTOĞLU, **Stratejik Derinlik**, 503-509; Zeynep ALEMDAR, **Turkish Civil Society and the European Union: Domestic Politics through International Organizations.**
[372] "AKP Yüzünü Batı'ya Döndü", **Hürriyet**, 12 Kasım 2002.
[373] "Gül: Kıbrıs ve AB Öncelikli Konular", **Hürriyet**, 15 Kasım 2002.
[374] "Tarih Verilmese de Kopenhag Kriterleri Sağlanmalı", **Hürriyet**, 07 Kasım 2002.

Burada AB'ye Cumhuriyet'in "muasır medeniyet" hedefi çerçevesinde yaklaşan Erdoğan, AB'de somutlaşan siyasi değerlerin insanlığın yüzlerce yıllık demokrasi ve özgürlük mücadelesinde pusulası olduğunu ifade ederek:

> "Bu nedenle de Cumhuriyet'i kuran kadroların büyük bir isabetle tercih ettiği bu yol haritasını aynen devam ettirmek, daha güçlü bir hâle getirmek hepimizin ortak hedefidir. (...) Biz biliyoruz ki, Kopenhag siyasi kriterlerini gerçekleştirmek AB'ye girmekten bizim için çok daha önemlidir."[375]

demiştir.

Şüphesiz AB süreci içerisinde iniş-çıkışlar yaşanmış ve AK Parti'nin konu ile ilgili söylemlerinde kaymalar gözlemlenmiştir. Fakat burada yaşanan, istikrarlı bir yaklaşım değişiminden çok, dış siyasetin, ulusal ve uluslararası bağlamın gerekliliklerine uyarlanmasıdır. Örneğin Alemdar, Türkiye'nin Helsinki zirvesinde adaylığının deklare edildiği 1999 yılından 2005 yılına kadar AB uyum yasaları ile belirginleşen olumlu sürecin, 2005'te PKK'nın yeniden silahlanması ve AB sürecinin devlet tarafından bu konuda yapılacak müdahalelere bir engel olarak görülmesi ile durağanlaştığından bahsetmiştir. 2010'da Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ise, Avrupa hükümetlerinin Türkiye'nin üyeliğini desteklemelerini kendi ülkelerindeki oy rekabeti açısından daha riskli hâle getirmiş ve Türkiye'nin üyeliğine destek azalırken, bu AK Parti hükümetinin de AB fikrinden bir nebze olsun uzaklaşmasına neden olmuştur.[376] Böyle dönemlerde farklı bölgesel ağların AB'ye alternatif olarak gündeme getirildiği görülmektedir. Nitekim, 2013 yılında Başbakan Erdoğan'ın AB'nin Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımı üzerine Rusya Başkanı Putin'e, "bizi Şangay Beşlisi[377]'ne alın biz de Avrupa Birliği'ne 'allahaısmarladık' diyelim" sözü üzerine

---

[375] "Erdoğan: Yeni Dönemde AB'ye Daha Yakın Olacağız", **Hürriyet**, 13 Aralık 2002.

[376] Zeynep ALEMDAR, "The 'Turkish Model' of Freedom of Speech".

[377] Şangay Beşlisi ya da Şangay İşbirliği Örgütü, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgizistan, Tacikistan tarafından 1996'da kurulan ve 2001'de Özbekistan'ı da üyeleri arasına alan, söz konusu ülkeler arası askeri, ekonomik ve kültürel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bir örgüttür. Moğolistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan ve İran'ın da gözlemci üye statüsünde bulunduğu örgütte Türkiye 2012 'de diyalog ortağı statüsünü almıştır ["The Shanghai Cooperation Organization", (http://www.cfr.org/china/shanghai-cooperation-organization/p10883).(31 Ekim 2013); Gülay GÖKTÜRK, "Şangay Beşlisi Nasıl Bir Alternatif?", (http://gundem.bugun.com.tr/sanghay-beslisi-nasil-bir-alternatif-yazisi-220639).(20 Eylül 2013); Mesut Karip, "Şangay Beşlisi veya Şangay İşbirliği Örgütü Nedir?", (http://www.hurriyet.com.tr /gundem/22448548.asp).(20 Eylül 2013); "Şangay Beşlisine Alın, AB'yi Unutalım", (http://www. Hurriyet.com.tr/gundem/22448548.asp). (20 Eylül 2013)].

başlayan tartışma bu bağlamda değerlendirilebilir. Yine de bu konuşmadan sonra Erdoğan, AB'ye girmek istediklerini, fakat AB Türkiye'yi oyaladığı için böyle bir açıklama yaptığını dile getirmiştir.[378]

Ayrıca bu noktada bir parantez açarak bu durumun AK Parti hükümetine özgü olmadığını, Türkiye'nin Avrupa'ya yaklaşmasının Avrupa tarafından engellendiği dönemlerde her zaman alternatif işbirlikleri arayışına girildiğini belirtmekte fayda vardır.[379] AK Parti, her ne kadar 2007'de ikinci kez genel seçimleri kazanması, 12 Eylül 2010'da yapılan Anayasa referandumu ile bir nevi güvenoyu alması ve de 2011'de üçüncü kez genel seçimleri kazanması ile iktidarını pekiştirerek Türkiye'nin geleneksel AB politikasından bağımsızlaşma şansını elde etse de[380], diğer bir deyişle ulus-devlet alanında iktidar kazandıkça alana uyum sağlama gereksinimi alanı değiştirme gücüne evrilse de, AK Parti için bu konuda tam anlamı ile bir eksen değişikliğinden söz etmek mümkün değildir. Nitekim, Erdoğan'ın 2011 yılında seçimlerden sonra yaptığı Hükümet Programı Sunuş Konuşması'nda şu cümleler yer almaktadır:

> "(…) Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; ülkemizin Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki en büyük modernleşme hamlesi olan Avrupa Birliği'ne katılım sürecini kararlılıkla yürüttük, yürütüyoruz. Bazı Avrupa Birliği ülkelerinin objektif kriterlerden uzak, özellikle bunu söylüyorum, objektif kriterlerden uzak yaklaşımları süreci olumsuz yönde etkilese de, biz Avrupa Birliği standartlarına uyum konusundaki çalışmalarımıza samimi olarak devam ediyoruz."[381]

Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ise önemli olanın AB üyesi olmak değil, AB standartlarında bir ülke olmak olduğunu, bunun için reform

---

[378] "Şangay Beşlisine Alın, AB'yi Unutalım", (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22448548.asp).(20 Eylül 2013)

[379] Alemdar kitabında Avrupa Birliği tarafından Türkiye'nin aday ülkeler arasında alınmadığı 1997 Lüksemburg Zirvesi sonrasında, dönemin hükümetinin (ANAP, DSP, DTP kolalisyonu) alternatif olarak Rusya ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri iyileştirme çabası içerisine girdiğinden bahsetmiştir [Bkz. (371), ALEMDAR, 44].

[380] Bkz. (376), ALEMDAR.

[381] "Başbakan Erdoğan'ın Hükümet Programını Sunuş Konuşmasının Tam Metni", (http://www.akparti.org.tr/mobil/haberler/basbakan-erdoganin-hukumet-programini-sunus-konusmasinin-tam-metni/10899).(31 Ekim 2013)

sürecini yürüttüklerini belirterek, "Avrupa'nın ülkelerine değil, ilkelerine ihtiyacımız var." demiştir.[382]

Bu bakış açısı partinin önde gelen diğer isimlerince de paylaşılmaktadır. Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, AB bu kadar ekonomik sıkıntıdayken hâlâ üyelik konusunda ilgisinin devam edip etmediği sorusuna; AB'ye sadece ekonomik bir birliktelik, bir kulübe üyelik olarak bakmadıklarını, AB'nin Türkiye için "hukukun üstünlüğü, demokratik standartların yükseltilmesi, temel hak ve özgürlüklerin uygulanması çerçevesinde bir referans noktası olduğunu" ifade ederek cevap vermiştir.[383]

Sonuçta, somut modernleşme hamlelerinin yanı sıra, siyasi prensiplerde hedeflenen dönüşüm de AK Parti'nin modernleşme vizyonunun önemli bir parçasını oluşturmakta ve bu bağlamda referansı, aynı somut modernleşme projelerinde olduğu gibi, "Avrupa" oluşturmaktadır. Avrupa, AK Partililerin söylemlerinde sadece somut modernleşme ve siyasi prensipler konusunda değil, daha birçok başka alanda da ulaşılması gereken bir "hedef" olarak konumlandırılmıştır.

AK Parti iktidara geldikten hemen sonraki dönemde, Kültür Bakanı Hüseyin Çelik, Türkiye'de kişi başına düşen kitap oranının Doğu Avrupa'nın çok gerisinde olduğundan yakınarak, medeni dünyanın bir parçası olmak için bu anlamda medeni dünyanın standartlarının yakalanmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir.[384] Ayrıca yerel ve evrensel kültürü birleştirmenin öneminden bahsederek bu şekilde sağlam bir kültür politikası uygulanabileceğinden bahsetmiş ve "Dünyanın varoşlarında kalmamak için sanatta da kültürde de Batı'nın standartlarını yakalamak zorundayız." demiştir.[385]

Özellikle AB sürecinin yoğun olarak yaşandığı dönemde, kültürden, eğitime, vergi düzenlemesinden, çalışma koşullarına kadar birçok konuda referans olarak çoğunlukla Avrupa gösterilmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu YÖK konusunda görüşlerini ifade ederken, özgürlüğün önemini Galileo, Kopernik ve

[382] "Devlet Bakanı Bağış CHP'yi Eleştirdi", **Hürriyet**, 31 Mayıs 2011.
[383] "Şimşek: Ders Kitaplarında Fazla Yeri Olmayan Süreçten Geçtik", **Hürriyet**, 22 Ocak 2011.
[384] "Korkmayın, Balerinlere Başörtüsü Takmayacağız", **Hürriyet**, 22 Kasım 2002.
[385] "60'lık Balerinler Bile Var", **Hürriyet**, 26 Kasım 2002.

Rönesans'a referanslar vererek anlatmış[386]; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başeskioğlu yapılacak düzenlemelerle ilgili yol haritalarının AB standartları ve ILO normları olacağını, dünyayı yeniden keşfetmeyeceklerini belirtmiş[387]; dönemin Maliye Bakanı Unakıtan yeni düzenlemeleri anlatırken "AB'de bu işler nasıl oluyorsa aynısını yapacağız" demiştir. Böylece, daha önce de belirtildiği gibi, somut modernleşme anlayışında olduğu gibi, başta siyasi prensipler olmak üzere daha genel bir çerçevede de Avrupa önemli referanslardan biri olmayı sürdürmüştür.

Kısaca AK Parti, ulus-devlet alanının ve Türk ulusal kimliğinin kurucu unsurlarından "modernlik ideali"ni sahiplenerek meşru bir dil kazanmış ve bu dilin etkinliğini sık sık Cumhuriyet tarihine yaptığı vurgularla kuvvetlendirmiştir. Nitekim, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren gelişen "modernlik" anlayışının etkilerini AK Parti'nin söylemlerinde izlemek mümkündür. Çeşitli örneklerde görüldüğü üzere, gerek somut modernleşme, gerekse siyasi dönüşüm açısından hedef, ağırlıklı olarak Avrupa'dır. Öte yandan AK Parti, hem kurucu parti CHP'den daha ileri bir "modernlik" vizyonuna sahip olduğunu ifade ederek, hem de bu vizyon çerçevesinde ortaya koyduğu FATİH gibi projelerle, "modernlik" ile Osmanlı mirasını yan yana getirerek ezber bozmaktadır.

Tam da bu noktada, modernist İslamcı kimlik tahayyülünün modernlik tanımı ile kurucu kimliğin modernlik tanımı karşı karşıya gelmektedir. Kurucu kimlik Osmanlı'yı İslami kimliği nedeni ile "modern olamayan" olarak tanımlarken, "laiklik" ideali, daha önce de belirtildiği gibi, uzun yıllar CHP'nin modernliğinin en farklılaştırıcı unsurunu oluşturmuştur. Oysa modernist İslamcı anlayışta, özellikle 21. yüzyılda yaşanan zihinsel yenilenme de göz önünde bulundurulduğunda, İslam modernlikle çelişen bir unsur değildir. Diğer bir deyişle ulusal kimlik bağlamında, hem "modernlik ideali" hem de "İslami sermaye" aynı anda değerli olabilirler. Bu durumda "laiklik ideali"nin nasıl konumlandırılacağı ulusal kimlik vizyonu açısından önemli bir sorunsal hâline gelmektedir.

[386] "Üniversite Laik ve Özgür Olmadan Bilim Yapılmaz", **Hürriyet**, 09 Ocak 2003.
[387] "Yol Haritamız: ILO Normları", **Hürriyet**, 12 Ocak 2003.

AK Parti ve Laiklik

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, laiklik ideali kurucu kimlikte önemli bir sermaye olarak yerini alırken, nominal anlamda Müslümanlık da değerini korumuş; dolayısıyla, din ve ulusal kimlik arasındaki bu muğlak ilişki ulus-devlet alanındaki iktidar mücadelesini yürütmenin birincil araçlarından biri hâline gelmiştir. Yine birinci bölümde değinildiği üzere, 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin kadroları büyük ölçüde İslamcı Milli Görüş geleneğinden gelmektedirler. Ayrıca partinin İslami cemaat ve tarikatlarla dolaylı yoldan da olsa bağlantıları vardır. Her ne kadar AK Parti kuruluşundan itibaren İslamcı bir parti olmadığını vurgulamış ve kendini "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlamış olsa da, biraz yakından bakıldığında "muhafazakâr" kavramının, önceki sayfalarda vurgulandığı gibi daha çok kimlik inşa sürecinin popülist bir söylemsel aracı konumunda olduğu ve ulusal kimliğin içerisindeki "İslam" vurgusunu doğallaştırma işlevini gördüğü söylenebilir. Öte yandan AK Parti ulusal kimliğin kurucu unsurlarından "modernlik ideali"ni, sadece somut ekonomik-endüstriyel-teknolojik bir hedef değil, demokrasi gibi siyasi değerleri de içeren bir yaklaşım olarak sahiplenmiştir. Kurucu kimliğin laikliği modernliğin önemli bir belirleyeni olarak konumlandırmış olması AK Parti'nin ulusal kimlik bağlamında İslam ve modenliği içeren konfigürasyonlar oluşturmasını ise çetrefilli bir hâle getirmektedir. AK Parti'nin ulusal kimlik algısında İslam'ı ne şekilde konumlandırdığı ve bunun laiklik prensibi açısından değerlendirilmesine üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde çeşitli örnekler üzerinden yer verilecektir. Fakat bu bölümlere geçmeden önce AK Parti'nin din ve laikliğe yaklaşımını doğrudan gösteren söylemlerine kısaca bakılabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi kuruluşundan itibaren parti temsilcileri AK Parti'nin İslami bir parti olmadığını vurgulamış ve laiklik prensibini benimsediklerini ifade etmişlerdir. Seçimden sonra "laikliğin tüm inanç ve dinlerin güvencesi olduğunu ve laikliği koruyacaklarını" söyleyen[388] Erdoğan, Fransa'da ilgili bir soruya "İslam ve dinle ilgili soruları Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanı'na sorarsınız. Ben siyaset adamıyım, bana siyaset sorun."[389] şeklinde cevap vermiş, partisinin İslami olup

[388] "Ilımlı Başlangıç", **Hürriyet**, 04 Kasım 2002.
[389] "Chirac: Üyeliğiniz İçin Elimden Geleni Yapacağım", **Hürriyet**, 28 Kasım 2002.

olmadığına ilişkin tartışmalara, "Partimizin adında İslam sözcüğünü görüyor musunuz? Din esasına dayalı bir devlet değiliz. Dinin siyasette kullanılmasına karşıyız." şeklinde tepki göstermiştir. Benzer tartışmalar karşısında Gül ise, "Hiç endişeniz olmasın partimiz din eksenli bir parti değildir. Biz dini sadece kişisel ihtiyaçlar düzeyinde görüyoruz." ifadesini kullanmıştır.[390]

Fakat AK Parti'nin laiklik konusundaki vurgularına bakıldığında cumhuriyet dönemi laikliğinden farklı bir anlayışın ön plana çıktığı görülmektedir. AK Parti'nin yönetici adayları ve diğer partililer için açtığı ve çeşitli konularda dersler verilen Siyaset Akademisi için hazırlanmış ders notlarında İslam'da din-devlet ilişkilerinin ele alındığı bölümde şu bilgiler yer almaktadır:

> "(…) İslam'ın ve Müslüman aydınların sekülarizm gibi bir konuyla karşı karşıya kalışları çok yenidir. Aşağı yukarı Machiavelli ile başlayan modern düşüncenin bir ürünü olarak sekülarizm Batı dünyasında değişik şekillerde algılanmıştır. Anglosakson dünyada sekülarizm din karşıtlığı anlamında herhangi bir anlam ifade etmediği gibi, dinî özgürlüklerin önünü açıcı bir işleve de sahiptir. Bu dünyada gelişmiş olan sekülarizm, dinî yorumların ruhban sınıfından oluşan tek bir zümreye bırakılmasına karşı çıkmış, deyim yerindeyse herkesi kendi kendinin papazı durumuna getirmiştir. Hâlbuki Fransız aydınlanma geleneğinde yer alan laisizm doğrudan doğruya bireyi ve toplumu dinden arındırmak şeklinde anlaşılmış ve bu kavramla dinî değerlere karşı büyük bir husumet ve savaş yürütülmüştür. Sosyalist ülkelerde sekülarizm adına dinî değerlere ve normlara karşı başlatılan savaş bu anlayışın tuzunu, biberini oluşturmuştur.
>
> Müslüman aydınların sekülarizm kavramına mesafeli durmalarının temelinde, Fransız kaynaklı laik dünya görüşü ile karşı karşıya gelmiş olmaları yatmaktadır. Gerçekte İslam ülkelerinde yayılmakta olan modern değerler daha çok Fransız eksenli değerler olmuş, bu da özellikle sömürge altındaki ülkelerde bu kültüre karşı bir tepki doğurmuştur. Bu duyarlılığın dışında sekülarizm-İslam konusunu daha temkinli olarak değerlendirmek gerekir. Sekülarizm esas itibariyle bu dünyayı ihya etmeyi, bu dünyadaki yaşamı kutsallıktan arındırmayı amaçlayan bir düşünce biçimidir. Yaklaşık bin yıl boyunca bütün Avrupa'yı Kayzero-Papizm düşüncesiyle idare eden Katolik Kilisesi sosyal ve siyasal yaşamın tümünü kutsal

[390] "Gül: 20 Bin Dolara Türk Vatandaşlığı mı Satsak", **Hürriyet**, 26 Ocak 2003.

> (sacred) kavramı ile açıklamış; adeta dünyevi, başka bir deyişle akli (profan) alana yer bırakmamıştır. Sekülarizmin gerek Fransız versiyonunda, gerekse Anglo-sakson versiyonunda akıl ve rasyonalite ile birlikte zikredilmesinin temelinde yatan realite budur.
> (...)
> İslam, tabiatı gereği akıl dinidir. Bu temel üzerinde İslam dünyasında fizik, matematik, nahiv, tıp, siyaset felsefesi, kimya, simya, astronomi gibi ilimler gelişmiştir.(…) Kur'an çok açık ve net bir biçimde inancın temelini akletmeye (mantık yürütmeye) dayandırmıştır.
> (…)
> İslam'ın bu özelliği, onu Batı dünyasında gelişmiş olan ve yaşamın her alanını rasyonaliteden soyutlayarak adeta bir kut hâline getiren; hastalıklar dâhil neredeyse her şeyi cinlerle, perilerle, Tanrının cezalandırmasıyla, Papazın çarpmasıyla açıklayan Orta Çağ Katolizminden oldukça uzak olduğu anlaşılır. İslam'daki rasyonalizm ve bireycilik (dinin bireysel olarak yorumlanması anlamında) Katolik hegemonyaya başkaldıran Protestan öncülere ilham kaynağı teşkil etmiştir. Nitekim Calvin 'kendisini İsa'dan çok Muhammed'e yakın hissettiğini' İslam'ın bu özelliğinden dolayı ifade etmiştir. Batı'da sekülarizmin gelişmesinde Protestan din anlayışının büyük bir katkısı olmuştur. Protestan din anlayışının Batı dünyasına getirmiş olduğu iki değişiklikten biri dinin bireysel olarak yorumlanması, böylece Ruhban sınıfının tekeline son verilmesi; ikincisi ise dini bu dünya için bir motivasyon kaynağı hâline getirmesidir. Bu motivasyon Hristiyan bir müminin çok çalışıp tasarruf etmesi ve tasarrufunu yatırıma dönüştürmesi şeklinde ekonomik bir değere dönüştürmüştür.
> İslam'ın ticaretin önemine, çalışmaya, kazanmaya, başkasına muhtaç olmamaya verdiği değer esasında dinin aynı zamanda bu dünya hayatını iyileştirmek için insanları ne kadar motive edici olduğunu da göstermektedir.(…) Bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda İslam'ın bu dünyayı imar etmeye matuf rasyonel değerlere ne kadar açık olduğu anlaşılmaktadır.[391]

AK Parti **Siyaset Akademisi Notları**'ndaki sekülarizm tanımlamasında birinci vurgu sekülarizmin din karşıtlığı olmadığı üzerinedir. Tam tersine, sekülarizm dinî özgürlüklerin önünü açan, bireye dinini yorumlama şansı veren bir ilkedir. Laisizm ise Fransız örneği içerisinde ele alınmış ve toplumu tamamen dinden arındırma prensibi olarak tanımlanmıştır. Yazara göre Müslüman aydınların konuya temkinli

[391] Ömer ÇAHA, "Tarih Boyunca Batı'da ve İslam Dünyası'nda Din-Devlet İlişkileri ve Modernleşme, 86-88.

yaklaşmalarının temelinde İslam dünyasının daha çok Fransız etkisinde kalmış olması ve "olumsuz" örnekleri görmüş olmaları bulunmaktadır. Oysa sekülarizmin temel prensipleri ile İslam arasında bir uyuşmazlık yoktur. Sekülarizmin gelişmesinde Protestan din anlayışı, Protestanlığın temelinde ise dinin bireysel olarak yorumlanması, böylece ruhban sınıfının tekeline son verilmesi ve dinin bu dünya için bir motivasyon kaynağı olarak değerlendirilmesi yaklaşımları vardır ki, bunlar zaten İslam'da mevcut olan anlayışlardır. Bu noktada yine 19. yüzyıl İslamcılığının Batı'dan alınan değerlerin, zaten İslam'da var oldukları savı ile meşrulaştırılması eğiliminin de bir örneği görülmektedir.

Ders notlarındaki laiklik/sekülarizm ayrımı, bu çalışma içerisinde ortaya konulan ayrım ile örtüşmemekle beraber, daha önce de belirtildiği gibi farklı laiklik pratiklerini ayrıştırmak için sıkça kullanılan bir ayrımdır. Dolayısıyla tekrar bu ayrımın anlamı üzerinde durulmayacaktır. Zaten gerek ders notlarının geri kalanında, gerekse AK Parti temsilcilerinin demeçlerinde genellikle sekülerlik ve laiklik terimleri birbirlerinin yerine kullanılmakta ve tutarlı bir kavramsal ayrıştırmanın yapılmadığı görülmektedir. Buradaki asıl sorunsal, söz konusu prensipler için kullanılan terimlerden çok, prensiplerin içeriklerine ilişkindir. Ders notlarındaki sekülarizm tanımı, bu çalışmada da "sanayileşen toplumlarda din-dışı ilerleme düşüncesinin temelinde bulunan dünyevi bir referans çerçevesinin kabulu" olarak ifade edilmiş olan sekülerlik tanımı ile örtüşmektedir. Fakat sekülerliğin gelişimi Protestan din düşüncesine bağlanarak bu "dünyevi referans çerçevesine" geçiş sürecine yine "dinî bir referans çerçevesi" oluşturulmuştur. Ayrıca, İslam dininin zaten dinin bireysel yorumlamasına açık olduğunu ve bu dünyanın ihyası fikrini içerdiği vurgulanmıştır. Benzer bir vurgu Akdoğan'ın **AK Parti ve Muhazafazar Demokrasi** adlı kitabında da yer almaktadır. Akdoğan'a göre Müslümanlık'ta, Hristiyanlık'ta bulunan ve laiklik/sekülerliğin doğmasına neden olan Kilise/ruhban sınıfı hâkimiyeti ve mezhepsel tekel bulunmamaktadır.[392] Bu ifadeler tersten okunduğunda, İslam'ın zaten seküler bir düzen ön gördüğü söylenmektedir ki bu, hem sekülerin dinî olanla açıklandığı kavramsal bir kargaşayı beraberinde getirmekte, hem de özcü bir din okumasına da işaret etmektedir.

[392] Bkz. (347), AKDOĞAN, 78.

İkinci olarak söz konusu tanımda Blancarte'nin laiklik olarak ifade ettiği, devletin sekülerliği prensibine ilişkin fazla bir açıklama yapılmamaktadır. Blancarte'nin laikliğin üç ana koşulu olarak sıraladığı prensipler hatırlanacak olursa, bunlar, "inanç özgürlüğüne saygı", "siyasetin dinler karşısında özerkliği" ve "dine ilişkin ayrımcılığın önlenmesi ve herkes için eşitliğin sağlanması"dır. Ülkelerin özel bağlamlarına göre değişebilecek dördüncü madde ise bilimsel kurumların ve eğitim kurumlarının dinden bağımsızlığıdır. Ders notlarında "inanç özgürlüğüne saygı" prensibi vurgulanırken, diğer prensiplere fazla değinilmemektedir. Sadece "İslam'ın din ile devlet işlerini bütünleyen bir yapı arz ettiği" yolundaki görüşün "oryantalistlerin bir yanılgısı olduğu", "gerçekte İslam tarihinde daima örf-i hukuk ile şer-i hukuk ayrımının yapılmış olduğu" belirtilmiştir.[393]

AK Parti'nin önde gelen isimlerinin söylemlerine de bakıldığında laiklik prensibinin genellikle "inanç özgürlüğü" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Gül, niçin İslami değil de muhafazakâr-demokrat bir parti olarak kendilerini konumlandırdıklarını; Türkiye'nin % 99'u Müslüman bir ülke olduğunu, İslami bir parti tanımlamasının Müslüman olmayanları kapsamayacağını, ayrıca böyle bir tanımlama durumunda partinin başarılarının da başarısızlıklarını da bu dine, yani Müslümanlığa mal edileceğini ifade ederek açıklamıştır. Gül, "Osmanlı'da, bir din devleti olmasına rağmen, farklı inançtaki insanların dinlerini açıkça ve özgürce yaşadığını" hatırlatarak "bu kadar yüzyıl geçtikten sonra bugünkü çağdaş dünyada neden olmasın?" diye sormuştur.[394]

Nitekim farklı dinler AK Parti ve ileri gelenleri tarafından hep birer zenginlik olarak değerlendirilmiş ve hoşgörü ve barış söylemi çerçevesinde ele alınmıştır. Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu Musevi Lisesi'nin açılış töreninde "farklılıklarımız bizim en önemli zenginliğimiz, geçmişten gelen mirasımızdır" derken böyle bir duruş sergilemiştir.[395] 2010 yılında Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Amerika ve Ortodoks Kiliseler tarafından, dinî azınlıkları ilgilendiren çalışmaları ve farklı kültür ve medeniyetler arasındaki karşılıklı anlayış köprüsü kurma çabalarından dolayı bir ödüle

[393] Bkz. (391), ÇAHA, 91.
[394] "AKP Seçim İçin Barajı Beklemeyecek", **Hürriyet**, 07 Kasım 2002.
[395] "'Vatana Layık Ol' Tavsiyesi", **Hürriyet**, 01 Temmuz 2010.

layık görülen Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, yaptığı konuşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer adının "Hoşgörü İmparatorluğu" olduğunu hatırlatarak, Osmanlı'da azınlıklara tanınan imkânları sıralamıştır. Ayrıca Ali-İmran suresinin 6. ayetini okuyan Bağış, bu sureye referansla İslam'ın farklı inançlara sahip olanlara müdahalede bulunmadığını ve ayrımcılık gözetmediğini anlatmıştır.[396]

Farklı dinî gruplara ilişkin olarak yapılan zenginlik vurgusu ve devletin rolünün inanç özgürlüğünü sağlamakla sınırlandırılması, hatta bunun da İslamiyet'in hoşgörüsü gibi dinî referanslarla gerekçelendirilmesi çoğu zaman laiklik prensibini güçlendirmenin tersine, ulusal kimlikteki nominal Müslümanlık vurgusunun güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla AK Parti'nin söylemleri kurucu kimlikteki nominal Müslümanlık vurgusunu koruyarak pekiştirmektedir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere bu Müslümanlık nominal bir Müslümanlıktır ve İslami kültür, pratik ve ağları içermez. AK Parti'nin yaklaşımı ise tam da bu noktada kurucu söylemden farklılaşmaktadır. AK Parti "halk"ın öz değerlerinden biri olarak gördüğü İslam'ı sadece nominal bir unsur olarak değil, bir bütün olarak ulusal kimliğin içerisinde değerli ve anlamlı bir sermaye olarak konumlandırmaktadır. Bu şekilde "İslam" ulusal kimlik inşa sürecinde "halk"a atfedilen birçok özelliğin de meşru bir referans çerçevesi hâline gelmektedir. İlerleyen bölümlerde AK Parti'nin farklı söylem ve pratiklerinde bu yaklaşımın izleri sürülecek ve tartışılacaktır.

[396] "Bakan Bağış'a Dinî Özgürlükler Ödülü", **Hürriyet**, 16 Kasım 2010.

3. YENİ ULUSAL TARİH ANLATISINDA İSLAM'IN YERİ

İlk bölümlerde yapılan kuramsal tartışma çerçevesinde de ifade edildiği gibi, ulusal kimlik, bir ulus bağlamında var olan rakip kurguların mücadelelerinden doğan, sadece o ulusa özel bir kurgudur. Bourdieu'nün terimleri ile ifade edilirse, ulusal kimliklerin ulus-devlet alanının özgül sermayeleri olduğu söylenebilir. Ve bu özgül sermaye, alanda hareket eden eyleyicilerin habitusları ile alanın nesnel-yapısal bağıntılarının karşılıklı etkileşimleri ile şekillenir.

Ulusal kimlik kurgusu, ulus içerisindeki bireyler için "ortak bir süreklilik, hafıza ve kader"[397] duygusu sağlayan, kendileri, birbirleri ve ötekine dair; geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisini içerir. Dolayısıyla, özellikle "geçmişin bilgisi" olarak ulusal tarih söylemi "ulusal kimlik" içerisinde çok kritik bir yere sahiptir. Bu bağlamda ulusal tarih anlatısının oluşum sürecinde devlet ve hükümet yetkilileri gibi ulusal aktörlerin, diğer bir deyişle ulus-devlet alanının eyleyicilerinin, söz konusu kurguyu oluşturabilmek için kullanabileceği kaynak dağarcığı, tarihi hafıza ve burada yer alan semboller ile sınırlıdır. Yine de tarih ve hafızanın da sosyal yaratımlar oldukları düşünüldüğünde, bu sınırlı dağarcığın bile çok farklı konfigürasyon olasılıklarını içerisinde barındırdığı görülebilir.[398] Farklı tarih anlatıları bugün ulusal kimlik çerçevesinde hareket içerisinde olan farklı birçok sermaye arasında yeni bir hiyerarşik düzen oluşturulmasına ve/veya var olan hiyerarşilerin yeniden üretilmesine ve güçlendirilmesine hizmet edebilirler. Diğer bir deyişle, ulusal tarih anlatısında bir manipülasyon, ulusal kimlikte de bir manipülasyon anlamına gelmektedir. Ulus-devlet alanının özgül sermayesi olarak ulusal kimlik ise, kimlerin o ulus-devlet alanına daha fazla ya da daha az ait olduklarını, diğer bir deyişle daha fazla ya da daha az iktidar sahibi olduklarını belirler. Dolayısıyla ulusal tarih anlatısı, ortak bir hafıza için manipüle edilen tarihi semboller[399] ve ilişkili sermayeler aracılığıyla, bir yandan ulusal kimliği tanımlarken, bir yandan da bu sermayelerle ilişkileri bağlamında o ulusun üyeleri arasındaki hiyerarşi üzerinde etkili olur.

---

[397] Bkz. (61), SMITH, 58.
[398] Bkz. (32), MANSBACH – RHODES, 436.
[399] Bkz. (62), DELOYE, 74-77.

Daha önce de belirtildiği gibi ulus-devlet alanında kritik bir konumu işgal eden devlet ne ulusal kimliğin ne de ulusal tarih anlatısının içeriğini şekillendirme sürecinde rakipsiz değildir. Yine de kaynakları ve imkânları devlete, genelde ulusal kimlik kurgusunun, özelde ise ulusal tarih anlatısının oluşturulması, yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesinde ayrıcalık sağlar. Özellikle ulusal anma ve kutlama törenleri, tarihin içeriği ve anlamı üzerinden yürütülen mücadelenin parçalarıdır.

Türkiye özeline geri dönülürse, tek başına on yılı aşkın bir süre iktidarda kalan, içinden devleti temsil eden cumhurbaşkanlığı makamına gelmiş bir isim çıkartan ve süreç içerisinde yaşanan hızlı ekonomik büyüme sayesinde elde edilen ekonomik kaynakları kullanma imkânına sahip olan AK Parti'nin özellikle son dönemde, yürütme görevi gören bir hükümet olmaktan öte, devleti yeniden yapılandıran bir güç hâline gelmesiyle ulusal tarih söyleminin de önemli belirleyicilerinden biri hâline geldiğini söylemek mümkündür.

Başbakan Erdoğan'ın önceki bölümde yer verilen ifadelerinde, AK Parti'yi "arkasındaki ilahi destekle milleti kurtaran ve yeni düzeni kuran kahraman" olarak konumlandıran bir söylemin ön plana çıktığı görülmektedir. Aslında başlı başına bu söylem bile ulusal mitler yaratarak ortak hafızanın şekillendirilmesine örnek olarak verilebilir. Fakat partinin söylemlerinde, AK Parti iktidarı dönemeci, ulusal tarihin farklı dönemleri ile de ilişki içerisinde ele alınmaktadır. Bir yandan kurucu kimliğinkinden farklı bir Osmanlı mirası vurgusu ile İslam-Osmanlı geçmişi unsurunun ulusal kimlik içerisindeki ağırlığı artırılırken, öte yandan kurucu kimliğin kritik belirleyenleri olan Kurtuluş Savaşı ve Atatürk gibi kurucu simgelerin de yoğun bir biçimde kullanılmasıyla AK Parti'nin ulus-devlet alanı içerisindeki yeri güçlendirilmektedir. Tüm bu referanslar, hem ulusal kimliği başlı başına şekillendirmekte hem de ulusal kimlik tanımı içerisine yerleştirilen çeşitli unsurların da meşrulaştırılması ve/veya güçlendirilmesi işlevini görmektedir. Bu anlamda en etkin referans ise AK Parti'yi, "arkasındaki ilahi destekle milleti kurtaran ve yeni düzeni kuran bir kahraman" olarak konumlandıran, bir seçkin-halk ya da ezen-ezilen dikotomisi üzerine inşa edilmiş yakın tarih anlatısıdır.

Bu bölümde, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu bağlamında sunduğu ulusal tarih anlatısı, öncelikle bir takım tarihi sembollerin önemlileştirilme ya da önemsizleştirilmesi ile ulusal "geçmişin bilgisi"nin yeniden oluşturulması açısından ele alınacaktır. Ayrıca söz konusu tarih anlatısının öngörülen ulusal kimlik tanımı içerisindeki diğer unsurlar için de ne şekilde bir referans çerçevesi olarak sunulduğu ve bu şekilde nasıl değiştirildiği de değerlendirilecektir. Özellikle bu tarih anlatısında İslam'ın nasıl konumlandırıldığı üzerinde durulacak ve bunun ulusal kimlik içerisinde İslam'ın bir sermaye olarak değerini nasıl etkilediği tartışılacaktır.

"İstanbul'un Fethi Kutlamaları ve Bir İslam İmparatorluğu Olarak Osmanlı" başlığı altında ele alınacak birinci örnek Osmanlı ile kurulan tarih bağını sembolize eden fetih kutlamalarıdır. Bu örnek bağlamında "İstanbul'un fethi" kutlamalarının şekil ve içerik bakımından AK Parti iktidarından önce ve sonra ne gibi farklı özellikler taşıdığı tespit edilmeye çalışılacak ve kutlamaların bir ulusal anma ve kutlama günü olarak kurumsallaşması ve içerik olarak sekülerleşmesini içeren ikili süreç tartışılacaktır. Fethi gerçekleştiren Fatih'in hangi özelliklerinin altının çizildiği ise yine ulusal kimlik konsolidasyon süreci bağlamında üzerinde durulacak bir başka konudur.

İkinci örnek ise "'Mehmet Âkif Ersoy Yılı' ve Kuruluş Söyleminde İslam Vurgusu" başlığı altında ele alınacaktır. 2011 yılı AK Parti tarafından Mehmet Âkif Ersoy yılı ilan edilmiş ve yıl boyunca bu bağlamda çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. İslamcı çevreler için önemli bir isim olan Mehmet Âkif Ersoy, İstiklal Marşı'nın yazarı olarak da Cumhuriyet'in kurucu öğelerinden biri sayılabilir. Bu bağlamda AK Parti'nin Cumhuriyet ve İslam'la kurduğu ilişkide önemli bir yere sahiptir. Yıllar boyunca yapılan etkinliklerin analiz edilmeye çalışılacağı bu bölümde, AK Parti tarafından Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının ne şekilde İslami unsurların altı çizilerek sahiplenilmeye çalışıldığı ve bunun hükümetin ulusal kimlik vizyonu açısından ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır. Ayrıca Ersoy'un önemli bir tarihi şahsiyet olarak hangi özellikleri ile bugün için öngörülen ulusal kimliğe bir referans oluşturduğu ele alınacaktır.

Birinci örnekte AK Parti'nin Osmanlı, ikinci örnekte kuruluş tarihi ile ilişkisi ele alınırken, üçüncü örnek partinin yakın tarih ile kurduğu ilişkiyi anlatır niteliktedir. AK Parti kendisini, Menderes'in Demokrat Partisi ve Özal'ın Anavatan Partisi'nin bir uzantısı olarak konumlandırırken aynı zamanda bir yakın tarih anlatısı oluşturmaktadır. AK Parti'nin söylemlerinde kendisi ile bu partiler arasındaki süreklilik söz konusu partilerin "halk"ın partileri olmalarına bağlamış ve yakın Türkiye tarihi "halk"ı temsil eden partiler ve onlar karşısında halka zulmeden seçkinler arasındaki bir mücadele olarak kurgulanmıştır. İşte bu bölümde, partiye ait ilgili söylemlerden faydalanarak ulusal kimlik vizyonu çerçevesinde AK Parti'nin söz konusu yakın tarih anlatısı içerisinde "halk"ı nasıl tanımladığı, özellikle din unsurunun bu tanımdaki yeri de vurgulanarak, sorunsallaştırılacaktır.

3.1. İstanbul'un Fethi Kutlamaları ve Bir İslam İmparatorluğu Olarak Osmanlı

Refah Partisi'nin 1994 yerel seçimlerinde, diğer birçok büyükşehirde olduğu gibi İstanbul'da da belediye başkanlığını kazanması; bu seçimin öncesinde gerek partinin önde gelenlerinin, gerekse basının "İstanbul'un ikinci fethi" temasını gündeme getirmeleri[400] ve seçimin ardından Mayıs ayında İstanbul'un fethinin 541. yıldönümünde büyük kutlamaların yapılması İstanbul'un fethi kutlamaları tartışmasını uzun yıllar devam etmek üzere Türkiye'nin gündemine yerleştirmiştir. Söz konusu tartışma genel olarak laisizm/İslamcılık, daha özelde ise Ankara/İstanbul karşıtlığı çevresinde şekillenmiştir ve geçerliliğini AK Parti döneminde de korumuştur. Bu bölüm söz konusu tartışma ışığında bir anma ve kutlama günü olarak İstanbul'un fethinin AK Parti hükümeti ulusal kimlik vizyonundaki anlamını irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamı irdeleyebilmek için ilk önce iki farklı ulusal kimlik tahayyülünü sembolize eden laisizm/İslamcılık kutuplarının mekânsallaştığı iki şehir olan; Ankara/İstanbul karşıtlığına odaklanılacaktır.

[400] Örneğin, Erdoğan Nuriye Akman'a verdiği röportajda "İstanbul'u yeniden mi fethedeceksiniz?" sorusuna "Fetih, savaş çağrışımı yapıyor. Oysa Fetih'in kelime anlamı 'açmak'. Karanlığı aydınlığa açmak. Bu anlamda ikinci fetih diyebiliriz. İstanbul bir çözümsüzlükler yumağı, zulmün kara bulutlar halinde üzerine çöktüğü bir kent oldu. Biz bu yumağı bir kutlu anahtarla açacağız." cevabını vermiştir ["(Recep Tayyip Erdoğan) - İstanbul'un ikinci fethi!", (http://www.nuriyeakman.com/node/1741).(31 Ekim 2013)].

Farklı Ulusal Kimlik Tahayyüllerinin Sembolik Mekânları Olarak İstanbul ve Ankara

İstanbul'un fethi kutlamaları tartışması bağlamında gündeme gelen ve geçtiğimiz yıllarda medyada Merkez Bankasının Ankara'dan İstanbul'a taşınacağı gibi haberlerle[401] iyice alevlenen İstanbul/Ankara çekişmesi, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında kurulan sentetik karşıtlığın bir temsili olarak okunabilir. Genellikle, hem laisist hem de İslamcı söylemlerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul, Osmanlı kültürünü sembolize ederken, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara, genç Cumhuriyet'in modernleşme projesini ve onun selefinden bağımsızlığını sembolize etmektedir. Dolayısı ile bir tarafta Osmanlı mirası, öteki tarafta ise Cumhuriyet modernleşmesi durmaktadır ve bu şehirlerden birini sahiplenmek diğerini dışlamak anlamına gelmektedir.

Keyder'e göre kurucu kadrolar[402] Cumhuriyet'i kurarken İstanbul'u bilinçli olarak bu yeni oluşumun dışında bırakmışlardır. Ona göre bunun iki nedeni olabilir: Birincisi, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan modernleşmenin ve Batılılaşmanın, özellikle gayrimüslimlerin buradaki rolü düşünüldüğünde, yabancı, dolayısıyla da kuşku duyulacak, bir süreç olduğu düşünülmüştür. Hatta bu süreç içerisinde yer almış Müslümanlar "yabancılar"a yardım eden ve bu şekilde vatana ihanet eden "işbirlikçiler", ya da en hafifinden onlara özenen taklitçiler olarak görülmüşlerdir. Dolayısıyla dönemin bakış açısından İstanbul, bu son dönem modernleşmenin; Batı taklitçiliği ve işbirlikçiliğinin merkezidir.[403]

---

[401] 2008 yılında Merkez Bankası'nın İstanbul Ataşehir'de bir arsa alacağını duyurmasıyla Merkez Bankası'nın İstanbul Finans Merkezi (İFM) projesi kapsamında İstanbul'a taşınacağı haberi büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu söylenti hükümetin Cumhuriyet'in başkenti Ankara'yı önemsizleştirerek, İstanbul'u ön plana çıkarma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta Merkez Bankası söz konusu arsayı satın almış, fakat buraya Karaköy'de hizmet veren İstanbul Şubesi ile Uluslararası Araştırma ve Eğitim Merkezini taşıyacağını duyurmuştur. Başbakan Yardımcısı Babacan ise bu haberi doğrulayarak, Merkez Bankası'nı İstanbul'a taşımak gibi bir kararın olmadığını ifade etmiştir ["Merkaz Bankası Taşınıyor mu?", (http://www.emlakguncel.com/haber/merkez-bankasi-tasiniyor-mu).(15 Mayıs 2013); "Merkez Bankası Taşınıyor mu?", (http://www.haberzoom.com/merkez-bankasi-tasiniyor-mu-32543h. htm).(15 Mayıs 2013)].

[402] Keyder burada "Kemalist milliyetçilik" kavramını kullanmaktadır (Çağlar KEYDER, **Küresel ile Yerel Arasında**).

[403] A.g.k., 17-18.

İkinci neden ise, ironik bir şekilde, İstanbul'un yabancı/düşman ile ilişkili olanı hatırlattığı kadar İslami olanı da hatırlatmasıdır. İstanbul İslam'a, dolayısıyla kurucu söylemdeki karşılığı ile ortaçağ karanlığına bağlılığı nedeniyle saygın ve tercih edilecek bir merkez olarak görülmemiştir.[404] İstanbul'a bu İslami özelliğini veren sadece bir İslam İmparatorluğu olan Osmanlı'nın başkentliğini yapmış olması değil, aynı zamanda İslami anlatıda "vaat edilmiş toprak" şeklinde tanımlanmış olmasıdır.[405]

Kurucu kadrolarının İstanbul'u marjinalleştirmelerinin altındaki iki neden, tam da Cumhuriyet'in kuruluşunda din unsurunun yerleştiği ikircikli konumun mükemmel bir yansımasıdır. Bir yandan Türk'ün Müslüman olduğu ön kabulu ile kozmopolit geçmişe mesafe alınırken, diğer yandan da onunla çelişecek şekilde İslami olan ulusal kimlikten temizlenmeye çalışılmaktadır. İslami referansları ile İstanbul'un ulus-devlet alanında değer bulması, ulusal kimliğin içerisinde İslam kültürünün de değerini artıracaktır. Oysa "seküler" bir ulusal kimlik tahayyülünü sahiplenen kadrolar için bu istenmeyen bir durumdur. Şüphesiz, Cumhuriyet'in başkent olarak Ankara'yı seçmesinde etkili olan birçok başka stratejik ve pratik faktörden de bahsetmek mümkündür. Coğrafi olarak ülke topraklarının ortasında olan Ankara, modernleşmeyi Anadolu'ya yayacak bir merkez olarak düşünülmüştür. 16. ve 17. yüzyıllarda ticaret ve tarım yapılan küçük bir kasaba olarak gelişse de, açlık ve 19. yüzyılın sonunda gerçekleşen büyük bir yangınla nüfusunun çoğunu kaybeden şehir, oturmuş sosyal yapısı ve tarihi yapılarıyla köklü bir geçmişi taşıyan bir şehire göre baştan ve istenildiği gibi yapılandırılmaya çok daha uygundur. Ankara'ya tren yolu gelmesi ile şehir böyle bir yeniden yapılandırılmaya çok daha elverişli hâle gelmiştir.[406] Ayrıca şehrin tarihsel açıdan belirgin bir önemi olmaması onu yeni Cumhuriyet'e özgü kılmakta ve yeni Cumhuriyet'e özgü bir sermaye unsuru olarak kurucu kadroların iktidarlarını pekiştirmesine olanak tanımaktadır.

Aynı şekilde bugüne taşınan İstanbul/Ankara çekişmesi de sadece Cumhuriyet'in kuruluşunda İstanbul'un değersizleştirilmesi ve buna gösterilen tepkiden

[404] A.g.k., 17-18.
[405] İslami anlatıda, Peygamber (Hz.) Muhammed'in "Konstantinopolis'in birgün büyük bir kumandan ve askerleri tarafından fethedileceğini müjdelemiş" ve "neredeyse Osmanlı sultanı Fatih'i tarif etmiş" olduğu yer almaktadır (Tanıl BORA, "Fatih'in İstanbul'u", 61).
[406] Bkz. (6), ÇINAR, 100-130.

kaynaklanmamaktadır. Nasıl Ankara, alanda yeni bir hak iddiasının dayanağını oluşturduysa, İstanbul da bugün o kuruluş tahayyülüne muhalif bir söylem için alternatif bir dayanak oluşturma, o söyleme özgü bir sermaye unsuru olarak onun iktidarını pekiştirmesine olanak sağlama potansiyelini içermektedir.

İstanbul'un, bu kuruluş tahayyülüne muhalif söylem açısından ne şekilde sembolik bir malzeme olduğunu anlamak için fetih kutlamalarının tarihçesine bakmak aydınlatıcı olabilir.

İstanbul'un Fethi Kutlamalarının Tarihçesi

İstanbul'un fethi kutlamalarının tarihine bakıldığında, 29 Mayıs 1453'de Osmanlı Devleti tarafından şehir fethedildikten sonraki yaklaşık dört yüzyıl boyunca herhangi bir yıldönümü kutlamasının yapılmamış olduğu görülür. Halk arasında Fatih'in İstanbul'a ayak bastığı günün "kudüm günü" olarak anıldığı ve bu günde şehit ve gazilerin ruhları için hayır işlenip, dua okunduğuna dair bir bilgi varsa da devlet tarafından düzenlenen bir kutlama söz konusu değildir. Armağan, Batılı devletlerdekine benzer böyle bir kutlamanın 1903'te Fausto Zonaro[407] adlı ressama İstanbul'un fethini tasvir eden tablolar ısmarlayan Abdülhamit döneminde gündeme geldiğini ama gerçekleşen kutlamalar hakkında bir bilgi olmadığını belirtmiştir.[408]

Popüler Tarih dergisindeki yazısında Engin, Osmanlı'da zaten 2. Meşrutiyet'e kadar böyle alışkanlıklar olmadığından, 1908 yılından sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, milli değerleri güçlendirmek amacıyla anlamlı günleri kutlamaya başladığından bahsetmektedir. Ulusal anma ve kutlama günlerinin bir ulusun oluşması ve ulusal kimliğin yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesinde oynadığı rol düşünüldüğünde, ulusçuluğun yükselişe geçtiği söz konusu dönemde böyle bir arayışın başlamış olması şaşırtıcı değildir. Nitekim 2. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan, rumi takvime göre 10 Temmuz 1324; miladi takvime göre ise 23 Temmuz 1908 tarihi, 'millî bayram' ilan edilen ilk günlerden bir tanesidir. İstanbul'un fethi de, yine bu dönemde

[407] Mehmet BAŞBUĞ, "Saray Ressamı Zonaro'nun Fırçasından Üsküdar".
[408] Mustafa ARMAĞAN, "Fetih Kutlamaları ve Yunanistan".

1910 yılından itibaren kutlanmaya başlanır. Engin'in aktardığına göre, özellikle 1914 yılında yapılan tören çok ses getirmiş, kutlamalara yüz binin üzerinde kişi katılmıştır. Burada bir parantez açıp Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un fethinin, günümüzde olduğu gibi, miladi takvime göre 29 Mayıs'ta değil, rumi takvime göre 29 Mayıs'ta kutladığını, bunun da 11 Haziran'a denk geldiğini belirtmekte fayda vardır. O dönemde yayınlanan ve Miladi takvimi temel alan Fransızca 'Moniteur Oriental' gazetesinde kutlamalar "11 Haziran 1453; İstanbul'un fethinin yıldönümü kutlanıyor" başlıklı haberle duyurulmuştur. Kutlamanın ertesi günü ise yine aynı gazete, kutlama etkinliklerinden övgüyle bahsederek, uluslar için kendi tarihini hatırlamanın önemini vurgulamış ve Osmanlı'da "eski rejim" zamanında böyle kutlamalara rastlanmadığından bahsetmiştir. Engin, yazısında, **Tanin** gazetesindeki haberlere de yer vererek, fetih kutlamasının büyük bir ulusal coşkuya neden olduğundan, Ayasofya ile Fatih'in türbesi arasında yer alan bütün caddelerde dükkânların kapandığından ve heryerin kırmızı beyaz bayraklarla süslendiğinden bahsetmiştir. Kutlamalar çerçevesinde, resmi merasimin ardından çeşitli konuşmalar yapılmıştır. "Töreni hazırlayan" Mehmet Ziya Bey, "Türk gençlerinden" Hüseyin Ragıp Bey, "Türk Ocağı namına konuşan" Hamdullah Suphi Bey, Bahriye Nazırı Cemal Bey vatanseverliğin önemini vurgulayan konuşmacılardan bazılarıdır. Engin, içeriklerine bakıldığında bu konuşmaların yaklaşan savaşın habercisi olarak değerlendirilebileceklerini ifade etmiştir. Konuşmalarda "Türklük, Osmanlılık ve İslamiyet âlemini temsil ettiği" belirtilen "Osmanlılar" çok çalışmaya ve orduya destek olmaya davet edilmişlerdir. Konuşmalardan sonra Fatih Sultan Mehmet'in ve şehitlerin ruhlarına dualar okunmuştur. Tören Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından söylenen Fatih Marşı ve resmi geçit töreni ile son bulmuştur.[409]

1914 yılında yaşanan bu örneğe bakıldığında Türk ulusçuluğunun gelişmesinin bir nedeni ve sonucu olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki'in vizyonunda İstanbul'un fethinin ulusal kimlik için önemli bir olay olduğu görülmektedir.

Bu yıldan sonra Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'a girmiş, ardından da Kurtuluş Savaşı başlamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra erken Cumhuriyet döneminde İstanbul'un fethinin kutlandığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Zaten tüm vurgu genç

[409] Vahdettin ENGİN, "11 Haziran 1914… İstanbul'da Müstesna Bir Gün".

ulusun biricik başkenti olarak ortaya çıkarılan Ankara'nın üzerindeyken ve kamusal alanda gerçekleşecek dinî referansları da olan bir anma töreni Müslümanlığı bireyselleştirme amacı güden devletin dönem politikalarına ters düşeceğinden böyle bir kutlamanın yapılmamış olması da şaşırtıcı değildir.

İstanbul'un fethi kutlamalarının Cumhuriyet Dönemi'nde ilk kez çok partili hayata geçildikten sonra seçim propagandalarında dinî özgürlüklere vurgu yapan Demokrat Parti iktidarı sırasında 29 Mayıs 1953'de gerçekleştiği bilinmektedir. Fakat kutlamalara, seçim propagandasında dinî özgürlüklere vurgu yapan Demokrat Parti'nin ön ayak olduğunun sanılmasının aksine aslında 1953'te gerçekleşen 500. yıl kutlamalarının hazırlıkları, 1939 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteği ile başlamıştır. İstanbul Valiliği'nce bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon 2. Dünya Savaşı başlamasına rağmen hazırlıklarını sürdürmüştür. Nitekim Fatih döneminden kalan eserlerin imarını planlayan komisyonun çalışmaları, gereken bütçenin çok yüksek olması ve savaşın ülke ekonomisindeki olumsuz etkileri nedeniyle durmak zorunda kalmıştır. Savaşın ortalarına doğru, bu kez Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında, yeni bir komisyon oluşturulmuştur. Yeni komisyonun planları arasında uluslararası katılımla Fatih ve İstanbul'un fethini konu alan konferanslar düzenlenmesi ve bir 'Uluslararası İstanbul Sergisi' açılması bulunmaktadır. Topkapı ile Edirnekapı arasındaki alana bir Olimpiyat Köyü kurulması ve daha sonra uluslararası temaslarla, 1954 Olimpiyatlarının burada yapılmasının sağlanması da planlar arasındadır. Ayrıca Fatih'in otağının, 500 yıl önce kurulduğu yerde yeniden kurularak fethin temsili olarak canlandırılması öngörülmüştür. Ne var ki ekonomik sıkıntılar bu planlara da engel olmuş, hazırlıklar uzun bir süre soyut planlar hâlinde kalmış, fiiliyatta çalışmalar başlayamamıştır. Bu dönem içerisinde kutlamalarla ilgili gündeme gelen önemli bir sorun da büyük çaplı kutlamaların Hristiyan âlemini, özellikle de Yunanistan'ı gücendirebileceği endişesidir.[410]

Sonuçta 1953 yılına gelindiğinde apar topar yapılan bir organizasyonla kutlamalar gerçekleşmiş ve kutlamalara valilik, askeri yetkililer ve sivil örgütler katılmışlardır. İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü için 29 Mayıs günü Topkapı surları dışında, Fatih'in

[410] Ertan ÜNAL, "II. Dünya Savaşı'nın Etkileri Altında 1953'te Neler Yaşandı?", 68-70; Bkz. (408), ARMAĞAN.

otağını kurduğu yerde toplanılmış, hem Vali ve hem de Belediye Başkanı olan Fahrettin Kerim Gökay'ın konuşmasının ardından temsili fetih gerçekleştirilmiştir. Tören, Fatih'in türbesine çelenk konulması ile devam etmiş, daha sonra yeniçeriler, mehteran ve leventler, okullar ve askeri birliklerden oluşan geçit töreni yapılmıştır. Geçit töreninde leventler tarafından çekilen bir de kadırga yer almıştır. İstanbul'un fethinin 500. yılı için düzenlenen resmi kutlamalar 6 Haziran gecesi, Dolmabahçe Sarayı'nda verilen bir balo ile kapamıştır.[411]

Törenlere, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar katılmamıştır. Bayar, tam da o gün, Kore yolcusu Türk Birliği'ni ziyarete İzmir'e NATO Karargâhı'nı ziyarete gitmiştir. Başbakan Adnan Menderes ise, İngiltere Kraliçesi 2. Elizabeth'in taç giyme törenlerine gitme hazırlığı içinde olduğu gerekçesiyle törenlere gelmemiştir. Menderes, ancak törenler bittikten sonra İstanbul'a gelmiş ve buradan Londra'ya hareket etmiştir. Devletin üst düzeyinin böylesine önemli bir kutlama törenine katılmayışının altında yatan nedenin, daha bir kaç ay önce (28 Şubat 1953) Yugoslavya ile birlikte imzalanan Balkan Antlaşması ile perçinlenen Türk-Yunan dostluğunun törenler nedeniyle zedeleyebileceği endişesinin olabileceği yorumları yapılmıştır.[412]

Törenlerin ertesi günü gazetelerde hem törenlerdeki organizasyon aksaklıkları, hem de üst düzey devlet görevlilerinin törende bulunmamaları eleştirilirken, CHP Mardin Milletvekili Kamil Boran, TBMM Başkanlığı'na sözlü bir soru önergesi vererek, Başbakan Adnan Menderes'ten, bu büyük günün neden gereği gibi kutlanamadığını anlatmasını istemiştir.[413] Refah Partisi ile yeniden canlanan kutlamaları eleştirenlerin başında muhalefet partisi CHP'nin geldiği, İslamcı çevrelerce ise bu kutlamalara tarih boyunca CHP tarafından engel olunduğuna ve DP'nin tam tersine bu tarz hassasiyetlere daha çok değer veren bir parti olduğuna inanıldığı düşünüldüğünde söz konusu tartışmaların tarihi gelişiminin sanılandan çok daha farklı olabileceği görülmektedir.

İstanbul'un Fethi'nin 500. yıldönümü nedeniyle şehirde resmi törenler dışında da etkinlikler düzenlenmiştir. Şehir ışıklandırılmış, havai fişek gösterileri, fener alayı,

[411] Bkz. (410), ÜNAL, 70-71.
[412] A.g.m., 71-72.
[413] A.g.m., 73.

çeşitli konserler, tiyatro etkinlikleri, folklor gösterileri, "Fetih Güreşleri", "Fetih Kupası At Yarışları" ve futbol turnuvası gibi spor etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde konferanslar düzenlenmiş, yayınlar hazırlanmıştır. O dönemde "Mithatpaşa Stadyumu" adıyla anılan daha sonraki ismiyle İnönü Stadı'nda, askeri okul jimnastik gösterileri yapmış, Taksim Belediye Gazinosu'nda ise seçkin bir davetli topluluğu huzurunda Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası tarafından Yunus Emre Oratoryosu icra edilmiştir. Fetih şehitleri için Fatih Camii'nde bir mevlid okutulmuş, basın kutlamalara geniş yer verirken konu ile ilgili ekler yayınlanmış, PTT tarafından 500. yıl pulları basılmış ve konuyla ilgili kartpostallar hazırlanmıştır.[414]

Ülgen söz konusu etkinlikler sürecinde özel dernek ve kuruluşlar içerisinde en yoğun çalışmayı üstlenenin İstanbul Fetih Cemiyeti olduğundan bahsetmiştir.[415] 500. Yıl kutlamalarını düzenlemek için "İstanbul'un 500. Fetih Yılını Kutlama Derneği" adı ile kurulan dernek sonraları "İstanbul Fethi Derneği", daha sonra ise "İstanbul Fetih Cemiyeti" adını almıştır. Bu dernek 500. Yıl kutlamaları bağlamında aralarında birçok eserin yayınlanmasının da olduğu bir dizi etkinlik gerçekleştirmiştir.[416] Derneğin uçakla Almanya'dan getirttiği 7 ton havai fişekle gerçekleştirdiği, havai fişek gösterisinin[417] yanı sıra yağlı güreş musabakaları tertip ettiği, 1000 adet Fatih hatıra altını bastırdığı, Fatih rozetleri satışa sunduğu[418] bilinmektedir.

Demokrat Parti'nin iktidarı 1960 askeri darbesi ile son bulurken 27 Mayıs 1960 tarihli gazetelerde fethin 507. yıldönümü nedeni ile tören yapılmayacağı duyurusu yer almıştır. **Milliyet** gazetesinde duyuru şu metinle yapılmıştır:

> "İstanbul'un 507 nci Fetih yıldönümü münasebetiyle tören yapılmıyacak: İstanbul örfi İdare Kumandanlığı'nın 35 numaralı tebliği: İstanbul'un 507 nci Fethi yıldönümü münasebetiyle 29

[414] A.g.m., 70-71; Fahamettin BAŞAR, "Törenler Kitaplarla Taçlandırıldı", 74-78.
[415] Talat ÜLGEN, "İstanbul'un 500. Fetih Yılını Kutlama Rozeti", 31-32.
[416] Bkz. (410), ÜNAL; Bkz. (414), BAŞAR, 74-75.
[417] Bkz. (410), ÜNAL; Bkz. (414), BAŞAR, 70.
[418] Bkz. (415), ÜLGEN, 31-32.

> Mayıs 1960 günü hiçbir merasim yapılmayacaktır. Fahri Özdilek Orgeneral İstanbul örfi İdare Kumandanı" [419]

Bu metin darbeyi yapan askeri yönetimin fetih kutlamalarına karşı olduğu izlenimini vermektedir. Fakat konu ile ilgili net bir bilgi yoktur. Kısa zaman içerisinde resmi törenlerin yeniden yapılmaya başlaması darbeden hemen iki gün sonraya denk gelen bu kutlamalarda bir muhalefet ve güvenlik sorunundan çekinildiği izlenimini de vermektedir.

Kısa zaman içerisinde yeniden yapılmaya başlanan resmi törenler, Belediye, Silahlı Kuvvetler ve Valilikten görevlilerin katılımıyla Fatih Sultan Mehmet'in mezarı başında yapılan bir anma töreni ve görevlilerin yaptığı konuşmalardan ibaret olan etkinliklerden oluşmaktadırlar. Dönem dönem bu törenlere halkın ilgisinin yoğun olduğu haberleri gazetelerde yer alsa da bunun için özel bir çaba gösterilmediğinin görüldüğü söylenebilir. Dönem dönem ise İstanbul'un fethinin yıldönümü bağlamında başta Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) olmak üzere özellikle sağ grupların yaptıkları yürüyüş ve gösteriler ile bunların neden olduğu tartışmalar gazete haberlerine konu olmuşlardır. Sonuçta genelde standart resmi törenler yapılmış fakat yıllar içerisinde bu törenlere hem devletİN hem de anaakım medyanın ilgisi azalmış ve törenler gitgide marjinalleşmişlerdir.[420]

Öte yandan daha önce de belirtildiği gibi erken Cumhuriyet döneminde İstanbul'un değersizleşmesi ve kaynakların Ankara'ya kaydırılması, ardından DP döneminde hükümetin kendisi kutlamalara katılım göstermezken sivil kuruluşların kutlamalarına izin vermesi İstanbul Fetih Cemiyeti gibi cemiyet ve çevrelerin kutlamalara sahip çıkması ve İstanbul'un fethi kutlamalarının bir muhalefet sembolü hâline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Bora'ya göre 1950'lerde sağ entelijansiyanın önemli merkezlerinden biri olan ve 1953'teki kutlamaların da önemli bir aktörü olan İstanbul Fetih Cemiyeti, İslamcı tahayyülde İstanbul'u "yeniden fethe muhtaç" bir şehir olarak konumlandıran söylemin öncüsü sayılabilir. Bora, milliyetçi ve İslamcı kanatta, 1960'lardan 1980'e uzanan dönem boyunca "İstanbul'u kurtaracak nesli" ("Fatih'in

[419] "İstanbul'un 507'inci Fetih Yıldönümü Münasebetiyle Tören Yapılmayacak", (http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/Arsiv/1960/05/27).(25.04.2013)
[420] Örnek gazete haberleri için Bkz. (http://gazetearsivi.milliyet.com.tr).(25.04.2013)

neslini") bekleme motifinin işlendiğini, Arif Nihat Asya'nın Fetih Marşı şiirinin, "Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın" nakaratıyla, "gençlik ajitasyonunun en revaçtaki malzemelerinden biri" hâline geldiğini belirtmiştir. Nitekim İslamcı tefsirlerden birine göre, Peygamber (Hz.) Muhammed, zaten "Konstantiniyye'nin Fatih Sultan Mehmed Han'ın haricinde ikinci defa fethedileceğini, bu fethin 'manevi' olacağını, silah kullanılmayacağını" müjdelemiştir.[421]

İstanbul'un İkinci Fethi ve Refah Partisi Dönemi'nde Fetih Kutlamaları

Keyder 1950'li yıllar boyunca bir taşra şehri görünümünde kalan İstanbul'da dünya çapında önem taşıyacak tek olayın İstanbul'a Hilton açılması olduğunu ve İstanbul'un ikinci bir beş yıldızlı otel için 1970'li yıllara kadar beklemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu arada ithal ikameci sanayi politikaları 1970'lere kadar imalatın İstanbul'da yoğunlaşmasına yol açarken, hükümetlerin İstanbul'daki bu büyümeyi destekleyecek altyapı imkânı ve mali kaynakları sağlayamamaları hızlı şehirleşme ve gecekondulaşmaya yol açmıştır.[422]

1980'lere gelindiğinde ise İstanbul'un konumu değişmeye başlamıştır. 1980 darbesi IMF tarafından tavsiye edilen ve ekonomide daha büyük bir liberalleşme getirecek bir rejimi yerleştirdiğinde[423] hızlı şehirleşme ve gecekondulaşma sorunları ile boğuşan İstanbul ulusal kalkınmacı yıllarda göz ardı edilen bölgesel rolüne yeniden aday olmuştur. Petrol fiyatlarındaki artış, ticaret ve inşaat sektörünü canlandırmış, İstanbul Ortadoğulular için aynı zamanda bir turizm merkezi hâline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile Türkî Cumhuriyetlerle ticaretin yoğunlaşması İstanbul için ikinci bir atılımın önünü açmıştır. Bu dönemde dış yatırımın büyük bölümünü cezbeden ve ihracatın çoğunu tek başına yapan İstanbul'dur. Kumarhaneler, oteller, alışveriş merkezleri ve fastfood zincirleri birbiri ardına açılırken İstanbul çok önemli bir tüketim merkezine dönüşmüş ve artık küresel bir kent olma yoluna girmiştir.[424]

[421] Bkz. (405), BORA, 61-62.
[422] Bkz. (402), KEYDER, 20-21.
[423] A.g.k., 21.
[424] A.g.k., 21-26.

Bu sürecin başını çeken kişi 1984-1989 yılları arasında İstanbul belediye başkanlığı yapmış Bedrettin Dalan'dır.[425] Dalan'ın Belediye Başkanlığı sırasında İstanbul geniş ölçekli yıkımları ve büyük yatırım gerektiren projeleri içeren çok hızlı bir kentsel dönüşüm yaşamıştır. İstanbul, hızla "kültürel tüketime göre biçimlenmiş bir kent" görünümü kazanırken, bir yandan da yeni beliren iş merkezleri uluslararasılaşmış ticaretin bir parçası hâline gelmişlerdir. Keyder'in ifadesiyle "1980'li yıllar boyunca İstanbul, Türkiye'nin dünya sahnesine çıkışıyla tanımlanan sürecin, vitrin ve kapısı olacaktır."[426]

Fakat, sürdürülen kentsel dönüşüm yoksul kesimleri mağdur etmiş ve bu durum 1989 seçimlerinde "eski türden popülist bir sosyal demokrat" olan ve küreselleşme söylemine kuşkuyla yaklaşan Nurettin Sözen'i Belediye Başkanlığı'na taşımıştır. Sözen'in başkanlığında izinsiz yapılaşmaya getirilen örtülü bir af ile şehre yeni göç akışları teşvik edilmiş ve belediyenin kaynakları büyük ölçüde gecekondu bölgelerine hizmet taşımaya ayrılmıştır. Yine de bu durum Sözen'in iktidarını korumasına yetmemiş, 1994'te yapılan yerel seçimlerde Sözen partisi tarafından aday gösterilmemiştir. Bunun öncelikli sebebinin Türkiye'de sosyal demokratların da yeni dünya düzenini kabul etmeye ve küreselleşme söylemini benimsemeye başlamaları olduğu düşünülebilir. Ayrıca Sözen'in Belediye Başkanlığı sırasında yaşanan yolsuzluk skandalları ve su sorunu[427] hem kendisini hem de partisini çok yıpratmıştır. Sözen'in partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti, rakibi ANAP'ın adayı İlhan Kesici gibi, İstanbul'un geleceği için küresel bakış açısını destekleyen Zülfi Livaneli'yi aday olarak çıkarmıştır. Benzer programlara sahip bu iki aday oyların % 40'ını elde ederken; yolsuzluğa karşı çıkan, kamu ahlakını ve sosyal adaleti savunan bir programla seçime giren Refah Partisi'nin adayı Erdoğan ise % 23 oyla Belediye Başkanı olmayı başarmıştır.[428]

---

[425] A.g.k., 26.
[426] A.g.k., 25-26.
[427] 1989 yılında Belediye Başkanlığı'na gelen Sözen arkadaşı Ergun Göknel'i İstanbul Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü'ne getirmiş, 1990'ların başlarında büyük su sıkıntısı çeken İstanbul'da, Göknel'in paravan şirketler yolu ile ihalelerden haksız kazanç elde ettiği ortaya çıkmış, bu olay gündeme İSKİ skandalı olarak yerleşmiştir ["'İSKİ Davası'nın Seyri", http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=ergun%20g%C3%B6knel&isAdv=false)].
[428] Bkz. (402), KEYDER, 26-27.

İşte tam da bu dönemde Türkiye'de "yeniden fetih söylemi" bir kez daha canlanmıştır. Erdoğan'ın, henüz seçilmeden önceki konuşmalarında bile "yeniden fetih" temasına referans verdiği görülmektedir.[429] İronik bir biçimde zamanında Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının İstanbul'a kuşkuyla bakmalarının nedenlerinden biri olan şehrin kozmopolitliği, bu sefer de İslamcı söylemde İstanbul'un "yeniden fethe muhtaç" görülmesinin temel nedeni olarak ortaya çıkmıştır.

RP'nin iktidarı sırasında gündeme gelen bazı projeler ve gerçekleşen bazı uygulamalar bunu açıkça örneklemektedir. Örneğin Taksim Meydanı'na bir cami yapma projesi çok tartışma yaratmış, Erdoğan "yerli" olanı "İslami" olanla nasıl eşdeğer gördüğünü yansıtır bir biçimde bu projenin amacının bölgeye gelen turiste "bir İslam kentinde olduğunun anlatılması" olduğunu ifade etmiştir.[430] Bizans'ın ise Hristiyan kimliği ile "yabancı" olarak görüldüğü fark edilmektedir. Nitekim RP İstanbul Belediye Başkanlığı'nı kazandıktan kısa bir süre sonra, bazı yetkililer tarihi yarımadayı çevreleyen Bizans surlarının yıkılacağını açıklarken, bir parti yetkilisi duygularını, "Biz Bizans İstanbul'unu istemiyoruz." sözleriyle dile getirmiştir.[431]

Öte yandan Erdoğan, 1995 Kurban Bayramı'nda hacdan döndükten sonra İstanbul'la Mekke'nin kardeş şehir olması konusunu gündeme getirmiştir.[432] Diğer bir deyişle ulusal sınırlar dışında kalan unsurlarla da İslam üzerinden bir bağ kurulmuştur.

Diğer benzer örnekler arasında Erdoğan'ın seçim öncesinde genelevleri kapatacağını kesin bir dille söylemesi, Belediyeye ait eğlence yerlerinde ve Turing kurumundan devralınan köşklerde içki satışının durdurulması, Eylül 1994'te Cemal Reşit Rey konser salonunda yapılan bir toplantıdan sonra sanatçı odalarında toplu namaz kılınması ve yine Erdoğan'ın yılbaşı kutlamalarının Batılı ve yoz bir adet olduğu açıklaması sıralanabilir.[433]

---

[429] Nuriye AKMAN, "(Recep Tayyip Erdoğan) - İstanbul'un ikinci fethi!", (http://www.nuriyeakman.com /node/1741).(31 Ekim 2013)
[430] "Taksime Cami Yapacağım", **Milliyet**, 29 Mart 1993.
[431] Ayfer BARTU, "Eski Mahallelerin Sahibi Kim", 56.
[432] Bkz. (405), BORA, 62.
[433] A.g.m., 68-69.

Erdoğan'ın habitusunda ağır basan İslamcı renge ters düşecek unsurlardan şehri arındırmaya çalışması, Bora'ya göre, Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye romanında yer alan geleneksel Müslüman/modernleşen Batılılaşan ikileminin genişleyen bir yeniden üretimi sağlanmıştır.[434] Bunun siyasal düzlemdeki izdüşümü ise halk-seçkinler ikiliğidir.[435] İslamcı söylem açısından değerli kılınan İstanbul "halkın İstanbulu"dur. Ve burada İstanbul'un sahibi olan "halk" tam da önceki bölümde değinilen AK Parti'nin muhafazakâr demokrat çıkışında somutlaşan popülizmi çerçevesinde içeriği doldurulabilecek bir kavramdır.

RP, Erdoğan'ın belediye başkanlığı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetimine geldikten sonra İstanbul'un fethinin yıldönümü çerçevesinde partinin gençlik örgütü ile birlikte kutlamalar düzenlemeye başlamıştır. Bu kapsamda 1994 yılında gerçekleştirilen Fetih Şöleni büyük tartışmalara yol açmıştır. Bora, 1994 yılında düzenlenen Fetih Şöleni"nini, "stadyum dolusu kalabalığı ile siyasal rakipleri açısından ürkütücü"; "´Temsili Fatih Sultan Mehmet, kadırga ve leventlerin, telsizli belediye görevlileri eşliğindeki resmigeçidi"ni ve "Bizans savaşçısı kıyafetli figüranların helikopterle stada gelen Erbakan'ı Refah selamıyla karşılamaları"nı ise "komik" ve "sakil" olarak nitelendirmektedir.[436] Ayrıca stadyumda yapılan fetih kutlamalarına namaz arası verilmesi ve konuşmalarda "yeniden fetih" vurgusu yapılması özellikle "laisist çevreler"in büyük tepkisine neden olmuştur.

Belediye-parti işbirliğinde yapılan bu kutlamalar devletin resmi kutlamaları değildirler. Fakat yine de Çınar, bu kutlamaların Türk tarihinin İslami bir projeksiyonunu sunarak, Osmanlı ve İslami olan alternatif bir ulusal kimliğin inşasına hizmet ettiklerini ve başkenti Ankara olan seküler modern Türkiye karşısına, İstanbul temelli bir medeniyet yerleştirdiklerini ifade etmiştir. Ona göre her ne kadar kostümler, Fatih Sultan Mehmet ve fetih canlandırması Osmanlı kimliğini ön plana çıkarsa da şehir

[434] A.g.m., 69.
[435] Bora, yerel seçimlerden sonra "Devlet seçkinlerinin önemli simalarından" İstanbul Valisi Kozakçıoğlu'nun İslamcılar'a karşı Valiliğin Belediye üzerindeki denetimini hatırlatarak göz dağı veren açıklamalarının bu ikiliğe yol açtığını belirtmiştir (A.g.m., 69).
[436] Bkz. (405), BORA, 60.

duvarlarına zafer sembolü olarak Türk bayrağı asılması tüm performansın ulusal bir anı canlandırdığını göstermektedir.[437]

Aslında bu kutlamalar, hem Çınar'ın yorumuna uygun olarak temelleri İttihat ve Terakki dönemine dayanan İstanbul'un fethinin ulusçu bir araç olarak kullanılmasını, hem de onunla çelişecek bir şekilde var olan ulus-devlet yapısına İslami bir muhalefeti içermektedir. Gülalp'in, RP'nin başarısının, modernleşme karşıtı İslamcılarla modernist İslamcıları bir araya getirmesi olduğu yönündeki tezi hatırlandığında bu çelişkili durum anlam kazanmaktadır. RP, kökenleri 19. yüzyıla dayanan uluşçu modernist İslamcılık ile 20. yüzyılın sonunun ümmetçi, antimodernist, radikal İslamcılığının buluştuğu bir ara dönem partisidir. Ve İstanbul'un fethi kutlamaları da dâhil birçok uygulamasında bu iki farklı yaklaşımın da izleri görülmektedir.

RP'nin İstanbul'un İslami kimliğinin altını çizme ve kozmopolit yapısını temizleme amacına yönelik birçok projesi gelen tepkiler nedeniyle rafa kaldırılmıştır. Hatta dönemin başbakanı Tansu Çiller, biraz da Avrupa Birliği üyelik süreci kaygısıyla, İstanbul'da surların önünde bir basın toplantısı düzenleyerek, konuşmasında İstanbul'un sahip olduğu kültürel mirasın tarihsel değeri üzerinde durmak zorunda kalmıştır.[438] Sonuçta söz konusu proje ve icraatların çoğu 28 Şubat sürecini hazırlayan nedenler olarak hafızalarda yerlerini almışlardır.

28 Şubat'ın ardından hükümetteki görevinden istifa etmek zorunda kalan ve akabinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Refah Partisi'nin kapalı olduğu 1994-1998 yılları arasında İstanbul'un fethi kutlamaları İstanbul İl yönetimi ve Milli Gençlik Vakfı tarafından gerçekleştirilmeye devam edilirken[439], yapılan resmi kutlamalar ise iktidar mücadelesinin önemli bir mekânı hâline gelmişlerdir.

[437] Bkz. (6), ÇINAR, 154.
[438] Bkz. (431), BARTU, 56.
[439] Bkz. (6), ÇINAR, 142-143.

Fetih Kutlamaları Üzerinden İktidar Mücadelesi

Erdoğan Mart 1994 - Kasım 1998 arasında Belediye Başkanlığı görevini sürdürmüş, 1997'de Siirt'te okuduğu bir şiir nedeni ile 1998'de hapis cezasına çarptırılınca görevi son bulmuştur. Onun yerine Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından Belediye Başkanlığı'na Ali Müfit Gürtuna getirilmiş; Gürtuna, 1999'da Refah Partisi'nin devamı Fazilet Partisi'nin adayı olarak yeniden seçilmiştir. 2001'de Fazilet Partisi'nin kapatılması ile Gürtuna bağımsız konumuna düşmüş, fakat görevinden ayrılmamıştır.

İstanbul'un fethi kutlamalarına ilişkin olarak 28 Şubat sürecinin ardından kurulan yeni hükümet kutlamaları sıkı bir kontrol altına alarak stadyumlarda siyasi içerikli, bir diğer deyişle İslamcı, kutlamalara izin vermeyeceğini açıklamıştır. 1998 Mayıs ayında hâlen Belediye Başkanlığı görevinde bulunan Erdoğan da bu duruma uyum sağlamak durumunda kalmış, fetih yıldönümünü sadece İstanbul Valiliği tarafından düzenlenen resmi törene katılarak kutlayacağını ve belediyenin sadece konferanslar düzenleyerek, müzik ve spor aktiviteleri gerçekleştirerek ve konu ile ilgili kitaplar yayınlayarak kutlamalara katkı sağlayacağını açıklamıştır. 28 Şubat sürecinin önemli aktörlerinden Türk Silahlı Kuvvetleri'nin etkisi düzenlenen resmi törenlerde de hissedilmiş, **Hürriyet** gazetesinde yer alan habere göre tören sırasında bir asker tarihi surlardaki belediye bayrağını Türk bayrağı ile değiştirmiştir. Ayrıca askeri mehter bölüğü daha önceki seremonilerde olduğu gibi geleneksel mehter yürüyüşünü yapmamış yerine modern ordu stilini tercih etmiştir. Yine son yıllarda bir gelenek hâline gelmiş olan sembolik bir ordu ile fethin canlandırmasına bu tören sırasında yer verilmemiştir. Fatih Sultan Mehmet'in türbesinde daha önceki yıllarda olduğu gibi kısa bir dua okunmuş fakat önceki yıllardan farklı olarak Arapça okunan duanın Türkçe tercümesi de yapılmıştır.[440]

Bu sırada RP'nin gençlik kolu gibi çalışan ve daha önceki stadyum kutlamalarının da mimarı olan Milli Gençlik Vakfı'nın (MGV) düzenlemeyi planladığı kutlamalara, İstanbul Valiliği kutlamaların 'amacından saptırıldığı' gerekçesiyle izin vermemiş, MGV de İstanbul'un fethinin 545'inci yıldönümü (1998) kutlamalarını Adapazarı'nda

[440] "Fetih Kutlamasında Şeriatçıya İzin Yok", **Hürriyet**, 18 Nisan 1998; "Uygun Adım Mehter", **Hürriyet**, 30 Mayıs 1998.

gerçekleştirmiştir. Adapazarı Atatürk Stadı'nda düzenlenen kutlamalar, seyircilerin haremlik - selamlık oturmaları, ellerinde FP ve MGV flamalarını sallayarak sık sık 'Mücahit Erbakan', 'Başbakan Erbakan' sloganları atmaları ile gazetelerde haber olmuştur. Refah Partisi'nin yasaklı lideri Erbakan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan ile birlikte helikopterle stada inmiştir. Kalabalığa; ''Burada toplanan büyük kalabalık sadece İstanbul'un fethinden, Milli Görüş aşkından değil, çektiği sıkıntılardan kurtulmak için buraya koşup geldi. Şimdi Sakarya'da toplandık, sonra tüm Türkiye'ye yayılacağız. Bütün gücümüzle çalışacağız'' şeklinde seslenen Erbakan, konuşmasından sonra stadı dolduranlara "Milli Görüş yemini" ettirmiştir.[441]

Adapazarı'nda yaşananlar bir yandan İstanbul'un fethi kutlamalarının bir muhalefet mekanı hâline geldiğinin açık bir göstergesidir. Öte yandan özellikle 1998 yılında yapılan resmi törenler İstanbul'un fethi kutlamalarının kontrol edilerek ve dolayısıyla da sahiplenilerek nasıl bir muhalefet mekanı hâline gelmesinin engellenmeye çalışıldığını da göstermektedir. Özellikle ilerleyen yıllarda Ali Müfit Gürtuna'nın Belediye Başkanlığı döneminde gerçekleşen resmi kutlamalarda, bu bağlamda devlet ve belediyenin uzlaşmasının izlerini görmek mümkündür.

Ali Müfit Gürtuna'nın Belediye Başkanlığı döneminde İstanbul'un fethinin 546. yıldönümü (1999), Fatih Sultan Mehmet'in, Fatih Camii avlusundaki türbesinde **Kuran** okunması, Fatih Anıtı'na çelenklerin konulması, Mehter Bölüğü tarafından İstanbul'un temsili fethinin gerçekleştirilmesinden oluşan standart resmi törenin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun da 700. yılına denk gelmesi nedeniyle İstanbul Valiliği ve Beyoğlu Belediyesi'nce düzenlenen büyük kutlamalara sahne olmuştur. Okmeydanı Fatih Sultan Minberi Okspor Stadı'nda, Mehter Takımı'nın konserinin ardından Fatih Sultan Mehmet'in Molla Gürani ve Akşemsettin ile 'Otağ'dan çıkışının canlandırılmasıyla başlayan etkinlikler, törenin ardından statta topluca cuma namazı kılınması, hafız Celal Yılmaz tarafından okunan fetih ayetleri ve duasının ardından ve fetih pilavı ikramı ile devam etmiştir. Törene, FP Milletvekili Mustafa Baş ve Beyoğlu Belediye Başkanı Kadir Topbaş bizzat katılırken, TBMM Başkanı Yıldırım

[441] "İstanbul'un Fethini Sakarya'da Kutladılar", **Hürriyet**, 30 Mayıs 1998.

Akbulut, Başbakan Bülent Ecevit ve FP Genel Başkanı Recai Kutan ile bazı milletvekilleri de kutlama telgrafı göndermişlerdir.[442]

İstanbul'un fethinin 547. yıldönümü (2000) ise yine Valilik tarafından standart resmi törenlerle kutlanırken, kutlamalar sırasında Büyükşehir Belediye Başkanı Ali Müfit Gürtuna'nın konuşmasında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettiğini söyledikten sonra Kemal Atatürk ile silah arkadaşlarının şehri düşman işgalinden kurtardıklarını vurgulayarak Atatürk'e de yer vermesi gazetelerde yer almıştır.[443]

Aynı yıl, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı'nın organizasyonu ile Eyüp Sultan Mehter Takımı'nın verdiği konser ile başlayan ve Haliç'te teknelerle yapılan fener alayı ve ardından havai fişek gösterileriyle süren bir gece düzenlenmiş, geceye halk yoğun ilgi göstermiştir.[444] Ayrıca Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in isteği üzerine uzun bir mesaj yayınlamış, mesajda fethin "disiplinli ve bilimsel bir çalışmanın ürünü" olduğu ve bu başarıda Fatih'in "yenilikleri yakından izleyen ve gelişmelere açık güçlü kişiliğinin" önemli katkısı olduğu vurgulanarak, fethin İstanbul'u "kültürü, inancı ve etnik kökeni ne olursa olsun insanların barış ve kardeşlik içinde birarada yaşadıkları örnek bir merkez yaptığı"nı ifade etmiştir. Burada, Büyükşehir Belediye Başkanlığı Refah Partisi yönetimindeyken, parti başkanı Erbakan ve belediye başkanı Erdoğan tarafından benimsenen ve dinî referansları olan söylem yerine, Fatih ve fetih üzerinden "disiplin", "bilimsellik", "yenilikçilik" gibi "modernlik" ile ilişkilendirilebilecek özelliklerin vurgulanması ve fetihin ofansif dili yerine, fetih sonrası barış ortamının altının çizen bir dilin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Nitekim AK Parti de iktidara geldikten sonra fethe dair bu yeni söylemi benimsemiş ve sık sık kullanmıştır.

Görüldüğü üzere 1998'den 2003'e kadar her yıl benzer bir resmi tören yapılmakla beraber büyük organizasyonlar gerçekleştirilmemiştir. Bu dönem daha çok İstanbul'un fethi kutlamalarının devlet tarafından yeniden sahiplenilerek, bir yandan meşrulaştığı ve

---

[442] "Fatih Otağdan Çıktı Kutlama Başladı", **Hürriyet**, 29 Mayıs 1999; "İstanbul'da Fetih Coşkusu", **Hürriyet**, 30 Mayıs, 1999.
[443] "İşgal Saçmalığı", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2000.
[444] "İstanbul'un Fethinin 547. Yıldönümü", (http://www.porttakal.com/ahaber-istanbulun-fethinin-547-yildonumu-261838.html). (1 Mayıs 2013)

muhalefet özelliğini yitirmeye başladığı, bir yandan da içeriğinin dönüşmeye başladığı bir dönemdir. 2002 seçimleri ise söz konusu kutlamalar için yeni bir dönemeç olmuştur. AK Parti'nin merkezi hükümette iktidara gelmesi ile birlikte, tartışmalı fetih kutlamaları sırasında belediye başkanı olan RP'den Erdoğan, kısa bir süre içerisinde AK Parti'den başbakan olmuş, İstanbul Belediye Başkanlığı görevine ise 2004 yılında yine AK Parti üyesi ve aynı zamanda Erdoğan'ın yakın arkadaşı olan Kadir Topbaş seçilmiştir.

AK Parti Dönemi ve Değişen Fetih Kutlamaları

2003 yılından beri İstanbul'un fethinin yıldönümüne ilişkin olarak bir yandan standart resmi kutlamalar sürerken, diğer yandan da İstanbul Büyükşehir Belediyesi fethi kutlamak için büyük organizasyonlar düzenlemektedir.

AK Parti iktidarının ilk yıllarında, henüz Ali Müfit Gürtuna'nın belediye başkanlığı devam ederken, İstanbul'un fethinin yıldönümü kutlamalarında özellikle kültürel etkinliklerin ağırlığı hissedilmiştir. Örneğin fethin 550. yıldönümünde daha önceki yıllarda görülen leventlerin karadan sürüklediği kalyon gösterisi gerçekleşmezken, İBB Başkanı Nurettin Sözen'in başkanlık döneminde Hilmi Yavuz'un başlattığı İstanbul kitaplığı dizisinin sürdürülmesi, Atatürk Kültür Merkezi'nde Beyoğlu Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın düzenlediği "Asırlarda İstanbul'u Birlikte Yaşamak" konseri, fetih yıldönümüne denk gelen Gülhane Parkı açılış törenine 550 şair ve yazarın davet edilmesi gibi organizasyon haberleri gazetelerde yer almıştır.[445] Dönemin Belediye Başkanı Gürtuna 2003'te Belediye'ye ait Kültür A.Ş. tarafından İstanbul'un fethi kutlamaları kapsamında 550 eser kampanyası başlatıldığını belirtmiştir. Gürtuna yaptığı bir söyleşide, 2003 baharında açılan Miniatürk'ün de bu kapsamda değerlendirilebileceğini söylemiştir.[446] Konu üzerine

[445] "Fetih Bizans Kalıntılarını Kurtarıyor", **Hürriyet**, 5 Şubat 2003; "Fethin 550. Yılı Kutlandı", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2003; "Belediye Telefonla Şair ve Yazar Aramış", **Hürriyet**, 2 Haziran 2003.

[446] "İstanbul'un Ruhunu Seviyorum", (http://www.gatetoturkey.com/world_lifestyle_portrait/00916/index.php ?langsel=tr).(18 Haziran 2013); Fakat Türeli bu konuda bir anlaşmazlığın olduğu, örneğin Miniatürk'ün yöneticisi Cengiz Özdemir'in bu projeyi kendi ön ayak olduğu kişisel bir rüyası olarak değerlendirdiğini ve bu karışıklık nedeni ile de Miniatürk'ün 23 Nisan 2003, Erdoğan tarafından 3 Mayıs 2003 ve en son Gürtuna tarafından 29 Mayıs 2003'de olmak üzere üç kere açıldığını belirtmiştir (İpek TÜRELİ, "Modeling Citizenship in Turkey's Miniature Park", 56-57).

detaylı bir çalışması olan Türeli'ye göre Miniatürk'ün amacı ortak bir kültür üzerine inşa edilmiş yeni bir vatandaşlık tahayyülü ve ona temel oluşturan ulusu bir bütün olarak hayal etme imkânı sağlamaktır.[447] Öncü bu parkın aynı zamanda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, İstanbulluluk anketi sonuçları ile büyük bir nüfusun kendini İstanbullu hissetmediğinin ortaya çıkarmasından sonra başlattığı "Kentim İstanbul" kampanyasının da bir parçası olarak düşünülebileceğini belirtmiştir.[448] Bu bölümün bire bir konusunu oluşturmasa da parkın içeriğinin de AK Parti ulusal kimlik vizyonu hakkında ipuçları sunduğu söylenebilir. Cumhuriyet Dönemi'nden eserlerin de bulunduğu parkta ağırlığın Osmanlı eserlerinde olduğu ve yeni eserlerde ise Ankara'dan ziyade İstanbul'a ait eserlere yer verildiği görülmektedir. Öte yandan zamanında Osmanlı sınırları içinde kalan Kudüs, Kahire, Budapeşte, Bosna, Selanik gibi şehirlere ait eserlerle Osmanlı/İslam/Türk medeniyetinin sembolik sınırları da sunulmaktadır. Her kesimden ziyaretçi ağırlayan ama özellikle de okul gezilerinin tercih edilen mekânlarından olan Miniatürk Osmanlı-İslam vurgusunun ağırlıkta olduğu ama Cumhuriyet Dönemi'ne de sahip çıkan bir ulusal tarih tasarımını ulusal kimliğin yeniden inşa ve güçlendirilme sürecinin hizmetine sunmaktadır. Miniatürk başlı başına AK Parti'nin ulusçu yaklaşımının da bir göstergesi olarak okunabilir.[449]

İstanbul'un fethi kutlamalarına geri dönülürse, 2004 ve 2005 yıllarında yine resmi standart törenlerin yapıldığı görülmektedir.[450] Fakat 2005 yılında Fatih Belediyesi tarafından kutlamalar kapsamında Yedikule zindanlarında ücretsiz Kenan Doğulu konseri verilmesi fetih kutlamalarının değişen içeriği konusunda ipuçları sunmaktadır. En laisist olarak adlandırılabilecek çevreler de dâhil olmak üzere her kesimden gençler tarafından sevilen popüler bir müzisyen olan Kenan Doğulu'ya İstanbul'un Fethi Kutlamaları kapsamında bir konser verdirilmesi, ileride de değinilecek olan, kutlamaların "sivilleşmesi" ve "festivalleşmesi" sürecinin ipuçlarını sunmaktadır.[451]

---

[447] Bkz. (446), TÜRELİ, 56-57.
[448] Ayşe ÖNCÜ, "The Politics of Istanbul's Ottoman Heritage in the Era of Gloablism", 246-247.
[449] A.g.m., 249; Miniatürk üzerine daha detaylı bir inceleme için Bkz. (446), TÜRELİ.
[450] "Fatih'e Dua Surlara Hücum", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2004; "552. Yıl Coşku ve Dualarla", **Hürriyet,** 30 Mayıs 2005.
[451] "Bu Hafta Sona Ermeden", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2005.

Bu dönemde bir tarafta kutlamalar üzerine tartışmalar sürerken[452], diğer tarafta törenlerde yapılan konuşmalarda da giderek daha fazla hoşgörü ve medeniyetler buluşması temaları ön plana çıkmaya başlamıştır.

İstanbul'un fethinin 553. Yıldönümü (2006) için Dolmabahçe'de düzenlenen törende, saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunmasından sonra İBB mehter takımı marşlar çalmış, öğrenciler halk oyunları gösterilerini sunmuşlardır. Erdoğan'ın bir kutlama mesajı gönderdiği törende TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu bir konuşma yaparak, Fatih Sultan Mehmet'in fetihten sonra halka duyurulan fermanından bahsetmiş ve fermanda yer alan "insanların onurları kırılmayacak, hayatlarına, mallarına ve kiliselere kimse saldırmayacak" ifadesini vurgulamıştır. Kuzu, Fatih'in fermanının, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nden 485 yıl, Fransız İhtilali'nden 326 yıl ve ABD'nin keşfinden de 29 yıl önceye ait olduğunu hatırlatmıştır. AKP İstanbul milletvekili Nusret Bayraktar da İstanbul'un fethi ile yalnız bir çağın kapanıp yeni bir çağın başlamadığı, sevgi, hoşgörü ve medeniyetler kapısının da açıldığını ifade etmiştir. Vali Güler ise Fatih'in fetih yürüyüşünü Dolmabahçe'den başlattığını, Mustafa Kemal Atatürk'ün ise buradan Samsun'a hareket ederek milli mücadeleyi başlattığını söylemiş ve İstanbul'un fethinin "sarsılmaz bir iman ve yılmaz bir çalışmanın eseri" olduğunu vurgulamıştır. Belediye Başkanı Topbaş benzer bir şekilde İstanbul'un fethinin "Ortaçağ'ın kapanarak Yeniçağ'ın başladığı" bir tarih olduğuna değinmiş ve fethin "sadece bir militarist hareket olmadığını, kale şehirlerden idare edilen devlet ve milletlerin yerine halkla bütünleşen bir anlayışın Osmanlı ile birlikte bütün dünyaya yansıdığını" bildirmiştir. Konuşmaların ardından Burhan Kuzu, Nusret Bayraktar, Vali Güler, Kadir Topbaş ve Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan'ın da katıldığı yürüyüş başlamış, mehter takımı ve temsili Fatih Sultan Mehmet, Molla Gürani ve Akşemsettin'in de aralarında bulunduğu atlılar eşliğinde leventlerin çektiği kadırgalar karadan yürütülmüştür.[453]

[452] Emin Çölaşan, Melih Aşık gibi isimler tarafından söz konusu kutlamaların 23 Nisan ve 19 Mayıs'ın yerine getirildiği öne sürülmüştür (Emin ÇÖLAŞAN, "Bir Türkiye Tablosu, **Hürriyet**, 20 Mayıs 2005, **Hürriyet**; Melih AŞIK, "Din ve Ahlak…", **Milliyet**, 19 Mayıs 2005).
[453] "Kadırgalar Dolmabahçe'den Kasımpaşa'ya Yürütüldü", **Hürriyet**, 28 Mayıs 2006.

İstanbul'un Fethi Kutlamaları kapsamında dillendirilen bu hoşgörü ve medeniyetler buluşması temalı söylem Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 26 Mayıs 2006 tarihli hutbesi ile de desteklenmiştir.[454]

Hutbede 29 Mayıs 1453 tarihinin Peygamberin müjdelemiş olduğu fetih tarihi olduğu, bu fetihle bir çağın kapanıp bir çağın açıldığı ve İstanbul'un bir kültür ve medeniyet merkezine dönüştüğü vurgulanmıştır. Hutbede fetihten sonra insanların can, mal, ırz ve namus güvenliğinin teminat altına alındığı, insanlara bugüne örnek olacak şekilde sevgi, saygı ve hoşgörüye dayanan inanç ve ibadet hürriyeti tanındığı ifade edilmiş, herkese yardım eli uzatıldığının ve yoksulların gözetilerek sosyal adaletin yerleştirildiğinin altı çizilmiştir. Yayınlanan hutbe metnine göre bunun bir göstergesi de İstanbul'u geri almak için yapılmış olan yardım tekliflerine, öncelikle kilise önderleri ve yerli halk tarafından karşı konulmasıdır. İstanbul'un fethinin "inanç ve bilginin gücüyle, hakkın, adaletin, sevgi, saygı ve hoşgörünün insanlığa armağan edildiği büyük bir zafer" olduğunun vurgulandığı hutbede şu sözlere yer verilmiştir: "Bir fethin ebedileşmesi için, kazanılan topraklar kadar, o topraklarda yaşayacak olan insanlara kazandırılması gereken değerler de önemlidir. Özünü Yüce Dinimizin değerlerinden alan fetih ruhu, bilgi ve inançla çalışıp üretmek, ülke ve insanlığa yararlı olmak şeklinde algılanmalıdır. Bu bakımdan, gelecek nesillerimizi İslami ve milli değerlerle donatıp bu ruh ve anlayışa sahip insanlık önderleri olarak yetişmelerini sağlamalıyız."[455]

2006 yılında İstanbul'un fethinin yıldönümü çerçevesinde gerçekleşen etkinliklerle 1998 yılında İstanbul'da kutlamalara izin verilmediği için Adapazarı Atatürk Stadyumu'nda gerçekleşen kutlamalar karşılaştırıldığında, fethin manası ve ulus-devlet alanı içerisindeki konumlandırılması arasındaki fark çok net olarak görülebilir. Sıkıntı çeken bir kesimin tüm Türkiye'ye yayılarak bu sıkıntılardan kurtulacağının müjdelendiği muhalif bir gösteri olan Adapazarı kutlamaları yerini, iktidar konumundan hoşgörü çağrısı yapan bir söyleme bırakmıştır. Şüphesiz burada iktidarda bulunmak bu dönüşümün önemli nedenlerinden biridir. Ulus-devlet alanı

[454] Bu hutbe Cuma namazı için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tek elden hazırlanan ve tüm illere gönderilen son hutbedir, daha sonra hutbelerin müftülüklerce hazırlanması uygulamasına geçilmiştir ("Hutbeleri Müftülükler Hazırlayacak", **Hürriyet**, 21 Haziran 2006).

[455] "Hutbe Arşivi", (http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/hutbeler/1559-hutbe-arsivi.html).(31 Ekim 2013); Hutbenin tam metni EK-4'te verilmiştir.

içerisinde bulunan AK Parti bu alanda etkinliğini artırdığı oranda, alanın merkezine taşıdığı İstanbul'un fethi kutlamalarının merkezdeki diğer sermayelerle etkileşimini de artırmıştır. İnsan hakları vurgusu yapılırken referansların İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Fransız İhtilali gibi Batılı referanslar olması da bunun bir sonucu olarak düşünülebilir. Tam da 19. yüzyıl İslamcılığı'nın ya da Cumhuriyet'in kurucu söyleminin yaptığı gibi Batı referans olarak alınmış, daha sonra da "biz bu değerlere onlardan önce sahiptik" vurgusu ile özgüven tazelenmiştir. Yine bu anlamda Topbaş "fethin sadece bir militarist hareket olmadığı, kale şehirlerden idare edilen devlet ve milletlerin yerine halkla bütünleşen bir anlayış getirdiği" yönündeki ifadeyle fethe insanlık tarihi açısından demokrasi tarihi bağlamında yeni bir anlam kazandırmıştır. Hem konuşmalarda hem de Diyanet'in hutbesinde vurgulanan "çok çalışma" teması ise oldukça modernist bir yaklaşımın ifadesidir. "Bilgi ve inançla çalışıp üretmenin, ülke ve insanlığa faydalı olmanın" tercümesi olan vatansever kalkınmacılığın altı çizilmiş, Adapazarı'nda ön plan çıkan "mücahitlik" vurgusu ile somutlaşan dinî anlamdan uzaklaşılmıştır. Öte taraftan, fethe atfedilen ulusal, kalkınmacı anlamın ve hoşgörü temasının dinî bir kurum olana Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesi de son derece ironiktir. Böylece Türkiye Devleti'nin laiklik anlayışı çerçevesinde din-devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından ziyade devletin dini kontrolü şeklinde gerçekleşen uygulamalara yeni bir örnek eklenmiştir.

2007 yılından itibaren kutlamaların festivalleşmesi eğilimi daha da görünürlük kazanmıştır. Bu yıl Cemal Reşit Rey'de Ferhat Göçer'in "En Güzel İstanbul Şarkıları" repertuarı ile konser verdiği bir resepsiyon düzenlenmiş, Göçer konser sırasında Uluslararası Türkçe Olimpiyatları Şarkı ve Şiir Yarışmasında "Yastayım" şarkısıyla ilk ona giren Makedonyalı Housa Mula ile düet yapmıştır. Türk ulusal kimliğinin uluslararası konumlanmasına ilişkin ileriki bölümde ele alınacak Türkçe Olimpiyatları'nın ulusal niteliği göz önünde bulundurulduğunda ve Ferhat Göçer gibi popüler bir sanatçı ile bu organizasyonun fetih kutlamaları çerçevesinde buluşturulması yorumlandığında yeni bir ulusal kimlik tahayyülünün sivilleşme ve popülerleşme süreci bir kez daha net olarak görülebilir. 2007 fetih kutlamaları çerçevesinde söz konusu konser dışında ışık, su ve ses gösterileri de gerçekleştirilmiş, modacı Faruk Saraç etkinlikler çerçevesinde İstanbul valiliği ve İBB himayesinde İstanbul Arkeoloji

müzesinde düzenlenen bir defile yapmış ve gece sonunda İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı tarafından bir plaket ile ödüllendirilmiştir.[456]

Yine Temmuz 2007 yılında, Belediye'ye bağlı Kültür A.Ş. tarafından, Danışma Kurulu Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Halil İnalcık, Prof. Dr. Semavi Eyice, Prof. Dr. İskender Pala, Ahmet Faruk Yanardağ ve Süleyman Faruk Göncüoğlu'ndan oluşan 3 aylık 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi'nin yayınına başlanmıştır.[457]

2008 yılında da kutlamalar bir festival havasında devam etmiş, Valiliğin düzenlediği standart tören programı dışında yapılan etkinlikler içerisinde, su perdesi üzerine 3D teknolojiyle "Fetih" filminin gösterilmesi, lazer ve su gösterileri gerçekleştirilmesi ve Fahir Atakoğlu'nun Haliç üzerinde kurulan bir platformada Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Müze ve Kültür Sitesi mehteran Bölüğü ile bir konser vermesi yer almıştır.[458]

Bu sırada Avrupa Vakıflar Merkezi'nin (EFC) Swiss Otel'de yapılan Genel Kurulu'nun açılışına katılan Erdoğan, Avrupa Birliği ile ilgili mesajlar verdikten sonra İstanbul'un fethinin 555. yılı olduğunu hatırlatarak 2006 yılı kutlamalarında da referans verilen Fatih Sultan Mehmet'in fetihten sonra yayınladığı fermanı okumuştur.[459] Erdoğan'ın asıl amacı, Türkiye'nin geçmişten bu yana vakıf zenginliğine dikkat çekmek ve hükümetleri döneminde de vakıfların eski canlılığına kavuşması için çaba gösterdiklerini belirtmek olsa da burada da fetih örneği üzerinden ön plana çıkan tema "hoşgörü"dür.

Aynı yıl Anadolu Gençlik Derneği Sivas Şubesi tarafından da kadın-erkeklerin ayrı ayrı yürüdüğü ve "Biz Fatihin askerleriyiz" sloganlarının atıldığı bir fetih yürüyüşü düzenlendiği haberi de gazetelerde yer almıştır.[460] Bu ve benzeri muhalif etkinlikler

---

[456] "Fetih Karnavalı", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2007; "Yastayım Düeti", **Hürriyet**, 31 Mayıs 2007.
[457] "İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi", (http://www.kulturtarihi.org/iktam/kategori.asp?kat=31).(18 Haziran 2013)
[458] "İstanbul'un Fethi Böyle Kutlanacak", **Hürriyet**, 24 Mayıs 2008; "İstanbul'un Fethinin 555. Yılı Kutlanıyor", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2008.
[459] "Erdoğan'dan AB'ye: Biz Lütuf İstemiyoruz", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2008.
[460] "Harem Selamlık Fetih Yürüyüşü", **Hürriyet**, 24 Mayıs 2008.

devam etse de İstanbul'un fethi kutlamalarının merkeze yerleşmesi ile giderek marjinalleşmişlerdir.

Bu arada 2009 tarihinde açılan "Panorama 1453" müzesi İstanbul ve fetih söylemini bir ulusal anma mekânında somutlaştırmıştır. Erdoğan, Topkapı Kültür Parkı, Panorama 1453 Müzesi ve Topkapı Sosyal Tesisleri açılış töreninde yaptığı konuşmada "Büyük bir cihan İmparatorluğu'ndan miras İstanbul'un, Bursa, Van, Diyarbakır, Trabzon, Sivas, Konya, Edirne ve Sakarya'yı olduğu kadar, Saraybosna, Gümilcine, Üsküp ve Priştine'yi de temsil ettiğini" belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Burası İstanbul… İstanbul'da herkes kendi çapına, anlayışına, felsefesine uygun, kendine yakışan işler yapar. Biz belediyecilik icraatlarımızla edebiyatımızdaki, tarihimizdeki İstanbul'u canlandırıyoruz. Açılışını gerçekleştirdiğimiz Panorama 1453 Tarih Müzesi, Topkapı Kültür Parkı ve Sosyal Tesisleri de bu anlayışımızın bir yansıması (…) Sayın Topbaş'ı ve bu projelerde emeği geçen herkesi ülkem ve İstanbullular adına tebrik ediyorum. Yavrularımız geleceğe o tarihin mehabetiye bakacaklar ve "Ben neymişim" diyecekler. Biz aşağılık kompleksi içinde yetişen değil, tam aksine, öz güveniyle yetişen bir gençlik istiyoruz"[461]

Erdoğan tarihimizdeki İstanbul'u canlandırıyoruz derken Saraybosna, Gümilcine, Üsküp ve Priştine'yi de kapsayan Osmanlı İstanbul'undan bahsetmektedir. Erdoğan söz konusu Osmanlı geçmişini özgüvenli bir ulusal kimliğin hizmetine sunmaktadır.

Panorama İstanbul Müzesi'nin tanıtım broşüründe bulunan Kadir Topbaş'ın sunuşunda da fetihle ilgili yaptığı yorumlar dikkat çekicidir. Topbaş şu ifadeleri kullanmıştır:

> "İstanbul'un fethi, bir kahramanlık destanı olduğu kadar aynı zamanda üstün bir mühendislik zekâsının da ürünüdür. 1453 yılına gelindiğinde Bizans her ne kadar eski gücü ve kudretinden uzak olsa da, kendisini dünyanın en sağlam ve iyi tasarlanmış surları ile çevirmişti. Aynı zamanda deniz yoluyla Avrupa'dan da, kuşatma altındaki şehre yardım geliyordu. Buna karşılık kendisi de bir mühendis olan Fatih Sultan Mehmet,

[461] **İstanbul Bülteni**, Ocak 2009, 18.

> çağının en modern ordusuna sahipti. Bir kısmını Osmanlı Sultanı'nın bizzat tasarladığı toplar ile günlerce dövülen surlar, Akşemseddin'in orduya yaydığı manevi coşku ile gediklere hücum eden Türk askerlerinin göğüs göğse çarpışmalarına sahne oldu.
>
> Dünya tarihinde çevresine etkileri ile bir dönüm noktası olan İstanbul'un fethini sevgili hemşerilerimize yeniden yaşatmak, o büyülü anları hayallerinde canlandırmalarını sağlamak amacıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi olarak PANORAMA 1453 adlı müzeyi sizlerin hizmetine sokmuş bulunuyoruz.
>
> Üç boyutlu bir görselliğin ve ses efektlerinin yer aldığı PANORAMA 1453, estetiği ve teknik özellikleri ile dünyadaki benzerlerinden çok daha üstün niteliktedir ve aynı zamanda ülkemizde müzeciliğin geldiği son aşamayı göstermektedir.
>
> İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak siz sayın ziyaretçilere bu müzeyi takdim ederken, eserin yapımında emeği geçen tüm mesai arkadaşlarıma ve sanatçılara teşekkürü borç bilirim."[462]

İstanbul'un fethini ulusal tarih tahayyülünün içerisine unutulmaz ve vazgeçilmez bir an olarak yerleştiren bu sunuşta ne İstanbul'un "müjdelenmiş topraklar" olduğuna, ne de Osmanlı'nın bir İslam imparatorluğu oluşun herhangi bir vurgu vardır. Vurgu, Fatih'in mühendisliğinde somutlaşan rasyonellik ve teknik ile ortaya konulan "modernlik" üzerinedir. Aynı şekilde bugün müzede kullanılan son teknolojinin altı çizilerek de "modernlik" vurgusu yapılmıştır. Sanki ulusal kimliğin belirleyici bir özelliği olarak "modernlik" Fatih döneminden günümüze miras kalmıştır.

Hand, yaptığı bir çalışmada, söz konusu müzede, 18. yüzyılda şehir manzaraları ile ön plana çıkan fakat sinemanın gelişmesinden sonra aslında popülerliğini yitirmiş panorama resim tekniğinin kullanılmasının anlamına dikkat çekmiştir. Tarihçilerin bu tekniği, 18. ve 19. yüzyılda hızla genişleyen ve endüstrileşen şehirlere bir bütün olarak hâkim olma güdüsü ile ilişkilendirdiğini hatırlatan Hand, İslamcılar'ın da "Kemalist" modernleşme sürecinde kontrolden çıkan İstanbul için benzer bir güdü ile bu tekniği kullanmış olabileceklerini öne sürmektedir. Panorama tekniği ile resmedilen İstanbul, başı sonu belli, kontrol edilebilir bir şehir tahayyülünü sembolize etmektedir. Ayrıca

[462] **PANORAMA 1453 TARİH MÜZESİ Tanıtım Broşürü**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Hand, bugün müzede olduğu gibi, 18. ve 19. yüzyılda da, orta sınıfların erişimine açık olan bu resimlerle ulusal mekânların seçici temsillerinin ortaya konulduğunu ve bu resimlerin izleyiciye eleştirel bir bakış aralığı sağlamak yerine gerçeklikleri ile izleyiciyi etkisi altına aldıklarının belirtmiş ve panorama resim tekniğinin bu propaganda özelliğinin de söz konusu müzede tercih edilmesinin nedenlerinden biri olabileceğinin altını çizmiştir.[463]

2009 yılında fetih kutlamaları bağlamında ses, ışık ve su gösterisi, dev su perdesinde gösterilen fetih filmi, ünlü tenor Hakan Aysev'in Genel Kurmay Başkanlığı'nın Mehteran Bölüğü eşiliğinde konseri ve Cemal Reşit Rey'de verilen fetih resepsiyonu gibi etkinlikleri içeren bir program düzenlenmiş[464], Erdoğan günün anlam ve önemine ilişkin bir konuşmasında İstanbul'un medeniyetler buluşmasının sembol şehri olduğunu belirtmiş ve kendisine göre 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilen İstanbul'un 1453'ten beri, yani fetihten beri küresel kültür başkenti olduğunu vurgulamıştır. Paralel olarak 2010 kutlamalarının ana teması olarak "barış şehri" uygun görülmüştür. Fatih'in şehri, hoşgörü ve adalete dayanan, yeniliklere açık yönetim anlayışıyla yönettiğini, İstanbul'u farklı inanç ve kültürlerin barış içinde yaşadığı bir bilim ve kültür merkezi hâline getirdiğini belirten Erdoğan, bugün de bu özelliği ile insanlığın en çok özlemini duyduğu "Medeniyetler İttifakı'nın sembol şehri olan İstanbul'un, yüzyılların birikimini yaşatarak geleceğe taşımaya ve insanlığa ışık tutmaya devam ettiğini" ifade etmiştir.[465]

İlerleyen yıllarda da bu medeniyet temelli söylem ve hoşgörü teması yine Batı'ya verilen referanslarla fetih kutlamaları konuşmalarında yer almıştır. 2011 ve 2012 yıllarında düzenlenen törende konuşan Topbaş fethin ikinci günü Fatih'in askerin sokakta dolaşmasını yasaklayarak, herkesin yaşam hakkını güvence altına aldığını ve yepyeni bir yönetim anlayışını ortaya koyduğunu vurgulamıştır.[466]

---

[463] Isaac HAND, "Place-making and the Panorama 1453 Museum in Historical Context", 25-26.
[464] "İstanbul'da Görkemli Kutlama", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2009.
[465] "İstanbul'un Fethinin 556. Yıldönümü", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2009.
[466] "558 Yıl Sonra Fetih", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2011; "İstanbul'un Fethi İçin Muhteşem Şölen", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2012.

Bu yılın etkinliklerinin içerisinde ilginç olan bir tanesi de Fetih Kutlamaları kapsamında Norveç, Avustralya, Avusturya, Almanya, Polonya, Hollanda ve İzlanda'nın da bulunduğu çeşitli ülkelerden 20 paraşütçünün İstanbul Levent'te bulunan Avrupa'nın en yüksek binası Sapphire'den atlamasıdır.[467] Avrupa'nın en yüksek binası Sapphire'in fetih kutlamaları çerçevesinde uluslararası bir organizasyonla ön plana çıkartılması şüphesiz Topbaş'ın Panorama 1453 tanıtım broşüründeki sunuşunda altı çizilen gelişmişlik vurgusu ile benzer bir özellik taşımaktadır. Ayrıca binayı yaptıranın marketlerinde içki satışı yapmaması ve aile üyelerinin MÜSİAD'da etkin görevlerde bulunmasıyla "İslami sermaye" olarak nitelenen Kiler Holding'e ait Kiler Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı olması ve organizasyon kapsamında bu holdingin de reklam fırsatı elde etmesi de bu anlamda dikkat çekicidir.

Ulusal Kimlik İçerisinde Yükselen ve Dönüşen Bir Olay Olarak İstanbul'un Fethi

Bölümün başında ele alındığı gibi, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi boyunca 1. ve 2. Dünya Savaşı gibi kritik sayılı dönem dışında ulusal boyutta kutlanmayan İstanbul'un fethi, Ankara ile temsil edilen yeni Cumhuriyet kimliğinin güç kazanması ile alan içerisinde İslami sermayeleri ile iktidar hiyerarşisinin alt kademelerinde kalanlar için alternatif bir kültürel sermaye, bir muhalefet aracı hâline gelmiştir. AK Parti'nin hem merkezi hükümet, hem de belediye başkanlığındaki uzun iktidarı ise İstanbul'un fethi olayının konumunda bir değişikliğe yol açmıştır. Bu dönemde kutlamalara verilen önem ve bununla beraber Panorama 1453 Müzesi'nin açılması ya da belediyeye ait Kültür A.Ş. tarafından çıkartılan kültür ve sanat dergisine **1453 İstanbul** adının verilmesi AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda İstanbul'a verdiği önemi gösterir niteliktedir. Nitekim Topbaş, 2007 yılında belediyeleri için en önemli iki organizasyonun 29 Ekim Cumhuriyet'in Kuruluş ve 29 Mayıs İstanbul'un Fetih yıldönümleri olduğunu ve "bu iki günü İstanbul'da çok ağırlıklı olarak hissettirmek istediklerini" söylemiştir.[468] AK Parti tarafından, fethin artık ulusal tarihin, dolayısıyla da ulusal kimliğin önemli bir anı

[467] "558 Yıl Sonra Fetih", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2011.
[468] "İstanbul'un Fethine Muhteşem Kutlama", (http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Haberler/Pages/Haber.aspx?NewsID=14550).(25 Nisan 2013)

olarak konumlandırılması, partinin ulus-devlet alanındaki meşruiyet ve etkinliği arttıkça kutlamaları da muhalif konumdan merkeze taşımıştır.

İstanbul'un fethi kutlamalarının merkeze doğru yolculuğunda bazı unsurların altını çizmek gerekmektedir. Öncelikle eskiden askeri ve idari erkanın katılımı ile gerçekleşen etkinliklerin farklı kesimleri cezbedebilecek festivalleşen organizasyonlarla kutlanması, yani bir anlamda etkinliklerin sivilleşmesi, söz konusu hükümetin konu ile ilgili vizyonunu ulusallaştırma çabasının da bir göstergesidir.[469] Etkinliklere 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı ya da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda olduğu gibi şiir, kompozisyon, resim, halkoyunları yarışmaları ya da gösterileriyle öğrencilerin katılması da söz konusu ulusal tarih vizyonunun örgün eğitimin içerisine dâhil edilip kurumsallaşması anlamına gelmektedir.

Öte yandan ulusallaşan ve kurumsallaşan İstanbul'un fethi temasının içeriğinin de süreç içerisinde oldukça değiştiğini söylemek mümkündür. Öncelikle kutlamalara ilişkin dil muhalif özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir, dolayısıyla mücahitlik ve fetih vurgusu da yerini zaten muktedir konumdan konuşan hoşgörü diline bırakmıştır. Bu durum bir yandan bir ılımlılaşma ve sekülerleşme göstergesi gibi okunabilecekken, öte yandan İslam'ın diğer dinlere hoşgörüsü temasının altının defalarca çizilmesi İslam'ın tepede durduğu dinler arasındaki hiyerarşiyi de yeniden üretmektedir. Bu anlamda kurucu kimlikte de var olan ulusal kimliğin Müslümanlığı içerdiği ön kabulünü de daha fazla güçlendirmektedir.

Bir başka değişiklik ise hoşgörü teması ile iç içe geçmiş bir demokrasi anlayışını gelişmişlik ile özdeşleştirip, İstanbul'un fethi teması bağlamında bu alanda evrensel bir iddia ortaya konulmasıdır. Özellikle bu demokrasi temasının İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Fransız İhtilali gibi bu anlamda dünya tarihinde önemli eşikler olarak anılan olaylarla karşılaştırılarak ele alınması; hem referansın Batı olması, hem de bu evrensel değerlerin Batı keşfetmeden çok daha önce söz konusu ulusun "ataları" tarafından

[469] "Bu hafta Sona Ermeden", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2005; "Fetih Karnavalı", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2007; "İstanbul'un Fethi İçin Muhteşem Şölen", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2012.

keşfedilmiş olmasının iddia edilmesi açısından, hem 19. yüzyıl İslamcılığı hem de Cumhuriyet'in kurucu söylemi ile benzerlikler taşımaktadır. Aslında 19. yüzyıl modernist İslamcılığının Milli Görüş geleneği ile bir sızıntı olarak 21. yüzyıla taşındığı ve AK Parti tarafından sahiplenildiği, ayrıca AK Parti'nin ulus-devlet alanındaki hareketi oranında kurucu ulusal kimlik ve onun belirleyeni modernlik tanımı tarafından şekillendirildiği düşünüldüğünde, bu çok da şaşırtıcı bir durum değildir.

Benzer bir şekilde İstanbul'un fethi bağlamında "disiplinli ve bilimsel çalışma"ya, mühendisliğe, bilgiye sık sık vurgu yapılması da, alanın etkin sermayelerinden birinin modernlik olması ve bu modernliğin içeriğinin diğer sermayelerin içerikleri üzerinde zaman içinde daha etkili hâle gelmesi ile açıklanabilir.

Bu şekilde İstanbul'un fethi de müjdelenmiş bir kutsal olaydan çok yeniçağı başlatan bir modernlik göstergesi olarak sunulduğu ölçüde içerik olarak sekülerleşmiştir.

Bu süreç içerisinde ulusal tarih algısında Osmalı'nın değerinin yükselmesi, fetih kutlamaları ve ilgili alanlarla sınırlı kalmamış, Osmanlı'ya olan ilgi birçok alanda artmıştır. Bir yandan 1990'lı yıllardan itibaren yemekte ortaya çıkan Osmanlı modası iyice gelişmiş, hem Osmanlı mutfağını sunan eski restoranlar popülerlik kazanmış hem de yeni yerler açılmıştır.[470] Osmanlı modası mücevher ve tekstil sektörlerine de yansımıştır. Mücevher firmaları arka arkaya Osmanlı koleksiyonları çıkarırken[471] 2004'te İstanbul Nişantaşı'nda Ottoman Empire adı ile bir mağaza açılmış ve bu mağazada aynı markalı tişörtler satışa sunulmuştur. Mağazanın sahibi Kerim Sarc, Antep'ten bile tişört almaya gelen olduğunu çünkü Osmanlı tişörtlerine herkesin yakınlık duyduğunu ve yaptıklarının "insanları kendi kültürüyle barıştırmak" olduğunu belirtmiştir.[472] 2006'da ise Tasarımcı Sedef Çalarken, benzer bir şekilde Osmanlı padişahlarının karikatürize veya modernize edilmiş görsellerini kullandığı kemer, çanta, tişört tasarımlarından oluşan "Osman" markasını oluşturmuştur.[473]

---

[470] Şule YÜCEBIYIK, "Mutfakta Osmanlı Modası", **Milliyet**, 22 Kasım 1999.
[471] "Yüzyıllıların Mirası Osmanlı Koleksiyonu", **Milliyet**, 28 Şubat 2011; "Goldaş'ın Sunduğu Osmanlı İhtişamı", **Milliyet**, 18 Şubat 2011.
[472] Sibel ARNA, "Osmanlı İmparatorluğu Marka Oldu", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2004.
[473] Elif ERGU, "Osman Markası İlgi Çekti", **Vatan**, 02 Ağustos 2006.

İstanbul'da yapılan Ramazan kutlamalarını konu alan bir çalışması olan Karaosmanoğlu da artık Osmanlılık ve birçok tarihi barındıran bir şehir olarak İstanbul algısının seküler çevrelerce de kabul edilen bir durum olduğu sonucuna varmıştır. Buna örnek olarak anaakım medyanın ve moda sektörünün Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıldönümünü sahiplenmeye başladığını, Osmanlı ile ilgili basılan kitap ve makale sayısında büyük artış olmasını veren Karaosmanoğlu Divan Oteli'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı şerefine "Osmanlı Haftası" düzenlediğini hatırlatarak popüler kültürün Osmanlılığı yeniden üreten mekanlar yaratmaya başladığını belirtmiştir.[474]

Osmanlı modasının son göstergelerinden biri şüphesiz 2011 yılında özel bir televizyon kanalında yaynına giren ve Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan dizi ile 2012 yılında vizyona giren *Fetih 1453*[475] sinema filmidir.

Bu durumun, değeri yükselen bir sermayenin tüm çevrelerce sahiplenilmek istenmesi ile bir ilişkisinin olduğu ve bu sahiplenmenin de söz konusu sermayenin değerini daha da yükselttiği düşünülebilir. Fakat şüphesiz, özellikle son dönemde Osmanlı'ya olan ilginin bu kadar artmasının tek sebebi AK Parti iktidarı ve fetih kutlamaları değildir. Örneğin Öğün, canlanan Osmanlı modasının nedeninin kapitalizmin dinamikleri ve onun kendi kültürel mantığında aranması gerektiğini söylemektedir. Ona göre "görünmeye ve göstermeye dayalı yeni bir varoluş tarzının yaygınlaşması" bu modanın temelini oluşturmaktadır.[476]

Öncü de, İstanbul'un Osmanlı geçmişinin ön plana çıkartılmasının ve şehrin politik mücadelenin önemli bir enstrümanı hâline gelmesinin ulusaşırı eğilimlerle ilişkisi göz önünde bulundurulmadan anlaşılamayacağını söylemektedir. Geç kapitalizimin yaşandığı günümüzde büyük metropoller "kültürel miras"ın sergilendiği ve pazarlanabilir hâle geldiği mekânlar hâline gelmişlerdir. Efsanevi geçmişler ise bu anlamda pazarda şehirlerin değerini artırmaktadırlar.[477]

---

[474] Defne KARAOSMANOĞLU, "Nostalgia Spaces".
[475] Faruk AKSOY, 2012.
[476] Süleyman Seyfi ÖĞÜN, "Şu Takıp Takıştırdığımız Osmanlı".
[477] Bkz. (448), ÖNCÜ, 233.

Başta İstanbul'un fethi konusunun ulus-devlet alanında, dolayısıyla da ulusal kimlik içerisindeki hareketinin etkisinden ayrı birşeymiş gibi gözüken bu uluslarüstü bağlam ve neoliberalleşme de aslında tam da bu mekanizmanın nasıl işlediğinin başka bir göstergesidir. Neoliberal düzen tarafından belirlenen ulus-devlet alanında etkin olan İstanbul'un fethi ve Osmanlı geçmişi de dâhil hiçbir sermaye bu etkiden muaf kalmamaktadır.

Nitekim bu etki daha RP üyesiyken Erdoğan'ın belediye başkanı olarak göreve gelmesiyle görülmeye başlamıştır. Bora'ya göre Erdoğan iktidara geldikten sonra şehir yönetiminde iktisadi akla uygun davranmak ve küresel İstanbul fikri ile uzlaşmak durumunda kalmıştır. Bu dönüşüm yine Bourdieu'nün terimleri ile okunabilir. Dâhil olduğu ve içinde hareket etmek durumunda olduğu iktidar alanın yapısal-nesnel bağıntıları ve alanın sermaye hiyerarşisi ile İslamcı habitusun karşı karşıya kalması karşılıklı bir etkileşim süreci için zemin hazırlamıştır. Erdoğan, alana, temsil ettiği eyleyiciler grubunun habitusları içerisinde değerli bir sermaye oluşturan Osmanlı-İslam kültürünü taşırken, bu sermaye, alanın neoliberal yapısı tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Erdoğan seçimden altı ay sonra New York'ta katıldığı bir konferansta göçün önlenmesi için Osmanlı'dakine benzer bir vize uygulaması yapılabileceğinden bahsettiğinde[478] "halkın İstanbul'u" fikrinin, İstanbul'un tüm güzelliklerini halka açacak bir yaklaşım olmaktan ziyade, neoliberal politikalar çerçevesinde şehir dönüştürülürken karşılaşılacak tepkileri aşmakta kullanılan bir meşruiyet sibobu olmaya doğru hızla ilerlemeye başladığının görüldüğü söylenebilir.

Öte yandan bir yandan neoliberal politikalar çerçevesinde şehir dönüştürülürken bir yandan da yüksek Osmanlı-İslam kültürünün başkenti olarak İstanbul ile şehrin hâli hazırda var olan varoşlarını barıştırma çabası da gerek Refah, gerekse daha sonra AK Partili belediyelerin uygulamalarında göze çarpmıştır. AK Parti'nin popülizminin tartışıldığı bölümde de değinildiği gibi "halk" her zaman içeriği doldurulabilir esnek bir iktidar aracıdır. Bir yandan "halk'ın İstanbul'u" vurgusu yapılırken, bir yandan da alanda değeri yükseltilmek istenen bir sermaye olarak yüksek Osmanlı-İslam kültürü ile "halk"ı barıştırma çabası, "halk"ın içeriğini şekillendirme ve bu yolla söz konusu

[478] Bkz. (405), BORA, 72.

sermayeye meşruiyet kazandırarak ve bu sermayenin değerini yükselterek iktidar kazanma sürecinin de bir parçası olarak okunabilir. Bu karmaşık sürecin takip edilebileceği araçlardan biri de zaman içerisinde farklılaşan "İstanbul'un fethi kutlamaları"dır.

2013 yılının 29 Mayıs tarihinde, önceki yıllarda olduğu gibi, Balat-Haliç bölgesinde, içerisinde ışık, ses, su, lazer gösterileri, transparan dev perdeye yansıtılan 3D fetih filmini ve mehteran bölüğü konserini bulunduran bir program düzenlenmiştir.[479] Ayrıca yurt dışıdaki Osmanlı hanedanı üyeleri bu tarihte İstanbul'da buluşarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen fetih etkinliklerine katılmışlardır.[480] Bu tarihte İstanbul'un fethi kutlamalarının artık büyük ölçüde muhalif özelliğini kaybettiği, merkeze taşındığı, örgün eğitimin içerisine dâhil edildiği ve kutlama etkinliklerinin çeşitliliği ile bir ölçüde sivilleşmiş olduğu söylenebilir. Ayrıca fethin kutlamalarına dair eleştiriler kadar Ankara-İstanbul çatışması da büyük ölçüde yatışmış gözükmektedir. Fakat Fetih 1453 filminde Fatih Sultan Mehmet'i canlandıran başrol oyuncusu Devrim Evin'in, İstanbul Valiliği ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği ve Gezi Parkı Direnişi'nin ilk günlerine denk gelen Fetih Şenlikleri davetini reddederek Taksim Gezi Parkı'nda eylemde olacağını açıklaması[481] İstanbul üzerine tartışmaların yeni bir boyutunu işaret etmektedir. Gezi Parkı Direnişi şehir üzerinde uygulanan neoliberal politikaların sınır tanımaması ile ateşlenirken, bu bağlamda Topçu Kışlası'nın gerek Osmanlı gerekse İslamcı referanslarına ilişkin tartışma, ulusalcı söylem tarafından zaman zaman dile getirilse de, çok fazla yankı bulamamış ve arka planda kalmıştır. Dolayısıyla bir yandan, yukarıda aktarılan sürecin de ışığında, özelde İstanbul'n fethi kutlamaları, genelde ise Osmanlı geçmişinin ulusal kimlik içerisinde meşruiyetinin artığını, içeriğinin ise sekülerleştiğini söylemek mümkündür. Öte yandan Gezi Parkı Direnişi, belirtildiği gibi, zaman zaman yine ulusal kimlik ile birlikte dile getirilen ve "modernlik" ideali bağlamında ortaya konulan bir başka vizyona, neoliberal yaklaşımlara karşı, yine İstanbul üzerinden yürüyen bir başka mücadelenin ifadesi haline gelmiştir. "Modernlik ideali" bağlamında değerli kılınan neoliberal yaklaşımlarla, yine aynı ideal bağlamında savunulan "özgürlük" ve

[479] "İBB'den 29 Mayıs Açıklaması", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2013.
[480] "Osmanlı Hanedanı İstanbul'da Buluştu", **Hürriyet**, 30 Mayıs 2013.
[481] "Tarih Direnenleri Yazacaktır", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2013.

"demokrasi" kavramlarının ne şekilde karşı karşıya gelebileceği bu mücadele sırasında görülmüştür. Hükümetin sorunu aşmak için, ileride de değinileceği üzerine "Müslüman halk" kozunu devreye sokulması ise, "Müslüman halk" ile içerisinde Antikapitalist Müslümanlar gibi dini kimlikleri ile öne çıkan grupların da bulunduğu "parkı savunan halk" kavramı ile karşı karşıya geldiği ölçüde, "halk" kavramının ne kadar sorunlu olabileceğini, dolayısıyla "halk"ın kendinden menkul birşey olmadığını ve ulusal kimliğin de ulus-devlet alanındaki iktidar mücadelesinin bir aracı olarak işlev görebilen içeriği şekillendirilebilir bir sermaye olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

3.2. "Mehmet Âkif Ersoy Yılı" ve Kuruluş Söyleminde İslam Vurgusu

AK Parti iktidarı, bir yandan Türk ulusal kimliğinin Osmanlı ile olan tarihsel bağlarının altını çizerken, öte yandan Cumhuriyet'in kuruluş tarihini de sahiplenmektedir. İlk bölümde tartışıldığı gibi, Türk ulusal kimliğinin kurucu sembollerinden olan Cumhuriyet'in kuruluş tarihini, ulus-devlet alanı içerisinde, kendisini sahiplenene bu alan içerisinde hareket etme meşruiyeti ve bu alanı şekillendirme iktidarı sağlayan bir sermaye olarak düşünmek mümkündür. Bu bağlamda partinin, hem İstiklal Marşı'nın güftekarı, dolayısıyla da kuruluş tarihinin önemli bir şahsiyeti, hem de Osmanlı modernleşmesinin İslamcı bir entelektüeli olan Mehmet Âkif Ersoy figürü ile kurduğu ilişki dikkat çekicidir. 2002 yılından beri iktidarda olan AK Parti, Mehmet Âkif Ersoy'u ulusal bir figür olarak her yıl biraz daha ön plana çıkarmış ve 2011 yılı, Başbakanlığın önerisi ile "Mehmet Âkif Ersoy Yılı" ilan edilmiştir. Türkiye'nin ulusal marşı İstiklal Marşı'nın güftekarı ve tanınmış bir şair olan Mehmet Âkif Ersoy anısına etkinlikler düzenlenmesi sıradan bir ulusal kültür faaliyeti olarak düşünülebilir. Fakat bu etkinlikler, Ersoy'un İslamcı kimliği üzerine odaklanan gerek geçmiş, gerekse güncel tartışmalar, şair adına düzenlenen ulusal etkinliklerin kısa tarihi ve AK Parti'nin söylemlerinde Ersoy'un ön plana çıkarılış biçimi yakından incelendiğinde, partinin ulusal kimlik vizyonu hakkında detaylı bilgi veren bir örneğe dönüşmektedirler.

Tartışmalı Bir Tarihi Karakter: Mehmet Âkif Ersoy

1873'de İstanbul Fatih'te doğan Mehmet Âkif (Ersoy) dindar bir ailede büyümüştür.[482] Medrese eğitimi almasa da okul dışında yoğun bir din eğitimi görmüş ve kendisini iyi bir hafız olarak yetiştirmiştir. Yüksek öğrenimine Mekteb-i Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi) başlamış, fakat babasının ölümünden sonra geçim sıkıntısı başlayınca mezunlarına kolay iş bulma ve yüksek maaş imkânı sunan Baytar Mekteb-i Ali'ye (Veterinerlik Fakültesi) geçmiştir. Fakülteyi ilk mezunu olarak ve birincilikle bitirmiş, bir süre veterinerlik yapmış ve görevi gereği Rumeli, Arnavutluk, Anadolu ve Arabistan'da bulunmuştur. Veterinerlik mesleğini yaparken bile öncelikle şair kimliği ile tanınan Ersoy, bu alanda da çalışmış, çeşitli okullarda, en son da Darülfünun (Edebiyat Fakültesi) ve Darülhilafe Medresesi'nde "Osmanlı Edebiyatı" hocalığı yapmıştır. "Toplum için sanat" görüşünü benimseyen Ersoy'un başta ahlak, din ve vatan sevgisi ile ilgili birçok şiiri olduğu gibi, eserleri arasında tefsir ve vaazları da önemli bir yer tutmaktadır. Ahlakçı ve dindar kişiliğinin yanı sıra kendisinin en çok öne çıkarılan özelliklerinden birisi de çok yönlü bir şahsiyet olmasıdır. Birçok kaynakta Ersoy'un aynı zamanda spor ve müziğe de meraklı olduğuna dikkat çekilmektedir. Hayatı boyunca maddi sıkıntı çeken Ersoy, ders verdiği öğrencilerin aileleri ve dostları sayesinde ünlü edebiyat ve müzik çevreleri ile ilişki içerisinde olma şansına erişmiştir.

Toplumsal konulara duyarlı olan Ersoy, siyaset hayatı içerisinde de rol almış fakat tam anlamıyla bir siyasetçi olmamıştır. 1908'de **Sırat-ı Müstakim**, 1921'den sonra ise **Sebil'ür-Reşad** adlarıyla yayınlanan derginin başyazarlığını yapmış, 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur. Her ne kadar fikirleri ters düştüğü için Cemiyet ile arası açılsa, hatta bu yüzden Darülfünün'daki görevinden alınsa da, askeri haber alma ve casusluk teşkilatı olarak çalışan "Teşkilat-ı Mahsusa"'dan gelen teklifi kabul etmiş ve İtilaf devletlerinin ordularında görev yapan Müslümanları Osmanlı ve Almanya tarafına çekmek için çalışmalar yürütmüştür. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra mütareke devrinde "İslamiyet'i halka doğru olarak öğretmek,

[482] Mehmet Âkif Ersoy'un hayatı ile ilgili faydalanılan kaynaklar: Hasan AKSOY, "Bir Türk Musikisi Muhibbi Olarak Mehmed Âkif"; M. Ertuğrul DÜZDAĞ, "Mehmet Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri"; Aysun İLDENİZ, "Milli Mücadelede Mehmet Akif"; M. Cemal KUNTAY, **Mehmet Âkif Ersoy**; Fatma BOSTAN ÜNSAL, "Mehmet Âkif Ersoy"; M. Nuri YARDIM, "Mehmet Âkif Ersoy'un Çocukluk Yılları"; Murat YILMAZ, "Mehmet Âkif Ersoy".

yanlış bilgileri gidermek ve İslam ahlakını korumak için şeyhülislamlık'a bağlı olarak kurulmuş bir "İslam danışma, tebliğ ve irşad ilim heyeti" olan "Darülhikmet-il İslamiyye"de de çalışmıştır. Ersoy, bu görevinden Milli Mücadele'ye katılınca azledilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın davetiyle Ankara'ya geçmiştir. Meşhur vaazlarıyla Anadolu hareketini destekleyen şair, 1920'de Burdur milletvekili olarak TBMM'ye seçilmiş ve Meclis kayıtlarında adı "Burdur milletvekili ve İslam şairi" olarak yer almıştır. 1921'de yazdığı şiir Meclis tarafından ulusal marş kabul edilmiş, 1923'te İstiklal Madalyası ile ödüllendirilerek İstanbul'a dönmüş, 2. Meclis'te görev almamıştır. 1926'da, zaten daha önce sık sık ziyaret ettiği Mısır'a yerleşmiştir. Bu arada kendisine Diyanet İşleri tarafından **Kuran**'ı Türkçe'ye çevirme görevi verilmiş, bir süre bu iş üzerine çalışmış fakat 1932'de anlaşmayı fesh etmiştir. Mısır'da hastalanınca, 1936 yılında, İstanbul'a dönmüş ve burada hayatını kaybetmiştir. Tüm bu hayat hikayesi ışığında Ersoy, din ve pozitif bilimleri birarada hayatına yerleştirmiş bir kimse, Doğu ve Batı kültürlerini iyi bilen çok yönlü bir sanatçı, halkı iyi tanıyan etkili bir hatip, toplumsal konulara duyarlı, ahlakçı ve vatansever bir toplum adamı ve siyaseten aktif muhalif bir kişilik olarak tanımlanmaktadır.

Bugünden bakıldığında Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı modernleşmesinde İslamcı düşüncenin bir temsilcisi olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten de kendisi, 19. yüzyıl İslamcılığının öncü isimlerinden olan ve panislamizmin kurucusu sayılan Cemaleddin Afgani'den çok etkilenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, İslamcılık düşüncesinin en önemli tezi İslam'ın gelişmeye engel olmadığı ve Müslümanlığın zaman içerisinde yozlaşmış olduğu, yeniden bir İslam medeniyeti kurmanın mümkün olduğudur. Özellikle Mısır ekolünde, "akılcılık", kalkınmayı sağlamak için ön plana çıkartılan yoldur. Ersoy, bu düşünceleri benimsemiş, hatta başyazarlığını yaptığı dergide, düşünceleri nedeniyle Afgani ve öğrencisi Abduh'a yöneltilen dinsizlik ve vahabilik iddialarını yalanlayan yazılar ele almıştır.[483] Zaten Ersoy'un hem din hem de pozitif bilimler alanında aldığı eğitim akıl ve bilim yolu ile dinî yozlaşmanın önüne geçerek, gerçek İslam medeniyetine ulaşılabileceği fikrinin düşünsel altyapısını oluşturmaya çok müsaittir. Ersoy, Afgani'den, Müslümanların gelişmesinin devrimle değil eğitimle mümkün olduğunu savunması ile ayrılmaktadır. Toplumun kalkınması için dini doğru

[483] Bkz. (482), YILMAZ, 331.

yorumlaması, doğru hâliyle dinini ve manevi değerlerini koruması, dünyada, özellikle bilim alanında yaşanan gelişmeleri kendi kültürü ile sentezleyerek alması gerektiğini düşünmektedir. Ersoy dini aynı zamanda halkı doğruya yönlendirmenin ve toplumu kalkındırmanın önemli bir aracı olarak da görür. Siyasi model olarak ise başta Afgani'nin İslam birliği fikrine yakın dursa da daha sonra bu düşüncesi Türk İslamcılığına doğru evrilmiştir. Şüphesiz bunda İmparatorluğun yaşadığı dönüşümünün büyük etkisi vardır. İlk bölümde de değinildiği gibi, Abdülhamit Dönemi'nde egemen olan İslamcılık görüşü, 1. Dünya Savaşı'nda Arapların ayaklanmasıyla biraz da zorunlu olarak Türkçülüğe evrilmiş, İslamcılık düşüncesi Türkçülükle karışarak farklı sentezler ortaya çıkarmıştır. Yine de Ersoy "kavmiyetçiliğe", yani ırka dayı bir ulusçuluğa karşı olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.[484]

Ersoy'un hayat hikâyesine bakıldığında, şairin görev yapmış olduğu 2. Abdülhamit, İttihad ve Terakki, ya da Cumhuriyet'in kurucu kadroları içerisinde tam anlamı ile yer aldığını söylemek mümkün değildir. Ersoy muhalif bir kişiliktir. 2. Abdülhamit'ten, Vahdettin'e, İttihat ve Terakki'den, Hürriyet ve İhtilaf Fırkası'na kadar herkesle ters düşmüştür.[485] Bu durum Mehmet Âkif Ersoy'un siyasi tercihinin bugün farklı görüşlerdeki farklı araştırmacılarca farklı farklı yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Fakat Ersoy'un özellikle İslamcılık görüşüne yakın durması onu Kurtuluş Savaşı'nda önemli rol oynamış ve İstiklal Marşı'nı yazmış da olsa ulusal bir figür olarak tartışmalı hâle getirmiştir. Resmi tarihte açıkça değinilmese de, çoğu araştırmacı Ersoy'un Mısır'a gitmesinin altında Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ile ilgili yaşadığı sıkıntıların bulunduğunu söylemiştir. Ersoy'un bu kadroların tutumunu yanlış bulduğu fakat "maddi manevi zayıf düşmüş ülkesine zarar vermemek için" sustuğu ve Mısır'a gittiği[486], belli çevreler tarafından dışlandığı ve küçük görüldüğü için üzüldüğü ve kırgın bir şekilde Mısır'a gittiği[487], mecliste bazı milletvekillerine karşı gösterilen olumsuz tutum ve hatta bazı milletvekillerine karşı suikast işlendiği şüpheleri nedeniyle ülkeyi terk ettiği[488] ileri sürülen görüşlerden bazılarıdır. Ersoy'un esasen mecliste etkili

[484] Bkz. (482), BOSTAN, 72-86.
[485] A.g.m., 83.
[486] Bkz. (482), DÜZDAĞ, 5-7.
[487] Aysun İLDENİZ - Banu DAVUN, "Prof.Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Mehmet Âkif'in Düşünceleri Hakkında", 126.
[488] Bkz. (482), BOSTAN, 86.

olan asker-sivil seçkinlerin ideolojik dairesi içinde sayılmadığı, o sırada mecliste çok sayıda bulunan ulema ve hocalardan da olmadığı, fakat onlardan ayrı görülmediği de söylenmiştir.[489]

Yine de kendisinin din bilgisi ve edebi yeteneği **Kuran**'ın tercümesi ile görevlendirilmesine yol açmıştır. Bu görevi niye bitirmediği ve başladığı meal çalışmasının akıbetinin ne olduğu ise çok tartışılmış, hatta bu tartışma geçen yıllarda gazetelerde de yer almıştır. Yapılan açıklamalara göre Ersoy, arkadaşı Tokatlı Mehmet İhsan Efendi'ye, hazırladığı **Kuran** mealini ölümünden sonra yakmasını vasiyet etmiştir. Fakat arkadaşının içi buna elvermeyince vasiyet, arkadaşının, aynı zamanda 2004'te İslam Konferansı Genel Sekreterliği'ne seçilen ilk Türk olan oğlu Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir.[490] Bir görüşe göre Ersoy'un Diyanet ile anlaşmayı feshederek **Kuran** mealini yaktırmasının altında 1930'larda başlayan dinde reform tartışmaları ve Türkçe namaz kılınacağı haberlerinden[491] duyduğu rahatsızlık ve kendi mealinin bu amaca hizmet edeceği korkusu vardır.[492] Fakat Ersoy'un torunu, **Hürriyet** gazetesinde çıkan tartışma sonrasında, gazetenin "Okur temsilcisine mektuplar" köşesine "tüm torunları adına Selma Argon" imzalı bir not göndererek dedesinin milli mücadelede Atatürk'ün yanında yer aldığını, konuşmaları ile halkın milli mücadelede yer almasında büyük rol oynadığını, sonra da aldığı davet üzerine Mısır Üniversitesi'nde ders vermek için Mısır'a gittiğini belirtmiş; "Mehmet Âkif Ersoy'un Cumhuriyet devrimlerine karşı buruk ve mesafeli olduğu"nun söylenmesinin haksız ve yanlış bir tanımlama olduğunu öne sürmüştür. Argon'a göre Mehmet Âkif Ersoy hem ders vermek hem de kendisine

[489] D. Mehmet DOĞAN, "İstiklal Marşı: Derin Bir Milli Mutabakat Metni", 92.
[490] "Âkif'in **Kuran**'ını Birlikte Yakmışlar", **Hürriyet**, 22 Haziran 2004.
[491] Gerçekten de ilk defa Yeni Osmanlılardan Ali Suavi ile ortaya çıkan, Türkçülük akımı ile de desteklenen ve Ziya Gökalp'in şiirlerine konu olan Türkçe ezan tartışmaları, 1931 yılında Atatürk'ün Dolmabahçe'de tanınmış müezzinleri toplayarak Ezan ve **Kuran**'ın Türkçeleştirilmesi isteğinde bulunmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Ersoy görevi bıraktıktan sonra çeviriyi yapan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Ersoy ile benzer endişelerle ilk baskıya bu çeviri ile namaz kılınamayacağı notunu eklemiştir. Fakat bunun üzerine İlahiyat Fakültesi Profösörleri Şerafettin Yaltkaya ile İsmail Hakkı İzmirli'nin bu konuda raporu istenmiş ve namaz kılınabileceği yönündeki raporlarına istinaden bu not daha sonraki baskılardan çıkarılmıştır. 1932'de camilerde Türkçe ezan okunmasına karar verilmiş fakat 1941'de Arapça okuyanların cezalandırılacağı yönünde çıkan kanuna dek iş resmiyete dökülmemiştir. 1950'de bu kanun kaldırılmış ve Arapça ezana dönüş gerçekleşmiştir [Bkz. (190), AKGÜN].
[492] Bkz. (482), DÜZDAĞ, 14; Bkz. (482), BOSTAN, 87; Bkz. (482), YILMAZ, 320.

verilen **Kuran**'ı Türkçe'ye çevirme vazifesini yerine getirmek üzere Mısır'a gitmiştir. Ancak hastalığı bu vazifesini tamamlamasına imkân vermemiştir.[493]

Mehmet Âkif Ersoy'un gerçek his ve düşüncelerini tüm detayları ile ortaya koyabilmek mümkün değildir. Ersoy'un çok dindar bir kişilik olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ersoy'u belki de en iyi anlatan eserlerden biri olan Kuntay'ın çalışmasında yer alan "Ben kimsenin Allahına Peygamberine karışmam. Fakat kimse de benimkine karışmamalı. Biri yüzüme karşı babama sövebilir mi? O hâlde peygamberime nasıl söver?" sözleri bunu kanıtlar niteliktedir.[494] Yine aynı çalışmada Ersoy'un Batıcı çevrelerce biraz fazla "dindar" bulunduğu anlatılmaktadır. Yine de Ersoy dininden ayrı görmediği vatanı için her türlü görevde bulunmayı kabul etmiş ve Milli Mücadele'de de yer almıştır. Kuntay'ın hatıralarından da anlaşılan Milli Mücadele sonrasında ne kendisi mizacına ters olan aktif siyasetin içinde yer almak istemiş, ne de Cumhuriyet'in kurucu kadroları daha çok bir din adamı olarak gördükleri Ersoy'u böyle bir görev için uygun görmüşlerdir. Kendisinin bir din adamı görülmekle beraber, edebi yeteneğinin de takdir ediliyor olmasının en önemli göstergesi **Kuran**'ın tercüme görevinin kendisine verilmek istenmesidir. Bu görevi niye tamamlamadığına dair de yakın dostlarına bile net bir açıklama yapmamıştır. Ersoy'un Türkiye Cumhuriyeti için, Cumhuriyet devrimleri ile öngörülenden daha İslami bir kimlik tahayyül etmiş olması ve samimi bir şekilde yapacağı tercümenin Türkçe namaz için kullanılacak olmasından korkmuş olması mümkündür. Fakat bu detaylar üzerine yazılanlar, daha çok bugünkü araştırmacıların ideolojik duruşlarından da etkilenmesi muhtemel yorumlarıdır.

Ersoy'un resmî kanallar tarafından sahiplenilmemiş olması muhafazakâr çevrelerce çoğu zaman eleştirilmiştir.[495] Bu durum Mehmet Âkif Ersoy figürünün günümüze dek zaman zaman ulus-devlet alanında İslamcı söyleme ilişkin mücadelelerin bir sembolü olarak kullanılmasına yol açmıştır. Gazetelerde çıkan bazı sansasyonel haberler bu durumun bir göstergesidir: Örneğin 2005 yılında, **Hürriyet** gazetesinde çıkan bir habere göre Hasan Ali Yücel Lisesi'nde 18 Mart Çanakkale Şehitleri Haftası'nda öğrencilerden Mehmet Âkif Ersoy Vakfı'na ait internet sitesinden, yazarın

[493] "Okur Temsilcisine", **Hürriyet**, 5 Temmuz 2004.
[494] Bkz. (482), KUNTAY, 23.
[495] Bkz. (487), İLDENİZ - DAVUN, 127.

hayatını anlatan çizgi romanın özetini çıkarmaları istenmiş, bunun üzerine basında söz konusu çizgi romanda Atatürk ve Cumhuriyet'in kurucularının din düşmanlığıyla suçlanmalarına yönelik bölümler olduğuna dair haberler çıkmıştır. Haberler üzerine başlatılan soruşturma sonucunda çizgi romanın, okul müdürü başkanlığında kurulan komisyonca incelenmiş olduğu ve haberlerde yer alan 11. sayfasının uygun bulunmayarak çıkartılarak çoğaltıldığı, öğrencilere bu şekilde dağıtıldığı ortaya çıkmıştır. Haberde çizgi romanının bütününün yer aldığı Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfi'nın internet sitesi hakkında ise gerekli yasal işlemin yapılması için Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunulduğu bilgisi de verilmiştir.[496] Benzer bir başka örnekte ise 2006 yılında AK Parti'li Silivri Belediyesi'nin lise öğrencilerine bedava dağıttığı Mehmet Âkif Ersoy'un 'Safahat' adlı eseri tartışma konusu olmuştur. Kitabın dağıtımı, M. Ertuğrul Düzdağ[497] tarafından kaleme alınan 160 sayfalık önsözde Atatürk'e ve devrimlere ağır hakaretler edildiği gerekçesi ile Eğitim-Sen ile Atatürkçü Düşünce Derneği'nin şikâyetleri üzerine durdurulmuştur.[498]

Mehmet Âkif Ersoy'un siyasi duruşunun tam olarak neyi temsil ettiği ve yukarıda bahsi geçen haberlerin detaylarının incelenmesi bu araştırmanın sınırları dışında kalmaktadır. Fakat bu bölümde ortaya konulmak istenen şey Ersoy'un Milli Mücadele'de yer alması ve İstiklal Marşı'nın güftekarı olmasıyla ulusal kimlik açısından önemli bir isim olmakla birlikte, Cumhuriyet'in kadroları tarafından merkeze yerleştirilmemiş olması; hem bu nedenle, hem de Osmanlı'da İslamcı düşüncenin bir temsilcisi olması nedeniyle kurucu kimliğe karşı bir muhalefet sembolü hâline gelmesi ve bu nedenle tartışmalı bir tarihi şahsiyet olarak öne çıkmasıdır.

Mehmet Âkif Ersoy'un Merkeze Doğru Yolculuğu

[496] "Atatürk'ün Yerilmesi Çizgi Romandan Çıkarıldı", **Hürriyet**, 18 Haziran 2005.
[497] Tartışmalara konu olan Düzdağ 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı bir derginin Mehmet Âkif Ersoy özel sayısı yazarlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzdağ'ın makalelerine bu çalışma içerisinde de çeşitli yerlerde referans verilmiştir.
[498] "160 Sayfa Önsözle Atatürk'e Hakaret", **Hürriyet**, 29 Haziran 2006.

Ersoy'un ölümünün ardından resmi bir cenaze töreni düzenlenmemiştir.[499] Düzdağ "resmi bir alaka görmeyen" Ersoy'un cenazesi'nin "birkaç kişi ve çıplak bir tabutla Beyazıd Camii'ne getirildiğini", "ancak vefatını duyan ve ağlayarak koşup gelen üniversiteli gençler tarafından bayrağa ve Kâbe örtüsüne sarılarak, etrafında nöbete durulduğunu" belirtmiştir.[500] Hatta Yazarlar Birliği'ne ait Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi'nin internet sitesinde Ankara'dan İstanbul Üniveristesi'ne resmi tören düzenlenmemesine ilişkin bir emir geldiği belirtilmiştir. İlerleyen yıllarda da 27 Aralık olan ölüm yıldönümünde şair için resmi anma törenleri düzenlenmemiştir. Ulusal anma ve kutlama törenlerinin ulusal kimliği yeniden üretme ve güçlendirme mekanizmaları olduğu düşünüldüğünde devletin o dönemde Mehmet Âkif Ersoy'u tam anlamıyla ulusal bir figür olarak görmediği sonucuna varılabilir. Öte yandan her ne kadar tek parti döneminde İstiklal Marşı'nın değiştirilmesi tartışmaları gündeme gelse de, bu gerçekleşmemiş ve İstiklal Marşı ulusun önemli sembollerinden biri ve ulusal kimliğin bir yeniden üreticisi olarak önemini korumuştur. Yine de Mehmet Âkif Ersoy'un daha marjinal kalmasıyla, İstiklal Marşı güftekarından bağımsız bir şekilde konumlandırılmıştır.[501]

1949 yılında, Mehmet Âkif Ersoy'un Ankara'da bulunduğu dönem yaşadığı ve İstiklal Marşı'nı yazdığı Tacettin Dergahı müze hâline getirilmiş, 1973 yılında Mehmet Âkif Ersoy Evi olarak düzenlenmiştir.[502] Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemde Ersoy sağ-muhafazakâr gruplarca benimsenmiştir. Ünsal, şairin tüm şiirlerini topladığı Safahat'ın sadece İslamcılar değil Türk milliyetçileri tarafından da sahiplenildiğini belirtmektedir.[503] 1978'den itibaren Yazarlar Birliği, Tacettin Dergahı'nda anma törenlerine başlamıştır, ileriki yıllarda sağ-muhafazakâr çevrelerden Milli Gençlik Vakfı[504] ve Aydınlar Ocağı gibi sivil oluşumlar ve belediyelerce[505] şairin ölüm yıldönümünde etkinlikler düzenlenmiştir.

---

[499] Bkz. (482), BOSTAN, 87; Bkz. (482), KUNTAY, 154-155.
[500] Bkz. (482), DÜZDAĞ, 15.
[501] "Hayatı", (https://web.archive.org/web/20130617041919/http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=1&Itemid=2).(30 Ekim 2013)
[502] "Hayatı", (https://web.archive.org/web/20130617041919/http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=1&Itemid=2).(30 Ekim 2013)
[503] Bkz. (482), BOSTAN, 87.
[504] "Mehmet Âkif Anıldı", **Hürriyet**, 27 Aralık 1998.
[505] "Mehmet Âkif'i Andık", **Hürriyet**, 26 Aralık 1999.

Mehmet Âkif Ersoy'un ulusal bir figür olarak kullanılmasının ilk önemli örneklerinden birine 1983'te rastlanır. Özal'ın başbakanlığı döneminde 7. Emisyon Grubu 100 Liralık banknotlarda Mehmet Âkif Ersoy'un resmi kullanılmıştır.[506] Bu dönemde ilk defa Atatürk ve İnönü dışında şahsiyetlerin resimlerinin banknotlar üzerine basılması kurucu sembollerin tekelinin aşınmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu figürlerin ise Osmanlı-İslam referansı taşımaları ulusal kimlik içerisinde Osmanlı-İslam mirasının bir sermaye olarak değer kazanmasıyla açıklanabilir.

1986'da da Ersoy'un 50. ölüm yıldönümü münasebetiye Mehmet Âkif Ersoy Yılı ilan edilmiş, Kültür Bakanlığı tarafından şairin kabri yeniden yaptırılmıştır.[507] Ersoy'un doğduğu ve öldüğü evlerin cephelerine ancak 1999 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı "Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi"nin teşebbüsü ile bu bilgileri taşıyan birer levha çakılmıştır.[508]

Fakat, 2002 ulusal seçimlerinde AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra, hükümet temsilcilerinin Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili faaliyetlere katılımları ve hükümet tarafından gerçekleştirilen etkinlikler gözle görünür biçimde artmıştır. Bu etkinliker sadece Mehmet Âkif Ersoy'un şahsına yönelik etkinlikler değillerdir. İstiklal Marşı'nın mecliste kabul edilişinin yıldönümü olan 12 Mart tarihinin de resmi anma ve kutlama günleri arasında altı çizilmiş ve İstiklal Marşı çok daha yoğun bir biçimde güftekarı ile özdeşleştirilmiştir. Bu durum aynı zamanda AK Parti'nin ulusal kimliği nasıl sahiplendiğinin de bir göstergesidir.

---

[506] Bundan önceki emisyonlarda banknotlarda yurttan çeşitli görüntülerin yanı sıra portre olarak sadece Atatürk veya İnönü'nün portresi bulunurken (1940-1947 arası banknotların bir yüzüne Atatürk yerine İnönü'nün portresi basılmıştır), yedinci emisyonda bir yüzde Atatürk portresine, diğer yüzde ise çeşitli tarihi isimlerin resimlerine yer verilmiş, bu bağlamda 1981 ve 1985'te Muhammed Celaleddin-i Rumi, 1982'de Mimar Sinan, 1983'te Mehmet Âkif Ersoy ve 1986'da Fatih Sultan Mehmet figürleri kullanılmıştır. Yedinci emisyonun 1990-2005 arası sürümlerinde ve 2005-2009 yılları arası tedavüle giren sekizinci emisyon banknotlarda ise yine tarihi şahsiyetler yerine yurttan manzaralar ve tarihi eserler tercih edilmiştir. 2009 tarihinden itibaren basılan dokuzuncu emisyonlarda bir yüzde Atatürk portresi, diğer yüzde ise Ordinaryüs Prof. Dr. Aydın Sayılı, Ordinaryüs Prof. Dr. Cahit Arf, Mimar Kemaleddin, Fatma Aliye Topuz, Itri, Yunus Emre gibi şahsiyetlerin resimleri yer almıştır ["Banknotlarımız", (http://www.tcmb.gov.tr).(14 Mayıs 2013)].

[507] "Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı", (https://web.archive.org/web/20130617041919/http://www.mehmetakifarastirmalari.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=1&Itemid=2). (31 Ekim 2013)

[508] Bkz. (482), DÜZDAĞ, 15.

Öncelikle, 27 Aralık'ta düzenlenen sivil anma törenlerinde hükümet temsilcileri yoğun bir biçimde yer almaya başlamışlardır. Örneğin 2002'de Kültür Bakanı Hüseyin Çelik, Hacettepe Üniversitesi ile Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı tarafından Tacettin Degahı'nda düzenlenen anma töreninde bir konuşma gerçekleştirmiş[509], 2003'te Mehmet Âkif Ersoy Evi'nde Mehmet Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen törene bu sefer Kültür ve Turizm ile Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarları katılmışlardır. Törende TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın vakfın Başkanı Mehmet Cemal Çiftçigüzeli'ne gönderdiği mesaj da okunmuştur. Vakfın Genel Sekreteri Kazım Avcı'nın, Ersoy'un, ölüm yıldönümlerinde yıllardır Tacettin Dergahı'nda az sayıda kişinin katılımıyla anıldığını ve kendisini anmak için artık daha büyük katılımlı toplantılar düzenlemek gerektiğini söylemesi ileriki yıllarda yaşanacak değişimin göstergesi gibidir. Aynı yıl Başbakan Erdoğan da Mehmet Âkif Ersoy'un 67. ölüm yıldönümü (2003) nedeniyle bir mesaj yayınlamıştır.[510] Mehmet Âkif Ersoy'un ölümünün 70. Yıldönümü (2006) nedeniyle düzenlenen anma programında ise TBMM Başkanı Bülent Arınç hazır bulunmuştur.[511]

Ölüm yıldönümünde şairi anmak için AK Parti hükümeti özel etkinlikler de düzenlemiştir. Örneğin 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstiklal Marşı'nın Şairi Mehmet Âkif Ersoy'un vefatının 72. yılı nedeniyle "Bestelenmiş Mehmet Âkif Şiirleri Konseri" düzenlemiş, konsere Başbakan Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan ile Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Bayındırlık ve İskan Bakanı Faruk Nafiz Özak, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik, Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, eşleriyle katılmışlardır.[512]

12 Mart tarihinin resmi anma ve kutlama günleri arasında nasıl altının çizildiği ve İstiklal Marşı'nın ne şekilde çok daha yoğun bir biçimde güftekarı ile özdeşleştirildiği ise her yıl TBMM'de düzenlenen etkinliklerde görülebilir. 2003 yılında TBMM'de İstiklal Marşı'nın kabul edilişinin 82. yıldönümü nedeniyle "Milli Egemenlik, İstiklal Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy" konulu bir panel düzenlenmiştir. Arınç'ın yaptığı açılış

[509] "Soğukta Tören Bakanı Kızdırdı", **Hürriyet**, 28 Aralık 2002.
[510] "Mehmet Âkif Ersoy Anılıyor", **Hürriyet**, 27 Aralık 2003.
[511] "Mehmet Âkif'e Ağladı.", **Hürriyet**, 28 Aralık 2006.
[512] "Bugünlere Ders Niteliğinde Mehmet Âkif Ersoy Öyküleri", **Hürriyet**, 30 Aralık 2008.

konuşmasında İstiklal Marşı'nın kabulünün yıldönümünün ilk kez bu kadar geniş bir etkinlikle anıldığını belirtmesi ve "geçmiş yıllarda İstiklal Marşı ve Âkif'e ilgisizlikten yakındıklarını ve bu kayıtsızlıktan vazgeçilmesini istediklerini" hatırlatarak, "çok şükür bugün böyle bir çalışmayla meclisimizin önüne çıkıyoruz." demesi yaşanan değişimin bir göstergesidir. Aynı yıl TBMM'de bir de ''İstiklal Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy'' sergisi açılmıştır.[513]

2004 yılında ise İstiklal Marşı'nın kabul edilişinin 83. yılı nedeniyle bazı sivil toplum örgütleri temsilcileri ile öğrencileri TBMM'de kabul eden Arınç yaptığı konuşmada, İstiklal Marşı şairi Mehmet Âkif Ersoy'un yanlış anlatıldığını ve yanlış anlaşıldığını söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

> ''Ancak Mehmet Âkif değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Öldüğünde ona gençler sahip çıkmıştır, bugün de gençler sahip çıkıyor. İmanım gibi biliyorum ki Mehmet Âkif'in fikirleri yaşıyor ve yaşayacak. Ben Mehmet Fatih'in babasıydım, şimdi Mehmet Âkif'in dedesiyim. Torunlar artık Mehmet Âkif adıyla doğuyorsa tekrar başa dönüyoruz, Mehmet Âkif yaşıyor demektir.''

Arınç, konuşmasının ardından, Mehmet Âkif'in torunu Selma Argon'a bir plaket vermiştir.[514]

Sonraki yıllarda de bu törenler sürmüş, 12 Martlarda Mehmet Âkif'in adını taşıyan okulların öğrencileri mecliste kabul edilmişlerdir.[515]

AK Parti döneminde, Mehmet Âkif Ersoy'un ulusal bir figür olarak altını çizen bu yıllık anma ve kutlama etkiliklerinin dışında da faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Örneğin 2005'te Burdur'da kurulacak olan üniversiteye şairin adının verilmesi kararlaştırılmış[516], 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim** adlı aylık dergisinin Mart sayısı Mehmet Âkif Ersoy özel sayısı

---

[513] "İstiklal Marşı 82. Yaşında.", **Hürriyet**, 11 Mart 2003.
[514] "Mehmet Âkif'in Dedesiyim", **Hürriyet**, 12 Mart 2004.
[515] "TBMM'de Şarkılarla Anıldı.", **Hürriyet**, 12 Mart 2005; "İsmini Milli Şairden Alan Okullar Meclis'te", **Hürriyet**, 13 Mart 2008.
[516] "15 Yeni Üniversite Kurulmasına İlişkin Kanun Geçti.", **Hürriyet**, 29 Aralık 2006.

olarak hazırlanmıştır. 2007'de 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı nedeniyle TBMM'de üzerinde güftekarının da sembolize edildiği bir İstiklal Marşı Anıtı açılışı gerçekleştirilmiştir.[517] 2009 yılında öğretmenler gününde Milli Eğitim Bakanlığı üzerinde 12 Türk büyüğünün resimlerinin bulunduğu afişler yaptırmış; "12 Türk büyüğü" olarak Atatürk, Yahya Kemal Beyatlı, Nazım Hikmet, Necip Fazıl Kısakürek, Tomris Uyar, Semiha Ayverdi, Münir Nurettin Selçuk, Leyla Gencer, Füreyya Koral, Adile Naşit, Halit Refiğ ve Mehmet Âkif Ersoy seçilmiştir.[518]

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün, AK Parti hükümetlerinin tüm etkinliklerine burada yer vermek ise zordur. Hâlihazırda yapılan etkinliklere hükümet temsilcilerinin katılımlarıyla başlayan ilgi, bizzat hükümet tarafından organize edilen etkinliklerle somutlaşmıştır. Bu etkinliklerde Ersoy'un şahsiyeti, İstiklal Marşı, hatta Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile iç içe geçmiş, Mehmet Âkif Ersoy ulusal bir figür olarak gitgide merkeze taşınmıştır. Özellikle Arınç'ın meclisteki konuşmalarında kullandığı ifadeler ile Ersoy'un geçmişte marjinalleştirilmiş olduğuna işaret etmesi bilinçli bir dönüşümü vurgulamaktadır. Bu dönüşümün en önemli göstergesi ise söz konusu etkinliklerin yasa ve yönetmeliklerle kurumsallaştırılmasıdır. 2007'de 12 Mart'ın "İstiklal Marşı'nın Kabul Edilişi ve Mehmet Âkif Ersoy'u anma günü" olmasını öngören bir kanun çıkarılmış[519], 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstiklal Marşı'nın kabul edildiği gün olan "12 Mart'ta yapılacak etkinliklere geniş çapta ve sistemli bir şekilde tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sivil kuruluşların katılımının sağlanması amacıyla" bir yönetmelik yayınlamıştır. Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmeliğe göre, yapılacak faaliyetleri yürütmek ve koordine etmek amacıyla Merkez Yürütme Kurulu oluşturulması, illerde ve ilçelerde oluşturulacak yürütme kurullarının ise 12 Mart'ta konferans, seminer, sempozyum ve panel gibi bilimsel toplantılar; şiir, kompozisyon ve resim yarışmaları ile ödül törenleri; seyirlik sanatlar ve müzik dinletileri; sergiler; İstiklal Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy'un fikir, sanat ve şahsiyeti ile ilgili yayınlar ve benzeri etkinlikler düzenlemeleri kararlaştırılmıştır.[520]

---

[517] İstiklal Marşı Anıtı 23 Nisan'da Açılacak, **Hürriyet**, 19 Nisan 2007.
[518] "Öğretmenler Gününe Özel Afiş", **Hürriyet Ankara**, 20 Kasım 2009.
[519] "Sezer, Mehmet Âkif Yasasını Onayladı", **Hürriyet**, 9 Mayıs 2007.
[520] "Anma Yönetmeliği.", **Hürriyet**, 7 Mart 2008.

En son 2011 yılı Başbakanlık tarafından "Mehmet Âkif Ersoy Yılı" kabul edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı web sitesinde "2011 Mehmet Âkif Ersoy Yılı" için bir bölüm hazırlanmış, sayfada 81 il valiliğine gönderilen genelge ve "Mehmet Âkif Ersoy Yılı" boyunca kullanılacak logoya da yer verilmiştir. Hazırlanan eylem planı kapsamında; Ankara'da Mehmet Âkif Ersoy Edebiyat Müzesi kütüphanesi açılışı, Mehmet Âkif Ersoy'un vefat ettiği Mısır apartmanının ilgili dairelerinin kamulaştırılarak ve teşhir ve tanzimi yapılarak Mehmet Âkif Evi'ne dönüştürülmesi, "Milli Şair"in şiirlerinin tiyatro sanatçıları tarafından yeniden seslendirilmesi, ressamlar tarafından betimlenmesi, bestelenmesi; Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili sempozyum, panel gibi bilimsel toplantılar; şairin bilgi, belge ve fotoğraflarından oluşan sergiler ve şairin bestelenmiş şiirlerinden oluşan konserler düzenlenmesi, "Mehmet Âkif'i Anma Kitabı" hazırlanması, Mehmet Âkif bibliyografyasının elektronik ortamda erişime açılması, İstiklal Marşı Anıtı yapılması gibi etkinlikler yer almıştır. 12 Mart 2011 günü ise "İstiklal Marşı'nın Kabulü" münasebetiyle Ankara'da protokol tarafından Tacettin Dergahı'nın ziyareti ile başlayacak olan, "İstiklal Marşı Anıtı" ve "Mehmet Âkif Ersoy Müze Kütüphanesi" açılışını, çeşitli sergi, tiyatro, konser, ödül töreni gibi faaaliyetleri kapsayacak bir anma programı gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Eylem planı içerisinde ayrıca yerel yönetimlerin üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının Mehmet Âkif Ersoy yılı ile ilgili bilimsel, kültürel ve sanatsal nitelikli etkinliklerine teknik, sanatsal ve mali destek sağlanması kararına da yer verilmiştir.[521]

Bu sene bir kez daha Milli Eğitim Bakanlığı'nın **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim** adlı aylık dergisinin Mart sayısı Mehmet Âkif Ersoy özel sayısı olarak ayrılmış, 2006'daki sayının bir benzeri yayınlanmıştır.

Hükümet tarafından düzenlenen etkinlikler her yıl çeşitlenirken, üniversite ve benzeri kurumlarca gerçekleştirilen organizasyonların da arttığı dikkat çekmektedir. Örneğin Bahçelievler Belediyesi, Atatürk'ün Nutuk'unu ve Mehmet Âkif Ersoy'un yaşamı ve anılarını bastırarak, tüm eğitim ve öğretim kurumlarına dağıtmış[522], TRT İzmir Televizyonu tarafından 'İstiklal Şairi Mehmet Âkif Ersoy' adlı belgesel bir film

[521] "Mehmet Âkif Ersoy Yılı Etkinlikleri", (http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12228/mehmet-akif-ersoy-yili-etkinlikleri.html).(31 Ekim 2013)
[522] "AKP'li Başkandan Okullara 10bin Nutuk", **Hürriyet**, 26 Ocak 2008.

çekilmiş[523], Burdur Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi'nde bir sempozyum düzenlenmiştir.[524] Mehmet Âkif Ersoy Çanakkale Zaferi kutlamalarında da sıkça kullanılan bir figür hâline gelmiş, örneğin Çanakkale Zaferinin 93'üncü yıldönümü nedeniyle daha önce İstiklal Marşı okuma yarışmaları yapan Yenimahalle Belediyesi bu defa Mehmet Âkif Ersoy'un Çanakkale Şehitleri'ne yazdığı destanı için bir okuma yarışması düzenlemiştir.[525] Mehmet Âkif Ersoy şiirleri Çanakkale Zaferi Kutlamaları'nda da sık sık yer almıştır.[526] 2009 yılında ise Ersoy'un ölüm yıldönümünde Türkiye Yazarlar Birliğince "Mehmet Âkif Bilgi Şöleni" düzenlenmiştir.[527] Etkinliklerin sayısının artmasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Ersoy ile ilgili etkiniklere destek verme kararı da önemli bir etkendir. Bu destek ile düzenlenen etkinliklere örnek olarak Kahramanmaraş Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi'nde düzenlenen "Vefatının 75. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu"; İstanbul Zeytinburnu Belediyesi ve Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nün ortaklaşa düzenlediği ve Mehmet Âkif'in yaşadığı dönem ve kişiliği, din ve ahlak anlayışı, dili ve eğitim felsefesi gibi konuların ele alındığı "Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu" ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Halkalı Merkez kampüsünde Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, Küçükçekmece Belediyesi, Türkiye Yazarlar Birliği İstanbul Şubesi işbirliğinde gerçekleştirilen ve Mehmet Âkif'te Milli Birlik ve Bütünlük Şuuru, Balkan Savaşları ve Göç, İttihad-ı İslâm, Mehmet Âkif'in Emperyalizme Bakışı, Mehmet Âkif'e Göre Geri Kalmışlığın Sebepleri ve Mehmet Âkif'in Toplumsal Sorunlara Bakışı oturumlarından oluşan "Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu" verilebilir.[528]

Yukarıda sıralanan etkinliklere bakıldığında Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili sivil etkinliklerin yine sağ-muhafazakâr çevrelerce sahiplenildiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Fakat Ersoy'un ulusal bir figür olarak merkeze yaklaşması farklı

[523] İstiklal Marşı Şairinin Hayatı Belgesel Oluyor., **Hürriyet**, 26 Eylül 2008.
[524] "Dört Gün Sürecek Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bugün Törenle Başlıyor.", **Hürriyet**, 18 Kasım 2008.
[525] "Gönül Gözüyle Şampiyon Oldu.", **Hürriyet**, 21 Mart 2008.
[526] "Çanakkale Canlanıyor.", **Hürriyet**, 17 Mart 2008; "Çanakkale Coşkusu Başkente Aktı.", **Hürriyet**, 20 Mart 2008.
[527] "Mehmet Âkif Ersoy Anılıyor.", **Hürriyet**, 26 Aralık 2009.
[528] "Mehmet Âkif Ersoy Yılı Etkinlikleri", (http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12228/mehmet-akif-ersoy-yili-etkinlikleri.html).(31 Ekim 2013)

kesimlerce de benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Birçok konuda AK Parti ile ters düşen dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, İstiklal Marşı'nın kabul edilişinin yıldönümlerine istinaden İstiklal Marşı ve güftekarını öven mesajlar yayınlamıştır.[529] Şüphesiz bu mesajlarda Ersoy'un İslamcı kimliğine değil ulusal kurtuluş savaşının bir figürü olmasına vurgu yapılmıştır fakat yine de bu durum, Mehmet Âkif Ersoy'un ulusal bir figür olarak meşruiyet kazanmasının bir göstergesidir.

2008 yılında Ersoy'un çocukluk yıllarını geçirdiği Çanakkale'nin Bayramiç ilçesinin CHP'li Belediye Başkanı İsmail Sakin Tuncer, Mehmet Âkif'in çocukluk yıllarını geçirdiği evi, aslına uygun olarak yeniden inşa edip müze hâline getireceklerini duyurmuştur.[530] AK Parti ile muhalefet içinde olanların bile Mehmet Âkif Ersoy figürünü sahiplenmeye başlamaları Mehmet Âkif Ersoy figürünün bir iktidar sermayesi olarak ulusal kimliği sahiplenmede nasıl bir rol oynamaya başladığını gözler önüne sermektedir. Mehmet Âkif Ersoy ismi zaman zaman CHP'nin Genel Başkanı Deniz Baykal tarafından Başbakan Erdoğan'ı eleştirmek için de kullanılmıştır. Alt kimlik – üst kimlik tartışmaları ile ilgili partisinin bir grup toplantısında konuşan Baykal; "İstiklal Marşı'nın şairi Mehmet Âkif, Arnavut olmasına rağmen 'Türk Milleti' denilince göğsü en çok kabaran insandır. Mehmet Âkif Türklüğü içine sindirmiştir, Başbakan da sindirecektir" demiştir.[531] Baykal İstiklal Marşı'nın kabul edilişinin 86. yıldönümü dolayısıyla değerlendirmelerde bulunduğu grup toplantısında ise "milli istiklal ve dinî kimliğin ayakta tutulması ihtiyacının birlikte olduğunu, Mehmet Âkif Ersoy'un bu iki duyguyu, kendi kimliğinde taşıyan bir insan olarak, İstiklal Marşı'na taşıdığını" belirtmiş fakat "Türkiye'de dinî duyarlılığın, dinî dayanışmanın İstiklal mücadelesinin tümünde, arkasında bulunduğunu söylemenin imkânı olmadığını" belirtmiş ve Mehmet Âkif'in "Bir mümin olduğu hâlde padişahın fetvasını reddederek milli mücadeleye inandığının" altını çizmiştir.[532]

Bu örnekler Mehmet Âkif Ersoy'un ulusal bir figür olarak merkeze taşınmasının meşrulaştığını, kurumsallaştığını ve farklı kesimlerce de kabul edildiğini

[529] "Özgürlük Simgesi.", **Hürriyet**, 13 Mart 2004; "Sezer: İstiklal Marşı Ulusal Şahlanış Yaptı", **Hürriyet**, 12 Mart 2005.
[530] "Ünlü Şairin Yaşadığı Ev Müze Oluyor.", **Hürriyet**, 6 Ocak 2008.
[531] "Mehmet Âkif Gibi Türk Ol.", **Hürriyet**, 13 Aralık 2005.
[532] "Baykal: Başbakan Cumhurbaşkanı Olmamalı", **Hürriyet**, 13 Mart 2007.

göstermektedir. Bunun en büyük göstergesi belki de son örnekte görüldüğü gibi AK Parti'ye muhalefet edenlerin kendi görüşlerini meşrulaştırmak için Mehmet Âkif Ersoy'u referans olarak göstermeleridir. Bunu yaparken Mehmet Âkif Ersoy'un hayat hikâyesinde de istedikleri yerlerin altını çizerek bir ulusal figür olarak Mehmet Âkif Ersoy'u şekillendirmektedirler. Şüphesiz muhalif bir karakter olarak belli bir grup veya hareketle tam olarak özdeşleşmemiş Ersoy'un hayat hikayesi de buna imkân tanımaktadır. Fakat AK Parti bu şekillendirme sürecinde, Ersoy'u çok daha uzun süredir sahipleniyor olması ve devlet araçlarını elinde tutuyor olmasıyla çok daha avantajlı konumdadır. Dolayısıyla Mehmet Âkif Ersoy figürünün merkeze doğru yolculuğunun ne ifade ettiği, sadece bunun araçlarının neler olduğu ile değil, bu süreçte AK Parti'nin Ersoy'u nasıl yeniden anlamlandırdığı ile de yakından ilgilidir.

Mehmet Âkif Ersoy; AK Parti'nin Söylemlerinde Dünle Bügün Arasında Bir Köprü

Bu bağlamda Ersoy'un AK Parti'nin söylemlerinde vurgulanan en önemli özelliği dindarlığıdır. Mehmet Âkif Ersoy figürünün merkeze doğru yolculuğu AK Parti'nin ulusal kimlik ve İslam ile kurduğu ilişki bağlamına oturtulduğunda daha derin bir anlam kazanmaktadır. AK Parti, bir yandan merkeze taşıdığı Ersoy figürü üzerinden milli mücadele ile inanç arasında bir bağ kurmakta, öte yandan yine Ersoy figürü üzerinden İslami ulusal kimlik tahayyülünü, ideal toplum için sunulan bir rol model olarak geleceğe yansıtmaktadır. Bunun ne şekilde gerçekleştiğinin en net görüldüğü örnekler başta Erdoğan olmak üzere AK Partililerin söylemleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'na ait **Bilim ve Aklın Aydınlığında** dergisinin Mehmet Âkif Ersoy özel sayısındaki (2006) makalelerdir. Nitekim **Bilim ve Aklın Aydınlığında** dergisi de hem bir devlet kurumu tarafından yayınlanmış olması, hem de eğitimcileri hedef alması açısından bu konuda hükümetin yaklaşımını yansıtması beklenen bir kaynaktır.

Milli Mücadele ve Şehitlik Kavramı

Ersoy'un dindarlığının vurgulanması Kurtuluş Savaşı'nın bir din savaşı olarak yeniden kurgulanmasında önemli bir işlev görmektedir. Erdoğan, AK Parti Gençlik Kolları tarafından, Ersoy'un ölümünün 70. yılı nedeniyle düzenlenen Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, "Mehmet Âkif'in Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile beraber yürüttükleri kurtuluş mücadelesinden sonra millete bir İstiklal Marşı gerektiğini, açılan yarışmayı da Ersoy'un kazandığını" belirtmiş, Ersoy'u "birliğin, vahdetin, yıkılmaz bir inancın şairi" olarak tanımlamıştır.[533] Erdoğan'ın milli mücadelede inancı ön plana çıkardığı daha net bir örnek olarak 18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi'nin 93'ncü yıldönümü törenlerinde yaptığı açıklama gösterilebilir. Erdoğan, tarihi kahraman Seyit Onbaşı'nın kahramanlığını örnek göstererek Mehmet Âkif Ersoy'un "İmandır, o cevher ki ilahi ne büyüktür. İmansız olan paslı yürek, sinede yüktür" dizelerini okumuştur. "Seyit Onbaşı'yı Seyit Onbaşı yapan odur. O mermiyi ona kaldırma gücü veren odur. Herhâlde buna da laikliğe aykırıdır demezler" demiştir.[534] Erdoğan'a göre bu deniz zaferinin temelinde olan kesinlikle iman gücüdür ve bu gerçeği kabul etmek laiklik prensibine karşı değildir.

Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim dergisinde yayınlanan makalelerin çoğunluğunun ortak özelliği de Ersoy'un milli mücadelede oynadığı rolü vurgulamalarıdır. Çoğu zaman İslami niteliği ön plana çıkarılan bu rolün altının en yoğun bir biçimde çizildiği makalelerden bir tanesi Düzdağ'ın makalesidir. Düzdağ makalesinde; "Ömrü boyunca daima manevi ve fikri bir mücadele içerisinde yaşayan Âkif'in, günün birinde ve ihtiyaç hâlinde, bedenen cihad etmek için de hazır bulunmayı bir ibadet saydığı ve bunun için gayret gösterdiği anlaşılmaktadır."; "Bu savaşta (Balkan Harbi) vahşice öldürülen mazlumların, alnına bıçakla haç çizilen ve sarıklarından asılan din adamlarının, sürüklenip götürülen masum genç kızların acı ve ızdırapları, onun feryad eden şiirleriyle milli vicdana ve tarihe yazılmıştır." ve "Nitekim, Mehmet Âkif, 1920 Şubat ayında, ilk kurşunun atıldığı Balıkesir cephesine koşarak, Zağnos Paşa Camii kürsüsünden halkı cihada çağıracaktır." gibi ifadeleriyle bir din savaşını resmetmiştir. Düzdağ, Ersoy'un İstiklal Savaşı'nı, "önce bütün

[533] "Başbakan Erdoğan, Mehmet Âkif'i Şiirle Andı.", **Hürriyet**, 23 Aralık 2006.
[534] "Seyit Onbaşı'nın Kaldırdığı MerminінAğırlığı 215 Kilo İddiası.", **Hürriyet**, 29 Mart 2008.

Müslümanların başı olan Türkiye'yi, sonra da İslam alemini hatta bütün Doğu halklarını maddi manevi esaretten kurtaracak bir mücadelenin başlangıcı olarak gördüğünü" belirtmiştir.[535]

Yine bir başka makalede Ersoy'un İstiklal Marşı'nda bütün mukavemet unsurlarını "iman" kavramı altında topladığı, bayrak gibi ezanı da bir bağımsızlık sembolü olarak zikrettiği vurgulanmakta ve "İstiklal Marşı"nın "emperyalizme karşı kimliğimizi Müslüman bir toplum olarak haykıran bir metin" olduğu belirtilmektedir.[536]

O dönemin milli mücadelesinin dinî bir nitelik de taşıdığı ve Ersoy'un şiirlerinde bunun vurgulandığı bir gerçektir. Fakat söz konusu söylem ve makaleler Ersoy'un şiirlerinin bağlamları içerisinde bir değerlendirmesini yapmaktan çok, Ersoy'un şiirleri üzerinden din ağırlıklı bir tarih anlatısını yeniden üretme amacına hizmet etmektedirler.

Bu çerçevede özellikle "şehitlik" önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın dergisinde yer alan bir makalede Ersoy'un "Çanakkale Şehitleri" adlı şiirinden "Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber. Sana aguşunu (kucağını) açmış duruyor Peygamber' mısrasından yola çıkarak şehitlik mertebesi Kuran'dan alıntılarla detaylı bir biçimde açıklanmıştır.[537]

İşte bu dinî nitelikli tarih anlatısı gibi, şehitlik kavramı da, özellikle Ersoy'un söz konusu dizeleriyle bugüne taşınmakta ve "vatan uğruna ölme"nin kutsallaştırılması için kullanılmaktadır.

Örneğin Erdoğan şehitlerle ilgili yaptığı konuşmalarda sık sık Ersoy'un "Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber. Sana aguşunu (kucağını) açmış duruyor Peygamber" dizelerini kullanmıştır. 2004'te Musul'da hayatını kaybeden 5 özel timci için İçişleri Bakanlığı önünde düzenlenen devlet töreninde bu dizeleri okuyan Erdoğan ölenler için, "Biz de kendilerini o aguşunu açmış Peygamberin kucağında görüyor ve kendilerine

[535] Bkz. (482), DÜZDAĞ, 8-12.
[536] Bkz. (489), DOĞAN, 107-108.
[537] Abdullah UÇMAN, "Mehmet Âkif ve Çanakkale Destanı", 103-108.

Allah'tan rahmet, ailelerine, milletimize başsağlığı diliyoruz" demiştir.[538] 2008'de AK Parti Gençlik Kolları Kongresi'nde yaptığı konuşmada Silahlı Kuvvetlerin "ağır kışa, olumsuz coğrafya şartlarına rağmen yeni bir kahramanlık örneği sergilediklerini" söyleyerek yine aynı şiirden bir bölüm okuyan[539] Erdoğan'ın 2005'te İzmir'de "şehit aileleri" ile buluşmasında yaptığı konuşma daha ayrıntılıdır. Erdoğan konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Şehitlerimiz bizim herşeyimizdir. Onların bizim şefaatimize ihtiyacı yoktur. Şair Mehmet Âkif Ersoy onlar için, 'Ey şehit oğlu şehit isteme benden makber/ Sana ağuşunu açmış duruyor Peygamber' demiş. Şehitlerimiz Hz. Muhammed ile yan yana, el eledir. Bundan daha büyük mükafatı düşünmek mümkün değil. Bizim onların şefaatine ihtiyacımız var. Anne ve babalarımız zaman zaman onların üzüntüsünü yaşıyor. Ancak bu mertebeye ulaşmış evlatlara sahip olmanın mutluluğunu da yaşamalılar. Şehitlik ilki ve sonu olmayan bir makamdır. Bir süreçtir."[540]

"Çanakkale Şehitleri" şiirinin yazarına şehitlik konusunda referans verilmesi şaşırtıcı olmayabilir. Örneğin daha önceki yıllarda Mesut Yılmaz da başbakan iken bir Şehitler Anıtı, Şehitler Parkı ve Şehitler Evi açılışında Ersoy'un "Toprak eğer uğruna ölen varsa vatandır" dizesini hatırlatmıştır[541]fakat Erdoğan'ın atıfları, şehitliğin özellikle, Milli Eğitim Bakanlığı'nın dergisinde de bir makaleye konu olan dinî yönünü ön plana çıkarmasıyla farklılaşmaktadır. Böylece Kurtuluş Savaşı gibi şehitlik kavramı da seküler bir ulus-devlet bağlamından çıkartılarak dinî bir bağlama yerleştirilmektedir.

Ersoy'un AK Parti'nin söylemlerinde dünden bugüne bir köprü oluşturması sadece şehitlik kavramı ile ilişkili değildir. "Daha gelişmiş bir toplum", "daha iyi bir vatandaş"ın özellikleri de sık sık Ersoy'a referansla anlatılmıştır.

Asım'ın Nesli: "Dindar ve Çağdaş Bir Nesil"

---

[538] "Âkif'li Veda", **Hürriyet**, 20 Aralık 2004.
[539] "Mehmetçik Eşsiz Mücadele Veriyor.", **Hürriyet**, 24 Şubat 2008.
[540] "Diyarbakır'dan Önce Şehit Annelerine.*",* **Hürriyet,** 12 Ağustos 2005.
[541] "Onbaşı Evladımızdır.", **Hürriyet**, 26 Eylül 1997.

Ersoy'un yazılarında anlattığı ve "Asım'ın nesli" olarak nitelendirdiği ideal bir gençlik prototipi mevcuttur. Ersoy, başta Asım'ı konu alan şiirleri olmak üzere birçok şiirinde bu ideal gencin özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Gerek Erdoğan'ın söylemlerinde, gerekse Milli Eğitim'in yukarıda da referans verilen dergisinde ise bu prototip günümüze taşınarak Türk gençliği içi bir model olarak sunulmuştur.

Erdoğan genellikle çocuklara ve gençlere yönelik toplantılarda topluluğa seslenmek için Mehmet Âkif Ersoy'un "Nevruz'a" adlı şiirinden, ''İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum Nevruz? / Ne çok söyle, ne büyük söyle/ Yiğit işte gerek / Lafı bol, karnı geniş soyları taklit etme / Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek'' dizelerini tercih etmiştir. Erdoğan'ın henüz İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanıyken 23 Nisan'da belediye başkanlığı makamına oturan Aksaray Mahmudiye İlköğretim Okulu 4'üncü sınıf öğrencisi Sevil Tokdemir'le konuşması[542] ve 1998-99 Öğretim Yılı ve İlköğretim Haftası nedeniyle makamında Eyüp Zekai Dede İlköğretim Okulu öğrencileri ile buluşması[543] bu dizeleri kullandığı yerlerden bazılarıdır. Erdoğan başbakan olduktan sonra da bu geleneği sürdürmüş 2003 yılı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda gençlere[544], 2004'de Cidde'de ziyaret ettiği Türk okulunda çocuklara[545], 2005'te katıldığı Siyaset Meydanı programında üniversitelilere[546] yine bu dizelerle seslenmiştir. Bu şiirle Erdoğan tarafından çocuklara ve gençlere "ataları gibi" sağlam karakterli olmaları öğütlenmektedir.

Milli Eğitim'in dergisinde Ersoy'un kendisi ve ideal genci Asım üzerinden öne çıkartılan özellikleri ise daha dinî niteliktedir. Örneğin bir makalede, "vatanını, milletini, değerlerini seven, haksızlığa karşı susmayan, güçlü, toplumsal olaylara duyarlı Asım'ın, inancı tam Müslüman Türk gencini sembolize ettiği" söylenerek, Safahat'ın 6. kitabı Asım'ın, "ideallerin zirvelerini yakalamak isteyen gençlerin ana hatları çok iyi belirlenmiş yol haritası gibi" olduğu ve "Asım'ın neslini yetiştirecek geleceğin anne, baba ve kurumlarının bu haritayı kullandıkları sürece zirveye tırmanacakları" ifade

[542] "Kez Mehmet Âkif'in Şiirini Okudu.", **Hürriyet**, 23 Nisan 1999.
[543] "Şimdi Okullu Olduk.", **Hürriyet**, 15 Eylül 1998.
[544] "Erdoğan Bu Kez Âkif'ten Okudu.", **Hürriyet**, 19 Mayıs 2003.
[545] "Değişime Katılın.", **Hürriyet**, 19 Ocak 2004.
[546] "Erdoğan: Cumhurbaşkanlığı Seçimi Gündemde Yok.", **Hürriyet**, 29 Aralık 2005.

edilmektedir.[547] Güçlü bir karakter ile inancın özdeşleştirilmesinin örneklerine söz konusu dergide çok sık rastlanmakta, Ersoy'un güçlü karakterinin önemli kaynaklarından birinin "din" olduğunun altı çizilmektedir.[548] Ersoy'un şiirleri doğrultusunda böyle bir neslin yetişmesi için öğretmenlerde de "iman, edep, liyakat ve vicdan" bulunması gerektiği belirtilmiş, bir makale yazarının sözleriyle "Elbette bu milletin öğretmeni, bu milletin dinine inanmalı, bu milletin edep ve ahlakını taşımalı ve kendi alanında yeterli bilgiye sahip olmalıdır." denilmiştir.[549]

Zaten Ersoy'un güçlü karakteri de aldığı "milli ve dinî terbiye"ye bağlanmakta[550], Ersoy'un, Fatih gibi "Müslümanlığın çok yaşandığı ve kendisini gösterdiği, dini bütün insanların yaşadığı bir semt"te yetiştiği hatırlatılarak, kendisinin "hem ailesinden aldığı telkinler, hem de yetiştiği bu muhitin tesiriyle çok sağlam bir inançla" büyüdüğünden bahsedilmektedir.[551] "Mehmet Âkif Ersoy'un Şahsiyetinin Kaynakları" adlı bir makalede, bu kaynakların "Kuranlı ev", "pehlivanlı mahalle" ve "deneysel bilimli okul" oldukları belirtilmiştir. Din, spor ve pozitif bilimlerin bir gencin yetişmesindeki rolüne değinilen bu makalede, Ersoy'a göre pehlivanların "içki bilmez" ve "fuhuş tanımaz" "temiz insanlar" olduğu hatırlatılarak, gençliğinde kendisini zararlı alışkanlıklara kapılmaktan "Kuranlı ev" ile "pehlivanlı mahalle"nin kurtardığı söylenmiştir.[552]

Bu örnek 2012 yılında alevlenen dindar-tinerci gençlik polemiği düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Başbakan Erdoğan'ın "dindar nesiller yetiştirmek istiyoruz" sözü çok tepki almış, Erdoğan eleştirilere tepki olarak:

> "Bu gençliğin tinerci olmasını mı istiyorsunuz? İsyankar bir nesil mi olmasını istiyorsunuz? Hiçbir meselesi olmayan bir nesil mi istiyorsunuz? Biz sizlerle bu meselede anlaşamayız. Dindar bir nesil çağdaş olamıyor mu? Hem çağdaş, hem de dindar olunmuyor mu? Başınızı önünüze eğin de hem dindar, hem de çağdaş bir nesil nasıl yetiştirilir onu düşünün! Biz o terbiyeyi alarak büyümüş bir nesiliz."

---

[547] Ahmet FİDAN, "Mehmet Âkif'in İdeal Genci: Asım'ın Nesli", 135.
[548] Bkz. (487), İLDENİZ - DAVUN; Bkz. (482), DÜZDAĞ; Y. Bülent BAKİLER, "Mehmet Âkif Ersoy'da Çağdaş Türkiye İdeali"
[549] Cahit BALTACI, "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri", 132.
[550] Bkz. (482), AKSOY, 151-152.
[551] Bkz. (482), YARDIM, 21.
[552] Recep DUYMAZ, "Mehmet Âkif Ersoy'un Şahsiyetinin Kaynakları", 28-30.

demiştir.[553]

Erdoğan'ın sentezinde de görüldüğü gibi, "Asım'ın nesli" sadece dindar değil aynı zamanda "çağdaş"tır da. Bu çağdaşlık ise Ersoy'un gençlere öğütlediği çok çalışma ve pozitif bilimlere hâkim olma ile mümkündür.

Ersoy positivist felsefenin de etkisi ile çevresini değiştirebilecek etkin insan anlayışını benimsemiştir ve klasik kader ve tevekkül anlayışına karşıdır. "Evrende daima ileriye doğru bir hareket olduğunu" ve gelişmeyi sağlamak için sürekli çalışmak gerektiğini düşünmektedir.[554] Çalışkanlık konusu gerek Başbakan Erdoğan'ın söylemlerinde, gerekse dergide yer alan makalelerde de sık sık ortaya çıkmıştır. Fakat bu çalışkanlık meselesinin nasıl sorunsallaştığını da yine dergideki örneklerde bulmak mümkündür. Makalelerin birinde Âkif'in insanları tembelleştiren kahvehaneler hakkında yaptığı eleştirilere yer verilmiş, buradan konu günümüzdeki "Türk gençliğini hem bedenen hem de zihnen ve ahlâken çökerten" internet kafelere bağlanmış ve "devletin bu konuda acil önlemler alması gereğini" vurgulanmıştır. Bu örnek tam da Ersoy'un, Milli Eğitim Bakanlığı dergisinde yer alan ahlakçı önerilere zemin oluşturmada nasıl kullanıldığını örnekler niteliktedir.[555]

Çalışkanlık ve bilim konusunda sorunsallaşan ikinci bir nokta ise bilimin kaynaklarından biri olarak görülen Batı ile kurulacak ilişkinin niteliğidir. Bilindiği kadarı ile Ersoy, "Batı medeniyeti, temizliği ve refahı"na hayrandır.[556] Ve bunun temelinde Batı'nın bilim ve sanat alanında çok gelişmiş olmasının yattığını düşünmektedir. Bu yüzden Batı'nın bilminin alınması gerektiğini savunur. Fakat burada Osmanlı modernleşmesinden itibaren çok sık karşılaşılan Batı'ya karşı önyargısal, mutlaklaştırıcı ve ikircikli tavrın da hâkim olduğunu söylemek gerekmektedir. Ersoy'un iki çekincesi vardır. Öncelikle Batı'ya fazla güvenmemek gerektiğini vurgulamıştır, Milli Eğitim'in dergisi aracılığıyla ise bu görüşleri günümüze taşınmıştır. Bir makalede Ersoy'un;

---

[553] "Bu Geçliğin Tinerci Olmasını mı İstiyorsunuz?", **Hürriyet**, 6 Şubat 2012.
[554] Bkz. (482), BOSTAN, 77.
[555] Nurullah ÇETİN, "Günümüze Işık Tutan "Münevver Aydın" Mehmet Âkif Ersoy", 59-60.
[556] Bkz. (482), BOSTAN, 77.

> "Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetleri, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini maddiyattaki bu terakkileriyle ölçmek katiyyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır."

sözleri hatırlatılarak, Ersoy'un ancak bu şekilde Avrupalılar ile birleşilebileceğini söylediği belirtilmiş ve bu düşünceleri ile Ersoy'un "güncel bir mesele olan Avrupa Birliği'ne girme konusunda da bize ışık tutacak ve günümüz Türk politikacısına yol gösterecek" bir kişi olduğundan bahsedilmiştir.[557]

Her ne kadar çoğu makalede Âkif'in Batı'ya açık olmak gerektiğini düşündüğü vurgulanmış, kendisinin de Batı kültürünü çok iyi bildiği belirtilmişse de[558] Batı'ya açık olmanın ikinci koşulu olarak da "öz değerlerin korunması" gerektiği ifade edilmiştir. Ersoy "marifet" ve "fazilet" arasında bir ayrım yapmıştır. "Marifet" ilim ve sanatı temsil etmektedir ve "marifet"in dini ya da milliyeti yoktur. Bu yüzden "marifet" anlamında her türlü yeniliğe açık olunması gerekir. Fakat "fazilet" öz değerleri kapsar ve korunmalıdır.[559] Marifet ile fazileti biraraya getirmek için Ersoy'un medreseden **Kuran** bilgilerini, ahlaki ve milli değerleri, yeni mektepten de Batı'nın fen bilimlerini ve teknolojisi alıp yeni bir sentez yapmak istediği vurgulanmıştır.[560] Ünsal, Âkif'in en büyük itirazının "medeniyetin bir bütün olduğunu, ilim, irfan ve günlük yaşayış, kadın-erkek ilişkileri dâhil Batı'nın bir model olarak Osmanlı mülkünde taklit edilmesi gerektiğini iddia eden, Batı medeniyetinin sadece ilminin alınarak onlara yetişilemeyeceğini düşünen 'mülkü kurtarmak için dini kurban etmeliyiz.' diyen Batıcılar"a karşı olduğunu belirtmiştir. Ersoy, Batı ilminin "kendi değerlerimizle" yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir.[561] Bu doğrultuda dergide Âkif'in özellikle ailede inkılâp yapmaya çalışanları ağır bir dille eleştirdiğinin hatırlatıldığı bir bölümde aile kuruma karşı bugün "büyük hücumlar vardır" denerek, şu ifadeler kullanılmıştır:

---

[557] Bkz. (555), ÇETİN, 65-67.
[558] Alim KAHRAMAN, "Bir Okuyucu Olarak Mehmet Âkif"; Bkz. (549), BALTACI; Mehmet ÖNAL, "Yeni Yüzyılın Işığında Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)"; Bkz. (548), BAKİLER.
[559] Bkz. (482), YILMAZ, 330.
[560] Bkz. (558), ÖNAL; Bkz. (555), ÇETİN.
[561] Bkz. (482), BOSTAN, 75-76.

> "(…) aile kurumuna, evlilik hayatına ve nikaha karşı çıkmalar yaşanmaktadır. Mesela Batı'da kadının kadınla evlenmesi, erkeğin erkekle evlenmesi ile ilgili kanunlar çıkarılıyor. Papazlar bile bunu destekliyor. Bunlar aileye vurulmuş darbelerdir. Batı medeniyeti, kendi ayaklarını kendisi koparıyor aslında. O zaman belki bunlar bu kadar yaygın, bu kadar serbest değildi ama Mehmet Âkif, aileye cemiyetteki bu yanlış davranışların, görebildiği, sezebildiği bütün bozuklukların sızmasını, önlemek istiyor."[562]

Milli Eğitim Bakanlığı'nın dergisindeki bu makaleler göz önünde bulundurulduğunda Başbakan Erdoğan'ın Milli Eğitim Bakanlığı'nın yurt dışına lisansüstü öğrenim görmek üzere gönderilecek öğrencileri uğurlama töreninde yaptığı şu konuşma da daha fazla anlam kazanmaktadır: Erdoğan, Mehmet Âkif Ersoy'un "Alınız ilmini garbın, alınız sanatını." sözünü hatırlatarak,

> "Biz Batı'nın ilmini, sanatını almadık. Maalesef değerlerimize ters düşen ahlaksızlıklarını aldık. Biz Batı'nın ilmini, sanatını almakta bir yarış yapabilmeliyiz. Bu adım aynen cumhuriyetimizin banisinin de başlattığı bir adımın da hızlanarak, artarak devamıdır."

demiştir.[563]

Böylece Erdoğan'ın söylemlerinde de AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu çerçevesinde dindar -yani kötü alışkanlıkları olmayan-, çalışkan, Batı'nın bilmini alan "ahlaksızlıkları"nı almayan ideal bir nesil oluşturulmuştur.

AK Parti iktidara geldiğinden beri, daha önce İstiklal Marşı'nın güftekarı ve ünlü bir şair olmakla beraber kurucu kadrolar tarafından bir devlet adamı olmaktan çok bir din adamı olarak görülmüş ve dine ilişkin görüşleri nedeniyle de bir ölçüde marjinalize edilmiş, İslamcı düşüncenin temsilcilerinden kabul edilen Mehmet Âkif Ersoy'u ulusal bir figür olarak merkeze taşımaktadır. Hükümetin bu eğilimi 2007 ve 2008 yıllarında çıkarılan kanun ve yönetmeliklerle de kurumsallaştırılmıştır. Öyle ki bu figür ideolojik

[562] Bkz. (487), İLDENİZ - DAVUN, 125.
[563] "Batı'nın Ahlaksızlığını Aldık.", **Hürriyet**, 24 Ocak 2008.

olarak AK Parti'nin uzağında duran isimlerce de Milli Mücadele'yi ve Türk kimliğini tanımlamanın bir aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.

Bir ulusal figür belirlemek, dolayısı ile de ulusal kimliği yeniden tanımlamak, bir hükümetin öncelikle iktidarının bir göstergesi ve pekiştiricisidir. Bu örnek özelinde, AK Parti, Mehmet Âkif Ersoy figürü üzerinden hem Milli Mücadele ile bağlantısını güçlendirerek, ulusal anlamda yerini sağlamlaştırmış, hem de kurucu mitin dinî niteliğinin altını çizerek onu yeniden şekillendirmiştir. Aynı zamanda milli mücadeledeki rolünün altı çizilen din öğesi bugüne de taşınarak vatan uğruna ölmenin bir meşrulaştırıcısı olarak kullanılmış, şehitlik kavramının dinî referansı vurgulanmıştır.

Ayrıca AK Parti, Ersoy'un düşüncelerine referansla bugün için gençlik tahayyülünü, diğer bir deyişle ulusal kimlik tahayyülünü de ortaya koymaktadır. Sorgulanmadan bir veri olarak kabul edilen Türk toplumunun Müslümanlığı üzerine inşa edilen bu tahayyül, dindarlığı ahlaklı olmanın bir koşulu olarak konumlandırırken, ahlaklı Doğu- bilimsel açıdan gelişmiş ahlaksız Batı kalıpyargılarını da yeniden üretmekte ve bu kalıpyargılar üzerinden gençlere ve eğitimcilere ahlakçı bir tonda yol göstermeye çalışmaktadır. Bu yapılırken bir yandan da bir görüşün "ahlak" ve "ahlaksızlık" tanımları mutlaklaştırılmaktadır.

Erdoğan'ın bir vesile ile öfkeli olmasını eleştirenlere cevap verirken Ersoy'dan verdiği bir örnek de yine bu mutlaklaştırıcı Doğu/Batı, Müslümanlık/Hristiyanlık ayrımının başka bir şeklini sunmaktadır. Erdoğan, Ersoy'un "Ben zulmü alkışlayamam, zalimi de asla sevemem. Kusura bakmasınlar, yumuşak başlıysak uysal koyun değiliz" dizelerini hatırlatarak "Bir yanağına vur, öbür yanağını çevirsin, kusura bakmasın, öyle yanak bizde yok." demiş ve öfkenin de bir hitabet sanatı olduğunu söylemiştir.[564] Erdoğan'ın burada Ersoy'la ilgili verdiği referans dinî bir anlam içermese de, "Bir yanağına vur, öbür yanağını çevirsin" sözüyle atıfta bulunduğu anlayış Hristiyanlık inancıdır. Ve burada da "hakkını aramak" gibi "olumlu" özellikler Müslümanlığa, "haksızlığa boyun eğmek" gibi "olumsuz" özellikler Hristiyanlığa atfedilerek bu yapay ayrım sürdürülmekte ve mutlaklaştırılmaktadır.

[564] "Uysal Koyun Değilim", **Hürriyet**, 13 Şubat 2008.

AK Parti'nin söylemlerinde sık sık Âkif'in "halk adamı" olması da vurgulanmaktadır. Bu durum Âkif üzerinden ulus için bir rol model belirlemeyi de meşru kılmaktadır. Tabii burada asıl önemli olan ve bir sonraki bölümde detaylı olarak üzerinde durulacak olan nokta bu "halk" kavramının esnekliğidir. Nitekim gerek **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim** dergisinde, gerekse Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesinde Ersoy'un halk adamı oluşu genellikle camide cemaatle beraber oluşu üzerinden anlatılmıştır.[565] Yani "halk" dindarlık üzerinden tanımlanmıştır.

Sonuçta, AK Parti Mehmet Âkif Ersoy'un merkeze doğru yolculuğu sırasında sadece kurucu mit üzerinden ulusal tarihi ve kimliği değil Mehmet Âkif Ersoy'u da tarihsel bağlamından kopartarak yeniden şekillendirmektedir. Bu şekilde Mehmet Âkif Ersoy, anlaşılmaya çalışılacak bir düşünce adamı olmaktan çok, siyasi bir partinin ulusal kimlik vizyonunun meşrulaştırıcısı, bu bağlamda içeriği de yine partinin ulusal kimlik vizyonu tarafından doldurularak referans verilecek bir ilahi kaynak konumuna taşınmaktadır.

3.3. "Milletin Adamları" Kampanyası ve "Halkı Halk Yapan İslam"

Önceki bölümlerde, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu bağlamında tarih anlatısı, Osmanlı İmparatorluğu geçmişine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihine ilişkin bir takım söylemleri üzerinde durularak incelenmeye çalışılmıştır. Ele alınan örnekler AK Parti'nin, "İslami hoşgörü" vurgusuyla sahiplendiği Osmanlı geçmişinin yanı sıra, İslami vatanperverliğin ön plana çıktığı bir Cumhuriyet kurtuluş ve kuruluş tarihini de ulusal kimliğin önemli bir parçası olarak algıladığı ve aktardığını göstermektedir. Bu bölümde ise, AK Parti'nin ulusal kimliği belirleyen ulusal tarih anlatısı bağlamında yakın Türkiye tarihini ne şekilde algıladığı ve aktardığına odaklanılacaktır. AK Parti'nin iki taraflı bir yakın tarih kurgusu oluşturduğu ve kendini de bu taraflardan birine yerleştirdiği görülmektedir. AK Parti'nin kendini içerisinde yerleştirdiği taraf Menderes'in Demokrat Partisi ve Özal'ın Anavatan Partisi tarafından temsil edilmektedir. AK Parti de söz konusu bu iki "merkez sağ" partinin mirasçısı olarak

[565] Cemal KURNAZ, "Halkın Çağdaş Şairi", 41; "Mehmet Âkif Ersoy Yılı Etkinlikleri", (http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12228/mehmet-akif-ersoy-yili-etkinlikleri.html).(31 Ekim 2013)

tanımlanmaktadır. Bu partilere muhalif konumda kalan başta siyasi partiler olmak üzere diğer tüm unsurlar ise muğlak bir "karşı taraf" oluşturmaktadır. Bu şekilde AK Parti kendine de bir kimlik oluşturarak, ulus-devlet alanında meşruiyet kazanmış, merkez sağ sermayesini sahiplenmiş ve böylece alanda daha sağlam bir yer edinmiştir. Fakat bu durum alana giriş ve alanda güçlenme konusunda partiye avantaj sağlarken, kendi kimlik vizyonunu "ulusallaştırma" anlamında bir dezavantaja dönüşme riskini taşımaktadır. Çünkü aktif siyasete referansla yapılan bu konumlandırma, beraberinde siyasi rakiplerin de mevcudiyetini kabul etme zorunluluğunu getirmektedir. Dolayısıyla bu rakiplerin temsil ettiği ulusun farklı kesimleri, AK Parti'nin kendini yerleştirdiği konumla özdeşleştirdiği kimlik vizyonunun dışında kalacak, diğer bir deyişle söz konusu vizyon söylemsel olarak bile ulusallaştırılamayacaktır. Bu durum aktörün alandaki hareketinin sınırları olarak da değerlendirilebilir. Nitekim bu bölümde, söz konusu zorluğun, AK Parti'nin 2007 seçim kampanyası çerçevesinde şekillenen ve bugüne kadar geçerliliğini koruyan "milletin adamları" söylemi ile ne şekilde aşıldığı ve bu söylemin ulusal kimlik/din ilişkisinde nasıl bir işlev gördüğü tartışılacaktır.

"Biz Bize Benzeriz"den "Milletin Adamları"na

2001 yılında kurulduğunda AK Parti vurguladığı en önemli özelliği "yeni"liğidir. Bu şekilde kendini, içinden doğduğu Fazilet Partisi ve devamı olarak kurulan Saadet Partisi'nden ayırdığı gibi, Türkiye tarihindeki hiçbir siyasi akımın devamı olarak da konumlandırmadığını göstermeye çalışmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi gerek partinin lideri Erdoğan gerekse diğer partililerce AK Parti "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlanmış, hatta partinin Özal'ın ANAP'ına benzetilmesine ilişkin olarak farklı zaman ve ortamlarda AK Parti'nin Turgut Özal'ın ANAP'ından, liderlik anlayışlarının da Özal'ınkinden farklı olacağının altı çizilmiştir. Bu bağlamda Özal'ın ANAP'ı gibi dört farklı eğilimi birleştiren bir parti olunmadığı belirtilmiş, muhafazakâr demokrat bir parti olarak merkezde bulunma temennisi dile getirilmiştir.[566] Yine de AK Parti'nin içinden ayrıldığı Milli Görüş geleneği başından beri bu ayrılığı Özal çizgisine bir geçiş olarak görmüş, hatta hemen bu ayrılıktan sonra Erbakan

[566] "Özal Anlayışından Farklı Olacağız", **Hürriyet**, 01 Temmuz 2001; "Otoritenin Konseri", **Hürriyet**, 13 Ekim 2003.

tarafından tabanın bunu onaylamayacağı dile getirilmiştir.[567] Nitekim partinin kurucuları arasında ağırlıklı olarak yer alan MÜSİAD üyeleri de nasıl bir parti ve parti lideri tercih ettiklerini anlatırken en çok Özal'a referans vermişlerdir.[568]

İlerleyen yıllarda da Erdoğan ve partililerin söylemlerinde Özal'a sık sık referans verilmiş, yurt içi ve yurt dışından kişilerce Erdoğan ve Özal ya da AK Parti ve ANAP arasındaki benzerlikler olumlu veya olumsuz bağlamlarda dile getirilmiştir. Benzer bir şekilde referans verilen ve Erdoğan ve AK Parti ile benzetilen diğer bir lider ve parti ise Adnan Menderes ve onun Demokrat Parti olmuştur.

Gerek Özal'ın, gerekse Menderes'in Erdoğan'ın takdir ettiği siyasetçiler arasında olduğu çeşitli demeçlerinden açıkça anlaşılabilir. 2004'te CNNTürk kanalında yayınlanan bir programda ''Şimdi Özal siz mi olacaksınız?'' sorusuna ''Temennim odur.'' diye cevap veren Erdoğan[569], 2007'de, "Özal'ın söylediği gibi, Türkiye'ye yeniden çağ atlatmanın mücadelesi verdiklerini" dile getirmiş[570], 2008'de Özal'ın ölüm yıldönümü mesajında kendisinden izlediği değişim siyaseti ile özgürlüklerin artmasına ve çağdaşlaşmaya sağladığı büyük katkılardan dolayı övgüyle bahsetmiş[571], bir kongrede "Özal'ın o zaman gördüğü ve cesaretle savunduğu fikirlerin uzun bir kesintiden sonra tekrar savunulması gerektiğine inandığını" belirtmiştir[572].

Erdoğan'nın Özal ismine yaklaşması tek taraflı da değildir. Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği'nin, "2009'un Turgut Özal Barış Ödülü"nü Erdoğan'a vermesi bu anlamda dikkat çekicidir.[573]

Bu arada, Menderes'i de sık sık demokratikleşme yolundaki çabalarından dolayı öven Erdoğan ve partisi gitgide daha çok Menderes'in hatırasına sahip çıkmış ve bu sahip çıkış AK Parti siyasetinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Hatta Adnan

[567] "Bu Çocuğu ABD Şımarttı", **Hürriyet**, 28 Haziran 2001
[568] Bkz. (11), GÜMÜŞÇÜ, 7.
[569] Emin ÇÖLAŞAN, "Aman Olmasın; Ertuğrul Özkök, Kadınların Erdoğan'a Bakışı Değişiyor", **Hürriyet**, 26 Şubat 2004.
[570] "Erdoğan: Hayvanların Otladığı Yerlere Artık Uçaklar Iniyor", **Hürriyet**, 10 Aralık 2007.
[571] "Erdoğan'dan Özal'ın Yıldönümü İçin Mesaj, **Hürriyet**, 17 Nisan 2008"; "Turgut Özal Anıldı", **Hürriyet**, 18 Nisan 2008.
[572] "Toplantıya Damga Vuran Sözler, **Hürriyet**, 07 Kasım 2009.
[573] "2009'u Hatırlamak; 2010'un Tahmin Edebilmek...", **Hürriyet**, 02 Ocak 2010.

Menderes'in oğlu Aydın Menderes de, başlarda AK Parti'yi eleştirmiş olduğu hâlde[574] bu sahiplenmeden nasibini almış, Menderes'in Fatih Camii'nde kılınacak cenaze namazı ile Topkapı'daki anıt mezara defni konusuyla bizzat ilgilenen Başbakan Erdoğan'ın[575] eşi Emine Erdoğan'nın Aydın Menderes için okutulan mevlide katıldığı gazetede haber olmuştur.[576]

Şüphesiz Erdoğan, Menderes ve Özal arasındaki ilişki sadece takdir ve duygusal yakınlık çerçevesinde ele alınamaz. Söz konusu parti ve liderlerin fikir ve icraat anlamında birbirlerine yaklaştıkları noktaları birçok farklı alt başlık altında toparlamak mümkündür. Bu benzerlikler Özal ile Erdoğan arasında daha çokken, iktidarda bulundukları tarihi dönemlerin koşullarının çok farklı olması nedeniyle Menderes ve Erdoğan arasında daha azdır. Bu benzerlikler öncelikle liberalizmle ilişkileri üzerinden okunabilir. Söz konusu isimlerin vurgulanan ortak noktaların başında ekonomi yaklaşımları gelmektedir. Özal'ın serbest piyasa ve özellikle dış ticarete verdiği öneme Erdoğan tarafından sıkça referans verilmektedir.[577] Erdoğan sık sık Özal'ın Türkiye'yi dünyaya açtığını, Özal'dan sonra ise AK Parti iktidarına kadar ülkenin tekrar içe kapandığını vurgulamıştır.[578] Aynı şekilde iş dünyasından isimler, siyasetçiler ve çoğu yorumcu da bu yaklaşımlarından dolayı iki lideri ve partilerini birbirlerine benzetmektedirler.[579]

Menderes döneminde ise gerçek anlamda bir serbest piyasadan bahsetmek mümkün olmasa da, Menderes'in daha önce milletvekili bulunduğu CHP'de İsmet

---

[574] Zamanın DYP Genel Başkan Başdanışmanı Aydın Menderes, Sakarya'da hızlandırılmış trenin raydan çıkmasıyla meydana gelen kazayla ilgili olarak, Erdoğan'ın soru soran bir gazeteciye 'haddini bil' demesini eleştirmiş ve böyle bir şeyin demokrasi ve hukuk devleti ile uyuşmadığını ifade etmiştir. ("Başbakana Soruşturma Açılmalı", **Hürriyet**, 2 Temmuz 2004) Başka bir örnekte Menderes "Erbakan'la Tayyip Erdoğan arasında bir tercih yapması gerekse, Erbakan'ı tercih edeceğini" çünkü onun daha ulusalcı olduğunu ve milli poliitkaya uygun hareket ettiğinin düşündüğünü belirtmiştir ("Laikim, Demokratım, Erbakancıyım", **Hürriyet,** 20 Mart 2004).

[575] "Başbakan Erdoğan'dan Aydın Menderes Talimatı", **Hürriyet**, 24 Aralık 2011.

[576] "Emine Erdoğan, Aydın Menderes'in Mevlidinde", **Hürriyet**, 01 Şubat 2012.

[577] "Özal gibi İhracatçılarla Fellik Fellik Dolaşacağız", **Hürriyet**, 10 Ekim 2002; "AKP Locasından Erdoğan'a: Ordu Burada, **Hürriyet**, 17 Nisan 2007; "Erdoğan: Özal Türkiye'nin Dünyayla Bütünleşmesini Sağladı", **Hürriyet,** 17 Nisan 2007.

[578] "Erdoğan: Kıbrıs ve Irak Enine Boyuna Düşünüldü", **Hürriyet**, 2 Şubat 2004; "Erdoğan: AB Sürecini Sivil Toplumla İşleteceğiz", **Hürriyet**, 25 Aralık 2004; "Erdoğan: Bizim Yaptığımızı Sadece Rahmetli Özal Yaptı", **Hürriyet**, 9 Mayıs 2005.

[579] "Hannover Fuarında 'Partner' Ülkeyiz, Türk Sanayisi Gövde Gösterisi Yapacak, **Hürriyet,** 9 Nisan 2007; Sedat Ergin, "Gül'den 5 milyarlık Diplomasi", 15 Nisan 2010; "Gökçek Twitterdaki Takipçileriyle Buluştu", **Hürriyet,** 18 Nisan 2011.

İnönü'ye "üretim araçlarını devletleştirme" ve "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası" konularındaki karşı çıkışı liberal ekonomi konusundaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.[580]

Ayrıca ikinci bir benzerlik alanı olarak her iki parti ve liderin Erdoğan ile benzer bir kalkınma anlayışı ortaya koydukları, sürekli yol, baraj vb. inşaatı gibi somut modernleşme icraatlarını ön plan çıkarmalarından anlaşılabilir. 2003 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanı Ergezen, duble yolların, en önemli projeleri olduğunu vurgularken, "nasıl rahmetli Menderes yollarla, rahmetli Özal GAP ile, Demirel barajlar ile her zaman anıldıysa, Erdoğan ve hükümeti ile bakanları da bu yollarla anılacak" demiştir.[581] Erdoğan, 2011 seçimleri öncesi duyurduğu "çılgın projesi" Kanal İstanbul için yapılan eleştirileri cevaplarken, Menderes'e bir gönderme yapmış, 1956-1957 yılında Adnan Menderes Bulvarı'nın açılışı yapıldığında da, "aynı CHP zihniyeti"nin bunu gereksiz bularak Menderes'e karşı çıktığını hatırlatmıştır. Erdoğan bu projeleri "halkının" istediğini belirtmiş, somut modernleşme icraatları yapan partiler olarak DP, ANAP ve AK Parti'yi bu anlamda halkın yanında, "geri kafalı" CHP'yi ise karşısında konumlandırmıştır.[582]

Erdoğan döneminde sonuca ulaştırılmış, gerek Petkim'in özelliştirilmesi gibi ekonomik anlamda liberalleşme girişimleri, gerekse İzmir çevreyolu ve Asi nehri üzerinde kurulan Dostluk Barajı gibi somut icraatların bir kısmının Özal zamanında temelinin atılmış olduğu da Erdoğan tarafından yaptığı konuşmalarda sık sık dile getirilmiştir.[583]

Üçüncü bir benzerlik ise dış ilişkilerdeki yaklaşımlara yöneliktir. Örneğin 2011 yılında partisinin Avrupa Birliği çalışmaları ile ilgili konuşan Egemen Bağış, zamanındaki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ilk başvuruyu Menderes'in yaptığını vurgulamış ve darbe sonrası idam edilen dönemin dışişleri bakanı Fatin Rüştü

[580] "Bilmeyenler İçin Adnan Menderes",(http://www.dyp.com.tr/icerikoku.asp?id=1830).(22 Eylül 2013)
[581] "Ergezen: AKP duble yolla anılacak", **Hürriyet**, 13 Kasım 2003.
[582] "O Kanal Mutlaka Yapılacak Çünkü Benim Dedem İstiyor", **Hürriyet**, 3 Mayıs 2011.
[583] "Petkim'de Ulusalcı Mantığı Anlamak Mümkün Değil", **Hürriyet**, 12 Temmuz 2007; "Cezayir'de de Ava Çıkalım Balıklar Eceliyle Ölmesin", **Hürriyet**, 31 Mart 2005; "Doğalgaza Yüzde 7 İndirim", **Hürriyet**, 28 Haziran 2003; "Başbakan Erdoğan Özür Diledi", **Hürriyet**, 15 Haziran 2008; "Başbakan Erdoğan: Süheyl Batum Suç İşlemiştir", **Hürriyet**, 8 Şubat 2011.

Zorlu'nun elleri kelepçeli Yassıadaya götürülürken bile Cumhurbaşkanı Bayar'a konu ile ilgili bir brifing verdiğini anlatmıştır.[584] Burada sadece AB çalışmalarının Menderes zamanında başladığı vurgulanmamış, idam olayı çerçevesinde bu yolda çekilen zorluklar vurgulanarak, ileride ele alınacak halk/seçkin dikotonomisine gönderme yapılmıştır.

Yine dışişleri başlığı altında AB ilişkileri kadar her üç liderin Amerika ile kurduğu yakın ilişkiler de benzerlik arz etmiş, bu durum hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmelere yol açmıştır. Örneğin, 2006 yılında Abdullah Gül ve Condolezza Rice'ın, Washington'da açıkladıkları "stratejik ortaklığı karşılıklı güven temelinde daha ileriye götürme ve derinleştirmeyi amaçlayan vizyon belgesi" nin ardından "stratejik ortaklık" fikrinin ilk kez Özal ve Bush zamanında ortaya atıldığı belirtilmiş[585], 2009 yılında Erdoğan'ın Amerika ziyaretinde, daha önce sadece Özal'ın ziyaretinde yapıldığı gibi hem başkan hem başkan yardımcısı ile bir görüşme ayarlanmış olması gazetelerde yankı bulmuş[586], Başbakan Erdoğan ile Başkan Obama arasında kurulmuş olan şahsi düzeydeki ilişki, 1991'de Körfez Savaşı sırasında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile ABD Başkanı George Bush arasındaki dostluğa benzetilmiştir[587]. Hatta bu yakınlık, AK Parti'nin içinden çıktığı Milli Görüş geleneğinin temsilcisi Saadet Partisi (SP) tarafından sık sık eleştirilmiş; örneğin partinin Genel Başkan Yardımcısı Kazan, Erdoğan için "Bir zamanlar Bush vardı. Özal, Bush'la yatar Bush'la kalkardı. Şimdi bu da Obama diyor başka bir şey demiyor." eleştirisinde bulunmuştur.[588]

Bu parti ve liderler arasındaki benzerliklere dair liste uzatılabilir ve bu benzerlikler AK Parti'nin siyasi konumlandırması göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı değillerdir. Sıkça vurgulanan ortak özelliklerden bazıları ise liderlerin kişiliklerine ve yönetim şekillerine ilişkindir. Tüm bu isimler kararlı ve etkili liderlik imajı çizmişlerdir.[589] Siyasi ilişkiler, özellikle de dış ilişkilerde ise liderlerin kurumsal

---

[584] "Bağış'tan İstifa Yorumu: Karpuzun Göbeği Paylaşılıyor", **Hürriyet,** 31 Temmuz 2011.
[585] Cüneyt ÜLSEVER, "Camp David'de Başladı 1 Mart 2003'te Bitti", 13 Haziran 2005; "Stratejik Ortaklık", **Hürriyet,** 6 Temmuz 2006.
[586] "ABD Yönetiminden Erdoğan'a Büyük Jest", **Hürriyet**, 7 Aralık 2009.
[587] "Obama İle Çok Özel Bir İlişki", **Hürriyet**, 7 Aralık 2011.
[588] "Kazan'dan Başbakan'a Ağır sözler", **Hürriyet,** 25 Nisan 2011
[589] "Türkiye'de Müthiş Değişim Görüyoruz", **Hürriyet**, 24 Şubat 2004; Rauf TAMER, "Çağrışımlar", **Hürriyet**, 24 Kasım 2008; "Bizim Niye Bir Erdoğan'ımız Yok", **Hürriyet**, 21 Eylül 2010.

yerine kişisel ilişkileri ön plana çıkardıkları vurgulanmaktadır.[590] Bu durum bazı kesimler tarafından Özal ve Erdoğan'nın "halktan" ve "karizmatik" liderler olarak tanımlanmasını da desteklemektedir.[591]. Bu "halktan olma" özelliği her ikisinin de "orta sınıf"a[592] ve Anadolu'nun farklı şehirlerine verdikleri önem[593], hatta orduya karşı aldıkları tavır[594] ile pekiştirilmektedir. Oysa üç liderin ait oldukları sosyo-ekonomik grupların farklı olduğunu söylemek mümkündür. Aydınlı varlıklı bir çiftçinin çocuğu olarak doğan Menderes, İzmir Amerikan Koleji'nden, ardından da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, siyasete daha sonra kapatılan Serbest Fırka'da başlamış, 1931 seçimlerinde ise CHP'den Aydın milletvekili seçilmiştir. Menderes 1945 yılında CHP'den ihraç edildikten sonra Demokrat Parti'yi kurmuştur. Turgut Özal ise Malatya'da memur bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Genç Cumhuriyetin ilk kadın öğretmenlerinden biri olan annesi "akıllı ve bilgili bir kadın" olarak tasvir edilmektedir. Babası ise eşinin de teşvik ve zorlamasıyla dışarıdan sınava girerek ilkokulu bitirmiş ve ilk önce Malatya Belediyesi, daha sonra ise Ziraat Bankası'nda çalışmaya başlamıştır. Kısacası ikisi de Malatya'nın saygın kişileri arasındadır. Özal, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde ortaokul ve liseyi tamamladıktan sonra, üniversitede İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği okumuş, ardından da Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomi eğitimi almıştır. Siyasete Demirel zamanında Adalet Partisi'nde adım atan Özal, 1980 darbesinden sonra kurulan hükümette Ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak yer almış, yapılan ilk seçimlerde de kurduğu Anavatan Partisi ile büyük bir seçim başarısı kazanmış ve başbakan olmuştur.[595] Turgut Özal'ın Erdoğan'a özel kalem müdürlüğü teklif etmesi[596] ve ANAP ile Nakşibendilik arasındaki bağlar Erdoğan'ı Özal'a biraz daha yakın kılmakta ise de yine de bu iki liderin de aynı sosyo-ekonomik gruplar içerisinden geldiğini söylemek pek mümkün değildir. Erdoğan, kendisinin de birçok konuşmasında dile getirdiği gibi, İstanbul

[590] Ertuğrul ÖZKÖK, "O Teknede Görünmez Adam Olsaydım, **Hürriyet**, 13 Temmuz 2004.
[591] "Dünya Seçim Sonuçlarını Bekliyor", **Hürriyet**, 21 Temmuz 2007; "Erdoğan Özal'dan Sonra En Popüler Lider", **Hürriyet**, 06 Mart 2009.
[592] "Demokrasinin Direği Hayata Dönüyor", **Hürriyet**, 30 Aralık 2006.
[593] "Erdoğan: Burası Sakatat Dükkanı Değil", **Hürriyet**, 1 Mayıs 2005.
[594] "Bugün MGK'da Kavga Biter Mi?", **Hürriyet**, 29 Haziran 2009; 'Rejimin Güvencesi Polis' Sözleri Tartışma Çıkardı, Hürriyet, 29 Haziran 2009; "Toplantıya Damga Vuran Sözler, **Hürriyet**, 7 Kasım 2009.
[595] "Rengarenk Cumhurbaşkanının Öyküsü: Turgut Özal", (http://www.sabah.com.tr/fotohaber/gundem /turgut_ozal_ kimdir/16992).(22 Eylül 2013); "Turgut Özal", (http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhur baskanlarimiz/turgut_ozal/).(22 Eylül 2013)
[596] Ahmet HAKAN, "Turgut Özal'dan Erdoğan'a: Gel, Özel Kalem Müdürüm Ol", **Hürriyet**, 06 Nisan 2007.

Kasımpaşa'ya Rize'den göç eden mütevazi bir ailenin çocuğu olarak doğmuş, ekonomik sıkıntılar içerisinde orta ve lise öğrenimini imam hatip lisesinde, lisans öğrenimini ise İstanbul İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'nde sürdürmüştür. Siyasete Milli Selamet Partisi Beyoğlu Gençlik Teşkilatı'yla başlayan Erdoğan, 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nden İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilerek bu alanda yükselmeye başlamıştır.[597]

Dolayısıyla bu üç liderin "halk"tan olma özelliklerini aldıkları eğitim de dâhil olmak üzere sosyo-ekonomik arka planlarına bağlamak mümkün gözükmemektedir. Bu durumun daha çok ulus-devlet alanında dolaşımda olan farklı sermaye türleri ile ilişkilerinden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin "din"in alanda negatif, ya da muhalif bir sermaye olduğu durumda bu sermayeyi sahiplenmek, bu sermayeyi paylaşan ve alanda hiyerarşinin alt basamaklarında bulunanlarla, bu sermayeyi sahiplenen eyleyicileri biraraya getirdiği ölçüde onları "halk"tan kılmaktadır. Aynı şey yukarıda vurgulanan "orduya karşı alınan tavır" ya da "Anadolu şehirlerine verilen önem" için de geçerli olabilir. Nitekim Türkiye tarihi, dönemin Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit'in de % 40'ları geçen bir oy oranı ile "halk"tan bir lider olarak başbakan seçilmesine de sahne olmuştur. Ecevit CHP'de görev yaptığı yıllarda Anadolu şehirlerini dolaşması ile dikkatleri çekmiş, TSK'nın 12 Mart 1971 muhtırasına gösterdiği tepki ile- ki bu tepkiden sonra anlaşmazlığa düştüğü parti lideri İnönü'nün yeterli desteği bulamaması sonucu istifası ile birlikte CHP genel başkanı olmuştur- "halk"tan olma imajını kuvvetlendirmiştir. Ecevit'in siyasi stratejileri ve dönemin olayları bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır, fakat Ecevit'in de "halk"tan bir lider olarak tanınmasının bu çalışma için önemi AK Parti'nin seçtiği Menderes, Özal, Erdoğan üçlemesinin doğal değil stratejik bir seçim olmasının altını çizmesindendir. Bu durum aynı zamanda aktörleri ön plana çıkaran bir merkez-çevre ayrımının da sınırlarını da işaret etmektedir. Monolitik bloklar yerine, sermayeler ve onları kullanan, alandaki konumları değişken eyleyicilere odaklanmak bu stratejik seçimlerin de fark edilmesini sağlayan esnek bir yaklaşım sunmaktadır.

---

[597] "Bilinmeyen Yönleriyle Tayyip Erdoğan", (http://www.haberturk.com/yasam/haber/30444-bilinmeyen-yonleriyle-tayyip-erdogan).(22 Eylül 2013); "Recep Tayyip Erdoğan", (http://www.tbmm.gov.tr/ develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=24&p_sicil=6371).(22 Eylül 2013)

Gerek Menderes gerekse Özal, Türkiye'de en yüksek seçim başarılarına sahip olmuş liderlerdir. Zamanında Menderes'in icraatları çok tartışılmış olmasına rağmen, bir darbe ile görevden alınarak idam edilmiş olması demokratikleşme süreci ile de birlikte onun ulusal bir figür olarak yeniden meşruiyet kazanmasını sağlamıştır. Menderes'in itibarı iade edilmiş ve naşı bir anıt mezara taşınmıştır. Özal ise zaten teoride siyaset üstü bir kurum olan cumhurbaşkanlığı makamında da bulunarak ve bugünkü Türkiye ekonomisinin temellerini atarak büyük ölçüde ulusal bir figür hâline gelmiştir. Dolayısıyla siyasi çizgileri çok ters düşmediği sürece siyasetçilerin, seçmenin kafasındaki başarı kodlarına kısa yoldan ulaşmak için, bu isimlere referans vermeleri doğaldır. Nitekim sadece Erdoğan değil, örneğin Ahmet Özal ve Cem Uzan da çeşitli vesilelerle Özal'ın izinden gittiklerini ifade etmişlerdir.[598] Ayrıca AK Parti bu kodları kullanma konusunda oldukça profesyonel bir yaklaşım benimsemiştir. 2006 yılında gazetelerde yer alan bir haberde, AK Parti'nin çok partili dönemin önemli liderlerinin söylemlerinin incelendiği bir araştırma yaptırttığı ve araştırma sorularının arasında "siyasi söylemlerin nereden nereye geldiği", "siyasi üsluplar arasındaki farklar", "hangi siyasinin söyleminin hafızalarda yer tuttuğu", "en çok hangi liderin söylemlerinin örnek gösterildiği" gibi soruların bulunduğu belirtilmiştir.[599]

Kısaca AK Parti her ne kadar "biz bize benzeriz" söylemi ile yola çıksa da zaman içerisinde başta ekonomi olmak üzere çeşitli konulardaki politikalarının benzeştiği merkez sağ partilere yakın bir çizgi izlediğini göstermiştir. Özellikle kendisi gibi uzun iktidar dönemlerini deneyimleyen Menderes ve Özal dönemleri ile kendi iktidarı arasında bir bağ kurmuştur. AK Parti lideri Erdoğan da çeşitli vesilelerle Menderes ve Özal'a benzetilmiş ve bu benzerlik de doğal olarak seçim stratejilerinin bir parçasını oluşturmuştur. Fakat 2007 yılında AK Parti'nin seçim kampanyası Menderes-Özal-Erdoğan özdeşleştirmesinin çok yoğun bir şeklini sunmuş ve özellikle bu dönemden sonra yapılan AK Parti propagandalarındaki Menderes ve Özal vurgusu, sadece icraat benzerlikleri ya da seçim stratejisi olmanın ötesinde bir anlam taşımaya başlamıştır.

---

[598] "Ahmet Özal Babasının Vizyonunda Parti Kuracak", **Hürriyet**, 09 Temmuz 2006; "Uzan Genç Parti'yi Özal'ın ANAP'ına Benzetti", **Hürriyet,** 29 Haziran 2007.
[599] "Erdoğan, Cumhurbaşkanlarını İnceletiyor", **Hürriyet**, 25 Aralık 2006.

AK Parti'nin kısa tarihine bakıldığında, Menderes ve Özal ile kurulan ilişkinin basit bir referans vermenin çok ötesinde olduğu, başta küçük referanslarla hatta eleştirilerle[600] başlayan söylemin zaman içerisinde en önemli propaganda araçlarından biri hâline geldiği, hatta yakın Türkiye tarihini yeniden yazmanın bir aracı olarak kullanıldığı fark edilmektedir. Bu yaklaşımın detayları 2007'de düzenlenen seçim kampanyası ile somutlaşan ve ileriki yıllarda güç kazanan "Milletin Adamları" söylemi üzerinden incelenebilir.

2007 Genel Seçimleri ve "Milletin Adamları"

8 Haziran 2007'de billboardlar ve yüksek tirajlı gazetelere Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı (TGTV) tarafından verilmiş bir ilan dikkatleri çekmiştir. TGTV, aralarında, İlim Yayma Cemiyeti, Hakyol, İsmail Ağa Camii İlme Hizmet Vakfı, Muradiye Vakfı, İslami İlimler Araştırma ve Yayma Vakfı, Birlik Vakfı gibi bir kısmı cemaat ve tarikat vakıfları olan muhafazakâr, İslamcı örgütleri kapsayan bir çatı Sivil Toplum Kuruluşu olarak tanımlanabilir. "Demokrasi'nin Yıldızları" başlıklı ilanda, Menderes, Özal ve Erdoğan'ın resimleri bulunmaktadır. İlan metninde "Onlar Atatürk'ün açtığı demokrasi yolunda bayraklaşan liderler. Onlar demokrasi ufkunda parlayan yıldızlar" denmektedir. Vakıf Başkanı Necmi Sadıkoğlu, niyetlerinin seçimlerde AK Parti'yi desteklemek olmadığını, Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan'da yayımladığı bildiriye ve Cumhuriyet mitinglerine tepki göstermek için bu yolu seçtiklerini söylemiştir.[601]

Yaklaşık on gün sonra ise çok benzer bir ilan, benzer bir metin ile, bu sefer İslami kesimle özdeşleşen davalara bakan isimleri bünyesinde bulunduran "Hukuki Araştırmalar Derneği" imzası (HUDER) ve "Milletin Adamları" başlığıyla yayınlanmıştır. Bu ilan AK Parti tarafından kısa sürede benimsenmiş, parti merkezi

[600] Erdoğan'ın Özal'ı çeşitli vesilelerle eleştirdiği de olmuştur. Erdoğan'nın, Özal'ın 'Benim memurum işini bilir' sözünü eleştirmesi buna örnek olarak verilebilir ("Erdoğan: Abartılı Haberlerden Halkım da Rahatsız", **Hürriyet**, 17 Mart 2005).
[601] "Film Afişi Gibi Tepki İlanı", **Milliyet**, 10 Haziran 2007.

tarafından yüzbinlerce adet "Milletin Adamları" kartpostalı bastırılmış ve dağıtılmıştır. Kartpostalın üzerinde

> "Onlar Atatürk ile perçinleşen millet sevgisinin simge isimleri. Onlar bu toprağın sesi, vicdanı, atılım ruhu. Onların yüreğinde millet, milletin yüreğinde onlar. Onlar Milletin Adamları"

yazmaktadır.[602]

AK Parti kurulurken altı çizilmeyen bir temanın 2007 yılında birden çok güçlü bir şekilde ortaya çıkması dikkat çekicidir. Bu durumla ilgili ipuçları TGTV Başkanı Necmi Sadıkoğlu'nun "niyetlerinin seçimlerde AK Parti'yi desteklemek olmadığı, Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan'da yayımladığı bildiriye ve cumhuriyet mitinglerine tepki göstermek için bu yolu seçtiklerini"[603] açıklamasından yakalanabilir. AK Parti'nin "milletin adamları" bağlamında oluşturduğu ve bu bölümde detaylarına inilecek söyleminin Genel Kurmay Başkanlığı'nın bildirisine bir tepki olarak doğduğu düşünülebilir. Ama ilk bölümlerde Cumhuriyet mitinglerinin ilk defa İslamcı siyasete karşı oluşan güçlü sivil muhalefeti de temsil ettiğine değinildiği hatırlanırsa, bu söylemin basit bir tepki değil daha derin bir strateji olduğu görülebilir. Öncelikle bu temanın ortaya çıkması tam da Doğruyol Partisi'nin 27 Mayıs 2007 tarihinde Büyük Anadolu Oteli'nde yaptığı 2. Olağanüstü Genel Kongresi'nde adını ve logosunu değiştirerek Demokrat Parti olarak yoluna devma etme kararı aldığı döneme denk gelmiştir.[604] Hatta bu dönemde diğer bir merkez sağ partisi olan ANAP'ın da kendini fes ederek yeni DP'ye katılması planlanmış fakat liderler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle bu proje ancak 2009 yılında gerçekleşebilmiştir.[605] Dolayısıyla çok daha güçlü ve etkin bir yapıya sahip olan AK Parti'nin bu hamle ile yeni DP'nin eskisinin mirasına konma ihtimalinin önünü kesmeye çalışmış olması muhtemeldir. Ayrıca bu bölümün başında, AK Parti'nin hem aktif siyaset içerisinde yer alıp, hem de kendi ulusal kimlik vizyonunu ulusallaştırmaya çalışmasının sınırlarından bahsedilmiştir. Cumhuriyet mitingleri tam da bu sınırların somutlaşması olarak yorumlanabilir. Sonuçta

---

[602] Yalçın BAYER, "Paralı Olanların Sesi", **Hürriyet**, 18 Temmuz 2007; "Milletin Adamları Kartpostal Oldu", **Yeni Şafak**, 31 Temmuz 2007.
[603] "Film Afişi Gibi Tepki İlanı", **Milliyet**, 10 Haziran 2007.
[604] "DYP Tarih Oldu, DP Yeniden Siyaset Sahnesinde", **Zaman**, 28 Mayıs 2008
[605] "DP: 'Var mısın Yok musun'", (http://www.ntvmsnbc.com/id/25217124/).(27 Eylül 2013)

ulusun belli kesimleri kendilerini iktidarın ulusal kimlik vizyonuna sahip hissetmemektedir. İşte tam da bu noktada "millet" kavramı kullanılarak "halk"ın kim olduğu bir kez daha tanımlanmış, ulusun bir kesimi bu şekilde marjinalleştirilmiş ve bu sınırlar en azından söylemsel olarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Menderes, Özal, Erdoğan üçlemesi 2007'den daha ileriki tarihlerde de çeşitli etkinliklere konu olmuştur. Örneğin 2011'de AK Partili Keçiören Belediye Başkanlığı çok partili hayat ile ilgili düzenlediği panelde "demokrasi sevdalıları" olarak tanımladığı bu üç ismi beraber kullanmıştır.[606]

Özellikle 2007 Ekim ayında yapılan ve aralarında cumurbaşkanını halkın seçmesini öngören maddenin de bulunduğu anayasa değişikliği paketine ilişkin referandum mitinglerinde bu tema kullanılmış; üzerinde Adnan Menderes'in resminin bulunduğu afişlerde "Hayır demeden önce bir kez daha düşün, adalet, özgürlük, demokrasi için Evet..." sloganıyla halk referandumda "evet" oyu kullanmaya çağrılmıştır. Parti merkezinin bastırdığı kartpostalların dağıtıldığı illerden biri olan Samsun'un AK Parti İl Başkanı Ali Akyüz, bu kartpostalla vatandaşların vitrinlerine, aynalarının kenarlarına, evlerinin en güzel köşelerine "Milletin Adamları"nı koyduğunu söyleyerek, bu üç liderin ortak özelliklerini "milletin içinden çıkmaları, yaptıkları hizmetler ve milletimizin onlara sahip çıkması" olarak özetlemiştir. Menderes, Özal ve Erdoğan'ın, lider olarak girdikleri seçimlerde milletin yoğun desteğiyle iktidara geldiklerini dile getiren Akyüz, Menderes ve Özal'ın millet tarafından hasretle anıldığını, Başbakan Erdoğan'a da bu hasretle sahip çıkıldığını vurgulamıştır. Akyüz konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

> "Milletimiz bu duygusunu iki seçimde de ortaya koymuştur. Bu isimler asla unutulamaz. Her 3 liderimiz de demokrasi kahramanıdır. Özgürlüklerin gelişmesi için kahramanlık derecesinde mücadeleler ortaya koymuşlardır. Rahmetli Menderes, çok partili siyasi hayata geçişti, o günün şartlarında 'Yeter söz milletindir' diyebilecek cesareti göstermiştir. Menderes, milletin iradesinin üstün kılındığı, hizmetin Anadolu'nun en ücra köşelerine taşındığı bir anlayışın

[606] "Menderes, Özal ve Erdoğan Ankara'daki panelde tartışılacak!", (http://www.medyafaresi.com/haber/55217/medya-menderes-ozal-ve-erdogan-ankaradaki-paneldetartisilacak. html).(22 Mayıs 2013)

> temsilcisidir (...) Rahmetli Menderes'in 'Yeter söz milletindir' iradesinin bugünkü devamında 'Yeter karar milletindir' anlayışıyla iktidara gelen AK Parti'nin Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, milletin değerlerine sahip çıkmıştır. Millet, değerlerine sahip çıkan ve kendisine hizmet anlayışı içinde mücadele verenleri unutmuyor, unutmadı da. Çok siyasi liderler gelip geçmiştir ama bu milletin ortak değerleri olmayı başaran siyaset ve devlet adamları milletle özdeşleşmiştir. Anadolu'nun neresine giderseniz gidin 7'den 77'ye hemen bir çırpıda isimleri sayılacak liderler Menderes, Özal ve Erdoğan'dır. Bugün 'Millet acaba yanlış mı yapıyor?' tartışmasını yapanlara şunu hatırlatmakta bir kez daha fayda var; bu millet hiçbir zaman yanlış yapmamıştır. Arada birçok lider vardır ama unutulmayacak liderler Menderes, Özal ve Erdoğan'dır. Ama aradakiler hoş bir seda bırakamadıkları için anılmayacaklar, bir süre sonra da unutulacaklardır."[607]

İşte Menderes, Özal ve Erdoğan'ı bir tutan ve onları milletle özdeşleşen demokrasi kahramanı siyaset ve devlet adamları olarak konumlandıran bu söylem ileriki yıllarda AK Parti'nin en yoğun olarak kullandığı söylemlerden biri hâline gelmiş ve AK Parti'nin yakın Türkiye tarihi anlatısının temelini oluşturmuştur.

Bir Tarih Yazım Aracı Olarak Seçim Propagandaları

AK Parti'nin yukarıdaki "milletin adamları" söylemine denk düşecek bir yakın tarih anlatısı benimsemiş olduğu Erdoğan'ın birçok konuşmasında açıkça görülmüştür.

2007'de yaptığı bir Meclis grubu toplantısında Erdoğan şöyle konuşmuştur:

> "Neler söylemediler, neler. Sadece bize değil, bizden öncekilere de aynı hazımsızlığı bu zihniyet gösterdi. Rahmetli Özal'a neler yaptıklarını, neler söylediklerini bu millet daha unutmadı. Aynı şeyi taa gidelim, Menderes döneminde neler yaptıklarını bilmiyor musunuz, biliyoruz ve neler dediler. 'Bizi buraya gönderen irade böyle emrediyor' dediler. Biliniz ki bugün de aynı zihniyet var. (...) Birinci sınıf bir cumhuriyet, birinci sınıf bir demokrasi, birinci sınıf bir vatandaşlık ve birinci sınıf bir

[607] "'Milletin Adamları' Kartpostal Oldu", **Yeni Şafak**, 31 Temmuz 2007.

> hayat olacak bu ülkede... Türkiye bir korku krallığı olmayacak."[608]

2007 yılında bir parti grup toplantısında ise şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Atatürk Türkiye'yi yeniden kurarken ona karşı olanlar da vardı. Rahmetli Menderes de Özal da aynı şeyi yaşadı. Biz de aynı şeyi yaşıyoruz. Senaryo aynı, aktörler değişti. (…) Değişime ve dönüşüme direnenler kendi menfaatleri için çalışıyor ve beyhude bir çaba içindeler. (…) Türkiye'nin demokratik değişim ve ekonomik kalkınmasından rahatsız olanlar millet değil."[609]

Başka bir vesile ile ise Türkiye'de "taş üstüne taş koyan herkesi" minnetle andığını söyleyen Erdoğan sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Hepsinin başımızın üzerinde yeri var. 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal vefat etti. Hem İstiklal Savaşımızı başarıyla sonuçlandırdı hem de istikbal savaşımızın startını verdi. Türkiye'yi yeniden bir dünya devleti yapmak için çok önemli, büyük projeleri, yatırımları ülkemize kazandırdı. Peki onun vefatından itibaren ne oldu? Bu Anadolu, bu Trakya Gazi Mustafa Kemal'den sonra sadece iki başbakanı derin hafızasında misafir etti, hayırla yad etti. Rahmetli Menderes ve rahmetli Özal (…) Avrupa demokrasiyle büyürken gelişirken, Türkiye demokrasisini tartışmalı hâle getirdi. Kalkınmada hız kesti. Avrupa sanayileşirken Türkiye sanal korkularla yel değirmenleriyle mücadele etti. Avrupa dünyada süper güç hâline gelirken Türkiye, Sayın Baykal'ın döneminde benzin, gaz yağı, margarin kuyruklarında vaktini heba etti."[610]

Benzer şekilde Tekirdağ'daki bir konuşmasında Menderes'in "tamtakır durumdaki hazineyi doldurduğunu", darbeyle gelenlerin ise Menderes'i idam ederek hazineyi boşattığını söyleyen Erdoğan, Özal'ın adeta Türkiye'ye bir çağ atlattığını ardından gelenlerin ise oluşan zenginliği yağmaladığını belirtmiştir. Türkiye'nin ekonomik olarak şu anda tarihinin en parlak dönemini yaşadığını belirten Erdoğan, "Bunların şimdi iştahı kabarıyor. 'Ne yapsak da bu AK Parti'yi indirsek, ondan sonra şu

[608] "Menderes'e Yaptıkları Unutulmadı", **Hürriyet**, 28 Şubat 2007.
[609] "Erdoğan: Uzlaşma yüzde yüzle sağlanmaz", **Hürriyet**, 2 Ekim 2007.
[610] "Başbakan'dan YSK'ya Türban Tepkisi", **Hürriyet**, 24 Mart 2009.

dolu olan hazineyi bir boşaltsak', dertleri bu" şeklinde partisine yapılan muhalefetin nedenlerini açıklamıştır.[611]

Erdoğan, 2011 seçimlerinden sonra yaptığı yaptığı balkon konuşmasında ise halka şöyle seslenmiştir:

> "Adnan Menderes'in, Hasan Polatkan'ın canlarını feda ettikleri demokrasi bu ülkede sarsılmaz bir güce ulaşıyor. Merhum Turgut Özal'ın hayalleri, özlemleri artık yerini bulmuştur. Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş felsefesine uygun şekilde, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmıştır."[612]

2007, 2009, 2010, 2011 gibi farklı yıllarda yapılan tüm bu konuşmalar, Erdoğan'ın ve partisinin yakın Türkiye tarihi anlatısının özetini vermektedir. Türkiye Cumhuriyet tarihi Atatürk ile başlamış, Menderes ve Özal ve en sonda da Erdoğan ile devam etmektedir. Konuşmaların çoğunda Atatürk'e referans verilmesi, kurucu unsurlardan biri ile ilişki kurduğu ölçüde söz konusu tarih anlatısını ulusallaştırmaktadır. Erdoğan'a göre Türkiye'nin tarihi Türkiye'yi kalkındırmaya çalışan, Atatürk'ün yolunda ülkeyi "muassır medeniyetler" seviyesine çıkarmak isteyenlerle, onlara engel olup, Türkiye'yi sömürmeye kalkanların mücadelesinin tarihidir. Birinci grup ulusu, halkı, Türkiye'yi temsil eder ve onun çıkarlarını gözetirken, ikinci grup bu birinci grubun karşısında kendi çıkarları peşinde koşmaktadır. Darbeler ise bu ikinci grubun birinciyi engellemek için kullandığı araçlar olarak konumlandırılmıştır.

Canını Ortaya Koyan Mağdur Kahramanlar

Bu bağlamda Erdoğan, henüz AK Parti'yi kurmadan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı iken hakkında çıkan mahkumiyet kararı üzerine kendi durumunu

[611] "Erdoğan:Türban Sorununu Şimdi Çözsün, **Hürriyet**, 31 Ağustos 2010
[612] "Başbakan'dan Üçüncü Balkon Konuşması", **Hürriyet**, 12 Haziran 2011.

Menderes'in durumuna benzetmiş; ''Menderes idam edildi. 32 yıl sonra iade-i itibar verildi. Bu yanlışları görmek istemiyoruz'' demiştir.[613]

"Demokrasi şehidi" olarak tanımladığı Menderes ile kendisinin demokrasi yolunda aynı kişiler tarafından engellenmek istediğini dile getiren Erdoğan[614] mücadelede kararlı olduğunu sık sık "Biz bu yola beyaz gömleğimizi giyerek çıktık." sözünü kullanarak vurgulamıştır.[615] Bu söz Özal'ın suikasta uğradığı zaman söylediği "ölümü göze alan siyasetçinin iki tane gömleği vardır; biri bayramlık, biri idamlık"[616] sözünün bir başka versiyonudur.

Bir televizyon programında aktardığı anısı bu bağlamda Erdoğan'ın yakın Türkiye tarihi ile kendi kişisel tarihini nasıl ilişkilendirdiğini gösterir niteliktedir. 27 Mayıs'ın olduğu dönemlerde 7-8 yaşında bir çocuk olduğunu, bir dergide gördüğü "elleri arkasından bağlı beyaz gömleğinde merhum Menderes idam sehpasına götürüldüğü" anı gösteren resmin hâlâ gözünün önünden gitmediğini anlatan Erdoğan, benzer bir tabloyu Özal suikasta uğradığında da gördüğünü, Allahın onu koruduğunu söylemiş ve siyasetin kaderinde buna benzer durumların olduğunu belirterek "bu inancın gereği olarak görüldüğünde bu yolda olabilecek hiçbir şeyin kişiyi bu yoldan yıldıramayacağını" ifade etmiştir.[617]

Dolayısıyla ulusun çıkarları yolunda "can"ını ortaya koyan mağdur kahramanlar yaratılmış ve Erdoğan kendini de bu grubun içerisine yerleştirmiştir. Hatta çeşitli söylemlerle bu duruma ruhani bir özellik de kazandırılmıştır.

Bu söylem özellikle 2010'da yapılan Anayasa Değişikliği Halk oylaması öncesinde çok yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Erdoğan, bu dönemde yaptığı bir konuşmada "Bizim inancımız Allah için, ülkesine, milletine hizmet yolunda ölenleri, öldürülenleri şehit olarak kabul eder. Menderes'in, Zorlu'nun, Polatkan'ın şehadeti,

---

[613] "Menderes Hatası Olur", **Hürriyet**, 23 Nisan 1998; "Kendini Menderes'e Benzetti", **Hürriyet**, 14 Mart 1999.
[614] "Kitabımızda Baskıcılık Yok", **Hürriyet**, 13 Ocak 2010; "Erdoğan: Hiçbirşey Gizli Kalmaz", **Hürriyet**, 24 Ocak 2010.
[615] "Bana Menderes'i Hatırlatıyorlar", **Hürriyet**, 6 Ağustos 2010.
[616] "Erkan Mumcu: Kader Anavatan ve DYP'yi Buluşturdu", **Hürriyet**, 5 Mayıs 2007.
[617] "Asıl Değişiklik Seçimden Sonra", **Hürriyet**, 17 Ağustos 2010.

onlar ve aileleri için bir utanç değildir, büyük bir gurur kaynağıdır" demiş ve Erdoğan, Menderes'in idamdan önce "Adnan Menderes'in ölüsü sizi ebediyete kadar takip edecek ve sizi silip süpürecek." dediğini öne sürmüştür.[618]

Başka bir mitingde Türkiye demokrasisinin büyük badireler atlattığını ve Menderes'in mücadelesinin çok partili hayatı mümkün kıldığını belirten Erdoğan sözlerini şöyle devam ettirmiştir:

> "(…) buna tahammül edemediler 3 demokrasi kahramanını darağacına gönderdiler. Demokrasi tam toparlanmaya başladığında yine çelme taktılar. 12 Eylül demokrasiye büyük bir darbe vurdu. Kaybeden demokrasi oldu. Rahmetli Özal Türkiye'yi dünyaya açtı. Yine tahammül edemediler. 28 Şubat süreci milli iradeyi hiçe saydı. Milletin ve memleketin üzerine karabasan gibi çöktü. Bu kardeşiniz 12 Aralık 1997'de Siirt'te bir şiir okudu. Siirt'e bir şiirle seslendiğim için yargılandım hüküm giydim ve cezaevinde yattım. Dört duvar arasında milletimin hayır dualarıarasında baş başa kaldım ama hiç umutsuzluğa kapılmadım."[619]

Kendisini Yüce Divanla, Anayasa mahkemeleri ile tehdit ettiklerini söyleyen Erdoğan, Özal'ın kendisine yapılan suikast sonrasında söylediği "Allahın verdiği canı ondan başka alacak yoktur" sözlerini hatırlatarak, "biz de ona teslim olmuşuzdur. Biz hürriyet yolunda, merhum Özal'ın bu sözlerinde ifadesini bulan o ruh köküne bağlı olarak bu günlere geldik..." demiştir.[620]

Erdoğan'ın Menderes, Özal ve kendisini bir yana koyduğu ve darbeleri de öteki olarak karşılarında konumlandırdığı daha birçok konuşması vardır.[621] Erdoğan bu

---

[618] Başbakan Erdoğan, Aydın mitinginde, Adnan Menderes'in ölüme gitmeden önce "İdam edilmek için ortada hiçbir sebep yok. Ölüme kadar metanetle gittiğimi, silahların gölgesinde yaşayan efendilerinize söyleyebilecek misiniz? Adnan Menderes'in ölüsü sizi ebediyete kadar takip edecek ve sizi silip süpürecek." dediğini belirtmiş fakat bu, daha sonra Eskişehir'de basın toplantısı düzenleyen Cindoruk tarafından yalanlanmış. Cindoruk Menderes'in en son "Hayata veda ettiğim şu an devlete ve millete saadetler, karımı ve çocuklarımı şefkatle andığımı bildiririm. Şerefle yaşadığımı ve suçsuz olduğumu bilmesini dilerim." dediği iddia etmiştir ("Menderes O Sözleri Söylemedi Erdoğan Yanlış", **Hürriyet,** 08 Ağustos 2010).

[619] "Erdoğan Diyarbakır'da", **Hürriyet**, 3 Eylül 2010.

[620] "Erdoğan'dan Kılıçdaroğlu'na Cevap", **Hürriyet**, 25 Temmuz 2010.

[621] "Partisi Klonlandı Medayaya Kızdı", **Hürriyet**, 10 Mart 2009; "Dayağınızı Yemem", **Hürriyet,** 6 Eylül 010; "Erdoğan'dan Aydın Menderes'e Mesaj", **Hürriyet**, 17 Eylül 2011; "'Hayvan' Sözüne Yanıt: Nekrofiller", **Hürriyet**, 28 Mayıs 2012.

konuşmalarıyla tartışmaya mahal vermeyecek tarihi bir gerçek olarak konumlandırdığı bu iki taraflı mücadeleye bir yandan da ruhani bir özellik kazandırmış, bu mücadeleyi kutsallaştırmıştır. Ayrıca bu söylem sık sık diğer partililerce de kullanılmıştır. Örneğin, Bağış, milletin, Adnan Kahveci'yi, Özal'ı unutmadığını vurgulayarak, Özal'ın, Menderes'in Türkiye'yi şaha kaldırmasından sonra birtakım güçlerin Türkiye'yi geri çekmek için her türlü imkânı seferber edip darbecilik yaptıklarını, insanları katledip milleti durduramadıklarını söyledikten sonra,

> "Şimdi yeniden yedi düvel bize karşı kol kola girmiş durumda. MHP'si, CHP'si, BDP'si, PKK'sı, terör örgütleri, halk evleri hepsi Başbakanımızla uğraşıyor, onun konvoyuna saldırıyor, partimize saldırıyor, bizlere saldırıyor. Ama bu millet cevabı sandıkta verecek. Bu millet Allah'ın izniyle statükoya pazar günü 'hayır' diyecek." sözleriyle referandumda insanları evet oyu kullanmaya davet etmiştir.[622]

Aynı şekilde bu iki taraflı tarihi mücadele Arınç tarafından da dile getirilmiş, Arınç partisinin gençlik kongresinde, 1996'nın Mart ayında Aydın Menderes ile Refah Partisi'nden milletvekili olduklarını hatırlatarak, Menderes'i en yaşlı olarak meclis başkanlığına önerdiklerini fakat ne CHP, ne Anavatan ne de Doğruyol Partilerinin destek vermediklerini, bu yüzden de Aydın Menderes'in meclis başkanlığına seçilemediğini söylemiştir. Burada da Erdoğan'ın söylemlerinde sık sık ortaya çıkan biz/onlar (siz) ayrımının bir örneği görülmektedir. Arınç bu yaklaşımı şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Biz oybirliğiyle rahmetli Aydın Menderes'i aday gösterdik. Sembolik bir konuyu ifade etmek istiyorduk; 'Adnan Menderes'i siz zulmen astınız, idam ettiniz. Türk milletinin kalbinde yaşıyor. Ama bakın milli irade o kadar güçlük ki, onun oğlu Meclis'te. Milli iradenin temsil ettiği yerde Meclis Başkanı olacak."[623]

Şüphesiz bu dönemler antidemokratik dönemlerdir ve bu dönemlere ilişkin yapılan eleştirileri sadece siyasi stratejiler olarak yorumlamak mümkün değildir. Nitekim AK Parti döneminde hem darbelerin sorgulanması ile ilgili ilk defa çaba gösterilmiş, hem de Türk Silahlı Kuvvetleri'nden Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devri

[622] "Bağış: Yedi Düvel Bize Karşı Kol Kola", **Hürriyet**, 10 Haziran 2011.
[623] "Arınç: 'Üç Kez Tekrar Edeceksiniz', **Hürriyet**, 25 Aralık 2011.

gerçekleştirilen Yassıada'nın Erdoğan'ın isteği üzerine bir demokrasi müzesi/ demokrasi adası yapılması planı gibi sembolik çalışmalar yapılmıştır.[624]

Fakat darbeler Türkiye'de çok farklı kesimler tarafından eleştirilmektedir ve AK Parti'nin kendini darbeler karşısındaki tek odak olarak kurgulaması yersizdir. Nitekim CHP de darbelerle özdeşleştirilmiş olmaktan rahatsızlığını farklı vesilelerle dile getirmektedir. 27 Mayıs askeri müdahalesinin 51. yıl dönümünde katıldığı bir televizyon programında Kılıçdaroğlu idamların "kanayan bir yara olduğunu" ve "siyasi mahkemelerin Türk demokrasisine ciddi zararlar verdiğini" belirterek darbelerden CHP'nin de mağdur olduğunu, genel başkanlarının hapse girdiğini belirtmiştir. Kılıçdaroğlu hem bu programda hem de başka vesilelerle 27 Mayıs ile ilgili İsmet İnönü'nün Cemal Gürsel'e yazdığı "idamları yapmayın" konulu bir mektup bulunduğunu belirterek, Erdoğan'ı tarih bilgisi, bilinci olmamakla suçlamıştır.[625]

Sonuçta ne bu darbeleri düzenleyen homojen bir zihniyetten bahsetmek mümkündür, ne de Menderes, Özal ve Erdoğan'ın darbelerle ilişkisi birdir. Menderes bir darbe sonucu iktidardan indirilmiş ve idam edilmiştir; Özal, darbe ile gelmiş bir hükümetin ekonomi bakanı olarak görev yapmış, sonraki seçimlerde ise başbakan olmuştur. Erdoğan ise 28 Şubat sürecinde belediye başkanlığı görevinden alınarak hapse girmiş fakat partisi seçimlerden birinci çıkınca başbakanlık görevine gelmiştir. Belki de 28 Şubat ile siyaset hayatı biten Erbakan'ın durumu burada Menderes'e daha benzer bir özellik teşkil etmektedir. Erdoğan bu söylemlerle hem siyasi stratejisine uygun bir kategorizasyon yapmakta, muğlak tanımı ile her türlü muhalefeti içine koyabileceği bir öteki yaratmakta, bu ötekinin içerisine gerektiğinde darbeciler, MHP, CHP, BDP, PKK, terör örgütleri, halk evlerini eklenmekte, hem de "darbe" gibi Türkiye kollektif hafızası için hassas bir olgu ile anlatısına bir kalkan sağlamakta, "Hak desteği" ve "şehitlik mertebesi" ile bu anlatıdaki mücadeleyi kutsallaştırarak bu koruma kalkanını güçlendirmektedir. Fakat bu anlatıda Erdoğan'a koruma kalkanı sağlayan en güçlü öğe

---

[624] "Ben Onun Kadar Edepsiz, Alçak, Ahlaksız Değilim"; **Hürriyet**, 01 Haziran 2011; "Demokrasi Müzesi Olacak", **Hürriyet**, 18 Temmuz 2011; "Demokrasi Adası Oluyor", **Hürriyet**, 26 Temmuz 2011; "Demokrasi Adası İçin Süreç Başladı", **Hürriyet**, 27 Temmuz 2011, "Onay Çıktı, Yassıada 'Demokrasi Adası' Oluyor", **Zaman**, 18 Haziran 2013.

[625] "Kılçdaroğlu'ndan Tatbikat Yorumu", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2011; "Maskeni İndirmek Zorundayım", **Hürriyet**, 18 Eylül 2011.

darbe-karşıtlığı ve "hak" kavramları ile de iç içe geçirerek kullandığı "halk" ve "milli irade" kavramlarıdır.

"Halk" Kimdir? - Tarihsel Dikotomi Üzerinden Popülizm

Şüphesiz iki taraflı bir mücadele üzerine kurulan yakın Türkiye tarihi anlatısı sadece Erdoğan'ın söylemlerine özgü değildir. Türkiye siyasetinin, 2. Meşrutiyet günlerinden beri, birincisi İttihat ve Terakki ve CHP geleneği, ikincisi ise Hürriyet ve İtilaf, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, ANAP ve AK Parti geleneği olmak üzere iki gövde üzerinden yürüdüğünü ve birincisinin merkezi, ikincisini ise çevreyi temsil ettiğini söyleyen Karakaş[626]; bu partilerin liderlerinin muhafazakâr değerlerle birlikte değişimi savunduklarını vurgulayan Ülsever[627]; Menderes, Özal ve Erdoğan'ın burjuvanın yani "beyaz Türklerin" sevmediği üçlü olduğunu, bunun sebebinin de "beyaz Türklerin" bu üçlünün iktidarında para kazanmak için çalışmak zorunda kalmaları olduğunu ifade eden Üstel[628] gibi Türkiye siyasi tarihini bu kamplaşma üzerinden okuyan birçok köşe yazarı vardır.

Söz konusu tezin sosyolojik tercümesi ise Mardin'in merkez-çevre kuramında bulunabilir. Daha önce de değinilen merkez-çevre kuramına göre Türkiye'de merkez Cumhuriyet ile beraber "Kemalizm" tarafından temsil edilmeye başlamış, "Kemalizm"e uzak olan gruplar iktisadi ve ideolojik düzeylerde dışlanmış ve çevreye itilmişlerdir.[629] Hatta Göle de bu noktadan yola çıkarak yeni İslami üst-orta sınıfları söz konusu merkeze karşı güçlenmeye çalışan karşı-seçkinler olarak tanımlamıştır.[630] Fakat Mardin ve Göle'nin çalışmaları siyaset sahnesinde de yansımasını bulan bir toplumsal iktidar mücadelesinin anlaşılması için kullanışlı modeller sunsalar da tam olarak "merkez" ve "çevre"nin içeriğini dolduran grupların kim olduğundan bahsetmezler. Daha ziyade bu grupların sahip olduğu çeşitli kültürel kodların altını çizerler. Dolayısıyla yukarıda adı geçen yorumcular tarafından yapılan gruplandırmayı mutlak kabul edip bu modelin

[626] Eser KARAKAŞ, "1908-2011 Aralığında Oy Vermek", **Zaman,** 09 Haziran 2011.
[627] Cüneyt ÜLSEVER, "Bir 3 Kasım Analizi", **Hürriyet,** 17 Ekim 2002.
[628] Aziz ÜSTEL, "Beyaz Türk Bu Üçlüyü Neden Sevmez?", **Hürriyet**, 26 Aralık 2010.
[629] Şerif MARDİN, "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?".
[630] Bkz. (26), GÖLE, 97-112.

içerisine oturtmak çok da sağlıklı olmayabilir. Nitekim farklı yazar ve araştırmacıların söz konusu gruplandırmayı farklı farklı yapmaları da, bu tarafları mutlak bir gerçeklik olarak kabul etmenin sorunlu olduğunu doğrular. Bu çalışmada da analizlerin, sabit toplumsal gruplar yerine, Mardin ve Göle'nin de altını çizdiği kültürel kodlara odaklanarak, Bourdieu'nün sunduğu sosyolojik modeller çerçevesinde sermayeler ve bu sermayelerin anlam kazandığı ulus-devlet alanı üzerinden yapılmaya çalışılmasının birincil nedeni budur. Özellikle, Ortaylı'nın ifadesiyle, Türkiye ve devlet mirasını büyük ölçüde devraldığı Osmanlı gibi, belirli zümreden insanların hâkim olduğu bürokrasilerin ortaya çıkmadığı, okullaşma ile farklı toplum kesimlerinden başarılı kişilerin bürokrasinin içerisine çekildiği[631] bir yapıda, giriş bölümünde de değinilen "nöbetleşe seçkinlik" döngüsü görmeye olanak sağlayacak, böyle esnek bir yaklaşım kullanılması daha da elzem olmaktadır.

AK Parti'nin propagandalarında ortaya çıktığı gibi mutlak bir merkez ve çevre ya da seçkinler ve halk ayırımı oluşturulması ise daha çok ilk bölümde de tartışılan popülizm olgusuyla açıklanabilir. Hatırlanacak olursa ilk bölümde popülizm "halk"ın değerleri seçkinlerin değerleriyle çeliştiği ölçüde "halk"ı yücelten ve bu şekilde bir seçkin karşıtlığı üreten bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır.[632] Ayrıca Taggart "belirli toplumsal gruplar"ın lanetlenmesi bağlamında popülizmin komplo kuramlarına başvurma eğiliminde olduğunu söylemektedir. Taggart'a göre toplumun hoşnutsuz

[631] Ortaylı çalışmasında konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "(…) dağın başındaki zeki çocukları bürokratik sistemin içine çekebilen gelenek, yeni Türkiye'de de kesintisiz olarak devam etmiştir. Uzak ücra kasabalardan, köylerden bir takım insanlar, geçmişte erkekler, şimdi artık kız çocukları da dâhil, okuyorlar, yükseliyorlar, bir yerlere geliyorlar ve doğrudan doğruya Osmanlı batılılaşması gibi, Türk batılılaşması da bu özelliği devam ettiriyor.(...) Yani sivil okula adımını atarsın, Tıbbiye'ye, Mülkiye'ye, Baytar Mektebi'ne, orman ve muadili mekteplere, beş kuruş vermen icap etmez, tam tersine cebine beş kuruş harçlık koyarlar, giydirirler, kuşatırlar, yedirir, okutur, yetiştirirler. O kadar ki yırtık çarıkla dağdan inen çocuk önce böyle bir okula gelir, temizlenir, giydirilir sonra okula kaydedilir. Biraz sorarsanız eski zabitlere, memurlara derler ki: "Geldim, Trabzon'un bir köyünden, çorabım bile yoktu, öğretmen okuluna veya Kuleliye böyle girdi. Bu sistem çok ilginçtir. Batıda olmayan bir şeydir ve bununla yine "achievement society" dediğimiz, liyakat dayanan terfi sistemi, tıpkı eski cemiyetteki gibi devam etmektedir ve dolayısıyla da bu toplumda tıpkı eski Osmanlı sistemi gibi sınıflaşma meydana gelmemektedir. [Bkz. (1), ORTAYLI, 62] Şüphesiz bu sistem 1980'den sonra Türkiye'de liberalizmin güçlenmesiyle değişiklik göstermeye, devletin bu anlamda sağladığı destek ise başka kurum ve kuruluşlar tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Bu konu başlı başına önemli bir araştırma konusudur ve bu çalışmanın sınırları içerisinde yer almamaktadır. Yine de bugünün siyasi ve bürokratik kadroları için Ortaylı'nın tespitlerinin büyük ölçüde geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

[632] Bkz. (356), TAGGART, 1-5; 115.

kesimlerinde yankı bulan komplo kuramları, normalde birbirinden kopuk görünen gerçeklere ortak bir anlam verir.[633]

Bu sistematik ve kuramsal komplonun bir tarafında çoğunlukla devlet veya "derin devlet" bulunur. Ama popülizm iktidarda, özellikle de uzun süredir iktidarda bulunan bir hükümetin söylemi olunca işler biraz karmaşıklaşır. Türkiye örneğinde hem bu yüzden, hem de devlete verilen yarı kutsal değer yüzünden komplonun tarafını devlet değil devleti bir süreliğine ele geçirmiş "seçkinler" olmuştur. Devlet ise "halk" adına seçkinlerden kurtarılması gereken kutsal bir varlıktır.

AK Parti'nin söylemlerinde de "seçkinlerin halkı ezmesi" üzerinden bu komplonun ve fail ile mağdurların iyice belirginleştirildiği ve seçkin karşıtlığının bilendiği görülebilir. "Milletin Adamları" ise bu gidişata dur demek için her türlü zülme katlanan kahramanlar olarak konumlandırılmışlardır.

"Halkın seçkinler tarafından küçümsenmesi" teması AK Parti'nin kurulduğu yıllardan itibaren sıkça başvurduğu bir söylem olagelmiştir. Bir yandan ulus-devlet alanı hiyerarişinin altında bulunanların paylaştığı "dinî sermaye" gibi sermayelere sahip çıkılarak "halk"ın temsilciliğine soyunulurken, öte yandan alanın kurucu sermayeleri sahiplenilerek alanda sahip olunan iktidar pekiştirilmiştir. Atatürk, Kurtuluş Savaşı gibi sembollerin ve "modernlik ideali"nin bu bağlamda ne şekilde bir işlev gördüğüne önceki bölümlerde değinilmiştir. Bu sermayeler AK Parti'nin alandaki meşruiyetini sağlamış ve iktidarını artırmıştır. Bunun dışında yine alanda değeri yüksek olan ve "modernlik ideali"nin içeriğini dolduran "sanat", "eğitim" gibi kültürel sermayeler ise "halk"ı bu iktidar hiyerarşisinin alt basamaklarında tutmak için "halk"tan çalınmış sermayeler olarak konumlandırılmışlardır.

Erdoğan bir konuşmasında Menderes'ten Özal'a, oradan da bugüne gelen şeylerden bir tanesinin "bu toprakların öz evlatlarını birinci sınıf yapma kararlılığı" olduğunu belirtmiştir.[634]

---

[633] A.g.k., 133-134.
[634] Mustafa KÜÇÜK, "Menderes Demokrasi Şehididir", **Hürriyet**, 18 Eylül 2010.

Tekirdağ'daki AK Parti İl Kongresi'de ise Menderes'i ve Polatkan'ı kimsenin unutmadığını ama onları idam edenleri unuttuklarını söylemiş, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de demokrasinin askıya alındığını ve millet iradesinin çiğnendiğini belirterek, en son 28 Şubat 1997'de tehdit baskı ve provokasyanla milli irade ile teşekkül etmiş hükümetin görevden alındığını ve kendi başbakanlığı süresince bile atadığı isimlerin fişlendiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında ise "bazıları"nın bu ülkede millet iradesini tanımadığını, "milleti her zaman küçümsediklerini" vurgulamıştır.[635]

Erdoğan'ın aşağıda yer verilen konuşması da benzer bir ifade olarak ele alınabilir. Erdoğan 2011 yılında AK Parti Genel Merkezi'ndeki Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı'nda şu şekilde konuşmuştur:

> "AK Parti muhafazakâr demokrat bir partidir. Bizim için aile, mahremiyet, tarih ve tarihi şahsiyetler, manevi değerler son derece önemlidir. Biz köksüz bir millet, köksüz bir devlet değiliz. Biz medeniyet inşa etmiş ve medeniyet tasavvuru olan bir milletiz. Biz muhafazakâr olduğumuz kadar demokrat bir partiyiz. Herkesin yaşam tarzına saygılıyız. Kimsenin giyim kuşamına, yeme içmesine, ibadetine kısıtlama getirmeyen bir partiyiz. (…) Herkes istediği gibi giyiniyor. Herkes istediği gibi içiyor. Iksırıncaya tıksırıncaya kadar içiyorlar. (…) Müzikten mimariden heykelden sadece bunlar anlar. Maşallah bunlara göre entelektüellik kazanılan bir şey değildir. Babadan oğla geçer. Bunlar mürebbidir. Mürebbiyedir. Bunlar allame-i cihandır. Her türlü özgürlüğü savunurlar ama bir o kadar da entelektüel despotturlar. O heykele ucube derken kralın da çıplak olduğuna işaret ettim. İçlerindeki o krala çıplak dedirtmek istemiyorlar. Gözü olan herkes estetikle ucubeyi ayırabilir. Bunun için asil bir aileden gelmiş olmaya gerek yoktur. Milletin estetik anlayışını aşağılamayı alışkanlık hâline getirmiş olanlar bunlardır. (…) İlla güzel sanatlar fakültesinde mi okumalı? (…) Hiçbir tarihi eserin olduğu yerde inşaat bile yapamazsınız. (…) Kaldı ki ben bu heykeltıraşın çok başarılı olduğunu eleştirmiyorum, başarılıdır tamam saygı duyuyorum. Ben o tarihi eserin olduğu yerde böyle bir heykelin dikilmesine müsaade edemem. Benim hükümetim en Doğu'da Moğalistan'dan Güney'de Yemen'e kadar bu ülkeye ait olan sanat şaheserlerine sahip çıkmıştır. Bugüne kadar AK Parti hükümeti 8 yılda bu ülkede bir tane heykel yıktı mı? Yok. (…)

[635] "Başbakan Erdoğan Tekirdağ'da Konuştu", **Hürriyet**, 15 Nisan 2012.

> Sanatın da sporun da parlak dönemi bu dönemdir. İstanbul bu dönemde Avrupa'nın kültür başkenti oldu.[636]

Erdoğan, tiyatrolar ile ilgili polemiklere gönderme yaparken ise şu ifadeleri kullanmıştır:

> "İstanbul'da şehir tiyatroları meselesinde o despot anlayış, o kibirli tavır tekrar kendini gösterdi. Soruyorum siz kimsiniz? Bu ülkede sanat sizin tekelinizde mi? Geçti o günler. Artık despot aydın tavrıyla parmağınızı sallayarak bu milleti aşağılama dönemi geride kaldı."[637]

Örnekleri çoğaltılabilecek bu konuşmalarda Erdoğan muhafazakâr demokrat bir parti olduklarını vurguladıktan sonra, "biz"in tanımını "millet" üzerinden yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla söylemsel zeminde "biz"in karşısına konumlandırılanlar "ulusal kimlik"ten de dışlanmış olmuştur. Bir yandan "demokratlık" kavramının altı çizilerek kimsenin hayat tarzına karışılmadığı belirtilmiş, öte yandan "ıksırıncaya tıksırıncaya kadar içiyorlar" gibi ifadelerle bu hayat tarzına karışılmayan kesim ötekileştirilmiştir. Ötekileştirilenler, "asil", "entelektüel despot", "milletin estetik anlayışını aşağılamayı alışkanlık hâline getirenler", "kibirli" gibi tanımlamalarla yine "halkı küçük gören seçkinler" olarak konumlandırılmış, "Sanatın da sporun da parlak dönemi bu dönemdir. İstanbul bu dönemde Avrupa'nın kültür başkenti oldu." ifadesiyle söz konusu sermayeler sembolik olarak halk adına bu seçkinlerden geri alınmıştır.

Şüphesiz söz konusu sermayeler toplumsal hiyararşi açısından ayrıştırıcı bir mekanizma olarak işlev görmüşlerdir ve hâlâ da görmektedirler. Ayrıca her ne kadar Türkiye görece toplumsal tabakalar arası geçişkenliğin yüksek olduğu – ki çeşitli sosyo-ekonomik arka planlardan gelen "milletin adamları"nın siyasi iktidarın en üst kademelerine gelebiliyor olmaları bunun önemli bir göstergesidir- bir toplum olsa da herkesin bu sermayelere eşit erişiminin olmadığı da bir gerçektir. Fakat birinci bölümde de tartışıldığı gibi Türkiye'de "modernlik" aynı laiklik gibi ulusal kimlik içerisinde soyut bir ideal olarak çok önemli bir yer teşkil etmekte ve bu idealin içeriği büyük ölçüde söylemsel zeminde yukarıda sahiplenilmeye çalışılan kültürel sermayeler ile

[636] "Başbakan: 'Herkes İstediğini İçiyor'", **Hürriyet**, 14 Ocak 2011.
[637] "Tiyatroculara çok sert cevap", **Hürriyet**, 29 Nisan 2012.

belirlenmektedir. Dolayısıyla sermaye konfigürasyonları açısından farklılaşan eyleyiciler toplumsal tabakalar arası geçişkenlik sayesinde aynı alanlarda iktidar mücadelesine girdiğinde söz konusu sermayelere kimin sahip olduğu da iktidar mücadelesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Örneğin bir kültürel sermaye olarak sanatla kurulan ilişki "modern" olup olmamayı, "modern" olup olmamak ise Türkiye ulus-devlet alanında "makbul vatandaş" olup olmamayı belirlemektedir. "Modernlik ideali" ulus-devlet alanında var olmak için o kadar kritik bir unsur olarak algılanmaktadır ki, gerek bu sermayeden mahrum bırakıldıklarını düşünen, gerekse bu sermayeye sahip olan taraflar zaman zaman birbirlerine karşı bir var oluş savaşı veriyor gibi gözükmektedirler. Nitekim bu sermayelere sahip olduklarını düşünenlerin "varlık sebepleri"ni korumak için gösterdikleri çaba sayesinde, bunu popülist bir söylemsel startejinin içerisinde kullananların "halkı aşağılayan seçkinler" tanımlamasının içeriğini doldurmak için malzeme bulmaları da pek zor olmamıştır.

Örneğin Hürriyet gazetesinde köşe yazıları yazan ve "Kemalist" olarak bilinen iki köşe yazarının yazdıkları bir takım yazılar tam da bu bağlama iki önemli polemik yaratmıştır. 2007'de **Hürriyet** gazetesinde Bekir Coşkun köşesinde yazdığı yazıda Türkiye'nin çoğunluğunu kitap, gazete okumayan, sadece eğlence programı seyreden ve sadece "Müslüman adam" olduğu için siyasetçilere oy veren kişiler olarak tanımladığı "göbeğini kaşıyan adam"lardan oluştuğunu ifade etmiş, Erdoğan'ın sandıkta bu adamlara güvendiğini yazmıştır.[638] Yılmaz Özdil ise aynı yıl Ankara'daki su kesintisinin ardından AK Parti'ye oy vermekten duydukları pişmanlığı ifade eden vatandaşlara tepki göstererek bir köşe yazısı kaleme almıştır. Yazıda AK Parti'ye oy verenlerin "akılsızlık"larını onları "bidon kafalı" diye nitelendirerek ifade etmeye çalışmıştır.[639]

Hem Özdil'in, hem de Coşkun'un yaklaşımları kısa zaman içerisinde genelleştirilmiş ve AK Parti seçim ve referandum propadandalarının da içerisine dâhil edilmiştir. Bunun birçok örneğini sıralamak mümkündür:

[638] Bekir COŞKUN, "Göbeğini Kaşıyan Adam", **Hürriyet**, 03 Mayıs 2007.
[639] Yılmaz ÖZDİL, "Bidon Kafa", **Hürriyet**, 13 Ağustos 2007.

2009'da AK Parti Grup Başkanvekili Nihat Ergün, dönemin CHP başkanı Baykal'a "Vatandaşı 'bidon kafalı' diye, 'vatandaşı göbeğini kaşıyan adam' diye vasıflandıran bir köşe yazarının, sizin tarafınızdan çok açık bir şekilde destekleniyor, himaye görüyor olması, üslubuna katıldığınızı gösterir" demiştir.[640]

Erdoğan da, Ankara'da Memur-Sen'in düzenlediği, "Uluslararası Demokrasi Kongresi"nin açılışında da, partisine yönelik sivil dikta eleştirilerine:

> "Bu millete 'göbeğini kaşıyan adam' diyeceksin, 'bidon kafalı' diyeceksin, milletin seçimini aşağılayacaksın, ondan sonra kalkıp milletin iktidarını sivil diktayla suçlayacaksın. (…) Bunlar kalkıyorlar eski tek partili baskıcı dönemin hayalini kuruyorlar."

diye cevaplamış ve aynı suçlamaların Menderes'i idama götürdüğünü, ülkenin tek parti diktatörlüğünü ise CHP ile yaşadığını belirtmiştir.[641] Bu şekilde AK Parti'ye yapılan sivil dikta suçlamaları da bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

12 Eylül referandumundan önce Malatya'da ise Erdoğan referanduma hayır diyecekleri "CHP, MHP, BDP", "onlara ha bire gaz veren medya", YARSAV, "koltuk sevdasına düşmüş milleti çoktan unutmuş bir kısım bürokratlar", seçkinler, çeteler, mafya, statükocular, vesayetçi anlayışlar, "millete bidon kafalı diyenler", "millete göbeğini kaşıyan adam diyenler", "milletin yaşam tarzını, tercihini aşağılayanlar" olarak listelemiş; demokrasi, özgürlük ve hakların genişlemesini isteyen, ülkenin büyümesini, gelişmesini ve modern ülke olmasını arzulayanların ise referanuma evet diyeceğini söylemiştir.[642]

Balıkesir'de AK Parti'yi milletin iktidara getirdiğini söyleyen Erdoğan, "onlar"ı statükocularla işbirliği yapmak, çetelere avukatlık yapmak, darbecilere çanak tutmak ve mafyayla el ele dolaşmakla suçlamıştır. "Onlar" bildirileri alkışlarken, statüko mitingleri yaparken, vesayetçi anlayışlardan medet umarken, AK Parti'nin dik bir

---

[640] "AKP'li Ergün'den Baykal'a Tepki", **Hürriyet**, 03 Mart 2009.
[641] "Başbakan'dan İnönü'ye Diktatör Benzetmesi", **Hürriyet**, 25 Ocak 2010; "CHP Sivil Diktatör, **Hürriyet**, 26 Ocak 2010.
[642] "Liderine İhanet Etmiştin", **Hürriyet**, 26 Temmuz 2010.

şekilde milletin yanında durduğunu ve canı pahasına milli iradeyi korumanın mücadelesini verdiğini söylemiştir. "Onlar"ın milletin değil kaymak takımının arasında bulunduğunu söyleyen Erdoğan, "Bunlar aziz millete bidon kafalı dediler. Ne dediler? Göbeğini kaşıyan adam dediler. Bunlar çiftçinin oyuyla profesörün oyu aynı olamaz dediler. Bugün de milleti aşağılamaya devam ediyorlar." diye sözlerini devam ettirmiştir.[643]

Afyon'da, Çorum'da, Malatya'da, Kayseri'de düzenlediği referandum mitinginde de Erdoğan "Bunlar halkımıza milletimize bidon kafalı diyenler. Bunlar milletimize göbeğini kaşıyan diyenler." sözlerini yineleyerek, bu kişileri "milletle aynı dili konuşamamakla suçlamış, milleti 12 Eylül'de aynı zamanda bunların hesabını sormaya çağırmıştır.[644]

AK Partili bakanlar Bağış ve Yıldız da farklı vesilelerle CHP'nin milleti hor gördüğü, millete "bidon kafalı", "göbeğini kaşıyor", "bu milletin aklı ermez" dediğini, "çoban oyuyla benim oyum bir mi olacak" şeklinde düşündüğünü gündeme taşıyarak, toplumun her kademesindeki vatandaşın oyunun değerli olduğunu, bu insanların referandumda yanıldıklarını anlayacaklarını dile getirmişlerdir.[645]

Tüm bu demeçlerle yalnız seçim ve referandum propagandaları için işlevsel bir yakın tarih anlatısı oluşturulmamış aynı zamanda bu yakın tarih anlatısı popülist bir söylem için birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Daha önce de beliritildiği gibi bu söylemsel seçkin/halk ayrışmasını besleyecek malzeme şüphesiz mevcuttur. Fakat AK Parti ile temsil edilen "halk" cephesinin karşısına, içine AK Parti'ye muhalefet eden her kesimin alınabileceği bir cephenin yerleştirilmesi, bu anlamda AK Parti'ye sonsuz bir hareket alanı ve meşruiyet sağlamaktadır. Başta CHP olmak üzere, onları destekleyen medya, YARSAV, mafya, çeteler, darbeciler, hepsi bu cephede, dolayısıyla da "doğal olarak" "halk"ın karşısında yer almaktadırlar. Çünkü onlar, "seçkinler" ya da "kaymak

---

[643] "Erdoğan: Terör Bitecekse İktidardan Çekiliriz", **Hürriyet,** 30 Temmuz 2010.
[644] "Sen Milleti Enayi mi Zannettin", **Hürriyet**, 08 Ağustos 2010 ; "Başbakan'dan Dersimli Sorusu", **Hürriyet**, 17 Ağustos 2010; "Kandil'in Hoparlörleri", **Hürriyet**, 22 Ağustos 2010; "Erdoğan Kayseri'de Konuştu", **Hürriyet**, 21 Ağustos 2010.
[645] "Bağış: Cumhuriyetçi Hayır Partisi Oldular", **Hürriyet**, 28 Ağustos 2010; "Siyasilerin Bayram Programı", **Hürriyet**, 09 Eylül 2010.

tabaka" olarak, "halk"ı ya da "millet"i "küçümsemekte", "aşağılamakta" ve "hor görmekte"dirler. Coşkun ve Özdil'in yazıları tam da bu söylemin ihtiyacı olan "süsleme"yi sağlamış, "göbeğini kaşıyan adam" ve "bidon kafalı" betimlemeleri bu küçümseminin ifadesi olarak AK Parti'nin oluşturduğu ikinci cepheye mal edilmiştir. "Seçkinlik" suçlamasının zemin bulamadığı BDP, çeşitli sol örgütlenmeler ve "Gezi Parkı Direnişçileri" bu karşı cepheye yerleştirilmek istendiğinde ise bu sefer yine bu kesimleri "halk"ın dışında konumlandırarak marjinalleştiren "çapulcu", "terörist" gibi tanımlamalar devreye girmiştir. Sonuçta stratejik olarak "seçkinlik", "çapulculuk" ve "teröristlik" suçlamaları aynı işlevi görmekte, belirlenen "halk" tanımından istenmeyen kesimleri dışlamakta kullanılmaktadır. Bu şekilde hem AK Parti'nin ön gördüğü anayasa değişikliğine "evet" oyu vermek "halk"tan ve "halk"ın yanında olmanın bir gereği olarak sunulmuş, hem ana muhalefet partisi CHP'ye yöneltilen tüm eleştriler "halk düşmanlığı" ile beraber ifade edilmiş, hem de "sivil dikta" gibi AK Parti'ye yöneltilen eleştiriler "halkın temsilciliği" konumu üzerinden gayri meşru kılınmıştır.

Bu dikotomik tarih anlatısı ve popülist söylemin sunduğu avantajlar bunlarla da sınırlı değildir. Taggart'ın dediği gibi, popülizm için şekillendirilebilir bir araç olan "halk" karşısında belirli toplumsal grupların lanetlenmesi, popülistlere bir düşman sağlamakla birlikte bir kimlik oluşturma çabasının da önemli bir parçasını oluşturmaktadır.[646] Bu söylemlerde de halk/seçkin, biz/onlar dikotomisi bir ulusal tarih yazma aracı olduğu kadar, bir ulusal kimlik inşa aracına dönüşmeye başlamıştır.

Halk Kimdir? - Bir Kimlik İnşa Süreci Olarak Seçim Propagandalarında Din

AK Parti ya da Erdoğan'ın söylemlerinde seçkinler ve halk, ya da muktedirler ve mağdurlar tanımlarının içeriklerinin oldukça muğlak olduğu görülmektedir.

Erdoğan'ın Diyarbakır mitinginde yaptığı konuşma muhalefet üzerinden "biz"i nasıl kurduğunu çok açıkça gösterir niteliktedir:

[646] Bkz. (356), TAGGART, 1-5;115-119.

> "Bizi yok saymak istediler. Hizmet etme tarzımızı küçümsediler.(…) İnancından dolayı, ibadetinden dolayı, başındaki örtüden dolayı dışlanmanın ne olduğunu biz çok iyi biliriz. Biz yoksulluğu biliriz. Yasakların ne olduğunu çok iyi biliriz. Bir gece yarısı sokak ortasında ensesine kurşun sıkılarak katledilen faili meçhullerin acısını çok iyi biliriz. Evi basılıp tarumar edilmek nedir çok iyi biliriz. Köy meydanına toplanan köylülere uygulanan şiddeti biliriz. Hapisteki oğlunun yanına gidip kendi diliyle konuşamayan annenin acısını iyi biliriz.(…) Ahmet Kaya'nın gurbette vefatını hatırımızdan çıkaramayız. Çünkü biz bu toprakların çocuklarıyız. Çünkü biz bir gün Edirneli, İstanbullu, Yozgatlıyız, Hakkariliyiz, Diyarbakırlıyız, Diyarbakır'ın evladıyız."[647]

Daha önceki birçok örnek gibi bu örnekte de Erdoğan, sekiz yıldır iktidarda olan kendisi ve partisi ile birlikte, baskıya maruz kalan dindarları, yoksulları, faili meçhul yakınlarını, Kürtleri aynı kefeye koyarak mağdur bir "biz" cephesi yaratmaktadır. Bu "biz" de en az, biraz önce üzerinde durulan ve her türlü muhalefetin içerisine dâhil edildiği "onlar" ya da "seçkinler" kadar muğlaktır. Bir takım belirsiz özellikler, ortaklıklar bu "biz"in özellikleri olarak dile getirilmekte ve bu özellikler esnek bir kavram olan "halk"ı şekillendirmek için kullanılmaktadır. Bu çalışma için önemli olan nokta Erdoğan'ın bu ve benzeri konuşmalarında "biz"in ortak özelliğinin genelde "dindarlık" şeklinde karşımıza çıkmasıdır. Kısacası "halk"ı tanımlayan ilk eksen mağduriyetken, bununla beraber ortaya çıkan ikinci eksen "dindarlık"tır.

"Milletin/halkın değeri olarak din" söylemi, kullanılan popülist dili oluşturan önemli bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle ana muhalefet partisinin bu konuda zayıf kalması ve başarısız bir aksi imaj oluşturması ile birlikte "milletin/halkın değeri olarak din" söylemi muhalefete karşı güçlü bir araç olarak belirmiş, bu yapılırken de ulusal kimliğin Müslümanlığı ve dindarlığı her seferinde yeniden üretilmiştir.

Haliç Kongre Merkezi'nde taksicilerle biraraya gelen Erdoğan:

> "Geçen gün ne dedi [Kılıçdaroğlu] biliyor musunuz? Ben bu nasıl bir dildir anlamıyorum. Dedi ki; 'Bu ülkede bu millet ezanı CHP'ye borçludur'. Şaşırmamak mümkün değil. Rahmetli

[647] "Erdoğan, Diyarbakır'da", **Hürriyet**, 03 Eylül 2010.

> Menderes, bunu aslına dönüştürdüğü için bu milletin bağrında o silinmez yeri yaptı. Biliyorsunuz bunlar Allahu Ekber'den rahatsız oldular, 'Tanrı uludur' dedirtmek istediler. Ezanın özelliğinde ne var? O ulusal[648] dil var. O uluslararası bir çağrıdır tüm Müslümanlara. Dünyanın neresine giderseniz gidin, onu böyle dinlersiniz, ama CHP bunu değiştirmek istedi. Bunların hastalığı sadece bu değil. Atatürk ebediyete yürüdü, İnönü geldi ne yaptı? Türk Lirası'nın üzerinden resimlerini çıkardı, yerine kendi resimlerini koydu. Bunları, bu genç kuşakların bilmesi lazım. Bunlar bir taraftan 'Atatürk'ün partisiyiz' derler, öbür taraftan Atatürk'e, paranın üzerinde oynamak suretiyle ilk önce ihaneti yaptılar. Kendi içlerinde kavgalılar. Bütün posta pullarının üzerinden Atatürk'ün resimlerini kaldırdılar, İnönü'nün resmini koydular. Devlet dairelerinde aynı şekilde bunu yaptılar."[649]

İki CHP milletvekili Binnaz Toprak ve Nur Serter de bu söylem çerçevesinde hedef hâline gelmişlerdir. Binnaz Toprak'ın Levent Mezarlığı'nın girişinde yazan "Her canlı birgün ölümü tadacaktır" cümlesi üzerine yaptığı yorum, bu söylem içine rahatlıkla oturtulabilmiştir. Erdoğan Rize mitingine halka şöyle seslenmiştir:

> "CHP'nin bir tane profesör milletvekili bayan İstanbul'daki Zincirlikuyu Mezarlığı'nın kapısında 'Her nefis ölümü tadacaktır' ayeti var, diyor ki çok tiksindirici. Yahu bu CHP zihniyeti böyle. CHP zihniyeti bu. Bunlara aslında benim Rize'mden oy çıkmaması lazım. Çünkü Allah'ın ayetine 'çok tiksindiricidir' nasıl dersin. Yoksa sen ölmeyecek misin? Ölüm nasihattir. Herhâlde bu profesör o sözü İstanbul Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın sözü zannediyor. Farkında değil. Sen profesör, ilim insanı, ilim kadını olabilirsin ama irfan sahibi olamamışsın. Kendini tanıyamamışsın. Yunus ne diyor, 'İlim ilim bilmektir/ilim kendin bilmektir/Sen kendini bilmezsen ya nice okumaktır.' Sadece okumuşsun o kadar. Önüne de bir kariyer koymuşsun, profesör, ama kendini tanıyamamışsın. Hikaye. İrfan sahibi olmak, bilmediğini bilmektir. Mesele o. Onun için hoca efendi musalla taşına koyacak, cumhurbaşkanı, başbakan, milyarder, profesör, ordinaryüs profesör niyetine demeyecek. Er ya da hatun kişi niyetine diyecek. Alacaklar, iki metrekarelik mezarın içine gömecekler. Ondan sonra bir daha yanına gelirler mi gelmezler mi hak getire. Gelirlerse ne ala. Bu da nereye bağlı, "baki kalan bu kubbede hoş bir seda imiş diyor' Baki. Geride hayırlı bir şeyler bırakmışsak o zaman hayırla yad

[648] **Hürriyet** gazetesindeki haberde burada "ulusal" kelimesi geçse de büyük ihtimal ile konuşmasının aslında "evrensel" kelimesi kullanılmıştır.
[649] "Müşteriye 'One Minute' Demeyeceksin", **Hürriyet**, 30 Nisan 2011.

> edilirsin. Bırakmazsan lanet ile anılırsın. Olayın aslı bu. Benim Rizeli kardeşim, biz ne bekliyoruz biliyor musunuz? 'Allah sizden razı olsun deyin' bize bu yeter.(…) İlk çok partili seçimler 14 Mayıs 1950'de yapıldı. Merhum Adnan Menderes 'yeter söz milletindir' diyerek iktidara geldi. 10 yıl sonra yine bu halk partisi merhum Menderes'in hükümetini darbe yoluyla devirenlere çanak tuttu, asılmalarına göz yumdu. Biz tarihi unutmayacak, bu millete de unutturmayacağız. Onun için 12 Haziran çok önemli."[650]

Bu konuşmada akademik kariyerdeki başarı ile din bilgisi karşılaştırılarak aslında bir nevi sermayeler arası hiyererşide bir düzenlemeye gidilmiştir. Din bilgisi, yani dinî sermayeye sahip olmayan bir kişinin akademik başarıyı ifade edebilecek bilimsel sermayesinin bir değerinin olmayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bu din bilgisi kendini bilmekle eş tutularak, kişinin kimliği dinî değerlerle özdeşleştirilmiş ve böylece dinî sermaye ile ulusal kimlik arasındaki ilişki de pekiştirilmiştir.

Bundan birgün sonra ise Erdoğan Uşak'ta Kılıçdaroğlu'nun yalanlarından ötürü özür dilemesini beklediğini söylerek:

> "Bizden, miletten, tüm Müslümanlardan özür dilesin", "Kendisi bizim kutsal değerlerimize dil uzattı özür dilemedi. Milletvekili adayı Allahın ayetine, İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı kapısında Allahın ayetine sinir bozucu diyerek dil uzattı, hâlâ özür dilemedi."

demiştir.[651]

Tokat mitinginde de aynı konuya değinen Erdoğan Kılıçdaroğlu'na "Bay Kemal" diye seslenerek şu şekilde konuşmuştur:

> "Tarihimizin en büyük alimlerinden biri Ahmet Şemseddin İbn-i Kemal Yavuz Sultan Selim'in yanı başından ayırmadığı çok mübarek bir zat. (…) Mısır dönüşü, İbn-i Kemal Hazretlerinin atının ayağından sıçrayan çamurlar, cihan padişahı Yavuz Sultan Selim Han'ın kaftanını kirletiyor. (…) Yavuz Sultan Selim, Tokatlı İbn-i Kemal Hazretlerine şu sözleri söylüyor. 'Alimlerin atının ayağından sıçrayan çamur bizim için süstür,

[650] "CHP'li Toprak'a Sert Sözler", **Hürriyet**, 14 Mayıs 2011.
[651] "Başbakan Erdoğan Uşuk'ta Konuştu", **Hürriyet**, 15 Mayıs 2011.

> şereftir.'(…) O günlerden ne günlere geldik görüyor musunuz? İbn-i Kemal gibi alimlerden, Allahın ayetine, Zincirlikuyu Mezarlığı'nın girişindeki 'her nefis ölümü tadacaktır' ayetine 'sinir bozucu' diyen profesörlerin kadrosu içinde yer aldığı CHP'ye geldik. Hâle bak. İbn-i Kemallerden Allah'ın adını saygısızca ağzına alan, özür dileme nezaketini, erdemini göstermeyen Bay Kemal dönemine geldik. CHP değişti diyorlar. Huylu huyundan vazgeçer mi? Bunlar 1940'larda, camileri müzeye çevirdiler, camileri özelleştirdiler, sattılar, çocuklar için elif cüzlerini, kitabını, mevlid kitabını, ilmihal kitabını, hatta duvarlara asılan levhaları bile yasakladılar, toplattırdılar. Hepsinin de belgesi var, hepsinin resmi kararları elimde, zamanı geldikçe televizyon programlarında bunları da açıklayacağım. bu ülke, bu millet, özellikle genç nesiller, CHP'nin nasıl bir tarihinin olduğunu, bu ülkeye nasıl zulmettiğini, CHP'nin genlerinin ne olduğunu belgeleriyle görsün bilsin istiyorum. Bizi medeniyetimizden, değerlerimizden CHP'nin koparmaya gücü yetmeyecek.[652]

Erdoğan Hatay mitinginde ise benzer bir yaklaşımla Serter'i eleştirmiştir:

> "Bu bayanı tüm Türkiye tanır. Özellikle de benim başörtülü kız kardeşlerim, kız öğrencilerimiz iyi tanır. Bu hanım, üniversitede rektör yardımcısı iken ikna odası gibi insanlık dışı bir uygulamayı başlatan, başörtülü kızlara ikna odalarında faşist baskı uygulayan bir hanım. O da bir profesör. Dün bir televizyon programına çıktı, kullandığı ifadeler aynen şöyle, '27 mayıs darbesi toplumun birçok kesimi için de ferahlık ve mutluluk duygusudur. Bunu bugün kabul etmeyen varsa, muhakkak Demokrat Partiyle bir ilişkisi vardır. İnsanlar 27 Mayıs'ta neredeyse göbek atacaktı' diyor. Ey Bay Kemal, bu mu yeni CHP. Doğru siz idamların yapıldığı zamanı bayram ilan ettiniz. Bunun neresi yeni? Bu yeni değil, bu 1940 model CHP, bu 1969 model CHP, dün ezanı Türkçe okutan bir CHP vardı, bugün de aynı şekilde Allah'ın ayetine sinir bozucu diyen bir CHP var. Dün 1960 darbesine alkış tutan, Adnan Menderes'in idamına çanak tutan bir CHP vardı, bugün de aynı şekilde 27 Mayıs'ta göbek atan bir CHP var. Dün, camilere, ilmihal kitaplarına, hatta duvarlardaki dinî levhalara tahammül edemeyen bir CHP vardı, bugün de ne yazık ki Allah'ın ismini saygısızca kullanan bir CHP var. Kılıçdaroğlu'nun kendisi ne diyor: Statükonun Allahı Ankara'da[653]... Şimdi ben şunu da

[652] "Erdoğan: Uçan Yalan Uçan", **Hürriyet**, 18 Mayıs 2011.

[653] Kemal Kılıçdaroğlu Siirt mitinginde AK Parti'yi eleştirmek için "statükonun allahı Ankara'dadır" demiş, bu sözler AK Parti ve Erdoğan tarafından Allah'a saygısızlık olarak değerlendirilmiş, hatta bir vatandaşın sorusu üzerine Diyanet işleri Başkanlığı da böyle bir kullanımın tevhid (tektanrıcılık, tanrının

> sormak istiyorum, CHP'nin akıl hocası, CHP'nin ikinci milli şefi, o eski siyasetçi, acaba gazeteleri arayıp profesörün bu sözleri için ne söylüyor. Hiçbir şey söyleyemez. Çünkü o eski siyasetçi de başı bağlı kızlar gitsin Suudi Arabistan'da okusun diyerek bu profesörle aynı kafaya sahip olduğunu zaten ortaya koymuştur. Yeni CHP bu."[654]

Bu yaklaşım muhalefet partisine karşı güçlenmenin bir aracı olmanın ötesinde AK Parti'nin din ve eğitim ile ilgili icraatlarının bir meşrulaştırıcısı da hâline gelmiştir. Din/eğitim olgusunun ne şekilde halk/seçkinler söyleminin içerisine entegre edilmiş olduğunun en güzel örneğini Erdoğan'ın İmam Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği'nin düzenlediği 6. İmam Hatipliler Kurultayı'da yaptığı konuşma ortaya koymaktadır. Konuşmasına başta "imam hatip liselerinin kuruluşuna katkı veren, bütün varlığını bu yönde feda eden" Adnan Menderes olmak üzere tüm emek verenlere şükranlarını dile getirerek başlayan Erdoğan sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Allah'ın izniyle, son nefesimi verinceye kadar da imam hatipli olmanın gururunu taşımaya devam edeceğim. 1920'lerde, ardından 1950'lerde atılan o tohum, Celalettin Hocanın, onun gibi nice değerli şahsiyetin fedakârlıkları neticesinde bugün ulu bir çınara dönüştü. Ezanların Türkçe okunduğu bir dönemdi, kitapların yasaklandığı, yakıldığı günlerdi. Yılgınlığa kapılmayan, umutsuzluğa düşmeyen, bu millete inanan, gençliğe inanan fedakâr insanlar, karanlığa bir mum yakmak, bir umut alevlendirmek için yüreklerini ortaya koymuşlardı.(…) İmam hatip lisesi sıralarında okuduğumuz anlarda da sonrasında da her türlü aşağılamaya, hakarete, baskıya, engellemeye maruz kaldık. Aralarda öyle hocalarımız çıktı ki içeride, dışarıda, bize 'Cenaze yıkayıcısı' dediler, bize 'Taşralı' dediler, 'Köylü' dediler, zenci dediler; bize 'siz doktor, mühendis, kaymakam, vali, siyasetçi olamazsınız' dediler. Bize 'Muhtar bile olamazsınız' dediler. Allah'ın izniyle millete güvendik, ülkeye inandık, umutsuzluğu yanımıza yaklaştırmadık, yılgınlığa kapılmadık ve her kademede milletin teveccühüne mazhar olduk."[655]

İmam hatip konusu özellikle katsayı polemikleri yüzünden bu halk/seçkinlik söyleminde çok sık yer almıştır.

---

birliği) inancına aykırı olduğu ve kaçınılması gerektiğini açıklamıştır ("Diyanet 'Statükonun Allahı'na Noktayı Koydu", **Radikal**, 11 Mayıs 2011).

[654] "Muhalefete Eleştiri", **Hürriyet**, 28 Mayıs 2011.

[655] "Camianın Başını Öne Eğdirmedik", **Hürriyet**, 06 Aralık 2010.

Erdoğan 2011 yılında başka bir mitingde ise öyle konuşmuştur:

> "(…) Sen, yanına aldın sanatçı müsveddelerini ayakta mı kalacağını zannediyorsun? Biri çıkıyor, köşe yazarı bu millete CHP'li olmadığı için göbeğini kaşıyan adam, CHP'ye oy vermeyene bidon kafalı diyor. Niye, çünkü ateistlerle, onlarla beraber hareket etmeyenlere yakıştırdıkları bu. (…) Ben imam hatip mezunuyum. Büyükşehir Belediye başkanım da imam hatip mezunu. İmam hatipi bitirdik, bize o zaman üniversite yolunu açmadılar. Gittik bir de lisede imtihana girdik. Okuduğumuz derslerden tekrar imtihana tabi tuttular. Orayı da bitirdik, üniversiteye öyle girdik. Bize böyle zulmettiler. Daha sonra bunların önü açıldı. Daha sonra bir 28 Şubat, meslek liselerinin önü kat sayıyla kesildi. Şimdi yoluna girdi (…) Niye önünü kesiyorsun, aç, bırak gitsin, prangalarından kurtulsun bu gençlik, bırak."[656]

Erdoğan bir konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

> "TÜSİAD'ın 28 Şubat süreci imam hatiplerle birlikte, aslında Anadolu çocuklarını zeki çocukları hedef almıştır. Anadolu'nun yoksul çocuklarının elinden fırsatı almıştır. Merhum Adnan Menderes ile Turgut Özal ile Anadolu'nun fakir çocukları okuma hakkını alırken, 28 Şubat zihniyeti bu çocukların önünü kapatmış ve istikbalini kapatmıştır.(…) 28 Şubat Anadolu'nun bu şahlanışına karşı yapılmış bir müdahaledir. AK Parti iktidarları kendi dönemlerinde, bu seçkinci yapıyı kırmak için de yoğun bir mücadele vermiştir."[657]

Bu sırada yapılan değişikliklerle 2012-2013 Öğretim yılı için 4+4+4 eğitim sitemine geçilmiş böylece sekiz yıllık kesintisiz eğitimde kapatılan imam hatip okullarının orta bölümleri yeniden açılmıştır. Dolayısıyla artık yukarıdaki demeçlerde öne çıkan söylemin benzerleri negatif değil pozitif hakları ön plana çıkarmak için kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Erdoğan Kuran-ı Kerim seçmeli dersini yine aynı dikotomi içerisine yerleştirmiştir. Başbakan Erdoğan, partisinin il başkanları toplantısında 12 yıllık kesintili eğitim yasasına değinerek, "tıpkı ezana hürmetin iadesi gibi Kuran-ı Kerim'in öğrenilmesine ve öğretilmesine de hürmet iade edilmiştir" diyerek şunları söylemiştir:

---

[656] "Sanatçı Müsveddeleriyle Ayakta Kalmaya Çalışıyor", **Hürriyet**, 31 Mayıs 2011.
[657] "Kusura Bakma TÜSAİD", **Hürriyet**, 28 Şubat 2012.

> "Aradan 62 yıl geçmesine rağmen bu millet, merhum Adnan Menderes ve arkadaşlarının ezanın Türkçe okunmasına son vermelerini asla unutmadı, unutmuyor. Cuma günü TBMM'de tıpkı ezana hürmetin iadesi gibi Kuran-ı Kerim'in öğrenilmesine ve öğretilmesine de hürmet iade edilmiştir. Bu kadirşinas millet, eminim ki bizim yaptığımız bu güzel düzenlemeyi de inşallah ebediyen hayırla yad edecektir.[658]

Partinin grup toplantısında ise Erdoğan, 4+4+4 yasasını, "Menderes döneminde ezanın aslına döndürülmesi kadar muhteşem ve hayati bir olay" olarak nitelendirmiştir.[659]

Eğitimle ilgili oldukça etkin bir şekilde politika izleyen ve dindar nesil yetiştirmek istiyoruz sözleriyle büyük tartışma yaratan Erdoğan AK Parti Gençlik Kolları Büyük Kongresinde yaptığı konuşmada gençlik kolları gençliğini kastederek:

> "İşte bu gençlik 23 Nisan 1920, 29 Ekim, 19 Mayıs, Kurtuluş Savaşı ruhunu çok ama çok iyi bilen bir gençliktir. Hiç kimse bize 23 Nisan, 19 Mayıs, 29 Ekim dersi vermeye kalkmasın. Tam tersine bu dersleri öğrenmek isteyen varsa buyursun bu gençlikten öğrensin."[660]

demiş, ulusal değere sahip bu günleri ulusun asıl sahibi olarak konumlandırdığı AK Parti gençliğine emanet etmiş, 19 Mayıs kutlamaları ile ilgili hükümetin yaptığı değişiklikleri Cumhuriyet karşıtlığı olarak görenlere de bir cevap vermiştir. Bu şekilde ideal neslin sadece dindar değil ulus-devlete de sahip çıkan bir nesil olduğu vurgulanmıştır. Erdoğan sözlerine:

> "Kimse mürebbiye gibi bize parmağını sallamasın. Türkiye'nin tapusu belli kesimlerin elinde değil, 75 milyonun elindedir, yüreğindedir. Biz gençleri sıkıcı törenlerle değil, 19 Mayıs'ın ruhuna uygun törenlerle kutlama taraftarıyız. Kendilerini 19 Mayıs'ın yegane sahibi görenlere istismar fırsatı tanımayacağız."[661]

---

[658] "Başbakan Erdoğan: Bahçeli'ye Günaydın", **Hürriyet**, 05 Nisan 2012.
[659] "Dün Menderes Bugün Biz", **Hürriyet**, 01 Nisan 2012, "Abaküsle 4 İşlem Çalışsın", **Hürriyet**, 04 Nisan 2012.
[660] "Tiyatrocular a Çok Sert Cevap", **Hürriyet**, 29 Nisan 2012
[661] "Tiyatrocular a Çok Sert Cevap", **Hürriyet**, 29 Nisan 2012.

demiştir. Cumhuriyet'in ideal vatandaş yaratma projesine büyük önem verdiğini, öğretmenlere ve o zamanın disiplinli eğitim anlayışına gönderme yaparak ifade etmiş ve Cumhuriyetin kuruluşunda görev alan bu zümrenin Cumhuriyetin sahibi olmadığını belirtmiştir. Sözlerine "Türkiye'de darbeler dönemi geri gelmemek üzere kapanmıştır." sözleriyle devam eden Erdoğan, Cumhuriyet'in bu ideolojisini ve dönemin seçkinlerini darbelerle de özdeşleştirmiştir.

Erdoğan:

> "Ben dindar bir nesil yetiştirmek istediğimizi ifade ettim. Benim bu ifadelerimi aziz milletim çok iyi anladı ama statüko anlamak istemedi. Biz bu ülkede çok büyük çileler çektik. Biz milli manevi değerlerine bağlı bir dindar nesilden bahsediyoruz. Elitler kusura bakmasınlar biz artık bu ülkede varız. Biz bu ülkenin öz çocukları öz evlatlarıyız. Biz bunun için dindar nesil diyoruz. Biz dindarların aşağılanmadığı bir ülke için dindar nesil diyoruz. Gençlerin kültür emperyalizminin yönlendirmesine maruz kalmadan özgür tercih yapabilmesi için dindar nesil diyoruz. Formatlamaya itiraz ediyoruz."[662]

demiştir. Erdoğan'ın bir yandan formatlamaya karşı çıkarken bir yandan da dindar bir nesil yetiştirmek istediklerini söylemesi bir çelişkidir. Fakat "halk" söylemi bu çelişkinin üzerini örtmektedir. Bu söylem çerçevesinde Erdoğan'ın gençler için istediği eğitim şekli doğallaştırılmaktadır çünkü "halk"ın zaten dindar olduğu ve dindar bir nesili istemeyenlerin sadece elitler, yani mürebbiyeler, yani darbeciler olduğunu ifade edilmektedir. Erdoğan'ın imam hatip okullarını "milletin okulları" olarak tanımladığı konuşması da bunu çok net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Erdoğan, Denizli Cedide Abalıoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi 2012-2013 eğitim öğretim yılı ve toplu açılış töreninde şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Bugünden itibaren, bu dönemden itibaren artık imam hatip okulları milletin okulları olarak eski parlak günlerine geri dönüyor. 28 Şubat sürecinde milletin bu okullarından korkanlar, milletin bu okullarını öcü gibi görenler maalesef bu okulların kapılarına kilit vurmuşlardır. İmam hatiplerin orta kısımlarını kapattılar, bununla yetinmediler, lise kısımlarına da talebin azalması için üniversite sınavında katsayı engelini getirdiler. imam hatiplerin önünü kesebilmek için tüm meslek liselerine,

[662] "Tiyatroculara Çok Sert Cevap", **Hürriyet**, 29 Nisan 2012.

> tüm meslek okullarına yani yoksul Anadolu evlatlarının devam ettiği okullarına vebalı muamelesi yaptılar. Bu zulme, bu baskıya, bu antidemokratik uygulamaya 30 Mart tarihinde TBMM'de son verdik. Ne zarar gördünüz imam hatip okullarından da bunları kapattınız? Ne yaptı imam hatipliler size de bunları kapattınız? Terörist yetişmediği için mi imam hatip okullarını kapattınız? Anarşistler yetişmediği için mi imam hatip okullarını kapattınız? Ben, evlatlarım, birçok bakan arkadaşlarım imam hatip lisesi mezunları olarak bugün imam hatip okullarına itibarını iade etmenin bahtiyarlığını, bunun tarifsiz heyecanını yaşıyoruz."

İktidarlarının büyük eğitim reformları yaptığını da ifade eden Başbakan Erdoğan sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Velilerimizin talep etmeleri hâlinde en az 10 öğrencinin olması durumunda tüm okullarımızda, düz okulları kastediyorum, bundan böyle Kur'an-ı Kerim ve Siyer-i Nebi dersleri yani Peygamber Efendimizin hayatı da haftada 8 saat olarak seçmeli alınabilecek."[663]

Bu konuşmada da aynı iki taraflı tarih anlatısı devam ettirilmiş, imam hatip okulları "milletin okulları" olarak tanımlanırken, imam hatip okullarını kapsamayan eğitim politikaları "millete karşı seçkinlerin zulmü" olarak değerlendirilmiş, AK Parti kendisini bu anlamda hem bir kez daha halkın kurtarıcısı olarak konumlandırmış, hem de "milletin adına" konu ile ilgili alternatif politika tartışmalarının önünü daha başlamadan kesmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi AK Parti, partinin bensimsediği Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'in kuruluşuna dair tarih anlatısını, partinin ileri gelenlerinin demeçleri, anma ve kutlama günleri etkinlikleri ve başta milli eğitime ilişkin olanlar olmak üzere çeşitli kurumları ilgilendiren yönetmelik ve düzenlemelerle bir ölçüde ulusallaştırmıştır. Bu yapılırken bir yandan İstanbul'un fethi ve Mehmet Âkif Ersoy figürü gibi unsurlar değer kazanırken öte yandan söz konusu unsurlar ulus-devlet alanı içerisinde değer kazandıkça alanın belirleyenleri tarafından şekillendirilebilmişlerdir. Örneğin fethin anlamı eskisine göre daha seküler bir nitelik

[663] "Erdoğan: Ne İstediniz İmam Hatiplerden?", **Radikal**, 18 Eylül 2012.

kazanırken, Osmanlı geçmişi neoliberal düzen içerisinde sergilenebilir ve pazarlanabilir bir metaya dönüşmüştür.

AK Parti'nin yakın tarih anlatısı ise biraz daha farklı bir özellik taşımaktadır. Yakın tarih aynı zamanda şu anda var olan aktif siyasi iktidar mücadelesinin de tarihidir. Dolayısıyla seçim ve referandum propagandalarında bu tarihe sık sık referans verilmektedir. Yine de bu durum yakın tarih anlatısının da ulusal kimliğin inşasının araçlarından biri olmasını engellememektedir. AK Parti'nin kullandığı popülist söylem yakın tarihteki siyasi mücadeleyi bir tarafı "halk" yani "ulusun gerçek sahipleri", diğer tarafı ise "onların kalkınmasını istemeyen" ve "onları aşağılayan" düşmanlar olan bir mücadele olarak yeniden yazmaktadır. Bu söylem ise hem birincisinin temsilcisi, ikincisinin ise karşısındaki tek güç olarak AK Parti'nin çeşitli alanlardaki politikaları için gerekli meşruiyeti sağlamakta, hem de bunlara karşı yapılan muhalefete bir koruma kalkanı oluşturmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda Osmanlı tarihi üzerinden Müslüman ama çok kültürlü ve medeni; kuruluş/kurtuluş tarihi üzerinden Müslüman ama vatansever, çalışkan ve bilimsel; yakın Türkiye tarihi üzerinden ise Müslüman, mağdur ve mağrur bir kimlik sunulmuştur. Öteki taraftan muğlak bir öteki oluşturulmuş ve her türlü muhalefeti kapsayacak bu muğlak öteki "halk" tanımından, diğer bir deyişle "ulusal kimlik" tanımından dışlanmıştır

Bu örneklerde görüldüğü üzere ulusal tarih anlatısının manipülasyonu iktidara sadece paylaşılan geçmişin bilgisini şekillendirerek dolaylı olarak değil doğrudan da ulusal kimliğin içeriğini değiştirme şansı tanımaktadır. Bu ulusal tarih anlatısına ilişkin tüm örneklerde kurulan "biz" *de facto* Müslümandır. Bu Müslüman kimliğe bir yandan rasyonellik, bilimsellik, azim gibi özellikler yakıştırılırken öte yandan Mehmet Âkif Ersoy ve "milletin adamları" örneklerinde görüldüğü gibi ulusun dindarlığının ve din temelli bir ahlak anlayışının altı çizilmektedir. Bu şekilde ulusal kimliğin içerisinde Müslümanlığın değeri bir kez daha yükselirken, bu değeri yükselen Müslümanlık, birlikte yaşam pratiğinde iktidarın birçok uygulamasında meşrulaştırıcı, güçlendirici ve/veya tamamlayıcı olarak işlev görmektedir. Nitekim bundan sonraki bölümde din

kaynaklı bir ahlak anlayışının birlikte yaşam pratiğinde birçok sorunun çözümü olarak sunulan bir vatandaşlık etiği gibi konumlandırıldığına dair örnekler incelenecektir.

4- TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK ETİĞİ OLARAK İSLAM

Mansbach ve Rhodes ulusal kimliğin belirleyenlerini analiz ettikleri çalışmalarında ulusların, "biz"i tanımlayan "ahlaki topluluklar" olduklarına dikkat çekmişlerdir.[664] Her toplumda birlikte yaşam pratiğinden doğan çatışma ve sorunların engellenme çabası bir takım ortak ahlaki kodların ortaya çıkmasına neden olur. Bu ahlaki kodların temelleri ahlak felsefesinin (etik) inceleme alanına girmektedir ve felsefe tarihi boyunca ahlak fenemoninin çok genel anlamıyla üç kaynak üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bu kaynaklar evren (kozmos), tanrı ve insandır. Bu noktada çoğu felsefeci tanrı temeli üzerine inşa edilen bir ahlak öğretisinin etik olarak adlandırılmaması gerektiğini söyler. Çünkü temeli tanrı olan dinsel ahlak, ana hareket noktasını felsefi bir boyutu olan etik gibi "gözlemci, irdeleyici ve eleştirel bir tavır"da değil, tersine tanrısal buyruklarda yani vahiyde bulur. Buradan yola çıkarak bazen ahlak ve etik, birincisi dinî, ikincisi ise seküler bir referansı işaret edecek şekilde, iyi, güzel ve doğruyu ifade eden benzer anlamlarda kullanılır. Fakat bu ayrımın da çok net yapılamayacağını, her ahlakta bir etik her etikte bir ahlakın içerilmiş olabileceğini kabul etmek gerekir.[665]

Burada, ahlak felsefesi ya da etik bağlamında incelenebilecek ve başlı başına ayrı bir çalışma konusu olan ahlak fenomeninin temelleri üzerinde durulmayacaktır. Fakat ulus-devlet söz konusu olduğunda, bu ortak ahlaki kodların bir "vatandaşlık etiği", yani vatandaşların birlikte yaşam pratiklerini düzenleyen ahlaki kodlar için bir referans çerçevesi oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla daha önceki bölümlerde değinildiği gibi ulusal kimlik; yasal, teritoryal, ekonomik, politik unsurlarla birlikte etik unsurunun da ulusal ideoloji ile tek potada eritilmiş hâlidir.[666] Bu etik unsur da, tıpkı ulusal kimliğin içerisinde bulunan diğer unsurlar gibi, devlet tarafından, başta eğitim "milli eğitim" olmak üzere, birçok araç kullanılarak üretilmekte, yeniden üretilmekte ve güçlendirilmektedir. Laik bir devlette vatandaşların, birlikte yaşam pratiklerini düzenleyen ahlaki kodların türediği referans çerçevesinin de, şüphesiz, seküler olması

[664] Bkz. (32), MANSBACH – RHODES, 435.
[665] Doğan ÖZLEM, **Etik: Ahlak Felsefesi**, 29-35; 167, 229.
[666] Bkz. (61), SMITH, 60.

beklenecektir. Önceki bölümlerde de tartışıldığı gibi dinî olan ile seküler olanı ayırt etmek genellikle çok zor, hatta bazen imkânsız olabilir. Çoğu zaman dinî olan ahlaki kodlar zaman içerisinde referans çerçevelerinden koparak, hatta yeni referans çerçeveleri kazanarak seküler bir niteliğe kavuşabilirler. Fakat yine de vatandaşlık etiği bağlamında doğrudan başvurulan referans çerçevesinin dinî mi yoksa seküler mi olduğu, hem söz konusu ulus-devletin yapısının laik olup olmadığı, hem de o ulus-devlet için öngörülen ulusal kimliğin içerisinde din unsurunun nasıl konumlandırıldığı ile ilgili ip uçları sunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasına bakıldığında, ulus-devletleşme sürecinin, İmparatorluk'un dağılma sürecine karşı tepkisel olarak ve çok kısa sürede gelişmesi nedeniyle çok da tutarlı bir vatandaşlık etiğinin tam anlamıyla konsolide olamadığı söylenebilir. Yine de Cumhuriyet ve hatta son dönem Osmanlı Batılılaşma süreci içerisinde, özellikle Fransa modelinden feyz alınarak seküler bir vatandaşlık anlayışının yerleştirilme çabası İslam'ın bu alanda bir referans çerçevesi olmaktan çıkarılmasını da beraberinde getirmiştir. Bir yandan nominal Müslümanlık vurgusu ulusal kimlik içerisinde yerini korurken, diğer yandan "makbul vatandaş"[667] din ve Tanrı için değil, vatanı ve ulusdaşları için "iyi ve doğru" bir şekilde davranan kişi olmuştur.

İslami bir bakış açısıyla etik ve ahlak konularını ele alan Eraslan'ın babasının kuşağına ilişkin aktardıkları, Türkiye'de yetişmiş çoğu kişi için çok tanıdık ama bir o kadar da ilginçtir. Eraslan makalesinde "aklı ve akılcılığı kutsayarak eğitilmiş, ahlak söz konusu olduğunda dinsel atıflar yerine yurt ve vatan sevgisi ikame edilmiş 1940'ların Cumhuriyet çocukları"na ilişkin şunları anlatmaktadır:

> "Okul sıralarına çakıyla veya sivri uçlu kalemle zarar vermemenin sebebini babam bize ´devlet malına zarar verilmez, onda hepimizin hakkı var` diye öğretirdi çocukken… biz bu okullarda ve bu sıralarda rahat rahat eğitim alabilelim ve yurda yararlı bir nesil olalım diye canını vermiş şehitlerin torunlarıydık. Onun ve çağdaşlarının nazarında trafik

[667] "Makbul Vatandaş" deyişi Üstel'in Osmanlı'nın son döneminden itibaren Cumhuriyet tarihi boyunca "vatandaşlık terbiyesi"ni ele alan çalışmasından esinlenerek kullanılmıştır (Füsun ÜSTEL, **"Makbul Vatandaş"ın Peşinde – II. Meşruiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**).

> kurallarına uymaktan, hırsızlık yapmamaya, cam kırmaktan adam öldürmemeye kadar hemen her ahlaki kural ve yasanın bir şekilde ´vatan` ve ´yurt`la alakası vardı. Defterlerimizin yapraklarını boş yere koparıp harcayamazdık mesela, yurdumuzun ağaçları demekti yırtılmış vazgeçilmiş hemen her sayfa… Elektrik düğmelerini devamlı kontrol eder, boşa lamba yakmazdık, barajlarımız, nehirlerimiz, henüz elektrik gitmemiş nice köylerimiz vardı. Hepimiz nerede yaşarsak yaşayalım, birer köycülük kolu üyesiydik zira orada bir köy vardı uzakta ve görmesek de gitmesek de o köy bizim köyümüzdü…" [668]

İşte Eraslan'ın bu örnekle dile getirdiği şey dinî bir referans çerçevesinden uzaklaştığı oranda seküler fakat vatanı yücelttiği oranda da kutsalcı Cumhuriyetçi vatandaşlık etiğidir. Üstel bunun toplulukçu bir anlayıştan türeyen ve vatandaşlığı, sadakat ve fedakârlık üzerinden tanımlayan bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır.[669] Mardin'e göre de bu, ümmet hissini devam ettirici bir "vatanperverlik" olarak yorumlanabilir. Mardin'e göre Kemalizm, iktisadi kuvvetlere meşruiyet sağlamada tereddütte kaldığı için dine rakip olabilecek ideolojilerin ortaya çıkmasına da müsaade etmemiştir. Burada Mardin'in bahsettiği ve eksikliğini işaret ettiği şey, devlet-vatandaş ilişkilerini de hak ve ödevler temelinde yeniden şekillendirme potansiyelini içinde barındıran bireyci bir burjuva ideolojisidir.[670]

Mardin bu şekilde seküler bir bireyci burjuva ideolojisinin ıskalandığından bahsederken, Altan ise, İslam'ın merkezden dışlanması ile din içerisinden böyle bir etiği çıkaracak, protestanlığın ortaya çıkışındakine benzer bir sürecin de kaçırıldığına işaret etmiştir. İslam'ın şehirlerden dışlanarak taşra ve kırsal kesime terk edildiğini belirten Altan'a göre, bu şekilde, kentte üretim ilişkileri içerisinde dönüşen bir şehir dindarlığının gelişmesi engellenmiş, bu durum İslam'dan yola çıkan sekülerleşen bir felsefenin gelişmesi olanaksız kılmıştır.[671]

Cumhuriyet'in kuruluş koşulları çerçevesinde hem seküler, hem de daha bireyci ve "hak" temelli bir "vatandaşlık etiği"nin oluşturulma imkânının olup olmadığı ayrı bir

---

[668] Sibel ERASLAN, "Biz Ahlakı…", 43.
[669] Bkz. (667), ÜSTEL, 324-326.
[670] Bkz. (208), MARDİN, 146.
[671] Mehmet ALTAN, **Kent Dindarlığı**.

tartışma konusudur. Fakat Türkiye'de zaman içerisinde ekonomik liberalleşme ve bireyselleşme ile "vatan"ın üzerindeki kutsal örtü kalktıkça var olan Cumhuriyetçi "vatandaşlık etiği"nin de yetersiz kaldığı, en azından zamanın ruhuna göre dönüşemediği de gözler önüne serilmiştir. Üstel'e göre, 1950'lerden 1980'lere kadar vatandaşlığın içeriği anlamında büyük bir dönüşüm yaşanmış, vatandaşlık etnisist-kültüralist göndermelerden ve zorunlu sadakat-fedakârlık bağlarından arındırılırken, katılımcılık anlamında ise bir gelişme gösterememiştir. Üstel, bu durumu vatandaşlığın, oy verme, askerlik yapma ve vergi ödeme gibi "steril yurttaşlık 'an'larına ve pozitif hukuk kurallarına adeta hapsedilmesi" olarak tanımlar.[672] Bu şekilde vatanın kutsallığı kavramının yerinde bir boşluk oluşurken, yine bireyci ve hak ve görev temelli bir vatandaşlık etiği ortaya çıkamamıştır. Üstel okullarda verilen yurttaşlık eğitimine odaklandığı çalışmasında bu konuda Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yaşanan ikinci önemli dönüşümün 12 Eylül sonrası dönemde gerçekleştiğini belirtmiştir. Bu dönemde, ilk bölümde de değinildiği gibi, vatandaşlar arasındaki ayrışmaların da önüne geçmek için vatandaşlığın Müslümanlık ve Türklük gibi ortak unsurlarının altı çizilirken, Üstel'in ifadesiyle, iç ve dış tehdit algısına karşı seferber edilmiş "teyakkuz ruhunun egemen olduğu 'olağanüstü hâl' yurttaşlığı (ve yurtseverliği) telkin edilmiştir". 1990'larda "insan hakları" kavramı vatandaşlık anlayışının içerisinde daha fazla yer bulmaya başlasa da bu, demokratik, sivil ve katılımcı yurttaşlığın önünü açamamıştır.[673] 1980 sonrası yaşanan hızlı liberalleşmenin toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiği bir dönemde sağlam temelleri olan bir vatandaşlık etiğinin eksikliği ise toplumsal sorunları daha da belirginleştirmiştir. Nitekim 1990'lı yıllarda İslamcı hareketin, dayanışma ve adil düzen arayışı çağrısı ile alternatif bir birlikte yaşam pratiği sunarak büyük başarı elde etmesi Cumhuriyet tarihi içerisinde oluşmuş bu boşluğun da bir neticesidir.

Ulus-devlet alanında önemli bir aktör ve dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkan AK Parti'nin yaklaşımlarında ise, adı konulmasa da vatandaşlık etiği, belirgin bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun iki nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi AK Parti, çok uzun dönem tek başına iktidarda kalan bir parti olarak, toplumsal sorunlar karşısında, birlikte yaşam pratiğini belirleyen ahlaki kodlar konusunda az çok tutarlı bir referans çerçevesine sahip olmak ve bu referans çerçevesini sunmak zorundadır. İkincisi ulusçu

[672] Bkz. (667), ÜSTEL, 327.
[673] A.g.k., 328.

vurgusu çok kuvvetli ve ulusal kimlik konsolodasyonunda oldukça etkin olan bu parti için "birlikte yaşam pratiğini belirleyen ahlaki kodlar olarak vatandaşlık etiği" "biz"i tanımlamanın da en önemli araçlarından bir tanesidir. Bu bölümde AK Parti'nin çeşitli toplumsal sorunlar karşısında ortaya koyduğu yaklaşımların nasıl bir vatandaşlık etiğine işaret ettiğini gösteren bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

4.1. Kutlu Doğum Haftası ve Toplumsal Şiddete Karşı Merhamet

Tarihi çok da eskiye dayanmayan "Kutlu Doğum Haftası", Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumunun farklı etkinliklerle kutlandığı bir anma ve kutlama haftasıdır. Aslında Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumu (Mevlid) çok uzun yıllardan beri Müslümanlar tarafından Hicri takvime göre Rebiülevvel ayının 12. gününde kutlanmaktadır. Bu gelenek Osmanlı Devleti'nce de yüzyıllar boyunca sürdürülmüş, hatta 1910'dan 1923'e kadar Mevlid resmi bir bayram olarak kutlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Mevlid halk tarafından kutlanmaya devam etse de, resmi bir bayram olarak kabul edilmemiştir. Fakat, 1989'dan sonra, Özal'ın başbakanlığı sırasında, Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumu Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Diyanet Vakfı'nca "Kutlu Doğum Haftası" olarak kutlanmaya başlanmıştır. Haftanın amacı ise "dinî tefekkürün cami dışına da taşmasını sağlamak" ve "peygamber sevgisini yaygınlaştırmak" olarak tanımlanmıştır. 1994'e kadar bu hafta daha önce olduğu gibi Hicri takvime göre Rebiülevvel ayının 12. günü civarında kutlanmış, 1994'e gelindiğinde ise Kutlu Doğum Haftası'nın Miladi takvime göre Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumgünü olan 20 Nisan civarında kutlanmasına karar verilmiştir. Bu vesileyle, Diyanet İşleri Başkanlığı, 20 Nisan tarihi civarında, resmi bir törenin yanı sıra dinî konularda düzenlenen panel ve konferansları da içeren etkinlikler düzenlemeye başlamıştır.[674]

[674] "Kutlu Doğum Haftası", (http://www.diyanet.gov.tr/turkish/namazvakti/kd_24_1.asp). (25 Haziran 2013)

Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri'nin Merkeze Doğru Yolculuğu

1994'ten itibaren 20 Nisan civarı Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak il veya ilçe müftülükleri tarafından düzenlenen standart resmi törenler, İstiklal marşının söylenmesi, ardından **Kuran** okunması ve haftanın anlam ve önemine ilişkin konuşmaların yapılmasını içermiştir. Fakat zaman içerisinde hafta çerçevesinde yapılan etkinlikler çeşitlenmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Sevdiğine bir gül[675] ver" kampanyaları (1995, 2000)[676], liselerarası bilgi yarışmaları (1996, 1998, 2000)[677] ''Kutlu Doğum Pilavı veya Peygamber Pilavı'' davetleri (2000)[678], toplu sünnet törenleri (2001)[679], sempozyumlar (2002)[680] bu etkinlikler arasında yerlerini almışlardır. Yine de bu dönemde söz konusu etkinlikler geniş kapsamlı olmamış ve medyada bu etkinliklerle ilgili fazla haber yer almamıştır. 2002 yılında AK Parti iktidara geldikten sonra ise bir yandan etkinlikler yoğunlaşırken bir yandan da konu sorunsallaşmaya başlamış, zaman zaman bu çerçevede düzenlenen programlar laiklik karşıtı eylemler olarak nitelendirilerek eleştirilmişlerdir. Örneğin 2005 yılında bir lisenin Kutlu Doğum etkinlikleri düzenlemesine ilişkin haberler Çölaşan'ın **Hürriyet** gazetesindeki köşesinde eleştirilmiştir.[681] 2006 yılında ise kutlamalar çerçevesinde bir belediyenin belediye bütçesinden hazırlattığı dinî emirleri içeren broşürleri dağıtması yine aynı gazeteden Yılmaz tarafından ele alınmıştır.[682]

Laiklik karşıtı eylemler olmaları gerekçesiyle eleştirilen etkinliklerin büyük bir kısmının ortak noktasını genellikle öğrencilerin bu kutlamalarda yer alması oluşturmuştur. En son 2007 yılında bir devlet ilköğretim okulunda dinî bir oyun sahnelenmesine medyada geniş yer verilmiş, özellikle kutlamalarda başörtülü küçük kızların kullanılıyor olması ile ilgili haberler tartışmaları alevlendirmiştir.[683] Dahası

---

[675] İslam edebiyatında gül peygamberi sembolize etmek için kullanılmaktadır.
[676] "Kutlu Doğuma Gül Kampanyası", **Zaman**, 18 Nisan 1995, "Müftüden Doğum Haftası Gülleri", **Hürriyet,** 24 Nisan 2000.
[677] "Ertuğrul Gazi Göz Kamştırıyor", **Zaman**, 15 Mart 1996; "Kutlu Doğum Gündemi Yüklü", **Zaman,** 25 Mart 1998; "Şampiyon Takım", **Hürriyet,** 17 Ocak 2000.
[678] "Peygamber Pllavı Yedi", **Hürriyet,** 21 Nisan 2000.
[679] "Müftülükten Hayırlı Hizmet", **Zaman,** 7 Haziran 2001.
[680] "Kutlu Doğum Sempozyumunda Küreselleşme Tartışıldı", **Zaman**, 25 Mayıs 2002.
[681] Emin ÇÖLAŞAN, "Rezalet 2", **Hürriyet,** 28 Nisan 2005.
[682] Mehmet Y. YILMAZ, "Belediye Kesesinden İrtica Propagandası", **Hürriyet,** 22 Nisan 2006.
[683] "Türbanlı Kutlamaya Soru Önergesi", **Hürriyet**, 19 Nisan 2007; "Başörtülü Şiire Soruşturma", **Hürriyet**, 9 Mayıs 2007.

İslamcıların bu kutlamaları ulusal bayramlara alternatif olarak geliştirdikleri iddia edilmiştir. Bunun nedeni 20 Nisan tarihi civarında düzenlenen etkinliklerin bazılarının 23 Nisan Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile çakışmasıdır. Tüm bunlar 27 Nisan 2007'de Silahlı Kuvvetlerin kendi internet sayfasına koyduğu bir bildiride laikliğe karşı hareketlere örnek olarak gösterilmiş[684], konu aynı zamanda Mart 2008'de Anayasa Mahkemesi tarafından AK Parti'ye açılan kapatma davasında da yer almıştır.

Nitekim 29 Nisan 2007 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığınca yapılan açıklamada altı çizilen ilgili hususlar konusunda cevap vermek için bir basın açıklaması yayınlamıştır. Basın açıklamasında, yapılan faaliyetlerin Anayasanın 136. maddesinde belirtilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmek"le yükümlü olduğuna ilişkin maddesi dâhilinde gerçekleştirildikleri ifade edilmiş, bu ilgili kanunun Diyanet İşleri Başkanlığı'na "İslâm Dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" görevini verdiği belirtilmiştir. Kutlu Doğum Haftası'nda da, bu çerçevede 1989 yılından itibaren Türkiye Diyanet Vakfı ile birlikte etkinlikler düzenlendiğinin hatırlatıldığı açıklamada "haftanın amacına uygun olarak kutlanması, amacı dışına taşmaması için gerekli önlemlerin alınması, programlanan etkinliklerin hafta için belirlenen tarihler arasında ve mülki amirlerin bilgi ve onayı dâhilinde il ve ilçe müftülüklerimizin rehberliğinde ve gözetiminde yapılması, bu çerçevede kamu kurum ve kuruluşlarıyla, sivil toplum örgütlerinin katılım ve desteklerinin alınabileceği hususlarında, yurt içi ve yurt dışındaki teşkilata talimat gönderildiği" ifade edilmiştir. Basın açıklamasının devamında eleştirilere hedef olan etkinlikler tek tek ele alınarak kiminin Diyanet İşeri Başkanlığı ile alakası olmadığı, kiminin zaten Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri ile bir bağı bulunmadığı, kiminin ise hiçbir siyasi parti veya görüşe ilişkili olmaksızın Başkanlığa bağlı yaz Kur'an kursunda öğrenim görmüş öğrencilerle gerçekleştirildiği bildirilmiştir.[685]

---

[684] "Genel Kurmay'dan Çok Sert Açıklama", **Hürriyet**, 27 Nisan 2007.
[685] "Diyanet'ten Bildiri Açıklaması: Kutlu Doğum Programında Bizden İzin Alındı", **Zaman**, 29 Nisan 2007.

2008'de bu tartışmalara son vermek için "Kutlu Doğum Haftası"nın tarihi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sabitlenmiştir. Haftanın 14-20 Nisan tarihleri arasında kutlanması, böylece Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile çakışmaması öngörülmüştür. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı tüm temsilciliklerine bir bildiri göndererek "kutlamaların sadece belirtilen tarihler arasında gerçekleşebileceğini", "tüm kutlama organizasyonlarının yasal komiteler tarafından kontrol edileceğini" ve "kutlamalarda siyasi tartışmalara yol açabilecek unsurlar olmayacağını" da duyurmuştur.[686] Bu bildiride aynı zamanda kutlamalar bağlamında düzenlenecek öğrenciler arası kompozisyon ve şiir yarışmalarının temaları da sevgi, barış, kardeşlik ve dostluk olarak belirlenmiştir. Devam eden olay ve tartışmalar 2010 yılında kutlamaların biraz daha standartlaştırılması ve benzer bir yönetmeliğin Resmi Gazete'de yayınlanması ile sonuçlanmıştır.[687]

Böylece Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinden, İslami kesimin iktidarının bir dayatması olarak kullanıldıkları tereddütünü ortadan kaldırmaya yönelik olarak, çocukların başörtüsü takması, ya da dinî içerikli piyeslerin okullarda sahnelenmesi gibi Türkiye'de laisist ve İslami kesim arasında sorun olagelmiş sembolik öğeler temizlenmiş ve kutlamaların 23 Nisan tarihine denk gelmesi de engellenerek süreç içerisinde konuya yönelik "sözde laikliğe dair" endişeler ortadan kaldırılmıştır. Öte yandan etkinliklerin tarihinin devlete bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sabitlenmesi, okullarda yapılacak kutlamaların içeriğinin belirlenmesi ve yeni düzenlemelerin Resmi Gazete'de yer alması Kutlu Doğum Haftası'nın meşrulaşarak ve kurumsallaşarak ulusal anma ve kutlamalara dâhil edildiğinin de bir göstergesidir. Bir yandan Müslümanlığın Peygamberinin doğum günü ulusal kimlik sermayesi içerisinde yer alırken, öte yandan bu anın anlamı daha seküler bir içerik kazanmıştır.

Bu durumu Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumgününün dinî sermayenin bir unsuru olarak ulusal kimlik içerisinde meşruiyet ve değer kazanması, dolayısıyla da bir sembolik sermaye olarak ulusal kimliğin de İslamileşmesi olarak okumak mümkündür.

---

[686] "Kutlu Doğum Haftası", (http://www.diyanet.gov.tr/turkish/namazvakti/kd_24_1.asp).(25 Haziran 2013)

[687] "Kutlu Doğum Haftası ile Camiler ve Din Görevlileri Haftasını Kutlama Yönetmeliği", **Resmi Gazete**,13 Şubat 2010.

Kutlamaların döneminin miladi takvim içerisinde sabitlenmesi, içeriğin belli çizgilerle sınırlandırılması ve daha seküler bir içerik kazanması da sermayenin ulus-devlet alanının içerisindeki hareketinin sonucu bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir.

Nitekim 2010 yılında Cumhuriyet Halk Partisi lideri Deniz Baykal'ın, partisinin tarihinde ilk kez, Kutlu Doğum Haftası kutlamalarının açılış törenine katılması söz konusu sermayenin ulus-devlet alanı içerisinde kazandığı değerin de bir göstergesidir. Ana Muhalefet Partisi liderinin uzlaşma adına katılmış olduğu etkinliklerin açılış töreninde din bilgisini ortaya koyması ve bunun ana akım medyada takdirle karşılanması[688], kutlamaların ne şekilde merkeze doğru hareket ettiğini ve kutlamaların "asıl sahipleri" dışındaki liderlerden de bir beklenti oluşturduğunu, dolayısıyla da söz konusu sermayenin ulus-devlet alanı içerisinde değer kazandığını işaret etmektedir. Bu şekilde ulusal kimliğin Müslümanlığının altı bir kez daha çizilmiştir. Fakat "Kutlu Doğum Haftası" etkinliklerinin bu çalışma açısından anlamı bununla da sınırlı değildir. Bu noktada, özellikle 2011 yılı kutlamaları, İslami ahlakın nasıl vatandaşlık etiği olarak konumlandırıldığının da önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda "şiddet", özellikle de "kadına karşı şiddet" konusu, medyanın ilgili haberlere yoğun olarak yer vermesiyle birlikte gündemde önemli yer tutmaya başlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nden hükümet yetkilileri konuyla ilgili çeşitli bağlamlarda çeşitli açıklamalar yapmış fakat "şiddete karşı merhamet" temasının ön plana çıkarıldığı 2011 yılı özellikle yeni bir "ulusal anma ve kutlama" vesilesini, var olan bir topumsal sorunun çözümünde hizmete sunmak açısından dikkat çekici olmuştur. Bu yıl, hükümetin "şiddete karşı merhamet" temasını, özellikle iktidarının ilk yıllarında büyük tartışmalara neden olan "Kutlu Doğum Haftası" etkinlikleri çerçevesinde ele aldığı bir yıl olmuştur.

[688] "Baykal İlk Kez Kutlu Doğum Haftasında", Hürriyet, 15 Nisan 2010; "Baykal'ın Kutlu Doğum CD'leri Kapışıldı", **Hürriyet**, 23 Nisan 2010; Eyüp CAN, "Büyükanıt'ın Hatasını Baykal Nasıl Düzeltti", **Hürriyet**, 16 Nisan 2010; Ahmet HAKAN, "Bugün Baykalcıyım", **Hürriyet**, 16 Nisan 2010; Ertuğrul ÖZKÖK, "Sahnenin Üzerinde 6 Çok Özel Amblem", **Hürriyet,** 16 Nisan 2010.

2011 Yılı Kutlamaları Bağlamında: "Hazreti Peygamber ve Merhamet Eğitimi"

Diyanet İşleri Başkanlığı 2011 yılının 14-20 Nisan tarihleri arasında kutlanacak Kutlu Doğum Haftasının temasını, şiddet konusunun da gündemde olmasının etkisiyle "Hazreti Peygamber ve Merhamet Eğitimi" olarak belirlemiştir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan www.merhamet.org adresli internet sitesinde de İslam'ın şiddete karşı olduğu ve merhamet dini olduğu konusu detaylı olarak ele alınmıştır. Bu internet sitesinde peygambere ait merhamet konulu hadislerin yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in konuyla ilgili mesajına, **Kuran**'dan merhamet ile ilgili ayetlere, 2011 yılında basında Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri ile ilgili yer alan haberlere, merhamet temalı hat yazılarına, aynı konulu makalelere, hikâyelere, şiirlere, özlü sözlere ve röportajlara yer verilmiştir.[689]

Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez tüm müftülüklere konuyla ilgili şöyle bir yazı göndermiştir:

> "(…) Bugün bütün insanlığı saran bir hiddet ve şiddet sarmalı ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu da temelde merhamet eğitimindeki eksiklikten kaynaklanmaktadır. (…) Üzülerek ifade etmeliyim ki çağımızda insanlar ister istemez merhametsizliğe itilmektedir. Çağın rekabet anlayışı, merhamete hayat hakkı tanımamakta, merhamet insanın dinamizmini prangalayan, üretimi düşüren bir kavram olarak sunulmakta ve rekabet esnasında neredeyse her türlü yola başvurmak meşru sayılmaktadır. (…) Bugün kalplerin pasını silmek ve onu her türlü işgalden kurtarmak için bir gönül ahlakına, yürek terbiyesine ve bir merhamet eğitimine ihtiyaç vardır. Bu da kalplerdeki pası silmek ve gönlümüzü Yaratıcıya açmak ile mümkün olur. (…) Merhamet sıradan bir acıma duygusu olmayıp pek çok ahlaki güzelliği içinde barındıran bir erdemdir. Merhamet bir yaratılış felsefesidir. Onun bu derece önemli olması, kaynağını ´Rahman ve Rahim olan` yani şefkat ve merhameti, lütuf ve ikramı sonsuz olan Yüce Allah'tan olmasındandır. (…) Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'i bizlere en güzel anlatan kavram, hiç şüphesiz rahmettir. O her vesileyle kendisinin Rahmet Peygamberi olduğunu ifade etmiş, tüm çabasını birbirlerini sevme, birbirlerine merhamet ve şefkat

[689] (www.merhamet.org).(4 Haziran 2012); 2013 yılında söz konusu internet sitesi yayından kaldırılmıştır, fakat internet sitesine ait sayfalara **wayback machine** adlı internet sitesinden erişilebilmektedir. (http://web.archive.org/ web/20120207201518/http://www.merhamet.org/).(24 Eylül 2013)

> göstererek bütünleşmede ´bir vücudun organlarından farksız olan` bir merhamet toplumu oluşturmak için harcamıştır. (…) Günümüz insanının böyle bir merhamet eğitimine olan ihtiyacını göz önünde bulunduran Başkanlığımız, 2011 yılı Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinin ana başlığını "Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi" olarak belirlemiştir. (…) Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında bu hafta boyunca gerçekleştirilecek olan bütün etkinliklerin, merhamet eğitiminin yaygınlaşmasına katkı sağlamasını ve bütün insanlığın hoşgörü, barış, karşılıklı sevgi ve saygıda buluşmasına vesile olmasını yüce Allahtan niyaz ediyorum."[690]

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Diyarbakır, Mersin, Trabzon ve İstanbul olmak üzere dört şehirde merhamet etkinlikleri düzenlenmesine, camilerde verilecek vaazlarda merhamet konusunun işlenmesine karar verilmiştir. Her ne kadar bir devlet kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ve özellikle Sünni İslam'ı temsil ediyor olması laiklik prensibi açısından ilk bölümlerde eleştirilse de, bu yapının varlığı kabul edildiğinde "Kutlu Doğum Haftası" kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görmez'in konuşmasında olduğu gibi modern hayatın getirdiği rekabet gibi sorunlar karşısında insani özellikleri güçlendirmek için merhamet duygusunun önemini ön plana çıkarması ve Peygamber (Hz.) Muhammed'in merhametini vurgulayarak bu doğrultuda etkinlikler düzenlemesi şaşırtıcı sayılmaz. Bu çalışma için asıl önemli olan ise, bu yaklaşım ve etkinliklerin diğer devlet kurumları tarafından nasıl ele alındığıdır. Yine de bu soruya geçmeden önce Diyanet'in etkinliklerinde göze çarpan iki nokta üzerinde durulabilir.

2011 Kutlu Doğum Haftası çerçevesinde Diyanet tarafından hazırlanan internet sitesinde özellikle dikkat çeken noktalardan bir tanesi de "İslami" olanla "Batılı" olanı, "dinî" olanla ise "bilimsel" olanı (yani inanç ile aklı) sentezleme çabasıdır. Örneğin merhamet ile ilgili özlü sözlerde Hz. Ali'den Ahmet Yesevi'ye, Mevlana'dan Shakespeare'e kadar geniş bir yelpazeye yer verilmiştir. Web sitesinde yer alan ve Psikiyatr Prof. Dr. Nevzat Tarhan ile gerçekleştirilmiş röportaj ise merhamet, bilim ve peygamber üçlüsünün nasıl bir araya getirildiğini örneklemektedir. Merhametin

---

690 "Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi", (http://www.diyanet.nl/hz-peygamber-ve-merhamet-egitimi/).(26 Haziran 2013); "Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi", (http://www.elazigmuftulugu.gov.tr koseyazi.aspx?k =68&zx=67).(26 Haziran 2013)

Türkçe'ye acıma duygusu olarak çevrilmesine rağmen içinde sevgi, şefkat ve empatiyi de barındırdığını belirttikten sonra Tarhan konuşmasına şöyle devam etmektedir:

> "Merhamet kavramı gündeme geldiğinde iyi ve güzel her şeyin başı olan Besmele hatırımıza gelir. Besmelede merhameti çağrıştıran iki tane kavram var. Allah'ın Rahman ve Rahim isimleri. Bütün varlıklara yaratıcının merhametli olması rahman ismini ifade ederken, rahim ismi de daha çok uhrevi anlamda hak edenlere fazladan bir merhamet etmesi. (…) Hz. Peygamber'in hayatında merhametle ilgili iki önemli hadis bununla bağlantılı diye düşünüyorum. Kıyamet yaklaşınca gençlere şeytan musallat olacaktır, buyuruyor. ´Bunu nasıl anlarız` diye sorduklarında, ´Haya ve merhamet eksikliğinden anlarsınız diyor`. (…) Günümüzde bütün yasaklara rağmen şiddet artıyorsa, aile içerisinde şiddet artıyorsa, canlı hayvanlara karşı, çocuklara karşı, kadına karşı şiddet artıyorsa bunun arkasında merhamet eksikliği vardır. (…) Bu (merhamet eğitimi) bir bakıma ahlaki akıl yürütmenin (önemli olabilecek bir kavram) öğrenilmesidir. Merhametli olmayı öğrenmek gelişmişlik düzeyiyle ilgilidir. Gelişmişlik düzeyi yüksek olan kişiler merhametli olmak konusunda daha ileride olurlar. Hatta bununla ilgili beyin görüntüleme çalışmaları var, merhamet duygusu gelişen insanlarda kötü bir görüntüyle karşılaştıklarında merhamet duygusuyla beraber mutluluk hormonu salgılanıyor. Ama merhamet duygusu gelişmemişlerde iğrenme duygusundan kaynaklanan bir hormon salgılanıyor. (…) bu nedenle toplumda sadece başkaları için değil kendimiz için de gerekli bir duygu."[691]

Bu röportajda alışılagelmişin aksine, Tarhan'ın merhametin temelinde bulunduğunu iddia ettiği aklilik ve gelişmişlik, dinin karşısında değil, tam da merkezinde konumlandırılmıştır. Dinî olan bilimsel olanla desteklenmeye çalışılmıştır. Bu çabanın bir örneğini de Kutlu Doğum Haftası dolayısıyla Diyanet İşleri tarafından düzenlenen sempozyum çerçevesinde görmek mümkündür. 2011 yılında Kutlu Doğum Haftası nedeniyle Kocatepe Camii Konferans salonunda üç günlük bir Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi sempozyumu düzenlenmiş, sempozyum Kuran okunmasıyla başlamıştır. Üniversitelerin psikoloji başta olmak üzere çeşitli bölümlerinden öğretim

[691] "Kutlu Doğum, Merhamet ve Psikiyatri", (http://www.aktuelpsikoloji.com/haber.php?haber_id=9990). (31 Ekim 2013); (http://web.archive.org/ web/20120207201518/http://www.merhamet.org/).(24 Eylül 2013)

üyelerinin bildirilerinin yer aldığı ve merhamet konusunun otuz tebliğ ile ele alındığı sempozyumda Diyanet İşleri Başkanı Görmez de bir konuşma yapmıştır.[692]

Bu yaklaşım 19. yüzyıl İslamcılığından beri süregelen rasyonel ve bilimsel olanla dinî olanı sentezleme çabasının da bir örneğidir. Ayrıca din açısından caiz olanın ne şekilde toplumsal ve bireysel olarak faydalı olan olduğunun ve dinin toplumsal ve bireysel sorunlara nasıl çözüm sunacağının açıklaması da dinin modern bir okuması olarak değerlendirilebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüm yıl boyunca merhamet teması bağlamında şiddete karşı sürdürdüğü çalışmaları kapsamında 25 Kasım 2011'de tüm Türkiye'de şiddete karşı okuttuğu hutbede de benzer bir yaklaşımın izleri görülebilir. Hutbede "Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik baskı, şiddet ve aşağılamanın arkasında cehalet, kaba kuvvet ve kadın algısına dair bir takım yanlış, köhne görüş ve düşüncelerin yattığı vurgulanmış, "bunun cahiliye devrinin anlayış ve düşüncesi olduğu" belirtilmiş, Peygamber (Hz.) Muhammed'in "Sizin en hayırlılarınız hanımlarına karşı en iyi davrananızdır", "Sizden eşine karşı el kaldıranlarınız, hayırlı kimseler, iyi insanlar değildir" ve "Kadınlarımızın hakları konusunda Allah'a hesap vereceğinizi unutmayın. Çünkü onlar Allah'ın size emanetidir" uyarıları sıralanmıştır.[693]

Burada "Cahiliye" devri üzerinden yapılan tarih vurgusu özellikle dikkat çekicidir. Cahiliye kavramı İslam'ın kabulünden önce "cehalet içerisindeki", "gelişmemiş" Arap toplumunu ifade etmek için kullanılır. Bu bağlamda İslamiyet'in gelişi bir dönüm noktasıdır. Bu tam da Cumhuriyet'in kuruluşunda benimsenen "dinî olanı" "cehalet" ve "azgelişmişlikle" özdeşleştiren anlayışa bir tezat oluşturmaktadır. Kadına karşı şiddet uygulamasının İslamiyet öncesine ait olduğu vurgulanarak "dinî" olan "gelişmişlik" ile biraraya getirilmiştir. Ve kadına karşı şiddet sorunun çözümü de bir gelişmişlik göstergesi olarak dinin buyruklarına uymaya bağlanmıştır. Fakat burada kadını bir özne olarak konumlandıran bir söylem yerine "kadınları erkeklere emanet edilmiş" varlıklar olarak konumlandıran ve bu bağlamda cinsiyetlerarası hiyerarşiyi yeniden üreten, ayrıca konuyu insan hakları yerine cinsiyet ilişkilerine bağlayarak

[692] "Merhamet Eğitim Sürecine Katılsın", **Yeni Şafak**, 16 Nisan 2011.
[693] "Kadın Şiddetine Hayır Hutbesi", **Sabah**, 25 Kasım 2011.

kısıtlayan yaklaşım da özellikle dikkat çekicidir. Şüphesiz İslam dini bağlamında bu konunun değerlendirilmesi teolojik bir tartışmayı içerir ve bu çalışma sınırları içerisinde böyle bir tartışmaya girilmeyecektir. Fakat bu konu din bağlamının dışına taşırılıp, vatandaşlık etiği içerisinde değerlendirildiğinde, ulus-devlet çerçevesinde insan hakları anlayışını ne şekilde zedeleyebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Özellikle 2010 yılından itibaren yaşanan bazı gelişmeler hem "Kutlu Doğum Haftası" etkinliklerinin, hem de bu bağlamda ele alınan merhamet temasının nasıl dinî alanın dışında da genelleştirildiğini gözler önüne sermektedir.

Vatandaşlık Etiğinde Din Kaynaklı Merhamet

Peygamber (Hz.) Muhammed'in 1440. doğum gününün kutlandığı 2011 yılı "Kutlu Doğum Haftası"nın açılış töreni 14 Nisan akşamı İstanbul Sinan Erdem Spor salonunda yapılmış, İstiklal Marşı ile başlayan törende, ilahiler okunmuş ve çeşitli siyasi şahsiyetler konuşmalar yapmışlardır. Başbakan Erdoğan açılış töreninde şöyle konuşmuştur:

> "Bugün Hazreti Peygamber'in alemlere rahmet olarak dünyamızı şereflendirdiği, insanlığı hakikatin ışığı ile aydınlattığı bir doğuşun yıl dönümünü kutluyoruz. (...) Kutlu Doğum Haftası'nın, hem Peygamber-i Zi Şan'ın anlaşılmasına hem de onun bizlere ilettiği İlahi Mesaj'ın yaşanmasına vesile olacak şekilde idrak edilmesini tüm kalbimle temenni ediyorum. (...) Burada, İstiklal şairimiz Mehmet Âkif'in, Hazreti Peygamber'in kutlu doğumunu anlattığı şu dizeleri ve hissiyatı sizlerle paylaşmak isterim. Diyor ki Âkif; 'On dört asır evvel yine bir böyle geceydi/Kumdan, ayın on dördü bir öksüz çıkıverdi/Lakin o ne hüsrandı ki, hissetmedi gözler/Kaç bin senedir hâlbuki bekleşmedelerdi/Nereden görecekler, göremezlerdi tabii/Bir kere zuhur ettiği çöl en sapa yerdi/Bir kere de ma'mure-i dünya o zamanlar/Buhranlar içindeydi bugünden de beterdi/Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta/Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi'. Peygamber efendimiz, işte böyle bir dünyaya gözlerini açtı. O dünya, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir dünyaydı. O dünya, kadınların insanlık dışı muamelelere, istismara maruz kaldığı bir dünyaydı. O dünya, zengini daha da zenginleştiren, yoksulun yaşam

hakkını elinden alan bir dünyaydı. Köleliğin, imtiyazın, ırkçılığın, ayrımcılığın en sert, en şedid şekilde hüküm sürdüğü bir dünyaya gelmişti Hazreti Peygamber. Rahmet Peygamberi, Alemlere Rahmet olarak gönderilen Peygamber, işte böyle bir dünyayı, rahmetin, merhametin, şefkatin, uhuvvetin, paylaşma ve dayanışmanın hüküm sürdüğü bir dünya hâline getirdi. Bedevi, onun gözlerinin içine bakarak medenileşiyordu. En vahşi insanlar, onun şefkati karşısında uysallaşıyordu. Cimriler cömertleşiyor, katı yürekler yumuşuyor, husumetler kucaklaşmayla sona eriyordu.(...) Şu hususun altını özellikle çizmek istiyorum: Biz, rahmetin, varlıkların bütününü kuşattığı bir dünyanın, bir medeniyetin insanlarıyız. Bizim ruhumuzun rengi merhamettir. Bizim acılarımızın şifası merhamettir. Bu medeniyet öyle bir medeniyettir ki komşusu aç iken tok yatmayı elinin tersiyle iter. Bu medeniyet, sadece yanında, yöresinde değil, yeryüzünün herhangi bir coğrafyasında zulüm varsa, o zulmü ortadan kaldırmadan gözüne uyku girmeyen insanların medeniyetidir. Nerede bir yetim varsa, onun başını okşamadan, ona sahip çıkmadan yüreği ferahlamayan insanların medeniyetidir. Çünkü çocuklara evcik yapan, onlarla oynayan bir Peygamber'in ümmetidir bu medeniyetin insanları. Biz, işte bu merhamet medeniyetinin mensuplarıyız. Merhametin olmadığı yerde insan yoktur, insaf yoktur. (...) Bizim coğrafyamızdan Tiranlar, Sezarlar, Firavunlar, Neronlar, kanlı despotlar değil, Mevlanaların, Hacı Bektaşların, Ahi Evranların, Yunusların izinden yürümüş yöneticiler çıkmıştır. Bizim coğrafyamız kanla, kılıçla değil, kalemle, mürekkeple şekillenmiş bir coğrafyadır. Şimdi, bu geniş coğrafyada yaşayan her bir insanın, şu soruyu kendisine çok güçlü ve çok samimi bir şekilde sormasını, bunun cevabını en samimi şekilde aramasını, araştırmasını ben gönülden arzu ediyorum: Nerede yanlış yaptık ve yapıyoruz? Neden bu hâldeyiz? Hangi hata, hangi eksiklik bizim coğrafyamızı, bizim medeniyetimizi buralara getirdi? (...) Bu soruların cevapları uzaklarda değildir, kalın kitapların derinliklerinde, karmaşık kimyasal denklemlerin içinde değildir kardeşlerim. Bu soruların cevapları başkasında da değil, bizzat bizdedir, kendimizdedir, nefsimizdedir. Çok karmaşık analizler yapmaya hiç gerek yok. Bizi biz yapan değerler terk edildiğinde, işte bu sonuç da kaçınılmaz olacaktır. Eğer yolda insanları rahatsız eden bir taş var da siz onu oradan almıyorsanız, yolun dışına atmıyorsanız, orada çürüme başlıyor demektir. Eğer komşunuz aç yatarken siz tok yatıyorsanız, orada bozulma başlamış demektir. Bir yaşlının önüne geçiyorsanız, bir engelliye yol vermiyorsanız, her gün trafikte başkalarının hakkına tecavüz ediyorsanız, orada çözülme başlamış demektir. Bütün sosyolojik, siyasi, ekonomik, jeopolitik analiz ve değerlendirmelerin ötesinde, en önce kalbimizi, ruhumuzu yoklamak durumundayız. Hesaba

> çekilmeden kendimizi hesaba çekmek zorundayız. Bizim neslimiz de dâhil olmak üzere, genç nesiller, çok büyük meselelere, bölgesel, küresel meselelere günlerimizi, gecelerimizi ayırdık. Sabahlara kadar çay eşliğinde yapılan sohbetlerde gençler ülkeleri kurtardı, çağları kapattı, çağları açtı, İslam coğrafyasının her meselesine teorik çözümler üretti ama alt kattaki komşu yatağa aç girmişse, üst kattaki komşunun oğlu, okula gitmek için yol parası bulamıyorsa, tüm o teorik tartışmaların bir karşılığı olabilir mi?' (...) Biz, merhametin çağrısına kulak tıkayanlardan olamayız. Türkiye olarak, hem küresel ölçekte hem de yakın coğrafyamızda yüreğimizi ortaya koyarak yaptığımız çağrılar, esasen hak, adalet çağrısı olduğu kadar, merhamet çağrısıdır. İşte onun için kan akan tüm coğrafyalarda insani inisiyatif alıyoruz."[694]

Bu konuşmada ilk dikkat çeken nokta öncelikle Başbakanın "Hazreti Peygamber" ve "Peygamber Efendimiz" hitapları ile "Müslüman biz"i temsilen konuşmasına başlamış olmasıdır. Daha önceki bölümlerde ulusal kimliğin Müslümanlığının altını çizmekte kullanılan bir figür olarak ele alınan Mehmet Âkif Ersoy'dan alıntılanan dizelerle ise bu vurgu güçlendirilmiştir. Görmez'in 2011 yılı "Kutlu Doğum Haftası" etkinlikleri için müftülüklere gönderdiği konuşmasında öne çıkardığı Cahiliye devrine, Başbakan'ın konuşmasında da yer verilmiş, kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddet, yoksulluk ve yoksullara kötü davranılması, ırkçılık gibi birçok toplumsal sorun Cahiliye devri ile özdeşleştirilerek, Peygamber (Hz.) Muhammed'in dünyayı merhamet, şefkat ve dayanışmanın hüküm sürdüğü bir yer hâline getirerek bu sorunları çözdüğü ifade edilmiştir. Erdoğan tarafından "biz", "bu medeniyet"in yani "İslam medeniyeti"nin insanları olarak kurularak, bugün var olan tüm toplumsal sorunlar da söz konusu medeniyetin temel değerlerinin kaybedilmesine bağlanmıştır. Burada Tiranlar, Sezarlar, Firavunlar, Neronlar, kanlı despotlar, kan ve kılıçla yöneten yöneticiler İslam dünyası dışına mal edilirken, İslam dünyasındaki yöneticilerin Mevlana, Hacı Bektaş, Yunus Emre gibi insan sevgisini eserlerinde ön plana çıkaran düşünürlerin izinden gittikleri öne sürülmüştür. Böylece çoğu toplumun tarihinde var olan, baskıcı veya özgürlükçü, ya da savaş veya bilimin ön plana çıktığı dönemler, birinciler İslam medeniyeti, ikinciler ise İslam medeniyeti dışında kalan medeniyetlerle özdeşleştirilecek şekilde

[694] "Merhamet Elimizi Ateşin Düştüğü Tüm Coğrafyalara Uzatmaya Devam Edeceğiz", (http://www.akparti.org.tr/site/haberler/merhamet-elimizi-atesin-dustugu-tum-cografyalara-uzatmaya-devam-edecegiz/7170).(26 Haziran 2013)

ayrıştırılmış, bu medeniyetlerarası son derece özcü ve suni olan ayrım mutlaklaştırılmıştır. Gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta toplumsal sorunların çözümünde sosyolojik, siyasi, ekonomik ve jeopolitik analizlerin ötesinde bir takım insani özelliklerin ortaya çıkartılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Söz konusu konuşma ulusal kimlik ve din ilişkisi açısından değerlendirildiğinde, ulusu temsil ettiği varsayılan Başbakan'ın "biz"i Müslüman olarak kurmasının ulusal kimliğin içerisinde dinin yerinin meşruluğu ve gücü açısından net bir görüntü verdiğini söylemek mümkündür. Daha Cumhuriyet'in kuruluş aşamasından beri ulusal kimliğin örtük de olsa bu Müslümanlık unsurunu içeriyor olduğu düşünülürse, dinî sermayenin ulusal kimlik içerisindeki yerini sürekli sağlamlaştıran ve güçlendiren AK Parti hükümetinin bu yaklaşımı sergilemesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca aynı etkinlikte konuşan ana muhalefet partisi CHP lideri Kılıçdaroğlu da, yaptığı konuşmada "Sevgili Peygamberimiz en büyük zulüm olan şirki yıkmıştır. Dünya tarihinin en büyük inklabını yapmıştır. Allah ile kul arasına giren tüm Batıl inançları bertaraf etmiştir." cümlelerini kurarken "sevgili peygamberimiz" ifadesiyle Müslüman "biz"i ön plana çıkarmıştır. Bu durum ulusal kimliğin Müslümanlığı'nın altının sadece AK Parti tarafından çizilmediğinin de bir göstergesi, dolayısıyla dinin ulus-devlet alanındaki güçlü yerinin bir kanıtıdır.[695]

Toplumsal sorunların çözümünde din kaynaklı merhamet, şefkat ve dayanışma gibi unsurları içeren "iyi ahlak"ın öneminin vurgulanması ise Görmez gibi bir din adamı ya da herhangi bir düşünür açısından sıradan bir durum olarak kabul edilebilir. Fakat benzer bir yaklaşımın bir başbakan tarafından benimsenmesi iki açıdan sorunludur: Öncelikle, modern devlet yapısı içerisinde temel görevlerinden biri söz konusu toplumsal sorunlar ve benzerlerini çözmek olan bir başbakanın, söz konusu sorunlar karşısında vatandaşlık hakkı temelinde somut ve seküler politika taleplerini karşılamaya odaklanması beklenecektir. Konuyu "ahlak" temelli sorunlara indirgemek buradaki "vatandaşlık hakkı ve devletin sorumluluğu" bağlamının gözden kaçmasına neden olacak, somut, hesabı verilebilir politikalar üretme sorumluluğundan bir kaçış yolu

[695] "Kutlu Doğum Meajları", **Hürriyet**, 15 Nisan 2011.

hâline gelebilecektir. Nitekim hem bu, hem de ilerleyen bölümlerde benzer söylemlerin nasıl bu işlevi gördüğü tartışılacaktır.

İkincisi, ulusu temsil eden bir konumda bulunan bir kişi ahlaki olarak doğru davranışı tanımladığı ölçüde demokratik bir yaklaşımdan totaliter bir yaklaşıma kaymış olacak, bu ahlakın temelini de belli bir dine dayandırdığı sürece de bu totaliter yaklaşıma dinî nitelik kazandırarak, din temelinde dışlayıcı bir ulusal kimlik tanımının da pekiştirmiş olacaktır. Sonuçta Türkiye örneği özelinde İslam hem "biz"i tanımlayan, hem de "biz" içerisindeki ilişkileri düzenleyen bir referans çerçevesi hâline gelecek, Bourdieu'nün kavramları ile dile getirilirse bir kültürel sermaye olarak dinin ulusal kimlik içerisindeki ağırlığı büyük ölçüde artacaktır.

Nitekim yakın dönemde Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde ulusal kimliğin İslami niteliğinin güçlendirilmesi ve İslam ahlakının bir vatandaşlık etiği olarak sunulması da sadece söylemsel bağlamla sınırlı kalmamış, kurumsal işbirlikleri anlamında da bu durumu destekleyen gelişmeler olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı şiddete karşı merhamet duygusunu güçlendirme bağlamında 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile işbirliği yapmaya karar vermiştir. Dönemin Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Aliye Kavaf, Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri başlamadan önce toplumsal farkındalığın artması ve şiddeti önleyecek zihinsel dönüşümün sağlanması için ülke genelinde eğitimci eğitimlerini tamamladıklarını, 2015 yılına kadar ise 100 bin din görevlisinin eğitiminin tamamlanacağını belirterek "Din görevlilerimiz birer kanaat önderi olarak çok ciddi sorumlulukları olan kişilerdir. Onların ailedeki ve toplumdaki şiddetin bitirilmesinde önemli rolleri olduğunu düşünüyorum" demiştir.[696]

Şüphesiz din adamları birer kanaat önderidirler ve toplumu mensubu oldukları dinin öğretileri çerçevesinde daha "ahlaklı" yapmak için çalışabilirler. Fakat bu işin ulus-devlet bünyesinde devlet kontrolünde gerçekleşmesi hem o ulus-develete bağlı tüm vatandaşların aynı dinî değerleri paylaştığını varsaymak, hem de toplum düzenini

[696] "Kutlu Doğum'da 'Merhamet' Krizi", **Radikal**, 24 Mart 2011.

sağlama yolunda dinî araçları kullanmak açısından laiklik prensibine aykırıdır. Şüphesiz burada sorunun başlangıç noktası İslam dinini temsilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlete bağlı bir kurum olarak varlığıdır. Fakat söz konusu yaklaşımın Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan da öte Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı tarafından benimsenmesi devlete dair yapısal bir sorunun ötesinde konuyu hükümetin ulusal kimlik vizyonunun ve gündelik politika tercihlerinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilecek bir boyuta taşımıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işbirliği yaptığı bir başka bakanlık da Milli Eğitim Bakanlığı'dır. 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile okullarda merhamet konulu öykü, resim, şiir yarışmalarının düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.[697] Ayrıca Bakanlık haftayı belirli gün ve haftalar listesine dâhil etmiş ve Türkiye'deki tüm okullara bir genelge göndererek haftanın kutlanmasının önemini vurgulanmış ve kutlama etkinliklerinin çerçevesini çizmiştir. [698]

Genelgede "eğitim sisteminin temel görevinin bilginin yanında, değer, tutum ve beceri de kazandırmak olduğu", bu nedenle "eğitim sisteminin öğrencilerin psikolojik olarak sağlıklı, karakteri gelişmiş, temel insani değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmesi görevini üstlendiği" vurgulanmıştır. Bu bağlamda yapılacak "Değer Eğitimi" etkinliklerinin yanı sıra, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programı kapsamında merhamet duygusu ile ilgili kazanımlara yer verileceği belirtilmiştir. Söz konusu genelge şu şekilde devam etmektedir:

> "Eğitim anlayışımızdaki değişim, insanın ruh ve bedenini bir bütün olarak kuşatan bir anlayışın gelişmesinin zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Sevgi, insanın temel ihtiyaçları arasında fizyolojik ihtiyaçları kadar önemlidir. İnsanın kendini gerçekleştirmesi ancak sevgi ve saygı ihtiyacının karşılanması ile nümkündür.
>
> Bu nedenle öğrencilerimize, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in temel insani özelliklerinden olan bütün insanlığı

[697] "Artan Şiddet Olayları Diyanet'i Harekete Geçirdi", (http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/03/29/artan.siddet. olaylari.diyaneti.harekete.gecirdi/611481.0/index.htm).(26 Haziran 2013)
[698] 2011/22 ve 7 Nisan 2011 tarihli yönetmelik, (http://www.egitimmevzuat.com/index.php/2011/kutlu-doum-haftasi-201122-genelge.html).(26 Haziran 2013), Bkz. EK – 5.

> kuşatıcı sevgisi ile birlikte 'Merhamet Duygusu'nun güzelliğini yaşatmanın yollarını kazandırmalıyız."

Daha sonra merhamet duygusunun faydalarının sıralandığı genelgede, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu yıl Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde merhamet temasının öne çıkarılmasının kararlaştırıldığı duyurularak, genelgenin devamında sıralanan etkinliklere örgün ve yaygın eğitim kurumlarında yer verilmesi istenmiştir. Bu etkinliklerin arasında imam hatip liselerine özel olarak düşünülen ilahi ve hadis okuma yarışmalarının yanı sıra, tüm okullarda uygulanmak üzere ilgili konuda düzenlenecek şiir, afiş, kompozisyon yarışmaları, yine ilgili konuda film veya belgesel izlenmesi, "Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in eve misafir geldiği" düşünülerek yapılacak çalışmalar gibi etkinlikler yer almaktadır.

Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu imzalı bu genelge, Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde de, hem ulusal kimliğin Müslümanlığının, hem de din kaynaklı ahlaki değerlerin vatandaşlık etiği içerisine yerleştirilmesinin kurumsallaşmasını örneklemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kaleme alınmış metinde Peygamber (Hz.) Muhammed'den "peygamber efendimiz" olarak bahsedilmesi, Müslümanlığın peygamberi olan (Hz.) Muhammed'i tüm ulusun/milletin (milli eğitim) peygamberi olarak konumlandırırken ulusal kimliğin Müslümanlığını güçlendirmekte, diğer bir deyişle bir sermaye olarak Müslümanlığın ulus-devlet alanı içerisideki değerini artırmaktadır. Öte yandan iyi insan ve vatandaş olmanın gereği olarak sayılan özelliklerle Peygamber (Hz.) Muhammed'in "güzel kişiliği" arasında doğrudan bir bağ kurulmakta, din temelli bir ahlak anlayışı devletin bir genelgesine girerek kurumsallaşmaktadır.

Bu genelge doğrultusunda çeşitli okullarda çeşitli etkinlikler yapılmıştır. Bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninin "Merhamet Eğitimi" teması ile "Değerler Eğitmi" ve sevgi temasını bir arada işlemeye karar verdiği sınıfında yaptığı ve kişisel internet sitesinde diğer öğretmenlere öneri olarak sunduğu çalışmalar bu etkinliklere örnek olarak gösterilebilir. Yapılan etkinlik çerçevesinde her sınıf kendisine bir kardeş sınıf seçmiş, gönüllülük esasına göre para toplanmış ve hediyeler alınmıştır. Bu hediyeler kardeş sınıfa ikram edilmiş, üzerlerinde "Hz. Muhammed" yazan ve salavata

yer verilen yaka kartları da aldıkları hediyeler ile beraber sunulmak üzere öğrencilere dağıtılmıştır. Hediyeleşme esnasında ise Peygamberin merhametini anlatan bir yazı okunmuştur.[699]

İlköğretimde Milli Eğitim Bakanlığı'nın genelgesi ile bu etkinliklerin düzenlenmesi farklı kesimlerce eleştirilmiştir. Örneğin Özdemir İnce, Kutlu Doğum Haftasında peygamber ve merhamet duygusu arasında doğrudan bir bağ kurulmasını eleştirirken[700], Eğitim-Sen Genel başkanı Zübeyde Kılıç bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanı'nın çocuklara "merhamet dersi" verilsin önerisine tepki göstererek çocukların vicdanlarını, acıma duygularını, harekete geçirmek için merhamet eğitimi planlamanın ve bunun referanslarını dinsel öğretilerle oluşturmanın bilimsel ve laik eğitim anlayışına aykırı olduğunu söylemiştir.[701] Ahmet İnsel Diyanet'in, hicri takvim yerine, miladi takvimi kabul edip, Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumgününü sabitlemesini Hristiyanların Paskalya ve Yahudilerin Pesah kutlamalarına denk düştüğüne dikkat çekerek, laik bir ülkede, kamu düzenini bozmadığı ve yurttaşların güvenliğini tehlikeye atmadığı sürece, bu etkinliğin nasıl düzenlendiğine, etkinliğe kimin katıldığına devletin karışamayacağını fakat kutlamaların bakanlık genelgesi ile Milli Eğitim faaliyetleri bünyesine alınarak resmi bir nitelik kazandırılmasının zorunlu din dersleri uygulamasının uzantısında yer alan ikinci bir laiklik ihlali oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca İnsel, Siirt müftülüğü ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ortak "Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Hayatı" konulu bir bilgi yarışması düzenlemesini de eleştirmiştir. İnsel'in eleştirdiği bir başka etkinlik ise Beylikdüzü Müftülüğü'nün İMKB Anadolu Öğretmen Lisesi salonlarında öğrencilere yönelik olarak düzenlediği "Kuran'da Hz. Peygamber ve Merhamet" konulu konferans olmuştur. Bu konferansın sonunda kaymakam Alper Faruk Güngör'ün, "Peygamberimizin mutlu yolundan ayrılmadığımız sürece, o yolu takip ettiğimiz sürece mutlaka hakikate, gerçeğe ve güzelliğe ulaşacağız" dediğine de vurgu yapan İnsel, bir devlet görevlisinin öğrencilere İslam dini bağlamında gerçekleştirdiği bu hitabının da

[699] "Kardeş Sınıfların hediyeleşmesi ve Merhamet Eğitimi", (http://www.gokhanay.com/?pnum=111&pt=Karde%C5%9F%20S%C4%B1n%C4%B1flar%20-%20Merhamet%20E%C4%9Fitimi).(27 Haziran 2013)
[700] Özdemir İNCE, "Diyanet İşleri Başkanlığına Bir Arzuhal", **Hürriyet**, 4 Mayıs 2011.
[701] "Çocuklara Merhamet Eğitimi", **Hürriyet**, 30 Mart 2011.

laiklik ihlali savını desteklediğini belirtmiştir.[702] Hükümete yakınlığı ile bilinen **Yeni Şafak** gazetesi yazarı Kürşat Bumin de köşesinde benzer düşüncelerini dile getirmiş ve "merhamet" gibi erdemlerin işlenmesinin okullarda yeri olsa da bu ve benzer erdemlerin her türlü ideolojik ve dinî referanstan azade biçimde işlenmesi gerektiğine parmak basmıştır.[703]

Yine de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir yönetmelikle kutlamaların çerçevesini netleştirdiği, diğer bir deyişle duruma el koyduğu 2008 yılından itibaren, ana akım gazetelerde başarılı kutlama organizasyonları ile ilgili haberler, konu ile ilgili eleştirilerden sayıca daha fazladır. Daha önceki kutlamalarda var olan "türban" gibi sembolik İslami unsurların yerini "merhamet" gibi ahlaki İslami unsurlara bırakması gönülleri ferahlatmış gibi gözükmektedir. Sonuçta İslami bir öğe olan "Kutlu Doğum Haftası" marjinal bir noktadan merkeze doğru kayar ve ulusal kimlik alanı içerisine girerken, dinî olmaktan çok ahlaki bir anlam kazanmıştır. Bu alanın içerisine girebilmesi için yapılan düzenlemeler ise devlet tarafından gerçekleştirilen kutlu doğum haftası kutlamalarını meşrulaştırarak, "peygamber efendimiz" ön kabulü ile ulusal kimlik algısındaki İslam vurgusunun güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

2012 ve 2013 Yılları Kutlu Doğum Haftası Etkinlikleri

2012 ve 2013 yıllarında da yine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan etkinlikler dışında, bir çok sivil toplum örgütü ve belediye benzeri kurumlar tarafından çeşitli organizasyonlar gerçekleştirilmiştir. Peygamber Sevdalıları Platformu'nun Zeytinburnu, Kazlıçeşme'de düzenlediği haremlik-selamlık yapılan ve ellibin kişinin katıldığı etkinlik[704] ve Diyarbakır'da 2012'de beşyüzbin[705], 2013'de ise yüzellibin kişinin[706] katıldığının belirtildiği miting, Uşak Belediyesi tarafından Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri kapsamında Uşaklılara gül şerbeti çeşmesinden binbeşyüz litre gül

[702] Ahmet İNSEL, "Laik Okulda Kutlu Doğum", **Radikal,** 19 Nisan 2011.
[703] Kürşat BUMİN, "'Kutlu Doğum Haftası' MEB Genelgesinde,**Yeni Şafak,** 18 Nisan 2011.
[704] "Kazlıçeşme'de Kutlu Doğum", **Hürriyet**, 7 Mayıs 2012.
[705] "500 Bin Kişiyle 'Kutlu Doğum', **Hürriyet,** 23 Nisan 2012.
[706] "Kutlu Doğumu Böyle Kutladılar", **Hürriyet,** 22 Nisan 2013.

şerbeti ikram edilmesi, cadde ve sokaklara gül suyu saçılması[707], Anadolu Gençlik Derneği tarafından Ankara'da düzenlenen gece[708], Büyükşehir Belediyesi Mamak Çocuk Kulübü üyelerinin semazen gösterisi sunduğu "Anmaktan Anlamaya" başlıklı program[709], çeşitli okullarda Kuran-ı Kerim dersini seçen öğrencilere Kuran-ı Kerim hediye edilmesi[710] bu organizasyonlara örnek olarak gösterilebilir.

Bu yıllarda gerçekleştirilen etkinliklere bakıldığında artık "Kutlu Doğum Haftası"nın da aynı "İstanbul'un Fethi Kutlamarı" örneğinde olduğu gibi muhalif bir sermaye olmaktan çıktığı ve merkeze taşındığı görülebilir. Örneğin Kazlıçeşme ve Diyarbakır'da Peygamber Sevdalıları Platformu tarafından gerçekleştirilen organizasyonlarda çocuklardan oluşan ilahi grupları, sık sık tekbir getirilmesi, haremlik-selamlık uygulamaları, kendini İslami alim olarak tanıtan kişilerin konuşmalar yapmaları ve yeşil hilafet bayrakları 2008 yılından beri sembolik İslami unsurlar konusunda gösterilen dikkatli tutumun da gevşediğinin göstergesidir. Söz konusu etkinlikler kamuoyunda çok fazla dikkat çekmemiş ve eleştiriler ön plana çıkmamıştır. Şüphesiz bu etkinlikler devlet kurumları tarafından düzenlenen etkinlikler değillerdir, fakat etkinlikler sırasında ilgili yolların kapatılması, polisin miting alanına girenleri araması ya da bir polis helikopterinin miting alanı üzerinde uçması gibi geniş güvenlik önlemleri alınması, söz konusu organizasyonların kontrol altında tutuldukları sürece devlet katında meşru kabul edildiklerinin bir göstergesidir.[711]

Etkinliklerin muhalif özelliğinin ortadan kalkarak iyice merkeze taşınmasının bir başka örneği ise 7 Nisan tarihinde Diyarbakır'da yapılması planlanmış "Dünya Medeniyetler Kraliçesi" adlı güzellik yarışmasının Kutlu Doğum Haftası'na denk gelmesi nedeniyle gösterilen tepkiler yüzünden iptal edilmiş olmasıdır. Yarışmayı düzenleyen organizatörler, Diyarbakır'a geldikleri günden beri aralarında Anadolu

[707] "'Kutlu Doğum Haftası'na Özel Güş Şerbeti", **Hürriyet**, 17 Nisan 2012.
[708] "Gökyüzünde Yüzlerce Fener", **Hürriyet**, 30 Nisan 2013.
[709] "Minik Semazenler", **Hürriyet**, 23 Nisan 2013.
[710] "53 İlkokul Öğrencisine **Kuran-ı Kerim**", **Hürriyet**, 15 Nisan 2013; "Öğrencilere **Kuran** Hediye Edildi", **Hürriyet**, 22 Nisan 2013.
[711] "Kazlıçeşme'de Kutlu Doğum", **Hürriyet**, 7 Mayıs 2012; "500 Bin Kişiyle 'Kutlu Doğum'", **Hürriyet**, 23 Nisan 2012; 2013 Kutlu Doğum etkinlikleri kapsamında bir sınavda düzenleyen platforma bazı İl Milli Eğitim Müdürlükleri'nin okul tahsis ederken, bazılarının etmemeleri de platformun internet sitesinde eleştirilmiştir ["Kutlu Doğum Siyer Sınavı Sona Erdi", (http://www.ilkehaberajansi.com .tr/haber/kutlu-dogum-siyer-sinavi-sona-erdi. html).(27 Haziran 2013)].

Gençlik Derneği, Diyanet-Sen, Diyarbakır İnsani Yardım Derneği, Eğitim-Bir-Sen ve Mustazaflar Cemiyeti gibi muhafazakâr bazı sivil toplum örgütlerinin tepkileriyle karşılaştıklarını belirtmişler, kendilerinin de tepkilere saygı duyduklarını belirterek yarışmayı iptal etme kararı aldıklarını söylemişlerdir.[712] Bu örnekte görüldüğü gibi Kutlu Doğum'un yeri bir merkez sermayesi olarak güçlenirken, alandaki diğer etkinlikler üzerinde de belirleyici hâle gelmektedir.

Kısaca özetlenecek olursa "Kutlu Doğum Haftası" başta tamamen din alanına ait bir sermaye iken yavaş yavaş ulus-devlet alanının içerisinde meşruiyet ve değer kazanmış, bu olurken de ulus-devlet alanına uygun bir şekilde dönüşerek bir takım "başörtülü ilahi söyleyen çocuklar" gibi sembolik İslami unsurlardan arınmıştır. Resmi yönetmelik ve genelgeler bir yandan söz konusu sermayeyi "tarihinin Miladi takvime göre sabitlenmesi" örneğinde olduğu gibi ulus-devlet alanına uygun hâle getirirken öte yandan da onu kurumsallaştırarak merkezdeki yerini iyice sağlamlaştırmışlardır. Bu şekilde muhalif özelliğinden arınarak merkezi bir sermaye olarak ulus-devlet alanı içerisinde değer kazanan "Kutlu Doğum" sadece iktidar değil muhalefet tarafından da benimsenmeye başlanmış, ulus-devleti, dolayısıyla da ulusal kimliği belirleyen bir unsur olarak örgün eğitimin içerisinde yer almıştır.

Fakat "Kutlu Doğum Haftası" merkeze yerleşir ve ulusallaşırken, iktidar partisi AK Parti ile de bağları kopmamıştır. Yine 2013 yılında Manisa'da Atatürk İlkokulu'nda düzenlenen törende "Kutlu Doğum" töreninde yaşananlar "Kutlu Doğum Haftası" etkinliklerinin geldiği nokta açısından dikkat çekicidir. Törende beşinci sınıf öğrencisi Ahmet Yasin Topçu, Kuran-ı Kerim okumuş, sonrasında öğrenciler hep bir ağızdan '571'de Bir Güneş Doğdu' adlı ilahiyi seslendirmişler, ardından da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan '2013 yılı Kutlu Doğum' sinevizyonu izlenmiştir. Tören AK Parti Manisa Milletvekili Selçuk Özdağ ve İl Milli Eğitim Müdürü Mustafa Altınsoy'un, bir grup öğrenciye Kuran-ı Kerim dağıtmasıyla devam etmiştir. AK Parti Manisa Milletvekili Selçuk Özdağ, yaptığı konuşmada ise şu ifadeleri kullanmıştır:

[712] "Diyarbakır'daki Güzellik Yarışması İptal", **Hürriyet**, 04 Nisan 2013; "Diyarbakır'daki Güzellik Yarışması İptal", **Radikal**, 04 Nisan 2013.

> "Son dinin mensupları dinine ve peygamberine saygılı olmaya başladı. 4+4+4 Meclis'e geldi kabul edildi ve seçmeli dersler geldi. Tarih bizi yazacak. Bir yanda Kuran-ı Kerim, bir yanda Peygamber efendimizin hayatı, Osmanlı'ca, öteki yanda fizik, kimya, sosyal bilgiler. Öğrencilerimiz büyüyecek ve ahlaklı olacak. **Kuran-ı Kerim**'le ahlaklanacaksınız."[713]

Bu örnekte zaten bir siyasi partiye mensup bir milletvekilinin törenlere katılıyor olması etkinliklerin aynı zamanda siyasileşmesi olarak da okunabilir. Fakat milletvekilinin yaptığı konuşmada hükümetin politikalarını dine ve peygambere saygı ile özdeşleştirmesi, dahası bu durumu "tarih bizi yazacak" şeklinde bir siyasi propagandaya dönüştürmesi etkinliğin tamamen siyasileştiğinin bir göstergesidir. Öğrencilerin **Kuran-ı Kerim** ile ahlaklanacaklarını söylemek ise tamamen totaliter ve teokratik bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu durum ulusallaştırılmaya çalışılanın sadece Kutlu Doğum Haftası değil, bütünüyle AK Parti'nin vizyonu olduğunun da ipuçlarını sunmaktadır.

Müslümanlığa ait bir anma ve kutlama gününün ulus-devlet alanındaki bu hareketini ulusal-kimlik bağlamında Müslümanlığın değerinin yükselmesi olarak okumak mümkündür. Fakat Kutlu Doğum Haftası'nına ilişkin dönüşüm bununla sınırlı kalmamıştır. 2011 yılı etkinliklerinde görüldüğü gibi "Kutlu Doğum" üzerinden toplumsal sorunların çözümünde din kaynaklı merhamet, şefkat ve dayanışma gibi unsurların ön plana çıkarılması ve bunun siyaset mekanizmaları ve devlet kurumları tarafından yapılması vatandaşlık etiğine de dinî bir nitelik kazandırmaktadır. Konuyu "ahlak" temelli sorunlara indirgemek buradaki "vatandaşlık hakkı ve devletin sorumluluğu" bağlamının gözden kaçmasına neden olabilecekken, aynı zamanda ahlaklılık da din üzerinden tanımlanarak "biz" kurgusunun dinî niteliği güçlendirilmektedir. Bu şekilde Müslümanlık ulusal kimlik içerisinde sadece nominal bir unsur olarak değil, ulusun üyelerinin birbirleri ile ilişkisini de şekillendirecek bir referans çerçevesi olarak değer kazanmaktadır.

Nitekim 2013 yılında da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından doğrudan ya da ona bağlı olarak müftülüklerce gerek idari erkana, gerek halkın geneline, gerekse

[713] "53 İlkokul Öğrencisine **Kuran-ı Kerim**", **Hürriyet**, 15 Nisan 2013.

öğrencilere yönelik gerçekleştirilen etkinlikler yine benzer şekilde devlet politikaları ile desteklenmeye devam edilmiştir.[714]

Bu yılın etkinlikleri ağırlıklı olarak "Kürt açılımı"nı desteklemek için kullanılmış, etkinliklerin ağırlığının Güneydoğu Anadolu'ya kaydırıldığı görülmüştür. Bu bağlamda "Kutlu Doğum Haftası" özellikle Bitlis'te çok "ilginç" bir uygulamaya sahne olmuştur. Bitlis Valiliği, Bitlis Belediyesi ve İl Müftülüğü'nün birlikte organize ettiği Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde sokaklarda vatandaşların üzerine TOMA'lar (Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı) aracılığı ile gül suyu sıkılmıştır. Vali Yurdakul bu yıl, Kutlu Doğum'un camilerde mescitlerde kutlanmasının yanında sokaklarda vatandaş ile kutlanmasını istediklerini belirterek, söz konusu etkinliklere "ticaret adamları, esnaf, kamu çalışanları ve STK'ların da" destek verdiğini belirtmiştir.[715]

Yine 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Diyarbakır Stadyumu'nda Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri düzenlenmiştir. Kutlamalara Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, AK Parti ve BDP Diyarbakır milletvekilleri, Vali, Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir, kurum müdürleri ile yaklaşık onbeşbin kişi katılmıştır. Diyarbakır İl Müftülüğü korosunun 4 dilde ilahi dinletisi sunduğu kutlamada, sinevizyon gösterisi ile sanatçıların birlik ve beraberlik mesajları izletilmiştir. Gecede Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in konuşmasına Kürtçe başlaması dikkat çekmiştir. Görmez tarafından, 2013 yılı Kutlu Doğum etkinlikleri ana temasının "onur" olarak belirlendiği hatırlatılarak, "insanın, gaye varlık olduğu, hiçbir insanın kendi hayatını, insanlık onurunu bir ideolojiye feda edemeyeceği ifade edilmiştir.[716]

---

[714]"Kutlu Doğum Kutlaması", **Hürriyet**, 10 Nisan 2013 ;"Kutlu Doğum Haftası", **Hürriyet**, 14 Nisan 2012; "Müftülükten Kutlu Doğum Hediyesi", **Hürriyet**, 20 Nisan 2012; "'Kutlu Doğum'da Barış Mesajları, **Hürriyet**, 14 Nisan 2013 ; "Ünivrsiteliler Umreye Gitmek İçin Yarştı", **Hürriyet**, 21 Mayıs 2013.

[715] "TOMA'lar Bu Kez 'Gülsuyu' Sıktı", **Hürriyet**, 16 Nisan 2013.

[716] "Diyanet İşleri Başkanı Diyarbakır'da", **Hürriyet**, 15 Nisan 2013.

"Hz. Peygamber ve İnsan Onuru" temasıyla Ankara Arena Spor Salonu'nda düzenlenen Kutlu Doğum Haftası etkinliğinde ise Erdoğan, Peygamber (Hz.) Muhammed'in birçok özelliğini sıraladıktan sonra peygamberin zenci, kadın ve fakirlerin aşağılandığı bir dönemde gönderildiğini hatırlatarak ırkçılığı ayaklar altına aldığını vurgulamış, "Bizlere 'inananlar kardeştir' mesajını ilettiğini, insanları gönül bağıyla birbirine bağladığını ve **Kuran-ı Kerim** sevgisiyle, Allah aşkıyla kaynaştırdığını ifade etmiştir. Başbakan, **Kuran-ı Kerim**'den Kevser sûresini de okuyarak, Kevser Sûresi'nin ırkçılığın kesin reddi olduğunu belirtmiştir.[717]

Bir sonraki bölümde Kürt meselesinde "din" temelli bir "vatandaşlık etiği" üzerinden ne şekilde çözüm sağlanmaya çalışıldığı, başka bir örnek üzerinden daha detaylı olarak incelenecektir.

4.2. Kürt Meselesi ve "Yaratılanı Yaratandan Ötürü Sevmek"

Tarihi Osmanlı dönemine dek götürülebilecek Kürt/Türk çatışması, Cumhuriyet kurulduktan sonra özellikle tek partili dönemin ikinci yarısında ulusal kimlik içerisinde etnik anlamda Türklük vurgusunun da gitgide artması, diğer bir deyişle etnik anlamda Türklüğün çok daha belirleyici bir sermaye haline gelmesiyle sorunsallaşmış, devletin kimi zaman sorunu inkâr etmesi, kimi zaman baskı yoluyla çözme girişimleri sorunu daha da ağırlaştırmış ve sorun "Kürt meselesi"[718] olarak devlet gündemine yerleşmiştir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, Güneydoğu bölgesinde silahlı mücadele veren yasadışı Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan/PKK) ile ülkenin güvenlik güçleri arasında başlayan düşük yoğunluklu savaş 1990'lı yıllarda da, siyasette etkisini artıran sivilleşme söylemlerine rağmen, devam etmiştir. 2000'li yıllara yaklaşırken ise silahlı çatışmanın siyaset zeminine çekilmesinin sinyalleri görülmeye başlanmıştır. Çalışmanın bu bölümü meselenin AK Parti hükümetleri döneminde aldığı şekil üzerine odaklanacaktır. Fakat, Kürt/Türk ilişkilerinin tarihinin ya da AK Parti'nin Kürt halkı ile

[717] "Erdoğan'dan Kevser Süreli Mesaj", **Hürriyet**, 14 Nisan 2013.
[718] Konu kimi zaman "Güneydoğu sorunu" veya "Kürt sorunu" olarak da adlandırılmaktadır. Bu çalışmada birincisi konunun etnik bağlamının üzerini örttüğü, ikincisi ise "sorun" kavramını ile tek bir etnik kimliği özdeşleştirdiği için tercih edilmemiştir.

ilgili politikalarının detaylı bir incelemesini ve değerlendirmesini sunmak bu çalışmanın amaçları ve sınırları içerisinde bulunmamaktadır. Bu bölüm, daha ziyade, birlikte yaşam pratiği bağlamında konuya ilişkin olarak AK Parti'nin, özellikle de Erdoğan'ın söylemlerinde ortaya çıkan yaklaşımları incelemeyi ve bu yaklaşımlarla partinin ulusal kimlik vizyonu arasında bir bağ kurmayı hedeflemektedir. Yine de söz konusu ilişkilerin tarihine -din unsurunun bu ilişkilerdeki yerini de vurgulayarak- kısaca göz atmak AK Parti'nin konu ile ilgili yaklaşımlarının anlaşılmasına alt yapı sağlamak açısından aydınlatıcı olacaktır.

İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş Sürecinde Kürtlerin Durumu

16. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu Safevi Devleti ile savaşa (Çaldıran, 1514) girmiş, savaş sırasında Safevi Devleti'nin lideri Şah İsmail bazı Alevi Kürt beylikleri tarafından desteklenirken bölgedeki Sünni Kürt beylikleri Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile ittifak yapmışlardır. Savaştan sonra Kürt Beyi İdris-i Bitlisi'nin girişimleri ile birçok Kürt beyliği ve Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma imzalanmıştır.[719] Bu şekilde onaltı özerk Kürt beyliğinin varlığı tanınırken, bu beylikler vergi, askeri destek gibi gerekliliklerle Osmanlı Devleti'ne bağlanmışlardır. Bu dönemde İslam, Kürt beylikleri için hem siyasi meşruiyet sağlayıcı bir unsur, hem de Osmanlı'ya bağlılığın bir sembolü hâline gelmiştir.[720]

Osmanlı'nın 19. yüzyılda Batı'da toprak kaybetmeye başlaması Kürt beylikleri ile kurulan ittifakın dağılmaya başlamasına neden olmuştur. Devletin Doğu illerine özellikle vergi konusunda daha fazla yüklenmeye başlaması yaşanan ekonomik sıkıntıları ağırlaştırırken, modernleşme sürecinde modern ve milli devlet yolunda ilk adım olan Tanzimat Fermanı ile beyliklerin özerkliklerini kaybetmeye başlamaları isyanların başlaması ve ilişkilerin bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Yeğen sorunun temelinde, "üçyüzyıllık gevşek ilişkinin teşvik ettiği bizlik duygusunun, anılan ilişkiye son veren ve iki yüzyıla yayılan imparatorluğun modern ve milli bir devlete

[719] Hamit BOZARSLAN, "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", 844; Burhan SEMİZ, **PKK VE KCK'nın Din Stratejisi: İdeoloji-Algı-Çatışma**, 43.
[720] Bkz. (719), SEMİZ, 41.

dönüştürülmesi sürecine gösterilen rezistans"ın bulunduğunu söylerken bunu kastetmektedir.[721]

Merkezileşme sonucu beylerin iktidarlarını kaybetmeleri, öte yandan merkezin de bölgede tam anlamıyla kontrolü sağlayamaması ise, siyasi ve sosyal bir boşluğun oluşmasına neden olmuş, bu boşluk daha çok tarikatlar ve onların liderliğini yapan şeyhler tarafından doldurulmuştur. Eskiden beylerin etkin olduğu aşiretler arası çatışmalarda arabuluculuk görevi de şeyhler tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Bölgede en etkili tarikatların Nakşibendilik, özellikle de Nakşibendiliğin bir kolu olan Halidilik ve Kadirîlik olduğu bilinmektedir.[722] Nurculuk da, diğer iki akım kadar kadar tarikat merkezli bir yapılanmaya sahip olmasa ve Güneydoğu'dan daha çok Batı illerinde gelişim gösterse de, kurucusu Said Nursi'nin Bitlis ilinde doğmuş olması nedeni ile bölgede etkin olan hareketler arasında sayılabilir.[723] Semiz'e göre bu tarikatlar, her ne kadar Kürt aşiretlerinde kolektif bilincin yükselmesine katkıda bulunsalar da, daha çok İslam ekseninde etnik yapıları birleştirici bir özelliğe ve işleve sahip olmuşlardır.[724] Nitekim, ileride görüleceği gibi, bu özellik ve işlev geçerliliğini bir ölçüde de olsa bugüne kadar korumuştur.

Kürtler arasında ulusçuluk fikirlerinin oluşum ve gelişmesinde ise daha çok 19. ve 20. yüzyılda Kürt aydın ve seçkinlerinin faaliyetleri etkin olmuştur.[725] Bozarslan, 1880 Şeyh Ubeydullah İsyanı ile ilk belirtileri görülmeye başlanan Kürt ulusçuluğunun, Avrupa'daki Jöntürk organlarından birisi olan **Kürdistan Gazetesi** ile yazılı miras bırakmaya başladığını belirtmiştir.[726] Fakat bu faaliyetlerin o dönem için sonuca ulaştığını söylemek mümkün değildir. Kurtuluş Savaşı'na girilirken aşiret ve tarikat yapıları ile iç-etnik temelde ayrışmış çok farklı görüşlerde Kürt grupların bulunması ve çoğunluğun savaş koşullarında yeni kurulan devletle ittifak yapmayı tercih etmeleri bu faaliyetlerin somut bir sonuca ulaşamamasının nedenlerinden biridir. Ayrıca 1. Dünya Savaşı sonrasında belirlenen sınırlar ulusçu Kürt hareketinin farklı ulus-devletler

[721] Bkz. (158), YEĞEN, 13-14.
[722] Bkz. (719), SEMİZ, 51, 55.
[723] A.g.k., 64.
[724] A.g.k., 67-72.
[725] A.g.k., 48.
[726] Bkz. (719), BOZARSLAN, 841.

arasında parçalanmasını da beraberinde getirmiştir.[727] Bu dönemde Osmanlı toprakları içinde hâkim olan kabaca üç farklı görüşten bahsetmek mümkündür. Bunlar, kendilerini Anadolu'daki direniş hareketiyle özdeşleştirip, özellikle dinî bağlılık üzerinden onu destekleyenler; bağımsız bir devlet, ya da en azından Osmanlı ya da Türk Devleti içerisinde özerklik isteyenler ve daha çok kendi kontrol ettikleri topraklarda kendi yerel iktidarlarını sürdürmek isteyenler olarak gruplandırılabilirler.[728]

Cumhuriyet Döneminin "Müstakbel Vatandaşları"[729] Olarak Kürtler

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da Kürtler arasında farklı görüşler varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu dönem yaşanan Kürt isyanlarında, merkezileşmeye karşı yerel güçlerin tepkileri, "laikleşme" yolunda yapılan devrimlerden aşiret ve tarikat yapılarının duyduğu rahatsızlık, etnik Türk ulusçuluğu vurgusuna karşı güçlenen Kürt ulusçuluğu ve bölgede etkili olan dış güçlerin etkisi iç içe geçmiş gözükmektedir. Şeyh Sait (1925), Ağrı (1927-1930) ve Dersim (1936-1938) isyanları bu isyanların en önemlileridir. Devlet bu dönemde Kürtlerin varlığını genellikle reddederken, onbinlerce sivilin ölümüyle sonuçlanan bu isyanları da adeta bir iç savaş olarak algılamış ve bu durum Kürt bölgelerinin tamamen askerileştirilmesi ile sonuçlanmıştır.[730] Bu dönemde Kürtler devletin gözünde çeşitli devlet politikalarıyla Türkleştirilebilecek "müstakbel vatandaşlar"dır.[731] Diğer bir deyişle etnik Kürt Kimliği ulus-devlet alanı çerçevesinde meşru, ulusal kimlik ile birlikte var olabilecek bir sermaye değildir. Kürt kökenli biri ancak ulusal kimliği belirleyen ve içerisinde Türk dili, nominal anlamda Müslümanlık ve "modernlik" gibi kültürel unsurların da bulunduğu sermayelere sahip olduğu ölçüde ulusal kimliğe ait olabilir ve dolayısıyla ulus-devlet alanında daha fazla meşruiyet ve iktidar kazanabilir.

---

[727] A.g.m., 842-843.
[728] Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için Bkz. A.g.m., 844-847; K. KİRİŞÇİ – G. M. WINROW, **Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi**, 93-103.
[729] Bkz. (158), YEĞEN.
[730] Bkz. (719), BOZARSLAN, 848; Bkz. (719), SEMİZ, 80.
[731] Bkz. (158), YEĞEN.

1930'ların sonlarına doğru Kürtler arasında İslami yaklaşımlar ile ulusçu yaklaşımlar arasındaki ayrışma belirginleşmeye başlamıştır. Bir tarafta aşiret ve tarikat kaynaklı, Türk devletini Osmanlı geleneğinden koptuğu için eleştiren bir yaklaşım bulunmaktadır. Öte tarafta, devleti devlet olduğu için değil Türk olduğu için eleştiren Batıcı, medeniyetçi, kısmen sosyal-Darwinist ulusçu Kürt entelijensiyası vardır. Her iki durumda da hâli hazırdaki ulusal kimlik konfigürasyonuna bir itiraz söz konusudur. İsyanların bastırılmasından sonra bölgede hâlen etkin olan din adamları daha çok yer altına inerek, sessiz bir biçimde faaliyetlerini sürdürmeye devam ederken, Kürt ulusçuluğu Kürt seçkin sınıfı, yurt dışında eğitim görmüş aydınlar, entellektüeller ve Kürtler üzerinde antropoloji, sosyoloji ve filoloji alanında çalışan araştırmacıların faaliyetleri içerisinde yer bulmuştur.[732] Yine de zaman zaman Kürt ulusçu hareketi aradığı halk desteği için aşiret ve tarikat ağları ile de ittifak yapmak durumunda kalmıştır.[733]

Çok partili döneme geçişle beraber devlet tarafında sorunun çözümünde yönetimde yaşanan aksaklıkların giderilmesine de odaklanılmaya başlanmış, Demokrat Parti döneminde özel olarak bu soruna dair bir çalışma yapılmamakla birlikte, partinin Doğu'da parti teşkilatı açması ve Umum Müfettişliklerini kaldırmasıyla Kürt siyasetinde bir dönüşümün önü açılmıştır.[734] Artık bu döneme gelindiğinde isyanlar büyük ölçüde bastırılmış, eski Kürt seçkinlerinin çoğu ya ortadan kaldırılmış ya da siyasi sistemin içerisine entegre edilmişlerdir. Yine de Kirişçi ve Winrow Türkiye'de toplumun modernleşmesinin birçok Kürdü asimile ederken, aynı zamanda ayrı bir Kürt kimliğinin tanınmasını sağlamaya çalışan, yani Kürt kimliğini bir sermaye olarak ulus-devlet alanında meşru ve değerli kılmaya çalışan, küçük, fakat giderek büyüyen yeni bir Kürt seçkinler grubunun ortaya çıkmasında da etkili olduğunu söylemişlerdir.[735] Nitekim bu dönemde gelişen ulusçu tarih yazımı çerçevesinde ortaya konulan **Kürdistan Tarihinde Dersim** gibi çalışmalar 1960'lar ve 1970'lerde yeniden basılmış

[732] Bkz. (719), BOZARSLAN, 848; Bkz. (719), SEMİZ, 80.
[733] Bkz. (719), BOZARSLAN, 849.
[734] Hüseyin YAYMAN, "Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürk Sorunu Hafızası", 11-13; Bkz. (158), YEĞEN, 33.
[735] Bkz. (728), KİRİŞÇİ – WINROW, 104.

ve 1980 sonrası belirginleşen Kürt kimliği için de önemli kaynaklar oluşturmuşlardır.[736]

Kürt Ulusçuluğunun Güçlenmesi ve Özerkleşmesi

1960 askeri darbesiyle Kürt meselesinde, Cemal Gürsel'in "Türkçe konuş" ve "Herkes Türktür" sloganlarında en net şekilde görüldüğü üzere, tek parti anlayışına dönülse de[737], darbe sonrasının görece özgürlükçü ortamının Kürt kimliğinin güçlenmesi için hem söylemsel hem de örgütsel bir alan açtığı söylenebilir. 1960'larda Kürt ulusçuluğu yayın faaliyerlerine ve örgütlenmeye devam ederken, Kürt aydınları yoğun olarak Türk İşçi Partisi ve Dev-Genç gibi sol örgütlenmelerin içerisinde yer almışlardır. Bozarslan bu dönemde Kürt ulusçuluğunun iki olguya bağlı kaldığını söylemektedir. Bunlardan birincisi tüm dünyada popülerleşmekte olan ve Kürt hareketine de evrensel bir dil kazandıran sol söylemdir. İkincisi ise Irak Kürdistan'ındaki Barzani isyanıdır, ki bu doğrultuda 1965'te Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir uzantısı olarak Türkiye'de de Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi kurulmuştur.[738] 1970'lere gelindiğinde ise yavaş yavaş Kürt ulusçuluğunun özerkleştiği gözlemlenmektedir. Bu dönemde Kürt kimliği muhalif bir sermaye olarak güçlenmeye başlamıştır. Türkiye Devleti'nin Güneydoğu'da "komando hareketleri" adı altında yaptığı şiddetli müdahaleler olayın sadece sosyalizm çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini göstererek, etnik vurguyu kuvetlendirmiş ve Türkiye'deki Kürt hareketinin Barzani'nin basit bir uzantısı olduğu algısını zayıflatmıştır. Sağ-Sol ayrışmasının damga vurduğu 1970'lerde Kürt meselesi bu bağlamda iyice ön plana çıkmış, bu durum hem Türk solu içerisinde, hem de Kürt hareketi içerisinde bir takım ayrışmalara neden olmuştur. Nitekim silahlı mücadele ile bağımsız bir Kürt Devleti kurmayı amaçlayan örgütler de bu dönem ortaya çıkmış, bunlardan biri olarak Abdullah Öcalan liderliğinde 1974 yılında temelleri atılan PKK, 1978 yılında tam anlamı ile kurulmuştur.[739]

[736] A.g.k., 104; Bkz. (719), BOZARSLAN , 851-852.
[737] Bkz. (734), YAYMAN, 11-13; Bkz. (158), YEĞEN, 33.
[738] Bkz. (719), BOZARSLAN, 854-855.
[739] A.g.m., 856-859.

12 Eylül döneminde, Kürt hareketinde yer alan olan birçok kişinin tutklanması ve öldürülmesi, Kürtçe'nin yine kesin bir şekilde yasaklanması ve Kürt kimliğinin inkar edilmesi ve 1978'den 1987 yılına kadar devam eden 9 yıllık sıkı yönetim, sorunu hem daha da karmaşık hem de daha kitlesel bir boyuta taşımıştır. Bu dönem PKK'nın da Ortadoğu'ya çekilerek askeri bir temel üzerinde yeniden örgütlendiği bir dönem olmuştur. Böylece özellikle 1984 sonrası şiddet eylemleri de artmaya başlamıştır.[740] Her ne kadar ilerleyen yıllarda özellikle Özal'ın başbakanlığı sırasında Kürt kimliğine ilişkin yasaklamalar bir ölçüde yumuşasa da silahlı çatışma devam etmiştir. 1989'dan itibaren Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küreselleşmenin hız kazanması ve dünyada kimlik hareketlerinin güçlenmesi, Türkiye'de çatışmanın kimlik boyutunun daha da ön plana çıkmasına yol açmıştır. 1990 yılında Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kurulmasıyla siyasi zeminde meşru bir mücadele yolu bulan Kürt kimliği, o ve ondan sonra gelen partiler kapatılsa da yeni kurulan partilerle bugüne kadar siyasette varlığını devam ettirebilmiştir.[741] Öte yandan 1990'lı yıllarda sorunla yüzleşmede güvenlikçi paradigmanın hâkimiyeti de sürmüştür.[742] Hatta bu dönemde mücadelenin paramiliter bir sayfaya taşındığı belirtilmektedir. Üyeleri 2011 yılında serbest kalan Hizbullah örgütü[743] yaptığı bir açıklamada, devletin zamanında kendilerini PKK ile çatışma yönünde desteklediğini ve 2000 yılında çatışmayı bıraktıkları için kendilerine operasyon düzenlendiğini iddia etmiştir.[744]

1990'ların sonlarından itibaren gerek Avrupa Birliği süreci ve Ortadoğu'daki yeni güç dengelerinin etkisi, gerekse iç ve dış siyasette giderek artan sivilleşme vurgusu Kürt meselesinin artık güvenlikçi paradigmadan bağımsız olarak da değerlendirilmeye başlanmasının önünü açmıştır.[745] Bu arada 1999 yılında PKK önderi Öcalan'ın yakalanması ve onunla paralel bir şekilde PKK içerisinde silahlı mücadeleden vazgeçilmesinin tartışılmaya başlaması da ilişkilerin bir ölçüde de olsa siyasi zemine

[740] A.g.m., 860-861; Bkz. (719), SEMİZ, 94; Bkz. (728), KİRİŞÇİ – WINROW, 132.
[741] Bu partiler sırasıyla HEP (Halkın Emek Partisi), DEP (Demokrasi Partisi), HADEP (Halkın Demokrasi Partisi), DTP (Demokratik Toplum Partisi) ve en son BDP'dir (Barış ve Demokrasi Partisi).
[742] Bkz. (734), YAYMAN, 11-13; Bkz. (158), YEĞEN, 33; Bkz. (728), KİRİŞÇİ – WINROW, 134.
[743] 1980'lerin sonlarına doğru PKK'ya karşı ortaya çıkan Kürt Sünni İslamcı yasadışı örgüttür. Örgütün nihai amacı bir İslam devleti kurmaktır ["Turkish Hezbollah (Hizbullah) / Kurdish Hezbollah", (http://www.turkishweekly.net/article/180/turkish-hezbollah-hizbullah-kurdish-hezbollah.html).(01 Ekim 2013)].
[744] D. Aydın AKKOÇ, "Hizbullah Tahliyeleri ve 'Müslüman' Kürtlere Dair", (http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=692&makale=Hizbullah).(01 Ekim 2013)
[745] Bkz. (734), YAYMAN, 11-13; Bkz. (158), YEĞEN, 33.

taşınmasında etkili olmuştur.[746] Öte yandan HEP ile başlayan siyasi geleneğin manevra alanının devlet baskısı nedeni ile çok dar olması ve insan kaynağı açısından büyük ölçüde PKK tabanına hitap etmesi, PKK'nın da silahlı mücadeleden uzaklaşmaya başlamasının da yardımı ile bu iki yapı arasındaki sınırları muğlaklaştırmıştır. Bozaraslan'a göre sonuç Kürt hareketinin hem radikalleşmesi hem de kurumsallaşması olmuştur. Radikalleşme tabanın militanlaşması ve PKK'nın güçlenmesi ile paralel giderken, orta sınıflardan ya da entelijensiyadan gelen yaşça ilerlemiş kişilerin kendi kimlikleri ile sisteme entegre olması kurumsallaşmayı güçlendirmiştir.[747]

Yeğen'e göre bu dönemde artık Cumhuriyet'in Kürtlerin "müstakbel-Türkler" olduğuna dair inancı zayıflamıştır. Bu algı uzun bir müddet yaygınlaşmasa da, Yeğen'in ifadesiyle 2000'lerden sonra, "Cumhuriyet, düşük yoğunluklu savaştan galip çıkmış, ancak Kürtlerin mühim bir kısmının Türkleşmediğini ve Türkleşmeye niyetlerinin de olmadığını anlamıştır." Kitle gösterilerinde yaşananların ve Kürt illerindeki oy verme davranışının bir kalıba oturmasının da gösterdiği gibi ülke nüfusunun önemli bir kısmının Türklük dairesinin içerisine girmeyeceği netleşmiştir.[748]

Fakat 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin ulusçu vurgusu dikkate alındığında ülke nüfusunun çok büyük bir bölümünü oluşturan Kürtlerin "müstakbel-Türkler" olmadığının kabulü çözülmesi gereken bir sorun teşkil etmektedir. Kürt etnik kimliğinin geldiği nokta onun artık kolayca eğilip bükülmesini engellerken, Kürtlerin ulusal kimlik tanımı içerisine dâhil edilmesinin tek yolu ulusal kimlik konfigürasyonu açısından da bir dönüşüm gibi gözükmektedir. Bu durumda etnik Türklüğün değerinin ulusal kimlik içerisindeki değerinin düşmesi beklenen bir gelişme olabilir. Nitekim konunun vatandaşlık hakları temelinde tartışılmaya başlanması bunun bir göstergesidir. Öte yandan "ulusal kimlik" konfigürasyonunun içerisindeki dönüşümün sadece bu değişimi içermediği, Türklüğün tanımı içerisindeki etnik vurgu biraz daha silikleşirken, Müslümanlık vurgusunun belirginleştiği ve bu şekilde ulusal kimliğin de daha

[746] Bkz. (719), BOZARSLAN, 865. PKK bu tarihten once de iki kez ateşkes ilan etmiş fakat bunlar daha çok taktiksel kararlar olarak değerlendirilmiştir. PKK'nın ateşkes takvimi için Bkz. "PKK Kaç Defa Ateşkes İlan Etti", (http://www.ankarastrateji.org/haber/pkk-kac-defa-ateskes-ilan-etti-611/). (11 Ekim 2013); "Geçmişten Bugüne PKK Ateşkesleri", (http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/28/gecmisten .bugune.pkk.ateskesleri/581570.0/index.html).(11 Ekim 2013)
[747] Bkz. (719), BOZARSLAN, 866.
[748] Bkz. (158), YEĞEN, 83.

"kapsayıcı" hâle getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim, AK Parti'nin konuyla ilgili "Kürt Açılımı", "Demokratik Açılım", "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" isimleri altında anılan yaklaşımlarında da söz konusu iki değişimin de izleri görülmektedir.

AK Parti: "Kürt Açılımı", "Demokratik Açılım", "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kuruluşunda yayınlanan ve partinin çeşitli alanlardaki vizyonunu ortaya koyan parti programında "Kürt meselesi" vatandaşlık haklarının iyileştirilmesi ve ekonomik gelişme çerçevesinde ele alınmıştır. Parti programının "Doğu ve Güneydoğu" başlığı altındaki bölüm şu sözlerle başlamaktadır:

> "Kimimizin Güneydoğu, kimimizin Kürt, kimimizin terör sorunu dediğimiz olay, maalesef Türkiye'nin bir gerçeğidir. Partimiz bu sorunun toplum hayatımızda neden olduğu olumsuzlukların bilinciyle, bölge halkının mutluluğunu, refahını, hak ve özgürlüklerini gözeten, Türkiye'nin bütünlüğü ve üniter devlet yapısıyla birlikte bölgeyi tehdit eden terörün önlenmesinde zaaf yaratmayacak bir şekilde; kalıcı, tüm toplumun duyarlılıklarına saygılı, etkili ve sorunları kökünden çözmeye yönelik bir politika izleyecektir. Bu bölgemizdeki kültürel farklılıklar, partimiz tarafından zenginlik kabul edilmektedir. Resmi dil ve eğitim dili Türkçe olmak şartıyla, Türkçe dışındaki dillerde yayın dâhil kültürel faaliyetlerin yapılabilmesini, partimiz ülkemizdeki birlik ve bütünlüğü zedeleyen değil, güçlendiren ve pekiştiren bir zenginlik olarak görmektedir. Bölgenin geri kalmışlığından kaynaklanan kimi olumsuzlukların giderilmesini, bölgeye dönük özel düzenlemeler yoluyla değil, genel demokratikleşme projesi bağlamında düşünmektedir. Uzun süredir yoğun dış destekle varlığını koruyan ve otuz bin insanımızın hayatına mal olan teröre rağmen bölge halkının üniter devlet yapısına bağlı olması, halkımızın sağduyusu ile meselenin etnik bir çatışmaya dönüşmemesi, konunun iç meselemiz olarak çözülebilir olmasının delilidir. Partimiz, teröre tepki olarak maksadını aşan ve bölge halkını rahatsız eden bazı uygulamaların terk edilmesi ve yıllardır devam eden OHAL uygulamasının tamamen kaldırılmasını hedeflemektedir. Suçlu insanlar karşısında caydırıcı ve masumları koruyucu bir tavır sergilemesi gereken devletimizin, suçsuz insanlara şefkatle muamele etmesi

> gerektiğine inanıyoruz. Yoğun terör sonrası dönemde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde, bölgelerarası kalkınmışlık farkını yok edecek, en azından asgariye indirecek önemli bir adım atılmamıştır. Partimiz yöreye yönelik istihdamı artırıcı ciddi ekonomik projeler gerçekleştirilecek, terör ortamından şu veya bu şekilde zarar gören vatandaşlarımızın mağduriyetini giderici uygulamaları devreye sokarak ihtiyaç duyulan rehabilitasyonu sağlayacaktır. Hizmetlerin yetersiz olması, işsizlik, fakirlik ve baskı, terörün beslenmesine en elverişli ortamlardır. Terör ve baskı karşılıklı olarak birbirini besler. Terörün sonuç olduğunu unutan her yaklaşım, sadece baskı ile çözüm üretmeye yönelir. Oysa bu terörü daha çok güçlendirir. Bu nedenle terörü sona erdirmenin yolu, temel hak ve hürriyetlere saygılı bir devlet yaklaşımı ile ekonomik kalkınmayı ve güvenliği aynı bütünün parçaları olarak ele almaktan geçer. (...) Bu amaçla partimiz, bölgedeki ticaretin artırılması için her türlü tedbiri alacaktır. Bürokratik otoriter devlet anlayışına yaslanan çözümler, sadece asayiş mantığına dayandığı için uzun vadede sorunları daha da derinleştirmektedir. Buna karşılık demokratik devlet anlayışı çerçevesindeki yaklaşımlar, ilk anda endişeyle karşılansa da uzun vadede milletimizin birlik ve bütünlüğünü pekiştiren sonuçlar doğurmaktadır. (...) kültürel farklılıklar bölge halkıyla olan müştereklikleri arka plana atmayı gerektirmez. Aksine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma bilinci, toplumumuzun birlik ve beraberliğinin çimentosudur."[749]

Görüldüğü üzere parti programında üniter devlet yapısının korunacağının altı çizilerek, bölgede istihdamın artırılması, ticaretin geliştirilmesi ile ekonomik kalkınmanın sağlanacağı; genel demokratikleşme süreci içerisinde kültürel hakların gereğinin yerine getirileceği ve OHAL uygulamalarının kaldırılması ile asayiş odaklı bir yaklaşımdan vaz geçileceği vaat edilmiştir. Parti programında birlik ve beraberliğin çimentosu olarak ise "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma bilinci" öne çıkarılmıştır.

AK Parti, 2002 yılında başlayan iktidarının ilk dönemlerinde özellikle Avrupa Birliği uyum paketleri çerçevesindeki yasaları hızla çıkarmış bu bağlamda bazı kültürel hakların sağlanması ve OHAL uygulamalarının kaldırılması gibi programda yer alan vaatlerden bir kısmını gerçekleştirebilmiştir. Örneğin 30 Kasım 2002'de OHAL, son olarak uygulandığı Diyarbakır ve Şırnak illerinde de kaldırılmış, 9 Haziran 2004 yılında

[749] Parti Programı, (http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi).(10 Temmuz 2013)

TRT3 günde bir saat Kürtçe yayına başlamış, 14 Eylül 2004'te Kürtçe Dil Kursları açılmıştır.[750]

PKK 2004 yılında 1999 yılında başlayan ateşkes sürecini sonlandırmıştır.[751] Bunu izeleyen 2007 genel seçimlerinde HEP'in devamı olarak nitelendirilebilecek Demokratik Toplum Partisi (DTP) de mecliste bir grup oluşturmuştur. Bu dönemde AK Parti'nin ise konuyla ilgili siyasi icraatlerini daha da yoğunlaştırdığı görülmektedir. Bu durum PKK'nın etkisini kırma ve Kürt halkını temsil yetkisini DTP'ye bırakmama çabası olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda 2008'de "Kürt açılımı" adı altında bir süreç başlatılmıştır. Başta ana muhalefet partisi CHP tarafından da desteklenen[752] süreç, daha sonra sürecin AK Parti'ye karşı bir muhalefet aracı olarak kullanılmış[753], akabinde kamuoyunda oluşabilecek Türk milliyetçisi tepkileri de önleme endişesiyle AK Parti "Kürt açılımı"nın yerine "demokratik açılım" kavramını tercih etmeye başlamıştır.

PKK 2009 yılının Mayıs ayında tekrar ateşkes ilan etmiştir.[754] Ateşkesle beraber meselenin çözümünde sosyal ve siyasi önlemler üzerinde daha fazla durulmaya başlanmış, hatta 2009'da Polis Akademisi'nde çeşitli gazeteci ve uzmanların katıldığı "Kürt Meselesinin Çözümünde Türkiye Modeline Doğru" adlı bir çalıştay düzenlenmiştir.[755] Fakat bu süreçlere paralel olarak, 2009 Ekim ayında, daha önce MİT-

---

[750] Bkz. (734), YAYMAN, 61-62.

[751] "PKK Kaç Defa Ateşkes İlan Etti", (http://www.ankarastrateji.org/haber/pkk-kac-defa-ateskes-ilan-etti-611/). (11 Ekim 2013); "Geçmişten Bugüne PKK Ateşkesleri", (http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/28/gecmisten .bugune.pkk.ateskesleri/581570.0/index.html).(11 Ekim 2013)

[752] "Baykal, Muhalifleri Partiden Tasviye Etti", **Hürriyet,** 28 Nisan 2008; "Kürtleri Seviyoruz", **Hürriyet**, 6 Haziran 2008; "Silahı Bırakın Af Başlasın", **Hürriyet**, 28 Mayıs 2009.

[753] "Baykal'dan Hükümete Sert Eleştiri", **Hürriyet**, 13 Eylül 2009; "Önder Sav Demokratik Açılımı Eleştirdi", **Hürriyet**, 6 Eylül 2009.

[754] "PKK Kaç Defa Ateşkes İlan Etti", (http://www.ankarastrateji.org/haber/pkk-kac-defa-ateskes-ilan-etti-611/). (11 Ekim 2013); "Geçmişten Bugüne PKK Ateşkesleri", (http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/28/gecmisten .bugune.pkk.ateskesleri/581570.0/index.html).(11 Ekim 2013)

[755] "Aydınlar, Polis Akademisi'nde Kürt Meselesi için Toplanıyor", **Zaman**, 01 Ağustos 2009; Akademi Başkanı Prof. Dr. Zühtü Arslan, söz konusu çalıştaydan sonra yaptığı yazılı açıklamada, Polis Akademisi'nin bilimsel özerkliğe sahip bir yüksek öğretim kurumu olduğunu ve yasal görevlerinden birinin de güvenlikle ilgili konularda ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel araştırmalar ve çalışmalar yapmak olduğunu ifade etmiştir ["Polis Akademisi Kürt Çalıştayı Düzenliyor", (http://www .sendika.org/2009/07/polis-akademisi-kurt-calistayi-duzenliyor/). (18 Ekim 2013)]. Yine de akademi tarafından yapılan çalışmalarla devlet politikalarının etkileşim içinde olduğu düşünülebilir. Nitekim bu bölümde çalışmalarına referans veren Burhan Semiz (**PKK ve KCK'nın Din Stratejisi – İdeoloji-Algı-Çatışma**) de çalışmalarını Polis Akademisi Güvenlik Enstitüsü'nde sürdürmektedir ve Semiz'in Kürt meselesinin çözümünde din unsurunun kullanımı ile ilgili görüşleri yer yer de olsa hükümetin konu ile ilgili politikalarıyla örtüşmektedir.

PKK görüşmeleri ile başlayan çözüm sürecinin bir aşaması olarak, silah bırakan bir grup militanın Habur'dan Türkiye'ye giriş yapması, yapılan coşkulu karşılama töreninin medya ve kamuoyunun çok tepkisine neden olması ile, planlananın tam tersine çözüm sürecinin kilitlenmesine yol açan bir olay hâline gelmiş, bu durum "Kürt açılımı" söylemlerini de bir süreliğine tamamen rafa kaldırmıştır. Birand bu olaydan sonra Başbakan Erdoğan'ın "Kürt sorunu yoktur... Kürt vatandaşlarımın sorunları vardır..." söylemini benimsediğini yani sorunu yok saymaya başladığını belirtmiştir.[756]

Nitekim 2009 yılının sonuna doğru "Kürt süreci" ya da "demokratik açılım"ın söylemsel zeminde yerini "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"ne bıraktığı görülmüştür.[757] Kasım 2009'da Başbakan Erdoğan Türkiye Büyük Millet Meclis'inde yaptığı bir konuşmada "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"nin başlatıldığını hatırlatarak konuyla ilgili bir genelge sunmuştur.[758]

"Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"nde vurgu "demokrasinin standardını yüceltmek" ve "terörü sonlandırmak"tır. Dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, projenin bu şekilde adlandırılmasının nedeninin, projenin "vatandaşların arasındaki fitneleri, düşmanlıkları gidererek, tekrar medeniyet değerleriyle vatandaşları birleştirme ve bütünleştirmeyi" amaçlaması olduğunu ifade etmiştir.[759]

AK Parti'nin Tanıtım ve Medya Başkanlığı da, "Sorularıyla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci, Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" adlı bir kitapçık yayımlayarak konu hakkında kamuoyunu bilgilendirmek istemiştir. Nitekim kitapçığı oluşturan otuz sorudan biri de "Demokratik açılım sürecinin niçin 'Kürt Açılımı', 'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' gibi farklı isimlerle nitelendirilmekte" olduğudur. Cevapta, demokratikleşme sürecinde en ağır sorun alanının terör ve Kürt meselesi olmasının başlangıçta basın yayın kuruluşlarının yapılan çalışmaları 'Kürt sorunu' olarak nitelendirmelerine yol açtığı, oysa sürecin sadece Kürt meselesi gibi kavramlara

[756] Mehmed Ali BİRAND, "Erdoğan Kürt Sorunu Söylemiyle Şaşırtıyor", **Hürriyet**, 03 Mayıs 2011.
[757] Cengiz ÇANDAR, "'Açılım' Tıkanırsa; Sınırlar Açılmazsa...", **Hürriyet**, 10 Şubat 2010.
[758] Demokratik Açılım Paketi Mecliste", **Hürriyet**, 03 Kasım 2009.
[759] "Atalay'dan 'Açılım' Açıklaması", **Hürriyet**, 07 Kasım 2009.

indirgenemeyecek kadar geniş olduğu, tüm azınlık grupları ile ya da başta işsizlik olmak eknomik sorunlar ile ilgili meseleleri de içerdiği vurgulanmıştır.[760]

Görüldüğü üzere "Kürt açılımı", "demokratik açılım"a, o da "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"ne dönüşürken, "Kürt meselesi" de, en azından söylemsel zeminde gitgide daha geniş ve geniş olduğu kadar da muğlak bir hâle gelmiştir. Sorunun temelinde "vatandaşlar arasındaki fitneleri, düşmanlıkları" görmek ve sorunun "medeniyet değerleri"nin hâkim kılınması ile aşılabileceğini belirtmek ise, gerektiğinde devletin vatandaşlık hakları temelinde sahip olduğu sorumluluklardan kaçabileceği bir kapı aralamıştır.

Nitekim bu süreç içerisinde gerçekleşen devlet uygulamaları, çeşitli çevrelerce konunun çözümüne dair ilerleyen sürecin durdurduğu hatta hükümetin sorunu daha da ağırlaştıracak uygulamalar yaptığı şeklinde yorumlanmıştır. 2010 yılının Haziran ayında Türkiye Barış Meclisi tarafından yayınlanan raporda AK Parti Hükümeti'nin "'Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi' ya da "'Demokratik Çözüm Programı'nın giderek 'İmha ve Tasfiye Programı' hâline dönüştüğü" belirtilmiş, "son bir yılda yaşanan, binlerce Kürt siyasetçinin insan hakları savunucusunun, barış aktivistinin ve sendikacının tutuklanması"nın, "binlerce çocuğun gözaltına alınıp, tutuklanması ve cezalandırılması"nın, "DTP'nin kapatılması"nın, "siyaset yasaklarının getirilmesi"nin, "Ahmet Türk'e saldırılması"nın, "bilhassa Batı illerinde Kürtlere yönelik saldırıların artması"nın, "askeri operasyonların ve sınır ötesi harekatların yeniden başlaması"nın ve son olarak PKK lideri Abdullah Öcalan'ın çağrısıyla Kandil'den ve Maxmur'dan Barış ve Çözüm Grubu olarak gelen 34 kişi hakkında "Türkiye'ye geldikleri" gerekçesiyle açılan dava ve grubun sözcüsü Mehmet Şerif Gençdal'ın tutuklanması"nın bunun kanıtı olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca bu raporda "demokratik çözüm programı"nın Kürtlere özel bir program olmadığı zaten Avrupa Birliği uyum süreci içerisinde yerine getirilmesi gereken demokratikleşme hamlelerini içerdiği belirtilerek, AK Parti'nin çözüm sürecinde Kürtleri muhatap almadığı ve "demokratik çözüm programı"

[760] "AK Parti'den 'Demokratik Açılım Kitapçığı'", **Hürriyet**, 22 Ocak 2010.

açıklandığından beri buradaki maddelerin bile çoğunun uygulamaya konulmadığı eleştirisi ifade edilmiştir.[761]

Erdoğan'ın bu dönemde yaptığı birtakım konuşmalarda "Kürt sorununun" artık çözülmüş olduğuna dair bir söylemi benimsediği görülmektedir. Erdoğan partisinin Kadın Kolları mitinginde;

> "Hiç bir zaman PKK sorunu ile Kürt sorununu birbirine karıştırmayın. Kürt sorunu bitmiştir, artık benim Kürt vatandaşlarımın sorunları vardır. O sorunu da biz zaten her geçen gün bitiriyoruz, onun için ortaya bir proje koyduk, bu projenin adı da Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi'dir. Bu kardeşliği ne PKK ne de PKK'nın kuklası, oyuncağı olan BDP bozamayacak."[762]

şeklinde konuşmuştur. Başbakan Erdoğan, Kanaltürk televizyonunda bir programda da bu konudaki soruları yanıtlarken "PKK'lı teröristlerle kucaklaşan BDP milletvekillerini" eleştirerek, "Bunlarla neyin müzakeresini yapacaksın? Karşında müzakere edeceğin bir defa bir parti olacak, demokrasiye inanmış, parlamenter sisteme inanmış bir parti olacak, onunla müzakere edeceksin. Bunların böyle bir derdi yok" diyerek bir kez daha Kürt meselesi diye bir meseleyi artık kabul etmediğini, "Türkiye'de artık Kürt meselesi kalmadığını, bunun aşıldığını", "Türkiye'de şu an bir terör sorunu", "PKK sorunu", "siyasal Kürtçülük" olduğunu söylemiştir.[763]

Öte yandan Erdoğan süreç içerisinde çözüm için gerektiğinde yine MİT temsilcisinin Abdullah Öcalan'la görüşmeye gidebileceğini, bunun teröre destek değil "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"nin gerçekleştirilmesi yolunda adım olacağı yönünde, sürecin önünü açacak açıklamalar da yapmıştır.[764] Nitekim 2012 sonbaharında cezaevlerinde çok sayıda PKK tutuklusunun katılımıyla başlayan ve İmralı'da avukatlarıyla dahi görüştürülmeyen Öcalan üzerindeki tecridin kaldırılması başta olmak üzere Kürt sorununa ilişkin temel talepler üzerinden sürdürülen açlık grevleri süreci böyle bir gereklilik noktasına getirmiş; MİT ve devlet yetkililerinin Abdullah Öcalan'la

---

[761] Sunuş, (http://web.archive.org/web/20100827014951/http://www.turkiyebarismeclisi.org/v1/sites/default/files/ baris_son_10062010_0.pdf).(10 Temmuz 2013)
[762] "Milleti Silme Planı", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2012.
[763] "Başbakan Erdoğan'ın Konuşmasının Tam Metni", **Hürriyet**, 01 Eylül 2012
[764] "Başbakan Erdoğan: İmralı'ya Git Derim", **Hürriyet**, 18 Ekim 2012

temel noktalarda anlaştığı bir "çözüm müzakere süreci" başlamıştır. 21 Mart 2013'de Öcalan'ın 'silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesi'ni ilan eden mektubunun Diyarbakır'da okunmasının ardından 8 Mayıs 2013'de çekilmenin resmen başlaması ile AK Parti'de süreci kamuoyuna kabul ettirme adına yoğun bir halkla ilişkiler faaliyetine başlamıştır.[765]

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada amaç AK Parti'nin Kürt halkı ile ilgili politikalarını detaylı bir biçimde incelemek ve bu politikaların başarısını değerlendirmek değil, birlikte yaşam pratiği ve insan hakları bağlamında AK Parti'nin, özellikle de Erdoğan'ın söylemlerinde ortaya çıkan özellikleri incelemek ve bu özellikler ile partinin ulusal kimlik vizyonu arasında bir bağ kurmaktır. Yine, daha önce de belirtildiği gibi, Kürtlerin ulusal kimlik içerisine eski yöntemlerle entegrasyonunun mümkün olmayacağının anlaşılması ulusal kimlik konfigürasyonunun dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Bir yandan, birçoğu AK Parti döneminde yaşanan özellikle kültürel haklar konusundaki gelişmeler ile etnik Kürt kimliği ulus-devlet alanında bir ölçüde de olsa meşruiyet kazanmış ve ulusal kimlik içerisinde etnik Türk kimliği vurgusu azalırken "Türkiye vatandaşlığı" vurgusu artmıştır. Öte yandan süreç "Kürt Açılımı"ndan "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"ne doğru muğlaklaşırken bu birlik ve kardeşliği "din temelli bir insan sevgisi"nde arayan bir yaklaşımın ağırlık kazandığı, hatta bu birliğin, ulusal kimliğin içerisindeki etnik vurgu biraz daha silikleştirilirken, dinî vurgunun belirginleştirilmesi ile garanti altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Burada bir parantez açarak bu iki yaklaşımın birbirinden keskin çizgilerle ayrılabilecek iki ayrı döneme ait olduğunu söylemenin mümkün olmadığını, her iki yaklaşımın da AK Parti iktidarı tarafından başından beri benimsendiğini fakat bağlama göre dönemsel olarak birinden birinin daha fazla ağırlık kazandığını belirtmek gerekmektedir.

Kürt Meselesinde "Yaratılanı Yaratandan Ötürü Sevmek"

Henüz AK Parti'nin iktidarının ilk aylarında, yoğun bir şekilde Kürtlerin kültürel haklarına yönelik yasal düzenlemeler yapılırken, Erdoğan'ın Moskova ziyaretinde

[765] "Çözüm Sürecinde Kriz mi Var?", **Radikal**, 10 Haziran 2013

Karslı bir işadamı (Zülfikar Boran) ile yaptığı ve gazetelere yansıyan konuşma konuya "din temelli bir insan sevgisi" üzerinden de yaklaşılmasını örneklemesi açısından dikkat çekicidir. Kürt işadamı sorunun çözülmesinin gereğine değinince diyalog şu şekilde devam etmiştir:

> Erdoğan: Sorun var diye yaklaşmayacaksın. (…) Ben böyle bir sorunu var kabul etmiyorum. Yok böyle bir sorun diyorum. Bak, ben Siirt'ten evliyim, huzurluyum diyorum, bitti. Böyle yaklaş olaya. Böyle yaklaştığın sürece problem kalmaz. (…) Türkiyeliyiz hepimiz diyeceğiz.
>
> Boran: Elbette Türkiye için canımızı veririz.
>
> Erdoğan: Ha, o kadar. Ama ben diyeceksin Kürdüm, Türk de ben Türküm diyecek.
>
> Boran: Nasıl olsa fark etmiyor.
>
> Erdoğan: Ama biz kardeşiz diyeceksin. (Boran'a sarılarak) ben seni Allah için seviyorum.[766]

Bu konuşmada parti programına uygun olarak Türkiyelilik üzerinden bir vatandaşlık vurgusu yapılırken, aynı zamanda Erdoğan'ın "ben seni Allah için seviyorum" sözünde din temelli insan sevgisi yaklaşımı da ön plana çıkmaktadır.

Benzer söylemlerle 2009 yılının sonlarından itibaren daha sık karşılaşılmaya başlanmıştır. Örneğin Ağrı'da katıldığı İbrahim Çeçen Üniversitesi 2009–2010 eğitim öğretim yılı açılış töreninde Erdoğan, "Türkiye'yi, Türkiye topraklarını Anadolu'yu ve Trakya'yı nakış nakış işleyen, ülkenin hamurunu sevgisiyle, aşkla, kardeşlikle yoğuran Hacı Bayram Veli'den, Hacı Bektaş Veli'den Mevlana'dan Yunus Emre'den emanet aldıklarını" söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

> ''Halis bir niyetle yola çıktık. Samimi hislerle yola çıktık. Anneler ağlamasın dedik. İzmir'in de Ankara'nın da Çankırı'nın da anneleri ağlamasın. Ağrı'nın da anneleri ağlamasın dedik. Sen Türksün, sen Kürtsün, sen Lazsın, sen Çerkezsin, sen Gürcüsün, sen Pomaksın, sen Abazasın, sen Romansın diye kimse kimseye saygısızlık yapmasın dedik. Biz insanları

[766] "Rusya'da 'Kürt' Sohbeti", **Hürriyet**, 25 Aralık 2002.

> yaratılanı yaratandan ötürü severiz anlayışıyla sevdik. (…) Kimin nerede durduğuna ne dediğine ne yapmak istediğine gerçek emelin ne olduğuna dikkat ediniz. Kimin samimi kimin gayri samimi olduğuna lütfen dikkat edin. Bizi bu alt kimlik ayıramaz, ayırmamalı. Ben Rizeliyim eşim Siirtli, bak biz buluştuk. Demek oluyor ki bizim ayrılığımız gayrlığımız yok. Çünkü biz yaratılanı yaratandan ötürü sevdik.''[767]

Aynı yıl Muş'taki bir açılış töreninde "Kimsenin diline, inancına, etnik kökenine, zenginliğine, fakirliğine bakmadan, iline, ilçesine, bölgesine bakmadan, yaratılanı yaratandan ötürü sevdiklerini" belirten Erdoğan benzer bir dil kullanmıştır.[768] Yine aynı dönemde Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda AK Parti'ye yeni katılılanlar için düzenlenen törende ise şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Şunu özellikle altını çizerek söylüyorum: İstanbul'a ne kadar yakınsak biliniz ki Van'a da o kadar yakınız. İzmir'le ne kadar ilgiliysek Diyarbakır'la da o kadar ilgiliyiz. Çankırı'nın gönül dünyamıza mesafesi Antalya'nınkinden uzak değil. Biz ´Mevlana` diyoruz. Biz ´Yunus` diyoruz. Biz ´Hacı Bektaş` diyoruz. Biz ´Karacaoğlan` diyoruz. Biz ´Pir Sultan` diyoruz. Her gittiğimiz yerde samimiyet diliyle konuşuyoruz, Yunus diliyle konuşuyoruz. ´Yaratılanı yaratandan ötürü severiz` diyoruz."[769]

Özellikle 2011 genel seçimleri öncesi düzenlenen mitinglerde de bu temaya rastlanmaktadır. Erdoğan Muş'taki mitingde katılımcılara şöyle hitap etmiştir:

> "Diyor ki Ahmed Hani (Ahmed-i Hani/Ehmedê Xanî); 'İnsan, en büyük kalemin çizdiği nakıştır', Mevlana diyor ki; 'Yaratıktan şikâyet, yaratandan şikayettir.' Yunus Emre diyor ki 'Yaratılanı severim yaratandan ötürü.' Ahmed Hani ne diyorsa, Mevlana da aynısını söylüyor. Faki Tayra (Faqi Tayran/ Feqîyê Teyran) ne diyorsa, Hacı Bektaş da, Ahmet Yesevi de onu söylüyor. (…) Ayrım yok, bölücülük yok."[770]

---

[767] "Başbakan Sayın Recep Erdoğan Ağrı'da", (http://www.dogubayazit.gov.tr/default_B0.aspx?id=167).(10 Temmuz 2013)
[768] "Erdoğan Muş'ta CHP'ye Taş Attı", **Radikal**, 18 Aralık 2010.
[769] "Erdoğan: Herkese Eşit Duruyoruz", **Hürriyet**, 04 Eylül 2010.
[770] "Başbakan Erdoğan Muş'ta Konuştu", **Sabah**, 30 Nisan 2011.

Bu şekilde Kürt kökenli şair, yazar ve mutasavvıflar olan Ahmed-i Hani ve Faqi Tayran ile Türk kökenli Yunus Emre, Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi ve Mevlana[771]'nın aynı görüşlerde oldukları belirtilerek Kürt ve Türk halkları, birleştirilmeye çalışılmıştır. Örnek verilen isimlerin hepsinin İslam mutasavvıfı olması, buradaki birleştirici öğenin İslam olması açısından da dikkat çekicidir. Zamanında dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın (2009) belittiği gibi "vatandaşlar arasındaki fitne ve düşmanlıklar" "medeniyet değerleriyle" giderilmeye çalışılmaktadır.[772]

"Yaratılanı yaratandan ötürü severiz" sözü AK Parti'nin söylemlerinde adeta birlikte yaşama idealini anlatan bir özlü söz hâline gelmiştir. Hatta yeni Anayasa hazırlıkları çerçevesinde TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in üniversitelere yaptığı çağrıya Turgut Özal Üniversitesinden yanıt gelmiş, eski Anayasa mahkemesi üyesi ve Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Sacit Adalı'nın insan sevgisini ve hoşgörüyü anlatmak için "yaratılanı yaratandan ötürü sevmek ve saymak" ifadelerine yeni anayasada yer verilmesi önerisi dikkatleri çekmiştir.[773] Böyle bir ifadenin anayasada yer alıp almayacağı bilinmemektedir fakat bu durum AK Parti'nin İslami insan sevgisini vatandaşlık etiği olarak konumlandıran yaklaşımının çeşitli çevrelerce de paylaşıldığının bir göstergesidir.

Bu söylemlerle birlik ve beraberlik mesajı verilirken, bir yandan, vatandaşlık etiğine dinî bir nitelik kazandırılmakta, hak ve sorumluluklar temelinde bir yaklaşımdan uzaklaşılarak insan sevgisini vurgulayan din temelli bir yaklaşıma kayılmaktadır. Öte yandan, buradaki yaklaşımda, tüm dinlerden tüm insanları kapsayan "hoşgörü" niteliği ön plandadır. Yani din kaynaklı bir "insan sevgisi" söz konusu olmakla beraber kimliğin Müslümanlığı'nın altı sert bir şekilde çizilmemektedir. Oysa krizin yoğunluğuna göre bu kapsayıcı söylem de yerini bir üst-kimlik olarak Müslümanlık vurgusunun daha yoğun olduğu, daha dışlayıcı bir yaklaşıma bırakabilmektedir. Üst kimlik olarak Müslümanlığın Kürt ve Türkler arasında birleştiriliciği, bölümün başında aktarılan

[771] Mevlana'nın etnik kökeni tartışmalıdır. Türk kökenli olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Tacik veya Fars kökenli olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Bu tartışmlar en son 2013 yılında vizyona giren Diana filminde Mevlana'nın İranlı olarak tanıtılmasından sonra yeniden gündeme gelmiştir (Güneri Cıvaoğlu, "Prenses Diana ve Mevlana...", **Milliyet**, 26 Eylül 2013).
[772] "Atalay'dan 'Açılım' Açıklaması", **Hürriyet**, 07 Kasım 2009.
[773] "'Yaradandan Ötürü' Anayasaya Girsin", (http://www.cnnturk.com/2011/guncel/12/09/.Yaradandan .oturu .anayasa.ya.girsin/639812.0/index.html).(10 Temmuz 2013)

Osmanlı deneyimine dayanan tarihi kökenlere sahiptir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi kurucu kimliğin içerdiği nominal Müslümanlık algısı da bu yaklaşım için uygun bir zemin sunmaktadır. Bu algı, başta 12 Eylül darbesinin sonrası olmak üzere, çeşitli toplumsal eşitsizliklerin yol açtığı çatışmalarda hep ortak kimlik olarak Müslümanlık kartının oyuna sokulmasını olanaklı kılmıştır. Fakat son dönemde Kürt/Türk birliği bağlamında bu kart belki de daha önce hiç olmadığı kadar açık ve yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Üst Kimlik Olarak Müslümanlık

2010 yılından itibaren bir yandan Kültür Bakanlığı tarafından ilk kez Kürtçe bir eserin (Ahmed-i Hani'nin Mem-u Zin) çevirisinin yapılması ve yayınlanması[774], ilk Kürt Dili ve Edebiyatı kitabının basılması[775], Devlet Tiyatrosu tarafından ilk kez Kürtçe bir müzikalin (Bir Kış Öyküsü) sergilenmesi[776] gibi kültürel haklar bağlamında gelişmeler yaşansa ve Meclis Başkanı Bülent Arınç'ın bütçe görüşmeleri kapsamında konuşmasının bir iki cümlesini Kürtçe yapması gibi sembolik yaklaşımlar ortaya konulsa da[777] bu dönemde hükümetin yaklaşımlarındaki ağırlığın İslam'ın birleştiriciliği üzerinden bir birlik sağlamak yönünde olduğu görülebilir. İslam'ın birleştiriciliği üzerinen bir birlik sağlama söylemi, AK Parti'nin, bir yandan CHP ve daha çok da MHP'ye kaptırmaktan korktuğu Türk milliyetçisi seçmeni, diğer yandan BDP'ye kaptırmak istemediği Kürt seçmeni aynı anda tutma çabasına da uygun düşmektedir. Bu şekilde "Kürt açılımı" söyleminin Türk milliyetçisi seçmende yarattığı rahatsızlıktan kaçınılırken, din üzerinden Kürt halkı ve BDP arasındaki temsiliyet ilişkisi de kırılmaya çalışılmaktadır.

Diyarbakır mitinginde Erdoğan halka şöyle seslenmiştir:

> "Bu BDP, PKK'dan güç alarak bizi bölmek istiyor. Diyarbakır! Biz kardeşiz biz ezelden beri kardeşiz be…., biz Adem ve

[774] "İlk Kez Kürtçe Bir Eser Çevrildi", **Hürriyet**, 01 Aralık 2010.
[775] "İlk 'Kürt Dili ve Edebiyatı' Ders Kitabı", **Hürriyet**, 15 Aralık 2010.
[776] "Dormen'in Yönettiği Kürtçe Tiyatro Oyunu", **Hürriyet**, 27 Şubat 2010.
[777] "Arınç Meclis'te Kürtçe Konuştu", **Hürriyet**, 15 Aralık 2010.

> Havva'dan geliyoruz. Onun için biriz. Bölmek isteyenlere cevabımızı sandıkta verelim. Zılgıt da bizim horon da bizim. Zeybek de bizim Halay da bizim.(…) Biz Kürt meselesi dedikçe onlar Kürt meselesi yoktur dediler, ulusalcılık dediler. Onlar illa Silivri dediler."[778]

Burada Erdoğan halka hem "'biz'i bölmek isteyen" BDP ve PKK'yı, hem de "Kürt meselesininin varlığını kabul etmeyen" CHP'yi şikayet etmektedir. Fakat özellikle BDP'ye karşı yoğun olarak kullanılan "din kardeşliği" kartı aslında Kürtler açısından da kapsayıcı değil, hatta temeli Osmanlı'ya kadar götürülebilecek bir bölünmeyi güçlendiricidir. Erdoğan'ın, aşağıda yer alan, seçim öncesi Siirt mitinginde yaptığı konuşma bir yandan "Müslüman üst kimlik" ile Türk ve Kürtleri birleştirirken, diğer yandan da Müslüman kimlik ile Kürtleri kendi aralarında bölmesini örnekler niteliktedir:

> "Kürtlerin dini İslam değil. Kürtler Zerdüşt" diyorlardı. Kim? İmralı ve onun izinde olanlar. Şimdi ne yapıyorlar? Cumaya gitmiyorlar. "Devletin imamının arkasında namaz kılınmaz diyorlar, ayrı bir yerde ortada hemen kendilerine göre bir saf oluşturuyorlar. Ya bu işin bir edebi adabı var. Cuma, cem etmekten, birleşmekten gelir. Biz Cumaları köyde, mezrada kılmayız, kasabada kılarız. Bunlar birliğimizi beraberliğimizi bozmak için böyle yollara başvuruyorlar.[779]

Benzer bir yaklaşım başka örneklerde de ortaya çıkmıştır. Bitlis'teki AK Parti Gençlik Kolları kongresinde Erdoğan şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Bakın Kurtuluş Savaşı hazırlıklarını yaparken benim Kürt kardeşlerim 1920'de Paris Barış Konferansı'na uzun bir telgraf gönderiyorlar 'Muazzam Osmanlı Kitlesinin en metin ve sarsılmaz, kale gibi direnci olan Kürtler, her şeyden evvel İslam'dır. Yani Zerdüşt'ler değil İslam'dır. Muhteşem Osmanlı ailesinin ve şu İslam kardeşliği toplumunun uzvu olan Kürt'lerin onlardan ayrılmaması onların gayesidir. İşin gerçeği, Gazi Mustafa Kemal diyor ki 1920'de yine bir telgrafında söylüyor 'Sizler gibi, din ve namus sahibi büyükler oldukça Türk ve Kürt'ün ayrılmaz iki kardeş olarak yaşamakta devam edeceği, iç ve dış düşmanlarımıza karşı demirden bir kale gibi kalacağı görevinizdir' diyor. (…) Bu milletin üzerinde ne tezgahlar kurmuşlar görüyor musunuz! Neden? Bölmek için. Adam

[778] "Diyarbakır! Biz Kardeşiz Be…", **Hürriyet**, 2 Haziran 2011.
[779] "Kürt, İslam Değil Zerdüşt Diyorlardı", **Hürriyet**, 20 Mayıs 2011.

> çıkıyor diyor ki Kürtler'in dini Zerdüştlüktür diyor nerede Öcalan'ın kitabında. Kendi mitinglerinde Öcalan'ı kalkıp da Peygamber ilan eden onlar değil mi? Mızrak çuvala sığmıyor artık. İşte Kurtuluş Savaşı'ndaki durum, Türk'ün Kürt'le koyun koyuna savaştığı bir dönemdi. Malazgirt de böyle değil miydi? İşte inanıyorum ki Selahaddin Eyyubi'nin torunları bu tuzağa düşmeyecektir. Kurtuluş Savaşı tek bir kavmin, ırkın savaşı değildir, tüm milletin kurtuluş mücadelesidir. TBMM böyle bir güzellik üzerine tesis edilmiştir."[780]

Batman mitinginde ise Erdoğan BDP'yi kastederek:

> "Biz inkar edenlerle, sırtını dönenlerle, ihmal edenlerle olmadık. Doğu Batı, Kuzey Güney, Alevi, Sünni, Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Abaza, Boşnak, Roman demeden yaradılanı yaradandan ötürü sevdik ama birileri sabah namazında adam öldürenlerle beraber oldular.[781]

demiştir.

Mardin mitinginde de "Türkü de Kürdü de sevdiğini", onların tüm kardeşlerini vatandaşlarını yaradandan ötürü sevdiklerini" söyleyen Erdoğan daha sonra BDP'yi PKK'ya sırtını dayamakla suçlamış ve din üzerinden PKK'ya yüklenmiştir. Erdoğan konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> "Cizre'de 13-14 yaşındaki imam hatipli yavruların kaldığı yurdu, ne günahı vardı o yavruları yaktılar. Molotoflarla yaktılar. Yine Cizre'de büyük Kürt alimi Melayi Ciziri'nin türbesinin tahrip ettiler. Diyarbakır'da bir kez daha imam hatipli çocuklara saldırılar. Çıktı içlerinde malum İmralı'daki Kürtlerin dini Zerdüştlüktür dedi. Son zamanlarda biz Hristiyanlığa daha yakınız dedi. Aynen bakın oturmuş omurgalı bir yapıları yok. İstikamet yok, Kürtler kılıç zoruyla Müslüman olmuş dedi. Benim Kürt kardeşlerime hakaret ettiler."[782]

---

[780] "Erdoğan: Biz Tek Milletiz", (http://www.haberform.com/haber/erdogan-akp-genclik-kollari-konusmasi-erdogan-e-kitap-dedi-erdogan-akp-9.-yil-ik-89193.htm).(10 Temmuz 2013)
[781] "Erdoğan: CHP Zihniyeti Yola Devam Ediyor", **Hürriyet**, 24 Mayıs 2011.
[782] "Sonunda Şiddet Değil Demokrasi Kazanacak", **Yeni Şafak**, 07 Haziran 2011.

Tüm bu konuşmalarda aslında seçmece bir Kürt tarihi ve Kürt halkı ön plana çıkarılmaktadır. Bölümün başında da belirtildiği gibi Osmanlı topraklarında yaşayan Kürt grupların çoğunun Kurtuluş Savaşı'nda yer aldıkları doğrudur. Fakat o dönemde de bağımsız veya özerk bir Kürt Devleti kurmak isteyen veya yerel iktidarlarını sürdürmek isteyen gruplar mevcuttur. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Kürtler arasında Alevi, Sünni ve Yezidi Zazalar ve Kurmanclar gibi iç-etnik cemaatler bulunmaktadır. Nitekim bu gruplar siyasi eğilimlerinde de farklılıklar gösterebilmektedirler. Örneğin Bozarslan, HEP'le başlayan yasal Kürt muhalefeti Sünni Kurmancların, Milli Selamet Partisi ile başlayan İslami geleneği Sünni Zazaların, radikal sol akımları ise daha çok Alevi Kürtlerin desteklediğini ifade etmiştir.[783] Kısacası ne din, ne etnisite ne de siyasi tercih açısından homojen bir Kürt halkından bahsetmek mümkün değildir. AK Parti'nin söylemlerinde olduğu gibi özellikle din açısından homojen bir Kürt halkı varsayımı ise, aslında, iktidar mücadelesinin de dinî alana çekilmesi olarak okunabilir.

Zaten 2013 yılına gelindiğinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da din alanı üzerinden hareketli bir iktidar mücadelesi yaşandığı görülmektedir. Bir yandan bölgede bir yandan Türk Devleti ile ilişkileri farklı farklı boyutlarda olan Mazlum-Der, Özgür-Der, Hizbullah, onun etkisindeki Mustazaf-Der ve çok güçlü olmasa da Gülen cemaati gibi İslami oluşumların ağırlığı hissedilmektedir.[784] 2012 yılında kapatılan Mustazaf-Der[785] 2013 yılında kurulan Hür Dava Partisi (Hüda Par) ile siyasi

[783] Bkz. (719), BOZARSLAN, 844-845.

[784] D. Aydın AKKOÇ, "Hizbullah Tahliyeleri ve 'Müslüman' Kürtlere Dair", (http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=692&makale=Hizbullah).(06 Ekim 2013)

[785] Mustazaflar ile Dayanışma Derneği (Mustazaf-Der) 2004 yılında Diyarbakır'da kurulmuştur. İnternet sitelerinde amaçları "sosyal, kültürel ve özellikle ekonomik yönden mağdur ve mahrum bırakılmış olan halkımızın toplumsal bir silkinişle yeniden kalkınması ve inşası yolunda çalışmalar yapmak" ifadesiyle anlatılmıştır [Hakkımızda, (http://mustazafder.org.tr/kurumsal.asp).(06 Ekim 2013)]. Derneğin özellikle daha önce Hizbullah'ın etkin olduğu Diyarbakır ve Batman'da güçlenmesi ve aynı hassasiyetleri paylaşması onun yasal bir örgütlenmesi olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Mustazaf-Der'in şehirlerde Kürt meselesinin İslami esaslara göre çözülmesi gerektiği yönünde propaganda yaptığı bilinmektedir. Bu bağlamda 12 Eylül referandumunda da paketi yeterli görmediklerini de belirtmek kaydıyla evet oyu verilmesini desteklemişlerdir [D. Aydın AKKOÇ, "Hizbullah Tahliyeleri ve 'Müslüman' Kürtlere Dair", (http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=692&makale=Hizbullah). (06 Ekim 2013)]. 2010 yılında 2. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından derneğin Hizbullah terör örgütü ile bağlantılı olması nedeniyle fesh edilmesi kararlaştırılmış ["Diyarbakır Merkezli Mustazaf-Der Kapatıldı", (http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/04/20/diyarbakir.merkezli.mustazaf.der.kapatildi/572935.0/index.html).(06 Ekim 2013)], kararın 2012 yılında Yargıtay tarafından onanmasıyla dernek resmen kapanmıştır ["Mustazaf-Der resmen kapatıldı!", (http://www.timeturk.com/tr/2012/05/11/mustazaf-der-resmen-kapat ildi.html).(06 Ekim 2013)].

mücadeleye de doğrudan katılmıştır.[786] Öte yandan 1970'li yılların ortalarından itibaren Marksist-Leninist bir çizgi izleyen ve dini – özelde de İslamiyeti- sömürgeciliğin uluslaşmaya engel olan bir ajan kurumu olarak nitelendiren, fakat Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren toplum ile arasındaki iletişimi güçlendirmek için "dinî ve mezhepsel örgütlenmelere ağırlık verilmesi, bu amaçlara uygun teşkilatların oluşturulması" kararı almış olan PKK da bu alandaki mücadeleye katılmış gözükmektedir.[787] Nitekim, Hizbullah ile PKK arasındaki silahlı çatışma dönemi din alanı üzerinden yaşanan iktidar mücadelesinin de bir yansıması olarak okunabilir. Hizbullah'ın 2000 sonrası dönemde strateji değiştirerek etki alanını genişletmek için dernek, vakıf ve öğreci yurtları gibi faaliyetlere ağırlık vermesi ve diğer cemaat ve dinî akımların da bölge halkı ile STK'lar üzerinden temas kurması Semiz'e göre PKK'yı da aynı yola sevk etmiştir. Bu şekilde örgüte yakın emekli imam, vaiz ve din adamlarından dernekler kurulmuş, hac organizasyonları, Cuma namazları, fitre ve zekat toplatılması gibi faaliyetlerle toplumsal tabanda yer edinilmeye çalışılmıştır.[788]

Fakat bölgede din üzerinden süren iktidar mücadelesinin en önemli aktörlerinden bir tanesi şüphesiz AK Parti hükümetidir. Kürtlere "Zerdüşt denmesi", Kürtlerin "Hristiyanlığa yakın olduklarının söylenmesi", ya da "zamanında zorla Müslüman olmalarının belirtilmesi"nin Erdoğan tarafından küfür olarak nitelendirilmesi, özellikle Müslümanlık konusunda hassasiyetlere yönelik bir propaganda izlediğini göstermektedir. Çeşitli şiddet eylemlerinde, "sabah namazında adam öldürülmesi", "imam hatip öğrencilerinin yakılması", "Melayi Ciziri'nin türbesinin tahrip edilmesi" gibi dinle ilişkili unsurların ön plana çıkartılması da iktidar mücadelesinin din alanına çekilmesinin biraz da tehlikeli bir şekli olarak okunabilir. Bu şekilde çatışmalar da dinsizlerin dindarlara saldırısı gibi bir yorumla sunulmaktadır.

---

[786] "Hüda Par", (http://www.hudapar.org/index.asp).(06 Ekim 2013); Hizbullah örgütünün avukatı olarak tanınan Zilan, verdiği bir röportajda Mustazaflar Hareketiyle başlayıp, nihayet Hür Dava Partisi'yle neticelenen süreci hayırlı ve faydalı bulduğunu belirtmiş, fakat parti programında bakıldığında HÜDA PAR'ın da BDP gibi Türkiye partisi imajı verdiğini, böyle birçok partinin zaten var olduğunu, ihtiyacın Kürdistan'a ve Kürdistan halkının siyasi iktidar talebine olumlu bakan bir parti olduğunu belirtmiştir ["Türk Devletinin Kurduğu Hizbullah Partileşti.", (http://www.gazetediyarbakir.com/haber-6378-Turk-devletinin-kurdugu-Hizbullah--partilesti.html).(06 Ekim 2013)].

[787] Bkz. (719), SEMİZ, 16-18, 95, 100, 113, 127, 135, 142, 154.

[788] Bkz. (719), SEMİZ, 177.

Erdoğan'ın konuşmasında değindiği konulardan biri olan "sivil Cuma"lar ise devletin bu şekilde din alanı üzerinden iktidar mücadelesi yürütmesine bir tepki olarak yorumlanabilir. Söz konusu Cuma namazlarının ilki, 2011'de Nevruz'un ardından başlayan 'Sivil İtaatsizlik' eyleminin ikinci günü cuma namazına denk gelince, eyleme katılan halkın, Diyarbakır Konukevi önündeki eylem alanında, melelerin arkasında saf tutarak namaz kılması ve Kürtçe hutbe dinletisi ile başlamıştır.[789] Devletin din üzerindeki tekelini protesto amacı ile düzenlenen bu eylemin Erdoğan tarafından devletin "doğru din" tekelini vurgulayacak şekilde İslam'ın özüne uygun olmayan birliği bozan bir girişim olarak nitelendirilmesi ayrıca ironiktir.

Midyat Köşk Meydanı'nda düzenlenen toplu açılış töreninde yaptığı konuşmada ise Erdoğan, etnik kimliklere dayanan siyasetin din açısından ne şekilde bir sapkınlık olduğunu ifade etmeiştir:

> "Kim ki kendi ırkının, kavminin, kendi kabilesinin diğerlerinden üstün olduğunu iddia ediyorsa o kişi şeytanın izindedir. Kavimler, kabileler, ırklar, inançlar farklı olabilir, ama hepsi saygındır. Biz, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde hep beraber tek milletiz. Bu millet kavramının içinde Türkü var, Kürdü var, Arabı var, Lazı var, Çerkezi var, Abazası var. Var oğlu var. Bizim kadim medeniyetimizde asla böyle bir farklılık, asla ayrım olmamıştır. Bizim kültürümüzde, geleneklerimizde özellikle bu hassasiyet hep korunmuştur. Etnik milliyetçiliği kim yaparsa yapsın o sapkınlığın içindedir, fesat içindedir, fitne peşindedir. Bin yıllar boyunca bu topraklarda nasıl bir ve beraber olduysak Allah'ın izniyle yine bir olacak, diri olacak, bu topraklar üzerinde iri ve güçlü olacağız." [790]

Türk-İslam sentezi ve Nakşibendi, Kadiri gibi tarikatlar üzerinden Kürtlerin milli bilincinin gelişmesinin önünde engel oluşturulmaya çalışıldığın düşüncesi Öcalan'ın da savunduğu Kürtler arasındaki yaygın bir görüştür.[791] Nitekim Öcalan'ın 2011 yılında serbest burakılan Hizbullah üyelerine serbest diyalog çağrısında bulunması[792], 2013'te Öcalan'ın Diyarbakır'da okunan mektubunda Türk ve Kürt halkının "İslam bayrağı

[789] "Hükümetin 'Mele Ordusu' Bölgede", (http://www.evrensel.net/news.php?id=31331).(06 Ekim 2013)
[790] "Erdoğan: Milliyetçilik Ayaklar Altında", **Hürriyet**, 18 Şubat 2013
[791] Bkz. (719), SEMİZ, 16-18, 95, 100, 113, 127, 135, 142, 154.
[792] D. Aydın AKKOÇ, "Hizbullah Tahliyeleri ve 'Müslüman' Kürtlere Dair", (http://www.birikimdergisi .com/birikim/makale.aspx?mid=692&makale=Hizbullah).(07 Ekim 2013)

altında" yıllarca kardeşçe yaşadıkları ifadesinin bulunması, yine kendisi ile görüşmeye gelen Sırrı Süreyya Önder aracılığı ile Fethullah Gülen'e selamlarını göndermesi[793] Öcalan'ın bölgede AK Parti'nin din alanı üzerinden etkinliğini kırma girişimleri olarak değerlendirilmiştir.[794]

Şüphesiz devlet imkânlarını elinde bulunduran AK Parti'nin bu alandaki mücadeleyi söylemin ötesine taşıma şansı da bulunmaktadır. Örneğin 2012 yılında Erdoğan Diyarbakır'da "on bin kişilik cami yapacaklarını" açıklamış ve ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine bine yakın "İmam ve Kur'an öğreticisi" olarak görev yapacak mele (din adamı) ataması yapılmıştır. **Evrensel** gazetesinde çıkan habere göre söz konusu din adamlarının Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bölge illerinde görevlendirilmesi kararı Bölge'de "Sivil Cuma" eylemlerinin başlamasının ardından Şubat 2011'deki MGK'da alınmıştır. Nitekim bu MGK toplantısında karar altına alınan 121019 sayılı Terörle Mücadele Strateji Belgesi'nde ayrıntıları yayınlanmıştır. MGK'da kabul edilmesinden sonra sınırlı sayıda kuruma gönderilen belgede, "Camilerin ve din adamlarının terörle mücadelede bilinçlendirme çalışmalarına etkin katılımının sağlanması' kararına yer verilmiş, "Bölge illerinde din motifinin etkin olduğu gerçeğinden yola çıkılarak Diyanet İşleri Başkanlığıyla ortak çalışma yapılacak. Din adamları bilinçlendirmede daha aktif görev yapacak." ifadesi yer almıştır.[795]

Önceki bölümde değinildiği gibi 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "Hz. Peygamber ve İnsan Onuru" temasıyla Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinde Kürt meselesine odaklanması ve Diyarbakır'da yapılan kutlamalara hükümetin yoğun katılım göstermesi de bu çerçevede okunabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı AK Parti'nin Kürt meselesine dair politikalarının detaylı bir analizini yapmak değildir. Fakat bu örnek üzerinden görülmektedir ki AK Parti her ne kadar parti programında "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma bilinci, toplumumuzun birlik ve beraberliğinin çimentosudur" diyerek Kürt/Türk meselesine ilişkin seküler bir yaklaşımı benimsemiş olsa da, Müslümanlığı

[793] "Öcalan, Gülen'e Selam Söyledi", **Hürriyet**, 23 Mart 2013
[794] D. Aydın AKKOÇ, "Hizbullah Tahliyeleri ve 'Müslüman' Kürtlere Dair", (http://www.birikimdergisi .com/birikim/makale.aspx?mid=692&makale=Hizbullah).(07 Ekim 2013)
[795] "Hükümetin 'Mele Ordusu' Bölgede", (http://www.evrensel.net/news.php?id=31331).(06 Ekim 2013)

gerektiğinde bir üst kimlik olarak siyaset alanına taşımıştır. Bu iki ayrı çizgi gündelik politikanın gereklerine göre bazen beraber, bazense biri daha ağır basacak şekilde kullanılmıştır. Aslında daha önceki tartışmalarda da değinildiği gibi Müslümanlık örtülü bir biçimde de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren büyük ölçüde ulusal kimliğin bir parçası olmuştur. Zaten AK Parti'nin çözüm sürecine ilişkin oluşabilecek kamuoyu tepkisini engellemenin geçerli bir aracı olarak Müslümanlığı kullanabiliyor olması, Müslümanlığın ulus-devlet alanında ne kadar güçlü bir sermaye olduğunun da bir göstergesidir. Fakat Müslümanlığın beraber yaşama pratiğinin tek yolu olarak açıkça ortaya konması vatandaşlık etiğine dinî bir karakter kazandırmakta ve ulusal kimlikteki Müslümanlık unsurunu yeniden üretmek ve güçlendirmektedir. Bu durumun birinci sakıncası özellikle kriz durumlarında vatandaşlık temelinde devletin somut sorumluluklarının üzerini örtme ihtimali taşımasıdır. İkinci sakınca ise, yine özellikle kriz durumlarında, çoğu zaman İslami bir "hoşgörü" içeriyor gibi gözüken bu yaklaşımın, kolaylıkla Müslümanlık üzerinden bir ötekileştirmeye kayma olasılığını içinde barındırmasıdır ki, bunun örnekleri açıkça görülmektedir. Ayrıca, siyasi iktidar mücadelesinin din alanına çekilmesi, din alanındaki ayrışmaları da derinleştirmekte ve Müslümanlık içi bir ötekileştirme riskini de beraberinde getirmektedir. Kısacası hükümet tarafından "millet"in içerisine bazı Türkler ile beraber bazı Sünni Müslüman dindar Kürtlerdâhil edilerek, diğer Kürtler, aynı diğer Türkler gibi din üzerinden marjinalleştirilmektedirler.

4.3. "Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir" Hadisi ve Serbest Piyasanın Düzelticisi Olarak İslam

Serbest piyasacılık, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ideolojik konumlandırmasının en önemli unsurlarından bir tanesidir. 1990'lı yılların başında, AK Parti'nin içinden doğduğu Milli Görüş hareketi bünyesinde hareketin tabanında yaşanan sosyoekonomik farklılaşmaya paralel olarak iki ayrı eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi "Adil Ekonomik Düzen" oluşturma amacını taşıyan korporatist bir yaklaşımdır. Hareketin kurucusu Necmettin Erbakan tarafından savunulan bu yaklaşım esnaf ve zanaatkârı koruma amacıyla devletin piyasaya müdahalesini ön görmüştür. İkinci görüş ise serbest

piyasacılıktır ve o dönemde özellikle 1990'da kurulmuş olan Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ile temsil edilmiştir.

Serbest piyasacılığın Milli Görüş çizgisinde nasıl bir bölünmeye yol açtığı ve MÜSİAD ile AK Parti'nin kuruluşundaki ilişki, Gümüşçü'nün MÜSİAD üyeleri ile yaptığı mülakatlardan oluşan daha önce de değinilen çalışmasında açıkça görülmektedir. Örneğin, bu mülakatlar sırasında, Konya MÜSİAD üyesi Mehmet Buga Refah Partisi'nin bölünmesinin nedeni olarak partinin ekonomide devlet egemenliği konusundaki ısrarını göstermiştir. Ona göre dindar işadamları sosyal açıdan muhafazakâr ama liberal bir lider olan Özal gibi bir lideri Erbakan'a tercih etmektedirler. Gümüşçü, bunun gibi hemen hemen her mülakatta, üyelerin Özal'ın liberal ekonomik politikalarının iş anlayışlarını değiştirdiğini ve iç ve dış pazarlardaki imkânları göstererek ufuklarını genişlettiğini söylediklerini aktarmıştır. Dolayısıyla MÜSİAD, Refah ve Fazilet Partileri içerisinde oluşan yeni grubu finansal olduğu kadar insan kaynağı ve siyasi kaynak açısından da desteklemiş ve AK Parti'nin Anadolu örgütlenmesinde çok yardımcı olmuştur. Nitekim MÜSİAD'ın, kurulduğu yıl 12 olan üye sayısını, AK Parti'nin kurulduğu 2001 yılında 1521'e çıkarması,[796] yine 2002 seçimlerinde 20 MÜSİAD üyesinin AK Parti milletvekili olması da bu durumun göstergeleri arasında sayılabilir.[797]

MÜSİAD'in programı; (1) İslami prensiplere uygun yeni bir ekonomik model geliştirmek, (2) üyelerini bu model ve küresel ve yerel gelişmeler konusunda eğitmek, (3) küçük ve orta ölçekli işadamları arasındaki işbirliğini geliştirmek ve (4) Müslüman uluslararasındaki ekonomik işbirliğini artırmak gibi amaçları içermektedir.[798] Bu şekilde MÜSİAD sadece İslami girişimcileri bir araya getirerek değil, yayınlar, haftalık toplantılar, uluslararası fuar ve konferanslar ile de İslami ekonomi ve girişimciliğin anlatılması ve yayılmasında da çok etkili olmuştur.[799]

[796] Bkz. (11), GÜMÜŞÇÜ, 3-6.; Bkz. (191), NARLI; Bkz. (183), ADAS, 123.
[797] Bkz. (11), GÜMÜŞÇÜ, 12.
[798] Bkz. (191), NARLI, 63.
[799] Bkz. (183), ADAS, 123.

AK Parti parti programında da ekonomi anlayışının anlatıldığı bölümde; "ekonomik gelişmenin kaynağı ve hedefi olarak insanın esas alınması", "tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yana olunması", "devletin her türlü ekonomik faaliyetin dışında olmasının gerekliliği", "yabancı sermayenin Türk ekonomisine katkıda bulunacağı inancı" gibi bazı ilkelere yer verilirken, partinin "etkin, güven veren ve milli ahlaki değerleri yüksek bir ekonomi yönetimi ile birlikte çalışacağı" vurgulanmaktadır.[800]

Paralel bir biçimde AK Parti Siyaset Akademisi notlarında da partinin "ideolojisini konumlandırdığı muhafazakâr demokrasi anlayışının piyasa ekonomisine ve devletin ekonomi alanındaki rolünün minimize edilmesi anlayışına dayandığı" belirtilmiştir.[801]

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi anlayışının da bir parçası olarak gördüğü serbest piyasacılığı ulus-devlet alanında meşruiyet kazanması ve Milli Görüş partilerinden çok daha kolay bir şekilde iktidar hiyerarşisinde yükselmesinde de etkili olmuştur. Nitekim serbest piyasacılık, özellikle 1980'lerden sonra alanın, diğer alanlarla da etkileşimi sonucu, önemli bir belirleyeni haline gelmiştir. AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi anlayışının dayandığı bir diğer ayak olan İslami kimliğin ise ekonomi anlayışı üzerinde doğrudan etkili olduğunu söylemek zordur. İslami bir ekonomiden daha ziyade, uluslararası konjonktür ve çeşitli ulusal dinamikler sonucunda tercih edilen ekonomi politikalarınından bahsetmek mümkün görünmektedir. Fakat, bu yine de, İslami kimlik ile ekonomi anlayışı arasında hiçbir ilişki bulunmadığı anlamına gelmez. AK Parti'nin söylemleri incelendiğinde söz konusu İslami kimliğin hem serbest piyasacılığın tercih edilmesinin bir nedeni, hem de, daha sonra serbest piyasanın işleyişinin bir düzenleyicisi olarak konumlandırıldığı görülebilir.

İslam – Ekonomik Liberalizm İlişkisi

[800] Parti Programı, (http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi),(10 Temmuz 2013)
[801] H.Emrah BERİŞ, "Türkiye'de Ekonomi ve Toplum", 197.

Gerek MÜSİAD ve benzer çevrelerin, gerekse AK Parti yetkililerinin söylemlerinde sık sık ön plana çıkan bir tema İslam'ın serbest piyasacılığı, ticareti ve çok çalışmayı destekleyen bir din olduğudur.

Adas'ın İslami çevrelerden işadamları ile yaptığı mülakatlar ve MÜSİAD ile bağlantılı yayınlardan derlediği çalışmasında bu yaklaşımın örnekleri bulunabilir. Bu çevreler tarafından serbest piyasacılık savunulurken peygamber dönemine referans verildiği görülmektedir. Örnek alınan "ekonomiyi domine eden birkaç Yahudi klanına karşı ekonomik anlamda güçlenmek için peygamber tarafından kurulan Medine Pazarı"dır. Bu pazar müdahaleci ve tekelci değildir. Ayrıca vergiden muaftır, dolayısıyla tüccarları cezbeder ve daha yüksek kâr elde edilmesine olanak tanır. Serbest rekabet ve arz-talep dinamiklerinin hakkaniyetli bir fiyat ortaya çıkaracağı ve bunun da hem girişimci hem de toplumun yararına olacağı düşünülür. Bu yüzden devlet kesinlikle pazara müdahale etmemelidir. [802] Hatta Medine'de fiyatlar çok yükselip halk peygambere gittiğinde peygamberin "fiyatlara karar veren Allahtır" dediğine değinilir.[803] Böylece Adas'a göre Adam Smith'in "görünmez eli"nin yerini "Tanrının isteği" almış olur.[804]

Serbest piyasa ve İslam'ın uyumuna vurgu yapan söylemleri temsil edebilecek bir örnek de AK Parti Siyaset Akademisi notlarından verilebilir. Akademi notları arasında, İslam, demokrasi ve liberalizmin uyumunun anlatıldığı bir bölümde mülkiyet hakkı güçlü bir şekilde vurgulandıktan sonra, İslam'ın insana tanıdığı insanca yaşam hakkı çerçevesinde, mülkiyet, ırz güvenliği, inanç ve teşebbüs hürriyetinden bahsedilmiştir. Söz konusu bölüm şöyle devam etmektedir:

> "Demokrasinin sosyal kurgusu liberalizme dayanmaktadır. Liberalizm ise bireyi sosyal yaşamın merkezi olarak alır ve bütün hakları birey üzerine bina eder. Bireye verdiği hakları ise bireyin "insan" olmasına dayandırır. Hâlbuki mesela sosyalist düşünceye baktığımızda insanın bir anlamı yoktur. Sosyal yaşamın temeline sosyal sınıflar yerleştirilmiş, insansa maddi koşulların basit bir ürünü olarak ele alınmıştır. İnsanı yücelten

[802] Bkz. (183), ADAS, 131-134.
[803] Mustafa ÖZEL, **İktisat Risaleleri**, 318.
[804] Bkz. (183), ADAS, 134.

> liberalizmle, onu eşref-i mahlûkat (yaratılanların en onurlusu) olarak kabul eden İslam arasında bu anlamda büyük bir paralellik bulunmaktadır. (…) Mülkiyet hem İslam'da, hem de demokrasinin temeli olan liberal düşüncede bireyin yaşamı kadar kutsal ve masum (müdahale dışı) bir hak olarak kabul edilmiştir."[805]

Girişimcilik ve ticaret faaliyetleri de yine peygamber dönemine referanslarla teşvik edilmektedir. Hatta Adas'ın çalışmasında, Ankara'da bir iş adamının "Peygamber yaşasaydı iş kartında ithalat-ihracatçı yazacağını" söylemesi, örnek olarak verilmiştir.[806]

İslamcı girişimciler Türkiye'nin geri kalmasından iki grubu sorumlu tutmaktadırlar. Bu gruplardan bir tanesi, aslında İslam'da girişimciliğe karşı hiçbir engel olmamasına rağmen İslam'ı yanlış yorumlayan geleneksel Müslüman işadamlarıdır. Bu esnaf ya da geleneksel işadamları dindardırlar fakat işlerini genişletip, büyük kapitalist hâline gelecek motivasyonları yoktur çünkü girişimci bir ruha sahip değillerdir.[807]

İslamcı girişimciler bu gruptan farklı olarak İslam'ın girişimcilikle çok uyumlu olan ve çok çalışmayı teşvik eden bir din olduğunu savunmaktadırlar. Adas, MÜSİAD'ın söylemlerinde, özellikle çok çalışma temasıyla ilgili olarak, Weber'in **Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu**[808] adlı çalışmasında ortaya koyduğu Kalvinist bir takım unsurların benzerlerine rastlanabileceğine işaret etmiştir. Hristiyan inancında kaderciliğe yol açabilecek, geleceğin önceden belli olduğu fikri Kalvinizm'in çok çalışmayı, iş hayatında başarılı olmak ve zenginleşmeyi, hem bu hem de öteki dünyada seçilmiş olmanın işaretleri olarak gören yaklaşımı ile üretici bir unsura dönüştürülmüştür. Böylece çalışmak dinî endişelerle başa çıkmanın önemli bir yolu hâline gelmiş, bireyin sürekli olarak inancı doğrultusunda günlük aktivitelerini değerlendirmesi Protestan iş etiğinin temelini oluşturmuştur. Kısaca dinî inançtan

---

[805] Bkz. (391), ÇAHA, 86-87.
[806] Bkz. (183), ADAS, 125.
[807] A.g.m.,127.
[808] Max WEBER, **Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu**.

kaynaklanan irrasyonel itki rasyonel iş pratiklerine dönüşmüş ve modern kapitalizmin gelişmesinin yolunu açmıştır.[809]

İslami girişimciler de ekonomik başarı ve varlık edinme çabasını önemli bir dinî yükümlülük olarak görmekte, hadislerle de bu fikri desteklemektedirler. "İki günü eşit olan kayıptadır" hadisi bu hadislere örnek verilebilir. Dönemin MÜSİAD başkanı Yarar "çok çalışma"nın dinî anlamını şu sözlerle ifade etmiştir: "Allah tarafından verilen bir maden var. Madeni işletmemek Allaha küfür, işletmek Allaha hizmet sayılır."[810]

İslamcı girişimciler tarafından geri kalmışlıktan sorumlu tutulan bir başka grup ise seküler iş adamlarıdır. İslamcı girişimciler, Cumhuriyet'in modernleşme projesini ve onun kadrolarını, öncelikle, Batı'daki teknolojik ve ekonomik gelişmeleri yakalayamadıkları gibi, bir de Türk toplumuna yabancı kültürel değerleri dayatarak eşitsizlik, bağımlılık ve kimlik krizine yok açmakla suçlamaktadırlar. Yarar'a göre Türkiye'deki bu iş adamları Batı'daki homo-economicus tipi işadamının başarısız kopyalarıdır. Homo-economicus, rasyonel, kâr amaçlı, faydacı işadamı tipidir ve Yarar'a göre Batı medeniyeti bu değerler üzerine kurulmuştur. Türkiye'deki kopyaları ise kâr getirecek üretici faaliyetler yerine rant arayışındadırlar; devlet koruması altında ulusal ekonomiyi tekelleştirmişlerdir ama rekabetçilik, etkinlik ve yenilikçilik gibi özelliklere sahip değillerdir.[811]

Zaten Müslümanların girişimciliğe teşvik edilmesinde kullanılan önemli araçlardan biri de, Türk toplumuna yabancı değerleri dayatmakla birlikte ekonomik anlamda da gerçek bir başarı gösterememiş seküler iş adamları ile mücadele etme gerekliliğidir. Bu doğrultuda Adas, MÜSİAD çevrelerinde cihada ekonomik bir anlam yüklendiğini, o dönem MÜSİAD'ın başkanı olan Yarar'ın iş gezilerine ve fuarlara katılmanın savaştan daha büyük bir anlamı olduğunu söylediğini belirtmiştir.[812] Nitekim Erdoğan da 2002 yılındaki seçimden hemen sonra işbirlikçi kapitalizm döneminin kapandığını deklare etmiştir.[813]

---

[809] Bkz. (183), ADAS, 128.
[810] A.g.m., 128- 130.
[811] A.g.m.,127.
[812] A.g.m.,128-131.
[813] Cüneyt ÜLSEVER, "Işte Kafamdaki Başbakan Profili", **Hürriyet**, 5 Kasım 2002.

Homo-economicus Yerine *Homo-islamicus*

MÜSİAD üyelerinin ise *homo-economicus*'a sundukları alternatif *homo-islamicus*'tur. Yarar homo-islamicusu İslami sosyo-ekonomik düzenin ya da İslami kapitalist düzenin aktörü olarak görür. *Homo-islamicus* hem girişimci, hem ahlaklıdır. Varlığını İslami ahlaki değer ve normlar üzerinden; özel ve kamusal hayatını, dinî ve ekonomik aktivitelerini birleştirerek tanımlayan İslami bir kişiliktir. Spekülatif ve rantçı değil rekabetçi, üretici ve yenilikçidir. Ekonomik olarak başarılı olmanın her Müslüman'ın görevi olduğunu çünkü İslam'ın tembelliği yasaklayarak çalışkanlığı yücelttiğini düşünür. MÜSİAD'ın mottası da buna uygun olarak "ileri teknoloji, yüksek ahlak"tır.[814]

Adas tam da bu noktada İslam'ın Kalvinizm'den farklılaştığını düşünür. Çünkü İslam'da Kalvinizm'den farklı olarak para kazanmak ya da başarılı olmak kişiyi erdemli yapmaz. Seküler işadamları durumunda olduğu gibi her başarılı işadamı iyi bir Müslüman değildir, ayrıca fakirlik takdir-i ilahidir. Erdemli olan ya da olmayan, kazanılan paranın nasıl kullanıldığıdır. Ümmete veya İslami topluma hizmet etmek gerekir, bu da kişinin kendine ve bireysel kurtuluşa dönük Kalvinist iş etiğinden farklılaşır. Toplumsal fayda bireysel faydanın bir uzantısı olarak görülmediğinden, serbest pazar da İslami değerlerle yeniden tanımlanır.[815]

Şüphesiz Kalvinizm ile bu bölümde ele alınan İslamcı girişimciliğin ortaya çıkış bağlamları birbirinden çok farklıdır. Kalvinist girişimciler rasyonel kapitalizmle beraber ortaya çıktmış, hatta Weber'e göre rasyonel kapitalizmin ortaya çıkmasına onlar sebep olmuşlardır. İslamcı girişimciler ise zaten modern kapitalist ekonominin akışı ve disiplini içerisinde kendilerine bir yer açmışlardır. Hatta Adas'a göre İslami girişimcilerin serbest pazarı desteklemelerinin önemli bir sebebi varlıklarını serbest piyasaya borçlu olmalarındandır. Çoğunun Özal'a olan hayranlıklarını belirtmelerindeki neden de, onun kendilerini dünya ve pazara açarak, Anadolu'daki girişimcilik enerjisini harekete geçirdiğini düşünmeleridir. Nitekim bugünün

[814] Bkz. (183), ADAS, 119-127.
[815] A.g.m., 131-134.

dünyasında küresel neoliberalizm söylemi ile birlikte artık serbest pazar olmadan küresel ekonomiye eklemlenmek imkânsız hâle gelmiştir.[816]

Ayrıca Taşkın, Gülen hareketinin kapitalizm ve serbest piyasa ile ilişkisini ele alırken "bolluk toplumunda çilecilik yapmanın, dünyeviliğin büyüsü nedeniyle artık bir çileye dönüşmüş olduğunu" belirterek, hareketin başarısının bu noktada bir denge tutturabilmesinde olduğunu belirtmiştir. Gerçi Taşkın'ın bahsettiği denge daha çok Fethullah Gülen'in kendi yaşamı ile sembolik olarak çileciliği yaşatması ile ilgilidir[817] fakat bolluk toplumu ruhunun, Gülen hareketine olduğu kadar, Milli Görüş geleneğinden özellikle ekonomi anlayışı ile kopan AK Parti'ye verilen desteğin de önemli bir nedeni olduğu açıktır. Kısacası serbest piyasacılık "zamanın ruhu"na uygun düşmektedir.

Öte yandan, bir ekonomik sistem olarak serbest piyasacılığın ortaya çıkışından bugüne kadar söz konusu sistem çeşitli ideolojilerce enine boyuna tartışılmış, eleştirilmiş, sistemin çıkmazları ve sorunları görülmüştür. Her ne kadar İslamcı girişimciler söz konusu sistemin içine doğsalar, hatta varlıklarını bu sisteme borçlu olsalar da, sisteme eleştirel bir mesafe almamaları imkânsızdır. Fakat az önce altı çizilen zamanın ruhu bu mesafenin çilecilik olamayacağını, olsa da çok destek bulamayacağını göstermektedir.

Bu durumda serbest piyasa düzeni eleştirisi serbest piyasanın kendisine değil de uygulanış biçimine yönelmiştir. İslami kimliğe uygun olarak bu ahlaki bir eleştiridir. Paralel bir biçimde eleştirilen yönleri telafi edecek mekanizma önerileri de bu ahlak temelli söylem çerçevesinde şekillenmiş hayırseverlik girişimleridir. Aslında bu tarz ahlaki bir eleştiri ve ona bağlı telafi mekanizmaları önerilerinin 21. yüzyılın İslamcı girişimciliği ve AK Parti kadrolarına özgü bir yaklaşım olduğunu söylemek de pek mümkün değildir.

---

[816] A.g.m., 132.
[817] Bkz. (254), TAŞKIN, 183.

Kapitalizmin Telafi Mekanizması Olarak Sosyal Politikalar ve Türkiye

Buğra kapitalizmi; "'özgür emeği', yani yaşayabilmek için emeğini satmak zorunda olan mülksüz insanı, bir sözleşme ilişkisi çerçevesinde çalıştırmaya dayanan ve değerler sisteminin merkezine temel değer olarak çalışmayı koyan bir toplum düzeni" olarak tanımlar. Bu düzende kaçınılmaz olarak, yaşlı, hasta veya sadece iş bulamadığı için çalışamayan, ya da çalışarak kazandığı ücret asgari geçim düzeyinin altında kalan "çalışarak hayatını kazanmak zorunda olan mülksüz insan"a ne olacağı sorusu ortaya çıkar. Soru ya da sorun sadece yoksul insanların durumu değil, onların varlığının toplumu nasıl etkilediği ile de ilgilidir. Dolayısıyla kapitalizm, Buğra'nın ifadesiyle, "bir birlikte var olma sorunu"na dönüşür. Sosyal politikalar ise bu soruna çözüm bulmaya çalışan araçlar olarak ortaya çıkar.[818]

Buğra sosyal politikada "işgücü odaklı" ve "hak temelli" olmak üzere iki farklı yaklaşımın varlığından bahseder. Birinci yaklaşımda ekonomik olan toplumsal olandan önce gelir ve insana önce "işgücü" olarak bakılır. İkincisinde ise toplum esastır ve insan da öncelikli olarak o toplumun eşit haklara sahip bir ferdidir. [819]16. yüzyılda yoksulluğun toplumsal bir sorun olarak algılanmaya başlanmasına dayanan sosyal politikalar tarihi bu iki eğilimin arasındaki salınımla şekillenmiştir. Büyük Kriz, faşizimin yükselişi ve 2. Dünya Savaşı ile liberal sistemin olumsuzlukları inkar edilemez boyutlara ulaşınca, Refah devleti düşüncesi ve hak temelli sosyal politikalar ön plana çıkmıştır. Fakat 1980'li yıllarda yeniden "devlet müdahalesinin ortadan kalkmasıyla piyasa ekonomisinin 'kendiliğinden bir düzen' olarak ortaya çıkacağı" inancını içeren neoliberalizm hâkim olmuştur. Buğra 1980'lerden günümüze dek gelen neoliberalizmin de iki farklı dönemde ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü

[818] Bkz. (214), BUĞRA, 10.

[819] "İşgücü odaklı" yaklaşıma göre mülksüz insan ancak belli bir ücret karşılığı çalışarak topluma katılabilir. İnsanların sadece toplumun bir parçası olmaları nedeniyle yaşamlarını sürdürebilecek imkanlara sahip olmalarının o toplumun sorumluluğu olduğuna inanılmaz. Yoksulluk varsa bunun temelinde tembellik yatmaktadır ve bu yoksulluğun giderilmesi için kamu kaynaklarının kullanılmasına sıcak bakılmaz. Aksine bu kaynakların yoksulluğun giderilmesi için kullanılmasının tembelliği artıracağı düşünülür. Öte yandan yapısal nedenlerle yoksulluk var olmayı sürdürdüğünde ve görmezden gelinemez bir hal aldığında devreye "hayırseverlik" vurgusu geçer. Yoksullar hayırseverlerin insafına bırakılırlar. "Hak temelli" bir sosyal politika anlayışı ise tam da bunun karşısında yer alır. Toplumda yoksulluk varsa ilk önce toplum düzeni sorgulanır. Her insanın insan olmaktan ve o toplumun bir ferdi olmaktan doğan hakları vardır. Bu yoksulluğun "politize edildiği" bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu hakkın güvence altına alınması belirli siyasi merciilerin sorumluluğundadır (A.g.k., 12-13).

1990'larda ön plana çıkan "refah yönetişimi" anlayışı piyasa ekonomisine mutlak güven döneminde devre dışı bırakılan siyasi unsurları yeniden kapsayarak ve devletin ekonomide düzenleyici rolünü yeniden kabul etmeye başlamıştır. Fakat devletin bu rolü doğrudan değil dolaylı yoldan yoldan yerine getirmesi öngörülmüştür. Bir yandan "çalışma" kavramının altı yeniden çizilirken ve devlet eşitsizlikleri telafi etmedeki sorumlulukları yine devlet desteğiyle bireye devretmiştir.[820]

Yukarıda AK Parti bağlamında dikkat çekilen "İslami hayırseverlik" odaklı telafi mekanizmaları şüphesiz bu anlayışa uygun düşmektedir. Fakat konuyu AK Parti özelinde irdelemeden önce Türkiye'de sosyal politika tarihine kısaca göz atmak da faydalı olacaktır çünkü bir sosyal politika şekli olarak hayırseverlik Türkiye'de AK Parti öncesinde de gündeme gelmiştir.

Buğra'ya göre Türkiye'de, tek partili dönemde köyden şehre göçü engellemeye çalışan, daha çok şehirlerdeki memurların refah seviyelerine odaklanan bir anlayış hâkimdir. Bunun dışında kalan sorunlar ise modern bir yardımseverlik vurgusu ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Yardımseverliğin burada sivil toplum kuruluşları (STK) ve bireylerce üstlenildiği görülür. Fakat bu STK'ların da bağımsız olmadığı ve iktidar partisi CHP ile iç içe geçmiş oldukları söylenebilir. 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ise hem dünyada refah devleti uygulamalarının görüldüğü hem de yoksulun seçmen olarak önem kazanmaya başladığı bir dönem söz konusudur. Dolayısıyla sosyal haklar konusunda bir hareketlenmeden söz etmek mümkündür. Yine de bu dönemde de, formel sektörde çalışanların sosyal hakları güçlenirken, bunun dışında kalan kesimleri kapsayan yoksullukla mücadelenin yeni patronaj ilişkilerine dayanan enformel devlet müdahaleleri ve kişisel ilişkilere bağlı telafi mekanizmaları ile sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. 1960'lar ve 1970'lerde de sol yaklaşımların "düzen değişikliği" vurgusu ise var olan düzenin telafi mekanizmaları olarak sosyal politika konusunun geride kalmasına yol açmıştır.[821]

Türkiye'de gönüllülük değil de hak esasına dayanan ilk sosyal yardım uygulaması olarak 1976 yılında yürürlüğe giren ve "65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve

[820] A.g.k., 55-96.
[821] A.g.k., 97-195.

kimsesiz vatandaşlara" aylık bağlanmasını öngören "65 yaş aylığı" uygulaması ele alınabilir. Yasa muhalefet partileri tarafından bile büyük bir gelişme oarak değerlendirilmiştir. Buğra'nın çalışmasında bu kanunun teklif sürecinde yaşananlarla ilgili dile getirdikleri daha sonraki dönüşümü görmek açısından aydınlatıcı olabilir. Buğra yasayla ilgili teklifin, AP Isparta milletvekili Süleyman Demirel ve yedi arkadaşı tarafından meclis gündemine sunulduğunu; benzer iki teklifin de, Cumhuriyet Senatosu Malatya üyesi Hamdi Özer ile Milli Selamet Partisi Konya milletvekili Necmettin Erbakan ve onun on üç arkadaşı tarafından meclise getirildiğini belirtmiştir. Plan ve Bütçe Komisyonu, üç kanun teklifi de sosyal yardım alanında yer aldığı için bunları birleştirerek meclise getirmeye karar vermiştir. Fakat Süleyman Demirel ve arkadaşlarının teklifiyle Hamdi Özer ve Necmettin Erbakan ve arkadaşlarının teklifleri arasında bazı dikkat çekici farkları vardır. Özer ve Erbakan'ın tekliflerinin temel ayrıştırıcı özelliklerinden biri din temelli geleneksel uygulamalara bol bol atıfta bulunmalarıdır. Sonuçta kanunlaşan teklif Süleyman Demirel ve arkadaşlarının teklifi olmuştur. Çıkarılan kanun büyük ölçüde tek parti döneminin gönüllülük esasına dayanan sosyal yardım anlayışından farklıdır. Ayrıca kanunun gerekçesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sosyal hukuk devleti olarak tanımlanmasından kaynaklanan hak ve sorumluluklara değinilmiş, ´dinî vecibeler`, ´merhamet`, ´Türk milletinin dayanışmayı seven vicdanlı bir toplum oluşu` gibi, öteki tekliflerin gerekçelerinde yer alan konulara girilmemiştir. Buğra bu kanun üzerinde MSP kanadının görüşleri incelendiğinde 1980 sonrasının muhafazakâr liberalizmin de izlerinin görülebileceğini belirtmektedir. MSP kanadı tek parti döneminden tanıdık bir söylemle devlet kaynaklarının böyle bir sosyal yardıma yetmeyeceği dolayısıyla gönüllü bağışların devreye sokulması gerektiğini öne sürmüştür. Fakat tek parti döneminin vatanseverlik temelli motivasyonun yerini dinî ve ahlakî bir motivasyon almış gözükmektedir. Buğra 1980'lerde Özal yönetimdeki ANAP döneminde de dinî ve ahlakî yardımseverliği ön plana çıkaran adımlar atıldığını fakat bunların piyasaya duyulan mutlak güven ortamında çok da belirginleşmediğini de eklemiştir.[822]

[822] A.g.k., 190-195.

Nitekim 1986'da 3294 sayılı "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik (SYDT) kanunu çıkmıştır. Kanunun amacı "fakir, çaresiz ve muhtaç durumda olan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne surette olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak, gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek" bulunmaktadır. Bu amaçla Başbakanlığa bağlı, halk arasında "fak fuk fon" olarak bilinen çeşitli ceza, vergi payları ve bağışlardan oluşan "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu" kurulmuştur. Bu fon aracılığı ile yapılan yardımlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları aracılığı ile muhtaçlık esasına göre yapılmaktadır. Fonun nasıl dağıtılacağı kararını ise görevli devlet bakanı başkanlığında toplanan ve onun dışında başbakanlık müsteşarı, sağlık bakanlığı müsteşarı, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Genel Müdürü ile Vakıflar Genel Müdürü'nden oluşan fon kurulu vermektedir.[823]

1999 depremi sonrası başarılı uygulamalara imza atmış olsa da bu fonun vatandaşlık hakları temelinde çalışan bir sistem olduğunu söylemek mümkün değildir.[824] Eskiden devletin sosyal yardım alanındaki etkinliği, gönüllü kuruluşlara belli ölçüde kaynak aktarmak, maddi ve manevi devlet desteğini bu kurumlar üzerinde gerçekleştirmek şeklinde gerçekleşirken, bu sefer devlet bizzat vakıf kuran ve gönüllü bağış ve yardımlardan destek bekleyen bir konuma gelmiştir. Metin'e göre "Türkiye'de sosyal yardım anlayışında karşımıza çıkan gönüllülüğün ve yasal düzenlemelerin iç içe geçmesi, bu sefer farklı bir istikametten de olsa aynı yöne doğru rotasını bulmuştur."[825]

Ayrıca söz konusu fonun birincil kaynağını bağışların oluşturacağının öngörülmesinin gerekçesi olarak da "İslam Türk medeniyetinin vakıf kültürü"nün gösterilmesi de MSP çizgisinden Özal'ın ANAP'ına aktarılan dinî ve ahlakî temelli hayırseverlik anlayışının izlerini taşımaktadır.[826]

---

[823] Onur METİN, "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi".
[824] Bkz. (214), BUĞRA, 212-213.
[825] Bkz. (823), METİN.
[826] Bkz. (214), BUĞRA, 206-207.

AK Parti'nin iktidara geldiği 2001 yılından sonra yoksullukla mücadele konusunda daha fazla bir hareketlenme yaşandığı görülmektedir. Burada Buğra'nın 1980 sonrası liberalizmin iki ayrı dönemde ele alınması gerekliliğine ilişkin tezi hatırlanabilir. Türkiye'de de 1980'den 2001'e kadar hâkim olan "piyasanın tüm toplumsal sorunların çözümüne deva olabileceği" düşüncesi 2001 krizinden sonra yerini "daha ayakları yere basan" ve 1990'larda dünyada hâkim olan neo-liberal refah yönetişimi ile uyumlu bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu dönemin Türkiye için bazı belirleyici özellikleri vardır: Öncellikle köyden şehre göçenlerin köy ile ilişkileri artık zayıflamış ve oradan destek alamamaya başlamışlardır. İkincisi formel iş olanakları azalırken, formel ve enformel işler arasındaki ayrım muğlaklaşmış ve "çalışan yoksullar"ın sayısı yükselmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, aile içi destek mekanizmalarının zayıflaması ile sonuçlanmıştır. Son olarak devlet-toplum arasındaki ilişki enformel niteliğini kaybetmeye başlamış ve "tek parti dönemi sonrasında, 1980'lere kadar, siyasi otoritenin bireye sağladığı fırsatlar alanı" daralmıştır. İşte tüm bu unsurlar sonucu, AK Parti döneminde Türkiye'de ilk defa "kapitalist bir topluma özgü 'modern yoksulluk' olgusu" dikkate alınmak zorunda kalınmıştır.[827]

AK Parti'nin Sosyal Politika Anlayışı ve İslami Hayırseverlik

Buğra'ya göre AK Parti'nin sosyal politika anlayışı geçmişle hem benzerlikler hem de farklar içermektedir. AK Parti'nin anlayışı Türkiye tarihinde ağır basan sosyal yardımın 'devlet işi' olmadığı yolundaki görüşle bir devamlılık içerisindedir. Öte yandan 2001 krizinin su yüzüne çıkardığı "modern yoksulluk" devletin yoksullukla mücadelede, ekonomik gelişmeye ve istihdam yaratmaya yönelik iktisadi önlemler dışında da bir rol oynaması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Buğra'ya göre AK Parti'nin bu ikilemi "vatandaşlık hakkı kavramının olabildiğince geriye itilmesi ve sosyal dayanışma kavramının ön plana çıkarılması" ile sonuçlanmıştır.[828]

Gerçi AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde, krizin sonuçları, IMF'nin kamu maliyesi kontrolüne ilişkin olarak önerdiği sosyal güvenlik reformları ve AB süreci gibi

[827] A.g.k., 18-19, 198-199.
[828] A.g.k., 218.

unsurlar mecburen vatandaşlık ve hak temelli bir söylemi ortaya çıkarmıştır.[829] Nitekim bu dönemde sosyal devlet vurgusunu sık sık kullanan Hükümet 2003'te ülke genelinde yoksulların envanterini çıkarmak için çalışma başlattığında Devlet Bakanı Beşir Atalay, ilgili genelgede, ekonomik ve sosyal sorumluluk içinde bulunan kişi ve ailelere el uzatmanın "insani ve vicdani" bir görev olmaktan öte "toplumsal ve kamusal bir sorumluluk" olduğunu belirtmiştir.[830] Aynı yıl Arınç, IMF programları içerisindeki en büyük eksikliğin "insani ve sosyal politikanın olmaması" olduğunu söyleyerek, "Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel ilkelerinden birisinin laik, demokratik ve hukuk devleti olması kadar, sosyal devlet olması" olduğunu vurgulamıştır."[831] Atalay ve Arınç'ın yaklaşımı Milli Görüş'ün din ve ahlak temelli yaklaşımından vatandaşlık temelli bir yaklaşıma geçiş gibi yorumlanabilir. Buğra ilköğretimde ücretsiz kitap dağıtılması, ya da okul çağındaki yoksul ailelerin çocuklarının okula gönderilmeleri ve düzenli sağlık kontrolünden geçirilmeleri şartı ile nakdi yardım yapılmasını gibi politikaları da bu yaklaşımın uzantıları olarak değerlendirmiştir.[832]

Fakat bu yaklaşımlar daha çok koşulların gerektirdiği geçici çözümlerin yansımaları gibi gözükmektedirler. Buğra, özellikle 2007 yılında iktidara gelen ikinci AK Parti hükümetinin vatandaşlık temelli bir sosyal politika yaklaşımı yönündeki beklentileri boşa çıkardığını bunun sebebinin ise piyasa yanlısı yaklaşımlar, devlet kurumlarında İslamcı kadrolaşma ve AB ile ilişkilerin zayıflaması olduğunu belirtmiştir. Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olması ile Cumhurbaşkanlığı ve hükümetin çoğu konudaki yaklaşımları arasında da bir uyumluluk sağlanmış ve sosyal politikala konusunda hükümetin hareket alanı da çok daha serbestleşmiştir.[833]

AK Parti bir yandan, MSP ve daha sonra Özal'ın ANAP'ında temsil edilen dinî ve ahlakî temelli hayırseverlik mirasına sahiptir. Fakat neoliberal düzeni savunan bir parti olarak bu çerçevede doğrudan yardım yapması mümkün değildir. Dolayısıyla bu görev "refah yönetişim"i modeline de uygun olarak sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlere

[829] A.g.k., 219 -221.
[830] "Yoksulların Envanter, Çıkarılıyor", **Hürriyet**, 9 Ocak 2003.
[831] "Arınç: Çiftçiye Destek Fak-Fuk-Fon'a Döndü", **Hürriyet**, 23 Ocak 2003.
[832] A.g.k., 234.
[833] A.g.k., 246-250.

aktarılmıştır.[834] Bu dönemde hayırseverlik bağlamında devlet-sivil toplum örgütü işbirliğini, devlet destekli engellilere yönelik "Gökkuşağı Projesi", eğitime yönelik "Eğitime Yüzde 100 Destek Projesi", kadın işgücüne yönelik "Nar Taneleri Projesi", Van depremi sonrası gerçekleştirilen "Van İçin Türkiye Kumbarası Projesi" örneklerinde görmek mümkündür. Buğra, eğitime destek için yapılan bağışların vergi muafiyetinin %100'e çıkarılmasının da bu yaklaşımı gösterir nitelikte olduğunu belirtmekte, aynı zamanda bu düzenlemeyle birlikte eğitime aktarılan kamu kaynaklarının reel düşüşüne de dikkat çekmektedir.[835] Bu ortaklıklarda etkin olan kurumların birçoğu ise yine Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu kapsamında olanlardır. Dolayısıyla devletin bu sosyal yardımlar üzerinde belirleyiciliği de bir yandan sürmektedir.[836] Ayrıca söz konusu projelere destek sağlanması yine İslami ve ahlaki bir söylemle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Çelik'e göre zaten 1990'larda Milli Görüş hareketinin içerisindeki iki ayrı ekonomik eğilim belirginleştiğinde de "İslami bir hayırseverlik söylemi ile yürütülen yoksul kesimlere yönelik bir sosyal yardım ve dayanışma pratiği" bu farklı eğilimleri birleştirici bir sosyal siyaset pratiği olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarz bir pratiğin "geleneksel/muhafazakâr değerlerin yoğun olduğu", "geç kapitalistleşmenin yaşandığı", "tarım yapılarının çözülme sürecinin uzun ve sancılı olduğu", dolayısıyla "kurumsal sosyal politika taleplerinin üzerinin örtüldüğü ve geciktiği" Türkiye gibi toplumlarda çok daha rahat gelişmesi ve taraftar toplaması mümkün olmuştur.[837] Hatta denebilir ki, AK Parti'nin seçimlerdeki başarısının en önemli nedeni, partinin kurucusu olan Erdoğan ve ekibinin Refah Partisi bünyesi içerisinde yer alırken bu sosyal siyaset pratiğinin belediyelerde başarılı bir biçimde uygulamış olmalarıdır. Nitekim AK Parti iktidara geldikten sonra da bu söylemi kullanmaktan vazgeçmemiştir. Dolayısıyla sosyal yardımlar hem merkezi hem de yerel yönetimlerce siyasi devamlılığın bir aracı hâline dönüştürülmüşlerdir.

---

[834] Onur METİN, "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi", 195.
[835] Bkz. (214), BUĞRA, 240-241.
[836] Onur METİN, "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi", 195.
[837] Aziz ÇELİK, "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", 68.

Sonuçta devlet neoliberal yaklaşımlarına uygun olarak sosyal politika anlamında üzerindeki yükten büyük ölçüde kurtulmuştur. Fakat bu devletin bu alandan tam anlamı ile çekildiği anlamına da gelmemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi yapılan bağış ve yardımların hâlen büyük ölçüde devlet kontrolünde dağıtılıyor olması bu yardım ve bağışların iktidardaki hükümet tarafından rahatlıkla oya çevrilmesine de olanak tanımaktadır. Ayrıca bu sosyal yardımlaşma mekanizmasının işleyişini sağlamak için kullanılan dinî söylem de yine iktidarın kimlik vizyonu doğrultusunda kimlik inşa sürecine katkıda bulunmaktadır.

"Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir" Hadisi Üzerinden Sosyal Dayanışma Çağrısı

1970'ler boyunca Milli Görüş hareketin içerisinde önemli bir yer tutan sosyal adalet meselesi sık sık "komşusu açken tok yatan bizden değildir" hadisi ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu söylem AK Parti ile birlikte kendine iktidarda bir yer bulabilmiştir. Daha 2003 yılında Belediye Başkanı Ali Müfit Gürtuna İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Ücretsiz Ekmek Dağıtım Kampanyası'nı ''Komşusu açken tok yatmanın uygunsuzluğunu herkesin idrak etmesi gerekiyor. Amacımız, muhtaç bir tek insan olmaması. Bu benim ağırıma gidiyor. Çöplerden yiyecek toplayan insanlar var. Bu görüntü bizim mazimize, bizim gibi büyük bir devlete yakışmıyor'' sözleriyle açıklamıştır.[838]

Ertuğrul Günay 2007'de AK Parti'ye geçisini açıklarken şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Önümüzdeki dönemde bu partinin bir yandan ekonomiyi geliştirmeye çalışırken, öte yandan bu gelişmenin sonuçlarını ve nimetlerini bütün topluma adaletle dağıtmak için yeni bir toplumsal dayanışma anlayışına öncülük edeceğine inanıyorum. Adalet temeli üzerinde yükselen bu toplumsal dayanışma anlayışı, Anayasamızın sosyal devlet ilkesinin bir gereği olduğu kadar, kendi payıma, 'Komşusu açken tok yatan

[838] "İstanbul'da Karneyle Ekmek Dönemi Başladı", **Hürriyet**, 02 Nisan 2003.

> bizden değildir' diyen büyük bir insanlık idealinin de gereğidir."[839]

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin 2012'de Gaziantep'te yaptığı bir konuşmada zengin ile fakir arasındaki makası kapattıklarını vurgulayarak sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Çünkü zenginin huzuru, mutluluğu da bu makasın kapatılmasıyla alakalı, yani zengin ve fakir arasındaki farkı kapatmak toplumun huzur ve barışını artıran bir çalışma. Şu anda dünyada çok büyük bir kriz var. Dünyadaki finans krizi ekonomik krize dönüştü. Ekonomik kriz de sosyal bir krize dönüştü. Bu sosyal kriz içerisinde en çok mağdur olan dezavantajlı gruplar, yani yaşlılar, yoksullar, yetimler, yoksunlar. Ama hamdolsun bizim hem geleneğimiz, hem inancımız buna izin vermiyor. Biz 'komşusu açken tok yatan bizden değildir' anlayışıyla, 'veren el alan elden üstündür' anlayışıyla yolumuza devam ediyoruz. Bir taraftan da sosyal devlet olmanın gereğini yapıyoruz."[840]

Abdullah Gül iş dünyasının temsilcilerine verdiği iftar yemeğinde "kiminin yediği, kiminin baktığı bir ülkede mutluluktan bahsedilemeyeceğini belirterek, komşusu açken, diğer bir komşunun tok olmasının düşünülemeyeceğini, bu yüzden bir tarafta kamuda, devlette sorumlu olanlar, bir taraftan özel sektörde sorumlu olanların, hep beraber elbirliği içerisinde arzu edilen hedeflere ulaşmaya çalışacaklarını" belirtmiştir.

Erdoğan da 2012'de Kurban Bayramı mesajında topluma şöyle seslenmiştir:

> "Kurban, birlik ve beraberlik bayramıdır. İnanıyorum ki, bu Kurban Bayramı da, büyükşehirlerimizden köylerimize varıncaya kadar, insanımızın yaşadığı her yerde, aramızdaki muhabbet ve dayanışmayı, kardeşlik ve aidiyet duygusunu daha da pekiştirecektir. Bizim anlayışımıza göre, komşusu açken tok yatan bizden değildir. Onun için bu bayramda, bütün vatandaşlarımızdan, kendi çevrelerindeki yoksullara, kimsesizlere, yetim ve öksüzlere, ihtiyaç sahiplerine, şehit

---

[839] "Ertuğrul Günay AK Parti'de", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2007.

[840] "2014'te Koğuş Sistemi Tamamen Kapanacak", (http://www.akparti.org.tr/site/haberler/2014te-kogus-sistemi-tamamen-kapanacak/35552).(9 Mayıs 2013)

> yakınlarına, gazilerimize kucak açmalarını; onlara sahip çıkmalarını özellikle istirham ediyorum."[841]

Tüm bu ifadeler yukarıda tartışılan ve Buğra'nın detaylı olarak ele aldığı "modern yoksulluk" ile mücadelede hak temelli yaklaşımların geriye itildiği ve belirli kesimleri hedef alan sosyal dayanışma kavramının ön plana çıkarıldığı yaklaşım ile uyum içerisindedir. Durumları, bir hak temelinde ele alınmaktan ziyade "vicdanları acıtacak" bir durum olarak ortaya konulan yoksullara ve diğer mağdur kesimlere devlet "yardım" adı altında bazı olanaklar sağlarken, toplumun diğer kesimleri, özellikle "refah yönetişimi" yaklaşımına paralel olarak bu yoksul ve mağdur kesimlere yardım etmeye çağrılmaktadırlar.

Ayrıca bu ve benzeri söylemlerde sosyal devlet anlayışının öncelikle Peygamber (Hz.) Muhammed'in bir hadisi olan "komşusu açken tok yatan bizden değildir" ifadesi ile açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla dinî bir ekonomi anlayışı olmayan AK Parti'nin Siyaset Akademisi ders notlarında, İslamiyet'in temel ilkeleri üzerinden Müslümanlar için meşrulaştırılan kapitalizm ve serbest piyasacılığın getirdiği olumsuzlukların yine İslami bir yardımlaşma ve dayanışma anlayışıyla düzeltilmesi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım bazen Günay örneğinde olduğu gibi sosyal devlet ile örtüşen kişisel bir ideal olarak ortaya konulurken, çoğu zaman Fatma Şahin ya da Erdoğan'ın sözlerinde olduğu gibi bir medeniyeti tanımlamak için kullanılmaktadır. Ekonomik krizin Türkiye'de "komşusu açken tok yatan bizden değildir" yaklaşımı sayesinde sosyal bir krize dönüşmediğini iddia eden Şahin bunun "bizim" gelenek ve inancımızın bir parçası olduğunu söylerken aynı zamanda da Türk ulusal kimliğini işaret eden "biz"i de İslam medeniyeti üzerinden tanımlamış olmaktadır.

Bu sosyal dayanışma ruhu üzerinden "biz"in tanımlanması özellikle uluslararası bağlamda ortaya çıkan söylemlerde daha net olarak görülmektedir.

Erdoğan Dünya Gıda ve Tarım Örgütü zirvesinde yaptığı bir konuşmada dinleyenlere şöyle seslenmiştir:

---

[841] "Erdoğan: Alkollü Trafiğe Çıkmayın!", **Radikal**, 24 Ekim 2012.

> "Yoksul ülkelerdeki içler acısı manzarayı izlediğimiz gibi zengin ülkelerdeki sınırsız tüketimi de biliyor ve görüyoruz.(…) Bu manzaranın sürdürülebilir olmadığı açıktır. Dünyada oluşan bu dengesizliğin, bu eşitsizliğin bir an önce giderilmesi, en azından bunun için çaba harcanması yoksulların olduğu kadar refah içinde olanların da gelecekleri açısından hayati derecede önemlidir. Adalet duygusunun aşınmasına, merhamet ve dayanışma kavramlarının zafiyete uğramasına izin vermemeliyiz. Bizim medeniyetimiz "komşusu açken tok yatan bizden değildir" anlayışıyla yardımlaşma, dayanışma ve paylaşımı ön plana çıkarmış, bu en temel insani gerekliliği kurumsal mekanizmalarla yaşatmanın önemini vurgulamıştır. Devletler kadar sivil toplum kuruluşları da toplumsal sorumluluk projeleriyle bu sürece gereken katkıyı vermelidir."[842]

Bu söylem 2011 Ramazan ayında hükümetin Somali'ye yönelik yaklaşımında da yoğun olarak kullanılmış ve somutlaşmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı, Somali'de yaşanan yoksulluğa karşı alınacak önlemleri tartışmak için acil bir Dışişleri Bakanları toplantısı düzenlemiş, toplantının açılış konuşmasını Erdoğan yapmıştır. Başbakan Erdoğan toplantıda şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Bizler komşusu açken tok yatan bizden değildir diyen bir peygamberin ümmetiyiz. Hazreti Peygamberin takipçileri olarak biz sahiden öyle miyiz? Bütün İslam dünyasına soruyorum, öyle olsaydık kardeş Somali halkı bugün bu durumda olur muydu?"[843]

Aynı toplantıya Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in de katılıp konuşmasında "bu kronik açlıkta, sömürünün ve Batılı Devletlerin misyonerlik faaliyetlerinin de etkisi olduğunu" belirtmesi de dikkat çekicidir.[844] Adalet, merhamet ve dayanışma özellikleri din üzerinden Müslüman Türkiye'ye atfedilirken, Görmez'in bu sözleri yine din üzerinden Batı'yı ötekileştirmiş, bu "olumlu değerlerin" karşısında konumlandırmıştır. Diyanet'in 2011 yılında Somali'ye yardım sürecinde "Her Evden

---

[842] "Bu Dengesizliğin Giderilmesi Lazım", **Yeni Şafak**, 17 Kasım 2009.
[843] "Başbakanı Ağlatan Fotoğraflar", **Sabah**, 17 Ağustos 2011.
[844] "Afrika'daki Kardeşlerimizin Sizlere İhtiyacı Var", (http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-11784.aspx).(10 Temmuz 2013)

Bir Fitre Bir İftar Afrika'ya" kampanyası, Diyanet İşleri Başkanı'nın Somali Ziyareti[845] gibi faaliyetlerle öncü rol oynamasın da bu toplumsal sorumluluğun ne şekilde din üzerinden algılandığını göstermektedir.

Somali için seferberlik başlatan ve dinî referanslar içeren bu söylem AK Partili diğer yöneticiler ve çeşitli kesimlerce de benimsenmiştir. Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) rehberliğinde Kocatepe Camii'nde düzenlediği 30. Kitap ve Kültür Fuarı'nın açılışında "Komşusu açken tok yatan bizden değildir anlayışının sahipleri Somali'yi sahipsiz bırakamazlar."[846] demiş, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin ise AK Parti Şehit Kamil ilçe başkanlığı tarafından Antep Evi'nde verilen iftar yemeğinde yaptığı konuşmasında "İnanç sistemimize göre veren el alan elden üstündür, komşusu açken tok yatan bizden değildir." diyerek bu duyguların gençlere de öğretilerek yaşatılmasını istemiştir.[847]

Tuzla Belediyesi Semiha Kibar Sosyal Tesislerinde verilen iftarda AB Bakanı ve baş müzakereci Egemen Bağış bu söylemi genişleterek şu sözleri sarfetmiştir:

> "Biz kendi peygamberi dahi yetim olan bir inancın mensuplarıyız. Onun için bizim yetimleri unutmak gibi bir hatamız olamaz.(…) Biz farklı bir Türkiye'nin hazzını yaşıyoruz. Bizim değerlerimizde "komşusu açken tok yatan bizden değildir" anlayışı var. Ama artık Türkiye diyor ki: Nerede bir aç varsa o bizim komşumuzdur. Artık Türkiye olarak farklı bir noktadayız."[848]

Bağış yetimlere yapılacak yardımlara da dinî bir nitelik kazandırarak, Müslümanlıktan gelen yardımseverlik ve merhamet yaklaşımını Türkiye'nin genel dış politikasıyla da bağdaştırmıştır.

---

[845] "Erdoğan'ın Somali'de Mülteci Kampı Ziyareti", (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/08/110819_somalia _update.shtml).(10 Temmuz 2013)

[846] "Somali'de Yaşananlara 'Bana Ne' Diyemeyiz", (http://www.aksam.com.tr/guncel/somalide-yasananlara-bana-ne-diyemeyiz/haber-59416).(10 Temmuz 2013)

[847] "Hergün Ramazan Gibi Olsun",(http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=17950).(10 Temmuz 2010)

[848] "Yetimleri Unutmak Gibi Bir Hatamız Olamaz", (www.akparti.org.tr/site/haberler/yetimleriunutmakgibibirhatamızolamaz/12136).(10 Temmuz 2013)

Bu söylem AK Parti yöneticileri dışındaki kişilerce de özellikle 2011 Ramazan döneminde kullanılmış, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Derneği (KOBİDER) Başkanı Nurettin Özgenç, "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" anlayışı gereği Somali'deki aç ve susuz insanlara yardım eli uzatılması gerektiğini ifade etmiş[849], Mazlumder sözcüsü Burhan Cimşit Afrika'daki yoksulluğa dikkat çekerken "komşusu açken tok yatan bizden değildir" hadisini hatırlatmış[850], Aksaray İl Müftülüğü tarafından organize edilen iftar yemeğinde Müftü Gülce "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" diyerek Somali için yardım eden herekese teşekkür etmiştir.[851]

Daha da önemlisi bu söylemin muhalefet lideri Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine kadar taşınmasıdır. CHP'nin dine karşı olmadığını ve mütedeyyin kesimle de iyi ilişkiler kurmak istediğini belirten Kılıçdaroğlu sosyal demokrasiyi savunduklarını belirterek "Sosyal demokrasinin ana felsefesinin 'komşusu açken tok yatan bizden değildir' görüşü" olduğunu ve bunun siyasal açıdan da, dinî açıdan da bakıldığında karşılığı olduğunu belirtmiştir.[852]

Türkiye'de şu an için İslami anlayışın -Milli Selamet Partisi'nin zamanında önerdiği şekilde- zekâtın sisteme dâhil edilmesi ve faizin kaldırılması gibi uygulamalarla ekonomi içerisinde kurumsallaşması söz konusu değildir. Gerçi parti programında finansal hizmetler ile ilgili bölümünde "ekonomik ve sosyo-kültürel ihtiyaçlara uygun finansal aracılık türlerinin ve işlemlerinin doğmasına ve gelişmesine imkân sağlanacağı" ve "gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve risk sermayesi yatırım ortaklıkları gibi finansman şekillerinin özendirileceği ve geliştirileceğine" de vurgu yapılmıştır[853] fakat bu aşamada söz konusu düzenlemeler sistemi kapsayıcı değil, sistem içindeki alternatifleri çeşitlendirici girişimlerdir. AK Parti kurulduğundan beri serbest piyasacılığı benimsemiş ve bu ekonomik vizyonu ile muhafazakâr demokrat kimliği arasında sıkı bir bağ kurmuştur. Fakat serbest piyasacılığın olumsuzluklarının

[849] "Kobider Başkanı Özgenç: '(Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir) Anlayışı Gereği …" , (http://m2.samanyoluhaber.com/Kobider-Baskani-Ozgenc-Komsusu-Acken-Tok-Yatan-Bizden-Degildir-Anlayisi-Geregi-Somalideki-Ac-Ve-Susuz-Insanlara-Yardim-Eli-haberi-637917.html).(10 Temmuz 2013)
[850] "Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir", **Yeni Akit**, 31 Temmuz 2011.
[851] "Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir", (www.haberaksaray.com/ms_word.asp?haber=7773). (10 Temmuz 2013)
[852] "Kılıçdaroğlu'ndan Çarpıcı Değerlendirmeler", **Hürriyet**, 20 Ağustos 2012.
[853] "Parti Programı", (www.akparti.org.tr).(31 Ekim 2013)

giderilmesi adına *homo-economicus* yerine *homo-islamicus*'u geçirme düşüncesinde olduğu gibi, İslami kimlik, serbest piyasacılığın tercih edilmesinin bir nedeni olduğu kadar, serbest piyasanın işleyişinin bir düzenleyicisi olarak da konumlandırılmıştır. Bu doğrultuda AK Parti Türkiye tarihinde ağır basan soysal yardımın "devlet işi" olmadığı yolundaki görüşü devam ettirirken 2001 krizinin su yüzüne çıkardığı "modern yoksulluk" ile mücadelede tüm dünyada yükselişe geçen "refah yönetişimi" ile Milli Görüş'ten devraldığı dinî hayırseverlik yakaşımını birleştirmektedir. Bu şekilde *homo-islamicus* da ön plana çıkartılmaktadır. Fakat bu durum, devletin de sosyal yardım alanında tam anlamı ile çekildiği anlamına gelmemektedir. Yapılan bağış ve yardımların hâlen büyük ölçüde devlet kontrolünde dağıtılıyor olması bu yardım ve bağışların iktidardaki hükümet tarafından rahatlıkla oya çevrilmesine de olanak tanımaktadır. Öte yandan yukarıda örnekleri sıralanan söylemler, İslamiyet'ten gelen ve bu örnekte "komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadisi ile somutlaşan adalet, merhamet ve dayanışma duygularını vatandaşlık etiğinin bir parçası hâline getirmekte ve bu şekilde Müslüman "biz"i yeniden üretip güçlendirmektedir.

Bu bölümün başında da değinildiği gibi her toplumda birlikte yaşam pratiğinden doğan çatışma ve sorunların engellenme çabası bir takım ortak ahlaki kodların ortaya çıkmasına neden olur. Ulus-devlet bünyesinde bu çatışma ve sorunların devlet tarafından düzenlenmesi beklenir. Yine bu bağlamda ulusal kimlik ile ilişkili olarak ulusun üyelerinin birbirlerine karşı davranışlarını belirleyen bir vatandaşlık etiğinin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu vatandaşlık etiğinin niteliği o toplumun demokrasi kültürü hakkında da bilgi verir. Yukarıda sıralanan örneklerde cinsiyet, etnisite ve sınıf çerçevesinde üç çatışma ve sorun ekseninde AK Partisi iktidarının yaklaşımları incelenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bunlar kapsayıcı ve detaylı politika analizleri değillerdir. Bu örneklerde, daha ziyade, AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonunda din unsurunun yeri hakkında ipuçları toplanmaya çalışılmıştır. "Kutlu Doğum Haftası" üzerinden Müslüman bir ulus ön kabulü ile şiddete, özellikle de kadına karşı şiddete karşı din temelli bir merhamet anlayışı, Kürt/Türk barışına ilişkin olarak Müslümanlığın ulusun üst kimliği olarak konumlandırılması ve "öteki"ye karşı beslenen din kaynaklı bir sevginin ön plana çıkarılması, yoksulluk karşısında yine din temelli bir hayırseverliğin devreye sokulması bu bölümde altı çizilen örneklerdir. Tekrar etmek

gerekirse şüphesiz tüm bu konularda iktidar partisinin çok daha kapsamlı politikalarından da bahsetmek mümkündür. Fakat aynı şekilde "din"in vatandaşlık etiği olarak konumlandırıldığı daha birçok irili ufaklı örnek de bulmak mümkündür.[854] Ve tüm bu örneklerde ön plana çıkan söylemler öncelikle ulusal kimlik içerisinde bir sermaye olarak nominal anlamda Müslümanlığı, yani ulusun Müslüman olduğu ön kabulünü yeniden üretmekte ve güçlendirmekte, daha sonra vatandaşlık etiğine dinî bir nitelik kazandırarak İslam'ın bir referans çerçevesi olarak da ulus-devlet alanındaki gücünü pekiştirmektedirler.

[854] Sayısı çoğaltılabilecek örnekler arasında Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nin Hayvan Hakları Federasyonu (HAYTAP) ile ortaklaşa projesi kapsamında sokak hayvanlarının hakları ile ilgili şehir merkezindeki billboardlara astığı afişler gösterilebilir. Afişlerde "Siz yerdekilere merhamet edin ki, göklerdeki de size merhamet etsin", "Yaradılanı severim yaradandan ötürü", "İslam dini hiçbir canlıya merhamet edilmesine izin vermez" mesajları yer almıştır ("Hayvan Hakları İçin Dinî Mesaj", **Hürriyet**, 20 Nisan 2011). T.C. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ekmek israfına karşı hazırlattığı ve çeşitli belediyelerce kullanılan afişlerde arasında bulunan ve üzerinde A'râf Sûresi'nin "Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz" mesajı yer alan afiş debir başka örnek olarak gösterilebilir ["Logo, Afişler ve Billboardlar", (http://www. ekmekisrafetme.com/Pages/ Afisler.aspx). (24 Eylül 2013)]. Ayrıca, basında "aile imamlığı uygulaması" olarak yer alan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın imamları, çevre sorunları, kötü alışkanlıklarla mücadele, mahalle veya köydeki insanlar arasındaki birlik ve bütünlüğün sağlanması, huzurun korunması konusunda rol almaya teşvik eden çalışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu çalışma sadece teşvik aşamasında da kalmamış, aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı ve Aileden Sorumlu Bakanlığı ile imzalanan protokoller ile kurumsallaşmıştır ("Köyde Minibüs İşleten İmam Gördük", **Hürriyet**, 20 Mart 2011).

5- ULUSLARARASI KONUMLANDIRMADA "STRATEJİK DERİNLİK" UNSURU OLARAK İSLAM

Bir hükümetin ulusal kimlik vizyonunun yansıyacağı alanlardan biri de şüphesiz o hükümetin dış politika yaklaşımıdır. Benimsenen uluslararası konumlandırma da, tıpkı tarih anlatısı ve vatandaşlık etiği gibi, özellikle de öteki ile sınırları belirlediği ölçüde, o ulus için öngörülen geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisi hakkında ipuçları taşıyacaktır. Şüphesiz dış politika oldukça geniş ve karmaşık bir konudur ve ulusal kimlik vizyonu kadar, dünya çapındaki uluslararası dengeler, ekonomik, askeri gereklilikler gibi birçok bağlamsal koşul tarafından da belirlenir ve bu çalışmada bütünlüklü bir dış politika analizi sunulmayacaktır. Bu bölüm, daha ziyade, ulusal kimlik vizyonunun dış politikada yansımalarının yoğun biçimde görüldüğü iki örnek olan "Medeniyetler İttifakı" ve "Uluslararası Türkçe Olimpiyatları" üzerinde durarak, bu örnekler etrafında yoğunlaşan söylemler çerçevesinde, AK Parti'nin tercih ettiği ulusalararası konumlandırmanın ulusal kimlik vizyonu için anlamını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu örnekler aynı zamanda, bağlamsal gerekliliklerle şekillenen gündelik politikalardan bağımsız olarak ele alındığında, partinin dış politika yaklaşımını oluşturan ana ilkelerin de kristalize olmuş hâllerini sunmaktadırlar.

Stratejik Derinlik

AK Parti'nin dış politika yaklaşımı dendiğinde akla öncelikle Ahmet Davutoğlu ismi gelmektedir. **Time Dergisi** tarafından 2012'nin en etkin yüz ismi arasında gösterilen[855]Davutoğlu, AK Parti'nin özellikle dış politika alanında en önemli ideologlarından biridir. Uzun yıllar siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında akademisyenlik yapan ve bu alanda birçok yayını bulunan Davutoğlu, 2002-2009 yılları arasında büyükelçilik ve başbakanlık başdanışmanlığı görevlerinde bulunmuştur. 2009 yılından beri ise AK Parti hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmektedir.

[855] "Time 100: The List Ali Babacan and Ahmet Davutoğlu", (http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2111975_2111976_2112128,00.html).(15 Ağustos 2013)

Davutoğlu'nun AK Parti'nin dış politikasının temelini oluşturan yaklaşımını, gerek ilk baskısı 2001 Nisan'da çıkmış ve 2012 yılında 77. basımı yapılmış **Stratejik Derinlik** adlı kitabında[856] gerekse AK Parti Siyaset Akademisi notlarındaki "2010 Yılına Girerken Dış Politikamız" bölümünde bulmak mümkündür.[857] Ayrıca AK Parti'nin parti programının dış politika bölümü de bu yaklaşımın kısa bir özetini sunmaktadır.[858]

Parti programında partinin, "Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, ön yargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika" izleyeceğinin altı çizilmiştir.[859] Bu kısa cümle bile, başta Davutoğlu olmak üzere parti ideologlarının dış politika yaklaşımının temelinde bulunan ve az önce sıralanan dokümanlarda yer alan iki ana noktayı kapsamaktadır. Bu ana noktalardan birincisi, özellikle askeri ittifak ve blokların önemini yitirdiği Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin uluslararası alanda gücünü artırmaya odaklı; savunmacı değil proaktif, çok yönlü ve esnek bir yaklaşım izlemesinin gerekli olduğunun öngörülmesidir.[860] İkinci ana nokta ise, bu proaktif yaklaşımla uluslararası etkileşim alanı genişletilirken, ülke tarihini, özellikle de Osmanlı mirasını göz önünde bulundurarak yeni yönelimlerin dış politikaya dâhil edilmesinin öneminin vurgulanmasıdır. Bu nokta aynı zamanda, içerisinde, kurucu kimliğin kendini Batı medeniyeti ile özdeşleştirerek Avrupa ve Atlantik eksenli bir dış politika yönelimine hapsetmesine yönelik bir eleştiriyi de içermektedir.

Davutoğlu kitabında, Türkiye gibi "dinamik bir uluslararası çevrede kendileri de dinamik bir değişim süreci içerisinde bulunan toplumlar" için üç farklı alternatifin

---

[856] Bkz. (371), DAVUTOĞLU
[857] Ahmet DAVUTOĞLU, "2010 Yılına Girerken Dış Politikamız"
[858] "Parti Programı", (http://www.akparti.org.tr/site/akparti /parti-programi).(10 Temmuz 2013)
[859] "Parti Programı", (http://www.akparti.org.tr/site/akparti /parti-programi).(10 Temmuz 2013)
[860] Dış politikada bu "küresel düşünen güç odaklı aktör" söylemini ön plana çıkarmak, Taşkın'a göre AK Parti'nin iç siyasette de avantaj sağlayabildiği bir strateji haline gelmiştir. Öncelikle söz konusu söylem, AK Parti'yi artık "ulusal/uluslaarası siyaset ayrımının ortadan kalktığından bihaber" rakipleri CHP ve MHP'ye göre daha "çağdaş" bir konumlandırmaya yerleştirerek, partinin meşruiyetini artırmaktadır. Ayrıca, uzun vadeli dış ilişkiler stratejileri üreten ve bunları sahiplenen AK Parti, 1940'lardan gelen "dış politika milli, partiler üstü meseledir" algısının da yardımıyla devlet ile özdeşleşmesini güçlendirmektedir. Üçüncüsü "küresel güç" hayali ile özellikle milliyetçi gençlerin parti destekçileri arasına katılması sağlanmaktadır. Son olarak ise, bu küresel hedefler "yurtseverlik" söyleminin güçlendirilmesi ile içerideki etnik sorunların çözülmesinde kullanılmaya aday araçlar haline gelmektedirler (Yüksel TAŞKIN, "'Yükselen Küresel Güç Türkiye' Söyleminin İşlevleri", 275-277).

varlığından bahsetmiştir. Bunlardan birincisi söz konusu toplumun kendi dinamizmini sınırlandırarak statik bir tavırla uluslararası yapının istikara kavuşmasını beklemesidir. İkinci alternatif, toplumun kendi dinamizminin odaklandığı güç unsurlarını anlamlandıramadan, kendisini uluslararası dinamizmin gidişatına kaptırarak etkisiz bir nesne hâline gelmesidir. Üçüncü alternatif ise o toplumun, Davutoğlu'nun ifadesiyle, "kendi dinamizminin potansiyelini uluslararası dinamizmin potasında bir güç parametresi hâline dönüştürebilmesi"dir. Davutoğlu'na göre birinci alternatifte bir özgüven, ikinci alternatifte ise bir kimlik tanımlaması sorunu ile karşı karşıya kalınabilir. Oysa üçüncü alternatifi benimseyen toplumlar "kendi tarih ve coğrafya derinliklerinden kaynaklanan bir özgüvene sahip olanın psikolojik gücü ile" etkili bir strateji performansı da gösterebilirler.[861] Davutoğlu ilk kez 2002'de yayınlanan kitabında Türkiye'nin bu anlamda bir yol ayrımında olduğunu vurgulamıştır. İlerleyen tarihlerde AK Parti'nin dış politika söylemlerinde ön plana çıkan "proaktivite" ve "özgün kimlik" vurgusu ise bu üçüncü alternatifin yürürlüğe konulma çabası olarak okunabilir.

Kitapta bir ülkenin güç genklemi G=(SV+PV) x (SZxSPxSİ) olarak verilmiştir. Burada G; gücü, SV; tarih, coğrafya, nüfus ve kültürden oluşan sabit verileri; PV; ekonomik kapasite, teknolojik kapasite ve askeri kapasiteden oluşan potansiyel verileri göstermektedir. SZ; stratejik zihniyet, SP; stratejik planlama ve Sİ ise siyasi iradeyi ifade etmektedir. Davutoğlu, Türkiye'nin gerek sabit gerekse potansiyel veriler açısından avantajlı olduğunu düşünmektedir. Fakat Davutoğlu'na göre bu verileri dinamik bir şekilde yorumlayarak, uluslararası konjonktüre uygun bir şekilde değişik güç unsurları arasındaki koordinasyonu sağlayabilecek "donanımlı ve ufku açık bir insan unsuru", var olan potansiyeli gerçeğe dönüştürmek için şarttır. İkinci şart ise bu insan unsuru ile siyasi sistemin stratejik tercihleri arasında tam bir anlamlılık ve meşruiyet ilişkisi kurulmasıdır. Davutoğlu bu durumu "derin devletin derin milletle buluşması" olarak ifade etmektedir. Ona göre milletine güvenmeyen, "milletin derinliğine ulaşamamış ve o derinlikte ortak değer sisteminden kaynaklanan bir ruh

[861] Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 10-12.

bütünlüğü sağlayamamış bir devletin derinliği kaba güç hâline dönüşmekten başka bir sonuç doğurmaz".[862] Davutoğlu bu tezini şöyle açıklar:

> "İnsan unsuru ile siyasal sistem arasındaki meşruiyet ilişkisinin en önemli boyutu ise güven unsurudur. Kendi insan unsuruna güvenmeyen bir devletin stratejik ufuklara açılması, toplumun potansiyelini motive edecek taktik hedefler ortaya koyması, bu hedeflere uygun araçları doğru bir zamanlama ile devreye sokabilmesi mümkün değildir. Aynı şekilde, ülkenin karar verici siyasi mekanizmalarına yabancılaşmış bir insan unsurunun da stratejik bir planlamanın yönlendiricisi ya da parçası olma imkânı yoktur. Stratejik güç, o gücü uygulayacak millete güven ile gerçek hüviyetini kazanır."[863]

Erdoğan'ın verdiği demeçlerde bu yaklaşımı aktif politikaya da aktardığı görülebilir. Erdoğan, 2005'te AK Parti TBMM Grup toplantısında yaptığı bir konuşmada, Doğu-Batı, İslam-Hristiyanlık, küreselleşme, üçüncü dünyacılık, medeniyetler ittifakı ve çatışma tezleri gibi felsefenin, düşüncenin, hukukun temel kavramlarının, akademik zeminlerde yeniden tartışmaya açıldığını belirterek, bütün akademik kadroların, aydınların, bilim adamlarının siyaset kurumu kadar bu duruma hazır olmaları gerektiğini belirtmiş ve bazılarının zamanın ruhunu yakalayamadığını, "Özgüven eksikliği yaşayan, kendi ülkesine, milletine, devletine inancı zayıf olan bazılarının iddialarının aksine, Türkiye'nin, bütün ağırlığıyla küresel bir aktör olma yolunda büyük mesafeler aldığını" belirtmiştir.[864]

Davutoğlu'nun ya da Erdoğan'ın bu vurguları büyük ölçüde AK Parti öncesi Türk dış politikasına ilişkin eleştirileri içermektedir. "Tanzimat ile başlayan bir süreç içinde siyasi elitin karşı medeniyetin normları doğrultusunda yeni bir siyasi yapı kurma çabasının Osmanlı coğrafyasındaki toplumları tümüyle sarsan bir etki uyandırdığını" belirten Davutoğlu'na göre, "bu sürecin ortaya koyduğu radikal medeniyet dönüşümüne yönelik söylem"in iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi "hiyerarşik bir tarzda merkezden çevreye yayılan yeni siyasi kültür oluşturma baskısının, siyasi kimlik, siyasi kültür ve kurumlardaki tarihi süreklilik unsurlarını radikal bir kırılma ile karşı karşıya bırakması"dır. İkincisi ise dış politikayla ilişkilidir. Çünkü toplum Avrupa'ya

[862] A.g.k., 17-37.
[863] A.g.k., 37.
[864] "Erdoğan: Dünyayla Bütünleşmeden Korkuyorlar, **Hürriyet**, 11 Ekim 2005.

entegre edilmeye çalışılırken, Ortadoğu-Balkanlar-Kafkaslar'dan oluşan yakın jeokültürel çevresine yabancılaşmıştır. Davutoğlu'na göre bu durum Türkiye'nin jeokültürel çevresi ile tekrar entegre olmasını engelleyen çift kutuplu dönemde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasa da, daha sonra bir eksiklik olarak hissedilmiş, ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde bu jeokültürel çevre ile olan yakınlaşmanın artması "topluma tarihi hâkimiyet dönemlerinde siyasi merkez rolü üstlenmiş olmanın verdiği psikolojiyi, kimliği ve siyasi kültür ve kurumları tekrar hatırlatmıştır."[865]

Örneğin Davutoğlu'na göre Bosna ve Kosova'da yaşanan etnik kıyımlardan sonra gerek Boşnak gerekse Arnavut unsurların birinci derecede başvurdukları ülkenin Türkiye olması, "tarihi bir zorunluluğun ve mesuliyetin kendini önemli bir dış politika parametresi olarak dikte etmesi" olarak görülmelidir. "Balkanlar'da yıkılan her cami, eksilen her İslami müessese, kültürel anlamda yok olan her Osmanlı gelenek unsuru Türkiye'nin bu bölgedeki sınır ötesi etkinliğinden sökülen birer temel taşıdır." diyen Davutoğlu'na göre "Türkiye'nin Balkanlar'daki siyasi etki temeli"ni "Osmanlı bakiyesi Müslüman toplulukları" oluşturmaktadır ve geçmiş dönemlerde göç yolu ile Balkanlar'ın boşaltılmasının yanlışlığı bugün ortaya çıkmaktadır.[866] Aynı şekilde Türkiye'nin Ortadoğu'ya uzun süre sırtını dönmesi "jeoekonomik çerçevedeki kayıplarını fark ettiğinde bu bölge ile ilgili kaynak ve güç paylaşımının belirlenmiş statik parametreleri ile karşı karşıya kalması" ve artık "ne kültürel anlamda yabancılaşmış olduğu bölge halkı üzerinde ne de siyasi elit üzerinde yeterince etkili olamaması" ile sonuçlanmıştır.[867]

Davutoğlu'na göre tarihte kendisine köprü olma rolü seçen toplumları bekleyen iki kader" vardır. "Köprü rolünü kuvvetli bir kimlik ve kendine güven psikolojisi üzerine inşa edenler [ki bunlara Endülüs, Osmanlı ve Hindistan'ı örnek olarak vermiştir] insanoğlunun ufkunu açan medeniyet canlanmaları gerçekleştirmişlerdir". Ötekiler ise "kendine saygı ve güvenden yoksun" bir biçimde "yoğun kimlik bunalımları ve bu bunalımların yol açtığı iç siyasi çatışmalara" sahne olmuşlardır. Davutoğlu, Türk toplumunun "köprü" konumunu yeni bir medeniyet açılımına

[865] Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 81-83.
[866] A.g.k., 54, 122-123.
[867] A.g.k., 57.

döndürebilecek şekilde kimliğini, psikolojisini ve siyasi kültürünü yeniden inşa etmek zorunda olduğunu, "bu psikolojik yenilenmenin dış politika oluşumundaki uzantısının kendi hinterlandını (etki alanı-arka bahçe) tanımlamak olacağını" belirtmektedir.[868] İşte az önce vurgulanan Osmanlı mirası üzerinden kurulan medeniyet bağı bu hinterlandı oluşturmada en etkili araçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Kısaca Davutoğlu'nun vurgusu, AK Parti'nin ulusal tarih anlatısı ile de uyumlu bir biçimde, kendilerinden önceki yönetici seçkinlerin halka güvenmeyerek, halkın "gerçek ve özgün" kimliğine uygun olmayan bir dış politika benimsemeleri ve bu yüzden Türkiye'nin bugün potansiyel etki alanının çok gerisinde kaldığı üzerinedir. Bu yaklaşım ise çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan örneklere de paralel bir biçimde, toplumun "gerçek ve özgün" kimliğini Osmanlı mirası ile özdeşleşen bir medeniyet aidiyetine bağlamakta, diğer bir deyişle kurucu kadrolarınkinden farklı bir ulusal kimlik konfigürasyonu sunmaktadır.

Başbakan Erdoğan'ın bir mitingde yaptığı aşağıdaki konuşma, tam da Davutoğlu'nun ortaya koyduğu yaklaşımı örnekler niteliktedir. Erdoğan, 2011 yılı genel seçimlerinden önceki Konya mitinginde şöyle konuşmuştur:

> "Ne güzel söylemiş Mevlana; 'Pergel gibi bir ayağımız burada merkezde duruyor, diğeriyle bütün alemi geziyoruz.' İşte Konya'dan aldığımız bu ilhamla tüm dünyaya barış, kardeşlik, dayanışma, hoşgörü mesajlarımızı iletiyoruz. İşte dünyayı dolaşan bir kardeşimi, arkadaşımı Davutoğlu'nu sizlere milletvekili adayı olarak sunduk. Ayağının bir ucu burada Konya'da, bir ucu dünyada. Bundan sonra daha bereketli olacak, öyle mi? Şundan emin olun sevgili kardeşlerim: Eğer biz Afganistan'a sırtımızı dönersek milletin yüzüne bakamayız. Eğer biz Irak'a sırtımızı dönersek Konya'nın yüzüne bakamayız. Eğer biz Filistin'e, Gazze'ye, Kudüs'e, Ramallah'a, Trablus'a sırtımızı dönersek inanın Hazreti Mevlana'nın huzuruna varamayız. Eğer biz Azerbaycan'ı yalnız başına bırakacak olursak bu millete hesabını veremeyiz. İşte onun için bölgesel meselelerde aktif olarak arabuluculuk yapıyoruz. İşte onun için küresel barışa hizmet ediyoruz. Medeniyetler İttifakıyla Mevlana'nın, Yunus'un mesajlarını Brezilya'dan Japonya'ya kadar biz ulaştırıyoruz. Diline, inancına, derisine,

[868] A.g.k., 92-93.

> rengine bakmadan, mağdurların, mazlumların imdadına biz koşuyoruz, çünkü bize yakışan budur. Selçuklu'nun torunlarına yakışan budur. Osmanlı'nın evladına yakışan budur. Cumhuriyetin çocuklarına yakışan budur. Alparslan'ın, Kılıçarslan'ın, Fatih'in torunlarına, Mevlana'nın talebelerine yakışan işte budur."[869]

Bu konuşmada dikkat çeken bir unsur da "barış, kardeşlik, dayanışma ve hoşgörü"ye yapılan vurgudur. AK Parti'nin söylemlerinde "hinterland", "etki alanı" ya da "arka bahçe" oluşturma söylemi gerek sık sık dile getirilen "komşularla sıfır sorun" ilkesine, gerek Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sözlerine, gerekse Osmanlı'nın hoşgörüsü ile ilgili söylemlere referanslarla[870], barışçı bir dille agresiflikten arındırılmaktadır. Bir yandan da bu şekilde "barış, kardeşlik, dayanışma ve hoşgörü" özellikleri Türk ulusal kimliğinde önemli yer tutan bir medeniyet aidiyetine bağlanmıştır.

"Hinterland", "etki alanı" ya da "arka bahçe" oluşturma vurgusu gerek parti programına, gerek Siyaset Akademisi notlarına, gerekse partinin ileri gelenlerinin diğer söylemlerine yoğun bir şekilde yansımıştır. Türk dış politikasının geleneksel Atlantik ve Avrupa boyutlarının korunmasının öneminin vurgulanmasının yanısıra, başta Balkanlar, Türki Cumhuriyetler, Ortadoğu ve Afrika olmak üzere dünyanın tüm bölgelerinde etki sahibi olunması, özellikle kriz bölgelerinde insiyatif alma ve çözüm süreçlerine somut katkıda bulunma çabası dış politika ile ilgili her noktada öne çıkmaktadır. Davutoğlu, Türkiye'nin stratejik tanımlama ve planlama ihtiyacı içerisinde olduğu alanları "Avrupa", "Asya derinliği", "Atlantik faktörü", "Afrika açılımı" ve "Stepler, Kuzey Afrika, Batı Asya gibi kıtalararası etkileşim bölgeleri" olarak beş başlık altında toplamıştır. Ayrıca çoğu zaman Afrika ve Ortadoğu ilişkilerinde olduğu gibi bu durum sadece "bölge halklarıyla olan tarihi, kültürel ve beşeri yakınlık" açısından değil, bölgenin istikrarının ekonomik kalkınmaya etkisi üzerinden de ele alınmaktadır.[871]

---

[869] "Konya Mitingi/3 Haziran 2011", (http://www.akparti.org.tr/site/haberler/sen-bu-ulkeye-cok-fransizsin/8258).(15 Ağustos 2013)

[870] Bkz. (857), DAVUTOĞLU, 104-105.

[871] A.g.m., 103-184; Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 136-208; "Parti Programı", (http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi).(10 Temmuz 2013)

Davutoğlu'na göre; "Türkiye'de yaşanan en temel çelişki bir medeniyet çevresine siyasi merkez olmuş bir toplumun tarihi ve jeokültürel özelliklerinin oluşturduğu siyasi kültür birikimi ile siyasi elit tarafından başka bir medeniyet çevresine ilhak etme iradesi esas alınarak şekillenmiş siyasi sistem arasındaki uyum problemidir."[872] İşte bu açıdan Davutoğlu'nun ve ona paralel olan AK Parti'nin ülkenin uluslarası konumlandırmasına dair yaklaşımları ulusal kimlik vizyonu ile yakından ilişkilidir. Daha önce tarih ve vatandaşlık etiği bölümlerinde de ele alındığı gibi AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu çerçevesinde ülkenin ait olduğu medeniyetten türeyen bir "gerçek ve özgün" kimliği olduğu ve "milletin adamları"nın mücadelelerine rağmen uzun dönem bu kimliğin bastırılmış olduğu varsayılmaktadır. Böylece aslında ulus-devlet alanındaki iktidar mücadelesinin en önemli araçlarından biri olan ulusal kimlik sermayesinin konfigürasyonuna yönelik müdahaleler "gerçek ve özgün" kimlik iddiası ile meşrulaştırılmakta ve korunmaktadır. Uluslararası konumlandırma konusuna gelindiğinde ise, AK Parti, kendisinden önceki dönemlerde uygulanan ve bu "gerçek ve özgün" kimliğe uygun olmayan iç ve dış politikaların ülkenin uluslararası anlamda da gücünü sınırlamış olduğunun altını çizmekte ve "gerçek ve özgün" kimliğin restorasyonu ve ona dayanan bir "ulusal özgüven"in dış ilişkilerdeki sorunları da çözerek uluslararası bağlamda ülkeyi daha güçlü bir konuma yerleştireceğini savunmaktadır. Bu şekilde hem ulusal kimlik restoransyonuna, ülkeyi uluslararası bağlamda daha güçlü bir konuma yerleştirmek gibi geçerli yeni bir gerekçe sağlanmış, hem de benimsenen dış politika yaklaşımları bu "gerçek ve özgün" kimliğin gereği olarak meşrulaştırılmış olmaktadır.

Özelde Davutoğlu'nun, genelde ise bir bütün olarak AK Parti'nin yaklaşımlarında uluslararası konjonktürün de böyle bir dönüşümü gerektirdiğinin düşünüldüğü görülmektedir. Gerek Davutoğlu gerekse diğer AK Partililerin söylemlerinde, bir yandan "seksenlerin başında Brzezinski'nin İslami uyanışı Amerikan çıkarlarını tehdit eden bir gelişme olarak değerlendirmesi"[873], "doksanların başında Fukuyama'nın İslam dünyasını Batı değerlerini tehdit eden yeni karşı kutup olarak göstermesi"[874] ve

[872] Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 83.
[873] Zbigniew BRZEZİNSKİ, **Power and Principle**, 533'ten akt. Ag.k., 136.
[874] Francis FUKUYAMA, **The End of History and the Last Man**, 45-46'dan akt. Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 136.

"doksanların ortalarına doğru Hungtington'ın İslam dünyasının medeniyetler çatışmasının merkezinde yer aldığını iddia etmesi"[875] gibi ayrıştırıcı tezler medeniyetler arası bir ayrışmayı tetikleyerek, özellikle islamofobi[876]yi güçlendirdiği için eleştirilmektedir.[877] Diğer yandan ise sürekli, ülkenin, Hungtington'ın Türkiye için ifade ettiği "ait olduğu medeniyet çerçevesinden çıkmak isteyen ancak girmek istediği medeniyet çerçevesince de reddedilen bir *torn country* (parçalanmış/yırtık ülke)"[878] rolünden çıkmasının gereği vurgulanmaktadır. Türkiye için "kuşatıcı ve kapsayıcı bir medeniyet aidiyeti" ile "kendi içinde farklılaşmakla birlikte bütünlüğünü koruyabilen" ve "bölgesindeki jeokültürel kutuplaşma temayyülünü aşabilen" güçlü bir ülke rolü öngörülmektedir. [879] Ve aslında bu şekilde de medeniyetler üzerinden ayrışma söylemi de yeniden üretilmiş olmaktadır.[880]

Erdoğan da, Türkiye'nin yüz elli yıllık tarihi sürecinin sonucu gelinen noktada "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme hareketinin, Türkiye'nin muasır medeniyetlerle entegre olma arzusunun en bariz göstergesi olduğunu" ve Türkiye'nn

---

[875] Samuel HUNGTINGTON, "The Clash of Civilizations", 72'den akt. Bkz. (371), DAVUTOĞLU 136.

[876] İslamofobi terimi ilk kez bir kavram olarak 1991 yılında yayınlanan Runnymede Trust Raporu'nda yer almış ve "Müslümanlara karşı temelsiz bir düşmanlık ve buna bağlı olarak tüm ya da çoğu Müslümana karşı bir nefret" olarak tanımlanmıştır. Kavram genel kavram olan bir yabancı düşmanlığı kavramı altında, özellikle Avrupa ve İngiltere'de yaşayan Müslümanlar'a karşı tavrı iafde edecek daha özel bir ifade olarak ortaya ortaya çıkmıştır ["Defining 'Islamophobia'", (http://crg.berkeley.edu/content/ islamophobia /defining-islamophobia).(18 Eylül 2013)].

[877] Örneğin Erdoğan, Danimarka Avrupa Hareketi tarafından düzenlenen "Medeniyetlerarası ittifak: Türkiye'nin rolü" konulu toplantıda yaptığı konuşmada da 11 Eylül'den sonra dünyada İslam dinini giderek artan biçimde bağnazlık, terör ve demokrasi karşıtlığıyla özdeşleştirme çabasının, tehlikeli bir gelişme olduğuna dikkat çekerek, bu tartışmaların, özellikle Avrupa'daki göçmen toplumların "paralel toplumlar" ya da "ötekiler" olarak görülmesi ve yaşanan entegrasyon sıkıntıları sebebiyle ivme kazandığını söylemiştir 'Medeniyetler Çatışması' görüşünün "dünyayı büyük bir pervasızlıkla kültürel temelde gruplara ayırdığını vurgulayan Erdoğan, "bu yaklaşımın insanın ortak kimliğini ve insani yaklaşımı dışladığını" belirtmiştir ("Erdoğan: Kutsalımız önemlidir, sınırsız özgürlük olmaz", **Hürriyet**, 15 Kasım 2005) Benzer bir yaklaşıma **Küresel Barış Vizyonu** adlı kitapta da rastlanmaktadır (R.Tayyip ERDOĞAN, Küresel Barış Vizyonu, 21).

[878] Samuel HUNGTINGTON, "The Clash of Civilizations", 72'den akt. Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 137.

[879] Bkz. (371), DAVUTOĞLU, 136- 137.

[880] Burada dikkat çeken bir nokta da, ifadelerde bir yana "Batı medeniyeti" konulurken, onun karşısına "İslam medeniyeti"nin yerleştiriliyor olmasıdır. Fukuyama ana medeniyetleri Batı, Konfiçyan, Japon, İslam, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika olarak ayırmıştır. Ona göre Batı medeniyetinin Kuzey Amerika ve Avrupa olmak üzere iki alt bölümü, İslam medeniyetinin Arap, Türk ve Malay olmak üzere üç alt bölümü bulunmaktadır (Samuel HUNGTINGTON, "The Clash of Civilizations", 24-25). Bu durumda İslam ve Batı medeniyetlerine dair, bir tarafta coğrafi konum üzerinden bir kavramsallaştırma yapılırken, diğer tarafta din üzerinden bir kavramsallaştırma yapılmaktadır. Bu ifadeler arası denksizlik ise gerek AK Parti'nin söylemleri, gerekse ileriki bölümlerde görüleceği üzere "her iki medeniyete de mensup" birçok başka kişi tarafından da yinelenmektedir. Bu şekilde Batı medeniyeti'nin merkezi konumunun altı çizilirken, aynı zamanda Batı medeniyetinin seküler, İslam medeniyetinin ise dinî niteliği de yeniden üretilmektedir.

yüzünün Batı'ya dönük olduğunu söylerken, yine de daha geniş bir uluslararası etki alanına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamış, "Türkiye'nin, pencerelerini, kapılarını, dünyaya açmasından rahatsız olanların, esasen ne bu devlete, ne de bu millete güvenmediklerini" söyleyerek, "onlara bu devletin ve milletim, güçlü bir tarihi hafızaya, medeniyet birikimine, bir manevi zemine ve bunlara dayanan büyük bir özgüvene sahip olduğunu hatırlatmak istediğini" belirtmiş, "bu özgüveninin kaynağnın, bu milletin kendi medeniyet, kültür ve inanç değerlerine olan bağlılığı olduğunu ve milletin, bu değerlere zannedildiği gibi pamuk ipliğiyle değil, çelikten bir bağla bağlı olduğunu" ifade etmiştir.[881]

Kısaca, bir yandan, geleneksel dış politika doğrultusunda Avrupa ve Atlantik parametrelerine bağlı kalınması, fakat burada da "öteki medeniyet" olarak tanımlanan Batı medeniyeti karşısında temkinli bir tavır benimsenmesi öngörülmektedir. Bu temkinliliğin gereği Batı ile ilişkileri sürdürürken kendi "medeniyet" aidiyetinden, ki bu İslam medeniyeti olarak işaret edilmektedir, vazgeçmemek ve onu islamofobi gibi durumlarda Batı karşısında savunmaktır. Diğer yandan ise, başta ekonomik olmak üzere etki alanını genişletebilmek için Türk kimliğinin bağlı olduğu medeniyet havzasından kopulmaması, tam tersine proaktif bir biçimde ilişkilerin güçlendirilmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda Medeniyetler İttifakı birinci, Türkçe Olimpiyatları ise daha ziyade ikinci yaklaşımı örnekleyen girişimler olarak ele alınabilir.

5.1. M/medeniyetler İ/ittifakı[882] ve İslam Medeniyeti Temsilciliği

AK Parti'nin uluslararası ilişkiler vizyonunda "geleneksel dış politika doğrultusunda Avrupa ve Atlantik parametrelerine bağlı kalıp, Batı ile ilişkileri sürdürürken kendi "medeniyet" aidiyetinden de vazgeçmemek" olarak özetlenebilecek ilkenin en güzel örneklerinden biri, hem Birleşmiş Milletler çatısı altında gerçekleşen ve farklı kültürlerarası diyaloğun ve hoşgörünün geliştirilmesini hedefleyen bir girişim,

[881] "Erdoğan: Dünyayla Bütünleşmeden Korkuyorlar, **Hürriyet**, 11 Ekim 2005

[882] M/medeniyetler İ/ittifakı ifadesi AK Parti'nin söylemlerinde hem Birleşmiş Milletler Çatısı altında gerçekleşen bu isimli bir girişimi işaret etmek, hem de kavramsal düzeyde böyle bir ittifakı anlatmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada birincisi için büyük harfle başlayan Medeniyetler İttifakı, ikincisini için ise küçük harfle başlayan medeniyetler ittifakı ifadesi kullanılacaktır.

hem de daha genel bir söylem olarak "M/medeniyetler İ/ittifakı"dır. Medeniyetler İttifakı girişimi ve bu bağlamda benimsenen söylem, öncelikle, genel anlamda AK Parti'nin uluslararası ilişkiler vizyonuna da uygun olarak, Cumhuriyet ile bir hesaplaşma içermektedir. Az önce de bahsedildiği üzere Cumhuriyet'in kendi medeniyet havzasına yabancılaşarak bu bölgede uluslararası etkinliğini kaybetmiş olması adeta M/medeniyetler İ/ittifakı ile telafi edilmek istenmektedir. İkinci olarak M/medeniyetler İ/ittifakı, tam da Soğuk Savaş sonrası, hem ulus devletlerin ancak bir takım ağlar içerisinde yer alarak etkin olabildikleri, hem de kültürel kimliklerin ön plana çıktığı yeni konjonktüre uygundur. Ayrıca bir uluslararası ağ olarak Medeniyetler İttifak'ı içerisinde yer alma düşüncesi, AK Parti'nin yine daha önce bahsedilen proaktif ve güç odaklı uluslararası ilişkiler vizyonunun da bir parçasıdır. Dolayısıyla bu bölümde ilk önce kısaca Medeniyetler İttifakı girişimi üzerinde durulacak, daha sonra Türkiye'nin bu ittifakta kendini nasıl konumlandırdığı, ulusal kimlik vizyonu ile de ilişkili olarak tartışılacaktır.

Medeniyetler İttifakı Girişimi

"Medeniyetler İttifakı" projesi 2004 yılında İspanya'da yaşanan terör saldırılarının ardından İspanya Başbakanı Zapatero (Jose Luis Rodrigues) [883] 'nun dinler arasında uzlaşmanın önemini vurgulayan konuşmasıyla ortaya çıkmış ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından benimsenmiştir. Proje ilk önce BM Genel Sekreteri Kofi Annan ve İspanya Başbakanı Zapatero arasında görüşülmüş, Annan'ın projeyi beğenerek, Zapatero'ya "Tek başına İspanya'nın öncülüğünde olmaz, yanına Müslüman bir ülkeyi al" demesi üzerine Zapatero'nun Ankara'ya götürdüğü teklif kabul edilmiştir. Zapatero ile Erdoğan'ın belirlediği ortak hareket planı çerçevesinde İspanya-Türkiye-BM üçgeninde 4-5 ay devam eden çalışmalar yapılmış ve 14 Temmuz 2005 günü "Medeniyetler İttifakı" BM tarafından resmi olarak ilan edilmiştir. Annan projenin amacının "dinî ve kültürel farklılıkları istismar etmek suretiyle toplumlar arasına

[883] Sosyalist Parti'nin lideri Zapatero, eşcinsel evliliği serbest bırakan, boşanmayı kolaylaştıran, kürtaj yasalarını yumuşatama taraftarı, ilk kez kabinede çoğunluğu kadınlara emanet eden, kilisenin toplum üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik bazı kararlar alan, kiliseyle devlet arasındaki ilişkiyi düzenleyen anlaşmaları, azınlık dinleri lehine gözden geçiren, laikliği güçlendirmek için kamusal alanda dinî simgelerin azaltılması ise diğer bir hedefleyen bir lider olarak tanınmaktadır ("Laiklik Atağı", **Hürriyet**, 08 Temmuz 2008).

çatışma tohumları ekmeye çalışan, uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden aşırı akımların çabalarına karşı durmak" olduğunu belirtmiştir.

Girişim çerçevesinde aralarında Bernard Lewis (ABD), Muhammed Hatemi (İran), Yevgeni Primakov (Rusya), Emma Bonino (İtalya), Fatma Mernisi (Fas), Dante Caputo (Arjantin), Federico Mayor (İspanya), Şirin Mazari (Pakistan), Stefan Wall (İngiltere), Abdurrahman Vahid (Endonezya), Maria Vergas Llosa (Peru-İspanya), Hubert Vedrine (Fransa) gibi isimlerin de bulunduğu çeşitli ülkelerden konusunda uzman kişilerden oluşan bir "Medeniyetler İttifakı Yüksek Düzeyli Grubu" oluşturulmuş, grupta Türkiye adına, Devlet Bakanı Aydın[884], İspanyol muhatabıyla birlikte eş-başkan sıfatıyla yer almıştır. Bu grup ilki Madrid, sonuncusu ise 2006 yılında İstanbul'da olmak üzere beş toplantı gerçekleştirmiş ve okul ders kitaplarından İslam ile Batı kültür ve dinlerini kötüleyen ifadelerin çıkarılması gibi, kültür ve din farklılıklarının giderilmesi ve görüş ayrılıklarının asgariye indirilmesi için üzerinde çalışılabilecek konuları içeren bir rapor oluşturmuşlardır. Rapor Annan'a sunulmuş ve BM Genel Kurulu'nda oylanmıştır. Rapordaki öneriler doğrultusunda 2007 yılında Birleşmiş Milletler yeni Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Portekiz eski Cumhurbaşkanı Jorge Sampaio'yu Medeniyetler İttifakı Yüksek Temsilcisi olarak atamıştır. "Yüksek Temsilci" daha çok "koordinatör" görevi sürdürmekte, sivil toplum örgütleri, hükümet yetkilileri, akademik çevreler ve Avrupa Konseyi gibi kurumlarla işbirliğine giderek girişimin sürekli canlı tutulmasına çalışmaktadır. Medeniyetler İttifakı Yazmanlığı, Yüksek Temsilcinin faaliyetlerine lojistik destek sağlamakta, ayrıca 120 ülke ve uluslararası kuruluşun üye olduğu Medeniyet İttifakı Dostlar Grubu çalışmalara katkıda bulunmaktadır. Her yıl gerçekleştirilen Medeniyetler İttifakı Forumunun ilki 2008'de Madrid'de (İspanya), ikincisi 2009'da İstanbul'da (Türkiye), üçüncüsü 2010'da Rio de Janerio'da (Brezilya), dördüncüsü 2011'de Doha'da (Katar), beşincisi ise 2013'te Viyana'da (Avusturya) toplanmıştır.[885]

---

[884] Daha önce de belirtildiği gibi Devlet Bakanı Mehmet Aydın aynı zamanda dinlerarası diyalog düşüncesinin savunucusu ve Gülen cemaatinin aktivitelerinden biri olan Abant toplantılarının da mimarı olarak bilinmektedir ("İslam Dünyasındaki Akıl Tutulmasını Aşmak İçin Dinî Düşüncede Reform Şart", **Hürriyet**, 8 Aralık 2002).

[885] "'Medeniyetler İttifakı'nın Eylem Planı BM'ye Sunulacak", **Hürriyet,** 15 Temmuz 2005; "Medeniyetler İttifakı", **Hürriyet**, 15 Temmuz 2005; "Dünya Meclisi'ne Türk Damgası", **Hürriyet,** 19 Temmuz 2005; Gila BENMAYOR, "Medeniyetler İttifakı", **Hürriyet**, 26 Haziran 2007; "Medeniyetler

Söz konusu forumlardan dünya barışı ve dinlerarası diyalog ve hoşgörünün geliştirilmesi için yapılabilecek faaliyetlerle ilgili kararlar çıkmaktadır. Örneğin 1. Medeniyetler ittifakı Forumu'ndan "Gençlik için dayanışma fonu oluşturulması", "Dünyanın farklı yerlerinde okuma-yazma öğretilmesi için yatırımlar yapılması", "Karşılıklı anlayış ve diyaloğa dayalı, yanlış imajları ortadan kaldırmayı hedefleyen, ünlü aktörlerin de yer alacağı sinema projelerinde Hollywood yapımcılarıyla anlaşmalar imzalanması", "Orta Doğu'da Medeniyetler İttifakı projelerine yönelik 5 ulusal programın çıkarılması", "Uluslararası kriz konularında medya organlarına yönelik hızlı bilgilendirme ağının oluşturulması", "Farklı dinlere mensup temsilcilerle dayanışma ve işbirliği belgelerinin imzalanması", "Ortak ihtiyaçlara karşılık verecek bir ağın kurulması", "Medeniyetler İttifakının her alandaki çalışmalarını teşvik etmek için BM ülkelerinin büyükelçileri arasında bilgilendirici bir ağ kurulması", "Sorunlu olan bölgelerde kültürler arası diyaloğu teşvik edecek bir belge yayınlanması", "Karşılıklı anlayışı sağlamayı ve kökten dinciliği azaltmayı amaçlayan yeni konferanslar düzenlenmesi" gibi kararlar çıkmıştır.[886]

Medeniyetler İttifakı'nın gerek forumlarda gerekse diğer etkinliklerde öne çıkan ana teması "barış için medeniyetler arası diyalog"dur ve burada "din" eksenli bir medeniyet algısının olduğu açıktır. Bu aynı zamanda "din temelli kültürel bir birlik olarak Birleşmiş Milletler" algısını da güçlendirmektedir. Örneğin İspanya'nın Mallorca adasında düzenlenen Medeniyetler İttifakı Akil Adamlar Grubu toplantısında İspanya Başbakanı, "Doğu ile Batı arasında gittikçe büyüyen uçurumun medeniyetler arasında diyalog yoluyla kapanacağını" ifade etmiş[887], Medeniyetler İttifakı Yüksek Temsilcisi, eski Portekiz Cumhurbaşkanı Jorge Sampaio Medeniyetler İttifakı 2. Forumu"nun açılış oturumundaki konuşmasında, "siyasi çatışmanın, doğru kanallardan halledilmediği takdirde toplumlar arasında bir fay hattı oluşturacağını ve Müslüman toplumlarla Batı toplumları arasında bir ayrışmaya yol açabileceğini" vurgulamış, Medeniyetler İttifakı'nın amacının, "yeni bir Birleşmiş Milletler aracı olarak en geniş anlamıyla barışı oluşturmak olduğunu" ifade etmiştir.[888]

İttifakı", (http://www.medeniyetlerittifaki.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=32).(16 Ağustos 2013); Bkz. (877), ERDOĞAN.

[886] "Medeniyetler İttifakı Forumu Sona Erdi", **Hürriyet**, 16 Ocak 2008

[887] "Zapatero: Dünyanın güvenliği için Medeniyetler İttifakı Gerekli, **Hürriyet**, 27 Kasım 2005.

[888] "Sampaio: Aciliyete İhtiyaç Var", **Hürriyet**, 06 Nisan 2009.

Bu bağlamda İttifak özellikle ilk kurulduğu dönemde çeşitli uluslararası krizlerde de devreye girmeye çalışmıştır. Örneğin Danimarka başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde yayınlanan Peygamber (Hz.) Muhammed karikatürlerine Müslümanların büyük tepki vermesiyle ortaya çıkan karikatür krizinin[889] ardından Zapatero ve Erdoğan bir "sükunet ve sakin olma" çağrısı yayınlamışlar[890] ve konu Doha'da yapılan Medeniyetler İttifakı 2. Yüksek Düzeyli Grup toplantısında ele alınmıştır.[891] Ortadoğu'daki çatışmalara ilişkin olarak da, Lübnan ve Gazze Şeridi'ndeki gelişmeler ve İsrail'in bu bölgedeki saldırılarının ardından Zapatero ve Erdoğan "şiddetin her türlüsünü kınadıkları" ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır.[892] Nitekim Medeniyetler İttifakı Projesi Üst Düzey Grup raporunda, İsrail-Filistin sorununun Batı ile Müslüman toplumlar arasındaki ayrılığın başlıca sembolü hâline geldiği, uluslararası istikrara yönelik en büyük tehlikelerden biri olmaya devam ettiği belirtilerek, uluslararası toplumun vakit kaybetmeksizin Filistin sorununa odaklanması ve çözüm arayışlarına hız vermesi gerektiği vurgulanmıştır.[893]

Medeniyetler İttifakı girişimi çeşitli dinî, sosyal ve siyasi çevreler tarafından da bu bağlamda desteklenmiştir. Örneğin Washington'da bulunan ve onursal başkanlığını Fethullah Gülen'in yaptığı Rumi Forum'un kuruluşunun 2007 Uygarlıklararası Diyalog Ödülü, Başbakan Erdoğan'a ve İspanya Başbakanı Zapatero'ya verilmiş[894], Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Kirill ise Medeniyetler İttifakı girişimini çok olumlu

---

[889] Ayrıca Başbakan Erdoğan, karikatür tartışmalarıyla tırmanan gerilimin sona erdirilmesi amacıyla BM, NATO, İKÖ üyesi ülkeler ile Türkiye'nin büyükelçiliklerinin bulunduğu ülke liderlerine bir mektup göndermiştir. İfade ve basın özgürlüğünün önemine değinilen, fakat bu ilkenin, ahlaki bir sorumluluğun eşliğinde hayata geçirilmesi gerektiğinin vurgulandığı mektupta İslam'ın ve Müslümanların savunulmasının da, İslami öğretilere aykırı yöntemlerle yapılamayacağının altı çizilmiştir. Türkiye'nin gerek Medeniyetler İttifakı girişiminde üstlendiği rol, gerek Avrupa Birliği'ne tam üye olma istikametinde attığı adımların "Çokluk içinde birlik"te yaşama ideali yolunda yapıldığı belirtilmiştir. Devlet Bakanı Mehmet Aydın başkanlığındaki mektup yazım grubunda Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu, eski Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Mehmet Görmez, Başbakan'ın Dış politika Danışmanı Ahmet Davutoğlu ve İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri Ekmelettin İhsanoğlu yer almıştır ("Erdoğan'dan Karikatürler İçin Liderlere Mektup", **Hürriyet**, 10 Şubat 2006).

[890] "İspanya, Karikatürler için Diplomasiyi Sürdürüyor", **Hürriyet**, 15 Şubat 2006; İspanya Başbakanı Zapatero Başbakan Erdoğan'la ortaklaşa yayınladığı deklarasyon yüzünden ifade özgürlüğü ilkesini çiğnediği gerekçesiyle İspanya'da hem ana muhalefet partisi, hem de sivil kuruluşlar tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir ("İspanya'da Erdoğan'a 'Halife' Benzetmesi", **Hürriyet**, 08 Şubat 2006; "Aşırılara Prim Verdiniz", **Hürriyet**, 08 Şubat 2006).

[891] "Annan'dan Karikatür Krizi Uyarısı", **Hürriyet**, 26 Şubat 2006.

[892] "Türkiye Ve İspanya'dan Deklarasyon", **Hürriyet,** 22 Temmuz 2006.

[893] "'Uluslararası Toplum Filistin'e Odaklanmalı'", **Hürriyet**, 13 Kasım 2006.

[894] "Rumi Forum'un 2007 Uygarlıklararası Diyalog Ödülü, Erdoğan'a", **Hürriyet,** 13 Mart 2007; "Başbakan'ın Barış Ödülünü Aldı", **Hürriyet,** 14 Mart 2007.

bulduğunu açıklamıştır.[895] Ayrıca Başbakan Erdoğan barış adına yaptığı çalışmalar nedeniyle İspanya'nın güneyindeki Endülüs özerk yönetiminin başkenti Sevilla tarafından "Sevilla, Nodo entre Culturas" (Sevilla, Kültürler Arasındaki Bağ) ödülüne[896], Arap dünyası tarafından da Arap dünyasının Nobel'i olarak bilinen Kral Faysal Ödülü'ne layık görülmüştür.[897]

Fakat girişimin, başladığı yıllarda çok ilgiyle karşılanmasına rağmen zaman içerisinde popülaritesini de koruyamadığı bir gerçektir. Bunda hem girişimin öngörülen etknliği gösterememesi, hem de İspanya'da girişimdn bağımsız olarak yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Örneğin karikatür krizinde "dinlere saygı" ve "basın ve ifade özgürlüğü" ilkeleri Avrupa'da farklı görüşleri karşı karşıya getirirken[898], Ortadoğu'da yaşanan süreçlerin karmaşıklığı, elinde hiçbir yaptırım gücü olmayan bu girişimin somut sonuçlar almasını imkânsız kılmıştır. Ayrıca girişimin Türkiye ile birlikte eş-sponsorlarından olan İspanya'da yaşanan ekonomik kriz ve siyasi iktidar değişikliği, İspanya'nın girişime verdiği gerek maddi, gerekse siyasi desteği zayıflatmıştır.[899] Yine de Türkiye girişim içerisindeki faaliyetlerine devam etmiştir. Medeniyetler İttifakı faaliyetleri (2011 yılında kurulup bugüne dek devam eden) 61. AK Parti hükümetinde Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay tarafından yürütülmektedir.[900] 2012 yılında Medeniyetler İttifakı Enstitüsü tarafından Başbakan Erdoğan'un konu üzerine yaptığı tüm açıklamaları içeren **Küresel Barış Vizyonu** adlı bir de kitap yayınlanmıştır. Medeniyetler İttifakı'nın bu çalışma için esas önemi ise, bir söylem olarak, özellikle Avrupa Birliği üyelik süreci ile birlikte kullanıldığında, bu bölümün başında da değinilen, AK Parti tarafından Türkiye için nasıl bir uluslararası konumlandırmanın, dolayısıyla nasıl bir ulusal kimliğin uygun görüldüğüne dair önemli bir örnek oluşturmasıdır.

---

[895] "Erdoğan, Kirill Görüşmesi", **Hürriyet**, 07 Temmuz 2009.
[896] "İspanya'dan Başbakan Erdoğan'a Ödül", **Hürriyet**, 21 Ocak 2010.
[897] "280 Bin Dolarlık Ödülü Eğitime Bağışlayacak", **Hürriyet**, 18 Şubat 2010.
[898] Gila BENMAYOR, "Medeniyetler İttifakı", **Hürriyet**, 26 Haziran 2007.
[899] "Ekonomik Kriz Brezilya Gezisini İptal Ettirdi", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2010; "Medeniyetler İttifakı'na Ekonomik Kriz Darbesi, **Hürriyet**, 31 Mayıs 2012.
[900] "İlk Toplantı Karşılaması", **Hürriyet**, 08 Temmuz 2011;" Medeniyetler İttifakı", (http://www. Medeniyetlerittifaki.Org.Tr/İndex.Php?Option=Com_Content&View=Article&İd=1&Itemid=32).(17 Ağustos 2013); Bkz. (877), ERDOĞAN.

Ulusal Kimlik Vizyonunun İzdüşümü Olarak Medeniyetler İttifakı'nda Türkiye

AK Parti hükümeti Türkiye Medeniyetler İttifakı'na ortak olduğundan beri bu girişimi kendi girişimi olarak sahiplenmiş ve her fırsatta öne çıkarmıştır. Her ne kadar gazetelerde Türkiye'nin bu girişime ortak oluşunda küresel barıştan ziyade İspanya ile gelişmekte olan ticari ilişkilerin etkisinin büyük olduğuna dair spekülasyonlar yer alsa da[901], özellikle hükümet yetkililerinin İttifak ile ilgili söylemlerine bakıldığında Medeniyetler İttifakı'nın Türkiye için tam da Davutoğlu'nun kitabında vurguladığı "medeniyetlerarası etkileşimi doğrudan etkileyebilecek kendi özgün tecrübe birikimini ve niteliklerini hayata geçirerek sadece AB ile olan ilişkilerde değil, küreselleşme sürecinin getirdiği bütün bunalım alanlarında son derece itibarlı ve onurlu bir yere sahip olma" enstürmanı olarak ele alındığı söylenebilir.

Nitekim Türk Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili yaptığı açıklamada, barış için "etkin ve samimi diyaloğun önemi"nden bahsederek "Türkiye'nin farklı kültür ve medeniyetlerle yoğun etkileşim içinde gelişen özgün tecrübesi ve özel konumundan yararlanarak her zaman için aktif ve yönlendirici bir tutum izlediğini" belirtmiş, "76 ülkeden bir milyarı aşkın insanın temsil edildiği İslam Konferansı Örgütü ile Avrupa Birliği arasında oluşturulan Ortak Forum'un, bu girişimlerin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturduğu"nu vurgulanmış, bu bağlamda Medeniyetler İttifakı girişiminin, uluslararası toplumun bu tehdide karşı koyma konusundaki etkin kararlılığının

[901] Örneğin Özdil köşesindeki yazıda bu ittifakın arkasında HalkBank'ın İspanyollara satışının bulunduğunu iddia etmiş (Yılmaz ÖZDİL, "Medeniyetler İttifakı...", **Hürriyet**, 16 Ocak 2008); Çekirge, bir İspanyol firmasının Aliağa-Menderes raylı sistem projesi vagon ihalesi ve Ankara-İstanbul hattının 10 adet hızlı tren alım ihalesini, başka bir İspanyol firmasının Ankara-İstanbul hızlı tren hattı 1. etabı ihalesini kazanması, İspanyol CASA uçaklarının TSK'ya satılışı, çeşitli özelleştirmeler, TOKİ'nin sahillerde yabancılar için yapacağı site ve elektrik dağıtım ihaleleri gibi örneklerde görüldüğü üzere ittifak adı altında daha çok İspanya'nın yararına gerçekleştirilen ticari ilişkilerin yürüdüğüne vurgu yapmıştır (Fatih ÇEKİRGE, "10 Milyar Dolarlık BOTAŞ Batığı", **Hürriyet**, 22 Eylül 2008). Gerçi bu yakınlaşmanın çeşitli alanlardaki işbirliğine katkısı hükümet tarafından reddedilen değil, tam tersine övünülen bir durum olarak ortaya konulmuştur. Örneğin Erdoğan Türkiye ile İspanya arasındaki zirve düzeyindeki toplantıların ikincisi gerçekleştirildikten sonra "gerek iş adamlarıyla, gerek meslektaşıyla, gerekse daha sonra bakan arkadaşlarla yaptıkları toplantıların çok çok verimli geçtiğini", işbirliğini "siyasi, askeri, ticari, ekonomik" her alanda gerçekleştirme hedefinde olduklarını belirtmiştir. İki ülke arasındaki askeri dayanışmaya dikkat çeken Erdoğan, 350 civarında İspanyol iş adamının Türkiye'de, 70 civarında Türk iş adamının da İspanya'da yatırım yaptığını ifade ederek gerek rüzgar, gerek güneş enerjisinde beraber önemli adımlar atmayı planladıklarını, bir başka adımın da gıda, özellikle de zeytin ve zeytinyağ konusunda atılmakta olduğunu belirtmiştir. Ayrıca AB sürecinde İspanya'nın Türkiye'yi desteklemesi ve terörle mücadele konusunda iki ülkenin birbirini anlaması da aradaki olumlu ilişkilerin alt başlıkları olarak değerlendirilmiştir ("Erdoğan'dan Ermenistan'a 'iyi niyet' çağrısı", **Hürriyet**, 22 Şubat 2010; "Erdoğan; "İspanya ile işbirliğimiz gelişiyor"", **Hürriyet**, 22 Şubat 2010).

tazelenmesi ve yukarıda belirtilen hedeflere işlevsel ilave bir boyut kazandırılması amacına hizmet edeceğine inanıldığı"nı ifade etmiştir.[902]

Tarihi Miras ve Bir Medeniyet Özelliği Olarak "Kesret İçinde Vahdet"[903]

"Türkiye'nin farklı kültür ve medeniyetlerle yoğun etkileşim içinde gelişen özgün tecrübesi ve özel konumu" Başbakan Erdoğan'ın Medeniyetler İttifakı girişimi ve söylemi bağlamında altını çizdiği en önemli noktalardan biri olmuştur.

Erdoğan, **Küresel Barış Vizyonu** adlı kitapta medeniyetler arasındaki ayrışmadan ve genel olarak ahlaki değerlerin yozlaşması ile birlikte toplumların ne şekilde yozlaştığından bahsettikten sonra, "tarih ve kaderin bu noktada Türkiye'ye ayrı bir görev ve sorumluluk yüklediğini", "asırlarca farklı toplum katmanlarını birarada tutma, Doğu ile Batı arasında köprü olma ve köprüler kurma misyonunu yüklenmiş olan ülkenin, yeni dönemde yeni bir medeniyet şuurunun gelişip yaygınlaştırılmasında da rol oynayabileceğini" ifade etmiştir.[904]

Daha önce İstanbul'un fethi ile ilgili bölümde de ele alındığı gibi, Başbakan Erdoğan fethin 553. yıldönümü nedeniyle yayınladığı mesajda da, İstanbul'un medeniyetler ittifakının sembol şehri olduğunu söyleyerek Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi sonrasında burasını farklı inanç ve geleneklerin barış içinde yaşadığı bir bilim ve kültür merkezine dönüştürdüğüne işaret etmiştir.[905] Yine **Küresel Barış Vizyonu** adlı kitapta Erdoğan İstanbul için "kesret içinde vahdetin, yani çokluk içinde birliğin somutlaşmış hâli" ifadelerini kullanmıştır.[906]

Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri'nde yaptığı konuşmada ise Türkiye'yi barış yanlısı bir ülke yapan mirası daha da eskilere bağlayan Başbakan Erdoğan, çok zor bir coğrafyada barış ve istikrar unsuru olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu coğrafyanın

---

[902] "'Medeniyetler İttifakı'nın Eylem Planı BM'ye Sunulacak", **Hürriyet,** 15 Temmuz 2005
[903] çokluk içinde birlik
[904] Bkz. (877), ERDOĞAN, 23.
[905] "Başbakan Erdoğan: İstanbul, Medeniyetler Ittifakının Sembolü", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2006.
[906] Bkz. (877), ERDOĞAN.

toplumları için örnek bir vizyon ortaya koyduğunu, AB üyelik hedefi ve BM çerçevesinde hayata geçirilen Medeniyetler İttifakı Projesi'nin, Türkiye'nin sahip olduğu yüksek idealler, medeniyet değerleri ve muazzam potansiyel ile diğer medeniyetlerin işbirliğine güzel bir örnek olacağını belirtmiştir. Erdoğan konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Biz sadece İstanbul'u, Ankara'yı, İzmir'i değil, Hakkari'den Konya'sına, Diyarbakır'dan Edirne'sine, Mersin'den Samsun'una 81 vilayeti aynı sevgiyle kucaklamalı, 780 bin kilometrekare vatan toprağımızı aynı ruhla sahiplenmeliyiz. Türkiye'de Saraybosna'nın, Gümülcine'nin, Mostar'ın, Üsküp'ün, Manastır'ın, Filibe'nin, Kırcaali'nin, Dobruca'nın, Sancak'ın, Priştine'nin emaneti var. Türkiye, İskeçe'nin, Girne'nin, Gazimağusa'nın, Kerkük'ün, Kırım'ın, Hicaz'ın, Şam'ın, Bağdat'ın, Yemen'in, Trablus'un da emanetini, hatırasını yüreğinde hisseder. Burada, Bakü'nün kardeşliğini de hissederiz, Karadağ'ın acısını da yüreğimizde taşırız. Burada Bişkek'in de, Taşkent'in de Almatı'nın da kardeşliği yüreğimizde zenginleşir ve bizi zenginleştirir. Bu yüzden burada kimse küçük düşünemez, büyük düşünmeye, sorumluluk duygusuyla harekete mecburdur. (...) Osmanlı'nın diğer medeniyetlerden en önemli farkı, kendi medeniyetini diğer medeniyetleri yok ederek değil, onları da içine alacak şekilde kurmuş olmasıdır. Bugün rahmetle andığımız, Ertuğrul Gazi'nin temellerini attığı Osman Bey'in devlet hâline dönüştürdüğü Osmanlı'nın büyük isminin en önemli sebebi budur. Bu medeniyet, bugün Batı Medeniyeti'nin temel ilkeleri olan birçok unsuru muhteva ediyordu. Farklı dinlere mensup, farklı diller konuşan, farklı kültürel donanıma sahip onlarca milyon insan Osmanlı medeniyetinin kuşatıcılığı içinde yüzlerce yıl barış ve huzur içinde yaşamışlardır. Batı, bu medeniyet düzeyine ancak karanlık bir Ortaçağ ile 2 büyük dünya savaşı yaşadıktan sonra ulaşabilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde kurulan Türkiye Cumhuriyeti de bu topraklarda aynı barış, hoşgörü ve çokluk içinde birlik anlayışı ile dünyaya örnek bir devlet olarak yükselmiştir. 'Medeniyetler çatışması' tezini ortaya atanlar, bu medeniyet ile batı medeniyetini hep birbirinin karşıtı olarak düşünmüşlerdir. Oysa Osmanlı medeniyeti tecrübesi, bu iki medeniyetin birbirinin karşıtı olmadığını tam tersine birbirinin tamamlayıcı olduğunu ortaya koymuştur. Medeniyet tasavvurumuzda Batının teknoloji alanında geldiği muazzam noktayı nasıl göz ardı edebiliriz? Medeniyet tasavvurumuzda, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler üzerine kurulu modern devlet anlayışını nasıl yok sayabiliriz? Medeniyet tasavvurumuzda, sanat, edebiyat, kültür alanında dünyada

> ortaya çıkmış birikimi nasıl elimizin tersiyle itebiliriz? Elbette bunların hepsi kim üretmiş olursa olsun aynı zamanda bizimdir ama bizim bunların ötesinde de değerlerimiz vardır. Yaşadığımız coğrafyadan kaynaklanan değerlerimiz vardır. Göç edip geldiğimiz, ata yurdumuzdan kalan, miras kalan değerlerimiz var. İman ve ahlak ile şekillenen köklü değerlerimiz var. Bütün bunlarla artık dünyanın ortak mirası hâline dönüşen çağdaş kazanımları bir arada değerlendirecek medeniyet beklentisinin odağında, merkezinde Türkiye vardır. Bunu gittiğimiz her yerde, Orta Asya'da, Ortadoğu'da, Balkanlar'da, Kuzey Afrika'da hatta Avrupa'da ve dünyanın hemen her yerinde görüyoruz. Dünyanın geldiği yer, muasır medeniyet idealinin sadece bir bölge ile sadece bir toplumla sınırlı olmasına imkân vermemektedir. (...) Tasavvur ettiğimiz medeniyetin kökleri elbette bizde olacak ama tıpkı Osman Gazi'nin rüyasında olduğu gibi dalları bütün dünyayı içine alacaktır. Çünkü coğrafi sınırların değil, teknolojinin, kültürün, sanatın yani medeniyetin gücünün esas olduğu bir çağda yaşıyoruz."[907]

Bu konuşma AK Parti'nin, özellikle de uluslararası konumlandırma ile ilişkili olarak, ulusal kimlik vizyonu hakkında birçok öngörüsünü içermektedir. Öncelikle eski Osmanlı sınırlarının içerisinde kalan ve bugün Müslüman nüfusu barındıran bölgelerle kurulan bağ, hem Osmanlılık ve Müslümanlığın ulusal kimlik sermayesi içerisindeki yerinin altını çizmek açısından, hem de bir dış politika stratejisi olarak, Davutoğlu'nun ifade ettiği gibi, bu tarihi ve dinî bağ üzerinden bir hinterland oluşturmak açısından dikkat çekicidir. Ayrıca daha önce de sık sık değinilen "Osmanlı hoşgörüsü" Osmanlı'nın diğer medeniyetlerden en büyük farkının "kendi medeniyetini diğer medeniyetleri yok ederek değil, onları da içine alacak şekilde kurmuş olduğu" söylenerek vurgulanmıştır. Osmanlı medeniyetinin bugün Batı Medeniyeti'nin temel ilkeleri olan birçok unsuru içerdiğinin belirtilmesi, Cumhuriyet modernleşmesinde de görülen "şu anda aldıklarımız da aslında bizim değerlerimiz" söylemininin "Batı, bu medeniyet düzeyine ancak karanlık bir orta çağ ile 2 büyük dünya savaşı yaşadıktan sonra ulaşabilmiştir" ifadesiyle daha da güçlendirilmiş hâlidir. Erdoğan konuşmasında Osmanlı hoşgörüsüne değindiği kadar, aslında çok daha homojen bir yapıya sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'nin de "barış, hoşgörü ve çokluk içinde birlik anlayışı"na sahip olduğunu belirterek ulusal tarihi bütünüyle kapsamıştır. "Medeniyetler çatışması" tezini

[907] "Söğüt'te Sıcak Yakınlaşma", **Hürriyet**, 09 Eylül 2007

ortaya atanların, bu medeniyet ile Batı medeniyetini hep birbirinin karşıtı olarak düşündüklerini oysa iki medeniyetin birbirinin karşıtı olmadığını tam tersine birbirinin tamamlayıcısı olduğunu ortaya koyarken Erdoğan, aslında kendi kullandığı söylemle de mutlak sınırlarla ayrılmış ve hoşgörü gibi *de facto* özelliklere sahip medeniyetler tezini yeniden üretmekte ve güçlendirmektedir. Batının teknoloji, siyaset, sanat, edebiyat, kültür alanında katkılarının sahiplenilmesi gerektiğini söylerken Erdoğan, Gökalp'in hars/medeniyet ayrımını anmımsatır biçimde "bizim" bunların ötesinde "iman ve ahlak ile şekillenen" değerlerimiz olduğunu hatırlatarak, "bunlarla artık dünyanın ortak mirası hâline dönüşen çağdaş kazanımları bir arada değerlendirecek medeniyet beklentisinin odağında, merkezinde Türkiye"nin olduğunu" vurgulamıştır. Bu şekilde Erdoğan, "çağdaş kazanımlar" olarak tanımladığı, Gökalp'in "medeniyet"ine denk gelen unsurları "ortak değerler" olarak değerlendirirken, iman ve ahlakla bağlantılı olanları sadece İslam medeniyeti'ne mal eden ve bunların ikisine de temas etme konusunda Türkiye'yi biricikleştiren bir yaklaşımı benimsemiştir.

Erdoğan'ın buna benzer konuşmalarının örneklerini çoğaltmak mümkündür. Türk Kültür Merkezi tarafından Waldorf Astoria Oteli'nde düzenlenen dostluk yemeğinde "farklılıkları kin ve nefret kaynağına dönüştüren bu zehirli sarmaşığa, insanlığı belirsiz bir noktaya doğru sürükleyen bu terör belasına karşı ortak akıl oluşturmak ve teşvik etmek" için İspanya Başbakanı Zapatero ile birlikte Medeniyetler İttifakı hamlesini başlattığını söyleyen Erdoğan "İnsanların rengi bizim için önemli değil, fakir, zengin bizim için önemli değil, bizim medeniyetimizde yaratılanı yaradandan ötürü sevmek anlayışı var." ifadesini kullanarak hoşgörü, barış ve diyaloğu yine din temelli bir medeniyet özelliği olarak sunmuştur.[908] Bu yaklaşım önceki bölümlerde ele alınan ve Kürt meselesinde birlikte yaşam pratiğini, "yaratılanı yaradandan ötürü sevmek" anlayışına bağlayan yaklaşımla da tutarlılık içerisindedir.

Bir sonraki yıl Türkiye'de görev yapan büyükelçiler ve misyon şefleri için AK Parti Genel Merkezi'nde iftar yemeğinde yaptığı konuşmada ise Erdoğan, Türkiye için yapılan "batının en doğusu, doğunun da en batısıdır" tanımlamasının, ülkenin sadece coğrafi konumunu değil, medeniyetler, kültürler, dinler, diller arasında da bir köprü

[908] "Hillary Clinton Erdoğan'ı Merdivenlerde Dinledi", **Hürriyet**, 29 Eylül 2007

konumunda olduğunu ifade ettiğine dikkati çekerek, Türkiye'nin köprü olmaktan öte, aynı zamanda bir kilit görevini de gördüğünü düşündüğünü söylemiştir.[909]

Başbakan Erdoğan, 18 Mart Stadyumu'nda düzenlenen 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Deniz Zaferi'nin 94. yıl dönümü töreninde ise "Türkiye'nin bugün de gerek bölgesinde gerek dünyada sorunları çözme ve istikrar üretmeye yönelik yapıcı ve barışçı bir dış politika sürdürdüğünden" bahsederek bunun altında "bu toprakların hiçbir zaman nefretin dilini konuşmaması, kin gütmemesi, iten olmaması, dışlayan olmaması, kucaklayan olması, seven olmasının" yattığını belirterek, konuşmasına "Bu millet böyle bir millet. Çünkü bu topraklar hiçbir zaman şiddetin diline teslim olmadı. Bu topraklar binlerce yıldan bu yana sevginin, barışın, dostluğun coğrafyası oldu." ifadesiyle devam etmiş, Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne katılım konusundaki kararlılığını korumasını, Medeniyetler İttifakı'na eşbaşkanlık yapmasını, "küresel meselelerde söz sahibi olması, ağırlığını koyması, arabuluculuk yapmasını" buna bağlamıştır.[910]

Başbakan Erdoğan, Çırağan Sarayında başlayan "Medeniyetler İttifakı 2. Forumu"nun açılış oturumunda yaptığı konuşmada katılımcılara şöyle seslenmiştir:

> "Dünyanın tüm coğrafyaları gibi bu coğrafya da tarih boyunca zaman zaman çatışmalara, savaşlara, acılara sahne oldu. Ancak şunu mutlulukla ifade etmeliyim ki, bu topraklar daha çok barışın, hoşgörünün, birlikte yaşama kültürünün, birbirine saygı ve sevginin yurdu olmuştur. İstanbul bunun en bariz örneğidir. İstanbul, sadece Avrupa ve Asya'yı birleştirmekle kalmıyor. İstanbul, Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesişme noktasında bulunmakla kalmıyor. İstanbul, aynı zamanda kültürleri, medeniyetleri, ırkları, dinleri ve dilleri de tarihin potasında kaynaştıran, uzlaştıran bir şehir olarak dünyada haklı bir konumda bulunuyor. '2010 yılı Avrupa Kültür Başkenti' olarak kabul edilen İstanbul, tarih boyunca olduğu gibi, bugün de dünyaya sevgi ve hoşgörü mesajları göndermeye devam ediyor."

Ayrıca Erdoğan toplantının yapıldığı salondan çıkıldığında, çok yakın semtlerde üç semavi dinin, İslam, Hristiyanlık ve Museviliğin binlerce yaşındaki ibadet mekanlarının bir arada görülebileceğini söyleyerek, dünyanın ilk kilisesi sayılan Aziz

[909] "AKP'den Büyükelçilere İftar", **Hürriyet**, 16 Eylül 2008
[910] "Erdoğan: Bu Millet Boyun Eğmemiştir", **Hürriyet,** 18 Mart 2009

Piyer'in Hatay şehrinde camilerin ve havraların arasında varlığını koruduğunu, Bursa'daki Etz-Ahayim Sinagogu'nun 14. yüzyıldan beri, Ulu Caminin yanı başında özgürce faaliyet gösterdiğini, Van'da Akdamar Kilisesi, Şanlıurfa'da Peygamber Hazreti İbrahim'in Balıklı Gölü, Trabzon'da Sümela Manastırı, Konya'da Hazreti Mevlana Türbesi, İzmir'de Hristiyanlığın en kutsal mekanlarından Meryem Ana ve Antalya'da Aziz Nikolas Kilisesi'nin 2 bin yıllık ortak yaşam kültürünün canlı eserlerinden yalnızca bazıları olduğunu ifade ederek bugün, Türkiye'nin yaşadığı bu deneyimden yola çıkarak, tüm dünyaya barış mesajları veriyor olmaktan ayrıca mutluluk duyduklarını belirtmiştir. Erdoğan, Türkiye'nin siyaset felsefesinin de her zaman "düşman üretmek değil dost kazanmak" şeklinde olduğunu anlatarak, Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" prensibinin Türk dış politikasının temelini oluşturduğunu ifade etmiş ve konuşmasını Anadolu'nun sevgi, hoşgörü ve barış çağrısının sesi olarak nitelendirdiği Mevlana'nın, "Gel, ne olursan ol yine gel. İster kafir, ister mecusi, ister puta tapan ol yine gel. Bizim dergahımız ümitsizlik dergahı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel" dizeleri ile bitirmiştir.[911] İstanbul üzerinden barış ve hoşgörüyü ait olunan medeniyete mal eden yaklaşım Erdoğan'ın İstanbul'un fethinin 556. yıl dönümü dolayısıyla yayınladığı mesajda da yinelenmiştir. Erdoğan, Fatih Sultan Mehmet'in, "hoşgörü ve adalete dayanan, yeniliklere açık yönetim anlayışıyla İstanbul'u, farklı inanç ve kültürlerin barış içinde bir arada yaşadığı bir bilim ve kültür merkezi hâline getirdiği"ni vurguladığı mesajda İstanbul'un bugün "bu özelliğiyle insanlığın en çok özlemini duyduğu 'Medeniyetler İttifakı'nın sembol şehri ve farklılıkların bir arada barış içinde yaşadığı bir dünya idealinin, ulaşılabilir bir hedef olduğunun en canlı kanıtı" olduğunu ifade etmiştir.[912]

Erdoğan, bir yıl sonraki 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Deniz Zaferi törenlerinde ise yine söz konusu savaşı diğer savaşlardan ayıran en önemli özelliğin, savaşın kendine özgü askeri ve siyasi mantığının ötesinde, insani değerlerin ön plana çıkması olduğunu vurgulayarak, iki tarafın askerleri arasında doğan saygının, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ileride o gün savaştığı ülkelerle kurduğu dostluk ve işbirliğinin insani dokusunu oluşturduğunu ve bu dostluğun arka planında Türk milletinin barışa

[911] "Başbakan Medeniyetler İttifakı'nda Konuştu", **Hürriyet**, 06 Mart 2009
[912] "İstanbul'un Fethinin 556. Yıldönümü, **Hürriyet**, 29 Mayıs 2009.

dayalı dünya görüşünün yatmakta olduğunu söyleyerek, kendilerinin Çanakkale'den miras aldıkları tevarüs şuurla bölgede ve dünyada barışı, adalet, istikrar ve refahı tesis etmenin mücadelesi peşinde olduklarını, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olması, İslam Konferansı teşkilatında aktif roller üstlenmesi, Avrupa kurumlarında vazifeler alması, Medeniyetler İttifakı girişimine eş başkanlık yapmasının da, bu barış ve adalet çabalarının somut göstergesi olduğunu belirtmiştir.[913]

Sayıları çoğaltılabilecek ve birçoğu **Küresel Barış Vizyonu** adlı kitapta bulunabilecek tüm bu örneklere bakıldığında "Türkiye'nin farklı kültür ve medeniyetlerle yoğun etkileşim içinde gelişen özgün tecrübesi ve özel konumu"na ilişkin öne çıkan noktanın, Osmanlı mirası olduğu görülmektedir. Osmanlı'da –özellikle İstanbul şehrinde kristalize olan- farklı dinlerden milletlerin birarada yaşama deneyimi bugün de Türkiye'nin savunduğu "kesret içinde vahdet/çokluk içinde birlik" anlayışının temeli olarak sunulmaktadır. Hoşgörü, diyalog ve barış içerisinde yaşama gibi özellikler, Mevlana'ya verilen referanslarla İslam medeniyetine, Çanakkale ve Atatürk'e verilen referanslarla da Cumhuriyet tarihine de bağlanarak iyice ulusal kimlik içerisine yedirilmektedir. Bu şekilde hem bu özellikler kimliğin tartışma götürmeyen doğal parçalarıymış gibi konumlandırılmakta, hem de "öteki" bu özelliklerin eksikliği üzerinden kurulmaktadır. Aynı zamanda tarihte Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunmuş Müslüman topluluklara dair sahiplenilen sorumluluk, Osmanlı-Müslüman kimliği ile bugünkü ulusal kimlik anlayışı arasında bir bağ kurarken, ulusal kimlik sermayesi içerisinde Müslümanlık vurgusunu güçlendirmektedir. Az sonra görülecek, Avrupa Birliği içerisinde medeniyetler ittifakının ancak Türkiye'nin varlığı ile güçlendirilebileceği vurgusu da hem bu özelliklerin bir medeniyet getirisi olduğu düşüncesinin, hem de Türkiye'nin İslam medeniyetinin temsilcisi olarak konumlandırılmasının bir başka ifadesidir.

[913] "Başbakan Erdoğan Şehitler Abidesi'nde Konuştu", **Hürriyet**, 18 Mart 2010.

Avrupa Birliği'nin Medeniyetler İttifakına Açılan Kapısı Olarak Türkiye

Daha önce de belirtildiği gibi AK Parti hükümeti iktidara geldiği günden beri Avrupa Birliği ilişkilerinde Türkiye'nin geleneksel dış politikasına uygun bir çizgi izlemiş ve geçici krizler dışında mümkün olduğunca olumlu ilişkiler sürdürmeye çalışmıştır. Konu ile ilgili bölümde de ele alındığı gibi 2005'te PKK'nın yeniden silahlanması ve AB sürecinin devlet tarafından bu konuda yapılacak müdahalelere bir engel olarak görülmesi ile ilişkiler durağanlaşmıştır. Özellikle 2010'dan itibaren Avrupa hükümetlerinin Türkiye'nin üyeliğine verdikleri desteğin azalması ise Türkiye ile Avrupa Birliği'nin arasını biraz daha açmıştır.[914] Fakat yine de AK Parti için bu konuda tam anlamı ile bir eksen değişikliğinden söz etmek mümkün değildir. AK Parti'nin bu konuda, Avrupa Birliği üyeliğini destkeleyen veya karşı çıkan daha önceki hükümetlerden en büyük farkı ise AB ile bütünleşme sürecini kendi "medeniyet aidiyeti"nden vazgeçmeme rezervi ile kabul etmesidir. Başından beri benimsenen ve henüz AK Parti iktidar olmadan önce yayınlanan Stratejik Derinlik[915] adlı kitaptada Davutoğlu tarafından altı çizilen bu yaklaşım, yukarıda örnekleri verilen Avrupa Birliği üyeliğinin sekteye uğradığı dönemlerde daha da ön plana çıkarılmıştır. Nitekim M/medeniyetler İ/ittifakı da hem uluslararası bir girişim hem de uluslararası bir söylem olarak tam da Türkiye'nin geleneksel Batı odaklı dış politikasının bir uzantısı olan Avrupa Birliği üyelik süreci ile, AK Parti'nin tarihi miras ve "gerçek ve özgün kimlik" ile ilişkilendirdiği medeniyet temsilciliğinin kesişim noktasında bulunmaktadır. Medeniyetler İttifakı çevresinde gelişen söylemler, özellikle kriz durumdalarında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne değil, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu da vurgulayarak üyelik sürecinden tamamen vazgeçmeyen AK Parti'nin gündelik politikada elini de rahatlatmıştır.

Siyaset Akademisi notlarında şu ifade yer almaktadır:

> "AB, dünya tarihinin en önemli barış projelerinden biridir. Türkiye içinde yer almadıkça bu projenin tekemmül

[914] Bkz. (376), ALEMDAR.
[915] Bkz. (371), DAVUTOĞLU.

> edemeyeceği, sadece AB içinde değil, yakın coğrafyamızda hatta dünya genelinde artan biçimde vurgulanmaktadır."[916]

Aynı şekilde **Küresel Barış Vizyonu** adlı kitabın çeşitli bölümlerinde de Erdoğan'ın, Türkiye'nin AB üyelik sürecinin olumlu bir şekilde sonlanmasıın medeniyetler ittifakı için güzel bir örnek teşkil edeceğinden bahsettiği ifadelerine yer verilmiştir.[917] AK Parti hükümetinin Avrupa Birliği yaklaşımının temelini zaten bir medeniyetler ittifakı görüşü oluşturmaktadır, dolayısıyla BM çatışı altındaki "Medeniyetler İttifakı" girişimi de bunun bir demosunu oluşturmaktadır. Nitekim Erdoğan'ın birçok konuşmasında bu yaklaşım açıkça görülür.

Akdeniz Vakfı'nın Kurumlar Ödülü için düzenlediği törende yaptığı konuşmada 11 Eylül, Madrid, İstanbul, Şarm el Şeyh saldırılarından bahseden ve küresel teröre karşı mücadelede Türkiye'nin AB üyeliğinin önemini vurgulayan Erdoğan, Türkiye katılmadıkça AB'nin bir değerler bütünü olamayacağını söyleyerek "arzularının bir medeniyetler çatışması oluşmaması olduğu, bunu bir medeniyetler ittifakına dönüştüremek istediklerini" vurgulamıştır. AB'nin bir Hristiyan Kulübü olmadığını, olmaması gerektiğini vurgulayan Erdoğan, AB'yi başından beri bir değerler bütünü olarak gördüklerini ve bu şekilde yaklaşılması durumunda medeniyetler ittifakının da gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. Erdoğan konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> "Buna engel olanlar insanlık karşısında faturasını ödeyemezler. Türkiye oraya katılmadıkça bu bir değerler bütünüdür denilemez. Türkiye AB içerisinde yerini aldığı zaman 'evet şimdi değerler bütünleşmesi gerçekleşti' denilebilir. Ve biz aslında İslam ve demokrasi kültürünün Türkiye'de örneğini verdik. Şimdi de diyoruz ki Batı dünyasıyla İslam dünyası arasında Türkiye gayet güzel bir köprü rolü oynayabilir ve bu köprü rolünü oynamak suretiyle de 1.5 milyarlık İslam dünyasıyla Avrupa'yı bütünleştirme imkânı yakalayabiliriz. Bu bana göre çök önemli bir fırsattır. Bu fırsatı kaçırmamamız gerekir ve Türkiye şu anda bunun adımlarını atmıştır."[918]

---

[916] Bkz. (857), DAVUTOĞLU, 108.
[917] Bkz. (877), ERDOĞAN, 13, 35, 36, 185, 192.
[918] "'AB'nin İsteyeceği Hiçbirşey Kalmadı'", **Hürriyet**, 02 Eylül 2005.

Özellikle Medeniyetler İttifakı girişimin ilk yıllarında bu söylem sık sık tekrarlanmıştır. New York'ta "Clinton Küresel Girişimi" panelinin "Uygarlıklar Birbirleriyle Nasıl Konuşmalıdır?" başlıklı oturumunda Erdoğan AB süreci ile ilgili Türkiye'nin yaşadığı pürüzlerin "medeniyetler ittifakına gölge düşüren" unsurlar olduğundan bahsedip bu şekilde ve AB'nin bir Hristiyan kulübü olmaktan öteye geçemeyeceğini ifade ederken[919], **Le Monde** gazetesinde yayımlanan demecinde "Türkiye'nin AB'ye girme isteğinin en önemli nedeninin, dünyada kültür çatışmasını önlemek olduğunu", "medeniyetler ittifakı olmadan AB'nin dünya gücü olamayacağını" belirtmiştir.[920] Erdoğan, ATV'de yayınlanan "Siyaset Meydanı" programında gelen bir soru üzerine ise "medeniyetler ittifakı açısından AB'ye çok olumlu baktığını, AB'nin farklı medeniyetlerin biraraya geldiği bir çatı olmasıyla yabancı düşmanlığı olaylarının Avrupa'da kalkmasına bir vesile teşkil edeceğine inandığını söylemiş[921], 4. İKÖPAB (İslam Konferansı Örgütü Parlementer Birliği) Konferansı'nda yaptığı konuşmada ise Türkiye'nin AB üyeliğinin, "farklı inanç ve geleneklerin evrensel ilke ve değerler ortak paydasında buluşabileceğinin yaşayan örneğini teşkil edeceğini" belirterek, bu şekilde AB'deki Hristiyan kulübü anlayışınının nasıl medeniyetler ittifakına dönüştürüleceğinin ortaya konacağını", "Türkiye'nin asırlar boyunca doğu ile batı dünyaları arasında yararlı bir köprü işlevi gördüğünü" ve "Türkiye'nin AB üyeliğinden sonra da Avrupa ile İslam dünyası arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunulacağını" ifade etmiştir.[922]

Erdoğan benzer bir yaklaşımı Dünya Ekonomik Forumu Türkiye Zirvesi çerçevesinde bir grup gazeteciyle yaptığı görüşmede de ortaya koymuştur. Türkiye'nin AB üyeliğinin medeniyetler ittifakı açısından öneminin altını çizen Erdoğan sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Medeniyetler ittifakının gerçekleşmesi için bunu istiyorum. Küresel barış için bunu istiyorum. 1,5 milyarlık İslam dünyası, Türkiye'nin AB içinde yer almasını isterken, kendileri oraya gireceği için değil. 'Türkiye burada olursa' diyorlar, '1,5

[919] "Masada Hiçbir Şey Kalmadı", **Hürriyet**, 16 Eylül 2005.
[920] "Erdoğan: AB Üyeliği Kültür Çatışmasını Önler", **Hürriyet,** 12 Ekim 2005.
[921] "Başbakan: İşsizliği Azaltmada Başarı Sağlayamadık.", **Hürriyet**, 29 Aralık 2005.
[922] "Erdoğan: İslam Dünyası-Batı Asla Düşman Değil", **Hürriyet,** 12 Nisan 2006.

> milyarlık İslam dünyası veya İslam medeniyeti orada temsil edilir' diyorlar. Türkiye'nin girmesi diğer medeniyetlerle bir ittifak oluşturur. Bu barış için de önemli bir katkıdır. (...) AB anayasasına kökeni itibarıyla Hristiyanlığa dayandığı maddesini koymak istediler, bunun için mücadele verdik. Bu mücadelemizi destekleyenler sayesinde bu anayasanın içerisine o madde girmedi. O madde girseydi, bizim orada olma gibi bir mücadelemiz olmazdı. Sadece bizim değil, Museviler'in de varlıklarının nedeni ortadan kalkardı."[923]

Daha önce de belirtildiği gibi özellikle sürecin tıkandığı durumlarda Erdoğan Türkiye'nin AB'ye mecbur olmadığını vurgularken de bu söyleme sık sık başvurmuştur. İstanbul'da, "Dünya Demokrasi Hareketi"nin açılış toplantısında konuşan Erdoğan, Türkiye'nin, AB'ye, girme derdi içinde olmadığını belirtirken, "Bunu söyleyelim, böyle bir hastalığımız da yok, onu da söyleyeyim, ama Avrupa Birliği'ne katılmamızın gerekliliğine inanıyoruz. Bunu birbirinden ayırmamız lazım" diye konuşmuş, Türkiye'nin, "medeniyetler ittifakının adresi" Avrupa Birliği olsun diye AB üyeliğini istediğini söylemiştir. "Biz Yunus'un ifadesiyle 'yaradılanı yaradandan ötürü seven' bir medeniyetin mensuplarıyız" diyen Erdoğan, birinin dini veya kültürünün önemli olmadığı sevilme sebebinin, insan olması olduğunu belirtmiştir.[924]

Buna benzer konuşma örnekleri çoğaltılabilir.[925] 2007 yılında Hilton Oteli'nde gerçekleştirilen Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) Dünya Kongresi ve 56. Genel Kurulu'nda dünyanın çeşitli ülkelerinden medya mensuplarına seslendiği konuşmada AB sürecinin sıkıntılı bir yolculuk olabileceğini bildiklerini "Ama bunları sabırla, kararlılıkla aşmaya da ant içmiş durumda" olduklarını dile getiren Erdoğan, Türkiye'nin AB üyeliğinin 21. yüzyılın aslında en büyük küresel barış projesi olduğunu ve medeniyetler arası ittifak eğer kurulabilecekse Türkiye'nin AB içinde yerini almasının şart olduğunu yinelemiştir. Erdoğan, bu hedefin stratejik anlamının gözden kaçırıldığı ve Türkiye'nin içinde bulunduğu büyük resmin hesaba katılmadığı bir Avrupa Birliğini düşünmenin mümkün olamayacağını ifade ederek, böyle bir Avrupa Birliği'nin

---

[923] "Finlandiya'nın Söylemleri Bizi Bağlamaz", **Hürriyet**, 24 Kasım 2006.
[924] "Erdoğan: Türkiye AB'ye Girme Derdinde Değil", **Hürriyet,** 03 Nisan 2006.
[925] "Önyargılar Yıkılmalı", **Hürriyet**, 28 Ocak 2006; "Erdoğan: Türkiye'nin AB Üyeliği Büyük Fırsat", **Hürriyet**, 05 Ekim 2006; "Erdoğan: Medeniyetler İttifakı Küresel Barıştır", **Hürriyet**, 13 Kasım 2006.

stratejik vizyondan yoksun, dünyanın gidişatını okuyamayan ve küresel aktör olma yolunda kararsızlık taşıdığı izlenimini vereceğini vurgulamıştır.[926]

Başbakan Erdoğan, 2008 yılında Medeniyetler İttifakı'nın açılış oturumunda da Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin "Medeniyetler İttifakı'nın mümkün olduğunu tüm dünyaya göstererek küresel barış ve refaha eşsiz katkılar sunacağını" ve bunun "kaçırılmaması gereken tarihi bir fırsat" olduğunu vurgulamış[927] 44. Münih Güvenlik Konferansı'nda "medeniyetler arası diyalogun kurulması ve geliştirilmesininin, Türkiye'nin AB'ye katılımının desteklenmesi ile mümkün olacağını" belirtmiş[928], 2010 yılında Fransa'daki "Türk Mevsimi" etkinliklerinin kapanış gecesinde, "Türkiye'nin Müslüman kimliği ile laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliğini bir arada başarıyla kaynaştıran bir ülke olarak adeta doğuyla batının kuzeyle güneyin bir sentezini yansıttığını ve "Türkiye'nin üye olduğu bir Avrupa Birliği'nin dünya tarihine yazılmış en önemli barış projelerinden biri olacağına" inandığını söylemiş[929], 2011 yılında PBS televizyonuna verdiği röportajda ise "dertlerinin Batı ile İslam dünyası arasında Türkiye'nin bir köprü görevi görmesi olduğunu ve Medeniyetler İttifakı girişiminin dünyada bir medeniyetler çatışması olmasın, bir medeniyetler ittifakı olsun amacıyla başlatıldığını" ifade etmiştir.[930]

Avrupa Birliği ve gerek somut bir girişim, gerekse bir düşünce olarak M/medeniyetler İ/ittifakı ile ilgili tüm söylemler birlikte ele alındığında AK Parti'nin bu konuda istikrarlı bir yaklaşımı benimsemiş olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği temsil ettiği siyasi değerler açısından bir modernlik ölçütü olarak sunulmakta ve üyelik gerçekleşsin gerçekleşmesin bu siyasi prensiplerin çağdaşlaşma yolunda benimseneceği her fırsatta dile getirilmektedir. Fakat özellikle ilişkilerin gerildiği dönemlerde, bugün Avrupa Birliği'nde temsil edilen siyasi değerlerin aslında insanlığın ortak birikiminin bir sonucu olduğu ve bu değerlere ulaşmak için illa Avrupa Birliği üyesi olmak gerekmediği vurgulanmaktadır. Yine de Avrupa Birliği yolundan vazgeçilmemekte ve bu istek "ulusal gururu" ve AK Parti'nin tabanının bir bölümünü rahatsız etmeyecek

[926] "Erdoğan, IPI Dünya Kongresi'nde Konuştu", **Hürriyet**, 15 Mayıs 2007.
[927] "Korumalar Birbirine Girdi", **Hürriyet**, 15 Ocak 2008.
[928] " PKK Avrupa'dan Para Topluyor", **Hürriyet**, 09 Şubat 2008.
[929] "Türkiye Mevsimi Bitti", **Hürriyet**, 07 Nisan 2010.
[930] "Erdoğan'ın Charlie Rose Röportajının Tam Metni", **Hürriyet**, 22 Eylül 2011.

şekilde, insanlığın yararına olacak bir "barış projesi"ne tercüme edilmektedir. Avrupa Birliği'nin aslında bir barış projesi olduğu varsayımı tekrarlanarak, aynı zamanda Birliğin "medeniyetler çatışması" tezini doğru çıkartacak bir Hristiyan kulübüne dönüşme riski taşıdığı ve bu riskin ancak ve ancak Türkiye'nin üyeliği ile bertaraf edilebileceği fikri üzerinde durulmaktadır. AK Parti vizyonunda bu anlamda Türkiye'yi özgün kılan şey İslam medeniyetini temsil ediyor olmakla birlikte, "demokrasi" gibi Avrupa Birliği'nde temsil edilen siyasi prensipleri de benimsemiş olmasıdır. Türkiye'nin üyeliği ile 1,5 milyarlık İslam dünyasının Avrupa Birliği'nde temsil edileceği fikri oldukça büyük bir iddia olmakla beraber Türkiye'yi açık ve net olarak İslam medeniyeti bloğuna yerleştirmekte ve bu şekilde din üzerinden bir medeniyetler ayrışmasını da yeniden üretmektedir. Ayrıca, İslam medeniyetini bu şekilde temsil etme sorumluluğunun da özellikle Osmanlı geçmişi nedeniyle İslam ülkelerinin "hamisi" olan Türkiye'de olduğu fikri de bir alt başlık olarak bu yaklaşımın içinde bulunmaktadır. Nitekim AK Parti iktidarı birçok durumda yine medeniyetler ittifakı çerçevesinde İslam dünyasının savunuculuğu rolünü üstlenmiştir.

İslam Dünyasının Savunucusu Olarak Türkiye

Arap Birliği Zirvesi kapsamında düzenlenen "Medeniyetler Diyaloğu" adlı konferansta yaptığı ve "Bismillahirrahmanirrahim", "Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla" sözleriyle başladığı konuşmasında Erdoğan, ilk kez Danimarka'da yayınlanan ve çeşitli Müslüman ülkelerin büyük tepkisi ile karşılaşan Peygamber Muhammed karikatürleri ile ilgili şunları söylemiştir:

> "Söz konusu karikatürlerin ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. İfade özgürlüğü, bir başkasının özgürlük sınırlarına kadar olabilir. Hristiyanlık dininin peygamberi Hz. İsa aleyhisselam bizim de peygamberimizdir. Aynı şekilde Hz. Musa da bizim peygamberimizdir. Hz. Muhammed için sevgimiz, inancımız neyi gerektiriyorsa, onlar için de bu gerekir. İnancımızın gereği budur. Müslüman'ın yaklaşımı budur. Aynı yaklaşımı diğer dinlerden beklemek de en doğal hakkımızdır. Uluslararası toplum, karikatür krizinin ardında çok daha farklı bir durum olduğunu farketmiştir. Biz, medeniyetler çatışması istemiyoruz,

> ama dünyada medeniyetler çatışması isteyenler var. Müslümanları, teröre bulaşan bir dinin mensupları olarak göstermek isteyenler var. Biz bu tuzağın içine düşmemeliyiz, düşmeyeceğiz de... 11 Eylül teröründen sonra dünyada İslam'a karşı bir yaklaşım biçimi sergilenmeye başlanmıştır. 'İslami terör' ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak İslam ile terörü bir arada anmak yanlıştır. İslam barış dinidir. İslam, bir insanın öldürülmesini, diğer insanın öldürülmesi olarak gören bir dindir. Böyle bir dini, nasıl terör kavramıyla özdeşleştirebilirsiniz? İslam ile terörü kimse bir arada ifade edemez. Kimsenin buna hakkı yoktur, bu saygısızlıktır."

Antisemitizm[931] gibi islamofobinin de bir insanlık suçu olduğunu söyleyen Erdoğan, demokrasi, hoşgörü gibi kavramların "Batılı kavramlar" olarak takdim edildiğini, fakat bu değerlerin hiçbir uygarlığın tekelinde olmadıklarını, evrensel olduklarını, kolektif aklın bir sonucu olduklarını vurgulamıştır. Medeniyetler arasında diyalog için Türkiye'nin AB'ye katılımının da önem arz ettiğini belirten Erdoğan, Türkiye'nin birleştirici kimliğini ön plana çıkartmak gerektiğini, Türkiye'nin kimliğinin ona doğal bir misyon yüklediğini ifade etmiştir.[932] Medeniyetler çatışması tezinin İslomofobi temelinde dünyayı bölmek ve kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek için bilinçli bir girişim olduğu düşüncesi **Küresel Barış Vizyonu** kitabında da dile getirilmiştir.[933]

Benzer şekilde Erdoğan, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada İslam karşıtlığının anti-semitizm gibi "insanlık suçu" olarak değerlendirilmesini isteyerek "Medeniyetler İttifakı" projesi için destek talebinde bulunmuştur.[934]

İslamofobi vurgusu çeşitli vesilelerle sık sık gündeme gelmiştir. Örneğin Erdoğan AK Parti İstanbul İl Başkanlığınca Wow İstanbul Otel'de düzenlenen "Medeniyetleri Buluşturan Liderler İstanbul'da Buluşuyor" başlıklı iftar yemeğinde "Medeniyetler ittifakının temel misyonunun, birbirini doğru anlama çabası olduğunu" vurgulayarak,

---

[931] Antisemitizm bir ulusal, etnik, dinî ya da ırksal grup olarak Yahudilere karşı önyargı, ayrımcılık ve nefret içeren yaklaşımı ifade etmek için kullanılan terimdir ["Religion: Anti-Semitism"; (http://www.jewishvirtuallibrary.org /jsource/antisem.html).(20 Eylül 2013)].
[932] "Erdoğan: Dünyada Medeniyetler Çatışması İsteyenler Var", **Hürriyet**, 28 Mart 2006.
[933] Bkz. (877), ERDOĞAN.
[934] "Erdoğan: Eleştiriye 'Evet' Ancak Hakarete 'Hayır'", **Hürriyet**, 28 Haziran 2006.

"bizler antisemitizmi insanlık suçu ilan ederken, islamofobiyi bir insanlık suçu ilan etmesini farklı medeniyetlerin mensuplarından bekliyoruz" demiştir.[935]

Benzer bir söylem 2009 yılında İsviçre'de yapılan referandum sonucu ülkede minare yapılmasının yasaklanması ile çıkan krizde de ön plana çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı Girişimi'nin iki eş sunucusundan biri olan Türkiye'nin, farklı kültür ve inançlar arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörü ortamının güçlendirilmesi yönünde yoğun çaba içerisinde olduğu ve İsviçre halkının kararının ülkede büyük üzüntü ile karşılandığı ifade edilmiştir.[936]

Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nin yeni hizmet binasının açılışında ise Başbakan Erdoğan tarafından, Avrupa genelinde ekonomik krizle bağlantılı olarak yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığının arttığı belirtilmiş, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki önyargıların yıkılmasının önemine değinilmiş ve bu amaçla başlatılan Medeniyetler İttifakı girişiminin öneminin daha iyi anlaşıldığını vurgulanmıştır.[937]

Bu örneklerde görüldüğü gibi Medeniyetler İttifakı konusu dünyada popülerliğini kaybederken, Türkiye açısından daha çok İslam medeniyetinin savunuculuğu ve koruyuculuğunu yaptığı bir platform hâline gelmiştir.

2013 yılında islamofobi üzerinden yürütülen söylem Erdoğan'ın antisemitizm ve islamofobiyi, siyonizm[938] ile aynı kefeye koyan konuşmaları yüzünden ufak çaplı bir krize dönüşmüştür. İlk önce Berlin'de yeni Türk Büyükelçilik binası açılışında,

---

[935] "Medeniyetler Buluşması", **Hürriyet**, 16 Eylül 2008.
[936] "Dışişleri: Minare Yasağı Hayal Kırıklığı", **Hürriyet**, 01 Aralık 2009.
[937] "Erdoğan Almanya'daki Türklere Seslendi", **Hürriyet**, 30 Ekim 2012.
[938] Daha önce de belirtildiği gibi anti-semitizm ve İslamofobi, birincisi Yahudilere ikincisi ise Müslümanlara karşı önyargı, ayrımcılık ve nefret içereren yaklaşımları ifade etmek için kullanılan terimlerken, siyonizm tamamen ayrı bir kavramdır. Siyonizm terimi ilk kez Nathan Birnbaum tarafından 1890 yılında kullanılmıştır. Çok genel hatları ile Yahudi halkının anavatanlarına dönme ve İsrail topraklarında egemenliklerini sürdürmelerini hedefleyen ulusal harketi ifade etmektedir. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra İsrail Devleti'nin gelişmesi ve İsrail halkının korunması düşünceleri de bu kavramın anlamının içerisine dâhil olmuştur. Zaman içerisinde siyonizm felsefesinde görüş sayrılıkları meydana gelmiş ve siyasi, dinî, sosyalist, teritoryal siyonizm gibi ayrımlar ortaya çıkmıştır ["Zionism: A Definition of Zionism", (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/zionism .html).(18 Eylül 2013)].

Almanya'daki Türklere seslenerek Avrupa'da yükselmekte olan ırkçılığın medeniyetler ittifakı projesi karşısında ciddi bir sorun alanı olduğunu, Müslüman ülkelere yönelik kayıtsızlığa ek olarak ülkeleri dışında yaşayan Müslümanlara yönelik kırıcı, incitici, rencide edici tavırların vicdanları yaralamaya devam ettiğini, tıpkı siyonizm, antisemitizm gibi faşizm gibi İslamofobi'nin de insanlık suçu olarak görülmesi kaçınılmaz hâl aldığını belirtten Erdoğan[939], 2013 yılı Medeniyetler İttifakı forumunun açılış konuşmasında da "siyonizm gibi, antisemitizm gibi, faşizm gibi, İslamofobinin de bir insanlık suçu olarak görülmesi" gerektiğini ve Medeniyetler İttifakı'nın, önyargıları ortadan kaldırmak, uçurumları kapatmak noktasında oluşturulmuş en anlamlı çabalardan biri" olduğunu söyleyince[940] İsrail, ABD ve Birleşmiş Milletler'den ardarda tepkiler gelmiş, Beyaz Saray Sözcüsü Tommy Vietor Erdoğan'ın siyonizmin bir insanlık suçu olduğu yorumunu "saldırgan ve hatalı" bularak reddediklerini söylerken, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-mun'un ofisinden yapılan açıklamada "sorumlu liderlik başlığı altında yapılan bir toplantıda böylesine yaralayıcı ve ayrıştırıcı yorumlar yapılmasının talihsiz olduğu" belirtilmiştir. İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ise "Türkiye Başbakanı'nın Siyonizm'le Nazizm arasında yaptığı kıyaslamayı kınadığını" ifade etmiş, Moskova Başhahamı ve Avrupa Hahamlar Konferansı Başkanı Pinchas Goldschmidt de, Erdoğan'ın Siyonizm eleştirisinin anti-Semitizm boyutlarına vardığını belirterek, bunun "Yahudi halkına ve özünde barış olan bir harekete yapılmış cahilce ve nefret dolu bir saldırı" olduğunu söylemiştir.[941]

Bu son örnek tam da İslam medeniyeti temsilciliğinin gitgide Türkiye'yi bir köprüden çok Batı karşıtı bir noktada konumlandırmaya doğru gittiğinin de bir göstergesi olarak okunabilir. Fakat zaman zaman Batı ile ilişkiler bu şekilde zedeleniyor gibi gözükse de gerek ticari, gerek askeri ilişkiler ele alındığında Amerika, Avrupa ya da İsrail ilişkilerinde bir kopuştan bahsetmek mümkün değildir. Yine de söylemlerin geneli birlikte ele alındığında stratejik derinlik adına İslam medeniyeti aidiyetinin ulusal kimlik içerisinde değerinin oldukça güçlendiği söylenebilir.[942] Bu durum özgüvenli

[939] "BM'de Reform Yapacağız", **Hürriyet**, 28 Şubat 2013.
[940] "Erdoğan'dan İmralı Açıklaması", **Hürriyet**, 27 Şubat 2013.
[941] "Siyonizm Çıkışına ABD de Tepki Gösterdi", **Hürriyet,** 01 Mart 2013.
[942] Şüphesiz medeniyet aidiyeti oldukça karmaşık ve göreceli bir konudur. Örneğin söz konusu açıklamalarla anti-semitist bir tavır benimsemekle suçlanan AK Parti, birçok kez İsrail ile kurduğu olumlu ilişkiler yüzünden Milli Görüş'ü temsil eden partiler tarafından "siyonizme alet olmakla" olmakla

proaktif bir politikanın da gereği olarak görülmektedir. Daha önce Davutoğlu'nun değerlendirmelerinde açıkça görüldüğü üzere İslam medeniyeti aidiyeti üzerinden etki alanını genişletmek ülkenin potansiyel gücünü ortaya çıkartmak için geliştirilen uluslarası stratejinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Erdoğan bu durumu çeşitli vesilelerle "ülkede uzun yıllar vizyon eksikliği çekildiğini, Türkiye'nin sadece köprü değil aynı zamanda merkez ve kilit bir ülke olduğunu, bütün Ortadoğu'nun Asya'nın Afrika'nın Avrupa'nın eğitim merkezi olmak gibi bir potansiyeli olduğunu ve bunun sadece ekonomik değil aynı zamanda eğitim, insan ve dış politika potansiyeli olduğunu"[943] ya da "Türkiye'nin dünya kamuoyunda sessiz devrim olarak nitelendirilen büyük bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmekte olduğunu, yıllarca atıl kalan kapasitesini harekete geçirdiğini ve insanının o büyük potansiyel ve dinamizmini ortaya çıkarmayı başardığını"[944], "Türkiye'nin, kabına sığmayacak, köşesine çekilmeyecek, içine kapanmayacak kadar büyük bir ülke olduğunu", "artık Türkiye'de, farklı ülkelerin liderleri karşısında el pençe divan duran bir iktidar olmadığını", "küçük düşünmek gibi bir seçeneğin Türkiye'nin önünden kalktığını, Türkiye'nin artık büyük düşünmek, büyüklüğüne, tarihine, şanına yakışır şekilde bir duruş sergilemek durumunda olduğunu", "hiç kimsenin bu ülke insanını itip kakamayacağını, bu ülkeye ikinci sınıf ülke muamelesi yapamayacağını, özellikle "bölgesel meselelerde Türkiye'nin içinde yer almadığı bir denklem kuramayacağını" bunun için küresel barış ve medeniyetler ittifakı dediklerini" ifade ederek vurgulamıştır.[945]

---

suçlanmıştır ("Erbakan Partililerle Bayramlaştı", **Hürriyet**, 18 Kasım 2010; "AK Parti Kendine Demokrat", **Hürriyet**, 29 Kasım 2010; "Usta Varken Çırağa İtibar Edilmez", **Hürriyet**, 27 Aralık 2010). Ayrıca medeniyetlerin sınırlarını net bir şekilde çizmek mümkün değildir, dolayısıyla konu ile zaman zaman farklı yorumlar yapılabilmektedir. Örneğin AK Parti, SP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Bitmez tarafından, değil Batı medeniyetine karşı olmak, Batı medeniyetini İslam medeniyetine tercih etmekle itham etmiştir. Bitmez, AK Parti'yi eş başkanı olduğunu Medeniyetler İttifakı projesinde verdiği sözlerden ötürü din dersi kitaplarından Fatiha Suresi'nin son 2 ayetini çıkarmak, milletin kültürü ile özleşmiş bazı kelimeleri ders kitaplarından çıkarmak, domuz etini, kasaplık hayvan sınıfına sokmak ve zina yasasında yapılan düzenlemeyle zinayı suç olmaktan çıkarmakla suçlayarak, "dindar gençlik yetiştireceğiz demekle dindar gençlik yetiştirilmeyeceğini" söylemiştir. Bitmez, "milli eğitim deyip, Yunan felsefesini, batı mantığını öğretildiği; tıpta İbn-i Sina yemini yerine Hipokratedildiğini" bir durumda milli gençlikten, dindar gençlikten bahsedilemeyeceğini, yapılanın "Batı medeniyeti bizim medeniyetimizden üstündür" demek olduğunu belirtmiştir ("Zina Serbest Domuz Kasaplık Hayvan, Bu Nasıl Dindarlık", **Hürriyet**, 04 Şubat 2012).

[943] "Erdoğan'dan Önemli Açıklamalar", **Hürriyet**, 15 Eylül 2008.

[944] "Erdoğan: O'nun Hedeflerine Yaklaştık", **Hürriyet**, 10 Kasım 2005.

[945] "Artık El Pençe Duran İktidar Yok", **Hürriyet**, 15 Şubat 2009.

Özetlemek gerekirse M/medeniyetler İ/ittifakı girişimi ve söyleminin AK Parti'nin dış politika stratejisinin önemli bir ayağını oluşturduğunu ve ulusal kimlik vizyonu ile de yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak bu dış politika stratejisinin temelinde kurucu kimliğin kendisini Batı medeniyeti ile özdeşleştirerek Avrupa ve Atlantik eksenli bir dış politika yönelimine hapsetmesine yönelik bir eleştiri bulunmaktadır. Bu durum yöneticilerin millete ve milletin değerlerine güvenmemesi, dolayısıyla ülkenin "gerçek ve özgün kimliği"ne uygun düşmeyen bir dış politika yaklaşımı benimsemeleri olarak yorumlanmaktadır. AK Parti'ye göre Medeniyetler İttifakı tam da bu "hata"yı düzeltmek için uygun bir araç sunmakta; ulus-devlet alanı içerisinde Avrupa ve ABD ile iyi ilişkilerin de birer sembolik sermaye olarak yüksek değerlerine uygun olarak, geleneksel Avrupa ve Atlantik yöneliminden vazgeçmeden, yeni bir yaklaşımı ve kimlik vizyonunu ortaya koymak açısından anlamlı hâle gelmektedir. Türkiye'ye dair geleneksel "köprü" söylemi kabul edilmekle birlikte, Türkiye'nin bir ayağını sağlam bir biçimde ait olduğu medeniyete, Osmanlı-İslam medeniyetine basması gerektiği öngörülmekte, dolayısıyla Batı ile ilişkilerinde de bu medeniyetin temsilciliğine soyunulmaktadır. Böylece, Türkiye'nin gerek siyasi, gerek kültürel gerekse ekonomik anlamda potansiyel gücünü de açığa çıkartarak, hinterlandını, eski Osmanlı sınırları içerisinde kalan Müslüman toplumları içerisine alarak genişletmesi beklenmektedir. Her ne kadar bu strateji çok yoğun bir biçimde hoşgörü, diyalog ve barış kavramları ile beraber ortaya konulsa da, gerek medeniyeti "bizimki" ve "ötekininki" olarak ikiye ayıran, gerekse hoşgörü, diyalog ve barış gibi bazı değerleri ait olunan medeniyetin doğal özellikleri gibi kabul ederken, "ötekinin" medeniyetini yer yer eleştiren bir yaklaşımla, tam da medeniyet ayrımını keskinleştirici ve mutlaklaştırıcı bir yol izlenmektedir. Bu şekilde ulusal kimlik içerisinde, bir yandan birer ideal olarak Avrupa Birliği'nde temsil edilen "demokrasi" gibi siyasi prensiplerin yeri korunur ve yeniden üretilirken, öte yandan İslam medeniyeti aidiyeti ağırlık kazanmakta ve bu durum bazen tutarsızlık ve iç çelişkilere yol açmaktadır. Nitekim siyonizm ile islamofobiyi özdeşleştiren açıklamalarda bu çelişki bilinçli ya da bilinçsiz olarak su yüzüne çıkmıştır.

5.2. Proaktif Bir Ulusal Girişim: "Uluslararası Türkçe Olimpiyatları"

Medeniyetler İttifakı ile büyük benzerlikler taşıyan ve yine kurucu kimliğin kendini Batı medeniyeti ile özdeşleştirerek Avrupa ve Atlantik eksenli bir dış politika yönelimine hapsetmesi hatasının düzelticisi olarak görülen bir başka girişim ise Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'dır. 2013 yılındaki resmi adıyla "Uluslararası Dil ve Kültür Festivali", bu çalışmada tercih edilecek popüler adıyla ise "Uluslararası Türkçe Olimpiyatları", Türkiye'nin uluslararası konumlandırması bağlamında hedeflediği "stratejik gücü" sağlama yolunda öne çıkan organizasyonlardan bir tanesidir.

Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, Gülen cemaatine ait "Hizmet" hareketi çerçevesinde başta Türki Cumhuriyetler olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde açılan Türk okullarında çalışan "eğitim gönüllüleri" tarafından temeli atılan ve hem bu okulların başarılarını ortaya koymayı, hem uluslarası düzeyde Türkçe'nin gelişmesi ve popülerleşmesini sağlamayı, hem de uluslararası ilişkilere barışa dayalı kültürel bir boyut kazandırmayı hedefleyen bir organizasyondur. Çok kısaca ifade etmek gerekirse, organizasyonun temelini, çeşitli ülkelerde Türkçe öğrenen öğrencilerin elemelerden geçerek, Türkiye'de düzenlenen final yarışmaları için biraraya gelmeleri oluşturmaktadır.[946]

Uluslararası Türkçe Olimpiyatları aslında, aynı Fethullah Gülen öncülüğünde yürüyen Hizmet hareketi tarafından yurt dışında açılan Türk okulları gibi sivil bir girişimdir, dolayısıyla AK Parti hükümetinin bir icraati olarak düşünülemez. Fakat zaman içerisinde gerek devlet imkânlarının organizasyon için seferber edilmesi, gerekse hükümet yetkililerinin organizasyonlara bizzat katılımları ve verdikleri destek, yılda bir kez Türkiye'de gerçekleşen Uluslararası Türkçe Olimpiyatları etkinliklerinin adeta resmi bir bayram görünümüne bürünmesini sağlamıştır.

Bu bölümde, bir yandan ulus-devlet alanının sermaye konfigürasyonlarının dönüşümü açısından anlam taşıyan Gülen cemaati, Türkçe Olimpiyatları ve hükümet arasındaki ilişkilere odaklanılacak, öte yandan özellikle AK Parti'nin önde gelen isimlerinin söylemleri üzerinden Türkçe Olimpiyatları'nın uluslararası düzlemde nasıl bir ulusal kimlik konumlandırmasına işaret ettiği tartışılacaktır.

---

[946] "Uluslararası Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkceolimpiyatlari .com.tr).(21 Ağustos 2013); **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013.

Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'nın Kısa Tarihçesi

Türkçe Olimpiyatları'nın temeli, 1999 yılında yurt dışında açılan Türk okullarına "eğitim gönüllüleri" olarak giden öğretmenler tarafından kurulan ve ilkokul-lise düzeyinde Türkçe öğrenen yabancılar için yayınlar yapan Dilset Yayınları tarafından atılmıştır. Türkçe öğretimi üzerine uzmanlaşmış farklı ülkelerden gelen Türkçe öğretmenlerinden oluşan ve yılda bir kez toplanan Dilset yayın komitesi Türkiye'de yaptığı bir toplantıda, matematik, fizik olimpiyatlarına benzer bir Türkçe olimpiyatı düzenlemeye karar vermiş ve akabinde 2003 yılında mütevazi bir organizasyonla 1. Türkçe Olimpiyatları gerçekleştirilmiştir. Bu organizasyon çerçevesinde dilbilgisi, konuşma gibi alanlarda yapılan yarışmalar sonrası bir piyes sergilenmiş ve öğrencilere küçük bir Türkiye turu yaptırılmıştır. Organizasyona Afganistan, Arnavutluk, Azerbeycan, Bosna Hersek, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Moğolistan, Moldova, Rusya Federasyonu Başkurdistan, Rusya Federasyonu Tataristan, Romanya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukranya ve Kırım Özerk Cumhuriyeti ülkeleri katılmışlardır.[947]

2. Türkçe Olimpiyatları'nda (2004) ise bu ülkelerin arasına Amerika Birleşik Devletleri, Bulgaristan, Güney Afrika, Gürcistan, Kosova ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti eklenirken, bir önceki yıla göre daha büyük bir ödül töreni düzenlenmiş ve ödül töreninde hükümet TBMM Başkanı Bülent Arınç tarafından temsil edilmiştir. 3. Türkçe Olimpiyatları'da (2005) katılımcı ülke sayısı artmaya devam ederken organizasyona Kızılcahamam Asya Termal'de yapılan bir haftalık bir bilim kampı da eklenmiş, yarışmaların kapsamı şiir ve şarkı dalları ile genişletilmiş ve ödül töreninde yine TBMM Başkanı Bülent Arınç da yer almıştır.[948]

2006 yılında Uluslararası Türkçe Derneği (TÜRKÇEDER) kurulmuş ve bu tarihten itibaren iyice büyüyen etkinliklerin organizasyonlarını üstlenmiştir. Her ne kadar organizasyonu TÜRKÇEDER tarafından oluşturulmuş tertip heyeti gerçekleştirse de organizasyonda TÜRKÇEDER görevlilerinin dışında "öğretmeninden öğrencisine, sanatçısından sunucusuna, yönetmeninden reji ekibine, sahne tasarımcısından ışıkçısına,

[947](http://www.turkceolimpiyatlari .com.tr).(21 Ağustos 2013); **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013
[948] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013

fotoğrafçısından, kameramanına, reklamcısından medya planlamacısına, sanat yönetmeninden sosyal medya yöneticilerine, güvenlik görevlilerinden kostümcüsüne varıncaya kadar" büyük bir ekibin çalıştığı da belirtilmektedir.[949]

4. Türkçe Olimpiyatları'na (2006) ünlü ses sanatçısı Sertab Erener'in katılarak çocuklarla olimpiyat şarkısını seslendirmesi organizasyonun ne şekilde popülerleşmeye başladığının da bir göstergesidir. 5. Türkçe Olimpiyatları'da (2007) yarışmacı ülke sayısı 100'e çıkarken, katılımcı sayısı da 500'e çıkmış, öte yandan genel kültür, "yabancı dili Türkçe", özel beceriler gibi yeni dallar da yarışmaya eklenmiştir. Bu yıl Ferhat Göçer, İstanbul'un Fethi'nin 554. yılı kutlamaları kapsamında Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda verdiği konserde Türkçe Olimpiyatları Şarkı Yarışması'nda "Yastayım" şarkısıyla ilk 10'a giren Makedonyalı Havsa Mula ile düet yapmıştır.[950] Final gecesinde devlet erkanından TBMM Başkanı Bülent Arınç, eşi Münevver Arınç, Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, eski İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, DP Genel Başkanı Mehmet Ağar, İstanbul Valisi Muammer Güler ve İstanbul Emniyet Müdürü Celalettin Cerrah hazır bulunmuşlardır.[951] Yine bu yıl ilk defa bir grup öğrenci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Erdoğan tarafından TBMM'nde kabul edilmişlerdir.[952]

6. Türkçe Olimpiyatları'ndan (2008) önce etkinliklerin Anadolu'nun farklı şehirlerine yayılmasına karar verilmiş ve organizasyon süresince turne grupları organizasyon kapsamında farklı şehirleri dolaşmaya başlamışlardır. Tüm bu illerdeki organizasyonlarda idari erkandan isimler bulunurken, ilk defa organizasyon kapsamında Meclis Özel Ödülleri verilmeye başlanmıştır. 7. Türkçe Olimpiyatları'nda (2009) katılımcı ülke sayısı artık 115'i bulmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül bir grup katılımcı öğrenciyi Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde kabul etmiş, olimpiyatların kapanış töreninde başta Başbakan Erdoğan olmak üzere, İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, İstanbul Emniyet Müdürü Hüseyin Çapkın ve AK Parti milletvekilleri gibi devlet ve hükümet görevlilerinin yanı

[949] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 18.
[950] "Yastayım Düeti", **Hürriyet**, 31 Mayıs 2007.
[951] "Güzel Türkçeleriyle Madalyayı Hak Ettiler", **Hürriyet,** 03 Haziran 2007.
[952] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013.

sıra, TÜSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ da eşi ile birlikte hazır bulunmuşlardır. Ayrıca bu yıldan itibaren her yıl, olimpiyatlardan önce yayınlanan ve olimpiyatların önemine ilişkin yazı ve röportajlar, olimpiyatlarla ilgili bilgiler ve bir önceki yılın olimpiyatlarından haberler içeren **Türkçe Olimpiyatları** dergisi çıkarılmaya başlanmıştır.[953]

8. Türkçe Olimpiyatları'nda (2010) organizasyon daha da büyürken, hükümet tarafından da daha çok sahiplenilmiştir. Açılış programı Dolmabahçe Sarayı'nda yapılırken dereceye giren Türkçe öğretmenlerinin ödüllerini Başbakan Erdoğan vermiştir. 9. Türkçe Olimpiyatları'nda (2011) yarışmalara Türkiye'de üniversitelerde öğrenim gören yabancı öğrenciler de katılmaya başlamışlar, 135 ülkeden 1500 öğrencinin katıldığı 10. Türkçe Olimpiyatları (2012) kapsamında ise başta İstanbul'da düzenlenen Kültür Şöleni ve TT Arena Olimpiyat Stadındaki kapanış töreni olmak üzere çok büyük organizasyonlar gerçekleştirilmiştir.[954]

En son 2013 yılına gelindiğinde katılımcı ülkeler arasında; Afganistan, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Angola, Arjantin, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Azerbeycan, Azerbeycan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Bagladeş, Belarus, Belçika, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri, Bosna Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Burkina Faso, Cezayir, Chinese Taipei, Çad, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Endonezya, Estonya, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Gabon, Galler, Gambiye, Gana, Gine, Gine Bissau, Güney Afrika, Güney Kore, Gürcistan, Haiti, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, Irak, İngiltere, İran, İskoçya, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kamboçya, Kamerun, Kanada, Karadağ, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Kosova, Kuveyt, Kuzey İrlanda, Laos, Letonya, Liberya, Liechtenstein, Litvanya, Lübnan, Lüksemburg, Macaristan, Madagaskar, Makedonya, Malavi, Maldivler, Malezya, Mali, Meksika, Mısır, Moğolistan, Moldova, Moritanya, Mozambik, Myanmar (Burma), Nepal, Nijer, Nijerya, Norçeç, Orta Afrika, Özbekistan, Pakistan, Panama, Paraguay,

---

[953] "Forması Kenyalı kartaldan", **Hürriyet**, 04 Haziran 2009; "Uluslararası Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkce olimpiyatlari.com.tr).(21 Ağustos 2013); **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013.

[954] "Bize Her Yer Trabzon", **Hürriyet**, 01 Temmuz 2011; "Türkçenin Final Gecesi", **Hürriyet**, 02 Temmuz 2011; Türkçe Olimpiyatları, no:4, Mayıs 2013.

Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonu Tataristan Ö. C., Senegal, Sırbistan, Singapur, Slovakya, Slovenya, Somali, Sri Lanka, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Şili, Tacikistan, Tanzanya, Tanzanya Zanzibar, Tayland, Togo, Tunus, Türkmenistan, Uganda, Ukranya, Ukranya Kırım Ö. C., Umman (Oman), Ürdün, Venezuela, Vietnam, Yemen, Yeni Zelenda, Yunanistan, Zambiya, ve Zimbabve bulunmaktadır.[955]

Yukarıda belirtildiği gibi yarışmaya katılan ülkeler kadar yarışmanın kapsamı da geçen yıllar içerisinde oldukça genişlemiştir. 2013 yılında Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'nın ya da resmi adıyla 11. Uluslararası Dil ve Kültür Festivali'nin, aldığı şekil şöyledir: Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün de aracılığı ile başta Türk Okulları olmak üzere dünya genelinde Türkçe öğreten eğitim kurumlarına programa ilişkin bilgi gönderilmekte ve katılmak isteyen ekipler internet sitesinden başvurularını yapmaktadırlar. Şarkı, şiir, ses ve halk oyunları yarışmasına 12-16, diğer dallardaki yarışmalara ise 13-19 yaş arasındaki öğrenciler katılabilmektedirler. Yarışmalarda Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler "Yabancı Dili Türkçe" yarışmalarında, son beş yılını yurt dışında geçirmiş ana dili Türkçe olan öğrenciler "Ana Dili Türkçe" yarışmalarında, ayrıca öğrencilerden ayrı bir kategoride yarışan Türkçe öğretmenleri ise "Öğretmen Bilgi Yarışması"nda yer alabilmektedirler.[956]

2013 yılı için Ocak ayından itibaren ülkeler genelinde seçmeler başlamış ve finalistler belirlenmiş, organizasyon Mayıs ayı sonunda İzmir'de gerçekleştirilen ve öğrencilerin kurdukları stantlarda geldikleri ülkelerinin tarihi, turistik ve sanatsal zenginliklerini tanıttıkları "Kültür Şöleni" ile başlamıştır. Açılış töreni 1 Haziran 2013'de Ankara'da 19 Mayıs Stadyumunda yapılmış, 1-16 Haziran tarihleri arasında 5 ayrı turne grubu Türkiye'nin neredeyse ellinin üzerinde ilini dolaşarak gösterilerini sunmuşlar, bu arada öğrenciler de gönüllü ailelerin evlerinde misafir edilmişlerdir. 7 Haziran'da İstanbul'da şarkı, 8 Haziran'da Ankara'da şiir finalleri düzenlenmiş ve en

[955] "Ülkeler", (http://www.turkceolimpiyatlari.com.tr/1504-2/).(26 Temmuz 2013)
[956] "Uluslararası Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkceolimpiyatlari.com.tr).(21 Ağustos 2013)

son 16 Haziran'da İstanbul Atatürk Olimpiyat Stadında Final gecesi gerçekleşmiştir.[957] Organizasyon kapsamında aynı zamanda, Türk diline ve kültürüne hizmet eden devlet görevlileri, siyasetçi ve çeşitli sektörlerden isimlere de özel hizmet ödülleri verilmiştir.

Türkçe Olimpiyatları'nın kısa tarihinden de izlenebileceği gibi AK Parti hükümetinin etkinliğe desteği yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. Türkçe Olimpiyatları'nın devletle ilişkisi sadece hükümetten isimlerin Türkiye'de yapılan etkinliklere katılımı ve demeçlerinde etkinlikleri desteklemeleri ile de sınırlı değildir. 2013 yılında yapılan Mısır finaline Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın katılması[958]; ya da Ukrayna finalinde Büyükelçi Mehmet Samsar'ın yanı sıra İstanbul Vali Yardımcısı Harun Kaya'nın da bulunması[959] gibi örnekler yurdışında yapılan etkinliklerde de Türkiye'nin Cumhuriyeti resmi düzeyde temsil edildiğini göstermektedir.

Ayrıca hükümetten isimler organizasyonun tertip heyetinde de yer almışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi TBMM Başkanvekili Prof. Dr. Mehmet Sağlam 2013 yılında tertip heyetinin başkanlığını yaparken (Başkan), Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bülent Arınç da heyette bulunmuştur.[960]

Türkçe Olimpiyatları'nın hükümet tarafından bir devlet organizasyonu olarak benimsendiğinin belki de en büyük göstergesi 2012 yılında Uluslararası Türkçe Olimpiyatları için 10. yıla özel madeni para basılmasıdır. Yapılan yazılı açıklamaya göre, olimpiyatlara özel 2 bin adet 50 TL hatıra gümüş para ve 1 milyon adet 1 TL olarak iki farklı şekilde basılmıştır. Paraların, bir yüzünde "İnsanlık el ele" sloganı, diğer yüzünde de Türkçe Olimpiyatları 10. yıl özel logosu yer almıştır. Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü'nce basılan, 925 ayar gümüşten olan ve nominal değeri 50 TL olarak belirlenen hatıra paraları 100 TL fiyattan satışa sunulurken, 1 milyon adet basılan 1 liralar ise tedavüle girmiştir.[961]

---

[957] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 22-27; "Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkce olimpiyatlari.com.tr/hakkinda/).(26 Temmuz 2013)
[958] "11. Türkçe Olimpiyatları Mısır Finali Yapıldı", **Hürriyet**, 17 Mart 2013.
[959] "Altın Madalya 15 Öğrenciye", **Hürriyet**, 01 Nisan 2013.
[960] "Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkce olimpiyatlari.com.tr/hakkinda/).(26 Temmuz 2013)
[961] "Bir Milyon Adet Hatıra Para", **Hürriyet**, 15. Haziran 2012.

Gülen Cemaati, Türkçe Olimpiyatları ve Hükümet Üçgeni

Türkçe Olimpiyatları'nın devlete doğru yolculuğunun bu çalışma için dikkat çekici noktalarından biri, organizasyonun öncülerinden Fethullah Gülen figürü ve Gülen cemaatine bağlı Hizmet hareketinin de, organizasyonun kendisiyle beraber devlete doğru hareket ediyor olması anlamına gelmesidir.

Her ne kadar Gülen:

> "Esas marifet; mücerred bir söz karşısında tereddüt etmeden çantasını eline alıp gidenlerin yaptığıdır. Ben o arkadaşların hepsinin alnından öperim. O marifeti, meçhul bir dünyaya giden, nereye gittiğini, nasıl geçineceğini bilmeyen, gittikten sonra altı ay, bir sene maaş alamadan orada hizmet eden o arkadaşlar ortaya koydular. Onların arkasında da tarih boyunca civanmertliğiyle serfiraz olan mübarek milletimiz vardı. Bu açıdan, mesele tamamen millete aittir; onu sadece bir camiaya, bir cemaate mal etmek doğru değildir."[962]

sözleri ile Türk Okullarını ve Türkçe Olimpiyatları'nı sahiplenmek istemese de organizasyonun temelini oluşturan Türk okullarının Gülen'in Hizmet hareketi çerçevesinde açıldığı bilinmektedir.[963] Nitekim ülke finallerinin yapıldığı çeşitli okullarla ilgili haberlere Gülen'in kişisel internet sitesinde de yer verilmiştir. Örneğin 2013 yılı Ukrayna finalinin yapıldığı Uluslararası Meridyen Okulu, sitede, 6. mezuniyet töreninden sonra Gülen'in öğrencilerin başarıları ile ilgili görüşlerine değinen bir haberle yer almış[964]; Mısır finalinin yapıldığı Selahattin Türk Okulları'nın açılışı ile ilgili haberler de yine sitede duyurulmuştur.[965]

Ayrıca tertip heyetindeki isimlere bakıldığında da bu bağlantı ön plana çıkmaktadır. 11. Türkçe Olimpiyatları (2013) tertip heyetinde[966] Gülen cemaatine

---

[962] **Türkçe Olimpiyatları,** no:4, Mayıs 2013, 54.
[963] T. ATEŞ & E. KARAKAŞ & İ. ORTAYLI, Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları
[964] "Ukranya'daki Uluslararası Meridyen Okulu, 6. Mezunlarını Uğurladı", (http://tr.fgulen.com/content /view /13960/11/).(31 Temmuz 2013)
[965] "Selahattin Türk Okulu Mısır'daki Halkasını Genişletiyor", (http://tr.fgulen.com/content/view/ 20161/11/).(24 Ağustos 2013)
[966] 2013 yılı 11. Türkçe Olimpiyatları tertip heyeti TBMM Başkanvekili Prof. Dr. Mehmet Sağlam (Başkan), Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bülent Arınç, Eski Başbakan Yıldırım Akbulut,

yakınlığı ile bilinen Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Başkanı, **Zaman** gazetesi Genel Yayın Müdürü, Samanyolu Yayın Grubu Genel Müdürü ile Fatih Üniversitesi gibi cemaat bağlantılı[967] üniversitelerden birçok akademisyen bulunmaktadır. Bank Asya'nın her yıl tekrarlayan sponsorluğu da aynı bağlamda değerlendirilebilir.[968]

Gülen'in eserlerine de Türkçe Olimpiyatları kapsamında yer verilmektedir. Örneğin 2013 yılında Türkçe Öğretmenleri için yapılan bilgi yarışmasının ön elemesi için yapılacak testin okuma listesinde Grigory Petrov'un **Beyaz Zambaklar Ülkesinde**, Ali Çolak'ın **Bir Ateş Yakmak**, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın **Beş Şehir**, Mustafa Kutlu'nun **Uzun Hikâye**, İskender Pala'nın **Od** adlı kitaplarının yanı sıra Fethullah Gülen'in **Beyan** adlı eseri yer almaktadır.[969]

Gülen'in Türkçe Olimpiyatları ile bu bağlantısı göz önünde bulunduruluğunda, daha önce ulus-devlet alanında tartışmalara vesile olmuş bir isim olan Gülen'in bu organizasyon üzerinden devlete yolculuğu da görülebilir. Fakat burada bir parantez açarak Gülen'in devlet ile ilişkisi konusunda da net bir yorum yapmanın zor olduğu da vurgulanmalıdır.

Eski Millî Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler, Eski Devlet Bakanı Işılay Saygın, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalin, MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürü Mehmet Küçük, TİKA Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Daire Başkanı Dr. Mehmet Yılmaz, Türk Hava Yolları Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu Üyesi Doç. Dr. Temel Kotil, Uluslararası Üniversiteler Birliği Başkanı Prof. Dr. Şerif Ali Tekalan, Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı Genel Sekreteri Hüseyin Erdem, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Başkanı Mustafa Yeşil, **Zaman** gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem Dumanlı, Samanyolu Yayın Grubu Genel Müdürü Genel Koordinatör Dr. Hidayet Karaca, TÜRKÇEDER Başkanı Genel Sekreter Dr. Ali Ursavaş (Genel Koordinatör) ve TÜRKÇEDER Başkan Yardımcısı Tuncay Öztürk (Genel Sekreter)'den oluşmaktadır. Organizasyonun Bilim Kurulu ise Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın (Türk Dil Kurumu Eski Başkanı), Prof. Dr. Mahmut Kaplan (Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı), Prof.Dr. Murat Özbay (Gazi Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü), Prof. Dr. Mustafa Özkan (İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı / Dekan) , Prof. Dr. Ertuğrul Yaman (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yeni Türk Dili Bölümü), Prof. Dr. Menderes Coşkun (Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü), Prof. Dr. Âlim Gür (Selçuk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü), Prof. Dr. Hayati Develi (Yunus Emre Ensitüsü Başkanı), Doç. Dr. Yusuf Çetindağ (Fatih Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü), Doç.Dr. Aziz Kılınç (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü), Doç. Dr. Mustafa Sarı (Mevlana Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Başkanı), Doç. Dr. Mehmet Gümüşkılıç (Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü), Doç. Dr. Hüseyin Özcan (Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü), Yard. Doç. Dr. Sezayi Coşkun (Yıldız Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü Başkanı), Yard. Doç. Dr. Ersin Terez (İstanbul Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü), Yard. Doç. Dr. Ramazan Çakır (Mevlana Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü) 'dan oluşmuştur ["Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkce olimpiyatlari.com.tr /hakkinda/).(26 Temmuz 2013)].

[967] Yılmaz ÖZTUNA, "Fethullah Gülen Hoca'nın Okulları", 98.

[968] "Uluslararasi Türkçe Olimpiyatları", (http://www.turkce olimpiyatlari .com.tr).(21 Ağustos 2013); Türkçe Olimpiyatları, no:4, Mayıs 2013)

[969] "Bilgi Yarışmaları", (http://www.turkc eolimpiyatlari.com.tr/bilgi-yarismalari/).(9 Ağustos 2013)

Daha önce de belirtildiği gibi aslında Gülen içinden ayrıldığı Nur hareketine oranla devletle çok daha fazla işbirliği içerisine girmiş ve üstü örtük de olsa çok daha fazla meşruiyet kazanmıştır. Fakat bu, çatışmaların yaşandığı gerçeğini de değiştirmemektedir. Örneğin Gülen hakkında 1960'lı yıllarda askerliğini yaparken bir camide verdiği vaaz yüzünden dava açılmış, fakat Gülen bu davadan beraat etmiştir. Nitekim Gülen'in, 1968 yılında İzmir Kestanepazarı Kur'an Kursu'nda hocalık yaparken Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Diyanet Görevlisi olarak hacca gönderilmesi tamamen devlet kurumlarından dışlanmış olmadığının bir göstergesi olarak okunabilir. Gülen 1971 yılında 12 Mart Muhtırası döneminde de tutuklanmış, aynı yıl içerisinde ise tahliye edilmiştir. 1970'li yıllarda verdiği konferanslar ve yazdığı yazılarla etkinliği artan Gülen'in İzmir Kestanepazarı'nda verdiği vaazları sağ partileden siyasetçiler, işadamları hatta devlet görevlilerinin takip ettiği bilinmektedir. Gülen'in devletle ilişkileri 1980 darbesi Özal döneminde yumuşamış, özellikle hareketin yurt dışında açtığı Türk okullarIna devlet görevlileri destek vermişlerdir. 1992 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal Kazakistan Cumhurbaşkanı'na yazdığı bir mektupla Gülen okullarına kefil olduğunu belirtmiştir. Benzer bir mektubu 1993'te Cumhurbaşkanı Demirel Gürcistan Devlet Başkanına yazmıştır. Tansu Çiller, Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz ve Genel Kurmay Eski Başkanı İsmail Hakkı Karadayı çeşitli vesilelerle Türk okullarını ziyaret eden diğer devlet görevlileridir. Dahası yurt dışındaki Türk okulları açıldıklarından beri Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı ile resmi veya gayri resmi olarak bağlantılı şekilde çalışmışlardır.[970] Yurt içinde de 1996 yılında kurulan Fatih Üniversitesi'nin açılış töreninde Gülen'in yanı sıra, Cumhurbaşkanı Demirel, Alparslan Türkeş, Rıza Akçalı ve birçok siyasetçi, bilim adamı ve işadamının bulunması dikkat çekicidir. Fakat 1990'lı yılların sonlarına doğru, özellikle Refah Partisi iktidarı döneminde Türk Silahlı Kuvvetlerinin hareket üzerindeki kontrolü de yoğunlaşmıştır. Bu arada Gülen de 1997 yılında sağlık sorunları nedeniyle ABD'ye gitmiştir. 1999'da ATV'de Fethullah Gülen'e ait montaj olduğu iddia edilen görüntüler yayınlandıktan sonra hakkında soruşturma başlatılmış ve Ankara DGM Cumhuriyet Savcısı, hakkında soruşturma yürüttüğü Fethullah Gülen'in tutuklanmasını talep etmiştir. Bu karar kaldırılsa da daha sonra Ankara DGM Cumhuriyet Başsavcılığı, Gülen için 'laik devlet yapısını değiştirerek yerine dinî kurallara dayalı bir devlet kurmak amacıyla yasadışı

[970] Bu ilişkilerin net bir şekilde görüldüğü detaylı bir örnek olarak Kazak Türk Eğitim Vakfı (KATEV) örneği için Bkz. (266), TURAM, 219-238.

örgüt kurup bu amaç doğrultusunda faaliyetlerde bulunduğu' gerekçesiyle Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesine göre, 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezası istemiştir. 2003 yılında Fethullah Gülen'in, 10 yıla kadar hapis istemiyle yargılandığı davanın kesin hükme bağlanması, 4616 sayılı şartla salıverilmeye, dava ve cezaların ertelenmesine dair kanun uyarınca ertelenmiştir. 5 Mayıs 2006'da 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun "terör tanımı" başlıklı 1. maddesinde yapılan değişiklik ile terör örgütü tanımına cürüm işleme ve silahlı eylem şartının da getirilmesiyle, Mart 2007'de Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi, Terörle Mücadele Yasası gereğince suçun oluşmadığı hükmüne vararak, sanık Fethullah Gülen'in savılan suçtan beraat etmesine karar vermiştir. Haziran 2008'de ise Yargıtay Genel Kurulu tarafından Gülen'in beraati oybirliğiyle onanmıştır.[971]

Kısacası Gülen hareketinin devlet ile ilişkileri karmaşık bir yapı arz etmektedir. Yine de devlet yetkilileri tarafından Gülen'in şahsına ve öncülük ettiği harekete doğrudan destek verilmesi yakın Türkiye tarihinde çok da alışılmış bir durum değildir. Oysa Türkçe Olimpiyatları bu durum için uygun bir vesile oluşturmuştur. Örneğin 5. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'nın (2007) finaline katılan eski İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu ABD'de bulunan Fethullah Gülen'i kastederek, "Bu işin büyük mimarı olan büyük insana buradan saygılarımı sunuyorum" derken, DP Genel Başkanı Mehmet Ağar da Gülen'e övgülerini sunmuş, olimpiyata katılan gençler için "Gönül tellerimizi titrettiler" diyen Ağar, konuşmasına "Tabii onların arkasında elbette bu toprakların yetiştirdiği değerler var, öğretmenlerimiz var, imanlı inançlı şahsi çıkarları bir kenara bırakmış ideal sahibi insanlar var ki, geçen yıl söylediğim gibi Fethullah Hoca Efendi var." ifadeleriyle sözlerine devam etmiştir.[972] 2011 yılında yapılan organizasyonun final gecesinde de yarışmanın jüri üyelerinden yönetmen Sinan Çetin, Fethullah Gülen'e Türkçe Olimpiyatlarından ötürü teşekkür etmiş, Çetin'in "Ona teşekkür etmemin en önemli tarafı, bu ülkeyi, bu insanları, bu dili sevdirdiği için, Hrant Dink'in katillerine ve Orhan Pamuk'a 'seni öldüreceğiz' diyenlere bu ülkeyi bırakmadığı için. Bu ülkede, bu ülkeyi sevmenin bir suç olmadığını, hatta gurur verici olduğunu

[971] A.g.k., 99-101; "Hayat Hikayesi", (http://www.fethullahgulen.info/hayathikayesi.htm).(21 Ağustos 2013); Faruk TUNCER, "Gülen'in Eğitim Anlayışı ve Zihni Oluşum Temelleri", 261-264; Yasin AKTAY, "Bir Toplumsal Hareket Olarak Okullaşma", 303; Bkz. (963), ATEŞ – KARAKAŞ-ORTAYLI; "Fethullah Gülen Hakkındaki Davalara Ne Oldu", **Hürriyet,** 15 Haziran 2012.
[972] "Güzel Türkçeleriyle Madalyayı Hak Ettiler", **Hürriyet,** 03 Haziran 2007.

gösterdiği için Fethullah Gülen'e teşekkür ediyorum" diye konuşmuş, bu sözleri medyada geniş yer bulmuştur.[973] 9. Türkçe Olimpiyatları (2011) kapsamında Şanlıurfa'da düzenlenen etkinliklerde canlı bağlantı ile törene bağlanan şarkıcı İbrahim Tatlıses de organizasyonda emeği geçen herkese teşekkürlerini sunarak "bu organizasyonun manevi lideri, değerli büyüğümüzün ellerinden öpüyor, saygı ve sevgilerimi sunuyorum." diyerek Fethullah Gülen'i işaret etmiştir.[974]

2012 yılında yapılan Türkçe Olimpiyatları'nın kapanış töreninde ise bu sefer Başbakan Erdoğan Gülen'e seslenerek; "Gurbet hasrettir. Hasretin bedeli çok ağırdır. Faturası çok ağırdır. Biz gurbette olup şu vatan topraklarının hasreti içerisinde olanları aramızda görmek istiyoruz" sözleri ile Gülen'i Türkiye'ye dönmeye davet etmiş ve bu sözler medyada büyük yankı bulmuştur. Gülen, çağrıların başka kişiler tarafından daha önce de yapıldığını fakat birilerinin kendisini kullanarak idareyi zor duruma sokması ve Türkiye'de olumlu şeyler olmasına engel olması ihtimaline karşı bir süre daha Türkiye'ye dönmeyeceğini söylemiştir. Başbakan Erdoğan, "Türkçe Olimpiyatları öncesinde böyle bir beklentinin olduğunu bildiği için bu beklentiyi dile getirdiğini" belirtmiş, "yasal olarak zaten bir maninin olmadığından" bahsetmiş, "fakat takdirin kendisine ait olduğunu" eklemiştir.[975]

Nitekim 2013 yılına gelindiğinde kapanış töreninde Fethullah Gülen'in sözlerini yazdığı "Hicran ve Ümit" adlı eser seslendirilmiş, Gülen'in olimpiyatlar ile ilgili kısa bir konuşmasına yer verilmiş, seyircilere Gülen'in geçmiş yıllarda, "Bu olimpiyatların yapıldığı açık kapalı stadyumlar da size dar gelecek" dediği görüntüler izletilmiştir.[976] Bu örnekler net olarak Gülen'in Türkiye ulus-devlet alanı içerisinde belli bir meşruiyet seviyesine ulaştığını göstermektedir. Nitekim **Hürriyet** gazetesinde etkinlikle ilgili yazdığı bir köşe yazısında Semercioğlu, yaşanan dönüşümü, 2003'te yapılan ilk Türkçe Olimpiyatları sırasında organizasyon ekibinin internet sitelerine parasıyla ilan yayınlatmakta bile zorlanırken, 2013 yılına gelindiğinde etkinliğin reklamının ulusal

[973] "Çetin'den Gülen'e Teşekkür", **Hürriyet,** 22 Haziran 2011.
[974] "Türkçe Olimpiyatlarında Tatlıses Sürprizi", **Hürriyet,** 27 Haziran 2011.
[975] "Erdoğan: "Takdir Kendilerine Aittir"", **Hürriyet**, 17 Haziran 2012; "Gülen: "Dönemem", Erdoğan: "Takdir Kendisine Ait"", **Hürriyet,** 17 Haziran 2012; "Gülen'e 'Dön' Çağrısı", **Hürriyet,** 15 Haziran 2012.
[976] "11.Türkçe Olimpiyatları'nda Görkemli Kapanış", **Hürriyet**, 16 Haziran 2013; "Alkışlı Kapanış", **Hürriyet,** 18 Haziran 2013.

kanallarda "kamu spotu", yani parasız olarak yayınlandığının altını çizerek belirtmiştir.[977]

Öyle ki Gülen sadece meşruiyet kazanmamış, AK Parti'nin iktidarı süresince harekete bağlılık pozitif bir sermaye hâline gelmiştir. Ahmet Hakan **Hürriyet** gazetesindeki köşesinde "Türkçe Olimpiyatları'nın artık törende boy göstererek memleketin önemli bir iktidar odağıyla arayı sıcak tutma vesilesi hâline geldiğini" vurgulayarak "düne kadar Türkçe Olimpiyatları'na burun kıvıranların, küçük görenlerin, pas vermeyenlerin, uzak duranların bilhassa bu yıl takıp takıştırıp soluğu törenlerde almalarına sinirlendiği için düzenleyenlere söz verdiği hâlde bu yıl törenlere katılmadığını" belirtmiştir.[978]

Bu süreç içerisinde bir grup kişi ise Gülen'e herhangi bir yakınlık duymadıkları hâlde Türk okullarını ve Türkçe Olimpiyatları organizasyonunu desteklediklerini belirtmişlerdir. Örneğin **Hürriyet** gazetesinde yazan Enis Berberoğlu, Fethullah Gülen Hareketi'ne siyaseten hiçbir yakınlık duymadığı hâlde, eskiden mezun olduğu yabancı lisenin dünya çapında birçok kardeş okulu kapanırken bugün dünya üzerinde 100'den fazla Türk okulu olmasından çok etkilendiğini ve memnuniyet duyduğunu belirtmiş[979], aynı gazetede yazan Ahmet Hakan Fethullah Gülen Hareketi'ni kastederek cemaate bir karşıtlığı ya da bağlılığının olmadığına dikkat çekmiş, yine de "cemaat tarafından dünya çapında açılmış okullardan gelen çocukların estirdiği bahar ve kardeşlik havasından müthiş etkilenmiş durumda" olduğunu belirterek, "çekik gözlü bir Moğol kızından bildik bir Barış Manço şarkısını", "Kara derili çok güzel bir Afrika çocuğundan "Sivas'ın yolları" türküsünü" ya da "sapsarı saçlı Litvanyalı bir kız çocuğunun okuduğu Türkçe şiiri", "Bir Azeri kızından Karadeniz türküsü" dinlemenin güzelliğinden bahsetmiştir.[980] Aynı gazeteden Rauf Tamer de "Dünyada hiçbir ülke, hiçbir kurum, hiçbir komite, hiçbir cemiyet veya cemaat, böyle bir olimpiyat düzenleyemez." diyerek emeği geçenleri gönülden kutladığını ifade etmiştir.[981]

---

[977] Cengiz SEMERCİOĞLU, "Türkçe Olimpiyatları mı 23 Nisan Çocuk Şenliği mi?, **Hürriyet**, 18 Haziran 2013.
[978] Ahmet HAKAN, "Alın Size Çiçek Gibi Bir Arabulucu: Cemil Çiçek", **Hürriyet**, 02 Temmuz 2011.
[979] Enis BERBEROĞLU, "Türk Okullarının Talebeleri Ankara'da", **Hürriyet**, 31 Mayıs 2009.
[980] Ahmet HAKAN , "Fethullah Gülen'den Uğur Dündar Portresi", **Hürriyet**, 03 Haziran 2009.
[981] Rauf TAMER, "Babalara Dair", **Hürriyet**, 19 Haziran 2011.

Organizasyon muhalefet partilerinden de destek bulmuştur. 10. Türkçe Olimpiyatları için Türkiye'ye gelen farklı ülkelerden öğrencileri Meclis'teki çalışma ofisinde de kabul eden eski CHP Lideri Deniz Baykal, "Türkçe Olimpiyatları" için yapılan davet üzerine, etkinlik yetkililerine gönderdiği mektubunda, "Bu gayret ve hizmete ilham, emek ve destek verenleri şükranla anmak hepimiz için bir vicdan borcudur" demiş, bunu "intikam duygusunun yerine hoşgörü, gururun yerine alçakgönüllülük anlayışını koymanın zamanı" olarak nitelendirmiştir.[982] 2013 yılında CHP'li İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu ise 11. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları kapsamında düzenlenen Kültür Şöleni'nde hazır bulunmuştur.[983]

Bu durumun, artık Gülen'in, ulus-devlet alanında Türkçe Olimpiyatları'nın meşruiyetini zedeleyen değil tam tersine zaman zaman artıran bir sembol hâline geldiğini gösterdiği, dolayısıyla ulus-devlet alanındaki sermaye konfigürasyonunun İslam lehine dönüşmesinin bir göstergesi olarak okunabileceği söylenebilir. Bunun nedeni sadece Gülen'in İslami bir hareketin öncüsü olması değil, aynı zamanda organizasyonun arkasında bulunan Türk okulları girşiminin de niteliğidir. Şüphesiz yurt dışında açılan Türk okulları dinî okullar, Türkçe Olimpiyatları da dinî bir organizasyon değildir. Fakat, hem bu okullarda hâkim kültürün dinî rengi, hem de Hizmet hareketinin, hükümetin söylemlerinde de yeniden üretilen, ulusal hizmete dinî bir nitelik kazandıran yaklaşımı bu çalışma için oldukça anlamlıdır.

"Türkçe'yi Güzel Kullanmamak Milli Günahtır"[984] - Dinî Olanla Ulusal Olanın Füzyonu

Hizmet Hareketi tarafından yurt dışında açılan Türk okullarının, dinî nitelik taşıyıp taşımadığı üzerine çeşitli yazılar yazılmıştır. Fakat genel kanaat bu okulların

---

[982] "Hizmete İlham Verenleri Şükranla Anmak Borçtur", **Hürriyet**, 11 Haziran 2012; "Türkçesine Hayran Kaldı", **Hürriyet,** 12 Haziran 2012.
[983] "Hizmete İlham Verenleri Şükranla Anmak Borçtur", **Hürriyet**, 11 Haziran 2012; "Türkçesine Hayran Kaldı", **Hürriyet**, 12 Haziran 2012; "Kocaoğlu'ndan Kültürpark'ta Afrika Turu", **Hürriyet**, 27 Mayıs 2013.
[984] Ahmet HAKAN, "Sıktı Ama Şu Sağduyu Çağrıları", **Hürriyet**, 25 Haziran 2011; "Hocaefendi'nin Edebiyata Dair Fikirlerini Anlama Yolculuğu – 4", (http://tr.fgulen.com/content/view/18351/12/).(2 Ağustos 2013); M. Fethullah GÜLEN, Fikir Atlası: "Milli Günah", 174.

kesinlikle doğrudan dinî eğitim veren okullar olmadığı yönündedir. Açıldığı ülkenin müfredatına uygun eğitim veren bu okullarda yerel dil ile birlikte, İngilizce ve Türkçe öğretilmektedir. Ayrıca okullarda Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Atatürk'e bağlılık da ön plana çıkmaktadır. Okullarda Atatürk Köşeleri bulunmakta, duvarlarda Atatürk resimleri ve Atatürk'ün sözleri yer almaktadır. Öğrencilerin Türkçe'sine önem verilmekte, öğrenciler törenlerde İstiklal Marşı'nı söylemektedirler.[985] Söz konusu okullarla ilgili detaylı bir çalışma olarak Ateş, Karakaş ve Ortaylı tarafından derlenen **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**[986] adlı kitaptan faydananılabilir. Kitap çok farklı görüşteki ve yazar, siyasetçi, diplomat gibi farklı mesleklerdeki kişilerin söz konusu okullarla ilgili deneyim ve görüşlerinden oluşmakta, dolayısıyla okullar hakkında farklı bakış açılarını yansıtmaktadır. Yine de tüm makaleler birlikte ele alındığında okullarda hâkim olan dinî rengi fark etmek de olasıdır. Okulların genel olarak ahlaklı toplum yaratmak gibi bir ideal çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Nitekim Sarıbay söz konusu okullara ilişkin olarak "'ahlaklı insan'ın 'ahlaklı toplum'u doğuracağına dair felsefi anlamda romantik yaklaşımın bu okulların ruhunu oluşturduğu" izlenimini dile getirmiştir.[987] "Ahlak" konusu ön plana çıkınca ister istemez "ahlak"ın içeriğinin de doldurulması gerekmektedir. İşte bu noktada İslam vurgusu yüksek bir Türk kültürünün, ahlaklılığın bir şekli olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin bu "ahlak" çerçevesinde okullarda alkol ve tütün kullanımının yasak olması ve bunun ikna yoluyla yapılması gibi prensipler benimsenmiştir.[988] Ortaylı, bu okullarda öğrencilerin Türkiye'de yapılamayan bir şekilde Türk terbiyesi ve Türk geleneksel yaşam tarzı ile yetiştirildiklerini, bunun içinde "büyüklere saygı, temiz olmak, içki içmemek" gibi unsurlar bulunduğunu belirtmiştir.[989] Bulaç da bu okullardan mezun olan öğrencilerin "ailenin dağılma sürecine girdiği, alkolizm, aile içi şiddet, nesiller arasında yabancılaşma, nikah dışı cinsel ilişkilerin yaygınlaşma eğilimine girdiği bir dünyada" eski dinlerinde kalsalar bile "aileye bir değer olarak önem vermekte, anne babalarına saygılı davranmakta, eşlerine sadakat göstermekte, kamu kaynaklarının kullanımı ve genel toplumsal yarar konularında hassasiyet sahibi olmakta" olduklarını, öğrencilere bakıldığında "gençliğin normal belirtisi sayılan

[985] Bkz. (266), TURAM, 187-188, 226.
[986] Bkz. (963), ATEŞ – KARAKAŞ-ORTAYLI.
[987] A. Yaşar SARIBAY, "Dünyanın Geleceğinde Okullar", 86.
[988] Bkz. (963), ATEŞ – KARAKAŞ-ORTAYLI, 13-14.
[989] İlber ORTAYLI, "Globalleşen Dünyaya Alternatif Türk Okulları", 48-49.

havailik, delikanlılığın dahi törpülenmiş" olduğunun görüldüğünü belirtmiştir.[990] Amaç Müslüman olmayan öğrencileri Müslüman yapmak olmasa da, İslam'ın ve Türklüğün tanıtılması ve hem bu öğrencilerin sempatisinin kazanılması, hem de bu unsurların onlar için örnek teşkil etmesi istenen sonuçlardan bazılarıdır. Bu yüzden Aktan, bu okullarda yapılanın bir tür misyonerlik olduğunu, fakat bunun Hristiyanların Amerika, Afrika ve Asya'da yaptığı "çıplak misyonerlik"ten daha farklı olduğunu, daha çok "İslam'ı gösterme, insanları haberdar etme" amacını taşıdığını söylemiştir.[991] Kılıçbay da okulların amacını "İngilizcenin işlevselliği sayesinde öğrenci çekmek ve sonra onlara Gülen ilkeleri doğrultusunda ahlaka ağırlık veren bir eğitim sunmak ve bu sayede İslamiyet ve Türklük hakkında olumlu bir kanaat uyandırmak" olarak özetlemiştir.[992] Göktürk ise Gülen okullarını yaratan Hizmet hareketinin "yurt dışında Müslümanlığa ve Türklüğe karşı bir sempati oluşturmaya, yurt içinde de daha dindar bir toplum yaratmaya çalışan", "yüksek ahlaklı ve mutlu bir toplumun da ancak bu yolla yaratılabileceğine inanan" sivil bir girişim olduğunu vurgulamıştır.[993] Turam'a göre söz konusu ahlaki eğitim daha çok okuldan sonraki etkinliklerde verilmektedir. Örneğin Kazakistandaki okullarda öğrencilere hijyen, giyim kuşam, kişisel bağımlılıklar gibi hayat tarzına ilişkin konularda eğitim verilirken, çocukların Türk gelenek, değer ve davranış kodlarına aşina olması sağlanmaktadır.[994]

10. Türkçe Olimpiyatları kompozisyon dalı birincisi İda Bajramoviç'in kompozisyonu da okullarda hâkim olan dinî renge dair bir ipucu sunabilir. Kompozisyon şöyledir:

> "Tam on sene önce hasreti gidermeye, insanları ele ele tutuşturmaya, kalpleri ısındırmaya ve fethetmeye çalışan bir avuç gönüllü ufukta göründü. Bayramın geleceğini görenlerin gönülleri umut ile doluyordu. Daha kundakta olan barış kaynağının bir gün bu kadar büyüyeceğini ve ölü dünyanın üzerine rahmet gibi yağacağını kim bilebilirdi?
>
> Ben Bosnalıyım. İnsanların çok ağır imtihanlarını kaybettiği bir ülkenin çocuğuyum. Ülkemin en yeşil tepeleri şimdi bembeyaz

[990] Ali BULAÇ, "Türk Okulları: Küresel Bir Açılım", 188, 190.
[991] Güzdüz AKTAN, "Japonya'da Tanıdığım Türk Okulları", 40.
[992] M. Ali KILIÇBAY, "Fethullah Gülen Okulları", 68.
[993] Gülay GÖKTÜRK, "Beyaz Adam Başımı Okşadı", 110.
[994] Bkz. (266), TURAM, 227.

> şehitliklerle dolu.(...) Cahiliye dönemini aratmayan günler yaşandı Osmanlı yadigarı Bosna'da... Tüm kapılar kapanmıştı umuda giden. Aslında dünyanın durumu da Bosna'nınkinden farklı değildi. Dünya adeta bir çığlık olmuştu. Müsamaha, diyalog, hoşgörü... (...) Özellikle biz, Türkçe Olimpiyatları'nın çocukları barışın ne demek olduğunu iyi biliyoruz. Burada el ele vermiş Boşnak, Sırp, Hırvat öğrencileri görüyorsanız, Iraklı ve Amerikalı öğrenciler yeni bir dünya kurmak niyetinde birleşmişse bu barış değil de nedir?(...)
>
> Mehmet Âkif'in söylediği hissiyatla: "Ya Rab, bu karanlık gecenin yok mu sabahı?" diyor vicdan olanlar. Bu soruya gençlik cevap vermeli. Her kışın bir baharı, her gecenin bir neharı vardır deyip insanlığın barış içinde mutlu bir şekilde yaşaması için çalışmalı.
>
> Burası cennetten bir bahçe gibi. Türkçe Olimpiyatları'nı gören her ruh-u beşer gerçek barışı görmüştür. Dünyanın en hassas kalpleri burada toplanmış. Belli ki canlar cananını bulmuş, cümle günah affolmuş, dert ve keder def olmuş. O zaman Alvarlı Efe Hazretleri'nin de dediği Bayram Türkçe'nin bayramı olmuş.
>
> Ben bütün dünya bu barışı yaşasın istiyorum. Arkadaşlarımla herkese barışı anlatarak daha iyi bir dünya kurmak için çalışacağım. El ele vermek varken karşı durmak niye?"[995]

Şüphesiz bu kompozisyonun Türk okullarının tümünü temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Fakat müjdeyi "bayram" ile, iyilikleri "rahmet", kötülüklerin yaşandığı dönemi "Cahiliye Dönemi" ile sembolize eden, daha önceki bölümlerde ele alındığı gibi, İslamcı bir düşünür olarak tanınmakla birlikte AK Parti'nin kurulış tarihi aanlatısında da önemli bir yer tutan Mehmet Âkif'e referans veren ve İslami kültürü yansıtan bu kompozisyon, en azından birinci seçilmesi ve Türkçe Olimpiyatları Dergisi'nde yer almasıyla Türk Okulları ve Türkçe Olimpiyatları hakkında biraz da olsa bilgi vermektedir.

Türkçe Olimpiyatları organizasyonları ile ilgili olarak ise, her ne kadar büyük ölçüde seküler bir içeriğe sahip olsalar da, bu organizasyonlar sırasında zaman zaman Türkçe Olimpiyatları'nın "Müslümanlığı"nın altının çizildiğini de söylemek

[995] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 74.

mümkündür. 10. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'nda (2012) yarışan Müslüman ülke çocuklarından oluşan Naat Korosu'na, Sinan Erdem Spor Salonu'nda Naat programı düzenletilmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Türkçe Olimpiyatları dergisinde söz konusu etkinlikle ilgili olarak şu habere yer verilmiştir:

> "Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsında 'insanlığın önüne açılan sınırsız bir yükseliş ufku; varlığın özüne yolculuk' anlamına gelen Miraç Kandili dolayısıyla düzenlenen programda günün anlam ve önemini belirten eserler, sohbetler, dualar ve naatlar seslendirildi. Dünya çocukları, farklı dillerde naat okuyup salonu dolduranlara unutulmaz bir gece yaşattı."[996]

Ayrıca gerek okullarda verilen eğitimin gerekse Türkçe Olimpiyatları'nın niteliğinden bağımsız olarak yurt dışında açılan Türk okullarında çalışanların motivasyonları da dinî bir nitelik taşımaktadır. Gülen cemmatinde bu faaliyetler "Hizmet" kavramı çerçevesinde değerlendirilmekte ve verilen görevlerin kutsallığına inanılmaktadır.[997] Türk okullarının içerisinde ilk olan ve 1990'ların sonlarında Azerbeycan'da faaliyete başlayan okul orada zorluklar içinde yaşayan Türk kökenli Müslüman halka hizmet amacıyla kurulmuştur.[998] Bu okulların zor şartlarda "inançlı" ve "hamiyetli" öğretmen ve işadamları sayesinde yaşadığı sık sık vurgulanan bir temadır.[999] Bu kişiler, tam da hiçbir karşılık beklemeden bir ideal uğruna fedakârlık yaptıkları için, zaman zaman "misyoner" olarak tanımlanmaktadırlar.[1000] Türk Okulları üzerine yazılan makalelerde öğretmenlerin fedakârlıkları üzerine birçok hikayeye rastlanmaktadır. Örneğin Tekalan, Azerbeycan'da tanıştığı bir Türk öğretmene sorduğu "Ne zaman Türkiye'ye döneceksin?" sorusuna aldığı "biz dönmeye gelmedik, biz buralara ölmeye geldik" cevabını bu fedakârlığın bir göstergesi olarak aktarmıştır.[1001] Özellikle öğretmenliğin kutsallığı üzerine yapılan vurgu Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki eğitim seferberliğini hatırlatmaktadır. Nitekim Gülen hareketi de benzer bir seferberliği ortaya koyduğu için kimileri tarafından bir dinî hareket değil bir "eğitim hareketi" olarak adlandırılmalıdır. Gülen öğretmenliğin kutsallığını sık sık

[996] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 55.
[997] Bkz. (266), TURAM, 147.
[998] Bkz. (963), ATEŞ – KARAKAŞ-ORTAYLI, 13-14.
[999] Mehmet SAĞLAM, "Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış", 33.
[1000] Bkz. (992), KILIÇBAY, 67- 68.
[1001] Ş. Ali TEKALAN, "Sevgi ve Fedakarlı Abideleri: Türk Öğretmenleri", 236.

vurgulamaktadır. [1002] Yasin, bu durumun öğretmenliğin kutsallığına dair dinî referanslardan da beslendiğini ve Türk–İslam geleneğindeki "fikir akıncılığı, dervişlik, murabıtlık gibi tiplemelerle" tarihsel bir kökene dayandırıldığını aktarmıştır. Bu durum öğretmenliğin cemaat içerisinde de saygınlık sağlayan bir meslek hâline gelmesine ve böylece iyi eğitimli gençlerin piyasa düzeni içerisinde çok değeri olmadığı hâlde, başka mesleklerde alabilecekleri daha yüksek maaşlardan vazgeçerek, zor şartlar altında Türk okullarında öğretmenlik yapmayı tercih etmelerine neden olmaktadır.[1003] Tuncer'e göre Gülen hareketinin Cumhuriyet Dönemi'ndeki eğitim seferberliğinden farkı eğitim meselesi ile halk buluşturabilmesindedir. Türkiye'de eğitimin "özellikle entelektüel kesimin söz söylediği, tartıştığı ve proje ürettiği bir alan olduğunu" belirten Tuncer, Gülen'in eğitime verdiği önemi "vaaz ve sohbetlerini dinlemeye gelmiş ve çoğunluğunu esnafın oluşturduğu bir cami cemaatine dahi anlattığını, ehemmiyetinden bahsettiğini, onların ilgisini bu istikamette uyardığını" söyleyerek, bu şekilde geniş halk kitlelerini bu konun içine çektiğini anlatmıştır.[1004] Burada bir parantez açarak yine, Cumhuriyet'in eğitime verdiği önemin, bugün Gülen hareketinin halkla eğitimi buluşturabilmesinde pay sahibi olduğunun altını çizmek gerekir. Seküler eğitimin Cumhuriyet'in kuruluşu, hatta Osmanlı modernleşmesinden itibaren hem sembolik değeri olan bir ideal, hem de toplumsal tabakalar arası yükselmenin pratik bir aracı olarak ortaya çıkması ulus-devlet alanı içerisinde eğitimin değerini yükseltmiş, dolayısı ile bu alandaki tüm eyleyiciler de bundan etkilenmişlerdir. Böylece hem Gülen düşüncesinde eğitimin çok önemli bir unsur olarak ortaya çıkması, hem de Gülen'in düşüncelerini izleyen halk kitlelerinde eğitim seferberliğinin bir ulusal seferberlik olarak kabul edilmesi için de uygun bir zemin oluşmuştur.

Bu fedakârlık ve misyonerlik söylemi, yurt dışındaki Türk okulları ile ilgili 2013 yapımı *Selam*[1005] adlı filmde de son derece ön plana çıkarılmış, filmde iyi eğitimli gençlerin Türkiye'deki iş imkânlarını bırakarak, sevdiklerinden, ailelerinden ayrılarak, savaş ve yoksulluk içerisindeki bölgelere, neredeyse yok denecek kadar az bir maddi

[1002] Bkz. (971), TUNCER, 261-263.
[1003] Bkz. (971), AKTAY, 261-297-298.
[1004] Bkz. (971), TUNCER, 264.
[1005] Levent DEMİRKALE, 2013.

karşılıkla "Allah Rızası" için gitmeleri ve gittikleri her yere iyilik, dostluk, hoşgörü götürmeleri, üç öğretmenin hikayesi üzerinden anlatılmıştır.

İşte tüm bu, Türk okullarında verilen İslam kaynaklı ahlaki eğitim, hem okulların hem de Türkçe Olimpiyatları'nın arkasındaki dinî motivasyon, İslamcı düşünürlere verilen referanslar ve Türkçe Olimpiyatları çatısı altında gerçekleşen İslami nitelikli etkinlikler Türkçe Olimpiyatları'nın dinî yönünü ortaya koymaktadır. Bu çalışma çerçevesinde söz konusu bağlamda Türk Okulları'nın ya da Türkçe Olimpiyatları'nın bir değerlendirilmesi yapılmayacaktır, ortada eleştirilecek unsurlar olabileceği gibi büyük fedakârlıklar ve önemli hizmetlerin de olduğu aşikardır. Fakat bu çalışma için önemli olan daha çok bu fedakârlık söyleminin hükümetin söylemlerinde nasıl yeniden üretildiği ve ulusal olanla dinî olanın hükümet düzleminde nasıl iç içe geçtiğidir. Dönemin Başbakan Yardımcısı Arınç'ın 8. Türkçe Olimpiyatları'nın (2010) Manisa ayağında yaptığı konuşma bu iç içe geçişi örnekler niteliktedir. Arınç katılımın yoğunluğu ve organizasyonun büyüklüğünü vurgulamış ve Manisalılara şöyle hitap etmiştirtir:

> "Bu okulları sizler yaptınız. Anadolu'nun her ferdi o ülkelerin insanını kazanmak için onlarla dostluk kurmak için çok önceden yola çıktılar. Moğolistan ve Teksas'a kadar gittiler. Hedefleri birdi. Madagaskar'a bile okul açtılar. İstiklal Marşı söylediler, Türkiye'yi tanıttılar ve onların gönüllerini kazandılar. Burada Türkçeyi bizden çok daha iyi konuşabilen çocuklar var. Bu okulların yapımında ve hizmetlerine devam etmesinde Manisa'nın da ilçelerin de emeği var. Tüm temiz insanların günlük kazançlarından ayırıp; Allah rızası için bu yola verdiği emek var. Eserlerinizi burada büyük bir gururla izleyiniz. Bunlar sizdendir. Renkleri dilleri, kökenleri ve dinleri de farklı olsa onlar, Türkiye'ye aşık kişilerdir."

Arınç burada bir yandan bu hizmete katkı sağlayanları onurlandırırken bir yandan da bir sonraki yıl Türk Okulu bulunmayan bir devlet ve ülke kalmayacağının müjdesini vermiştir.[1006] Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. 9. Türkçe Olimpiyatları (2011) kapsamındaki açılış töreninde Maliye Bakanı Mehmet Şimşek "bir sevgi ve barış

[1006] "Olimpiyat Çocukları Manisa'da", **Hürriyet**, 08 Haziran 2010.

dili olan Türkçe'nin" bu yolda çalışan hocalar ve gönüllerle evrenselleştiğini[1007] söylerken Sağlık Bakanı Recep Akdağ 10. Türkçe Olimpiyatları'nın (2012) Erzurum'da gerçekleştirilecek ayağından önce yaptığı açıklamada "Türkçe Olimpiyatlarını kavramsal olarak oluşturduğu maneviyatı çok önemsediğini" ifade etmiş ve Türkçe'nin hem Türkiye'de en güzel şekli ile söylenmesine hem de dünyaya yayılmasına gayret içinde olanlara şükranlarını" sunmuştur.[1008]

Burada artık ulusal olan ile dinî olan iç içe geçmiştir. Bir yandan organizasyonun "karşılıksız hayırişi" özelliğine vurgu yapılırken, öte yandan Erdoğan'ın vurguladığı gibi olimpiyatların "Türkçe'nin dünyaya yayılması noktasında çok önemli bir adım" olması[1009], Ankara Belediye Başkanı Gökçek'in ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın dile getirdiği gibi Türkçe öğrenen öğrencilerin farklı ülkelerde farklı sektör ve kademelerde Türk dostları edinilmesini sağlamaları[1010], Cumhurbaşkanı Gül'ün ifade ettiği gibi Türk kültürüne, Türkçeye, Türkiye'nin tanıtılmasına ve ilişkilerin geliştirilmesine büyük katkılarının olması[1011] gibi gayet ulusçu unsurları ön plana çıkartılmaktadır.

Bir ulusal güç olarak Türkçe'nin yayılması organizasyonun temel amaçlarından biri olarak gözükmektedir. Öyle ki 2006 yılında *Mydonose Showland* Türkçe Olimpiyatları'nın etkisiyle ismini değiştirme kararı almış ve bu değişiklik büyük yankı yapmış[1012], bir yıl sonra ise 5. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'nın (2007) yarı finalinin gerçekleştirileceği *Anatolia Showland*'in adı Anadolu Gösteri ve Kongre Merkezi olarak değiştirilmiş ve bu değişiklik nedeniyle Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından mekanın işletmecisine "Onur Ödülü" verilmiştir.[1013]

Bu Türkçe hassasiyeti ile öne çıkan ulusçu vurgunun dinî sorumluluk bilinciyle birleşmesini en güzel biçimde, hem Türk okullarının hem de organizasyonun

[1007] "Altınpark'ta Kültür Şöleni", **Hürriyet,** 19 Haziran 2011.
[1008] "Bakan Akdağ: Kürtajda Orta Yolu Bulacağız", **Hürriyet,** 11 Haziran 2012,
[1009] "Türkçe Hatırası", **Hürriyet**, 29 Mayıs 2007.
[1010] "Altınpark'ta Kültür Şöleni", **Hürriyet**, 19 Haziran 2011; "Bakan Yıldız'a Türkçe Olimpiyatları İçin İlginç Hediye", **Hürriyet,** 04 Haziran 2013.
[1011] "Cumhurbaşkanı Gül: Baskı Çatışmaların Kaynağı Olmuştur", **Hürriyet,** 07 Haziran 2013.
[1012] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 37.
[1013] "Dilleri Ayrı Ama Kaderleri Aynı", **Hürriyet**, 28 Mayıs 2007.

öncülerinden Gülen'in, 2013 Olimpiyatları için verdiği "Türkçe'yi güzel kullanmamak milli günahtır" mesajı örneklemektedir.[1014] Fakat burada bir parantez açarak "Türkçe" tanımının içeriğinin de tek olmadığını hatırlatmak mümkün olacaktır. Gülen ve söz konusu organizasyonlarla ön plana çıkartılan Türkçe hassasiyetinin, kurucu kimliğinkini anımsatsa da, ondan farklı olarak Arapça, Farsça ve Osmanlıca ile beslenmiş bir Türkçe'yi işaret ettiği görülmektedir.[1015]

Turam da Türk Okulları'nda ortaya çıkan hassasiyetin İslam'ın küreselleştirilmesi ya da ulusaşırılaştırılması değil, ulusal kültür ve "milli emanetler"in uluslararasılaştırılması olduğununun altını çizmiştir.[1016]

Fakat burada uluslararası sahneye sadece "Türk" değil, "Müslüman-Türk" olarak çıkılmaktadır. Uluslararasılaştırılan, yani uluslararası piyasada ötekisi ile karşılaşarak hatları belirginleşen ulusallığın dinî niteliği hiç şüphesiz Türk kimliğindeki İslam vurgusunu da güçlendirmektedir. Kısaca Türk okulları ve Uluslararası Türkçe Olimpiyatları ile ulusa ve onun simgesi ulusal dile hizmet dinî bir anlam kazanırken, ulusal kimliğin Müslümanlığının da bir kez daha altı çizilmekte, bir kültürel sermaye olarak Müslümanlığın ulus-devlet alanının özgül sermayesi olan ulusal kimlik konfigürasyonundaki ağırlığı artmaktadır.

Ekonomik Güç Olarak Türkçe Olimpiyatları

Organizasyon ulusal güç anlamında sadece kültürel değil ekonomik alanla da yakından ilişkilidir. Turam, Gülen hareketinin, Nurculardan farklı olarak eğitim faaliyetlerini aynı zamanda iş ağlarını genişletmenin ve kaliteli insan kaynağı yaratmanın da bir aracı olarak gördüklerini söyler.[1017] Nitekim muhafazakâr işadamlarının Türk okullarının sponsorları konumunda olması olimpiyatların iş dünyası

[1014] Ahmet HAKAN, "Sıktı Ama Şu Sağduyu Çağrıları", **Hürriyet**, 25 Haziran 2011; "Hocaefendi'nin Edebiyata Dair Fikirlerini Analama Yolculuğu – 4", (http://tr.fgulen.com/content/view/18351/12/).(2 Ağustos 2013); M. Fethullah GÜLEN, Fikir Atlası: "Milli Günah", 174.
[1015] Bu konuda yorumlar için Bkz. (990), BULAÇ, 195-197.
[1016] Bkz. (266), TURAM, 240.
[1017] A.g.k., 178, 187.

ile de iç içe geçmesine neden olmuştur. Örneğin 2007 yılında Türkçe Olimpiyatları'na katılmak için Türkiye'ye gelen 15 Endonezyalı öğrenci Anadolu Genç İşadamları Derneğince (AGİAD) Kırıkkale'de konuk edilmiş, Kırıkkale Kültür Merkezi'nde düzenlenen programda çocuklar ilahi, şarkı, şiir ve halk oyunlarını içeren bir gösteri sunmuşlardır.[1018] Yine aynı yıl TOBB'un, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türkiye Bilimsel Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK), Türk Patent Enstitüsü (TPE) ve Halk Bankası işbirliği ile düzenlenen 2. Ankara KOBİ Bilgi ve Eğitim Fuarı'nda, Türkçe Olimpiyatları için Ankara'da bulunan Kazakistan Folklor Ekibi Karadeniz yöresinden, Senegal Folklor Ekibi de Silifke yöresinden gösteriler sunmuşlardır.[1019]

Türk Okulları, Türkçe Olimpiyatları ve iş dünyası arasındaki bu ilişkiye 2013 yılında yayınlanan Türkçe Olimpiyatları Dergisi'nde geniş yer verilmiş, dergide konu ile ilgili MÜSİAD Başkanı Nail Opak, İstanbul İhracatçı Birlikleri Başkanı Zekeriya Mete, ASKON (Anadolu Aslanları İşadamları Derneği) Başkanı Mustafa Koca ve TUSKON (Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfedarasyonu) Başkanı Rızanur Meral ile gerçekleştirilen bir söyleşi yer almıştır. "Ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin özü itibarıyla salt ekonomik bir olgu gibi algılansa da karşılıklı alışverişin sosyal ve kültürel alanda ciddi etkilerinin olduğu"nun da vurgulandığı yazıda, "Türkiye'nin başka ülkelerle kurduğu başarılı ticari ilişkilerin ardındaki en etkili aktörlerden birinin Türk okullarında yetişen öğrenciler olduğu" belirtilmiş, bu durumu örnekleyen bazı olaylar aktarılmıştır. Örneğin Yemen'de ortak bir ticaret forumu düzenleneceği zaman yaşanan zorlukların Türk okullarındaki öğretmenlerin devreye girmesi ile aşıldığı ve daha sonra TUSKON'un 2011 yılında Yemen'de bir forum gerçekleştirdiği, aynı yıl içerisinde iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin üç kat arttığı aktarılmıştır. Yine aynı yazıda, TUSKON'nun düzenlediği Gana-Türkiye Ticaret ve Yatırım Forumu için Türkiye'ye gelen Gana Cumhurbaşkanı John Dramani Mahama'nın "Gana ile Türkiye arasındaki bu köprü, ticaret başlamadan önce okulların gelmesiyle başlamıştı" yorumuna ve TUSKON Başkanı Meral'in Türkiye'nin ekonomik gelişiminde Türk okullarından mezun öğrencilerin işlevine dikkat çeken sözlerine yer verilmiştir. Söyleşiler sırasında MÜSİAD Başkanı Opak ise "kalkınmak için para kazanmanın yeterli olmadığına,

[1018] "Endonezyalı 15 Öğrenci Kırıkkale'de Gösteri Yaptı", **Hürriyet**, 14 Mayıs 2007.
[1019] "KOBİ'ler İçin Fırsat Fuarı", **Hürriyet**, 28 Mayıs 2007.

ekonominin ruhunu oluşturan sosyokültürel dinamikleri okumanın şart olduğuna" vurgu yaparak, Türk okullarının bu anlamda etkisinden söz etmiştir. İstanbul İhracatçı Birlikleri Başkanı Zekeriya Mete okulları yurt dışına giden işadamları için "sığınacak birer liman" olarak nitelendirerek, bu limanlarda işadamlarının her türlü desteği alarak tüm sorunlarını çözebildiklerini belirtmiştir. ASKON Başkanı Koca, Türk okullarından öğrencilerin daha kendileri söz konusu ülkeye giriş yapmadan hazırlıkları tamamladıklarını ve tercümanlıktan rehberliğe her türlü desteği sağlayarak iki ülkeye de katkıda bulunduklarından bahsetmiştir. Ayrıca dünyadaki Türk okullarından üniversite için Türkiye'ye gelen gençlerin, Türkiye içerisinde de ikili ekonomik ilişkilerde çok etkili oldukları, Türkiye'de Baran Federasyonu çatısı altında biraraya gelen gençlerin TUSKON'un düzenlediği forumlarda ve bu forumlar sırasında yapılan ikili iş anlaşmalarında çok etkin oldukları aktarılmıştır.[1020]

Özellikle Avrupa ve Amerika'da rekabet gücü düşük küçük ve orta ölçekli Anadolu sermayesi için Afrika ülkeleri ve Türki Cumhuriyetlerin uygun bir pazar oluşturduğu ve bu bölgelerin de Türk okullarının en etkin olduğu bölgeler olduğu birlikte düşünüldüğünde söz konusu okullar ve olimpiyatların ekonomik boyutu daha da net bir şekilde görünür hâle gelmektedir. Nitekim Türk okullarının finansmanı genelde şehir kardeşlikleri şeklinde gerçekleşmekte, Anadolu'da belli bir şehrin iş çevreleri, yurt dışındaki bir şehirdeki Türk okullarının sponsorluğunu üstlenmektedir.[1021] Bostancı da, Türk okulları girişiminin ortaya çıkmasındaki en büyük etkenlerden bir tanesinin Anadolu'da küresel piyasalara açılan küçük ve ortaboy işletmelerle birlikte yeni bir yür esnaf, tüccar, sanayici kimliğinin ortaya çıkması olduğunu belitmiştir. Gülen'in buradaki rolünün daha çok "yol göstericilik" olduğunu vurgulayan Bostancı, bu iş adamlarının "Türk okullarını finanse etmeyi, buralardan maddi ve moral olarak donanımlı insanların yetişmelerini desteklemeyi kendi kimliklerinin, eğilimlerinin, dünyevi ve ruhani konumlarının uyumlu bir projesi olarak değerlendirdiklerini" ve bundan manevi bir tatmin sağlamakla birlikte, bunun maddi sonuçlarını da görmek istediklerini söylemektedir.[1022]

[1020] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 30-34.
[1021] Bkz. (990), BULAÇ,188; Büşra ERSANLI, "Türk Okullarının Eğitim ve Etkileşim Yönü", 228; Bkz. (1001), TEKALAN, 235.
[1022] Naci BOSTANCI, "Yurtdışındaki Türk Okullarının Arka Planı", 176.

Zaman zaman organizasyonun ekonomik kalkınmaya katkısı Türkçe Olimpiyatları sırasında yapılan törenlerde de dile getirilmiştir. Örneğin 10. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları (2012) İzmir ayağında Işılay Saygın, İzmir'in, "dünya barışı ve geleceği için gerçekleştirilen ilk ve tek organizasyon" olarak tanımladığı Türkçe Olimpiyatları'nın meyvelerini, "geleceğin gönül elçileri öğrenciler" aracılığıyla EXPO'da toplayacağına inandığını ifade etmiştir. Aynı gece İzmir Ticaret Odası Başkanı Ekrem Demirtaş, "dünyanın çeşitli ülkelerine iş için gittiklerinde onları karşılayan, tercümanlık yapan, ticaretlerini kolaylaştıran bu öğrenciler gibi binlerce öğrenci olduğunu" küresel güç olma yolunda ilerleyen Türkiye için bu öğrencilerin çok değerli olduğunu, EXPO 2015'e en büyük katkıyı Türk okulları yaptığını, 2020'ye de aynı katkıyı yapacaklarını ve EXPO 2020'nin de İzmir'in olacağını ifade etmiştir.[1023] Nitekim 10. Türkçe Olimpiyatları (2012) Kültür Şöleni için İzmir, EXPO 2020 adaylığı nedeniyle bilinçli bir biçimde seçilmiştir.[1024]

Uluslararası Güç, Strateji ve Proaktivite

Gerek ekonomik, gerek siyasi ve kültürel olarak Türkiye'nin etki alanını artırmada Türk okulları ve Türkçe Olimpiyatları'na yüklenen rolün en güzel ifadelerinden biri ise 9. Türkçe Olimpiyatları Şarkı Yarışması finalinde Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'ın yaptığı konuşmada bulunabilir. Bağış, Türkiye'de yıllarca insan katletmeyi vatanseverlik zanneden bir zihniyetin çocuklara, "Atatürk'ün 7 yaşındayken dayısının çiftliğinde karga kovaladığını" öğrettiğini söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Aynı karga kovalayan korkuluk gibi ezberci bir nesil yetişsin istediler, ama Atatürk'ün, o vizyoner liderin 1930'lu yıllarda Sovyetler'in bir gün çökeceğini öngörerek 60 yıl sonrası için bir talepte bulunduğunu bize öğretmediler. Atatürk, 1930'lu yıllarda 'Sovyetler elbet bir gün çökecektir, ama orada bizimle aynı dili, dini, değerleri paylaşan soydaşlarımız var. Onlarla şimdiden kültür köprüleri kurulmalıdır' diye bir talimat vermiş. Ne acıdır ki Atatürk'ün o hayalini gerçekleştirmekle kalmayıp,

[1023] "Türkçe Olimpiyatları'nda EXPO Sözü", **Hürriyet,** 11 Haziran 2012.
[1024] "Türkçe Olimpiyatları İzmir'de Yapılacak", **Hürriyet**, 21 Mayıs 2013.

> Türk dünyasının da ötesine geçip o kültür köprülerini kuran çok büyük bir zat, bugün vatan hasreti çekiyor. O, diğerleri gibi Atatürk hakkında nutuklar atmaktansa onun hayallerini gerçekleştirmeyi seçti."[1025]

Bu konuşmada Bağış, daha önce AK Parti'nin ulusal tarih anlatısı ile ilgili bölümde de ele alınan yaklaşımına uygun bir biçimde, kurucu sembol Atatürk'ü sahiplenip, ardından gelen dönemi eleştirerek, bugün Türk Okulları ve Türkçe Olimpiyatları'nın zamanında Atatürk'ün de öngördüğü girişimler olduğunu ve gerçek vatanseverliğin göstergeleri olduğunu belirtmiş ve Atatürk'ün hayallerini gerçekleştiren kişinin Fethullah Gülen olduğunu vurgulamıştır. Bu şekilde Gülen doğrudan kurucu sembollerden birine bağlanarak ulus-devlet alanında daha önce hiç sahip olmadığı kadar bir meşruiyet kazanmıştır. Ayrıca Gülen'in özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri ile yaşadığı sürtüşmeye referansla, bu büyük hizmetine rağmen yurt dışına gitmek zorunda kaldığı ifade edilerek, gerçek vatanseverler ve onları ezmeye çalışan seçkinler söylemi bir kez de Türk Okulları ve Türkçe Olimpiyatları söylemi üzerinden yeniden üretilmiştir. Öte yandan uluslararası güç için stratejik bir araç olarak Türk Okulları ile yaklaşımı da yinelenmiştir.

Kısaca gerek yurt dışında açılan Türk okullarının, gerekse Uluslararası Türkçe Olimpiyatlarının ulus-devlet alanı içerisinde kazandığı değerin ötesinde, asıl yaşanan dönüşüm bu etkinlikleri belirleyen dinî sermaye ile ulusçuluğun birbirine ilişmesidir. Gülen'in "Türkçeyi güzel kullanmamak milli günahtır" mesajının çok net bir şekilde örneklediği gibi ulusal ile dinî görev ve sorumluluklar iç içe geçmiştir. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi, Türk ulusal kimliğinin Müslümanlığının daha da kuvvetlenmesi olarak da yorumlanabilir. Aynı şekilde Türk okulları kapsamında "Allah Rızası" için gösterilen fedakâr çabalar da, Türk okulları uluslararası güç için stratejik bir araç olarak konumlandırıldığı ölçüde, Türkiye'nin ulusal gücünü artırmaya bir katkı olarak ortaya çıkmaktadır. Türk okullarını ve Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'nı, ülkenin, özellikle Osmanlı dönemi sınırlarını oluşturan alanlar üzerindeki etkisini yoğunlaştırmanın da bir aracı olarak gören bu yaklaşım ise aynı Medeniyetler İttifakı örneğinde olduğu gibi bir barış söylemi içerisinde meşrulaştırılmıştır.

[1025] "Çetin'den Gülen'e Teşekkür", **Hürriyet**, 22 Haziran 2011.

Evrensel Barış İçin Ulusal Bir Güç Olarak Türkçe

Gerek Türkçe Olimpiyatları'nın, gerekse bu organizasyonun arkasında bulunan Türk okullarının öne çıkan temel amaçlarından bir tanesi Türkçe'nin ve Türk kültürünün tanıtılıp yaygınlaştırılmasıysa, diğeri de dünya barışının sağlanmasıdır. Nitekim Türk okullarının bu barışı sağlamayı amaçlayan "diyalog okulları" olarak da anıldığı ifade edilmektedir.[1026] Türk Okulları ile ilgili *Selam*[1027] filminde de okulların bu misyonu güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. "Diyalog" konusunun Gülen hareketinin en fazla öne çıkardığı konulardan biri olduğu düşünüldüğünde bu durum çok da şaşırtıcı değildir.[1028] Dolayısıyla gerek ilgili yayınlarda, gerekse organizasyonla ilgili kişilerin demeçlerinde sıklıkla bu tema ön plana çıkmaktadır. Nitekim 2013 yılı Türkçe Olimpiyatları için sosyal medyada uluslararası boyutta bir slogan yarışması yapılmış ve gelen öneriler arasından "Evrensel Barışa Doğru" sloganı seçilmiştir.[1029]

Cumhurbaşkanı Gül'ün 11. Türkçe Olimpiyatları kapsamında Köşk'te kabul ettiği öğrencilere, "dünyada barışın olması için farklı dil, din, inanış, kültürlerin birbirine saygı duyması, tanıması ve birbirleri ile huzur, barış içinde yaşamasının gerektiğini" vurgularken[1030] ifade ettiği gibi Türkçe Olimpiyatları'nın farklı kültürlerin birbirini tanımasını sağladığı ölçüde dünya barışına katkıda bulunduğu söylenebilir. Fakat biraz daha yakından bakıldığında, az sonra örnekleri üzerinde de durulacağı gibi, Türkçe Olimpiyatları'na iliştirilen bu barış idealinin organizasyonun niteliğinden çok organizasyonu gerçekleştiren Türk-Müslüman kimliği ile daha çok ilişkilendirildiğini de görmek mümkündür.

[1026] Bkz. (991), AKTAN, 42; Niyazi ÖKTEM, "Kültürlerarası Diyalog Açısından Türk Okulları", 125.
[1027] Levent DEMİRKALE, 2013.
[1028] Öktem Türk Okulları ile ilgili makalesinde tarih boyunca dinlerarası diyalog girişimlerinden bahsederek 1980'lerde Türkiye'deki Müslüman aydınların da diyalog konusunun önemini fark ettiğini, bu bağlamda Gülen'in Patrik Bartolomeos ve Papa ile görüşmeler yaptığını ve Gülen'in öncülüğünde gelişen Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı organizasyonlarının "diyalog" konusunu ciddi bir biçimde ele aldığını belirtmiştir. Öktem 1990'lı yılların sonlarından itibaren ise Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında da bu konuda çalışmalar yapılmaya başladığının da altını çizmiştir [Bkz. (1026), ÖKTEM, 136-138].
[1029] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 96.
[1030] "Cumhurbaşkanı Gül: Baskı Çatışmaların Kaynağı Olmuştur", **Hürriyet**, 07 Haziran 2013.

2006 yılında kurularak olimpiyat organizasyonlarını üstlenen TÜRKÇEDER'in internet sitesinde "Türkçe'nin tarihi ve birikimi açısından dünyaya mal olması gereken bir dil" olduğu vurgulanarak şu ifadelere yer verilmiştir:

> "TÜRKÇEDER'in Türkçe'nin evrensel bir dil olması için uluslararası arenada göstermiş olduğu mücadele, dilimizi tam olarak bütün dünyaya tanıtmadan ve dünyanın aradığı barış yeryüzüne dönmeden son bulmayacaktır. Evrensel barışa katkıda bulunabilmek için dilimizi ve kültürümüzü dünya gençlerine öğreten ve bu sayede yeni bir dünyanın kapılarını aralayan TÜRKÇEDER, bu çalışmaları dünya adına beklenen bahar gelene kadar sonlandırmayacaktır.
>
> Tarihe adını altın harflerle kazıyan birçok şaire, bilim adamına ve devlet adamına ev sahipliği yapan Anadolu'nun huzur veren havasını bütün dünyada hissedene kadar yeni bir dünyanın kapılarını zorlamaya devam edeceğiz."[1031]

Aynı internet sitesinin "hakkımızda" bölümü ise şu açıklamaları içermektedir:

> "Kültür ve medeniyetimizin evrensel değerler bağlamında dünya halklarına, tüm insanlığa yapacağı katkı, şüphesiz ki dilimiz Türkçe üzerinden olacaktır. Dünyanın sevgi, barış ve kardeşliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğu bir dönemde, tüm bu değerleri özünde barındıran bir dil olarak Türkçemizi daha etkin kılma, daha yaygın bir hâle getirme yolunda durmadan ilerlemeye devam ediyoruz.
> Düşünün ki, yaşadığımız ülkede bayrağımızın dalgalanması gibi, bugün 140 ülkede "ses bayrağımız" Türkçemiz dalgalanıyor; yankılanıyor. On yıl gibi kısa bir sürede kat edilen bu mesafe, bu ülkelerdeki öğrencilerin Türkçeye karşı ilgilerinin sadece bir yabancı dil öğrenmek olmadığını da gösteriyor. Yüz binlerce öğrenci, Türkçenin temsil ettiği kültür atmosferini, Türkçeyle oluşan bir medeniyeti de tanıyıp, özümsüyorlar. Bu doğrultuda TÜRKÇEDER, dünyanın ülkemize ve insanımıza karşı beslemiş olduğu hoşgörüyü daima dinç ve taze tutmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda yapılan organizasyonlar ve aktörleri ise yeni bir dünyaya ışık tutan haberciler olacaktır."[1032]

[1031] "Amacımız"; (http://www.turkceder.com /hakkinda/). (26 Temmuz 2013)
[1032] "Hakkımızda"; (http://www.turkceder .com/hakkinda/). (26 Temmuz 2013)

Burada barışın Türk(çe) çatısı altında gerçekleşeceğinin öngörüldüğü görülmektedir. Genelde Türk kültürü ve medeniyeti, özelde ise Türk dili, *de facto* sevgi, barış ve kardeşlik ile özdeşleşmiş şekilde sunulmuş ve Türk dilinin tanıtılması ile "dünyanın aradağı barışın yeryüzüne inmesi" arasında bir bağ kurularak adeta Türkiye'nin de böyle doğal bir misyonu varmış gibi bir yaklaşım benimsenmiştir. Başbakan Erdoğan, 9'uncu Türkçe Olimpiyatları'nın kapanış töreninde öğrencilere;

> "Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın yanı başında Türkiye'nin tüm dünya insanları için bir barış adası olduğunu, bir hoşgörü yurdu olduğunu ulaşabildiğiniz herkese anlatın. Bu ülkenin kapılarının dostluk, kardeşlik, barış ve dayanışma için ardına kadar açık olduğunu ülkelerinizdeki herkese gösterin. Türkçe öfke, kin ve düşmanlığın, nefretin değil, hoşgörünün, sevginin, muhabbetin dilidir."

diye seslenirken de benzer bir yaklaşım sergilemiştir.[1033] Türkçe'nin zaten bir "barış dili" olduğuna dair ifadeler kimi zaman Osmanlı tarihine, kimi zaman Müslümanlığa bağlanmışır.

Tertip Heyetinden TİKA Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Daire Başkanı Mehmet Yılmaz dünyada birçok sorunun kaynağının iletişim azlığı olduğunu vurgulayarak, Türkçe'nin çok güzel, birçok dilin barındırmadığı özellikleri barındıran bir dil olduğunu, Yunus Emre'nin dili olduğunu, dolayısıyla da onun etrafında oluşan kültürel kaynaşmanın dünya barışına hizmet edeceğini belirtirken bu durumun bir örneğini sunmuştur.[1034]

Fakat asıl önemli nokta bu Türklük ve Müslümanlığa atfedilen özellikler üzerinden, tam da barış teması altında, bir ötekleştirmenin de yeniden üretiliyor olmasıdır. Örneğin **Zaman** gazetesinde köşe yazarlığı yapan ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti üyesi olan Beşir Ayvazoğlu **Türkçe Olimpiyatları Dergisi**'ndeki organizasyonla ilgili yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Farklılıkları isterseniz birbirine düşman edebilir, isterseniz birbirini besleyen kaynaklar hâline getirebilirsiniz. Batı, tarih

[1033] "Bize her yer Trabzon", **Hürriyet**, 01 Temmuz 2011.
[1034] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 39.

> boyunca hep birinci yolu kullanarak dünya üzerinde hegemonya kurmaya çalıştı. İnsanlık bu anlayışın acı sonuçlarını yaşıyor ve daha da acılarını yaşayacak. Hâlbuki, XVI. yüzyılda bir Alman sefaret heyetiyle birlikte İstanbul'a gelen Protestan teolog Stephan Gearlach'ın naklettiğine göre, Kanuni "Çiçekler ne kadar çok renkli olursa o kadar güzeldir. İstanbul tabiattaki renk renk çiçekler gibidir. İşte beyaz ve yeşil renkli satıklarıyla Türkler ve Müslümanlar, beyaz kırmızı mavi karışımı sepuşlarıyla Ermeniler, mavi renkleriyle Rumlar, sarı serpuşlarıyla Yahudiler... Hepsi tabiattaki çiçekler gibi binbir renk!" demişti. Türkçe Olimpiyatları, bana sorarsanız, bu anlayıştan, yani mensup olduğumuz derin tarih ve kültürün kaynaklarından beslenen bir tecrübedir ve ikinci yolun pekala yürünebilir bir yol olduğunu göstermiştir. Bu demektir ki, hem farklılıklarımızı koruyabilir, hem de tek ses, tek yürek olabilirsiniz.(...) Bizim bazılarının isimlerini bile bilmediğimiz ülkelerde okullar açarak Türkçeyi dünyanın her yerinde konuşulur bir dil hâline getiren, bununla yetinmeyip bu çocuklara Türkçe şarkılar ve şiirler öğreten, profesyonelleri aratmayacak gösteriler düzenleyen fedakâr öğretmenler ne kadar tebrik edilse azdır. Türk okullarının ancak gönüllülükle, fedakârlıkla, iyi niyetle başarılabilecek çok büyük bir barış projesi olduğuna, zamanla dünya barışına çok ciddi katkıda bulunacağına inanıyorum. Türkiye'yi tanıyan, Türkçeyle birlikte İngilizce de öğrenen bu çocuklar, yarın belki de kendi ülkelerinde önemli görevler üstlenecek, sadece Türkiye ile değil, bütün ülkelerle iyi ilişkiler kuracak, kültür ve barış elçileri olacaklardır."[1035]

Burada Batı/Doğu medeniyet ayrımları bir kez daha yeniden üretilirken, daha önce de ifade edildiği gibi aslında içerisinde dinî gruplar arası bir hiyerarşiyi de içeren millet sistemi hoşgörünün bir göstergesi olarak sunulmuş, Osmanlı hoşgörüsü ile Türkçe Olimpiyatları arasında bir bağ kurulmuştur.

Benzer bir yaklaşım 2013 yılında Tertip Heyeti'nde bulunan Hüseyin Erdem'in organizasyonla ilgili ifadelerinde de bulunmaktadır. Organizasyonun büyüklüğünü vurgulayan Erdem şöyle demiştir:

> "'Bu sene Türkçe Olimpiyatları'na 140 ülke katılıyor.' dediğiniz zaman yeryüzündeki 195 ülkenin yüzde 80'ine tekabül ediyor ki bu büyük bir hadise. Bunu bu yılın

[1035] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 35.

> perpektifinden değil, 10 yılın, 20 yılın perspektifinden düşündüğüm zaman heyecanlanıyorum. Bunun çok daha ötesinde büyük bir gelecek bekliyoruz. Bu, dünya barışına, insanlığın kaynaşmasına sebep olacak diye ümit ediyoruz ki bunun işaretlerini görüyoruz. Bizim kültürümüzün temelinde sevgi, barış, fedakârlık ve uzlaşma var. Bunu siz ne kadar yaygınlaştırır, kurumlaştırırsanız; kurumlarda bunu temsil ederseniz; dünyanın her tarafında o kurumların çalışanlarını gören insanlar, sizi vurmak için silahı doğrultmak istese bile sizdeki sevgiyi, fedakârlığı, uzlaşma kültürünü gördüğü zaman o silahı indirmek zorunda kalacak. Menfaat beklemeden, Allah rızası için yapılan bir hareketin neticesini de hâsılasını da Allah vereceği için onun da rahmeti, hikmeti sonsuz. Biz ne kadar bu işe kendimizi verirsek hem insanlık hem de bizim için hâsılamız o kadar çok olacak. Biz de bundan Allah indinde bir pay alabilirsek o da bizim kazancımız olacak. Bugün ben görüyorum ki dünyanın her bir yerinde açılan okulların etrafında bir sevgi halesi oluşmuş. O okullardan bahsedince insanın aklına asla daha önce tanıdıkları emperyalistler, sömürgeciler, onları adam bile saymayan, vampir ruhlu insanlar gelmiyor. Türkler deyince karşıdaki insanların gülümsemesi dünyaya bedel."[1036]

Burada Türk okullarına ilişkin sürdürülen çabalar "Allah rızası için yapılan" ve bu yüzden neticesi de "rahmeti, hikmeti sonsuz" Allah tarafından verilecek bir girişim olarak değerlendirilirken, bu karşılıksız hizmet düşüncesi, yine sahip olunan "öz" kültürün temelinde bulunan "sevgi, barış, fedakârlık ve uzlaşma"ya bağlanmış, Türk okullarından bahsedince "insanın aklına asla daha önce tanıdıkları emperyalistler, sömürgeciler, onları adam bile saymayan, vampir ruhlu insanlar gelmiyor" ifadesiyle Batı medeniyetine referansla bir mutlaklaştırma yapılmıştır.

Bu mutlaklaştırılan medeniyet tanımı sadece uluslararası konumlandırmada Türkiye'nin yerini belirlemek için değil, Türkiye içerisinde gerçek "Türkler" ve diğerlerini ayırt etmek için de kullnılmıştır. Gezi Parkı Direnişi'ne denk gelen 11. Türkçe Olimpiyatları (2013) kapanış programına katılan Erdoğan, kendilerini Türkçe'ye ve Türkiye'nin barış mücadelesine adamış, mübarek bir ideal uğruna yollara çıkmış öğretmenleri tekrar tekrar tebrik ettiğini, onlara teşekkür ettiğini söyleyerek, "Güzel

[1036] **Türkçe Olimpiyatları**, no:4, Mayıs 2013, 39.

gören güzel düşünür. Güzel düşünen hayatından lezzet alır" demiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

> "Sizler, haftalardır bize güzeli gösterdiniz. Bütün çirkinliklerin arasında bize güzeli düşündürttünüz. Sizler bozkırdaki fidan gibi çölün ortasından ki vaha gibi kararmış yüreklerde bir nebze merhamet, en zor zamanlarda bize güzeli anlattınız, hatırlattınız. (...) Üç haftadır Türkiye'de birbiriyle taban tabana zıt iki tablo iki fotoğraf var. Bir tarafta taş vardı, sapan vardı, molotof kokteylleri vardı. Diğer tarafta Türkçe vardı, türkü vardı, şiir vardı. Bir tarafta öfke, nefret, şiddet ve çatışma vardı. Diğer tarafta barış, merhamet, dostluk, dayanışma vardı. Bir tarafta öfkenin diline esir olmuş vandallar, diğer tarafta gönül diline sahip barış elçileri vardı. Bir tarafta hakaret, sövgü, tahammülsüzlük vardı. Ama diğer tarafta hoşgörü, aşk vardı. Dumlupınar'da, Kurtuluş Savaşı'nda olan bir büyük davadır. Dışarıda anlık zevkleri için sokakları ateşe verenler değil, binlerce yılın kadim dili olan Türkçeyi omuzlarında taşıyan gerçek Türkiye mesajıdır bu (...) Biz yakıp yıkanlardan, kalp kıranlardan değiliz. Yapmanın zor olan, yıknamının kolay olan olduğunu bilenlerdeniz. (...) Biz vandalların, barbarların, yağmacıların izinde değil. Bu ülkeye Süleymanlar yetiştirme mücadelesi içindeyiz. Bizim derdimiz Nil nehrinin kenarılarında dolaşan yeni Yunus Emreler yetiştirmek. Bizim meslemiz, Tuna ile Nil'i, Amazon ile Volga'yı, Fırat'la Dicle'yi kavuşturmak. (...) Hepimiz barış istiyoruz. Hepimiz, çocukların katledilmediği, annelerin ağlamadığı, babaların çatışmalarda ölmediği, insanın ezilmediği, horlanmadığı, dışlanmadığı bir dünyanın özlemini, böyle bir dünyanın hasretini yüreklerimizde taşıyoruz (...) İnsanlık onuru mücadelesi, gönül mücadelesi zordur, engellidir, engebelidir. O yolda nifak tuzakları vardır. O yolda fitne tuzakları vardır. O yolda, dünyevi zevklerin cazibesi şeklinde görünen şeytan tuzakları vardır. O kutlu yolda, davayı unutturup, ihtirası, ukbayı unutturup dünyayı öne çıkaran nice münafik tuzağı vardır. Biz, işte tüm bu tuzaklara karşı uyanık olacağız. Aldatan elbette olmayacak, ama aldanan da olmayacağız."[1037]

Erdoğan bu konuşmasında Gezi Parkı Direnişi ile ilişkili olarak sıkça dile getirdiği ve bu çalışmada da yer yer değinilen "gerçek millet/vandallar, barbarlar, yağmacılar (çapulcular)" ayrımını tekrarlamıştır. Böylece Türk kimliğini Batı

[1037] "11.Türkçe Olimpiyatları'nda Görkemli Kapanış", **Hürriyet**, 16 Haziran 2013; "Başbakan Erdoğan Türkçe Olimpiyatları'nda Konuşuyor", **Hürriyet**, 16 Haziran 2013.

medeniyetine kaparken, aynı zamanda iç politikadaki muhaliflere de kapatmıştır. Bir tarafa devlet eli ile desteklenen ve çocukların katıldığı uluslararası bir şenlik olan Türkçe Olimpiyatları'nı, diğer tarafa Türkiye tarihinin geniş çaplı, önemli ve son derece sert devlet müdahalesine maruz kalan muhalefet hareketlerinden birini koyarak, bunları karşılaştıran ve "gerçek milleti" birinciyle temsil eden Erdoğan manipülatif bir biçimde Türk kimliğini söylemsel boyutta yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu örnek aynı zamanda, uluslararası düzeyde olduğu gibi, ulusal düzeyde de barış söyleminin bir iktidar stratejisi olarak nasıl kullanılabileceğini göstermektedir.

Özetlenecek olursa, Türkçe Olimpiyatları'nı bu çalışmayla ilişkilendiren birinci önemli nokta şüphesiz organizasyonun ulusçu vurgusudur. Verilen örneklerde görüldüğü gibi hükümet yetkilileri, organizasyonla ilgili verdikleri demeçlerde sık sık bu ulusçu tonu ön plana çıkarmışlardır. Sivil bir girişim olan söz konusu organizasyonun bu ulusçu özelliği bağlamında AK Parti hükümeti tarafından sahiplenilmesi ve neredeyse 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı benzeri bir devlet organizasyonu olarak konumlandırılması tam da bu çalışmanın en önemli değerlendirmelerinden biri olan AK Parti'nin ulusçu yaklaşımını kanıtlar niteliktedir. Fakat organizasyon, benzer bir şekilde farklı kültürlerden çocukları buluşturan, barış temasını ön plana çıkartan ve uzun yıllar çeşitli gösterilerle bir festival havasında kutlanan, öte yandan, Türkçe Olimpiyatları popülerleşir ve bu çerçevede yapılan etkinlikler büyürken, demodeleşen ve sönükleşen 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile önemli farklılıkları içermektedir.

Öncelikle organizasyonun arkasında Gülen cemaatinin bulunması konuyu çalışma açısından daha da ilginç hâle getirmektedir. Aslında ilk bölümde değinildiği gibi Gülen düşüncesinde "Türklüğün İslamizasyonu" ve "İslam'ın Türkleştirilmesi" idealinin ne kadar ön planda olduğu düşünüldüğünde, güçlü bir ulusal kimlik vizyonuna sahip olan, aynı zamanda da İslam unsurunun bu ulusal kimlik içerisindeki değerini yükselten AK Parti'nin ulusal kimlik vizyonu çerçevesinde Gülen ile bağlantılı bir etkinlikle karşılaşılması şaşırtıcı değildir. Fakat modernist İslamcı anlayışın önemli ideologlarından biri olan Fethullah Gülen'in ve Türkiye'de İslami hareketin önemli bir ayağını oluşturan öncülük ettiği hareketin yurt dışındaki Türk okulları ve Türkçe

Olimpiyatları üzerinden devletle kurduğu ilişkinin dönüşümü, Türkiye'deki ulus-devlet alanı ve bu alan içerisindeki sermaye konfigürasyonun dönüşümü açısından da oldukça dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle geçen süre içerisinde etkinliğin ulus-devlet alanı içerisindeki meşruiyeti ve değeri hızla artmış; Türkiye'deki İslami hareketin en güçlü kollarından biri olan Gülen hareketinin etkinliklerle bağı ise daha önce etkinliklerin meşruiyetini zedelerken, zaman içerisinde yaşanan dönüşüm ile tam tersine bu meşruiyeti güçlendiren bir unsur hâline gelmiştir. Şüphesiz bunun tek sebebi Türkçe Olimpiyatları'nın AK Parti hükümeti tarafından sahiplenilmesi değildir. Ayrıca Gülen cemaati ile AK Parti'nin, aralarında söylemsel ve kurumsal ilişkileri barındırmakla birlikte, birbirlerinden bağımsız eyleyiciler olduklarını da hatırda tutmak gerekmektedir. Nitekim zaman zaman çeşitli konularda ayrı düştükleri ve çatıştıkları görülmektedir. Fakat genel olarak İslam'ın, dolayısıyla da Gülen cemaatinin ulus-devlet alanı içerisindeki meşruiyetinin ve değerinin artıyor olması, AK Parti iktidarının güçlenmesi ile, en azından son döneme kadar, birbirlerini besleyen süreçler olmuşlardır, yani birbirlerinin nedeni ve sonucudurlar. Ve AK Parti'nin bu etkinliği başından beri sahiplenmesi, AK Parti hükümetinin hükümetten devlete doğru yolculuğunda etkinliği de yanında taşımasını beraberinde getirmiştir. Etkinlik zaman içerisinde gerek daha önceden organizasyona karşı olan çevreler, gerekse muhalefet partileri tarafından da kabullenilmiştir.

Türkçe Olimpiyatları'nın bu çalışma için en büyük önemi ise, uluslararası düzlemde Türk kimliğinin nasıl konumlandırıldığına ilişkindir. Aynı M/medeniyetler İ/ittifakı örneğinde olduğu gibi bu konumlandırmanın ardında Davutoğlu'nun yaklaşımlarında açıkça görülen, *hinterland*ı genişleterek ulusal gücü artırma motivasyonu vardır. Türk okulları ve Türkçe Olimpiyatları'nın ekonomik etkinlikle bu kadar iç içe geçmiş olması da bu durumu doğrulamaktadır. Dolayısıyla, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı sadece farklı kültürlerin biraraya gelmesini sağlarken, Türkçe Olimpiyatları, temelinde bulunan Türk okulları ile Türk kültürünün farklı kültürden çocuklara aktarılmasını ön plana çıkartmakta, Türkiye'nin "etki alanını genişleten" bu hali ile git gide demodeleşen 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'ndan çok daha yoğun bir biçimde "ulusal gururu" okşamakta ve taraftar toplamaktadır. Organizasyonun uluslararası boyutta özellikle Türk okulları aracılığıyla

ekonomik ve siyasi ilişkilere sağladığı somut fayda organizasyona yönelik toplumsal desteği artıran en önemli özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu organizasyonların Gülen cemaati ile bağlantılı olmaları onlara dinî bir renk kazandırmakta, ki bu da din temelli medeniyet aidiyeti üzerinden etki alanını genişletme stratejisine uygun düşmektedir. Bu, şüphesiz, organizasyonun, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'ndan da en önemli farklarından bir tanesidir. Uluslararası arenada temsil edilen ulusal kimliğin Müslümanlığı çok daha fazla ön plandadır. Bu şekilde hem dinî rengi olan bir organizasyonun ulus-devlet alanında gitgide daha fazla güç kazanması, hem de İslam medeniyetine aidiyetin vurgulanması üzerinden, ulusal kimliğin Müslümanlığı da güçlendirilmiş olmaktadır. Ayrıca bu kimlik ve ona iliştirilen barış, hoşgörü, diyalog gibi unsurlar herhangi bir muhalefet için de kalkan sağlamakta, gerçek millet ile "ötekiler" arasındaki ayrım, bu "ötekiler" ister Batı medeniyeti, ister seçkinler, isterse çapulcular olsun, biraz daha keskinleştirilmekte ve mutlaklaştırılmaktadır.

Bu bölümün girişinde, AK Parti'nin dış politika yaklaşımında, bir yandan geleneksel dış politika doğrultusunda Avrupa ve Atlantik parametrelerine bağlı kalınması, fakat burada da "öteki medeniyet" olarak tanımlanan Batı medeniyeti karşısında temkinli bir tavır benimsenmesinin öngörüldüğü belirtilmiştir. Bu, bir yandan Medeniyetler İttifakı örneğinde görüldüğü gibi Batı ile ilişkileri sürdürürken kendi "medeniyet" aidiyetinden vazgeçmemeyi gerektirmektedir. Medeniyetler İttifakı örneğinde "ait olunan medeniyet" ile ifade edilmek istenenin Osmanlı/İslam medeniyeti olduğu açıkça görülmektedir. Kısacası varolan Avrupa ve Atlantik yönlü devlet politikası izlenirken, varolduğu öngörülen bu medeniyet bağını da korumaya yönelik bir tutum ön plana çıkmaktadır. Öte yandan bu medeniyet bağını kullanarak başta ekonomik olmak üzere etki alanını genişletebilmek içi proaktif bir biçimde ilişkilerin güçlendirilmesi de öngörülmektedir. Bu bağlamda Türkçe Olimpiyatları belirgin bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki örnekte de ulus-devlet bir alan olarak düşünüldüğünde o alanda, "dış politikada Batı yönelimi" ya da "eğitimin önemi" gibi özellikle alan kurulurken ortaya çıkan sermaye hiyerarşileri ve yapısal-nesnel bağıntılarının etkisi görülmektedir. Fakat aynı zamanda, dinin bir sermaye olarak

değerinin artması ve ulusal kimliğin İslamileşmesi süreçlerinde olduğu gibi, alanda iktidar kazanan eyleyicilerin bu sermaye hiyerarşilerini nasıl değiştirebildikleri de göze çarpmaktadır. Ayrıca kültürel kimliklerin öne çıkması ve uluslararası ağların önem kazanması gibi sonuçları olan Soğuk Savaş sonrası yaşanan değişimin ulus-devlet alanındaki dönüşümü tetiklemesi de alanın diğer alanlara bağımlılığı açısından bir örnek olarak belirmektedir. Sonuç olarak, alanın kuruluşuna ve nesnel-yapısan bağıntılarına uygun olarak Batı yönelimli bir dış politika yaklaşımı sürdürülmekle beraber, dünya konjonktürüne de uygun olarak tercih edilen uluslararası konumlandırma, Osmanlı/İslam mirasının değerini yükselten dolayısıyla da alanın özgül sermayesi ulusal kimliği bu yönde dönüştüren bir araca dönüşmekte, bu şekilde uluslararası konumlandırma ulus-devlet içerisindeki güç dengelerini de yeniden şeklilendirmektedir.

SONUÇ

Elinizdeki çalışmada, Kasım 2002 - Kasım 2013 AK Parti iktidarı üzerinden Türkiye'de ulusal kimlik ve din ilişkisi tartışılmıştır. Bu bağlamda partinin ulusal kimlik vizyonunu yansıtan bazı örnekler seçilmiş ve bu örnekler ulusal kimlik-din ilişkisi ekseninde analiz edilmeye çalışılmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın üç amacı olduğu dile getirilmiştir. Bunlar "Türk ulusal kimliğinin belirleyici parametrelerini ve bu parametrelerdeki dönüşümü incelemek", "İslamcılığın bu parametrelerle etkileşimindeki özgünlüğü ortaya koymak" ve "ulusal kimlik dönüşüm süreçlerini anlamak için geçerli bir model ve sosyolojik bir bakış açısı önermek"tir. Nitekim söz konusu amaçlara ulaşmak için seçilen örneklerin analizine geçilmeden önce Türkiye'de ulusal kimlik – din ilişkisinin sosyolojik ve tarihsel arka planına dair bir değerlendirme sunulmuştur.

Çalışmanın ulusal kimlik dönüşüm süreçlerini anlamak için kullandığı ve önerdiği araç Bourdieu'nün alan, habitus ve sermaye kavramlarından oluşan sosyolojik modelidir. Bourdieu'ye göre araştırmanın merkezinde olması gereken şey "alan"dır. Toplum değil, toplumsal alanlar ve bu alanların kendi işleyişleri vardır. Alanın içerisindeki hareket, alanın nesnel yapıları tarafından belirlense de, bu yapılar sabit değillerdir ve yine alanın içerisindeki hareketle şekillenirler. Bu hareketi, büyük ölçüde, alanda yaşanan iktidar mücadelesi oluşturur. Alanda yer alan eyleyiciler iktidarlarını korumak ya da tahakkümden kurtulmak için mücadele ederler. Bu şekilde alanın söylenmeyen kurallarına uygun davranıp o kuralları yeniden üretirken, aynı zamanda, bu kuralları kısmen ya da bütünüyle dönüştürebilir, böylece alanın yapısını da değiştirebilirler. Toplumsal eyleyicilerin bu mücadeleyi sürdürebilmelerinin en önemli yolu ellerinde bulunan ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayelerdir. Toplumsal eyleyiciler bir yandan değerli olan sermayeleri elde ettikçe alanda iktidar kazanırlar, diğer yandan, kendi sahip oldukları sermayelerin de alandaki değerini yükseltmeye çalışarak iktidarlarını pekiştirirler. Sermayelerin değerlerinin değiştirilmesi alanın yapısının da değiştirilmesinin bir yoludur. Bu yüzden, söz konusu işleyişte, diğer sermayeleri algı kategorilerinde değerli veya değersiz kılan mekanizma olan "sembolik sermaye" kavramı kritik bir öneme sahiptir.

Ulus-devlet bir alan olarak düşünüldüğünde, ulusal kimlik de bu alanın özgül sembolik sermayesi olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, ulusal kimlik, hangi alt sermayelerin değerli hangilerinin değersiz olduğunu, söz konusu sermayelere sahip olma ya da olmama derecelerine göre kimlerin o ulus-devlet alanına daha fazla ya da daha az ait olduklarını, diğer bir deyişle alanda daha fazla ya da daha az iktidar sahibi olduklarını belirler. Bu yüzden ulusal kimliği tanımlamak ulus-devlet alanı içerisindeki toplumsal hiyerarşiyi de belirlemek anlamına gelmektedir ve alandaki iktidar mücadelesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda belirli bir dine aidiyet de, ulus-devlet alanı içerisinde dolaşımda olan, dolayısıyla toplumsal hiyerarşiye etki eden sermayelerden biri olarak düşünülebilir. Bu etkinin niteliğini belirleyecek unsurlardan bir tanesi de ulusal kimlik tanımında din unsurunun nasıl konumlandırılmış olduğudur. Nitekim, din unsuru, Türkiye'de ulusal kimliğin içerisindeki muğlak ve çelişkili konumu dolayısı ile, ulus-devlet alanındaki iktidar mücadelesinin en önemli araçlarından biri olagelmiştir. Bu konumlandırmanın nasıl gerçekleştiği sorusu ise bizi ulusal kimlik fikrinin tohumlarının atıldığı Osmanlı modernleşmesine dek götürürür.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu, kaybettiği gücü yeniden kazanmak adına çeşitli alanlarda modernleşme politikaları izlemeye başlamış, imparatorluğun birliğini sağlayacak ortak bir kimlik arayışı da, siyasi modernleşmenin bir ayağı olarak gündeme gelmiştir. Özellikle imparatorluk içerisindeki gayrimüslim halkların bu birliğe dâhil edilemeyeceğinin anlaşılması, zaten gayrimüslimler karşısındaki ayrıcalıklarını yine bu siyasi modernleşme sürecinin evreleri olan Tanzimat ve Islahat Fermanları ile kaybetmiş olmanın rahatsızlığını yaşayan Müslüman devlet adamlarının arasında İslamcılık fikrinin popülerleşmesi ile sonuçlanmıştır.

İslamcılık, 18. yüzyıldan itibaren Batı karşısında yaşanan yenilgiler, kolonizasyon ve kısmen de Batılılaşma süreçlerine karşı İslam'ın üstünlüğünü savunma ihtiyacı duyan Müslüman coğrafyalarda ortaya çıkan, "modern ve eklektik yönleri ağır basan" ve Batı ile diyalektik içerisinde gelişen bir düşünce kümesidir.

Fakat 19. yüzyıl Osmanlısı'nda bir yanda İslamcılık düşüncesi çerçevesinde İslam ve modernleşme sentezleri yapılmaya çalışılırken, öte yanda laiklik düşüncesi de Osmanlı devlet adamları arasında taraftar toplamaya başlamıştır. Böylece Osmanlı seçkin zümresi, modernleşme yanlısı/modernleşme karşıtı değil, modernleşmenin şekli üzerindeki tartışmaların odak noktasında bulunan İslamcı/ laiklik yanlısı (laisist) uçları arasındaki bir yelpaze üzerinde konumlanmıştır. Modernleşme bir Osmanlı ideali olarak kabul edilirken, İslami kimliği ya da laiklik prensibini ön plana çıkarmak, iktidar mücadelesinin yeni araçları olarak belirginleşmeye başlamışlardır. Nitekim bu unsurların tahayyül edilen ortak kimlik içerisindeki değerleri, aynı zamanda, örneğin hanedandan ya da bir ulema ailesinden gelmenin, İslam ya da laik Fransız ideallerinin bilgisinin ya da Fransız devrimine ilişkin isimlerle tanışıklığın değerini, yani çeşitli kültürel ve sosyal sermayelerin de değerlerini belirleyecek ve her ne kadar bu dönemde konsolide olmuş bir ulusal kimlikten bahsetmek mümkün olmasa da, bu şekilde toplumsal hiyerarşi üzerinde etkili olacaktır.

20. yüzyılın başında yaşanan gelişmeler sonucu, 1. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı devleti oyun dışı kalırken, kazanılan Milli Mücadele'nin öncülüğünü yapan Mustafa Kemal (Atatürk) ve ona yakın kadrolar Cumhuriyet'in yapılandırılma süreci, dolayısıyla da yeni ulusal kimliğin kuruluşunda etkin bir rol üstlenmişlerdir. "Modernleşme ideali" yeni Türk ulusal kimliğinin şekillenmesinde kurucu bir unsur olarak önemini korurken, Cumhuriyet'in kurucu kadroları ağırlıklı olarak Osmanlı modernleşmesinin daha Batıcı kanadını temsil ettikleri ve Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan seküler ideallerden etkilendiklerinden ulusal kimliğe taşınan modernlik tanımı da büyük ölçüde bu ideallerle şekillenmiştir. Bu modernlik tanımı aslında, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan "evrensel modernlik" tanımıdır.

Tahayyül edilen ulusal kimliğin "öteki"sini ise "İslami ve kozmopolit Osmanlı geçmişi" oluşturmuştur. Ve laiklik ideali, hem "evrensel modernlik" tanımına uygun olarak, hem de ötekileştirilen Osmanlı geçmişinin değerli bir sermayesi olan İslam'ın etkisini zayıflatacak biçimde ulusal kimliğin olmazsa olmaz bir unsuru hâline gelmiştir. Fakat laiklik idealinin bu şekilde konumlandırılması "devletin sekülerleşmesi" anlamında laiklik prensibinin gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Savaş koşulları,

uluslararası dengeler ve Osmanlı geçmişinden gelen zihinsel yapılar laiklik prensibinin çoğu zaman uygulamada tam anlamı ile gerçekleştirilemeyen sembolik bir değer olarak kalmasına neden olmuştur. Türk'ün Müslüman, hatta Sünni Müslüman olduğu ön kabulü, açıkça ifade edilmese de, varlığını sürdürmüş, Türk ulusal kimliği kurulurken, toplumsal hiyerarşide belirleyici bir sermaye olarak Müslümanlık, Osmanlı'dan devralınmıştır. Nitekim, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gayrimüslimlere karşı uygulanan ayrımcı politikalar ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi Sünni İslam'ı temsil eden bir devlet kurumunun varlığı laiklik prensibinin tam anlamı ile gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Dinin ulusal kimlik içerisindeki bu muğlak ve çelişkili konumu, laiklik prensibinin devlete sadakatin ifadesi haline gelen şekilsel bir ideale dönüşmesi ile sonuçlanırken, İslamcılığı da hem muhalif bir yaklaşım olarak gayrimeşru kılmış, hem de ona hareket edebileceği meşru bir zemin sunmuştur. Nominal anlamda Müslümanlık, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e değerli bir sermaye olarak aktarılırken, İslami kültürün diğer öğeleri yeni ulusal kimlik tanımı içerisinde değersizleşmiştir. Dolayısıyla, ulus-devlet alanının merkezinden uzak kalan ve bu kültürü paylaşan çevreler için İslamcılık muhalefetin dilini oluşturmaya başlamıştır. Öyle ki İslamcılık dönem dönem her türden muhalif hareketin altına girdiği bir şemsiye hâlini almıştır. Öte yandan Türk'ün Müslüman olduğu ön kabulü, İslamcı yaklaşımların ulusal kimliğe ilişkin, İslami unsurlara yeniden sahip çıkarak "öz"e dönme taleplerini de bir ölçüde meşru kılmaktadır. Bu talepler ulusal kimliğin temel belirleyenlerinden biri olan modernleşme ideali ile birlikte sunulduklarında ise ulus-devlet alanında daha fazla meşruiyet kazanma şansına sahip olmuşlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında laiklik de dâhil olmak üzere Fransız Devrimi idealleri ile şekillenmiş "evrensel modernlik" tanımı buna çok izin vermese de, zaman içerisinde Fransa "modernlik idolü" olarak yerini ABD'ye bırakırken, "modern"in tanımında da ekonomik, endüstriyel ve teknolojik kriterler ön plana çıkmış, bu durum İslamcılığın "modernleşme idealini" çok daha rahat bir biçimde sahiplenebilmesini mümkün kılmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinde İslamcılık, modernleşme idealini sahiplendiği ölçüde ulusal kimliği şekillendirme, dolayısıyla da iktidar mücadelesinde daha etkin bir yer edinebilme şansına sahip olmuştur.

Zaten, başta çok partili rejime geçiş olmak üzere, göç, ekonomik kalkınma gibi alanda farklı eyleyicilerin etkinliğini artıran gelişmeler ve uluslararası ilişkiler alanındaki değişiklikler, zaman içerisinde kurucu kimliğin aşınmasına ve dini sermaye de dâhil olmak üzere farklı sermayelerin alanda Cumhuriyet'in ilk yıllarına göre çok daha fazla değer kazanmalarına neden olmuşlardır. Burada çalışmanın ilgili bölümünde detaylı bir biçimde ele alınan sürece tekrar yer verilmeyecektir. Fakat 1990'lara gelindiğinde Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının ve ulusal-kimlik konfigürasyonunun önemli dönüşümler geçirmiş olduğu söylenebilir.

1990'lar Türkiye'de İslamcı hareketlerin o güne dek hiç olmadığı kadar görünürlük kazandığı yıllar olmuştur. Bu canlanmanın iki boyutu vardır. Birinci boyutu, tüm dünyada modernizmin eleştirisi üzerine yükselen radikal dini hareketlerin Türkiye'deki yansıması oluşturmaktadır. 1980'lerin hızlı liberalleşmesiyle artan yoksulluk ve yolsuzluklar bu tarz söylemlerin Türkiye'de de taraftar bulmasını kolaylaştırmış, özellikle İslami akademik çevreler postmodernizmin tezlerinden de faydalanarak İslami modernizm eleştirileri geliştirmişlerdir.

Bununla çelişir gibi gözüken ikinci boyut ise, 1980'lerin liberalleşmesinin, aynı zamanda, İslami sermayeler açısından zengin bir grup eyleyicinin ulus-devlet alanında güçlenmesi ile sonuçlanmış olmasıdır. Hem bu grubun 1980'lerde uygulamaya konan ekonomi poitikaları ile zenginleşmeleri, hem de yine aynı dönemde İslami cemaat ve vakıfların hareket alanını sınırlayan yasal düzenlemelerin yumuşması ile, devlet tarafından terk edilen refah hizmetleri bu cemaat ve vakıflar tarafından üstlenilebilmiş, bu şekilde İslami hareketlere yoksul kesimlerin desteğinin artmasını sağlanmıştır. Ayrıca, zenginleşen bu grubun piyasa ekonomisi içerisindeki yeni konumları habitusları üzerinde etkili olmuş, diğer bir deyişle kimliklerinin de dönüşmesine yol açmış, özellikle günün "modernlik" tanımı ile barışık bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Ulus-devlet alanında artık modernliğin önemli bir belirleyeni olan ekonomik sermayeye sahip olan bu kesimin toplumsal hiyeararşide yükselme istekleri, İslami kültürel sermayelerinin tanınması ve değer kazanması beklentisini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de 1970 yılından beri aktif siyasetin içerisinde bulunan İslami Milli Görüş geleneğinin temsilcisi Refah Partisi (RP) bu iki boyutu da içinde barındırarak 1995 yılında, o güne dek İslamcı partilerin aldığı en yüksek oy oranına ulaşmış ve iktidara ortak olmuştur. Fakat RP oyunda uzun süre kalmayı başaramamış, ulus-devlet alanı için fazla "anti-modernist" bulunan partinin içerisinde bulunduğu koalisyon 28 Şubat (1997) sürecinin ardından dağılmış ve RP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

21. yüzyılın ilk yıllarına ise hem dünyada, hem de Türkiye'de din-modernlik sentezlerine dair yeni arayışların yoğunlaşması damga vurmuştur. Dünyada, özellikle 11 Eylül (2001) İkiz Kuleler Saldırısı'ndan sonra hızla meşruiyet kaybeden kökten dinci hareketler yerine, özgürlük, demokrasi, bireycilik ve serbest piyasa ekonomisi taraftarlığı ile öne çıkan "ılımlı" dinî hareketler popülerlik kazanmaya başlamışlardır.

Türkiye'de uzun bir siyasi istikrarsızlık sürecinin sonunda iktidara gelen AK Parti için de "modernleşme ideali", ulus-devlet alanı içerisinde kendisine hareket imkânı sağlayan birincil sermaye olmuştur. Burada modernliğin içeriğinin özgürlük ve demokrasi, rasyonellik ve bilim gibi unsurlarla olduğu kadar, belki de çok daha fazla, 1980'lerden itibaren modernliğin önemli bir belirleyeni olan neoliberalizmle tanımlandığını vurgulamakta fayda vardır. Nitekim AK Parti kadrolarını içinden ayrıldıkları ve sıklıkla "anti-modernist" olarak değerlendirilmiş Milli Görüş geleneğinden farklılaştıran unsur, tam da bu kadroların neoliberalist yaklaşımları olmuştur. Bu şekilde ulus-devlet alanında etkinlik kazanan AK Parti, "yerellik, gelenek ve mana" ile ifade ettiği İslami sermayenin de ulus-devlet alanındaki değerini yükseltme imkânına kavuşmuştur. Bu durum az önce değinilen, ekonomik sermaye kazanan İslami kesimlerin toplumsal hiyerarşide yükselmek için İslami kültürel sermayelerinin tanınması ve değer kazanmasını istemelerinin de bir ifadesidir. Sonuçta, AK Parti ile İslamcılık, en azından belli bir şekliyle, 1980 sonrasında Türkiye'de canlanan ve sisteme karşı muhalefet üzerinden anlam bulan Kürt, Alevi kimlikleri gibi mağduriyet üzerine kurulu kimlik siyasetlerinden biriyken, dünyada ulusal kimliklere vurgunun arttığı bir döneme denk gelen uzun ve istikrarlı bir iktidar süreci sayesinde ulusal kimlik

konsolidasyon sürecinde diğer kimlik hareketleri arasından sıyrılarak avantajlı bir konuma gelmiştir.

Tek başına on yılı aşkın bir süre iktidarda kalmak, partiden bir cumhurbaşkanı çıkartmak ve süreç içerisinde yaşanan hızlı ekonomik büyüme sayesinde elde edilen ekonomik kaynakları kullanma imkânına sahip olmak, bu dönem içerisinde AK Parti'nin yürütme görevi gören bir hükümet olmaktan öte, devleti yeniden yapılandıran bir güç hâline gelmesini sağlamıştır. AK Parti bu süreçte, bir yandan Cumhuriyet modernleşmesinin kalkınmacı söylemini hatırlatan bir motivasyonla, gelişen güçlü Türkiye resmini vurgularken, bir yandan da bu süreçte ulusal motivasyonu sağlaması beklenen ulusal kimliği yeniden şekillendirmeye koyulmuştur.

Çalışma boyunca AK Parti'nin ulusal kimliği nasıl yeniden şekillendirdiğini gösteren çeşitli örneklere odaklanılmıştır. Bu örnekler ulusal kimliği belirleyen, kendine, birbirine ve ötekine dair, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bilgisini içeren, sırasıyla, tarih, vatandaşlık etiği ve uluslararası konumlanma alanlarında, partinin yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların nasıl pratiğe döküldüğünü göstermektedirler. Ulusal tarih anlatısı bağlamında İstanbul'un fethi kutlamaları, Mehmet Âkif Ersoy Yılı ve "Milletin Adamları" kampanyası; vatandaşlık etiği bağlamında Kutlu Doğum Haftası, "Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek" sözü ve "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadisi, uluslararası konumlandırmada bağlamında ise M/medeniyetler İ/ittifakı ve Türkçe Olimpiyatları örnekleri incelenmiştir. Burada tüm örneklere dair analizlerin teker teker bir özeti sunulmayacak fakat bu analizlerin ortaya koyduğu bazı genel eğilimlerin altı çizilecektir.

Öncelikle sekiz örneğin tümü, ulusal kimliğin Müslümanlığı varsayımını içermektedir. Bu anlamı ile kurucu ulusal kimlik tanımıyla bir sürekliliğin varlığından bahsedilebilir. Fakat kurucu ulusal kimliğin Müslümanlığı nominal bir Müslümanlık algısı ile sınırlıyken, bu örneklerde Müslümanlık, ulusal tarih anlatısını, vatandaşlık etiğini ve uluslararası konumlandırmayı belirleyen daha kapsamlı bir unsur haline gelmiştir. Kısacası din unsuru ulusal kimliğin önemli bir belirleyeni olarak sunulmuştur.

Söz konusu örnekler üzerinden AK Parti döneminde ulusal kimlik ile din arasındaki etkileşimde öne çıkan üç özellik izlenebilir.

Ulusal Kimlikte Meşruiyet Kazanan ve Dönüşen Bir Sermaye Olarak Din

AK Parti hükümetten devlete yolculuğu sırasında sahip olduğu İslamcı mirasın önceki yıllarda tartışmalara konu olmuş birçok sembolik öğesini de beraberinde merkeze taşıma şansına sahip olmuştur. Bunlar arasında İstanbul'un fethi kutlamaları, Mehmet Âkif Ersoy figürü, Kutlu Doğum Haftası hatta Fethullah Gülen ismi sayılabilir. İstanbul'un fethi kutlamaları, İstanbul'un Osmanlı geçmişini sembolize etmesi ve Peygamber (Hz.) Muhammed tarafından "müjdelenmiş" şehir olması nedeniyle Cumhuriyet tarihi boyunca İslamcı kesimler tarafından sembolik bir mücadele alanı olarak benimsenmiş, RP hükümeti ve onu izleyen 28 Şubat sürecinde bu mücadele alanının oldukça hareketlendiği görülmüştür. AK Parti hükümetleri döneminde ise söz konusu kutlamalar rutin fakat geniş kapsamlı ulusal etkinlikler haline gelmişlerdir. Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri de benzer şekilde İslamcı kesimler tarafından sahiplenilen muhalif bir unsurken, bu dönemde merkeze taşınmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, ulusal marşın güftekarı olması nedeniyle zaten ulusal bir figür olmasına rağmen, İslamcı kimliğinden dolayı Cumhuriyet tarihi boyunca tartışmalı bir isim olmayı sürdürmüş fakat AK Parti hükümetleri tarafından daha önce hiç olmadığı kadar ön plana çıkartılmıştır. Fethullah Gülen ise AK Parti öncesinde de farklı görüşlerden siyasetçiler ile yakın ilişkiler kurmuş olsa da, İslami bir hareketin lideri olarak devletle inişli çıkışlı ilişkilere sahip bir isimdir. AK Parti döneminde devlet tarafından sahiplenilen ve aslında Gülen hareketinin bir organizasyonu olan Türkçe Olimpiyatları bağlamında ise Fethullah Gülen ve hareketi daha önce hiç olmadığı kadar açık ve geniş katılımlı bir destek almıştır.

Bu örneklerde iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi bu unsurların ancak, Ersoy'un Milli Mücadele'de yaptığı fedakarlıkların ve ulusal marşı güftelemesinin; Gülen'in ise Türk okulları ve Türkçe Olimpiyatları ile Türk kültürünü dünyaya

tanıtmasının ön plana çıkarılması gibi ulusçu bir söylem çerçevesinde meşruiyet kazanıyor olmalarıdır.

İkinci dikkat çekici nokta ise, İstanbul'un fethi kutlamaları ya da Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri gibi eski muhalif unsurların, merkeze taşınırken ulus-devlet alanının sermaye konfigürasyonuna göre yeniden şekillenmeleridir. Örneğin, AK Parti döneminin fetih kutlamalarında, Müslümanların Hristiyanlara karşı zaferinden çok, fethin dönemin şartlarına göre yüksek bir teknik gelişmişlik düzeyi ve çok çalışma gerektirdiği ve sonuçta hoşgörü ve demokrasi anlayışının gelişmesine katkıda bulunduğu gibi "modernlik" vurgusu içeren unsurların ön plana çıkartıltıldığı görülmektedir. Diğer tarafta, daha önceki yıllarda Hicri takvime göre kutlanan Kutlu Doğum Haftası'nın tarihinin Miladi takvime göre sabitlenmesi, hafta kapsamında düzenlenecek olan etkinliklerin Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı aracılığı ile devlet kontrolüne alınması ve hafta kapsamında düzenlenen etkinliklerde toplumsal sorunların çözümü amacıyla dinin işlevsel yönüne dikkat çekilmesi haftanın daha seküler bir zemine yerleştiğini göstermektedir. Burada bir parantez açarak bu kontrol altına alma çabasının aynı zamanda bir kurumsallaşma getirdiğinin ve etkinliklerin ulus-devlet alanındaki meşruiyetini bir kez daha pekiştirdiğinin de altı çizilmelidir.

Kısaca din, ulusal kimlik içerisinde ulus duygusunu beslediği ve ulusal kimlik tanımının diğer modernlik ideali gibi unsurları ile uyum sağlayarak dönüştüğü ölçüde meşruiyet kazanabilmektedir.

Ulusal Kimlikte Birleştiren ve Düzenleyen Bir Sermaye Olarak Din

AK Parti özellikle birlikte yaşam pratiği bağlamında din unsurunu vatandaşlık etiği olarak da konumlandırmaktadır. Bunun en bariz örneklerinden biri, "kadına karşı şiddet" sorunu karşısında, Peygamber (Hz.) Muhammed'in karakterini belirleyen temel özelliklerden biri olduğu ifade edilen "merhamet"in özellikle ilk ve orta öğrenim kurumları aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışılmasıdır. Bir başka örnek ise bir İslam

mutasavvıfı olan Yunus Emre'nin "Yaratılanı Severim Yaratandan Ötürü" sözünün etnik çatışmaya karşı birleştirici bir söylem olarak hükümet yetkilileri tarafından kullanılmasıdır. Bu yaklaşım bir üst-kimlik olarak Müslümanlığın birleştiriliciği söylemiyle de desteklenmektedir. Yine toplumsal bir sorun olan yoksulluğa karşı ise "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadisi aracılığı ile dinî bir hayırseverlik yaklaşımı teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Bu örneklerin yanı sıra İstanbul'un fethi kutlamaları, Medeniyetler İttifakı ve Türkçe Olimpiyatları örneklerinde ortaya çıkan söylemlerde, hoşgörülü olmanın İslam'dan kaynaklanan bir özellik olduğu varsayımı ön plana çıkmakta ve bu kültürü paylaşan dolayısıyla da hoşgörü özelliğine sahip olan Osmanlı ve Türkiye toplumlarının etkinliğinin ve gücünün artması dünya barışına katkıda bulunacak bir olaymış gibi sunulmaktadır.

Söz konusu örnekler AK Parti'nin devleti temsilen yoğun bir biçimde dini referanslara başvurduğunu göstermektedirler ve bu durum şüphesiz dini sermayenin ulusal kimlik içerisindeki gücünü sürekli pekiştimekte, ulusal kimliği İslamileştirmektedir. Ayrıca devleti temsilen, ahlaki doğru davranış tanımlandığı ölçüde demokratik bir yaklaşımdan totaliter bir yaklaşıma kayılmakta, bu ahlakın temeli de belli bir dine dayandırıldığı sürece, söz konusu totaliter yaklaşım da dinî bir nitelik kazanmaktadır.

Öte yandan dinin toplumsal işlevlerine vurgu yapan modern bir din tanımının kullanılıyor olması, referansın öteki dünyadan bu dünyaya kayması oranında Müslümanlık bağlamında bir iç-sekülerleşme sürecinin de izlerini taşımaktadır.

Bu örneklerde sergilenen yaklaşımın doğrudan ulusal kimlik-din ilişkisi ile ilgisi olmayan başka bir sonucu da toplumsal sorunların çözümünde zaman zaman ahlak ve din temelli bir vatandaşlık etiğinin, hak ve sorumluluk temelli bir vatandaşlık etiğinin yerini almasıdır ki bu durum devletin toplumsal sorunlar karşısındaki sorumluluğunun üzerini örtme ve bu sorunlara ilişkin yapısal eleştirilerin de önünü kesme riskini de taşımaktadır.

Ulusal Kimlikte Ayrıştıran ve Dışlayan Bir Sermaye Olarak Din

Dinin birleştirici bir unsur olarak kullanılması aslında çoğu zaman ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir mekanizma olarak işlemesiyle sonuçlanmaktadır. Bu işleyişin iki şekli vardır. Birincisi doğrudan "Müslüman biz"in dışında kalanların, ikincisi ise "Müslüman biz"in yeniden tanımlanmasıyla dışarıda bırakılanların ötekileştirilmesidir.

İstanbul'un fethi kutlamaları, M/medeniyetler İ/ittifakı ve Türkçe Olimpiyatları örneklerinde hoşgörülü, merhametli İslam medeniyeti karşısına bunun tersi özelliklerle anılan "Batı"nın yerleştirilmesi "Müslüman biz"in dışında kalanların nasıl ötekileştirilebildiğini göstermektedir. Nitekim, Mehmet Âkif Ersoy Yılı örneği kapsamında kullanılan, "dindar -yani kötü alışkanlıkları olmayan-, çalışkan, Batı'nın bilmini alan 'ahlaksızlıkları'nı almayan ideal bir nesil" söyleminde de bu özcü ve ötekileştirici tutum çok daha açık bir biçimde ortaya konmuştur.

Fakat "öteki"nin tanımı her zaman bu kadar net değildir. Öyle ki, AK Parti'nin ulusal tarih anlatısı ona içeriğini istediği gibi doldurabileceği bir "öteki" sunmaktadır ve "Milletin Adamları" kampanyası örneğinde bu mekanizmanın nasıl işlediği açıkça görülmektedir. AK Parti'nin ulusal tarih anlatısında, yakın Türkiye'nin tarihi, ülkeyi kalkındırmaya çalışanlarla, onlara engel olup, Türkiye'yi sömürmeye kalkanların mücadelesinin tarihidir. Birinci gruba Atatürk'ten sonra, Menderes, Özal ve Erdoğan yerleştirilmiştir ve bu birinci grubun "halk"ı temsil ettiği ve "halk"ın çıkarlarını savunduğu belirtilmiştir. Fakat muhafazakâr demokratlık ve popülizm kavramlarının tartışıdığı bölümlerde değinildiği gibi bu "halk" kavramı son derece sorunludur. Öncelikle söz konusu "halk"ın sınırlarının muğlaklığı oranında karşısına yerleştirilen "öteki"nin de sınırları muğlaktır. Böylece "halk" cephesinin karşısına, içine AK Parti'ye muhalefet eden her kesimin alınabileceği bir cephe yerleştirilmiş ve bu anlamda AK Parti'ye sonsuz bir hareket alanı ve meşruiyet sağlanmış olmaktadır. Başta CHP olmak üzere, onu destekleyen medya, YARSAV, mafya, çeteler, darbeciler, hepsi bu cephede, dolayısıyla da "doğal olarak" "halk"ın karşısında yer almaktadırlar. Çünkü onlar, "seçkinler" ya da "kaymak tabaka" olarak, "halk"ı ya da "millet"i "küçümsemekte", "aşağılamakta", "hor görmekte" ve "halkın kalkınmasını istememektedirler".

"Seçkinlik" suçlamasının zemin bulamadığı BDP, çeşitli sol örgütlenmeler ve "Gezi Parkı Direnişçileri" bu karşı cepheye yerleştirilmek istendiğinde ise bu sefer de söz konusu kesimler yine "halk"ın dışında konumlandırılmış ve marjinalleştiren "çapulcu", "terörist" gibi sıfatlarla tanımlanmışlardır.

Bu dikotomik tarih anlatısı ve popülist söylem sadece muhalefeti etkisizleştirme işlevini görmemekte, aynı zamanda, tam da bu çalışmanın konusuyla alakalı olarak bir ulusal kimlik inşa aracı sunmaktadır. Muğlak "halk" kavramının içeriği doldurulduğça ulusal kimlik de tanımlanmış olmaktadır. Nitekim AK Parti'nin söylemlerinde "halk"ı tanımlayan ilk eksen mağduriyetken, bununla beraber ortaya çıkan ikinci eksen ise "dindarlık"tır. "Milletin Adamları" kampanyasında halkın dindarlığı teması üzerinden ulusal kimlik içerisindeki din vurgusunun nasıl güçlendirildiği görülmüştür. Ayrıca bu tema, "halkın İstanbulu" ve "halk adamı Ersoy" gibi diğer örnekler içerisinde rastlanabilecek söylemlerde de mevcuttur. "Halkın İstanbulu" alkol tüketimi gibi İslami yaşam tarzına uygun olmayan unsurlardan arındırılmış bir şehir tahayyülüne işaret ederken, Ersoy'un "halk adamlığı" camide cemaatle beraber oluşu üzerinden anlatılmıştır.

Fakat burada "din" veya "dindarlığın" içeriğinin de yine AK Parti tarafından doldurulduğu görülmektedir. Bunu en iyi yansıtan örnek AK Parti'nin "Kürt Meselesi ve 'Yaratılanı Yaratandan Ötürü Sevmek'" başlığı altında yer alan söylemleridir. Özellikle "sivil Cuma" eylemleri dinin birleştirici özelliğine aykırı bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme akıllara "hangi din" sorusunu getirmektedir. Böylece birleştiren, düzenleyen, ayrıştıran ve dışlayan dinin de devletin dini olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum zaten, daha önce de belirtildiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığında somutlaşan ve ulus-devlet alanında laiklik prensibi bağlamında var olan yapısal bir çarpıklığının sonucudur. Çünkü "sivil Cuma"yı ayrıştırıcı bir girişim olarak konumlandıran söylem ancak "devletin camisi" veya "devletin imamı"nın varlığında geçerlilik kazanabilir. Öte yandan din unsuru ulusal kimlik içerisinde ne kadar vurgulanırsa, bu yapısal çarpıklık da o kadar görünür ve etkili olmaktadır. Sonuçta Cumhuriyet'in kuruluşunda orta çıkan devlete sadakat üzerinden

laiklik anlamını yitirirken, bu defa devlete sadakat üzerinden dindarlık olgusu gelişmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, AK Parti on yılı aşkın iktidarı boyunca büyük ölçüde devlet sermayesine de sahip olarak ulusal kimliğin şekillenme sürecinde çok etkin bir konuma gelmiştir ve söylem ve icraatleri ile din öğesini, büyük ölçüde modernist ulus-devlet stratejilerine uygun bir biçimde, ulusal kimlik tahayyülünün içerisinde yeniden konumlandırarak, hem ulusal kimliğin İslamileşerek yeniden pekişmesini sağlamış, hem de bu şekilde zaman zaman modern yapılarla etkileşime giren İslam algısının da sekülerleşmesine hizmet etmiştir. Bu çelişkili gibi gözüken süreç tam da sekülerlik ve laiklik tartışmalarının yapıldığı bölümlerde değinildiği gibi devletin laikliği ile toplumun sekülerliği arasında her zaman bir doğru orantı bulunmadığını da doğrular niteliktedir. Ulusal kimliğin İslamileşmesi, en azından eşzamanlı olarak, toplumun dindarlaşması anlamına gelmemektedir. Zaten dindarlık ya da sekülerlik anlamında homojen bir toplumdan söz etmek de mümkün değildir. Laiklik ise daha ziyade devlete dair bir prensip olarak, inanç temelli bir ayrımcılığı reddeden ve "meşruiyetini sadece halkın egemenliğinden alan bir sosyal birlikte var olma rejimi" olarak düşünülebilir ve bu bağlamda demokrasi prensibi ile beraber ele alınması gerekir. Bu çerçevede ele alındığında ulusal kimliğin İslamileşmesi çerçevesinde ortaya konan laiklik ilkesini zedeleyici pratikler, aynı zamanda demokrasi anlamında da sorunlara işaret etmektedirler.

Türkiye'de ulusal kimliğe ilişkin dönüşüm sürecine Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramlarını kullanarak bakmak bir dizi açılım sağlamaktadır. Öncelikle, ulusal kimliği belirlemenin toplumsal iktidar mücadelesi açısından anlamı net olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, alanın kuruluş aşamasının ve dolayısıyla kurucu ulusal kimliğin daha sonra alan içerisinde gerçekleşecek hareketler açısından ne şekilde belirleyici olduğu görülmektedir. Nitekim, ulusal kimlik içerisindeki nominal Müslümanlığın, daha sonra alanda gerçekleşecek mücadeleyi nasıl belirlediği, ya da kurucu bir unsur olan "modernleşme ideali"nin ulus-devlet alanında ne şekilde eyleyicilere meşruiyet sağladığı ve dolaşımdaki diğer sermayeleri şekillendirdiği bunu örnekler niteliktedir.

Fakat alan kavramının en büyük avantajı dönüşüm ve etkileşim süreçlerini ön plana çıkartan dinamik bir model sunmasıdır. Örneğin Türkiye'de "modernleşme ideali"nin içeriği büyük ölçüde Türkiye ulus-devlet alanın diğer alanlarla etkileşimi sonucu dönüşmüş ve bu dönüşüm zincirleme olarak alandaki diğer sermayeler ve eyleyiciler üzerinde de etkili olmuştur. Ayrıca benzer bir etkileşim çalışma boyunca birçok örneği görüldüğü gibi alanda hareket eden eyleyiciler ve sermayeler arasında da gerçekleşmiştir.

Alan ve sermaye kavramlarının merkeze alınmasıyla bu dönüşüm ve etkileşim süreçlerini gözden kaçıracak aktör odaklı analizlerden de kaçınılmış olunmaktadır. Bu yaklaşım, hem tanımlamanın çoğu zaman olanaksız olduğu, hem de tanımlandığı zaman genelde homojenleştirici ve mutlaklaştırıcı olma riskini beraberinde getiren "Kemalist/ulusalcı/seçkin/laik/laisist/laikçiler" ya da İslamcı gibi sabit toplumsal gruplarla çalışmanın bir alternatifini sunmaktadır. Şüphesiz bu çalışmada da yaşanan toplumsal gelişmeler belli gruplar ve bireylere referans verilerek aktarılmıştır. Fakat bu grup ve bireyler mutlak niteliklerle donatılmış aktörler olmaktan çok, alandaki farklı sermayeleri taşıyan eyleyiciler olarak kabul edilmişlerdir. Nitekim, alan ve sermaye kavramlarının merkeze alınması, toplumal mücadelenin iki taraflı olarak görülerek, tarafları tarihten gelen monolitik seçkin ve karşı-seçkinler grupları olarak değerlendirmek yerine seçkinliğin anlık bir durum olarak değerlendirilebilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, daha önce de belirtildiği gibi, bir nevi "nöbetleşe seçkinlik"ten bahsetmek mümkündür ve seçkinlik nişanının dolaşımını sağlayan şey "alan"ın ve bu alanda dönüşen ve dönüştüren "sermaye"lerin varlığıdır. En son Gezi Parkı Direnişi sırasında AK Parti tarafından direnişe katılanların "çapulcu" olarak nitelendirilmesi, bu kesimlerin arasında CHP'liler gibi daha önce "seçkinlik" ile tanımlanan gruplar da olduğu düşünüldüğünde, iktidar mücadelesini doğru okuyabilmek için tarihten gelen monolitik seçkin ve karşı-seçkinler gruplar yaklaşımından kaçınmanın önemini göstermektedir.

Giriş bölümünde de değinildiği gibi bu çalışmanın odak noktasına aktörleri yerleştirmemek metodolojik olduğu kadar politik de bir tercihtir. Nitekim iktidar mücadelesinin aktörü iki hegemonik blok düşünmek aslında alanda mücadele eden ve

alanın az ya da çok dönüşmesine katkıda bulunan birçok eyleyicinin de görünürlüğünü azaltmaktadır. AK Parti on yılı aşkın süredir iktidarda bulunması ve büyük ölçüde devlet sermayesini elinde bulundurmasıyla Türkiye ulus-devlet alanında şu anda belki de en etkin aktördür. Fakat alanda hareket eden sayısız eyleyici vardır ve her ne kadar hükümet kendi ulusal kimlik vizyonundan yola çıkarak, özellikle söylemsel boyutta marjinalleştirici nitelendirmelerle bir toplumsal hiyerarşiyi dayatsa da, ulusal kimliği şekillendirme kabiliyetinin bir sınırı vardır. Nitekim 2013 Mayıs ayının sonunda bu sınırlar "Gezi Parkı Direnişi" ile bir toplumsal eyleme dönüşmüştür. Gezi Parkı Direnişi, ulusal kimlik vizyonuna uygun olarak AK Parti tarafından dayatılan Osmanlı mirası ve Müslümanlık vurgusu yüksek bir Türklük anlayışı kadar, hatta ondan daha fazla, neoliberalizm ve "inşaat" ile tanımlanan "modernlik" tanımına da bir tepkidir. İktidar konforuna ulaşan AK Parti'nin modernist özelliğini git gide yitirerek statik bir modernleşme anlayışına hapsolması de bu kısır modernlik tanımının Türkiye siyasetinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Şüphesiz bu apayrı bir çalışmayı gerektirecek son derece kapsamlı bir konudur. Fakat, en azından denilerbilir ki, AK Parti'nin Gezi Parkı Direnişi'nin ardından "Milli İradeye Saygı Mitingleri" düzenlemesi toplumsal iktidar mücadelesinde ulusal kimliği tanımlama çabasının önemini bir kez daha vurgulamıştır. Nitekim bu çalışmanın vardığı sonuçlardan biri de, ne etnik milliyetçiliklerin arttığı küreselleşen bir dünya, ne de demokratikleşme çabasına yönelik vatandaşlık tanımı arayışlarının, ulusal kimliği bir çalışma konusu olarak geçersiz kılmadığıdır. Aksine ulusal kimlikler hâlâ etkindirler ve iktidar mücadelesinin önemli araçları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu konuda yapılacak çalışmalar ise vatandaşlığa ilişkin çifte standartları ve ulus-devlet alanı içerisinde yazılı olmayan ayrımcılık ve ötekileştirme süreçlerini anlama ve aşma vaadini de içermektedirler.

EK- 1

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETLERİ

"Hükümetler", (http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinetRoot.aspx).(21 Eylül 2013); "Türk Hükümetleri Kronolojisi" (http://www.mfa.gov.tr/turk-hukumetlerikronolojisi.tr.mfa).(21 Eylül 2013)

I.İCRA VEKİLLERİ HEYETİ			MUSTAFA KEMAL PAŞA
II. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ (ÇAKMAK)			FEVZİ PAŞA
III.İCRA VEKİLLERİ HEYETİ (ÇAKMAK)			FEVZİ PAŞA
IV.İCRA VEKİLLERİ HEYETİ			HÜSEYİN RAUF BEY (ORBAY)
V.İCRA VEKİLLERİ HEYETİ (OKYAR)	14/08/1923	27/10/1923	ALİ FETHİ BEY
01.HÜKÜMET (İNÖNÜ)	01/11/1923	06/03/1924	İSMET PAŞA HP
02.HÜKÜMET (İNÖNÜ)	06/03/1924	22/11/1924	İSMET PAŞA HP
03.HÜKÜMET (OKYAR)	22/11/1924	03/03/1925	ALİ FETHİ BEY CHP
04.HÜKÜMET (İNÖNÜ)	04/03/1925	01/11/1927	İSMET PAŞA CHP
05.HÜKÜMET (İNÖNÜ)	01/11/1927	27/09/1930	İSMET PAŞA CHP
06.HÜKÜMET (İNÖNÜ)	27/09/1930	04/05/1931	İSMET PAŞA CHP
07.HÜKÜMET	04/05/1931	01/03/1935	İSMET İNÖNÜ CHP
08.HÜKÜMET	01/03/1935	25/10/1937	İSMET İNÖNÜ CHP
09.HÜKÜMET	25/10/1937	11/11/1938	M. C. BAYAR CHP
10.HÜKÜMET	11/11/1938	25/01/1939	M. C. BAYAR CHP

11.HÜKÜMET	25/01/1939	03/04/1939	R. SAYDAM CHP
12.HÜKÜMET	03/04/1939	08/07/1942	R. SAYDAM CHP
13.HÜKÜMET	09/07/1942	09/03/1943	Ş SARAÇOĞLU CHP
14.HÜKÜMET	09/03/1943	07/08/1946	Ş SARAÇOĞLU CHP
15.HÜKÜMET	07/08/1946	10/09/1947	M. R. PEKER CHP
16.HÜKÜMET	10/09/1947	10/06/1948	HASAN SAKA CHP
17.HÜKÜMET	10/06/1948	16/01/1949	HASAN SAKA CHP
18.HÜKÜMET	16/01/1949	22/05/1950	Ş. GÜNALTAY CHP
19.HÜKÜMET	22/05/1950	09/03/1951	A. MENDERES DP
20.HÜKÜMET	09/03/1951	17/05/1954	A. MENDERES DP
21.HÜKÜMET	17/05/1954	09/12/1955	A. MENDERES DP
22.HÜKÜMET	09/12/1955	25/11/1957	A. MENDERES DP
23.HÜKÜMET	25/11/1957	27/05/1960	A. MENDERES DP
24.HÜKÜMET	30/05/1960	05/01/1961	CEMAL GÜRSEL ASKERİ HÜKÜMET
25.HÜKÜMET	05/01/1961	27/10/1961	CEMAL GÜRSEL ASKERİ HÜKÜMET
26.HÜKÜMET	20/11/1961	25/06/1962	İSMET İNÖNÜ CHP/AP
27.HÜKÜMET	25/06/1962	25/12/1963	İSMET İNÖNÜ CHP/YTP/CKMP
28.HÜKÜMET	25/12/1963	20/02/1965	İSMET İNÖNÜ CHP/BAĞIMSIZLAR

29.HÜKÜMET	20/02/1965	27/10/1965	S. H. ÜRGÜPLÜ AP
30.HÜKÜMET	27/10/1965	03/11/1969	S. DEMİREL AP
31.HÜKÜMET	03/11/1969	06/03/1970	S. DEMİREL AP
32.HÜKÜMET	06/03/1970	26/03/1971	S. DEMİREL AP
33.HÜKÜMET	26/03/1971	11/12/1971	NİHAT ERİM MİLLİ BİRLİK HÜKÜMETİ
34.HÜKÜMET	11/12/1971	22/05/1972	NİHAT ERİM MİLLİ BİRLİK HÜKÜMETİ
35.HÜKÜMET	22/05/1972	15/04/1973	FERİT MELEN GEÇİCİ HÜKÜMET
36.HÜKÜMET	15/04/1973	26/01/1974	M. NAİM TALU GEÇİCİ HÜKÜMET
37.HÜKÜMET	26/01/1974	17/11/1974	B. ECEVİT CHP/MSP
38.HÜKÜMET	17/11/1974	31/03/1975	SADİ IRMAK GEÇİCİ HÜKÜMET
39.HÜKÜMET	31/03/1975	21/06/1977	S. DEMİREL AP/MSP/MHP/CGP
40.HÜKÜMET	21/06/1977	21/07/1977	B. ECEVİT CHP AZINLIK HÜKÜMETİ
41.HÜKÜMET	21/07/1977	05/01/1978	S. DEMİREL AP/MSP/MHP
42.HÜKÜMET	05/01/1978	12/11/1979	B. ECEVİT CHP/BAĞIMSIZLAR
43.HÜKÜMET	12/11/1979	12/09/1980	S. DEMİREL AP AZINLIK HÜKÜMETİ
44.HÜKÜMET	21/09/1980	13/12/1983	B. ULUSU ASKERİ HÜKÜMET
45.HÜKÜMET	13/12/1983	21/12/1987	TURGUT ÖZAL ANAP
46.HÜKÜMET	21/12/1987	09/11/1989	TURGUT ÖZAL ANAP

47.HÜKÜMET	09/11/1989	23/06/1991	Y. AKBULUT ANAP
48.HÜKÜMET	23/06/1991	20/11/1991	M. YILMAZ ANAP
49.HÜKÜMET	20/11/1991	16/05/1993	S. DEMİREL DYP/SHP
50.HÜKÜMET	25/06/1993	05/10/1995	TANSU ÇİLLER DYP/SHP
51.HÜKÜMET	05/10/1995	30/10/1995	TANSU ÇİLLER DYP AZINLIK HÜKÜMETİ
52.HÜKÜMET	30/10/1995	06/03/1996	TANSU ÇİLLER DYP/CHP
53.HÜKÜMET	06/03/1996	28/06/1996	M. YILMAZ ANAP/DYP
54.HÜKÜMET	28/06/1996	30/06/1997	N. ERBAKAN RP/DYP
55.HÜKÜMET	30/06/1997	11/01/1999	M. YILMAZ ANAP/DSP/DTP
56.HÜKÜMET	11/01/1999	28/05/1999	B. ECEVİT DSP AZINLIK HÜKÜMETİ
57.HÜKÜMET	28/05/1999	19/11/2002	B. ECEVİT DSP/MHP/ANAP
58.HÜKÜMET	19/11/2002	12/03/2003	A. GÜL AK PARTİ
59.HÜKÜMET	14/03/2003	29/08/2007	R.T. ERDOĞAN AK PARTİ
60.HÜKÜMET	29/08/2007	06/07/2011	R.T. ERDOĞAN AK PARTİ
61.HÜKÜMET	06/07/2011		R.T. ERDOĞAN AK PARTİ

EK- 2

GENEL SEÇİM SONUÇLARINA GÖRE TBMM MİLLETVEKİLİ DAĞILIMLARI

(http://www.secimsonucu.com).(21 Eylül 2013)

21 Temmuz 1946 - Toplam: 465
CHP: 396
DP: 62
Bağımsızlar: 7

24 Mayıs 1950 - Toplam: 539
DP: 470
CHP: 69

2 Mayıs 1954 - Toplam: 541
DP: 502
CHP: 31
CMP: 5
Bağımsızlar: 3

27 Ekim 1957 - Toplam: 610
DP: 424
CHP: 178
CMP: 4
HP: 4

15 Ekim 1961 - Toplam: 450
CHP: 173
AP: 158
YTP: 65
CKMP: 54

10 Ekim 1965 - Toplam: 450
AP: 240
CHP: 134
MP: 31
YTP: 19
TİP: 14
CKMP: 11
Bağımsızlar: 1

12 Ekim 1969 - Toplam: 450
AP: 256
CHP: 143
GP: 15
BP: 8
MP: 6
YTP: 6
TİP: 2
MHP: 1
Bağımsızlar: 13

14 Ekim 1973 - Toplam: 450
CHP: 185
AP: 149
MSP: 48
DP: 45

5 Haziran 1977 - Toplam: 450
CHP: 213
AP: 189
MSP: 24
MHP: 16
CGP: 3
DP: 1
Bağımsızlar: 4

6 Kasım 1983 - Toplam: 399
ANAP: 211
HP: 117
MDP: 71

29 Kasım 1987 - Toplam: 450
ANAP: 292
SHP: 99
DYP: 59

20 Ekim 1991 - Toplam: 450
DYP: 178
ANAP: 115
SHP: 88
RP: 62
DSP: 7

24 Aralık 1995 - Toplam: 550
RP: 158
DYP: 135
ANAP: 132
DSP: 76
CHP: 49

18 Nisan 1999 - Toplam: 550
DSP: 136
MHP: 129
FP: 111
ANAP: 86
DYP: 85
Bağımsızlar: 3

3 Kasım 2002 - Toplam: 550
AK PARTİ: 365
CHP: 177
Bağımsızlar: 8

22 Temmuz 2007 - Toplam: 550
AK PARTİ: 341
CHP: 112
MHP: 71
Bağımsızlar: 26

CGP: 13
MHP: 3
TBP: 1
Bağımsızlar: 6

12 Haziran 2011 - Toplam: 550
AK PARTİ: 327
CHP: 135
MHP: 53
Bağımsızlar: 35

EK- 3

AK PARTİ HÜKÜMETLERİ
(http://www.akparti.org.tr/site/yonetim/hukumetler).(21 Eylül 2013)
(http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinet.aspx).(21 Eylül 2013)
Seçim prosedürü nedeni ile istifa eden Bakanların yerine kısa dönem görev yapan Bakanların isimlerine yer verilmemiştir.

	58. HÜKÜMET 19/11/2002-12/03/2003	59. HÜKÜMET 14/03/2003-29/08/2007	60. HÜKÜMET 29/08/2007-06/07/2011	61. HÜKÜMET 06/07/2011-
Başbakan	Abdullah Gül	Recep Tayyip Erdoğan	Recep Tayyip Erdoğan	Recep Tayyip Erdoğan
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Abdullatif Şener	Abdullatif Şener	Hayati Yazıcı/Bülent Arınç	Ali Babacan
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Ertuğrul Yalçınbayır	Mehmet Ali Şahin	Nazım Ekren/Ali Babacan	Bekir Bozdağ
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Mehmet Ali Şahin	----	Cemil Çiçek	Bülent Arınç
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	---	---	---	Beşir Atalay
Adalet Bakanı	Cemil Çiçek	Cemil Çiçek	Mehmet Ali Şahin/ Sadullah Ergin	Sadullah Ergin
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı	---	---	---	Fatma Şahin
Avrupa Birliği Bakanı	---	---	---	Egemen Bağış
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı	---	---	---	Nihat Ergün
Bayındırlık Bakanı	---	---	Faruk Nafiz Özak/Mustafa Demir	---
Bayındırlık ve İskan Bakanı	Zeki Ergezen	Faruk Nafiz Özak	---	---
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	Murat Başesgioğlu	Murat Başesgioğlu	Faruk Çelik/Ömer Dinçer	Faruk Çelik
Çevre Bakanı	İmdat Sütlüoğlu	Osman Pepe	---	---
Çevre ve Şehircilik Bakanı	---	---	---	Erdoğan Bayraktar
Çevre ve Orman Bakanı	---	Osman Pepe	Veysel Eroğlu	---
Devlet Bakanı	Ali Babacan	Ali Babacan	Cevdet Yılmaz	---
Devlet Bakanı	Beşir Atalay	Güldal Akşit	Egemen Bağış	---
Devlet Bakanı	Kürşad Tüzmen	Kürşad Tüzmen	Kürşad Tüzmen/Mehmet Zafer Çağlayan	---
Devlet Bakanı	Mehmet Aydın	Mehmet Aydın	Mustafa Sait Yazıcıoğlu/Faruk Çelik	---
Devlet Bakanı	---	Nimet Baş (Çubukçu)	Mehmet Aydın	---
Devlet Bakanı	---	---	Murat	---

			Başesgioğlu/Faruk Nafiz Özak	
Devlet Bakanı	---	---	Nimet Baş (Çubukçu)/ Selma Aliye Kavaf	---
Dışişleri Bakanı	Yaşar Yakış	Abdullah Gül (Başbakan Yardımcısı)	Ali Babacan/Ahmet Davutoğlu	Ahmet Davutoğlu
Ekonomi Bakanı	---	---	---	Mehmet Zafer Çağlayan
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Mehmet Hilmi Güler	Mehmet Hilmi Güler	Mehmet Hilmi Güler /Taner Yıldız	Taner Yıldız
Gençlik ve Spor Bakanı	---	---	---	Suat Kılıç
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı	---	---	---	Mehmed Mehdi Eker
Gümrük ve Ticaret Bakanı	---	---	---	Hayati Yazıcı
İçişleri Bakanı	Muzaffer Ecemiş/ Abdülkdir Aksu	Abdülkadir Aksu	Beşir Atalay	İdris Naim Şahin/Muammer Güler
Kalkınma Bakanı	---	---	---	Cevdet Yılmaz
Kültür Bakanı	Hüseyin Çelik	---	---	---
Kültür ve Turizm Bakanı	---	Atilla Koç	Ertuğrul Günay	Ertuğrul Günay /Ömer Çelik
Maliye Bakanı	Kemal Unakıtan	Kemal Unakıtan	Kemal Unakıtan/ Mehmet Şimşek	Mehmet Şimşek
Milli Eğitim Bakanı	Erkan Mumcu	Hüseyin Çelik	Hüseyin Çelik/Nimet Baş (Çubukçu)	Ömer Dinçer/Nabi Avcı
Milli Savunma Bakanı	Mehmet Vecdi Gönül	Mehmet Vecdi Gönül	Mehmet Vecdi Gönül	İsmet Yılmaz
Orman Bakanı	Osman Pepe	---	---	---
Orman ve Su İşleri Bakanı	---	---	---	Veysel Eroğlu
Sağlık Bakanı	Recep Akdağ	Recep Akdağ	Recep Akdağ	Recep Akdağ/Mehmet Müezzinoğlu
Sanayi ve Ticaret Bakanı	Ali Coşkun	Ali Coşkun	Zafer Çağlayan/Nihat Ergün	---
Turizm Bakanı	Güldal Akşit	---	---	---
Ulaştırma Bakanı	Binali Yıldırım	Binali Yıldırım	Mehmet Habib Soluk	Binali Yıldırım
Tarım ve Köy İşleri Bakanı	Sami Güçlü	Mehmet Mehdi Eker	Mehmet Mehdi Eker	---

EK- 4

26.05.2006

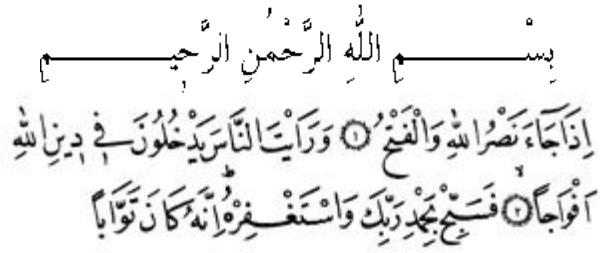
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝١ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ
أَفْوَاجًا ۝٢ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ۚ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا

Nasr,110/1-3

FETHİN MANASI

Hak ve adaletin yerleştirilmesi ve yaşatılmasıyla gönüller de fethedilerek İstanbul'un fethi ebedileştirilmiştir. İstanbul'u geri almak için yapılmış olan yardım tekliflerine, öncelikle kilise önderleri ve yerli halkın karşı koymuş olması, bu fethin,

Muhterem Müslümanlar,

İslam Dini'ne hizmet için gerektiğinde canlarıyla ve mallarıyla her türlü fedakarlığı göze alan ecdadımız eşsiz zaferlerle dolu bir tarihi bizlere miras bırakmışlardır. İnsanlık adına büyük kazanımlar olan bu zaferler, geçmişimizden geleceğimize ışık tutan çok önemli dönüm noktalarıdır. Bir çağın kapanıp yeni bir çağın açılmasına yol açan ve tarihte müstesna bir yeri bulunan İstanbul'un fethi de, bunlardan birisidir.

Değerli Mü'minler,

Peygamber (s.a.v) efendimizin; **"İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan ve onu fetheden asker ne güzel askerdir"**[1] şeklindeki müjdesi bu fethe, farklı bir anlam ve önem kazandırmıştır. 29 Mayıs 1453 tarihi, sevgili Peygamberimizin müjdelemiş olduğu bu büyük fethin gerçekleştiği, İstanbul'un bir kültür ve medeniyetin merkezine dönüştüğü önemli bir dönüm noktasıdır.

Bu kültür ve medeniyet ortamında insanların can, mal, ırz ve namus güvenliği teminat altına alınarak, günümüze örnek olacak şekilde sevgi, saygı ve hoşgörüye dayanan inanç ve ibadet hürriyeti tanınmıştır. Herkese yardım eli uzatılmış, yoksullar gözetilerek sosyal adalet yerleştirilmiş ve halkın yaşamakta olduğu zulme son verilmiştir.

insanlık tarihi açısından ne kadar önemli olduğunu net bir şekilde göstermiştir. Bu bakımdan İstanbul'un fethi, sadece kuvvet üstünlüğüne dayalı olarak kazanılmış bir savaştan ibaret değildir. Bu fetih, inanç ve bilginin gücüyle, hakkın, adaletin, sevgi, saygı ve hoşgörünün insanlığa armağan edildiği büyük bir zaferdir.

Aziz Kardeşlerim,

Bir fethin ebedileşmesi için, kazanılan topraklar kadar, o topraklarda yaşayacak olan insanlara kazandırılması gereken değerler de önemlidir. Özünü Yüce Dinimizin değerlerinden alan fetih ruhu, bilgi ve inançla çalışıp üretmek, ülke ve insanlığa yararlı olmak şeklinde algılanmalıdır. Bu bakımdan, gelecek nesillerimizi İslami ve milli değerlerle donatıp bu ruh ve anlayışa sahip insanlık önderleri olarak yetişmelerini sağlamalıyız. Şunu unutmayalım ki, her birimizin sorumluluk bilinciyle vazifemizi en güzel şekilde yapmaya gayret etmemiz bu anlayışın bir gereğidir.

Değerli Kardeşlerim

Bu vatanı atalarımızın bizlere aziz bir armağanı bilip, bu uğurda canlarını ve mallarını feda eden fetih erleri şehit ve gazilerimizle, ülkemiz için her türlü fedakarlığa katlanan ecdadımıza Yüce Allah'tan rahmet diliyor ve hutbemi bir ayet mealiyle bitiriyorum:

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O tövbeleri çok kabul edendir."[2]

[1] Ahmet b. Hanbel, Müsned IV, 325
[2] Nasr, 110/1-3

EK-5

KUTLU DOĞUM HAFTASI GENELGESİ

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

SAYI : B.08.TTK.0.72.02.00 2421 07.04.2011
KONU: Kutlu Doğum Haftası

GENELGE
(2011/22)

İlgi : Millî Eğitim Bakanlığının 08 Eylül 2010 tarih ve 6312 sayılı genelgesi.

Eğitim sistemimizin temel görevi öğrencilerimize bilginin yanında değer, tutum ve beceride kazandırmaktır. Bu nedenle eğitim sistemimiz öğrencilerimizin psikolojik olarak sağlıklı, karakteri gelişmiş, temel insanî değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmelerini sağlamak görevini üstlenmiştir.

Eğitim sistemimiz, bin yıllık kültürel birikimimizin temel yapı taşları olan ahlakî, insanî, sosyal ve manevî değerlerimizin öğrencilerimize kazandırılmasında önemli rol almıştır. Bu kapsamda Bakanlığımızın 2004 yılından itibaren yürüttüğü program geliştirme çalışmalarında değer eğitimi önemli bir yer tutmaktadır.

İlgi genelge ile bireyi, aileyi, yaşadığımız toplumu ve dünyayı tehdit eden risk ve sorunların çözümünde; toplumsal yapımızın temel taşını oluşturan millî, manevî, sosyal, ahlakî ve kültürel değerlerimizin en önemli referans kaynak olduğu ve 2010–2011 eğitim-öğretim yılının ilk haftasında "Değer Eğitimi" konusunda tüm eğitim-öğretim kurumlarımızda uygun etkinlikler yapılması bildirilmiştir.

Geliştirilen programlarda doğruluk, dürüstlük, empati, saygı, hoşgörü, yardımlaşma, özen gösterme gibi temel insanî değerlere ulaştıracak kazanımlara yer verilmiştir. Diğer taraftan 4-12. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programlarında merhamet duygusu ile ilgili kazanımlara yer verilmiştir.

Eğitim anlayışımızdaki değişim, insanın ruh ve bedenini bir bütün olarak kuşatan bir anlayışın gelişmesinin zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Sevgi, insanın temel ihtiyaçları arasında fizyolojik ihtiyaçları kadar önemlidir. İnsanın kendini gerçekleştirmesi ancak sevgi ve saygı ihtiyacının karşılanması ile mümkündür.

Bu nedenle öğrencilerimize, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in temel insanî özelliklerinden olan bütün insanlığı kuşatıcı sevgisi ile birlikte "Merhamet Duygusu"nun güzelliğini yaşatmanın yollarını kazandırmalıyız.

Eğitim-Öğretim ve Program Dai. Bşk.
06330 Teknikokullar/ANKARA
Tel : + 90 (312) 212 65 30 (10 Hat)
+ 90 (312) 213 18 36
Faks : + 90 (312) 213 39 62
İnt. adresi : www.meb.gov.tr/mkb
e-posta : mkb@meb.gov.tr

EĞİTİME %100 DESTEK

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

Sevgi ve merhamet, paylaşma, hoş görme, saygı gösterme, insanların bireysel farklılıklarını anlayışla karşılama, insanlar arasında ayrım yapmama, bütün insanlara renk, din, dil ayrımı gözetmeksizin eşit muamele etme öğrencilerimize kazandırılması gereken değerlerimizdir. Merhamet duygusu ile yaşamanın hem insanın kendine, hem de çevresindekilerle iletişiminde sinerji oluşumuna olumlu katkı sağlayacağı açıktır.

Diyanet İşleri Başkanlığınca her yıl Nisan ayı içinde kutlanan "Kutlu Doğum Haftası" nda bu yıl merhamet temasının öne çıkarılması kararlaştırılmıştır. Haftanın, özelliği ve önemi dikkate alınarak sevgi, saygı ve merhamet duygusunu ön plana çıkaran ve ekte yer alan etkinliklere örgün ve yaygın eğitim kurumlarında yer verilmesi hususunda,

Gereğini rica ederim.

Nimet ÇUBUKÇU
Milli Eğitim Bakanı

Dağıtım:
Gereği
B Planı

Bilgi
A Planı
Diyanet İşleri Başkanlığı

Ek: 1Etkinlikler Listesi

Eğitim-Öğretim ve Programı Dai. Bşk.
06330 TeknikokullarANKARA
Tel : + 90 (312) 212 65 30 (10 Hat)
+ 90 (312) 217 79 35
Faks : + 90 (312) 213 39 62
İnt. adresi : www.ttkb.gov.tr/tkb
e-posta : tkb@mb.gov.tr

EĞİTİME %100 DESTEK

EK-1

KUTLU DOĞUM HAFTASI DOLAYISIYLA ÖRGÜN VE YAYGIN EĞİTİM KURUMLARINDA YAPILABİLECEK ETKİNLİKLER

1. Şiir okuma ve yazma yarışması,
2. Kompozisyon ve mektup yazma yarışması,
3. Afiş yarışması,
4. Duvar gazetesi çıkarılması,
5. Konu ile ilgili belgesel ve filmlerin izletilmesi,
6. Dünya'nın değişik yerlerinde, özellikle Japonya'daki çocuklara mektup yazarak onların acılarının paylaşılması,
7. Yerel medya ile işbirliği yapılarak öğretmen ve öğrencilerin katılımıyla programlar yapılması,
8. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in eğitim anlayışını konu alan konferans ve seminerlerin düzenlenmesi (İmam hatip liselerinde),
9. İlahi okuma yarışmaları (İmam hatip liselerinde),
10. Hadis okuma yarışmaları (İmam hatip liselerinde),
11. Hafta münasebeti ile Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in evimizde misafir olduğu düşünülerek buna göre farklı etkinlik çalışmaları yaptırılabilir.

KAYNAKLAR

ADAS, E. Baki (2006), "The Making of Entrepreneurial Islam and the Islamic Spirit of Capitalism", **Journal for Cultural Research**, 19: 2, 113-137.

AHMAD, Feroz (2008), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev. S. Cem KARADERELİ, 3. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

AKDOĞAN, Yalçın (2000), **Muhafazakâr Demokrasi**, Şehir Yayınları, İstanbul.

AKDOĞAN, Yalçın (2004), **AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul.

AKDOĞAN, Yalçın (2010), **"İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın" – Demokratik Açılım Sürecinde Yaşananlar**, Meydan Yayıncılık, İstanbul.

AKGÜN, Seçil (1963), "Türkçe Ezan", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 13:24.

AKKOÇ, D. Aydın (2011), "Hizbullah Tahliyeleri ve 'Müslüman' Kürtlere Dair", (http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=692&makale=Hizbulla h). (07 Ekim 2013)

AKMAN, Nuriye (1993), "[Recep Tayyip Erdoğan] - İstanbul'un ikinci fethi!", (http://www.nuriyeakman.com/node/1741).(21 Eylül 2013)

AKSOY, Hasan (2006), "Bir Türk Musikisi Muhibbi Olarak Mehmed Âkif", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, 73, Mart 151-153.

AKTAN, Güzdüz (2005), "Japonya'da Tanıdığım Türk Okulları**", Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 35-44.

AKTAR, Ayhan (1996), "Varlık Vergisi ve İstanbul", **Toplum ve Bilim**, 71: Kış, 97-149.

AKTAY, Yasin (2005), "Bir Toplumsal Hareket Olarak Okullaşma", **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 289-304.

ALBAYRAK, Mustafa (2010), "Kemalizm'in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Temmuz, 77.

ALEMDAR, Zeynep (Basım Aşamasında), "The 'Turkish Model' of Freedom of Speech", (Der.) Peter Molnar, **Freedom of Speech and NewThreats of Censorship:**

Transitions Towards Open and Meaningful Public Discourse, Central University Press, Budapeşte.

ALEMDAR, Zeynep (2008), **Turkish Civil Society and the European Union: Domestic Politics through International Organizations,** Verlag Dr. Muller, Saarbrücken.

ALTAN, Mehmet (2010), **Kent Dindarlığı**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ANDERSON, Benedict (2007), **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender SAVAŞIR, Metis Yayınları, İstanbul.

ARAS, Bülent (1998), "Turkish Islam's Moderate Face", **Middle East Quarterly**, Eylül 1998.

ARMAĞAN, Mustafa (2010), "Fetih Kutlamaları ve Yunanistan", (www.mustafaarmagan.com.tr).(25.04.2013)

ARMSTRONG, John Alexander (1997), "Religious Nationalism and Collective Violence", **Nations and Nationalism**, 3, 4: 597-606.

ASAD, Talal (2007), **Sekülerliğin Biçimleri – Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik**, Çev. Ferit Burak AYDAR, Metis Yayınları, İstanbul.

ATACAN, Fulya (2005), "Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP-SP", **Turkish Studies**, 6:2, 187-189.

ATEŞ, T. – KARAKAŞ, E – ORTAYLI, İ. (2005), **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul.

BAKİLER, Y. Bülent (2006), "Mehmet Âkif Ersoy'da Çağdaş Türkiye İdeali", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 50-56.

BALTACI, Cahit (2006), "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 130-133.

BARKER, P. W. - MUCK, W. J. (2009), "Secular Roots of Religious Rage: Shaping Religious Identity in the Middle East", **Politics and Religion**, 2:3, 177-196.

BARTU, Ayfer (2006), "Eski Mahallelerin Sahibi Kim", (Der.) Çağlar KEYDER, İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 43-59.

BAŞAR, Fahamettin (2003), "Törenler Kitaplarla Taçlandırıldı", **Popüler Tarih: 550. Yıl Özel Sayısı İstanbul'un Fethi ve Fatih**, Mayıs, 33: 74-78.

BAŞBUĞ, Mehmet, "Saray Ressamı Zonaro'nun Fırçasından Üsküdar", (http:// www.uskudar.bel.tr/tr-TR/bilgi/Lists/Sunumlar/Attachments/1445/T03.pdf).(21 Eylül 2013)

BAUBÉROT, J. – BLANCARTE, J. R.– MİLOT, M. (2005); "Universal Declaration on Laicity in the 21st Century"

BERGER, Peter (1967), **The Social Reality of Religion**, Penguin, Harmondsworth.

BERİŞ, Emrah H. (2009), "Türkiye'de Ekonomi ve Toplum", AK Parti Siyaset Akademisi Ders Notları, Ar-Ge Başkanlığı, Aralık 2009, 45-75.

BERKTAY, Fatmagül (1999-2000), "Küreselleştikçe Parçalanan Dünyanın Düşünsel İzdüşümü: Postmodernizm, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 21-22.

BİLİCİ, Mücahit (2000), "İslam'ın Bronzlaşan Yüzü", (Der.) Nilüfer GÖLE, **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul

BLANC, C. S. – BASCH, L. – SCHILLER, N. G. (1995), "Transnationalism, Nation-States, and Culture", **Current Anthropology**, 36, 4: 683-686.

BLANCARTE, Roberto J. (2001), "Laicidad y Secularización en México"

BLANCARTE, Roberto J. (2011), Workshop: The Condition of Laïcité and Secularization in the Contemporary World, Anadolu Üniversitesi, 27-29 Nisan.

BORA, Tanıl (2006), "Fatih'in İstanbul'u", (Der.) Çağlar KEYDER, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 60-77.

BORA, Tanıl (2012), **Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, 7. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.

BORATAV, Korkut (2006), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, İmge Kitabevi, Ankara.

BOSTANCI, Naci (2005), "Yurt dışındaki Türk Okullarının Arka Planı", **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 169-180.

BOURDIEU, Pierre (2006), **Pratik Nedenler**, Çev. Hülya Uğur TANRIÖVER, Haz. Bahadır VURAL, 2. Baskı, Hil Yayın, İstanbul.

BOURDIEU, P. – WACQUANT, L. (2011), **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çev. Nazlı ÖKTEN, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

BOZARSLAN, Hamit (2002), "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", Der. M, GÜLTEKİN – T. BORA, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik**, İletişim, İstanbul, 842-870.

BRUCE, Steve (1999), **Choice and Religion**, Oxford University Press, New York.

BRUCE, Steve (2003), **Politics and Religion**, Polity Press, Cambridge.

BRUCE, Steve (2007), **Paisley: Religion and Politics in Northern Ireland**, Oxford University Press, New York.

BRUCE, S. – VOAS, D. (2007), "Religious Toleration and Organizational Typologies", **Journal of Contemporary Religion**, 22, 1: 1-17.

BUĞRA, Ayşe (2011), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, 5. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul.

BULAÇ, Ali (1992), "Medine Vesikası Hakkında Genel Bilgiler", **Birikim**, 38-39, Haziran-Temmuz: 102-111.

BULAÇ, Ali (2005), "Türk Okulları: Küresel Bir Açılım", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 181-198.

CEVİZCİ, Ahmet (2003), **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma, 2003, İstanbul.

CHAVES, Mark (1994), "Secularization as Declining Religious Authority", **Social Forces**, 72, 3, Mart: 749-774.

CROUCHER, Sheila (2003), "Perpetual Imagining: Nationhood in a Global Era", **International Studies Review**, 5, 1: 1-24.

ÇAHA, Ömer (2009), "Tarih Boyunca Batı'da ve İslam Dünyası'nda Din-Devlet İlişkileri ve Modernleşme, **AK Parti Siyaset Akademisi Ders Notları**, Ar-Ge Başkanlığı, Aralık 2009, 76-103.

ÇAĞLAYAN, Selin (2011), **Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık**, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

ÇAKAN, İ. Lütfi (2006), "Halk Eğitimi Açısından Camiler ve Âkif", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 146-150.

ÇEĞİN, G. - GÖKER, E. - ARLI, A. - TATLICAN, Ü. (Der.) (2007). **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Aziz (2010), "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Mart, 42: 63-81.

ÇETİN, Nurullah (2006), "Günümüze Işık Tutan 'Münevver Aydın' Mehmet Âkif Ersoy", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 57-68.

ÇINAR, Alev (2005), **Modernity, Islam and Secularism in Turkey: Bodies Places and Time**, University of Minnesota Press, Minnesota.

ÇOBANOĞLU, Yavuz (2012), **"Altın Nesil"in Peşinde – Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite**, İletişim Yayınları, İstanbul.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2009), "2010 Yılına Girerken Dış Politikamız", **AK Parti Siyaset Akademisi Ders Notları**, Ar-Ge Başkanlığı, Aralık, 103-184.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2012), **Stratejik Derinlik**, 77. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.

DELOYE, YVES (2004). **Sociologie Historique du Politique**, Editions La Decouverte, Paris.

DEMERATH III, N. Jay (2002), "A Sinner Among the Saints: Confessions of a Sociologist of Culture and Religion", **Sociological Forum**, 17, 1: 1-19.

DIANTEILL, Erwan (2002), "Pierre Bourdieu et la Religion Synthèse Critique D'une Synthèse Critique", **Archives de Sciences Sociales des Religions**, 188, Nisan-Haziran. 5-19.

DİNÇKOL, Bihterin (2002), "Türkiye'de Anayasal Düzen ve Laiklik", **Laikliğin Anayasal İlke Hâline Gelişinin 65. Yıldönümü Paneli**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 5 Şubat

DOĞAN, D. Mehmet (2006), "İstiklal Marşı: Derin Bir Milli Mutabakat Metni", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 92-94.

DURKHEIM, Emile (2001), **The Elementary Forms of Religious Life**, Çev. Carol COSMAN, Oxford University Press, New York.

DURKHEIM, Emile (2011), **İntihar**, Çev. Özer OZANKAYA, 2. Baskı, Can Yayınevi, İstanbul.

DUYMAZ, Recep (2006), "Mehmet Âkif Ersoy'un Şahsiyetinin Kaynakları", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 26-30.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (2006), "Mehmet Âkif Ersoy Hayatı ve Eserleri", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 5-18.

ENGİN, Vahdettin (2003), "11 Haziran 1914… İstanbul'da Müstesna Bir Gün", **Popüler Tarih: 550. Yıl Özel Sayısı İstanbul'un Fethi ve Fatih**, Mayıs, 33: 64-67.

ERASLAN, Sibel (2008), "Biz Ahlakı…", **Umran**, 170, Ekim: 43-44.

ERCAN, Fuat (2003), "Sınıftan Kaçış: Türkiye'de Kapitalizm Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine", Der. A.H.KÖSE - F.ŞENSES - E.YELDAN, Korkut Boratav'a Armağan: **Küresel Düzen:Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları**, İstanbul, 611-669.

ERDOĞAN, R. Tayyip (2012), **Küresel Barış Vizyonu**, Meydan Yayıncılık, İstanbul.

ERSANLI, Büşra (2005), "Türk Okullarının Eğitim ve Etkileşim Yönü", **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 221-232.

FIRTH, Raymond (1981), "Spiritual Aroma: Religion and Politics", **American Anthropologist**, 83, 3:582-601.

FİDAN, Ahmet (2006), "Mehmet Âkif'in İdeal Genci: Asım'ın Nesli", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart 134-135.

GELLNER, Ernest (1983), **Nations and Nationalism**, Cornell University Press, Ithaca.

GIDEENS, Anthony (2012), **Sosyoloji**, Haz. Cemal GÜZEL, Kırmızı Yayıncılık, İstanbul.

GİRİTLİ, İsmet (1997),"Atatürk İlkeleri ve İnkılapçılığına Dair", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart, 37.

GÖKER, Emrah (2007), "Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz?", Der. G. ÇEĞİN – E. GÖKER – A. ARLI – Ü. TATLICAN, **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 277-302.

GÖKTÜRK, Gülay (2005), "Beyaz Adam Başımı Okşadı", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 105-112.

GÖLE, Nilüfer (2000), **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.

GÖLE, Nilüfer (2002), **Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine**, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

GÖZÜBÜYÜK, Ş – SEZGİN, Z.(1957), **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Ajans-Türk Mathaso.

GÜLALP, Haldun (1999). "Political Islam in Turkey: The Rise and Fall of the Refah Party", **The Muslim World**, 89:1, Ocak.

GÜLALP, Haldun (2003), **Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri**, Metis Yayınları, İstanbul.

GÜLEN, m. Fethullah (2013), Fikir Atlası – Fasıldan Fasıla 5, Nil Yayınları, İstanbul.

GÜMÜŞÇÜ, Şebnem (2008), "Economic Liberalization, Devout Bourgeoisie and Change in Political Islam: Comparing Turkey and Egypt", **EUI Working Papers**, RSCAS 19.

GÜRPINAR, Doğan (2011), **Ulusalcılık İdeolojik Önderlik ve Takipçileri**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

HABERMAS, Jürgen (2008), "Notes on a Post-Secular Society", (http://www.signand sight. com). (16 Ağustos 2012)

HAND, Isaac (2013), "Place-making and the Panorama 1453 Museum in Historical Context", **Lights: The MESSA Journal**, Kış, 2, 2: 20-27.

HALL, Stuart (1992), "The Question of Cultural Identity", Der. S. HALL - D. HELD - A. MCGREW, **Modernity and Its Futures**, Polity Press, Cambridge, 274-316.

HEFNER, Robert W. (1998), "Multiple Modernities: Christianity, Islam and Hinduism in a Globalizing Age", **Annual Review of Anthropology**, 27: 83-104.

IŞIK, Oğuz – PINARCIOĞLU, M. Melih (2011), **Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

IŞIN, E. F. - TURNER, B. S. (Der.) (2003), **Handbook of Citizenship Studies**, Sage Publications, Londra.

İLDENİZ, Aysun (2006), "Milli Mücadelede Mehmet Akif", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 74-78.

İLDENİZ, A. - DAVUN, B. (2006), "Prof.Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Mehmet Âkif'in Düşünceleri Hakkında", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 117-129.

JAFFRELOT, Christophe (2003), **For a Theory of Nationalism** (Issue 10 of Questions de recherche), Centre d'études et de recherches internationales Sciences Po

JANIS, Mark W. (2002), "Religion and International Law", (http://www.asil.org /insigh93.cfm).(4 Aralık 2012)

KADIOĞLU, Ayşe (1998), "Citizenship and Individuation in Turkey: The Triumph of Will over Reason", **CEMOTI**, 26.

KAHRAMAN, Alim (2006), "Bir Okuyucu Olarak Mehmet Âkif", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 31-33.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2008), **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi: I-Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar**, Agora Kitaplığı, İstanbul.

KARA, İsmail (2005), Din ile Modernleşme Arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KARA, İsmail (2011), **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I Metinler, Kişiler,** 4. Naskı, Dergah Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Defne (2010), "Nostalgia Spaces of Consuption and Heterotopia: Ramadan Festivities in Istanbul", **Culture Unbound**, 2:283-302.

KAYA, Ali (2007), "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", Der. G, ÇEĞİN – E. GÖKER – A. ARLI – Ü. TATLICAN, **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 397-421.

KENTEL, Ferhat (1993), "Dinin Anlamı, Anlamları ya da Yeniden Rüyaya Doğru", **Bilgi ve Hikmet**, 1, Kış: 5058.

KEYDER, Çağlar (2005), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (2006), **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

KILIÇBAY, M. Ali (2005), "Fethullah Gülen Okulları", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 65-72.

KILINÇ, Ramazan (2007), "Patterns of Interaction between Islam and Liberalism: The Case of the Gulen Movement", Der. İhsan Yılmaz, **Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement (Conference Proceedings)**, Leeds Metropolitan University Press, Londra

KIM, Sung Ho (2012), "Max Weber", Der. Edward N. Zalta, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Sonbahar

K. KİRİŞÇİ – G. M. WINROW (2011), **Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi**, Çev. Ahmet Fethi, 6. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KONGAR, Emre (2004), **21. Yüzyılda Türkiye – 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

KUNTAY, M. Cemal (1990), **Mehmet Âkif Ersoy**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

KURNAZ, Cemal (2006), "Halkın Çağdaş Şairi", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 34-44.

KURU, Ahmet T. (2004), "Modernite ile Müslüman Gelenek Arasında Bir Orta Yol Arayışı: Fethullah Gülen Örneği", Der. Hakan Yavuz & John Esposito, Çev. İbrahim Kapaklıkaya**, Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

KUZU, Ali(2011), **Hedef 1923'ten Hedef 2023'e Atatürk ve Erdoğan**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

LEMERT, Charles (1999), "The Might Have Been and Could Be of Religion in Social Theory", **Sociological Theory**, 17, 3, Kasım: 240-263.

LEY, David (2003), "Forgetting Postmodernism? Recuperating a Social History of Local Knowledge", **Progress in Human Geography**, XXVII, 5: 537-560.

LUBECK, Paul M. (1998), "Islamist Responses to Globalization: Cultural Conflict in Egypt, Algeria, and Malaysia.

MAFFESOLI, Michel (2008), "Liquid or Tribal Youth? Dialogue with Bauman & Maffesoli" (Open Session), **First ISA Forum of Sociology**, İspanya, 5 Eylül.

MANN, Micheal (1997), "Has Globalization Ended the Rise and Rise of Nation-State?, Review of International Political Economy, 4, 3:472-496.

MANSBACH, R. – RHODES, E. (2007), "The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and 'Markers' of National Identity", **Geopolitics**, 12: 426-458.

MARDİN, Şerif (1973), "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?", **Deadalus**, 102, 1, Kış: 169-190.

MARDİN, Şerif (2006), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908**, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

MARDİN, Şerif (2006), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim, İstanbul.

MARDİN, Şerif (2007), **Din ve İdeoloji**, 16. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

MARX, Karl (1997), **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Çev. Kenan SOMER, Sol Yayınları, Ankara.

MARX, K – ENGELS, F. (2008), **On Religion**, Dover Publications, New York.

MERT, Nuray (1996), "Cumhuriyet'in İlk Dönemi'nde Yurt dışında İki Muhalefet Yayını: Yarın ve Müsavat", **Toplum ve Bilim**, 69: Bahar, 128-135.

METİN, Onur (2011), "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi", **Çalışma ve Toplum**, 2011.

MOADDEL, Mansoor (2002), "The Study of Islamic Culture and Politics: An Overview and Assesment", **Annual Review of Sociology**, 28, 359-386.

NARLI, Nilüfer (1996), "The Turban: The Symbol of Radicalism, Islamic-Identity, Piety, or Modesty", Islam et Laicité: **Approches Globes et Regionales**, L'Harmattan, Paris, 361-382.

NARLI, Nilüfer (1999), "The Tension Between the Center and Peripheral Economy and the Rise of A Counter Business Elite in Turkey", **Islam en Turquie, Les Annales de L'Autre Islam**, Der. Gérard Groc, INALCO-L'ERISM, Paris, 6, 50-72.

ORAN, Baskın, "Azınlıklar", (www.baskınoran.com).(1 Kasım 2012)

ORAN, Baskın (2003), "Lozan'da Azınlıkların Korunması", **Toplumsal Tarih**, 115: Temmuz 2003, 2-7.

ORTAYLI, İlber (2007), **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitapçılık, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2006), **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2001), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınevi, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (2007), **Avrupa ve Biz**, Turhan Kitabevi, Ankara.

ORTAYLI, İlber (2005), "Globalleşen Dünyaya Alternatif Türk Okulları", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 45-52.

ÖKTEM, Binnur (2005), "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü", (Haz.) Hatice KURTULUŞ, **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ÖKTEM, Niyazi (2005), "Kültürlerarası Diyalog Açısından Türk Okulları", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 121-144.

ÖNAL, Mehmet (2006), "Yeni Yüzyılın Işığında Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 45-49.

ÖNCÜ, Ayşe (2007), "The Politics of Istanbul's Ottoman Heritage in the Era of Gloablism", (Der.) Barbara DRIESKENS, Franck MERMIER, Heiko WIMMEN, **Cities of the South: Citizenship and Exclusion in the 21st Century**, Saqi Books, Londra, 233-264.

ÖZLEM, Doğan (2010), **Etik: Ahlak Felsefesi**, Say Yyaınları, İstanbul.

ÖZYÜREK, Esra (2008), **Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset**, Çev. Ferit Burak AYDAR, Boğazçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz (***), "Fethullah Gülen Hoca'nın Okulları", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları.**

PARSONS, Talcott (1991), **The Social System**, Routlegde, Londra.

ROBBINS, Joel (2004), "The Globalization of Pentecostal and Charismatic Christianity", **Annual Review of Anthropology**, 33, 117-143.

ROGER, Antoine (2008), **Milliyetçilik Kuramları**, Çev. Aziz Ufuk KILIÇ, Versus Kitap, İstanbul.

SAĞLAM, Mehmet (2005), "Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 27-34.

SARIBAY, A. Yaşar (2005), "Dünyanın Geleceğinde Okullar", **Barış Köprüleri: Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 83-88.

SARUHAN, Emeti (2002), "Kendini Yeniden Doğuran İslamcılık Üzerine Söyleşi", **Yeni Şafak Kitap Eki**, 25 Haziran

SASSEN, S. (2003), "Towards Post-National and Denationalized Citizenship", Der. IŞIN, E. F. - TURNER, B. S., **Handbook of Citizenship Studies**, Sage Publications, Londra.

SEMİZ, Burhan (2013), **PKK VE KCK'nın Din Stratejisi: İdeoloji-Algı-Çatışma**, Kara Kutu Yayınları, İstanbul.

SMITH, Anthony D. (1987), **The Ethnic Origins of Nations**, Blackwell, New York.

SMITH, Anthony D. (1992), "National Identity and the Idea of European Unity", **International Affairs**, 68, 1, Ocak: 55-76.

SMITH, Anthony D. (1993), "A Europe of Nations. Or the Nation of Europe?", **Journal of Peace Research**, 30, 2: 129-135.

SORMAN, Guy (2006), **Rifaa'nın Çocukları Müslüman Modernler**, Çev. Pulat TACAR, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

STARK, Rodney (1999), "Micro Foundations of Religion: A Revised Theory", **Sociological Theory**, 17, 3, Kasım: 264-289.

WEBER, Max (1946), "Politics as Vocation", Der. & Çev. H. H. Gerth - C. W. Mills, **From Max Weber: Essays in Sociology**, Oxford University Press, New York, 77-128.

WEBER, Max (2010), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, 6. Baskı, Ayraç Yayınları, Ankara

WEISSBROD, Lilly (1983), "Religion as National Identity in a Secular Society", **Review of Religious Research**, 24, 3: 188-205.

TAGGART, Paul (2004), **Popülizm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TANIYICI, Şaban (2003), "Transformation of Political Islam in Turkey: Islamist Welfare Party's Pro - EU Turn", **Party Politics**, 9: 4, 463-483.

TAŞKIN, Yüksel (2013), **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

TAŞKIN, Yüksel (2013), **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul.

TAŞKIN, Yüksel (2013), "Milliyetçi Muhafazakârlık Çözülürken Merkez Sağda Miras Kavgası ve AKP'nin İmkanları", **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 17-40.

TAŞKIN, Yüksel (2013), "Türkiye'de Sınıfsal Yapılanma, AKP ve Muhafazakâr Popülizm", **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 55-75.

TAŞKIN, Yüksel (2013), "AKP İktidarı ve Muhafazakâr Düşünsel Kısırlaşma", **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 121-134.

TAŞKIN, Yüksel (2013), "İslamcılık İçi Tartışmaları Anlamak: 'Türk Müslümanlığı' İnşa Çabaları ve Köktenci İtiraz", **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık**, **Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 155-169.

TAŞKIN, Yüksel (2013), "Gülenciler: Dinsel Milliyetçilik ve Ulus-Aşırı Dinamizm Arasında Sıkışan Bir Hareket", **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 173-186.

TAŞKIN, Yüksel (2013), "'Yükselen Küresel Güç Türkiye' Söyleminin İşlevleri", **AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 275-277.

TEKALAN, Şerif Ali (2005), "Sevgi ve Fedakârlı Abideleri: Türk Öğretmenleri", **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 233-258.

TÖREN, Tolga (2011/2012), "Fulya Atacanla Arap Baharı üzerine Söyleşi", **Praksis: Siyasal İslam, İktidar, Hegemonya**, 26.

TUNCER, Faruk (2005), "Gülen'in Eğitim Anlayışı ve Zihni Oluşum Temelleri", **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, Ufuk Kitap, İstanbul, 259-280.

TURAM, Berna (2001), **Between Islam and the State: Politics of Engagement – The Engagements Between Gulen Community and the Secular Turkish State**, ProQuest Dissertations & Theses: The Humanities and Social Sciences Collection

TÜRELİ, İpek (2006), "Modeling Citizenship in Turkey's Miniature Park**", Traditional Dwellings and Settlements Review**, 17, 2:55-70.

TÜRKÖNE, Mümtazer (2003), **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, Lotus Yayınevi, Ankara.

UÇMAN, Abdullah"(2006), Mehmet Âkif ve Çanakkale Destanı", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 103-108.

ÜLGEN, Talat (1988), "İstanbul'un 500. Fetih Yılını Kutlama Rozeti", **Türk Nümismatik Derneği Yayınları**, 25: 31-32.

ÜNAL, Ertan (2003), "II. Dünya Savaşı'nın Etkileri Altında 1953'te Neler Yaşandı?", **Popüler Tarih: 550. Yıl Özel Sayısı İstanbul'un Fethi ve Fatih**, Mayıs, 33: 68-73.

ÜNSAL, Fatma BOSTAN (2005), "Mehmet Âkif Ersoy", Der. M, GÜLTEKİN – T. BORA, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık**, İletişim, İstanbul, 72-95."

ÜSTEL, Füsun (2005), **"Makbul Vatandaş"ın Peşinde – II. Meşruiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi"**, 2. Baskı, İletişim, İstanbul.

VOAS, D. – CROCKETT, A. (2005), "Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging**, Religion in Contemporary Britain**, 39, 1: 11-28.

YARDIM, M. Nuri (2006), "Mehmet Âkif Ersoy'un Çocukluk Yılları", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim**, no:73, Mart: 19-25.

YAVUZ, M. Hakan (2003), **Islamic Political Identity in Turkey**, Oxford University Press, New York.

YAVUZ, M. Hakan (2000), "Cleansing Islam From the Public Sphere", **Journal of International Affairs**, 54, Ocak: 20-42.

YAYMAN, Hüseyin (2011), **Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürk Sorunu Hafızası**, SETA Yayınları, Ankara.

YEĞEN, Mesut (2006), **Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa**, İletişim Yayınları, İstanbul.

YEL, Ali Murat (2007),"Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik", Der. G, ÇEĞİN – E. GÖKER – A. ARLI – Ü. TATLICAN, **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 559-580.

YILDIRIM, Ergün (2008), "Türkiye'deki Din Eğitiminin Gelişimini Etkileyen Tarihsel ve Siyasal Faktörler", **Sempozyum: Seküler Toplumlarda ve Laik Devletlerde Din Dersi**, Goethe-Institut & İstanbul Bilgi Üniversitesi, 07-08 Kasım.

YILMAZ, Nail (2004), "Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 48, 249-267.

YILMAZ, Murat (2006), "Mehmet Âkif Ersoy", Der. M, GÜLTEKİN – T. BORA, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık**, İletişim, İstanbul, 318-333.

YÜCEL, M. Serhan (2006), **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)**, Alfa Yayınları, İstanbul

Gazete Haberleri

ARNA, Sibel (29 Mayıs 2004), "Osmanlı İmparatorluğu Marka Oldu", **Hürriyet**

AŞIK, Melih (19 Mayıs 2005), "Din ve Ahlak…", **Milliyet**

ATAKLI, Can (27 Şubat 2012), "28 Şubat Askeri Değil Ekonomik Operasyondu", **Vatan**

BAYER, Yalçın (18 Temmuz 2007), "Paralı Olanların Sesi", **Hürriyet**

BENMAYOR, Gila (26 Haziran 2007), "Medeniyetler İttifakı", **Hürriyet**

BERBEROĞLU, Enis (31 Mayıs 2009), "Türk Okullarının Talebeleri Ankara'da", **Hürriyet**

BİRAND, Mehmed Ali (3 Mayıs 2011), "Erdoğan Kürt Sorunu Söylemiyle Şaşırtıyor", **Hürriyet**

BUMİN, Kürşat (18 Nisan 2011), "'Kutlu Doğum Haftası' MEB Genelgesinde,**Yeni Şafak**

CAN, Eyüp (16 Nisan 2010), "Büyükanıt'ın Hatasını Baykal Nasıl Düzeltti", **Hürriyet**

CIVAOĞLU, Güneri, "Prenses Diana ve Mevlana...", **Milliyet**

COŞKUN, Bekir (3 Mayıs 2007), "Göbeğini Kaşıyan Adam", **Hürriyet**

ÇANDAR, Cengiz (10 Şubat 2010), "'Açılım' Tıkanırsa; Sınırlar Açılmazsa...", **Hürriyet**

ÇEKİRGE, Fatih (22 Eylül 2008), "10 Milyar Dolarlık BOTAŞ Batığı", **Hürriyet**

ÇÖLAŞAN, Emin (26 Şubat 2004), "Aman Olmasın; Ertuğrul Özkök, Kadınların Erdoğan'a Bakışı Değişiyor", **Hürriyet**

ÇÖLAŞAN, Emin (28 Nisan 2005), "Rezalet 2", **Hürriyet**

ÇÖLAŞAN, Emin (20 Mayıs 2005), "Bir Türkiye Tablosu", **Hürriyet**

ERGİN, Sedat (15 Nisan 2010), "Gül'den 5 Milyarlık Diplomasi", **Hürriyet**

ERGİN, Sedat (6 Ekim 2012), "Erdoğan'ın En Zor Kararı Yaklaşıyor", **Hürriyet**

ERGU, Elif (2 Ağustos 2006), "Osman Markası İlgi Çekti", **Vatan**

GÖKTÜRK, Gülay (28 Ocak 2013), "Şangay Beşlisi Nasıl Bir Alternatif?", **Bugün**

HAKAN, Ahmet (6 Nisan 2007), "Turgut Özal'dan Erdoğan'a: Gel, Özel Kalem Müdürüm Ol", **Hürriyet**

HAKAN, Ahmet (03 Haziran 2009), "Fethullah Gülen'den Uğur Dündar Portresi", **Hürriyet**

HAKAN, Ahmet (16 Nisan 2010), "Bugün Baykalcıyım", **Hürriyet**

HAKAN, Ahmet (25 Haziran 2011), "Sıktı Ama Şu Sağduyu Çağrıları", **Hürriyet**

HAKAN, Ahmet (02 Temmuz 2011), "Alın Size Çiçek Gibi Bir Arabulucu: Cemil Çiçek", **Hürriyet**

ILICAK, Nazlı (20 Nisan 2012), "28 Şubat ve ABD", **Sabah**

İNCE, Özdemir (4 Mayıs 2011), "Diyanet İşleri Başkanlığına Bir Arzuhal", **Hürriyet**

İNSEL, Ahmet (19 Nisan 2011), "Laik Okulda Kutlu Doğum", **Radikal**

KARAKAŞ, Eser (09 Haziran 2011), "1908-2011 Aralığında Oy Vermek", **Zaman**

KARİP, Mesut (06 Şubat 2013), "Şangay Beşlisi veya Şangay İşbirliği Örgütü Nedir?", **Milliyet Blog**

KEYMAN, E. Fuat (16 Şubat 2006), "Küreselleşme, İslam ve Türkiye (I)", **Zaman**

KÜÇÜK, Mustafa (18 Eylül 2010), "Menderes Demokrasi Şehididir**", Hürriyet**

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi (7 Şubat 2006), "Şu Takıp Takıştırdığımız Osmanlı"**, Zaman**

ÖZDİL, Yılmaz (13 Ağustos 2007), "Bidon Kafa", **Hürriyet**

ÖZDİL, Yılmaz (16 Ocak 2008), "Medeniyetler İttifakı...", **Hürriyet**

ÖZKÖK, Ertuğrul (13 Temmuz 2004), "O Teknede Görünmez Adam Olsaydım, **Hürriyet**

ÖZKÖK, Ertuğrul (16 Nisan 2010), "Sahnenin Üzerinde 6 Çok Özel Amblem", **Hürriyet**

PAZARCI, Emin (20 Nisan 2012), "İşte Belgesi: 28 Şubat'ta ABD Parmağı", **Takvim**

SEMERCİOĞLU, Cengiz (18 Haziran 2013), "Türkçe Olimpiyatları mı 23 Nisan Çocuk Şenliği mi?, **Hürriyet**

TAMER, Rauf (24 Kasım 2008), "Çağrışımlar", **Hürriyet**

TAMER, Rauf (19 Haziran 2011), "Babalara Dair", **Hürriyet**

TURAN, Rahmi (2 Mayıs 2011), "Taş Atan Çocuklar Geçim Kaynağı", **Hürriyet**

ÜLSEVER, Cüneyt (5 Kasım 2002), "Işte Kafamdaki Başbakan Profili", **Hürriyet**

ÜLSEVER, Cüneyt (17 Ekim 2002), "Bir 3 Kasım Analizi", **Hürriyet**

ÜLSEVER, Cüneyt (13 Haziran 2005), "Camp David'de Başladı 1 Mart 2003'te Bitti", **Hürriyet**

ÜSTEL, Aziz (26 Aralık 2010), "Beyaz Türk Bu Üçlüyü Neden Sevmez?", **Hürriyet**

YILMAZ, Mehmet Y. (22 Nisan 2006), "Belediye Kesesinden İrtica Propagandası", **Hürriyet**

YÜCEBIYIK, Şule (22 Kasım 1999), "Mutfakta Osmanlı Modası", **Milliyet**

(29 Mart 1993), "Taksime Cami Yapacağım", **Milliyet**

(03 Haziran 1994), "'İSKİ Davası'nın Seyri", **Milliyet**

(18 Nisan 1995), "Kutlu Doğuma Gül Kampanyası", **Zaman**

(15 Mart 1996), "Ertuğrul Gazi Göz Kamştırıyor", **Zaman**

(26 Eylül 1997), "Onbaşı Evladımızdır.", **Hürriyet**

(25 Mart 1998), "Kutlu Doğum Gündemi Yüklü", **Zaman**

(18 Nisan 1998), "Fetih Kutlamasında Şeriatçıya İzin Yok", **Hürriyet**

(23 Nisan 1998), "Menderes Hatası Olur", **Hürriyet**

(30 Mayıs 1998), "Uygun Adım Mehter", **Hürriyet**

(30 Mayıs 1998), "İstanbul'un Fethini Sakarya'da Kutladılar", **Hürriyet**

(15 Eylül 1998), "Şimdi Okullu Olduk.", **Hürriyet**

(27 Aralık 1998), "Mehmet Âkif Anıldı", **Hürriyet**

(14 Mart 1999), "Kendini Menderes'e Benzetti", **Hürriyet**

(23 Nisan 1999), "Kez Mehmet Âkif'in Şiirini Okudu.", **Hürriyet**

(29 Mayıs 1999), "Fatih Otağdan Çıktı Kutlama Başladı", **Hürriyet**

(30 Mayıs 1999), "İstanbul'da Fetih Coşkusu", **Hürriyet**

(26 Aralık 1999), "Mehmet Âkif'i Andık", **Hürriyet**

(17 Ocak 2000), "Şampiyon Takım", **Hürriyet**

(21 Nisan 2000), "Peygamber Pilavı Yedi", **Hürriyet**

(24 Nisan 2000), "Müftüden Doğum Haftası Gülleri", **Hürriyet**

(25 Mayıs 2002), "Kutlu Doğum Sempozyumunda Küreselleşme Tartışıldı", **Zaman**

(30 Mayıs 2000), "İşgal Saçmalığı", **Hürriyet**

(7 Haziran 2001), "Müftülükten Hayırlı Hizmet", **Zaman**

(28 Haziran 2001), "Bu Çocuğu ABD Şımarttı", **Hürriyet**

(01 Temmuz 2001), "Özal Anlayışından Farklı Olacağız", **Hürriyet**

(10 Ekim 2002), "Özal gibi İhracatçılarla Fellik Fellik Dolaşacağız", **Hürriyet**

(4 Kasım 2002), "6 Güvence", **Hürriyet**

(04 Kasım 2002), "Gül: AKP Türkiye'nin Mainstream'i", **Hürriyet**

(04 Kasım 2002), "Ilımlı Başlangıç", **Hürriyet**

(05 Kasım 2002), "Ordumuzla Aramıza Kimse Girmesin", **Hürriyet**

(06 Kasım 2002), "Erdoğan: Aramızda Radikal Yok", **Hürriyet**

(07 Kasım 2002), "AKP Seçim İçin Barajı Beklemeyecek", **Hürriyet**

(07 Kasım 2002), "Tarih Verilmese de Kopenhag Kriterleri Sağlanmalı", **Hürriyet**

(10 Kasım 2002), "Erdoğan: Türkiye'yi Değiştireceğim", **Hürriyet**

(10 Kasım 2002), "Lojmanda Oturmayın", **Hürriyet**

(12 Kasım 2002), "AKP Yüzünü Batı'ya Döndü", **Hürriyet**

(13 Kasım 2002), "TÜSİAD AB önüne AKP'li Zapsu'yla Çıktı", **Hürriyet**

(15 Kasım 2002), "Gül: Kıbrıs ve AB Öncelikli Konular", **Hürriyet**

(17 Kasım 2002), "Gül: İslamla Modernliğin Uyumunu Kanıtlayacağız", **Hürriyet**

(17 Kasım 2002) "Avrupa'yı Şoke Edeceğiz", **Hürriyet**

(19 Kasım 2002), "Erdoğan: Başarmaya Mecburuz", **Hürriyet**

(22 Kasım 2002), "Korkmayın, Balerinlere Başörtüsü Takmayacağız", **Hürriyet**

(23 Kasım 2002),"Hükümet Programı Tamam, Sıra Güvenoyunda", **Hürriyet**

(25 Kasım 2002), "Gül: Kimseye Boyun Eğmem", **Hürriyet**

(26 Kasım 2002)**, "**60'lık Balerinler Bile Var", **Hürriyet**

(28 Kasım 2002)**,** "Chirac: Üyeliğiniz İçin Elimden Geleni Yapacağım", **Hürriyet**

(06 Aralık 2002), "Devlet Sırrının Alanı Daralmalı", **Hürriyet**

(07 Aralık 2002), "Çanakkale Zaferi'ne Karnaval Gibi Kutlama", **Hürriyet**

(08 Aralık 2002), "İslam Dünyasındaki Akıl Tutulmasını Aşmak İçin Dinî Düşüncede Reform Şart", **Hürriyet**

(09 Aralık 2002), "Batı'da Siviller Orduyu, Biz de İse Ordu Sivilleri Kurdu", **Hürriyet**

(10 Aralık 2002), "Asker İritcaya Yine Dikkat Çekti", **Hürriyet**

(13 Aralık 2002), "Erdoğan: Yeni Dönemde AB'ye Daha Yakın Olacağız", **Hürriyet**

(25 Aralık 2002), "Rusya'da 'Kürt' Sohbeti", **Hürriyet**

(28 Aralık 2002), "Soğukta Tören Bakanı Kızdırdı", **Hürriyet**

(9 Ocak 2003), "Üniversite Laik ve Özgür Olmadan Bilim Yapılmaz", **Hürriyet**

(9 Ocak 2003), "Yoksulların Envanter, Çıkarılıyor", **Hürriyet**

(10 Ocak 2003), "MGK da AB'ye Uyum Sağladı", **Hürriyet**

(12 Ocak 2003),"Yol Haritamız: ILO Normları", **Hürriyet**

(23 Ocak 2003), "Formalite Tamam, Erdoğan Yeniden Başkan", **Hürriyet**

(23 Ocak 2003), "Arınç: Çiftçiye Destek Fak-Fuk-Fon'a Döndü", **Hürriyet**

(25 Ocak 2003), "Siyasetteki Boşluğu Bazen Ordu Doldurdu", **Hürriyet**

(26 Ocak 2003), "Gül: 20 Bin Dolara Türk Vatandaşlığı mı Satsak", **Hürriyet**

(05 Şubat 2003), "Fetih Bizans Kalıntılarını Kurtarıyor", **Hürriyet**

(09 Mart 2003), "Erdoğan: Şiir Gibi Sonuç", **Hürriyet**

(11 Mart 2003), "İstiklal Marşı 82. Yaşında.", **Hürriyet**

(02 Nisan 2003), "İstanbul'da Karneyle Ekmek Dönemi Başladı", **Hürriyet**

(19 Mayıs 2003), "Erdoğan Bu Kez Âkif'ten Okudu.", **Hürriyet**

(30 Mayıs 2003), "Fethin 550. Yılı Kutlandı", **Hürriyet**

(02 Haziran 2003), "Belediye Telefonla Şair ve Yazar Aramış", **Hürriyet**

(28 Haziran 2003), "Doğalgaza Yüzde 7 İndirim", **Hürriyet**

(13 Ekim 2003), "Otoritenin Konseri", **Hürriyet**

(13 Kasım 2003), "Ergezen: AKP Duble Yolla Anılacak", **Hürriyet**

(27 Aralık 2003), "Mehmet Âkif Ersoy Anılıyor", **Hürriyet**

(19 Ocak 2004), "Değişime Katılın.", **Hürriyet**

(02 Şubat 2004), "Erdoğan: Kıbrıs ve Irak Enine Boyuna Düşünüldü", **Hürriyet**

(24 Şubat 2004), "Türkiye'de Müthiş Değişim Görüyoruz", **Hürriyet**

(12 Mart 2004), "Mehmet Âkif'in Dedesiyim", **Hürriyet**

(13 Mart 2004), "Özgürlük Simgesi.", **Hürriyet**

(20 Mart 2004), "Laikim, Demokratım, Erbakancıyım", **Hürriyet**

(30 Mayıs 2004), "Fatih'e Dua Surlara Hücum", **Hürriyet**

(22 Haziran 2004), "Âkif'in **Kuran**'ını Birlikte Yakmışlar", **Hürriyet**

(2 Temmuz 2004), “Başbakana Soruşturma Açılmalı”, **Hürriyet**

(5 Temmuz 2004), “Okur Temsilcisine”, **Hürriyet**

(5 Ekim 2004), “ Müslümanlığımızı Modernleştirelim.”, **Hürriyet**

(20 Aralık 2004), “Âkif’li Veda”, **Hürriyet**

(25 Aralık 2004), “Erdoğan: AB Sürecini Sivil Toplumla İşleteceğiz”, **Hürriyet**

(12 Mart 2005), “TBMM’de Şarkılarla Anıldı.”, **Hürriyet**

(12 Mart 2005), “Sezer: İstiklal Marşı Ulusal Şahlanış Yaptı”, **Hürriyet**

(17 Mart 2005), “Erdoğan: Abartılı Haberlerden Halkım da Rahatsız”, **Hürriyet**

(31 Mart 2005), “Cezayir’de de Ava Çıkalım Balıklar Eceliyle Ölmesin”, **Hürriyet**

(01 Mayıs 2005), “Erdoğan: Burası Sakatat Dükkanı Değil”, **Hürriyet**

(09 Mayıs 2005), “Erdoğan: Bizim Yaptığımızı Sadece Rahmetli Özal Yaptı”, **Hürriyet**

(27 Mayıs 2005), “Bu hafta Sona Ermeden”, **Hürriyet**

(30 Mayıs 2005), “552. Yıl Coşku ve Dualarla”, **Hürriyet**

(18 Haziran 2005), “Atatürk’ün Yerilmesi Çizgi Romandan Çıkarıldı”, **Hürriyet**

(15 Temmuz 2005), “'Medeniyetler İttifakı'nın Eylem Planı BM’ye Sunulacak”, **Hürriyet**

(15 Temmuz 2005), “Medeniyetler İttifakı”, **Hürriyet**

(19 Temmuz 2005), “Dünya Meclisi’ne Türk Damgası”, **Hürriyet**

(12 Ağustos 2005), “Diyarbakır’dan Önce Şehit Annelerine.”, **Hürriyet**

(02 Eylül 2005), “'AB'nin İsteyeceği Hiçbirşey Kalmadı'”, **Hürriyet**

(16 Eylül 2005), “Masada Hiçbir Şey Kalmadı”, **Hürriyet**

(11 Ekim 2005), “Erdoğan: Dünyayla Bütünleşmeden Korkuyorlar”, **Hürriyet**

(12 Ekim 2005), “Erdoğan: AB Üyeliği Kültür Çatışmasını Önler”, **Hürriyet**

(10 Kasım 2005), “Erdoğan: O'nun Hedeflerine Yaklaştık”, **Hürriyet**

(15 Kasım 2005), “Erdoğan: Kutsalımız önemlidir, sınırsız özgürlük olmaz”, **Hürriyet**

(13 Aralık 2005), “Mehmet Âkif Gibi Türk Ol.”, **Hürriyet**

(27 Kasım 2005), “Zapatero: Dünyanın güvenliği için Medeniyetler İttifakı Gerekli”, **Hürriyet**

(29 Aralık 2005), “Erdoğan: Cumhurbaşkanlığı Seçimi Gündemde Yok.”, **Hürriyet**

(29 Aralık 2005), “Başbakan: İşsizliği Azaltmada Başarı Sağlayamadık.”, **Hürriyet**

(28 Ocak 2006), “Önyargılar Yıkılmalı”, **Hürriyet**

(08 Şubat 2006), “İspanya'da Erdoğan'a 'Halife' Benzetmesi”, **Hürriyet**

(08 Şubat 2006), “ Aşırılara Prim Verdiniz”, **Hürriyet**

(10 Şubat 2006), “Erdoğan'dan Karikatürler İçin Liderlere Mektup”, **Hürriyet**

(15 Şubat 2006), “İspanya, karikatürler için diplomasiyi sürdürüyor”, **Hürriyet**

(26 Şubat 2006), “Annan'dan karikatür krizi uyarısı”, **Hürriyet**

(03 Nisan 2006), “Erdoğan: Türkiye AB’ye Girme Derdinde Değil”, **Hürriyet**

(05 Nisan 2006), “Türk Kimliğini Giderek AKP Belirliyor.”, **Hürriyet**

(12 Nisan 2006), “Erdoğan: İslam Dünyası-Batı Asla Düşman Değil”, **Hürriyet**

(28 Mart 2006), “Erdoğan: Dünyada Medeniyetler Çatışması İsteyenler Var”, **Hürriyet**

(28 Mayıs 2006), “Kadırgalar Dolmabahçe’den Kasımpaşa’ya Yürütüldü”, **Hürriyet**

(29 Mayıs 2006), “Başbakan Erdoğan: İstanbul, Medeniyetler Ittifakının Sembolü”, **Hürriyet**

(21 Haziran 2006), “Hutbeleri Müftülükler Hazırlayacak”, **Hürriyet**

(28 Haziran 2006), “Erdoğan: Eleştiriye 'Evet' Ancak Hakarete 'Hayır’”, **Hürriyet**

(29 Haziran 2006), “160 Sayfa Önsözle Atatürk’e Hakaret”, **Hürriyet**

(6 Temmuz 2006), “Stratejik Ortaklık”, **Hürriyet**

(09 Temmuz 2006), “Ahmet Özal Babasının Vizyonunda Parti Kuracak”, **Hürriyet**

(22 Temmuz 2006), “Türkiye ve İspanya'dan deklarasyon”, **Hürriyet**

(05 Ekim 2006), “Erdoğan: Türkiye'nin AB Üyeliği Büyük Fırsat”, **Hürriyet**

(13 Kasım 2006), “Erdoğan: Medeniyetler İttifakı Küresel Barıştır”, **Hürriyet**

(13 Kasım 2006), “'Uluslararası toplum Filistin'e odaklanmalı'”, **Hürriyet**

(24 Kasım 2006), "Finlandiya'nın Söylemleri Bizi Bağlamaz", **Hürriyet**

(23 Aralık 2006), “Başbakan Erdoğan, Mehmet Âkif’i Şiirle Andı.”, **Hürriyet**

(25 Aralık 2006), “Erdoğan, Cumhurbaşkanlarını İnceletiyor”, **Hürriyet**

(28 Aralık 2006), “Mehmet Âkif’e Ağladı.”, **Hürriyet**

(29 Aralık 2006), "15 Yeni Üniversite Kurulmasına İlişkin Kanun Geçti.", **Hürriyet**

(30 Aralık 2006), "Demokrasinin Direği Hayata Dönüyor", **Hürriyet**

(28 Şubat 2007), "Menderes'e Yaptıkları Unutulmadı", **Hürriyet**

(13 Mart 2007), "Baykal: Başbakan Cumhurbaşkanı Olmamalı", **Hürriyet**

(13 Mart 2007), "Rumi Forum'un 2007 Uygarlıklararası Diyalog Ödülü, Erdoğan'a", **Hürriyet**

(14 Mart 2007), "Başbakan'ın Barış Ödülünü Aldı", **Hürriyet**

(09 Nisan 2007), "Hannover Fuarında 'Partner' Ülkeyiz, Türk Sanayisi Gövde Gösterisi Yapacak, **Hürriyet**

(17 Nisan 2007), "AKP Locasından Erdoğan'a: Ordu Burada", **Hürriyet**

(17 Nisan 2007), "Erdoğan: Özal Türkiye'nin Dünyayla Bütünleşmesini Sağladı", **Hürriyet**

(19 Nisan 2007), "İstiklal Marşı Anıtı 23 Nisan'da Açılacak", **Hürriyet**

(19 Nisan 2007), "Türbanlı Kutlamaya Soru Önergesi", **Hürriyet**

(27 Nisan 2007), "Genel Kurmay'dan Çok Sert Açıklama", **Hürriyet**

(29 Nisan 2007), "Diyanet'ten Bildiri Açıklaması: Kutlu Doğum Programında Bizden İzin Alındı", **Zaman**

(05 Mayıs 2007), "Erkan Mumcu: Kader Anavatan ve DYP'yi Buluşturdu", **Hürriyet**

(09 Mayıs 2007), "Sezer, Mehmet Âkif Yasasını Onayladı", **Hürriyet**

(09 Mayıs 2007), "Başörtülü Şiire Soruşturma", **Hürriyet**

(13 Mayıs 2007), "Erdoğan: Anneler Toplumun Temel Taşıdır", **Hürriyet**

(14 Mayıs 2007), "Endonezyalı 15 Öğrenci Kırıkkale'de Gösteri Yaptı", **Hürriyet**

(15 Mayıs 2007), "Erdoğan, IPI Dünya Kongresi'nde Konuştu", **Hürriyet**

(28 Mayıs 2007), "Dilleri Ayrı Ama Kaderleri Aynı", **Hürriyet**

(28 Mayıs 2007), "KOBİ'ler İçin Fırsat Fuarı", **Hürriyet**

(28 Mayıs 2007), "DYP Tarih Oldu, DP Yeniden Siyaset Sahnesinde", **Zaman**

(29 Mayıs 2007), "Türkçe Hatırası", **Hürriyet**

(29 Mayıs 2007), "Ertuğrul Günay AK Parti'de", **Hürriyet**

(30 Mayıs 2007), "Fetih Karnavalı", **Hürriyet**

(31 Mayıs 2007), “Yastayım Düeti”, **Hürriyet**

(03 Haziran 2007), “Güzel Türkçeleriyle Madalyayı Hak Ettiler”, **Hürriyet**

(10 Haziran 2007), “Yunan, Türk'ü, Türk ise ABD'yi 'Tehdit' Olarak Algılıyor.”, **Hürriyet**

(10 Haziran 2007), “Film Afişi Gibi Tepki İlanı”, **Milliyet**

(29 Haziran 2007), “Uzan Genç Parti'yi Özal'ın ANAP'ına Benzetti”, **Hürriyet**

(12 Temmuz 2007), “Petkim’de Ulusalcı Mantığı Anlamak Mümkün Değil”, **Hürriyet**

(21 Temmuz 2007), “Dünya Seçim Sonuçlarını Bekliyor”, **Hürriyet**

(31 Temmuz 2007), “‘Milletin Adamları’ Kartpostal Oldu”, **Yeni Şafak**

(09 Eylül 2007),“Söğüt'te Sıcak Yakınlaşma”, **Hürriyet**

(29 Eylül 2007), “Hillary Clinton Erdoğan'ı Merdivenlerde Dinledi”, **Hürriyet,**

(02 Ekim 2007), “Erdoğan: Uzlaşma Yüzde Yüzle Sağlanmaz”, **Hürriyet**

(10 Aralık 2007), “Erdoğan: Hayvanların Otladığı Yerlere Artık Uçaklar İniyor”, **Hürriyet**

(6 Ocak 2008), “Ünlü Şairin Yaşadığı Ev Müze Oluyor.”, **Hürriyet**

(15 Ocak 2008), “Korumalar Birbirine Girdi”, **Hürriyet**

(16 Ocak 2008), “Medeniyetler İttifakı Forumu Sona Erdi”, **Hürriyet**

(24 Ocak 2008), “Batı’nın Ahlaksızlığını Aldık.”, **Hürriyet**

(26 Ocak 2008), “AKP’li Başkandan Okullara 10bin Nutuk”, **Hürriyet**

(09 Şubat 2008), “ PKK Avrupa'dan Para Topluyor”, **Hürriyet**

(13 Şubat 2008), “Uysal Koyun Değilim”, **Hürriyet**

(24 Şubat 2008), “Mehmetçik Eşsiz Mücadele Veriyor.”, **Hürriyet**

(07 Mart 2008), “Anma Yönetmeliği.”, **Hürriyet**

(13 Mart 2008), “İsmini Milli Şairden Alan Okullar Meclis’te”, **Hürriyet**

(17 Mart 2008), “Çanakkale Canlanıyor.”, **Hürriyet**

(20 Mart 2008), “Çanakkale Coşkusu Başkente Aktı.”, **Hürriyet**

(21 Mart 2008), “Gönül Gözüyle Şampiyon Oldu.”, **Hürriyet**

(29 Mart 2008), “Seyit Onbaşı’nın Kaldırdığı MerminінAğırlığı 215 Kilo İddiası.”, **Hürriyet**

(17 Nisan 2008), “Erdoğan’dan Özal’ın Yıldönümü İçin Mesaj, **Hürriyet**

(18 Nisan 2008), “Turgut Özal Anıldı”, **Hürriyet**

(28 Nisan 2008), "Baykal, Muhalifleri Partiden Tasviye Etti", **Hürriyet**

(24 Mayıs 2008), "İstanbul'un Fethi Böyle Kutlanacak", **Hürriyet**

(24 Mayıs 2008), "Harem Selamlık Fetih Yürüyüşü", **Hürriyet**

(29 Mayıs 2008), "İstanbul'un Fethinin 555. Yılı Kutlanıyor", **Hürriyet**

(29 Mayıs 2008), "Erdoğan'dan AB'ye: Biz Lütuf İstemiyoruz", **Hürriyet**

(06 Haziran 2008), "Kürtleri Seviyoruz", **Hürriyet**

(15 Haziran 2008), "Başbakan Erdoğan Özür Diledi", **Hürriyet**

(08 Temmuz 2008), "Laiklik Atağı", **Hürriyet**

(15 Eylül 2008),"Erdoğan'dan önemli açıklamalar", **Hürriyet**

(16 Eylül 2008), "AKP'den Büyükelçilere İftar", **Hürriyet**

(16 Eylül 2008), "Medeniyetler Buluşması", **Hürriyet**

(26 Eylül 2008), İstiklal Marşı Şairinin Hayatı Belgesel Oluyor, **Hürriyet**

(18 Kasım 2008), "Dört Gün Sürecek Mehmet Âkif Ersoy Sempozyumu Bugün Törenle Başlıyor.", **Hürriyet**

(30 Aralık 2008), "Bugünlere Ders Niteliğinde Mehmet Âkif Ersoy Öyküleri", **Hürriyet**

(15 Şubat 2009), "Artık El Pençe Duran İktidar Yok", **Hürriyet**

(03 Mart 2009), "AKP'li Ergün'den Baykal'a Tepki", **Hürriyet**

(06 Mart 2009), "Erdoğan Özal'dan Sonra En Popüler Lider", **Hürriyet**

(06 Mart 2009), "Başbakan Medeniyetler İttifakı'nda Konuştu", **Hürriyet**

(18 Mart 2009), "Erdoğan: Bu Millet Boyun Eğmemiştir", **Hürriyet**

(29 Mayıs 2009), "İstanbul'un Fethinin 556. Yıldönümü, **Hürriyet**

(10 Mart 2009), "Partisi Klonlandı Medayaya Kızdı", **Hürriyet**

(24 Mart 2009), "Başbakan'dan YSK'ya Türban Tepkisi", **Hürriyet**

(06 Nisan 2009), "Sampaio: Aciliyete İhtiyaç Var", **Hürriyet**

(28 Mayıs 2009), "Silahı Bırakın Af Başlasın", **Hürriyet**

(29 Mayıs 2009), "İstanbul'un Fethinin 556. Yıldönümü", **Hürriyet**

(30 Mayıs 2009), "İstanbul'da Görkemli Kutlama", **Hürriyet**

(04 Haziran 2009) "Forması Kenyalı kartaldan", **Hürriyet**

(29 Haziran 2009), "Bugün MGK'da Kavga Biter Mi?", **Hürriyet**

(29 Haziran 2009), 'Rejimin Güvencesi Polis' Sözleri Tartışma Çıkardı, **Hürriyet**

(07 Temmuz 2009), “Erdoğan, Kirill Görüşmesi”, **Hürriyet**

(07 Temmuz 2009), “Atalay’dan ‘Açılım’ Açıklaması”, **Hürriyet**

(01 Ağustos 2009), “Aydınlar, Polis Akademisi'nde Kürt Meselesi için Toplanıyor”, **Zaman**

(06 Eylül 2009), “Önder Sav Demokratik Açılımı Eleştirdi”, **Hürriyet**

(13 Eylül 2009), “Baykal’dan Hükümete Sert Eleştiri”, **Hürriyet**

(03 Kasım 2009), “Demokratik Açılım Paketi Mecliste”, **Hürriyet**

(07 Kasım 2009), “Toplantıya Damga Vuran Sözler, **Hürriyet**

(07 Kasım 2009), “Atalay’dan ‘Açılım’ Açıklaması, **Hürriyet**

(17 Kasım 2009), “Bu Dengesizliğin Giderilmesi Lazım”, **Yeni Şafak**

(20 Kasım 2009), “Öğretmenler Gününe Özel Afiş”, **Hürriyet**

(01 Aralık 2009), “Dışişleri: Minare Yasağı Hayal Kırıklığı”, **Hürriyet**

(07 Aralık 2009), “ABD Yönetiminden Erdoğan’a Büyük Jest”, **Hürriyet**

(02 Ocak 2010), “2009’u Hatırlamak; 2010’un Tahmin Edebilmek...”, **Hürriyet**

(13 Ocak 2010), “Kitabımızda Baskıcılık Yok”, **Hürriyet**

(21 Ocak 2010), “İspanya'dan Başbakan Erdoğan'a Ödül”, **Hürriyet**

(22 Ocak 2010), “AK Parti’den ‘Demokratik Açılım Kitağçığı’”, **Hürriyet**

(24 Ocak 2010), “Erdoğan:”Hiçbirşey Gizli Kalmaz”, **Hürriyet**

(25 Ocak 2010), “Başbakan’dan İnönü’ye Diktatör Benzetmesi”, **Hürriyet**

(26 Ocak 2010), “CHP Sivil Diktatör”, **Hürriyet**

(02 Şubat 2010), “Nüfus Cüzdanından Din Hanesi Silinecek”, **Yeni Şafak**

(13 Şubat 2010), “Kutlu Doğum Haftası ile Camiler ve Din Görevlileri Haftasını Kutlama Yönetmeliği”, **Resmi Gazete**

(18 Şubat 2010), “280 Bin Dolarlık Ödülü Eğitime Bağışlayacak”, **Hürriyet**

(22 Şubat 2010), “Erdoğan'dan Ermenistan'a 'iyi niyet' çağrısı”, **Hürriyet**

(22 Şubat 2010), “Erdoğan; "İspanya ile işbirliğimiz gelişiyor**"”, Hürriyet**

(27 Şubat 2010), “Dormen’in Yönettiği Kürtçe Tiyatro Oyunu”, **Hürriyet**

(18 Mart 2010), “Başbakan Erdoğan Şehitler Abidesi'nde Konuştu”, **Hürriyet**

(07 Nisan 2010), “Türkiye Mevsimi Bitti”, **Hürriyet**

(15 Nisan 2010), “Baykal İlk Kez Kutlu Doğum Haftasında”, **Hürriyet**

(23 Nisan 2010), “Baykal’ın Kutlu Doğum CD’leri Kapışıldı”, **Hürriyet**

(27 Mayıs 2010), “Ekonomik Kriz Brezilya Gezisini İptal Ettirdi”, **Hürriyet**

(08 Haziran 2010), “Olimpiyat Çocukları Manisa'da”, **Hürriyet**

(22 Haziran 2010), “Bu 29’uncu Kürt İsyanıdır”, **Hürriyet**

(01 Temmuz 2010), “'Vatana Layık Ol' Tavsiyesi, **Hürriyet**

(25 Temmuz 2010), “Erdoğan’dan Kılıçdaroğlu’na Cevap”, **Hürriyet**

(26 Temmuz 2010), “Liderine İhanet Etmiştin”, **Hürriyet**

(30 Temmuz 2010), “Erdoğan: Terör Bitecekse İktidardan Çekiliriz”, **Hürriyet**

(06 Ağustos 2010), “Bana Menderes’i Hatırlatıyorlar”, **Hürriyet**

(08 Ağustos 2010), “Sen Milleti Enayi mi Zannettin”, **Hürriyet**

(08 Ağustos 2010), “Menderes O Sözleri Söylemedi Erdoğan Yanlış”, **Hürriyet**

(17 Ağustos 2010), “Asıl Değişiklik Seçimden Sonra”, **Hürriyet**

(17 Ağustos 2010), “Başbakan’dan Dersimli Sorusu”, **Hürriyet**

(21 Ağustos 2010), “Erdoğan Kayseri’de Konuştu”, **Hürriyet**

(22 Ağustos 2010), “Kandil’in Hoparlörleri”, **Hürriyet**

(28 Ağustos 2010), “Bağış: Cumhuriyetçi Hayır Partisi Oldular”, **Hürriyet**

(31 Ağustos 2010), “Erdoğan:Türban Sorununu Şimdi Çözsün, **Hürriyet**

(03 Eylül 2010), “Erdoğan Diyarbakır’da”, **Hürriyet**

(04 Eylül 2010), “Erdoğan: Herkese Eşit Duruyoruz”, **Hürriyet**

(06 Eylül 2010), “Dayağınızı Yemem”, **Hürriyet**

(9 Eylül 2010), “Siyasilerin Bayram Programı”, **Hürriyet**

(21 Eylül 2010), “Bizim Niye Bir Erdoğan’ımız Yok”, **Hürriyet**

(11 Kasım 2010), “Hüseyin Çelik’ten Çarpıcı Açıklamalar”, **Hürriyet**

(16 Kasım 2010), “Bakan Bağış’a Dinî Özgürlükler Ödülü”, **Hürriyet**

(18 Kasım 2010), “Erbakan Partililerle Bayramlaştı”, **Hürriyet**

(23 Kasım 2010), “Başbakan’dan Gemicik Esperisi”, **Hürriyet**

(29 Kasım 2010), “AK Parti Kendine Demokrat”, **Hürriyet**

(1 Aralık 2010), “İlk Kez Kürtçe Bir Eser Çevrildi”, **Hürriyet**

(6 Aralık 2010), “Camianın Başını Öne Eğdirmedik”, **Hürriyet**

(9 Aralık 2010),“Türk Markasını Sabote Ettirmeyiz, İster Birlikte İster Yabancılarla Gelin 'Anadol’u Yeniden Yaratın”, **Hürriyet**

(15 Aralık 2010), “İlk ‘Kürt Dili ve Edebiyatı’ Ders Kitabı”, **Hürriyet**

(15 Aralık 2010), “Arınç Meclis’te Kürtçe Konuştu”, **Hürriyet**

(18 Aralık 2010), “Erdoğan Muş’ta CHP’ye Taş Attı”, **Radikal**

(26 Aralık 2010), “Benim Ülkemin Dili Tektir.”, **Hürriyet**

(27 Aralık 2010), “Usta Varken Çırağa İtibar Edilmez”, **Hürriyet**

(14 Ocak 2011), “Başbakan: ‘Herkes İstediğini İçiyor’, **Hürriyet**

(22 Ocak 2011), “Şimşek: Ders Kitaplarında Fazla Yeri Olmayan Süreçten Geçtik”, **Hürriyet**

(08 Şubat 2011), “Başbakan Erdoğan: Süheyl Batum Suç İşlemiştir”, **Hürriyet**

(18 Şubat 2011), “Goldaş’ın Sunduğu Osmanlı İhtişamı”, **Milliyet**

(28 Şubat 2011), “Yüzyıllıların Mirası Osmanlı Koleksiyonu”, **Milliyet**

(20 Mart 2011), “Köyde Minibüs İşleten İmam Gördük”, **Hürriyet**

(24 Mart 2011), “Kutlu Doğum’da ‘Merhamet’ Krizi”, **Radikal**

(30 Mart 2011), “Çocuklara Merhamet Eğitimi”, **Hürriyet**

(1 Nisan 2011), “Başkanlık Sistemini Referanduma Taşıyabiliriz”, **Hürriyet**

(10 Nisan 2011), “'Bayındırlık Gidiyor AB Bakanlığı Geliyor”, **Hürriyet**

(15 Nisan 2011), “Kutlu Doğum Meajları”, **Hürriyet**

(16 Nisan 2011), “Merhamet Eğitim Sürecine Katılsın”, **Yeni Şafak**

(17 Nisan 2011), “Uçak, Uydu, Tank Üretilecek Türkiye 'ilk 10’a' Girecek”, **Hürriyet**

(18 Nisan 2011), “Gökçek Twitterdaki Takipçileriyle Buluştu”, **Hürriyet**

(20 Nisan 2011), “O Müdürken İlaç Alamazdık”, **Hürriyet**

(20 Nisan 2011), “Hayvan Hakları İçin Dinî Mesaj”, **Hürriyet**

(25 Nisan 2011), “Kazan'dan Başbakan'a Ağır sözler”, **Hürriyet**

(30 Nisan 2011), “Erdoğan’dan BDP’ye Sert Eleştiri”, **Hürriyet**

(30 Nisan 2011), “Müşteriye ‘One Minute’ Demeyeceksin”, **Hürriyet**

(30 Nisan 2011), “Başbakan Erdoğan Muş’ta Konuştu”, **Sabah**

(3 Mayıs 2011), “O Kanal Mutlaka Yapılacak Çünkü Benim Dedem İstiyor”, **Hürriye**t

(8 Mayıs 2011), “Başbakan’ın Notları iPad’de”, **Hürriyet**

(11 Mayıs 2011), “Diyanet ‘Statükonun Allahı’na Noktayı Koydu”, **Radikal**

(14 Mayıs 2011), “CHP’li Toprak’a Sert Sözler”, **Hürriyet**

(15 Mayıs 2011), “Başbakan Erdoğan Uşuk’ta Konuştu”, **Hürriyet**

(17 Mayıs 2011), “Sana mı Kaldı Kendi İşine Bak”, **Hürriyet**

(18 Mayıs 2011), “Erdoğan: Uçan Yalan Uçan”, **Hürriyet**

(24 Mayıs 2011), “Erdoğan: CHP Zihniyeti Yola Devam Ediyor”, **Hürriyet**

(28 Mayıs 2011), “Muhalefete Eleştiri”, **Hürriyet**

(30 Mayıs 2011), “558 Yıl Sonra Fetih”, **Hürriyet**

(30 Mayıs 2011), “Müslüman Yetişmesin Diye Kürt Çocuklarını Yakıyorlar”, **Hürriyet**

(2 Haziran 2011), “Diyarbakır! Biz Kardeşiz Be…”, **Hürriyet**

(07 Haziran 2011), “Sonunda Şiddet Değil Demokrasi Kazanacak”, **Yeni Şafak**

(20 Mayıs 2011), “Kürt, İslam Değil Zerdüşt Diyorlardı”, **Hürriyet**

(24 Aralık 2011), “Başbakan Erdoğan’dan Aydın Menderes Talimatı”, **Hürriyet**

(24 Mayıs 2011), “Erdoğan: CHP Zihniyeti Yola Devam Ediyor”, **Hürriyet**

(27 Mayıs 2011), “Kılçdaroğlu’ndan Tatbikat Yorumu, **Hürriyet**

(31 Mayıs 2011), “Devlet Bakanı Bağış CHP’yi Eleştirdi”, **Hürriyet**

(31 Mayıs 2011), “Sanatçı Müsveddeleriyle Ayakta Kalmaya Çalışıyor”, **Hürriyet**

(1 Haziran 2011), “Ben Onun Kadar Edepsiz, Alçak, Ahlaksız Değilim”, **Hürriyet**

(10 Haziran 2011), “Bağış: Yedi Düvel Bize Karşı Kol Kola”, **Hürriyet**

(12 Haziran 2011), “Başbakan’dan Üçüncü Balkon Konuşması”, **Hürriyet**

(19 Haziran 2011), “Altınpark’ta Kültür Şöleni”, **Hürriyet**

(22 Haziran 2011), “Çetin'den Gülen'e Teşekkür”, **Hürriyet**

(27 Haziran 2011), “Türkçe Olimpiyatlarında Tatlıses Sürprizi”, **Hürriyet**

(01 Temmuz 2011), “Bize Her Yer Trabzon”, **Hürriyet**

(02 Temmuz 2011), “Bize Her Yer Trabzon”, **Hürriyet**

(08 Temmuz 2011), “İlk Toplantı Karşılaması”, **Hürriyet**

(18 Temmuz 2011) “Demokrasi Müzesi Olacak”, **Hürriyet**

(26 Temmuz 2011), “Demokrasi Adası Oluyor”, **Hürriyet**

(27 Temmuz 2011), “Demokrasi Adası İçin Süreç Başladı”, **Hürriyet**

(31 Temmuz 2011), “Bağış’tan İstifa Yorumu: Karpuzun Göbeği Paylaşılıyor”, **Hürriyet**

(31 Temmuz 2011), “Komşusu Açken Tok Yatan Bizden Değildir”,**Yeni Akit**

(17 Ağustos 2011), “Başbakanı Ağlatan Fotoğraflar”, **Sabah**

(18 Eylül 2011), “Maskeni İndirmek Zorundayım”, **Hürriyet**

(17 Eylül 2011), "Erdoğan'dan Aydın Menderes'e Mesaj", **Hürriyet**

(22 Eylül 2011), "Erdoğan'ın Charlie Rose Röportajının Tam Metni", **Hürriyet**

(25 Kasım 2011), "Kadın Şiddetine Hayır Hutbesi**", Sabah**

(7 Aralık 2011), "Obama İle Çok Özel Bir İlişki", **Hürriyet**

(25 Aralık 2011), "Arınç: 'Üç Kez Tekrar Edeceksiniz', **Hürriyet**

(20 Ocak 2012), "Din Hanesi Kimlik Kartından Kalkacak", **Milliyet**

(1 Şubat 2012), "Emine Erdoğan, Aydın Menderes'in Mevlidinde", **Hürriyet**

(04 Şubat 2012), "Zina Serbest Domuz Kasaplık Hayvan, Bu Nasıl Dindarlık", **Hürriyet**

(6 Şubat 2012), "Bu Geçliğin Tinerci Olmasını mı İstiyorsunuz?", **Hürriyet**

(28 Şubat 2012), "Kusura Bakma TÜSAİD", **Hürriyet**

(5 Nisan 2012), "Başbakan Erdoğan: Bahçeli'ye Günaydın", **Hürriyet**

(15 Nisan 2012), "Başbakan Erdoğan Tekirdağ'da Konuştu", **Hürriyet**

(29 Nisan 2012), "Tiyatroculara Çok Sert Cevap", **Hürriyet**

(1 Nisan 2012), "Dün Menderes Bugün Biz", **Hürriyet**

(4 Nisan 2012), "Abaküsle 4 İşlem Çalışsın", **Hürriyet**

(14 Nisan 2012), "Kutlu Doğum Haftası", **Hürriyet**

(17 Nisan 2012), "'Kutlu Doğum Haftası'na Özel Gül Şerbeti", **Hürriyet**

(20 Nisan 2012), "Müftülükten Kutlu Doğum Hediyesi", **Hürriyet**

(23 Nisan 2012), "500 Bin Kişiyle 'Kutlu Doğum'", **Hürriyet**

(23 Nisan 2012), "28 Şubat'ta Dahlimiz Yok", **Milliyet**

(29 Nisan 2012), "Tiyatroculara Çok Sert Cevap", **Hürriyet**

(30 Nisan 2012), "Yeni Anayasa'da Yazım Aşamasına Geçiliyor", **Hürriyet**

(4 Mayıs 2012), "Şuanda Anayasa Mevsimindeyiz", **Hürriyet**

(7 Mayıs 2012), "Kazlıçeşme'de Kutlu Doğum", **Hürriyet**

(27 Mayıs 2012), "Milleti Silme Planı", **Hürriyet**

(28 Mayıs 2012), "'Hayvan' Sözüne Yanıt: Nekrofiller", **Hürriyet**

(29 Mayıs 2012), "İstanbul'un Fethi İçin Muhteşem Şölen", **Hürriyet**

(31 Mayıs 2012), "Medeniyetler İttifakı'na Ekonomik Kriz Darbesi, **Hürriyet**

(11 Haziran 2012), "Hizmete İlham Verenleri Şükranla Anmak Borçtur", **Hürriyet**

(11 Haziran 2012), "Türkçe Olimpiyatları'nda EXPO Sözü", **Hürriyet**

(11 Haziran 2012), “Bakan Akdağ: Kürtajda Orta Yolu Bulacağız”, **Hürriyet**

(12 Haziran 2012), “Türkçesine Hayran Kaldı”, **Hürriyet**

(15 Haziran 2012), “Bir Milyon Adet Hatıra Para”, **Hürriyet**

(15 Haziran 2012), “Gülen’e ‘Dön’ Çağrısı”, **Hürriyet**

(15 Haziran 2012), “Fethullah Gülen Hakkındaki Davalara Ne Oldu”, **Hürriyet**

(17 Haziran 2012), “Erdoğan: ‘Takdir Kendilerine Aittir’”, **Hürriyet**

(17 Haziran 2012), “Gülen: ‘Dönemem’, Erdoğan: ‘Takdir Kendisine Ait’”, **Hürriyet**

(7 Ağustos 2012), “Çelik: PKK ve BDP Kürtlerin Hakkını Savunmuyor”, **Hürriyet**

(16 Ağustos 2012), “28 Şubatta ABD Parmağı”, **Türkiye**

(20 Ağustos 2012), “Kılıçdaroğlu’ndan Çarpıcı Değerlendirmeler”, **Hürriyet**

(27 Ağustos 2012), “İlkleri İçeren 30 Ağustos Davetiyeleri Dağıtıldı”, **Hürriyet**

(1 Eylül 2012), “Başbakan Erdoğan’ın Konuşmasının Tam Metni”, **Hürriyet**

(18 Eylül 2012), “Erdoğan: Ne İstediniz İmam Hatiplerden?”, **Radikal**

(18 Ekim 2012), “Başbakan Erdoğan: İmralı’ya Git Derim”, **Hürriyet**

(24 Ekim 2012), “Erdoğan: Alkollü Trafiğe Çıkmayın!”, **Radikal**

(30 Ekim 2012), “Erdoğan Almanya'daki Türklere Seslendi”, **Hürriyet**

(6 Kasım 2012), “AK Parti Başkanlık Önerisini Sundu”, **Hürriyet**

(6 Kasım 2012), “Başkanlık Modeline Büyük Sürpriz”, **Hürriyet**

(22 Kasım 2012), “TSK’ya Osmanlı Modeli Önerisi”, **Radikal**

(28 Aralık 2012), “AK Part’nin Başkan Tarifi”, **Hürriyet**

(26 Ocak 2013), “Şangay Beşlisine Alın, AB’yi Unutalım”, **Hürriyet**

(18 Şubat 2013), “Erdoğan: Milliyetçilik Ayaklar Altında”, **Hürriyet**

(27 Şubat 2013), “Erdoğan'dan İmralı Açıklaması”, **Hürriyet**

(28 Şubat 2013),“BM’de Reform Yapacağız”, **Hürriyet**

(01 Mart 2013), “Siyonizm Çıkışına ABD de Tepki Gösterdi”, **Hürriyet**

(17 Mart 2013), “11. Türkçe Olimpiyatları Mısır Finali Yapıldı”, **Hürriyet**

(01 Nisan 2013), “Altın Madalya 15 Öğrenciye”, **Hürriyet**

(23 Mart 2013), “Öcalan, Gülen’e Selam Söyledi”, **Hürriyet**,

(4 Nisan 2013), “Diyarbakır’daki Güzellik Yarışması İptal”, **Hürriyet**

(4 Nisan 2013), “Diyarbakır’daki Güzellik Yarışması İptal”, **Radikal**

(10 Nisan 2013), “Kutlu Doğum Kutlaması”, **Hürriyet**

(14 Nisan 2013), “‘Kutlu Doğum’da Barış Mesajları, **Hürriyet**

(14 Nisan 2013), “Erdoğan’dan Kevser Sureli Mesaj”, **Hürriyet**

(15 Nisan 2013), “53 İlkokul Öğrencisine **Kuran-ı Kerim**”, **Hürriyet**

(15 Nisan 2013), “Diyanet İşleri Başkanı Diyarbakır’da”, **Hürriyet**

(16 Nisan 2013), “TOMA’lar Bu Kez ‘Gülsuyu’ Sıktı”, **Hürriyet**

(22 Nisan 2013), “Kutlu Doğumu Böyle Kutladılar”, **Hürriyet**

(22 Nisan 2013), “Öğrencilere **Kuran** Hediye Edildi”, **Hürriyet**

(23 Nisan 2013), “Minik Semazenler”, **Hürriyet**

(30 Nisan 2013), “Gökyüzünde Yüzlerce Fener”, **Hürriyet**

(21 Mayıs 2013), “Üniversiteliler Umreye Gitmek İçin Yarştı”, **Hürriyet**

(21 Mayıs 2013), “Türkçe Olimpiyatları İzmir'de Yapılacak”, **Hürriyet**

(27 Mayıs 2013), “İBB’den 29 Mayıs Açıklaması”, **Hürriyet**

(29 Mayıs 2013), “Tarih Direnenleri Yazacaktır”, **Hürriyet**

(30 Mayıs 2013), “Osmanlı Hanedanı İstanbul’da Buluştu”, **Hürriyet**

(04 Haziran 2013), “Bakan Yıldız'a Türkçe Olimpiyatları İçin İlginç Hediye”, **Hürriyet**

(07 Haziran 2013), “Cumhurbaşkanı Gül: Baskı Çatışmaların Kaynağı Olmuştur”, **Hürriyet**

(07 Haziran 2013), “Cumhurbaşkanı Gül: Baskı Çatışmaların Kaynağı Olmuştur”, **Hürriyet**

(10 Haziran 2013), “Çözüm Sürecinde Kriz mi Var?”, **Radikal**

(16 Haziran 2013), “11.Türkçe Olimpiyatları'nda Görkemli Kapanış”, **Hürriyet**

(16 Haziran 2013), “Başbakan Erdoğan Türkçe Olimpiyatları'nda Konuşuyor”, **Hürriyet**

(17 Haziran 2013), “Gerekirse TSK Devreye Girer”, **Sabah**

(18 Haziran 2013), “Onay Çıktı, Yassıada ‘Demokrasi Adası’ Oluyor”, **Zaman**

(18 Haziran 2013), “Alkışlı Kapanış”, **Hürriyet**

(27 Mayıs 2013), “Kocaoğlu'ndan Kültürpark'ta Afrika Turu”, **Hürriyet**

İnternet Siteleri

www.akparti.org.tr

www.akpartiforum.com
www.aksam.com.tr
www.ankarastrateji.org
www.aregem.kulturturizm.gov.tr
www.bbc.co.uk
www.belgenet.com
www.biyografi.net
www.cfr.org
www.cnnturk.com
www.crg.berkeley.edu
www.diyanet.gov.tr
www.diyanet.nl
www.dogubayazit.gov.tr
www.dyp.com.tr
www.egitimmevzuat.com
www.ekmekisrafetme.com
www.elazigmuftulugu.gov.tr
www.emlakguncel.com
www.evrensel.net
www.fethullahgulen.info
www.gatetoturkey.com
www.gazetearsivi.milliyet.com.tr
www.gazetediyarbakir.com
www.gokhanay.com
www.haberaksaray.com
www.haberform.com
www.haberturk.com
www.haberzoom.com
www.hudapar.org
www.ibb.gov.tr
www.ilkehaberajansi.com.tr
www.istanbulmuftulugu.gov.tr

www.jewishvirtuallibrary.org
www.kulturtarihi.org
www.m2.samanyoluhaber.com
www.mason.org.tr
www.medeniyetlerittifaki.org.tr
www.medyafaresi.com
www.medyatava.com
www.merhamet.org
www.mustazafder.org.tr
www.ntvmsnbc.com
www.panoramikmuze.com
www.porttakal.com
www.sabah.com.tr
www.sendika.org
www.tbmm.gov.tr
www.tccb.gov.tr
www.tcmb.gov.tr
www.time.com
www.timeturk.com
www.tr.fgulen.com
www.turkceder.com
www.turkceolimpiyatlari .com.tr
www.turkicpolitikasi.wordpress.com
www.turkishweekly.net
www.turkiyesecimleri.com
www.web.archive.org
www.yeniasya.com.tr

Diğer Kaynaklar

İstanbul Bülteni, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Ocak 2009

PANORAMA 1453 TARİH MÜZESİ Tanıtım Broşürü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi

Türkçe Olimpiyatları Dergisi, no:4, Mayıs 2013

ÖZGEÇMİŞ

16 Haziran 1979'da İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Üsküdar Amerikan Lisesi, lisans öğrenimini ise Marmara Üniveritesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde yaptı. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'ndan "İktidar ve Kadın: İktidar Kavramının Kadın Araştırmaları Çerçevesinde Yeniden Çözümlenmesi" adlı tezi ile mezun oldu. 2006 yılından beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmakta ve aynı üniversitenin Genel Sosyoloji ve Metodoloji Doktora Programı'nda tez çalışmasını tamamlamaktadır.